

ידי השלחן

סיכום בלשון בהיר ומתומצת על סדר השלחן ערוך,

מסוגיות הגמרא והראשונים עד לפסק ההלכה

הלכות תפילה וברכות

מותאם לבחינות הרבנות הראשית

נסדר ונערך בעזרת החונן לאדם דעת על ידי

ידידיה אושרי

פעיה"ק כרמיאל תובב"א

הכולל המרכזי קרן אורה

שנת "התיצבו וראו את ישועת ה'" (תשפ"ו)

ניתן להשיג סיכומים על הלכות:

שבת, תפילה ברכות, עירובין, מועדים, נידה, איסור והיתר,

אבלות, מצוות התלויות בארץ, מקוואות, חופה וקידושין.

ברית מילה לשמה

המוהל הרב ידידיה אושרי

0504181108

עפ"י הנחיות הרבנות הראשית לישראל ומשרד הבריאות

מהדורה זו הינה מהדורה ראשונה,

אודה לכל מי שיוכל לשלוח הערות והארות למייל המעודכן למטה

כל זכויות ההדפסה, העתקה או צילום הטקסט, שמורות למחבר

כתובת המחבר: כרמיאל, רחוב נחל סער 19/8

להזמנות הספר 053-3868652 \ 050-4181108

הערות והארות יש לשלוח לכתובת המחבר הרשומה לעיל,

או בדואר אלקטרוני: didiosher@gmail.com

זכרון לפניך בשהק לעד בספר יוחק

זכרון אבינו מורינו ורבינו עטרת ראשנו שר התורה ועמוד
ההוראה, פאר הדור והדרו, אשר כל בית ישראל הולכים
לאורו, והחזיר עטרה ליושנה להעמיד מורשת יהדות
ספרד על תילה, ולקרב לבם של רבבות אלפי ישראל
לאביהם שבשמים בתורתו המאירה ובפסקיו הבהירים,
והרביץ תורה ברבים לאלפים ולרבבות במסירות נפש

הראשל"צ ונשיא מועצת חכמי התורה

מרן

רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל

זצוקללה"ה

אשר ספר זה הוא אחד מתוך אלפי ספרים שנכתבו בדורינו
הנובעים מכחו וכח זכותו תגן עלינו ועל כל בית
ישראל אמן.

כס"ד, י"ב אדר א' תשע"ט, 4-780/ע"ט

דברי ברכה

הובאו לפני חלק מגליונות הספר **"ידי השלחן"** סיכומים על הלכות איסור והיתר, מקורות הדינים בתלמוד ובראשונים, הרמב"ם וש"ע, שכתב וערך הרב היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, עמו עוז ותושיה, משנתו ערוכה וברורה, מזכה הרבים, תהלתו בקהל חסידים, יראת ה' היא אוצרו, שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, כה"ר **ידידיה אושרי שליט"א**.

אכן דבר נאה ויאה עשה הרב המחבר, ויועיל לחזרה ולשינון סיכומי ההלכות מקורות הדינים בש"ס, עם דעות הפוסקים הראשונים, ודעת הרמב"ם במקורו, ודברי מרן הש"ע, ודעות האחרונים, והכל עשה בבהירות בסדר נאה ונכון, בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, ובעזה"י יהיה זה לתועלת לבני התורה הלומדים ומשננים הלכות אלו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ואמנם על בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד על דלתות מרן הב"י משחר נעוריהם, אחר ידיעת הש"ס והראשונים בהבנה ישרה, ולא להסתפק בלימוד הש"ע עם כאר היטב.

וכן כתב הסמ"ע בהקדמתו לחושן משפט, שכוונת מרן השלחן ערוך היתה שלא יפסקו דין מהשלחן ערוך מבלי ללמוד תחלה מקור הדין וטעמו ונימוקו בטור ובבית יוסף, ובזמנינו רבים חושבים עצמם כאילו הם מדור דעה ומצפצפים ופוסקים מתוך דברי השלחן ערוך, והם מחריבי עמנו, הפרו ברית עזבו חק, וגורמים רעה לנפשם. ע"כ. והובא ביד מלאכי (מלי השלחן ערוך אות א').

וז"ל המהרש"א סוטה (כב.): וכדורות הללו אותם שמורים הלכה מתוך הש"ע, והרי הם אינם יודעים טעם הענין של כל דבר, אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד (והראשונים), שהוא שימוש תלמידי חכמים, טעות נופלת בהוראותיהם, והרי הן בכלל מבלי עולם, ויש לגעור בהם. ע"כ. אלא צריכים לדקדק בידיעת מקורות ההלכה בתלמוד ובפוסקים, שהוא שימוש תלמידי חכמים. וכמבואר בתשובת מרן הבית יוסף, שכל דיין הפוסק מתוך שלחן ערוך לבר, ואין ספר בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראותיו, ולכן אשרי אדם השומע לשקוד על דלתות מזוזות פתחי הבית יוסף, אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו ואת רגלו לדרוך בנתיבות ההוראה. ועל ידי ההתמדה בלימוד הבית יוסף ילמד אדם דרכו הישרה של מרן שיהיה עמו עוז ותושיה, לפסוק גם בהלכות החמורות, ושלא כדרך המלקטים אחרי הקוצרים, שמסתפקים בעיון שטחי בשלחן ערוך ובספרי האחרונים, מבלי לעיין היטב במקור הדברים בבית יוסף.

וכיו"ב כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סימן צח), שהמורים הלכה על פי ספרי הקיצורים מבלי לעיין במקור הלכה, באים לידי טעות בהוראה. וכתב, עוד, שאין דעתו נוחה באלו ספרי ליקוטים של אחרונים, כמו לחם הפנים, וגן נטע, ובאר היטב, כי לא הטיכו אשר דיברו שהם רק כמעתיקים מספר אל ספר, לבדוק בחורים וסדקים כל מקום שימצאו איזה חומרא, מציאה היא בידם להעתיקם, ואל תסמוך עליהם כלל, ובעלי ליקוטים אלו לא דסמכא אינן, כי אין בידם הכרע להכריע מדעת עצמן, או מדעת הפוסקים הלכה כמאן, וכ"ש להקל אין שומעין להם, ולא נאה

להם חיבורים כאלה, אם לא שהם מפורסמים למומחין שהומחו רבים עליהם, כמו בעל פנים חדשות, וכנה"ג, ולקט הקמח, ע"כ.

גם הגאון ר' יצחק מזיא בשו"ת יפה נוף (בשונות שבסוף הספר סימן ד) כתב, נשאלתי אם יש להורות אחר שלחן ערוך דמהר"ם מאיסרליש ז"ל, מאחר שקיבץ כל החומרות מכל הבתראים, וכל מנהגי המדינות והארצות שלנו כאשר נמצא בהקדמתו. תשובה: אומר אני דבדאי הגאון ז"ל מעלתו אין לה ערך ושיעור, ומאן יהיב לן מעפריה. ושלחנו ערוך בכל מיני מטעמים וכו' וכל תלמיד חכם שלמד ספר ארבעה טורים עם הבית יוסף, ויודע מקור ושורש כל דין ואיסור מהיכן נודע ומתפשט על שרשו ומתכונתו וכו' הש"ע הלז הוא לו לעטרת תפארת להקל על המעיין וכו' והרבה תועיל לחכמים וכו' אבל הרבה תלמידים שאינם יודעים שורש ומקור מהדינים או ההוראות ומורים מתוך השלחן ערוך, אומר אני עליו כל המורה מהשלחן ערוך, אל יהי בכלל ברוך, כי אינו מבין שום דבר על שורשו, ויבא לאסור את המותר ולהתיר את האסור. עכ"ל. ואח"כ הביא תשובת הרא"ש הנ"ל וכתב דכל מה שכתב הרא"ש על הפוסקים מתוך ספר הרמב"ם, הוא הדין והוא הטעם למורים מתוך הש"ע שמתירים האיסור. עכ"ל.

וכתב בשו"ת שבט הלוי בחלק ב' סימן נז, כי הגאון החזון איש היה לומד בנעוריו הרבה בספר הבית יוסף, והיו חבריו מלעיגים עליו, שיהיה מלמד תינוקות, ולבסוף נעשה מה שנעשה, וכל גדולי הדור משכימים לפתחו, וכל זה לא בא לו אלא מכח לימוד הבית יוסף.

וכן כתב מרן עצמו בתשובת בית יוסף באבן העזר, כי כל דיין שפוסק מתוך השלחן ערוך ואין ספק בית יוסף לפניו, בודאי שישגה בהוראה.

וכן כתב בתוס' יוס טוב בהקדמתו לספר לחם חמודות, ועל כיוצא בזה אמרו חז"ל: כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה. [ירושלמי ר"פ ר"א דמילה]. גם בספר ויקרא אברהם (וה' קכ, אות עט) הביא דברי המהרש"א הנ"ל. ע"ש. ועיין בתשובת הרא"ש (כלל ל"א סימן ט') והביאו מרן הב"י בהקדמת הכסף משנה. ע"ש. ומדבריו נלמד להש"ע, כמ"ש הסמ"ע. והרב דבר משה בחלק ג' (בחלק ח"מ סימן י"ב דף ס ע"ד) כתב, דמרן כ"מ בהקדמתו אמר על ספר שלחן ערוך שלא לסמוך בלי ראות הדברים במקומם. ע"כ. וכתב בשדי חמד חלק ו' (סימן יא) דכוונתו דמ"ש בהקדמתו בשם הרא"ש על הרמב"ם יש ללמוד על הש"ע, וכדברי הרב הסמ"ע.

והגאון מהר"ר שמואל קייידנובר בעל תפארת שמואל, כותב בתשובתו שבספר נחלת שבעה (סימן ז') אל הרב המחבר נחלת שבעה, מה שחידש כת"ר בזה דברי שגגה הם, כי שם אל לבו רק דברי האחרונים הט"ז והש"ך, וכנראה שאין ספר בית יוסף תחת ידו, ואני לא כן עמדי, כי עד שאנו מגרמי גרמי באחרונים, ניכול בישראל שמנה אפתורא דדהבה דהש"ס והראשונים הרי"ף הרמב"ם והרא"ש שהם יתד שהכל תלוי בו. ויש למעלת כת"ר למכור ספרי האחרונים ולקנות ד' טורים עם הבית יוסף. [והביא דברי תשובת הבית יוסף, אבן העזר הנ"ל]. וזה כעין מה שכתב הרא"ש בתשובה (כלל לא דין ט') לגבי המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמרא ובמקורות ההלכה, בודאי שהם טועים לאסור את המותר ולהתיר את האסור. ע"ש. ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב קמא (חלק ב' סימן יד),

ובמשכנות הרועים (מערכת ח' אורח נט), ובשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (הלכות תלמוד תורה פרק ב' ס"א). וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק א' (בהקדמה).

ומכל מקום כיום שגדולי האחרונים כתבו פסקי הלכה על סדר השלחן ערוך, במקורות וטעמים, אם הוא נחפז להורות הלכה, יכול לסמוך על פסקי מרן בשלחן ערוך בלי עיון תחלה בבית יוסף, כשמעיין בדברי האחרונים החונים על השלחן ערוך. וכן ספר הלכה שחיברו תלמיד חכם מובהק דפקיע שמה, ניתן לסמוך על הוראותיו גם מבלי לעיין בדברי הבית יוסף, [במה שכתב בפירוש, ולא על ידי דמיון מילתא למילתא], ויכול לסמוך על המחבר ההוא שעייין בשרשי הסוגיא בטור ובבית יוסף ובאחרונים. ובלבד שהמחבר פקיע שמה, שימש תלמידי חכמים בעלי הוראה, והוכר בגדולתו גם אצל גדולי התורה, וגדולי הדור הם שסמכו על הוראותיו. ומיהו בזמנינו לא ניתן להסתמך על הסכמות שכתבו גדולי התורה, שאין זה אלא עדות על האדם, לעודדו להגדיל תורה ולהאדירה, אבל אין כאן עדות שהמסכימים עברו על כל הספר מתחלתו ועד סופו בעיון ובדקדוק. ולכן אין לחשוב שכוונת המסכימים להסכים עם המחבר בכל ההלכות שחידש, שבדרך כלל אין החכם המסכים עובר על כל הספר ליתן דעתו על ההלכות המובאות בספר אם הם אליבא דהלכתא או לא. ובעבר היו ההסכמות באות בעיקר על ענין השגת גבול שלא להדפיס ספר שלא ברשות המוציאים לאור. כי על פי ההלכה מחבר ספר שכתב תשובות בהלכה או בעניני אגדה וכל כיו"ב יש לו זכויות בספר, ורשאי למכור את הספר על דעת שלא ידפיסו ממנו בלי רשותו, דהוי תנאי שבממון דתנאו קיים.

ועל בני התורה ואברכי הישיבות לשקוד ולחפש היטב גם בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים, אשר הם לנו לעינים, ויהיה וזיו ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו את הדרך הישרה בנתיבות ההוראה, ותשועה ברוב יועץ. ואז סמוך לכם בטוח בה' שלא יכשלו בהוראותיהם, ושומע לנו ישכון בטח.

וברכתי להרה"ג המחבר שליט"א שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, בבריאות גופא ונהורא מעליא, באורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

הרב שלמה משה עמאר הראשון לציון הרב הראשי לירושלים

Shlomo Moshe Amar

Rishon Lezion

Chief Rabbi Of Jerusalem

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב ראשי לירושלים

בעה"ת ש"י, י"ד אייר התשע"ט

אגרת ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר החשוב "ידי השולחן" אשר ערך וחבר הרב ידידיה אושרי שליט"א אשר עשה בטוב טעם ודעת סיכומים על הלכות איסור והיתר, וגם זאת עשה לטובה שהביא מקורות הדינים מהתלמוד והראשונים.

וראיתי שמלאכה גדולה עשה מתוך עמלה של תורה, ותועלתו רבה, להאיר עיני הת"ח בדבר ה' זו הלכה.

ואין עיתותי בידי לעיין בדברים, אך נסמכתי על ידידי ומחותני כב' הראש"ל הרב הראשי לישראל הגאון ר' יצחק יוסף שליט"א שכתב לו באורך עם הערות והארות, ועל זה אני סומך. כי מלבד בירורי הענינים שעלו בספרו בבהירות ובבקאיות, עוד הטיב לעשות הכל בשפה ברורה ונעימה, תורה יוצאת הינומא, תורת ה' תמימה, בדעת ובחמה כיד ה' הטובה עליו. ובזכות עמלה של תורה נזכה לראות עין בעין בשוב ה' שבות עמו ונחלתו בישועה וברחמים בב"א.

המצפה לישועת ה' ברחמים

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

הרבנות - כרמיאל

ערב חג השבועות תשפ"ו

מכתב ברכה

שמחתי לשמוע כי אחד מן החבורה ההוגה בתורה תדיר בבית מדרשינו הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א עומד להוציא לאור מהדורה מתוקנת ומורחבת בסוגיות חדשות של ספרו הבהיר "ידי השולחן".

ספריו הקודמים של הרב לא ללמד על עצמם יצאו אלא ללמד על הכלל. שמשנתו ברורה וסדורה.

חלק ניכר מהצלחתו של הלומד לשמר את אשר למד נעוץ בשאלה עד כמה הלומד הבין היטב את מה שלמד. כל כמה שהבהירות תגדל כך יגדל משך זמן הזכרון.

המאפיין של חיבורו של הרב הוא הבהירות והסדר. הליטוש בהגדרות והקיטלוג הנכון של כל ענין וענין.

הרה"ג הרב ידידיה אושרי שליט"א ידיו רב לו גם בתורה שבעל פה. פיו מפיץ מרגליות ובאישיותו המיוחדת סלל מסילות ללבם של רבים וטובים מהם בני תורה מובהקים ומהם אנשים שזכו לפגוש לראשונה במאור התורה.

ביד רמה הוא מנווט את בית המדרש 'משכן חי' בכרמיאל – מנחיל תורה לציבור ומכוון תלמידי חכמים בעבודת ה' יתברך. ידיו רב לו גם בטיפוחם של צעירי הצאן בני הישיבות הקדושות.

הקב"ה יעזור לרב היקר בהפצת מעיינותיו חוצה מתוך שפע של ברכה ואושר.

המברך באהבה ובחיבה

אברהם צבי מרגלית

רב העיר כרמיאל

בית ההוראה "היכל שמואל"
בראשות הרב יוסף יוניוב שליט"א

ג' תמוז תשפ"ו

אגרת ברכה

ראה ראיתי את סדרת הספרים הבהירים "ידי השלחן" שחיבר ידיד נפשי היקר

הרה"ג ידידיה אושרי שליט"א

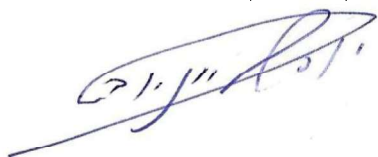
הספר סובב על סיכום נפלא ביותר של דברי הטור בית יוסף והשו"ע ונושא כליו ראשונים ואחרונים, עברתי בין בתריו וראיתי שדבריו נכונים וטובים, ויש בהם טעם לשבח, והוא ערוך בטוב טעם ודעת בשפה ברורה ונעימה דבר דבור על אופניו בסגנון קל וצח, אשר כל הרואה אותו בעודו בכפו יבלענו, ספר זה מיוחד ללימוד וחזרה לאברכים הרוצים לקבל הסמכה ברבנות והוא מיועד לחזרה ושינון, ורבים שלמדו בו הצליחו מאוד במבחנים וזכו לקבל הסמכת חכמים

המחבר למד ושימש אצלנו בבית ההוראה זמן רב, וברוך ה' איתמחי גברא להורות לרבים בהלכה, וכן בהלכות טהרה ומראות, וכן למד אצלנו את אומנות המילה, ועשה זאת באופן היותר ראוי, והוסמך כאחד המוהלים המובהקים

ובידעו ומכירו קאמינא שעמל בתורה ויר"ש היא אוצרו, והנני לברך את המחבר בבריאות איתנה ונהורא מעליא אורך ימים ושנים בטוב ובנעימים להמשיך ולחבר חיבורים טובים ומעילים לעם ישראל, ויזכה להגדיל תורה ולא תצא תקלה תחת ידו

אמן

כעתירת מוקירו יוסף יוניוב

הרב זבדיה כהן

ראש אבות בתי הדין תל אביב יפו

ב"ה כ"ו אדר א' תשע"ט

המלצה

באתי בשורות אלו לברך את כבוד הרב הגאון, מעוז ומגדול, פה מפיק מרגליות הרב ידידיה אושרי שליט"א מבחירי בית המדרש לרבנים "אורות התורה" בעיר אפרת ת"ו, אשר שוקד על ברכי התורה והיראה מזה שנים ורבות ועלה ונתעלה לגאון ולתפארת. וברוך ה' ראה ברכה בעמלו וזכה לחבר ספר חשוב בהלכה וקרא לו "ידי השולחן" אשר כשמו כן הוא ידיים מפוארות לשולחן ערוך יורה דעה, ובו סיכום בהיר ומתומצת על סדר השולחן ערוך מסוגיות הגמרא והראשונים ועד לפסק ההלכה. והכל ערוך בבהירות ובשפה ברורה ובנעימה למען יוכל הלומד להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד. לא נצרכה אלא לברכה שיזכה המחבר להגדיל תורה ולהאדירה ויפוצו מעיינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעליא אמן.

בכבוד רב
גמולת
זבדיה כהן

ראב"ד תל אביב יפו

ישיבת עקירי ירושלים

רחוב מלכי ישראל 77
רחוב הטורים 31
ת.ד. 57177
ירושלים 91571
טל. 02-5383377
פקס. 02-5376390

IN MEMORY OF SHAUL AND MIRIAM TAWIL ע"ש שאול ומרים טוויל ז"ל

בס"ד

77 MALCHEI ISRAEL ST.
31 HATURIM ST.
P.O.B. 57177
JERUSALEM 91571
TEL. 02-5383377
FAX. 02-5376390

י"ח תמוז תשע"ט

באתי להמליץ בעד תלמידנו היקר

הרה"ג ר' ידידיה אושרי שליט"א

רחש לבו דבר טוב לזכות את הרבים

ולהגדיל תורה ולהאדירה בעיר כרמיאל תובב"א

אשר על כן מצווה רבה להיות לו אחיעזר ואחיסמך להחזיק בידו,

למען יוכל להרבות תורה ולקרב רבים לתורה ויראת שמים.

וכל התומכים והמסייעים יזכו לבני חיי ומזוני רויחי

ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו אמן.

גמילה סג'ס
פצ'ג' י כג'ן
גמילה סג'ס
ישיבת עקירי ירושלים

YESHIVAT YEKIREI YERUSHALAYIM

הקדמה

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני וקיימני עד לרגע זה, וביותר על אשר זיכני וקרבני להיות מן העולים והזוכים לישב באהלה של תורה ולהגות בדברי חכמתו. ומקטנתי זכיתי ללמוד בישיבות קדושות, בעיר הקודש ירושלים תובב"א, מתחילה בישיבת 'יקירי ירושלים' בראשות הרב יהודה כהן שליט"א, ואחר כך בישיבת 'אור לציון' בראשות הרב אליהו אבא שאול זצוק"ל בנו יחידו של מרן האור לציון זצוק"ל.

וזיכני ה' לישב באהלה של תורה בכולל, כתחילה בעיר ביתר עלית, בכולל בראשות הרב שלמה ידידיה הכהן שור שליט"א, ואחר כך בעיר כרמיאל בכולל בראשות מורנו הרב אברהם צבי מרגלית שליט"א.

תוך כדי לומדי בכולל הלכות אורח חיים ויורה דעה, עלה בליבי לכתוב סיכום הסוגיות מדברי הראשונים המובאים בב"י, עד לפסק מרן השלחן ערוך והרמ"א עם נושאי כליהם. שיהא הכל מסודר וערוך מה מקור הדין בגמרא לכל דין, והיאך משתלשת משם ההלכה לשלחן ערוך, ומה הוסיפו או חלקו הרמ"א ושאר הפוסקים. על מנת שיהיה זה לתועלת ועזר לאברכים הלומדים החפצים בכלי עזר לסדר ההלכות, ואף לקובעי העיתים לעיתים, למען יוכלו לסדר כל הסוגיות וההלכות לעיין ולראות כל ענין לאשורו.

ספר זה מיועד גם ללומדים לבחינות הרבנות, ומובא בו כל תוכן הבחינות בצורה בהירה מסודרת ויפה. לא חפצתי להוסיף בו את ההכרעות למעשה של אחרוני זמנינו מכמה סיבות, האחת מפני שייעודו של ספר זה הוא להביא בפני הלומד את החומר הנצרך לחזרה ומותאם למבחני הרבנות, וההוספה של הפוסקים עלולה לסרבול את הלומד. השנית מפני שההכרעות הם רבות וישנה כמות גדולה של גדולי האחרונים, שאם נרצה להוסיף אותה נצטרך כמה כרכים, ולהכריע מי מהאחרונים יותר חשוב ונצרך אינו תפקידנו, לכן עשינו המלאכה עד חציה, ואידך זיל גמור.

בואו שעריו בתודה

לרבותי אשר אילפוני חכמה ודעת וזכיתי ליצוק מים על ידיהם. מתחילה בלומדי בתלמוד תורה ולאחר מכן בשיבה קטנה 'יקירי ירושלים', ובישיבה הגדולה 'אור לציון'. למו"ר הגאון הר' יוסף יוניוב שליט"א, המאלפני בינה ודעת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולימדני אומנות המילה כראוי, וענייני טהרה ומראות, לקיים דברי התורה הלכה למעשה בעצה ובתבונה. למו"ר מאז לומדי בעיר הקודש ביתר עלית, ראש הכולל הרב שלמה הכהן שור שליט"א. למו"ר מרא דאתרא דעיר הקודש כרמיאל וראש מוסדות קרן אורה, הרב אברהם צבי מרגלית שזכיתי להיות מחובשי ספסלי בית מדרשו בשנים האחרונות.

להורי היקרים, אמי מרת גאולה תחי' לאורך ימים טובים בכריאות הגוף והנפש. לכבוד מעלת חמי היקר הרה"ג גולן טויטו שליט"א ולחמותי היקרה מרת אודל תחי'. לרעייתי היקרה מנב"ת אשר לילה כיום תאיר כחשיכה כאורה, למען אשר אוכל לישב באהלה של תורה ולשקוד על דלתותיה, ולרוב מסירותה והשגחתה בכל צרכי הבית וטיפול הילדים אשר חנן אותנו ה', זכיתי להגיע עד הלום. 'תנו לה מפרי ידיה ויהללו בשערים מעשיה', ותהי משכורתה שלמה מעם ה' ויזכנו לרוות נחת מכל יוצאי חלצנו, בכריאות איתנה ונהורא מעליא, ונזכה יחד להנהיג את ביתנו בדרך ה', ולזכות את הרבים בהפצת התורה ודרכיה אמן.

ועיני לשמיא נטלית: 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי, שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל חלילה בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ויהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שתאיר עיני במאור תורתך הקדושה תורת חיים, ותצילני מכל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והיתר, הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן בלימוד. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

ידידיה אושרי ע"ה ס"ט

תוכן עניינים

תוכן עניינים מורחב בסוף הספר

הלכות תפילה.....	א
סימן פט - הלכות תפלה וזמנה.....	א
סימן צ - מקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך.....	יג
סימן צא - שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה.....	כט
סימן צב - הנצרך לנקביו, ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה.....	לג
סימן צג - קודם שיתפלל צריך לשהות.....	לט
סימן צד - צריך לכוון נגד ארץ ישראל, ודין הרוכב או יושב בספינה.....	מא
סימן צה - כיון איבריו בשעת תפלה.....	מה
סימן צו - שימנע כל הטרדות כדי שיכוון.....	מז
סימן צז - שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה.....	מח
סימן צח - צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו.....	נא
סימן צט - דין שתוי ושכור לתפלה.....	נד
סימן ק - תפלת המועד צריך לסדר.....	נו
סימן קא - שצריך לכוון בכל הברכות, ושיכול להתפלל בכל לשון.....	נז
סימן קב - שלא להפסיק כנגד המתפלל.....	ס
סימן קג - מי שנזדמן לו רוח בתפלתו או עטוש.....	סד
סימן קד - שלא להפסיק בתפלה.....	סו
סימן קה - דין המתפלל ב' תפלות.....	ע
סימן קו - מי הם הפטורים מתפלה.....	עא
סימן קז - המסופק אם התפלל, ודין תפלת נדבה.....	עג
סימן קח - מי שלא התפלל לסבת טעות, או אונס או במזיד.....	עה
סימן קט - דין איך יתנהג היחיד לכוון בתפלתו עם הציבור.....	פא
סימן קי - היוצא לדרך, ופועלים מה יתפללו, וסדר תפלת הדרך ובית המדרש.....	פה
סימן קיא - דין סמיכות גאולה לתפלה.....	צא

סימן קיב – שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות.....צג

סימן קיג – דיני הכריעות בי"ח ברכות.....צה

סימן קיד – דין הזכרת הרוח וגשם וטל.....צט

סימן קטו – טעם ברכת אתה חונן.....קז

סימן קטז – פירוש ברכת רפאנו.....קח

סימן קיז – דיני ברכת השנים.....קט

סימן קיח – חתימת ברכת השיבה.....קטו

סימן קיט – דין הרוצה להוסיף בברכות.....קטז

סימן קכ – שראוי לומר רצה בכל תפלה.....קכ

סימן קכא – דיני מודים.....קכא

סימן קכב – דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון.....קכב

סימן קכג – דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות.....קכה

סימן קכד – דין הנהגת שליח ציבור בי"ח הברכות, ודין עניית אמן.....קל

סימן קכה – דיני קדושה.....קמא

סימן קכו – דין שליח ציבור שטעה.....קמד

סימן קכז – דין מודים דרבנן.....קמח

הלכות ברכות.....קנא

סימן רב – דיני ברכת פירות האילן.....קנא

סימן רג – דיני ברכת פירות הארץ.....קפ

סימן רד – דיני הברכות ליתר מאכלים.....קפט

סימן רה – ברכות ירקות.....רח

סימן רו – דיני הפסק וטעות בברכת הפירות.....רכא

סימן רז – דין ברכה אחרונה על הפרות.....רלח

סימן רח – דין ברכה מעין ג' אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן.....רמא

סימן רט – דין טעות וספק בברכת היין.....רסח

סימן רי – האוכל פחות מכזית מה דינו.....רעג

סימן ריא - דיני קדימה בברכת הפירות..... רפ

סימן ריב - שהעיקר פוטר הטפל..... רפט

סימן ריג - שיצא אם מוציא אחרים..... רצב

סימן ריד - בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות..... רצו

סימן רטו - עניית אמן אחר הברכות..... רצח

סימן רטז - דיני ברכת הריח..... שג

סימן ריז - ברכת הבשמים והמוגמר..... שטז

סימן ריח - ברכות הנעשים על הנסים..... שכב

סימן ריט - ברכת הודאות היחיד..... של

סימן רכ - הטבת חלום ותעניתו..... שלה

סימן רכא - ברכת הודאת הגשמים..... שלו

סימן רכב - ברכת הודאת הטוב והרע..... שלח

סימן רכג - מי שילדה אשתו, ומת מורישו, ובנה בית חדש, וקנה כלים חדשים מה מברך.... שמ

סימן רכד - דיני ברכות פרטיות..... שמד

סימן רכה - דיני ברכת שהחיינו..... שמט

סימן רכו - הרואה פרחי האילן מה מברך..... שנה

סימן רכז - ברכת הזיקים..... שנו

סימן רכח - ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות..... שנח

סימן רכט - ברכת הקשת וחמה בתקופתה..... שס

סימן רל - דין קצת ברכות פרטיות..... שסא

תוכן עניינים מורחב..... שסג

הלכות תפילה

סימן פט – הלכות תפלה וזמנה

סעיף א

זמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב: יראוך עם שמש (תהלים עג, ה). ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא. ונמשך זמנה עד סוף ד' שעות שהוא שליש היום. ואם טעה, או עבר, והתפלל אחר ד' שעות עד הצות, אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא. הגה: ואחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית (נ"י בשם הכסף"א פרק תפלת השחר) ועיין לקמן ריש סימן ק"ח.

זמן תפילת שחרית

□ תחילת זמן תפילת שחרית:

הקדמה: בתחילת היום יש כמה זמנים, (א) עמוד השחר, הוא השעה שמתחיל האור להתנוצץ בפאת מזרח (באה"ל ד"ה ואם) ומתחיל השחר להבריק במקצתו מעט מעט (מ"ב סק"ב). (ב) האיר פני המזרח, מעט אחר שעלה עמוד השחר. (ג) שיכיר את חברו הרגיל עימו קצת בריחוק ד' אמות, והוא זמן שקבעו חכמים לקריאת שמע ותפילין. (ד) נץ החמה משעה שהחמה מתחילה לזרוח בראשי ההרים (מ"ב סק"א).

זמן תפילת שחרית, לכתחילה הוא מהנץ החמה, כמוכח מבריתא לעיל שותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפילה. נחלקו מתי יכול להתפלל מעיקר הדין:

- » רמב"ם בשעת הדחק, אם התפלל מעלות השחר יצא.
- » רא"ש בשעת הדחק, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח.
- » ר' ירוחם משיכיר את חברו הרגיל עימו קצת בריחוק ד' אמות, ופשוט שיכול להתפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח. ביאר בית יוסף שלמד כן מבריתא שדיברה על זמן תפילין, וסבר שהוא שווה לזמן עלות השחר.

להלכה:

- » שלחן ערוך זמן תפלת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה כדכתיב יראוך עם שמש, בדיעבד מעמוד השחר והאיר פני המזרח יצא, ובמקום צורך יכול אף לכתחילה (מ"ב סק"ד, על פי שלחן ערוך בסעיף ח'), ואף שיש כוכבים ברקיע (מ"ב סק"ג).
- » מגן אברהם משעלה עמוד השחר אף קודם שהאיר המזרח, יצא.

בעינין שיאיר כל פני המזרח ולא סגי במה שהבריק השחר כנקודה בלבד. ואף שהכוכבים נראים עדין ברקיע יום הוא (מ"ב סק"ג). כל ההיתר הוא רק לעניין תפילת י"ח, אך קריאת שמע זמנה משיכיר את חברו (מ"ב סק"ד).

ליל שבועות שנעורין כל הלילה, מותר להתפלל קודם הנץ, דאחר שילכו לביתם בהשכמה טורח לקבצם, ובלבד שימתינו לקריאת שמע עד שיכיר את חברו (פרי מגדים, מ"ב סק"א).

□ סוף זמן תפילת שחרית:

משנה ברכות (כו.) "תפלת השחר עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות. תפלת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה". ובגמרא "ורמינהו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, כי תניא ההיא לותיקין (המקדימים למצוות וחוזרים לעשות דבר כמצותו, רש"י), דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה. וכ"ע עד חצות ותו לא, והאמר רב מרי בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל ערבית, מתפלל בשחרית שתיים. שחרית, מתפלל במנחה שתיים. כולי יומא מצלי ואזיל, עד חצות יהבי ליה שכר תפלה בזמנה, מכאן ואילך שכר תפלה יהבי ליה, שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה". ועוד שם (כו.) "אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה".

■ סוף זמן תפילה בזמנה:

פסק שלחן ערוך נמשך זמנה עד סוף ד' שעות, שהוא שליש היום. השעות משתנות לפי היום, ונקראות שעות זמניות, שהיום מתחלק לשנים עשר חלקים (מ"ב סק"ה). וצריך לגמור התפילה שמונה עשרה בתוך שליש היום (מגן אברהם, מ"ב סק"ה).

■ סוף תפילה שלא בזמנה:

כתבו רי"ף ורא"ש אף שאין הלכה כחכמים, עבר והתפלל מאחר ד' שעות עד חצות, אף שאין לו שכר תפילה בזמנה, שכר תפילה יש לו. נחלקו מה המקור להבנתם:

» **בית יוסף בפירוש ראשון** למדו זאת מדין תשלומין מכל שכן, אם בזמן מנחה יכול להפליג שחרית כל שכן כאן, ושם מצינו שמקבל שכר תפילה שלא בזמנה. לפי זה מה שכתבו עד חצות לאו דווקא, שדין עד חצות הוא כדין מחצות עד סוף זמן מנחה. וכן ההיתר להתפלל אחר ד' שעות הוא רק כשנאנס ולא כשפשע. **הקשה** בית יוסף, ברמב"ם כתוב שגם עבר ולא התפלל יכול להתפלל עד חצות.

» **בית יוסף בפירוש שני** אין ללמוד זאת מדין תשלומין, דדווקא כשהוא זמן תפילה אפשר להתפלל תפילה אחרת. אלא משמע לראשונים שלא נחלקו חכמים ור' יהודה אלא על תפילה בזמנה, וגם ר' יהודה מודה שבזמן חכמים יש שכר תפילה שלא בזמנה. ולפי זה דווקא עד חצות מותר, וכן מפורש ברשב"א שלא יתפלל אחר חצות.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** פסק אם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות עד חצות, אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא. משמע דהוא הדין אם במזיד שהה (פרי מגדים, מ"ב סק"ו). משמע כפירוש הראשון.
- » **ראב"ן ופרי חדש** אם שהה במזיד לא יכול להתפלל אחר ד' שעות. משמע כפירוש השני.
- » **משנה ברורה** (סק"ו) יתנה שאם מצד הדין הוא פטור, התפילה בתורת נדבה.

■ להתפלל בין חצות לזמן מנחה גדולה:

כתב המשנה ברורה (סק"ז) משמע מרמ"א שאין להתפלל בחצי שעה שאחר חצות קודם המנחה, ואף שיש פוסקים שהתירו, אין לזוז מדבריו. ואם לא התפלל באונס והגיע חצות, ימתין שיגיע זמן מנחה גדולה ויתפלל שתיים. ואם עבר והתפלל שחרית בזמן זה, יצא ואין צריך להתפלל שנית.

סעיף ב

כיון שהגיע זמן תפלה, אסור לאדם להקדים לפתח חברו ליתן לו שלום, משום דשמו של הקדוש ברוך הוא שלום, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב. ואפילו זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות איזה עסק, אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם תפלה, אפילו זה הלשון אסור. וכן אסור לכרוע לו כשמשכים לפתחו, ויש אומרים דכריעה אסורה אפילו בלא משכים לפתחו. ואם התחיל לברך הברכות ואמר (ק), אין לחוש כל כך. ואם אינו משכים לפתחו, אלא שפגע בו בדרך, מותר ליתן לו שלום. ויש אומרים שאפילו במוצא חברו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל, עד שיתפלל.

אמירת שלום לחברו קודם התפילה

בגמרא ברכות (יד.) "אמר רב כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה, שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, אל תקרי במה אלא במה. ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה. מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב, תרגמה ר' אבא במשכים לפתחו (האיסור של הקדמת שלום הוא במשכים לפתחו)".

טעם האיסור ששמו של הקב"ה שלום, ואין ראוי להזכיר שמו על האדם ולכבדו קודם שמכבד לקב"ה (מ"ב סק"א).

□ מה נכלל באיסור אמירת שלום:

- » תלמידי ר' יונה בשם חכמי פרוכנינצא האיסור הוא לומר "שלום" משום שזהו שמו של הקב"ה, אך "צפרא דמרי טב" מותר. הוסיף מהר"י בי רב משכים לפתחו אסור בכל ענין.
- » רבינו ירוחם האיסור הוא לכרוע במשכים לפתחו, אך אמירת שלום או כריעה בלא השכמה, מותר.
- » ראב"ד מטעם איסור עשיית צרכיו קודם התפילה, אף המוצא חברו בשוק לא יאמר "שלום" אלא בלשון אחר, שעל ידי כן יזכור שלא התפלל.

להלכה:

- » שלחן ערוך בסתם להתעסק ממש אסור קודם התפילה (מ"ב סק"ב), הולך להקביל פניו אסור אף אמירת "צפרא דמרי טב", אם הולך לראות איזה עסק ואגב מקדים לפתח חברו לא יאמר לשון "שלום" ולא יכרע, פגע בו בדרך מותר לכרוע ומותר לומר בלשון שלום. והוא דעת תלמידי ר' יונה ומהר"י בי רב, אלא שהוסיף איסור כריעה.
- » שלחן ערוך ביש אומרים קמא הביא דעת ר' ירוחם, לאסור כריעה אף כשפגע בו, ואם בירך הברכות אין לחוש כל כך.
- » שלחן ערוך ביש אומרים בתרא ב"ח ומשנה ברורה (סק"ג) יש לאסור אמירת שלום אף כשפגע בו בדרך, כדעת הראב"ד. אם בירך הברכות יש להקל (מ"ב סקט"ז).

□ פרטי דינים באיסור:

- זמן האיסור הוא מעלות השחר (מ"ב סק"ח). איסור הקדמה לפתח חברו, הוא אף בבית הכנסת ממקומו למקום חברו (מ"ב סק"ט). האיסור הוא גם לאביו או רבו (מ"ב סק"י). לברך שמו של הקב"ה כגון הרחום ירחמך מותר (מ"ב סק"א). לענות שלום לחברו המברכו מותר, וכל שכן שמי שהתפלל מותר לומר לחברו שלום אף שיצטרך להשיבו (מ"ב סקט"ז).
- כתב ארחות חיים נהגו אחר אמירת האל הקדוש, לתת שלום זה לזה, שעד עכשיו היו אסורים לומר בלשון זה. עוד כתב אחר אמירת ברכות השחר, אין לחוש כל כך לאיסור כריעה.

■ גברא אלמא:

- שיש לחוש שינזק ממנו, השכים לפתחו אגב ראיית עסק עדיף שיתן לו יד, פגעו בדרך יכול לומר לו שלום, דמעיקר הדין אמירת שלום מותרת (מ"ב סק"י).

סעיף ג

אסור לו להתעסק בצרכיו, או לילך לדרך, עד שיתפלל תפלת י"ח. (ויש מקילין, לאחר שאמרו מקצת ברכות, קודם שאמרו כיוך שאמר, וטוב להחמיר בזה), (תרומת הדשן סימן י"ח) ולא לאכול ולא לשתות, אבל מים מותר לשתות קודם תפלה, בין בחול ובין בשבת ויום טוב. וכן אוכלים ומשקין לרפואה, מותר.

דברים האסורים קודם התפילה

□ עשיית צרכיו ויציאה לדרך:

בגמרא ברכות (יד.) "אמר רב אידי בר אבין אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו". ועוד שם (י:) "רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו".

הורה הטור לא לעשות צרכיו ולא לצאת לדרך, נחלקו במה דיבר באיסור יציאה לדרך:

» מהר"י בי רב מיירי כשלא יכול להתפלל בזמן הנץ החמה אלא רק מעלות השחר, ואף שנחלקו לקמן (סעיף ח) אם עדיף שיצא ויתפלל בהליכתו בזמן, כאן מיירי אליבא דהסוברים שיתפלל קודם הליכתו.

» בית יוסף מיירי כאן ביכול להתעכב קודם שיצא, דלכולי עלמא לא יצא ולא יקדים תפילתו.

כתב תרומת הדשן מנהג המדקדקים לומר שירות ותשבחות בבית הכנסת ואז לצאת לעסקיהם, ואחר כך לחזור שוב להתפלל, ולא שפיר עבדי.

להלכה:

פסק שלחן ערוך אסור לו להתעסק בצרכיו, או לילך לדרך, עד שיתפלל תפלת י"ח. רמ"א הביא דברי תרומת הדשן דיש מקילין, לאחר שאמרו מקצת ברכות, קודם שאמרו ברוך שאמר, וכתב טוב להחמיר בזה (כיון שהארחות חיים היקל).

■ פרטי דינים:

זמן האיסור הוא מעלות השחר, ומחצי שעה שקודם עלות לא יעסוק במלאכה עד שיאמר סדר ברכות (מ"ב סק"ז). האיסור הוא אף אם יכול להתפלל אחר שהגיע למקומו. במקום צורך שאינו יכול להתפלל קודם שיצא, יכול לצאת לדרך אף שהוא אחר זמן הנץ החמה (מ"ב סק"ט). יציאה קודם מנחה וערבית, דינה כקודם שחרית (מ"ב סק"ט).

■ **משרתים ועבדים:**

מידת חסידות שלא יעשה העבד שום שירות לאדונו עד שירחץ ידיו יברך הברכות ויאמר פרשה ראשונה של שמע, ויזהיר האדון את עבדיו על זה (מ"ב סקי"ח).

□ **איסור אכילה ושתייה:**

בגמרא ברכות (י:) "וא"ר יוסי בר' חנינא משום ראב"י מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. אמר ר' יוסי בר' חנינא משום ראב"י, כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך, אל תקרי גויך אלא גאיך. אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה, קבל עליו מלכות שמים".

וכן פסק השלחן ערוך אסור לאכול ולשתות קודם התפילה. האיסור הוא מדרבנן, והפסוקים אסמכתאות.

■ **אופנים המותרים באכילה ושתייה:**

(א) **שתיית מים או אכילה ושתייה לרפואה:**

» **ראב"י** ה"ה מותר משום, שלא שייך בזה גאווה. ביארו מהר"י אבוהב ובית יוסף, ודרשו את האסמכתא מהפסוק "ואותי השלכת" באופן של 'אל תקרי גויך אלא גאיך', כדי שיהיה משמע שהאיסור הוא מטעם גאווה, וממילא מים יהא מותר. מי שצמא הרבה טוב שישתה מים קודם התפילה מאשר שיצטער.

» **ארחות חיים** אסור לשתות אף בצמא ואף לרפואה, כיון שרצונו ונפשו התמלאו.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מים מותר לשתות קודם תפילה, וכן אכלים ומשקים לרפואה מותר. **כתב משנה ברורה** (סקכ"ד) ההיתר כשאוכל לרפואה הוא אף אכלין ומשקין טובים, ואף שאינו חולה גמור, וכל שכן שמותר לשתות הרקות ושיקויים לרפואה.

(ב) **שתיית תה וקפה או משקה עם סוכר וחלב:**

כתב משנה ברורה (סקכ"ב) סוכר אסור, תה וקפה בלא סוכר ובלא חלב מותר. העולם נהגו להוסיף סוכר, ואפשר שיהא מותר לתת סוכר בפיו קודם נתינת המשקה. חולה וחלוש מותרים בזה כדלקמן סעיף ד.

יש ליזהר משתייה באסיפת חברים קודם התפילה, שאסור לפנות ליבו לדבר אחר קודם התפילה, ושמא יעבור זמן תפילה.

■ **שתייה קודם התפילה בשבת:**

נחלקו אם אסור בשתייה בשבת מפני הקידוש:

» **ראב"י** ה"ה רבינו טוביה **ארחות חיים בשם הר"ם** אסור דיש עליו חובת קידוש.

» **רא"ש** כתב הטור שהיה שותה, כיון שלא הגיע זמן הקידוש לא אוסר בשתייה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מותר לשתות מים אפילו בשבת.

סעיף ד

הצמא והרעב, הרי הם בכלל החולים, אם יש בו יכולת לכוין דעתו, יתפלל. ואם לאו, אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה.

צמא ורעב קודם התפילה

כתב הרמב"ם רעב וצמא אם לא יכולים לכוון דעתם, לא יתפללו עד שיאכלו וישתו. וכתב בית יוסף על זה, כיון שהיום בכל מקרה לא מכוונים כל כך בתפילה, אפשר שיתפללו ואחר כך יאכלו, אך אם רצו לסמוך על הרמב"ם הרשות בידם (בשונה מדעת הרמב"ם שחייבים לאכול קודם התפילה).

להלכה:

פסק שלחן ערוך צמא ורעב שאינם יכולים לכוון הרי הם בכלל חולים, והרשות בידם אם רצו לאכול ולשתות. **משנה ברורה** (סקכ"ה) הוסיף דווקא רעב הרבה.

סעיף ה

ואם התחיל לאכול קודם עלות השחר, צריך להפסיק. ויש אומרים שאין צריך להפסיק.

התחיל לאכול קודם עלות השחר

☐ **דיני אכילה מחצות עד עלות השחר:**

▪ **להתחיל באכילה קודם התפילה:**

כתב משנה ברורה (סקכ"ז) קודם עלות השחר סמוך חצי שעה, אסור להתחיל לאכול, כמו שכתב רמ"א לעניין מצוות לולב, גם כאן משום קריאת שמע שהיא דאורייתא. האיסור הוא דווקא בכביצה, ודווקא באכילה.

▪ **התחיל בהיתר והגיע עלות השחר:**

היה אוכל קודם עלות השחר, והגיע זמן תפילה, נחלקו מה דינו:

» **רשב"א תוספות ורמב"ם לגירסת הטור** מותר, ולא שייך גאווה כיון שהתחיל קודם הזמן.

כתב משנה ברורה (סקכ"ט) אף לשיטתם יקרא קריאת שמע ויניח תפילין קודם, דאין להקל לאכול במצווה דאורייתא, ורק בתפילה דרבנן הקילו. **עוד כתב** אף לשיטתם כל זה הוא רק באמצע אכילה, אך אם סיים אכילתו ועוסק בשתיה, חייב לפסוק.

» **ר"י ורמב"ם לגירסת בית יוסף** אסור, ואף שבמנחה התירו, שאני הכא שיש לאו מאסמכתא ד'לא תאכלו על הדם'.

להלכה:

פסק שלחן ערוך בסתם כר"י שיפסיק, וביש הביא דעת האוסרים. **משנה ברורה** (סקכ"ט) הביא שהאחרונים הסכימו לדעה ראשונה.

□ חומרת הזוהר באכילה מחצות:

האחרונים בשם הזוהר אף הקם בחצות אסור לטעום קודם שיתפלל. **כתב משנה ברורה** (סקכ"ח) נכון לזוהר בזה אם אינו מוכרח.

■ **הוזכרו בזה כמה קולות (משנה ברורה סקכ"ח):**

- (א) **פרי מגדים** כתב דווקא אם היה ישן וקם לאחר חצות.
- (ב) **עוד כתב** שתיית מים אפשר דמותר.
- (ג) **שב יעקב** הביא בשם סידור האר"י, שמהרח"ו עצמו כשהיה חלוש אכל או שתה לחזק ליבו. **חיי אדם** היקל בקם ורוצה ללמוד וליבו חלש, שלא יתבטל מלימודו בשביל זה.

סעיף ו

אפילו ללמוד, אסור משיגיע זמן תפלה, והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן קריאת שמע ותפלה. אבל מי שרגיל לילך לבית הכנסת, מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד (עיין לקמן סימן ק"ו).

איסור ללמוד קודם התפילה

□ **אופני איסור והיתר ללימוד קודם התפילה:**

בגמרא ברכות (ה:) "תניא אבא בנימין אומר, על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפילתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום". **ועוד שם (יד:)** "אמר רב חייא בר אשי, זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב, ומקדים ומשי ידיה ומברך, ומתני לן פרקין ומנח תפילין והדר קרי קריאת שמע".

נחלקו האם מותר ללמוד קודם התפילה:

- » **רש"י** כוונת אבא בנימין שתפילתו תהא סמוכה למיטתו בלא לימוד תורה ביניהם, ולכן אסור ללמוד.
- » **תוספות** יש ראייה ממעשה רב אשי שהיה מלמד קודם התפילה, שמותר ללמוד.
- » **רא"ש** הקשה על פירוש רש"י, וכתב אפשר שדיבר באדם שלא הולך לבית הכנסת ומתפלל בביתו ויש לחוש שמא ישכח.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרש"י על פי הבנת הרא"ש, הרגיל להתפלל בית מדרשו ולא הולך לבית כנסת, אסור לו להתפלל משהגיע זמן תפילה. ודווקא כשמתפלל שם ביחידות, אבל אם רגילים להתאסף אליו שם מותר, דודאי יזכירוהו כשיבואו (מ"ב סקל"ב).

■ ממתי נחשב זמן תפילה:

כתב משנה ברורה (סקל"א) זמן תפילה לעניין האיסור להתחיל ללמוד:

- » **יש אומרים** משעלה עמוד השחר.
- » **יש אומרים** מזמן הנץ החמה.

□ **אופני האיסור:**

■ **התחיל ללמוד באיסור:**

כתב משנה ברורה (סק"ל) דיעבד שהתחיל ללמוד אחר זמן תפילה, אין צריך להפסיק כל שישאר לו שהות להתפלל אחר כך. לעניין קריאת שמע, **יש אומרים** שיעצור ויקרא כיון שהתחיל כשכבר הגיע זמנה, **ויש מתירים** אם לא שירא שמא יעבור הזמן.

■ **ללמד לאחרים:**

כתב רבינו יונה אף לדברי רש"י, ללמד לאחרים מותר, דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו, **וכן פסק שלחן ערוך**. ודווקא שלא יעבור זמן קריאת שמע על ידי זה (מ"ב סקל"ה).

■ **לומד סדר קבוע:**

כתב חיי אדם האיסור הוא אף אם יש לו שיעור קבוע למה שלומד.

■ **להניח שומר:**

אם אמר לחברו שאינו לומד שאם יטרד בגירסא שיזכרנו, מותר ללמוד (מ"ב סקל"ד).

□ **הרוצה להתפלל בשעה שהציבור מתפללין:**

■ **דר בישוב שאין שם מגיד:**

הדר בישוב הדר בישוב שאין שם מגיד, טוב שיתפלל מיד מאשר שיתפלל בזמן שהציבור מתפללים, ואז לא יוכל ללמוד.

■ **הולכי דרכים:**

בהולכי דרכים אף אם אינו לומד טוב שיתפלל מיד ולא ימתין לציבור, כיון שנמשך מזה שמבטל זמן קריאת שמע ותפילה. וכל שכן בקהילות גדולות שמתפללים מיד כשהאיר היום, נמצא שלעולם הוא בשעה שהציבור מתפלל (מ"ב סקל"ג בשם חיי אדם).

סעיף ז

מותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית, שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי.

עשיית מלאכה סמוך לזמן תפילת שחרית

□ **היתר עשיית מלאכה:**

כתב הרמב"ם חצי שעה קודם עלות השחר מותר להסתפר ולהיכנס למרחץ, דדווקא במנחה גזרו לאסור מפני שמצוי לעשות מלאכות אלו, אבל שחרית מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה, וכן פסק שלחן ערוך.

■ **מלאכות המצויות בשחר:**

כתב משנה ברורה (סקל"ז) מלאכות שכן מצוי לעשות בשחר, יש מחמירים לומר שגזרו בהם, ולכן לא יעסוק בהם עד שיברך ברכות השחר.

■ **מלאכות האסורות קודם השחר:**

כתב פרי מגדים ההיתר הוא רק בתספורת ומרחץ, אבל שאר מלאכות וסעודה שאסורים קודם תפילה אסור, שהרי התירו לקנות צרכיו קודם התפילה רק לכבוד שבת (מ"ב סקל"ו).

סעיף ח

בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לדרך, יכול להתפלל משעלה עמוד השחר וימתין מלקרות קריאת שמע עד שיגיע זמנה. (אם אפשר לו לקרות קריאת שמע על הדך, דהיינו שיתכוין בפסוק ראשון וכמו שנתבאר לעיל סימן נ"ח) (נ"י בשם הרשב"א), ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה, הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד, ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה.

יוצא לדרך אחר עלות השחר קודם זמן קריאת שמע

□ **תפילה בעמידה או לסמוך גאולה לתפילה:**

בגמרא ברכות (ל.) "אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי, וכי הוו מטי זמן קריאת שמע קרו. כמאן כי האי תנא, דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו

שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה, וכשיגיע זמן קריאת שמע קורא. השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל, וכשיגיע זמן קריאת שמע קורא. רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא קריאת שמע ומתפלל, כדי שיסמוך גאולה לתפלה. במאי קמיפלגי מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף".

■ ביאור המעשה:

אבוה דשמואל ולוי הוצרכו לצאת לדרך כשהגיע זמן תפילה במקום צורך (לקמן נחלקו אם מעלות השחר או מעט קודם), קודם זמן קריאת שמע (משיכיר את חברו). תנא קמא ואבוה דשמואל סברו שעדיף שיתפלל מעומד אף שיקדים תפילתו לקריאת שמע, רשב"א סבר שעדיף שיסמוך גאולה לתפילה אף שמתפלל מהלך. כתב הרשב"א מיירי שיכול לכוון ליבו לקרוא פסוק ראשון של קריאת שמע, כגון בשיירא או במקום שאין ליסטים.

נחלקו ממתאי ההיתר שנהגו להתפלל אבוה דשמואל ולוי:

» רש"י קודם עלות השחר, וזה הביאור 'מקדמי ומצלי' קודם היום.

» תוספות ורא"ש אחר עלות השחר מיד, דקודם לכן אסור כלל להתפלל.

■ מעשה רב אשי והוראת הראשונים:

בגמרא ברכות (שם) "רב אשי (בזמן הדרשה) מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב, כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד. אמרי ליה רבנן ולעביד מר כמרימר ומר זוטרא (לאסוף עשרה ולהתפלל קודם הדרשה), אמר להו טריחא לי מלתא. ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי, אמר להו לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי".

משמע מדברי ר' אשי בשם רבנן קשישי שלא נפסק כתנא קמא אלא כרשב"א. להלכה נחלקו הראשונים:

» ר' חננאל רשב"א ורא"ש הלכה כאבוה דשמואל שהורה כתנא קמא, ואף רבנן קשישי לא חלקו עליהם כשהיו צריכים לצאת לדרך.

» בה"ג הלכה כרשב"א משום שמצינו לרבנן קשישי שלא נהגו כאבוה דשמואל.

להלכה:

» פסק שלחן ערוך כר"ח רשב"א ורא"ש, הנצרך לצאת לדרך מיד בעלות השחר ואינו יכול להמתין עד זמן קריאת שמע, עדיף שיתפלל מעומד בזמנה ולא יסמוך גאולה לתפילה, דסתם דרך כשמהלך ברגליו או אפילו רכוב אינו יכול לכוון (מ"ב סקל"ט). וכתוספות ורא"ש שההיתר הוא רק מעלות השחר, הוסיף המשנה ברורה (סק"מ) לא מיד בעלות השחר אלא עד שיאיר פני המזרח.

» נהגו העולם כדעת בה"ג, דעדיף שיסמוך גאולה לתפילה אף שיתפלל במהלך (מ"ב סקמ"ב).

- **לא יוכל לכוון גם בפסוק ראשון של קריאת שמע:**
 רמ"א הזכיר דברי הרשב"א שצריך שיוכל לכוון בפסוק ראשון של קריאת שמע, שאם לא כן יקרא גם אותו קודם, שזמן קריאת שמע בדיעבד הוא מעלות השחר.

- **יוצא בשיירא שהוצרך להניח תפילין קודם הזמן:**
 היוצא בשיירא, ובני השיירא מתפללים במלון כדינם בשעת הדחק, קריאת שמע בזמנה ועמידה קודם הנץ, אלא שמניחים תפילין קודם הזמן דמשיכיר את חברו, ולא מסכימים להמתין לו להניח בין ישתבח ליוצר, יתפלל בלא תפילין ויניח אחר כך או שיניח קודם ובהגיע הזמן ימשמש ויברך בין ישתבח ליוצר (מ"ב סק"מ).

- **הולך בדרך וחושש שיעבור זמן קריאת שמע ותפילה:**
 שחרית:
 מהלך וחושש שיעבור זמן קריאת שמע, יקרא קריאת שמע בדרך, ויתפלל כשיגיע למקומו. ואם רואה שיעבור זמן תפילה יתפלל בדרך אפילו בעודו יושב או מהלך (מ"ב סקמ"ב).

- **ערבית:**
 הנוסע בלילה ויכול להתפלל ערבית כשיבוא למלון, ימתין עד שיבוא ויתפלל שם ולא בדרך, אלא אם יש לחוש שירדם וישכח מלהתפלל עד שיעלה עמוד השחר, או שירא שיבלבלוהו בני הבית כשיבוא למלון (מ"ב סקמ"ב).

סימן צ – מקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך

סעיף א

המתפלל, לא יעמוד על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל (ואפילו אינן גבוהין שלושה, בית יוסף בשם מהר"י אבוהב), ולא על גבי מקום גבוה, אלא אם כן היה זקן או חולה, או שהיה כוונתו להשמיע לצבור.

עמידה על מקום גבוה

□ המקור לאיסור עמידה על מקום גבוה:

בגמרא ברכות (י:) "אמר ר' יוסי בר' חנינא משום ראב"י אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר 'ממעמקים קראתיך ה'. תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר ממעמקים קראתיך ה', וכתוב תפלה לעני כי יעטוף". ובתוספתא ברכות (פ"ג ה"ז) "ואם היה זקן או חולה הרי זה מותר".

וכן פסק שלחן ערוך לא יעמוד על מיטה כסא וספסל, ולא על מקום גבוה.

■ שיעור הגובה:

- » רמב"ם ג' טפחים ומעלה.
- » מהר"י אבוהב בבמה גבוהה פחות מג' טפחים מותר כרמב"ם, אך מיטה ספסל או כלי פחותים מג' טפחים אסור, שירא שמא יפול. ודייק זאת מהברייתא שפירט מיטה וספסל ולא כתב בכללות לא יעמוד על מקום גבוה.
- » ארחות חיים י' טפחים ומעלה.

להלכה:

- » שלחן ערוך ב"ח וט"ז שיעור הגובה בהכול הוא ג' טפחים כרמב"ם.
- » רמ"א ואליה רבה בכיסא מיטה וספסל אף בפחות מג' טפחים.

□ אופנים המותרים:

■ חולה וזקן:

פסק שלחן ערוך על פי הברייתא אם היה חולה או זקן מותר, הטעם מפני שנראה שאינו משום גבהות אלא משום חולי. הסתפק משנה ברורה (סק"א) האם חולה וזקן מותר גם לעמוד על מיטה כיסא וספסל, דלא אטרחוהו חכמים אלא יתפלל במה שייטב לו, או שהחיתר הוא רק באופן שאין ביעתותא.

■ כונתו להשמיע קולו לציבור:

פסק שלחן ערוך להתיר לעמוד על מקום גבוה בשביל להשמיע קולו לציבור. נחלקו האם ההיתר הוא רק בבמה, או גם בכיסא וספסל שיש ביעתותא (מ"ב סק"ה):

» **בית יוסף** מותר.

» **יש מן האחרונים** אסור.

□ מנהג השליח ציבור להתפלל ממעמקים:

כתב מגן אברהם עכשיו נהגו שהמקום שעומד עליו השליח ציבור הוא עמוק משאר בית הכנסת, לקיים מה שנאמר 'ממעמקים קראתיך', ולכן נקרא השליח ציבור בכל מקום 'יורד לפני התיבה' (מ"ב סק"ה).

סעיף ב

שיעור מקום גבוה שאמרו, ג' טפחים. היה גבוה ג' ויש בו ד' אמות על ד' אמות, הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו. וכן אם היה מוקף מחיצות, אף על פי אין בו ד' על ד', מותר להתפלל בו, שאין גובהו ניכר, כיון שחלק רשות.

שיעור מקום גבוה

כתב שלחן ערוך על פי הרמב"ם, שיעור מקום גבוה הוא ג' טפחים ופחות מזה אין גובהו ניכר, ויותר מזה אסור אפילו אם הקרקע גבוהה (מ"ב סק"ו). היה רחב ד' אמות או שהיה מוקף מחיצות מותר, שחלק מקום לעצמו.

תיבת בית הכנסת חדשה, גבוהה ג' טפחים ופחותה מד' אמות שעדיין לא הוקפה מחיצות, אסור לעמוד להתפלל בה. ומיהו שמש בית הכנסת שדרכו לעמוד שם, מותר כמו לעניין אומנים (מ"ב סק"ז).

סעיף ג

האומנים שעושין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, ואין בזה משום לא יעמוד על גבי מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה. ובשאר אילנות, צריכים לירד. והטעם שנשתנה הזית משאר אילנות, מפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות, ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם, ויתבטלו ממלאכתם ולפיכך אמרו שיתפללו שם, אבל שאר אילנות דליכא ביטול, ירדו. ובעל הבית, אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל, דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו ואם הקילו אצל פועלים מפני ביטול מלאכה, לא הקילו אצל בעל הבית.

תפילה בראש האילן

□ היתר לפועלים להתפלל בראש האילן:

בריתא ברכות (זו.) "תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה, ושאר כל האילנות יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו".

וכן פסק שלחן ערוך האומנין שעושין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, ואין בזה משום לא יעמוד על גבי מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה. ובשאר אילנות, צריכים לירד. בעל הבית, אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל, דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו.

■ טעם החילוק בין עץ זית ותאנה לשאר עצים:

נחלקו מה טעם ההיתר דווקא בעצים אלו שענפיהם מרובים:

» רש"י יש פחות פחד ליפול.

» תלמידי ר' יונה בשם הירושלמי ושלחן ערוך יש טירחא לרדת.

סעיף ד

צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדן, וטוב שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות.

חלונות בית הכנסת

□ תפילה בבית שיש בו חלונות:

בגמרא ברכות (לד:) "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות, שנאמר 'וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם'".

וכן פסק שלחן ערוך צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים, כדי להתפלל כנגדן. והוסיף על פי הזוהר, טוב שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות. אף כשמתפלל בציבור יקפיד על זה, וכל שכן מתפלל בביתו (מ"ב סק"ח).

■ הטעם שהצריכו חלונות:

ג' טעמים נאמרו:

» רש"י שיכון ליבו שיהא מסתכל כלפי שמים וליבו נכנע.

» רמב"ם הענין שיהיו פתוחים נגד ירושלים, ומשום שמסתכל בהם מכוון יותר כלפי ירושלים.

» ר' יונה כהרמב"ם, והוסיפו עוד שעל ידי האור תתישב דעתו יותר ויוכל לכוון כראוי.

אף על פי שבשעת התפילה צריך ליתן עיניו למטה, מכל מקום כשנבטלה דעתו ישא עיניו לשמים לעורר הכוונה (מ"ב סק"ח).

סעיף ה

לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר.

תפילה במקום פרוץ

□ איסור תפילה בבקעה:

בגמרא ברכות (לד): "אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא (בבקעה)".

הטעם ביאר רש"י מפני שהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך וליבו נשבר, מהר"י אבוהב הוסיף דזה שאינו נכנע להסתתר, הרי זה עז פנים וחצוף כדברי ר' כהנא.

וכן פסק שלחן ערוך לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר. **מוקף** במחיצות שאינו מקורה, מותר להתפלל בו, ואינו כדין בקעה (מ"ב סק"ב).

□ תפילת יעקב בשדה:

הקשו התוספות היאך התפלל יעקב בשדה, ותירצו שהיה זה בהר המוריה, ועוד שהאיסור הוא דווקא בבקעה שמצויים שם אנשים ויש חשש שיפסיקוהו, אך אם אין חשש מותר. בית יוסף הקשה על הביאור השני, מדוע קרא רב כהנא למתפלל בבקעה חצוף, שטעם האיסור הוא רק כדי שלא יפסיקוהו ולא משום צניעות. ביאר **מגן אברהם** שחציפותו היא במה שמתפלל ולא איכפת לו שיפריעוהו בתפילתו.

▪ נפקא מינה המתפלל בשדה שלא מצויים שם אנשים:

כתב משנה ברורה (סקי"א) אף שיישב המגן אברהם הביאור השני בתוספות, ולשיטתם באין מצויים אנשים שיפריעוהו מותר, לפי הזוהר יש להתפלל דווקא בבית. **עובדי דרכים** החוששים לאחר דרכם יכולים להתפלל בשדה, וטוב שיתפללו בין האילנות שהוא מקום צנוע יותר.

סעיף ו

ולא בחורבה, מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקים.

תפילה בחורבה

□ המקור לאיסור כניסה לחורבה:

בריתא ברכות (ג.) "תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה, מפני חשד (שיאמרו זונה מוכנת לו שם) מפני המפולת, ומפני המזיקין".

▪ מתי אסור להתפלל בחורבה:

וכן פסק שלחן ערוך אסור להתפלל בחורבה מטעמים הנ"ל. כתב משנה ברורה (סקי"ג) אף אם יש טעם אחד עדיף שיתפלל בדרך ולא בחורבה, ואם הוא ירא שמא יפסיקוהו עוברי דרכים יתפלל תפילה קצרה.

▪ מתי מותר להתפלל בחורבה:

כתב משנה ברורה (סקי"ד) על פי מעשה בגמרא (שם) חורבה בשדה אין לחוש לחשד, חורבה חזקה ובריאה אין לחוש שתיפול, נכנס עם חברו עימו אין לחוש למזיקים, לפיכך אם הם שנים מותרים ליכנס לחורבה בריאה בשדה.

סעיף ז

ולא אחורי בית הכנסת, אם אינו מחזיר פניו לבית הכנסת. ואחורי בית הכנסת הוא הצד שהפתח פתוח בו והוא הפך הצד שפונים אליו הקהל כשמתפללים. ויש מפרשים בהפך וראוי לחוש לדברי שניהם. וגם כשמתפלל בשאר צדדים, חוץ לבית הכנסת, יש להחמיר שיחזיר פניו לבית הכנסת. וכל זה כשניכר שמחזיר אחוריו לבית הכנסת, אבל אם הוא מתפלל בבית הסמוך לבית הכנסת, פניו כנגד ארץ ישראל כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל בית הכנסת, מותר, שאינו ניכר שמחזיר פניו מבית הכנסת.

תפילה אחורי בית הכנסת

□ איסור תפילה אחורי בית הכנסת:

בגמרא ברכות (י:) "אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע, שנאמר סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא, חלף אליהו חזייה אידמי ליה כטייעא (סוחר ערבי) אמר ליה כדו בר (שתי רשויות) קיימת קמי מרך, שלף ספסרא (חרב) וקטליה".

▪ מה נחשב אחורי בית הכנסת:

נחלקו הראשונים מה נחשב אחורי בית הכנסת שאסרו חכמים, ודיברו בבתי כנסיות שלהם, שפתחם היה פונה כלפי מזרח ואחוריהם למערב:

» **רש"י לבאור ר' יונה וטור** עומד בחוץ סמוך לכותל מערבי ופניו כלפי מערב. ובעינין ג' תנאים, בחוץ, פניו למערב, אחוריו לבית הכנסת. **תוספות** הבינו ברש"י פירוש אחר הקשו עליו, וחזרו לבאר כפירוש רש"י לרבינו יונה.

נחלקו לרש"י מה הדין בעומד סמוך לכותל מזרח ופניו כלפי ארון הקודש:
 ◀ **סמ"ק** אסור, דכתב סמ"ק יש להחמיר כשני הפירושים ולהתפלל בצד מערב או מזרח אסור דלעולם יהא לא כאחד מהפירושים, ולכן המתפלל בחוץ יתפלל רק בצדדים.

◀ **דרכי משה** (סק"א) העומד בכותל מערב ומחזיר פניו למזרח, לכולי עלמא מותר.
 » **ר"י** עומד בחוץ סמוך לכותל מזרחי פניו למזרח ואחוריו לבית הכנסת, אף שפניו למזרח כיון שאחוריו כלפי כותל ארון הקודש אסור. העומד במזרח ופניו למערב מותר, אף שאחוריו למזרח, הרי פניו לכותל שהציבור מתפללים אליו. **ראיה** לכך שהמתפלל לכיוון ארון הקודש מועיל אף שהוא לצד מערב, מהוראת הגמרא (ברכות ל.) למתפלל בתוך בית המקדש בכותל המערבי שאחרי הכפורת שמחזיר פניו לצד מזרח נגד הכפורת, אף שכל ישראל שקודם הכפורת מתפללים למערב.

להלכה:

פסק שלחן ערוך דעת רש"י בסתם והביא דעת ר"י ביש אומרים, וכתב לחוש לשני הפירושים, שהמתפלל בחוץ יתפלל בכותל מערב ופניו למזרח, ולתחילה יתפלל בתוך בית הכנסת (מ"ב סק"ח).

■ מתפלל בצדדים:

נחלקו האם תפילה בצדדים אסורה כמו אחורי בית הכנסת:
 » **ר' יונה** אם פונה לבית הכנסת לכולי עלמא מותר.
 » **מימוניות** הביא יש מפרשים שאף שצדדים אסור, דמה שאמרו בברייתא אחורי בית הכנסת, הכוונה חוץ לבית הכנסת ובכל ענין אסור.

להלכה:

פסק שלחן ערוך דברי רבינו יונה שהמתפלל בצדדי בית הכנסת יחזיר פניו לבית הכנסת, לדוגמא אם מתפלל בצפון בית הכנסת יחזיר פניו לדרום. **ביאר המשנה ברורה** (סק"ב) מה שכתב השלחן ערוך להחזיר פניו לבית הכנסת, דווקא אם לא יכול להחזיר פניו לצד מזרח שהציבור מתפללים אליו כגון שיש לפניו צואה, אבל אם יכול עדיף שיחזיר לרוח שהציבור מתפללים אליו.

■ תפילה בעזרות הסמוכות לבית הכנסת מצד מזרח:

נחלקו הראשונים האם יש לאסור משום שאחוריו כלפי בית הכנסת, או שמותר משום שנחשב כחלק מבית הכנסת:
 » **רבינו האי הביאו אורחות חיים** אסור.

» **רמב"ם בשו"ת פאר הדור** מותר, שאין הדבר ניכר שמאחוריו לבית הכנסת ולא נראה כולזול, והביא ראיה ממעשה הגמרא שם שהרג אליהו לאותו שהיה מתפלל, ומשמע שהיה מתפלל חוץ לבית הכנסת.

להלכה:

» **שלחן ערוך** להתיר להתפלל בבית הסמוך לבית הכנסת, וכוונתו לדעת הרמב"ם (מ"ב סקכ"א).

» **משנה ברורה** (סקכ"א) מכל מקום יותר טוב בעת שבונים העזרות לעשותן לצד אחר, כי יש חולקים.

■ **המתפלל בזמן שאין ציבור:**

נחלקו האם האיסור הוא גם כשלא מתפללים בבית הכנסת (מ"ב סקט"ו):

» **יד אליהו** מותר.

» **מאמר מרדכי** אסור.

סעיף ח

אסור לעבור חוץ לבית הכנסת בצד שהפתח פתוח בו, בשעה שהציבור מתפללים, מפני שנראה ככופר, כיון שאינו נכנס להתפלל. ואם נושא משאוי או שלבוש תפילין או שיש בית הכנסת אחר בעיר או שיש לבית הכנסת זה פתח אחר (או שזכך על הצטמח), מותר.

לעבור חוץ לבית כנסת בזמן תפילה

בגמרא ברכות (ח.:. סא.) "אמר ר' יהושע בן לוי אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפלל, אמר אביי ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא אבל איכא פתחא אחרינא לית לן בה. ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא, אבל איכא בי כנישתא אחרינא לית לן בה. ולא אמרן אלא דלא דרי טונא, ולא רהיט, ולא מנח תפילין, אבל איכא חד מהנך לית לן בה".

להלכה:

פסק שלחן ערוך אסור לעבור בצד שהפתח פתוח בו בזמן שהציבור מתפללים, ומותר נושא משאוי מניח תפילין יש בית כנסת אחר יש פתח אחר, רמ"א הביא בסוגריים להתיר אם רוכב על גבי בהמה.

סעיף ט

ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, (והוא הדין בני אדם הדרים ביקוצים ואין להם מנין, מכל מקום יתפללו שחרית וערבית בזמן שהציבור מתפללים, סמ"ג). וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אף על פי כן יתפלל בבית הכנסת.

זהירות לתפילה בציבור ובבית הכנסת

סעיף י

בשעומד עם הציבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת ציבור, אלא אם כן השעה עוברת ואין הציבור מתפללין לפי שמאריכים בפיוטים או לסבה אחרת, (אכל כלא שעה עוברת, יתפלל הפיוטים והתחנות עם הציבור ולא יפרוש מן הציבור אפילו לעסוק בדברי תורה וע"ל סימן מ"ח).

להקדים תפיתו לתפילת הציבור

סעיף יא

מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו.

מי שאינו נכנס לבית הכנסת בעירו

סעיף יב

מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת וכן לכל דבר מצוה, אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה, אבל כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ.

מצוה לרוץ לבית הכנסת

סעיף יג

מותר לרוק בבית הכנסת, ודורסו ברגליו או מכסהו בגמי.

לרוק בבית הכנסת

בגמרא ברכות (סב:) "אמר רבא ריקקה בבית הכנסת שריא, מידי דהוה אמנעל, מה מנעל בהר הבית אסור בבית הכנסת מותר, אף ריקקה בהר הבית הוא דאסור בבית הכנסת שרי". ובירושלמי ברכות (ג ה) "רבי יהושע בן לוי אומר כל הרוק בבית כנסת כאילו רוקק בבת עינא. ר' יונתן רקק ושייף".

להלכה:

פסק שלחן ערוך מותר לרוק בבית כנסת כדברי הבבלי, ויש לדרוס ברגליו מפני הכבוד שבזה לא חלק על הירושלמי. כתבו הראשונים כיסוי בגנמי או עשב, אינו צריך לדרוס, עליו וכן הורה שלחן ערוך. בשעת תפילת שמונה עשרה, אסור לרוק כלל, וההיתר הוא רק בשעת קריאת שמע ובברכותיה וכדומה (מ"ב סקמ"ד). הרוצה שלא יבוא לו רוק, ילעס שורש מתוק הקרוי לאקערי"ץ קודם התפילה, וזה מותר אף קודם תפילה כיון שהוא לצורך וזורקו (מ"ב סקמ"ה).

סעיף יד

ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שימנה עם העשרה הראשונים.

מעלת עשרה ראשונים

בגמרא ברכות (ח) "אמר ר' יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חיי". ועוד שם (יז:) "אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כנגד כולם".

וכן פסק שלחן ערוך ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שימנה עם העשרה הראשונים. ודווקא שמתפלל עמהם. והאר"י לא היה ממעשרה ראשונים כי הוצרך ליפנות שהיה לו חולי, וגם כדי שילך מעוטף בטלית ותפילין לבית הכנסת, וזה אי אפשר קודם היום (מ"ב סקמ"ז).

סעיף טו

אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבית הכנסת שבשדות או אפילו בבית הכנסת שבעיר, אם היא תפלת ערבית (שמחפלים צליה), חייב חברו להמתין לו עד שיסיים תפלתו, כדי שלא יתבלבל בתפלתו. (ויש מחמירין אפילו ציוס, ונצית הכנסת שלנו שהם נעזק, הטור ומרדכי צסס כ"י והר"י פרק קמא דברכות). ואם מאריך בבקשות ותחנונים, אינו חייב להמתין לו.

להמתין לחברו שיסיים תפילתו

❑ יחידי הנשאר מתפלל בבית הכנסת:

בגמרא ברכות (ה:) "תניא אבא בנימין אומר, שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל, ולא המתין את חברו ויצא, טורפין לו תפלתו בפניו. ואם המתין לו מה שכרו, אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו וכו'".

נחלקו האם דין זה נוהג בבתי כנסיות שלנו הנמצאים בעיר ולא בשדות שאין לחוש לסכנה:

» ר"ף בתפילת ערבית אסור.

» רבינו חננאל ורבינו תם מותר, דאין לחוש לסכנה.

» ר"י היה ממתין ומאריך בתפילתו ואם היה אדם מתעכב עוד היה מעיין בספר, וכתבו שהיה עושה זאת מחומרא בעלמא.

» רבינו יונה אסור, שדרך העולם כשאדם עומד יחידי דעתו מתבלבלת.

להלכה:

» שלחן ערוך פסק כר"ף, בשדות אסור בכל תפילה, בעיר אסור רק בערבית.

» רמ"א הביא מנהג ר"י, להמתין אף ביום בבתי כנסיות שבעיר.

■ האריך בתפילה:

האריך בתפילתו בבקשות ובתחנונים, כתב ר' יונה אינו חייב לחכות לו, וכן פסק שלחן ערוך.

■ נכנס בשעה שלא יוכל לסיים:

יחיד הנכנס בשעה שלא יוכל לסיים עם שאר הציבור, כתב ר' יונה אין חייב להמתין לו, כיון שידע בכניסתו שלא יוכל לסיים עמהם גילה דעתו שאינו מפחד לישאר יחידי. מיהו מידת חסידות להמתין (מ"ב סקמ"ח).

סעיף טז

החולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה, אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללים בעשרה, צריך לילך שם. ולאחריו, צריך לחזור עד מיל, כדי להתפלל בעשרה.

כמה צריך להלך בשביל תפילה במנין

❑ החיוב להלך בשביל מנין:

בגמרא פסחים (מו.) "לתפלה וכו' ארבעה מילין וכו'", אמר ר' יוסי ברבי חנינא לא שנו אלא לפניו, אבל לאחריו אפילו מיל אינו חוזר. אמר רב אחא, ומינה מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל חוזר".

להלכה:

פסק שלחן ערוך ההולך בדרך והגיע עיר ורוצה ללון בה, צריך להלך לפניו ד' מילין ולאחריו לחזור מיל. הליכה לצדדין דינה כלאחריו (מ"ב סק"ג).

■ **תנאים לחיוב:**

החיוב להלך הוא בתנאי שלא ילך יחידי, ושיכנס לעיר השניה בעוד השמש על הארץ (מ"ב סק"א).

■ **יושב בביתו מתי חייב ללכת להתפלל במנין:**

היושב בביתו דינו כהולך מלאחריו שעד מיל חייב להלך, על כן מי שיש בית כנסת בסמיכות מיל לביתו חייב להתפלל שם, אבל בלילה אין צריך כמבואר (מ"ב סק"ב).

■ **יוצא בבוקר לדרך:**

כתב משנה ברורה הוא הדין בבוקר אם יוצא לדרך ויש בעיר לפניו מנין, יתעכב עד ד' מילין והוא שלא יעבור זמן קריאת שמע ותפילה (סקמ"ט).

סעיף יז

יש מי שאומר שמכל שכן שלא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללים בה בעשרה, אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפלה.

התעכבות בביתו

ספר האגודה למד מהחיוב לילך ד' מילין בשביל מנין, כל שכן שהרוצה לצאת ולהתפלל במקום שיגיע שם, צריך להתעכב במקום שמצא בו כדי להתפלל במנין. ומיהו חיוב זה הוא בתנאי שיגיע למקום חפצו בעוד היום גדול, ושלא יצטרך ללכת יחידי בגלל זה, **וכן פסק שלחן ערוך**.

פרי מגדים הקשה, דלעיל (פ"ט א) אסר השלחן ערוך לצאת לדרך לפני תפילת י"ח, וכאן משמע שמותר אם לא יפסיד מנין. ויישב לדעת רמ"א שהתיר כשאומר הברכות קודם יציאתו, אף כאן יש להתיר (מ"ב סק"ג א).

סעיף יח

בית המדרש קבוע קדוש יותר מבית הכנסת, ומצוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת, והוא שיתפלל בעשרה. הגה: ויש אומרים לאפילו בלא עשרה עדיף להתפלל בבית המדרש הקבוע לו. וזוהא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי (הרי"ז פ"ק דברכות). ואפילו הכי לא ירגיל עצמו לעשות כן, שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מבית הכנסת (תשובת הרא"ש כלל ד' והטור). וכל שכן שלא יעסוק בחורה בבית הכנסת בזמן שהציבור אומרים סליחות ותחינות (הגהות אלפסי החדשים).

היכן להתפלל

בגמרא, ר' אמי ור' אסי היו מתפללין ביני עמודי, אין לו לה' אלא ד' אמות הלכה. אוהב שערי ציון מכל משכנות יעקב. מכאן עולה שעדיף בית מדרש מבית כנסת.

נחלקו מתי עדיף בית מדרש:

ר' יונה אף בלי עשרה.

רמב"ם דווקא שיש בשתייהם עשרה, עדיף בית מדרש אף שיש פחות ברוב עם, כתב ר' יונה אף לרמב"ם מי שלומד בבית לא הטריחו הרמב"ם לצאת לבית כנסת, ודיבר רק במי שבכל מקרה לומד מחוץ לבית.

רא"ש בימינו שבכל מקרה מתבטלים, אף לר' יונה עדיף שיתפלל בעשרה בבית כנסת ועוד שלא ילמדו ממנו עמי ארצות.

להלכה:

» **שלחן ערוך** לא יפסיד עשרה כרמב"ם, אך אם יש עשרה יעדיף בית מדרש על ברוב עם.

» **רמ"א** הביא דעת ר' יונה ודברי הרא"ש עליו.

ההעדפה של בית מדרש מאשר ברוב עם

אם הוא בית מדרש של יחיד או דווקא למי שלומד שם, אם הוא של רבים, אף מי שלא לומד שם יעדיף.

לא לעסוק בזמן שהציבור מתפללים

כתב רמ"א בשם הגהות אלפסי שלא ילמד בזמן סליחות ותחינות וקריאת התורה. אם כבר התפלל כתב משנה ברורה שמותר.

סעיף יט

יקבע מקום לתפלתו, שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו בית הכנסת להתפלל, אלא גם בבית הכנסת שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע.

קביעות מקום לתפילה

מובא בגמרא ברכות לקבוע מקום, וכן מצינו באברהם.

נחלקו איזה קביעות:

» **ר' יונה** יקבע בית כנסת.

» **רא"ש ומימוניות** יקבע גם איזה מקום בתוך הבית כנסת. אותם ד' אמות נחשב אותו מקום הואיל ואי אפשר לצמצם.

סעיף כ

יכנס שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. יש מפרשים שיעור שני פתחים דהיינו ח' מפחים יכנס לפנים, שלא ישב אצל הפתח שנראה כמשאוי ישיבת בית הכנסת ולפי זה אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח, אין בכך כלום. ויש מפרשים שהטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוון, ולפי זה אם אינו פתוח לרשות הרבים אין בכך כלום. ויש מפרשים שלא ימהר להתפלל מיד כשנכנס, אלא ישהה שיעור שני פתחים. ונכון לחוש לכל הפירושים.

יכנס שני פתחים ואז יתפלל

מובא בגמרא ברכות. נחלקו בפירוש ונפקא מינה לדינא:

- » רש"י לא ישב אצל הפתח שנראה שרוצה לצאת והתפילה כמשאוי, כתב ר' יונה היום שיש מקום קבוע מותר.
- » רא"ש ביש מפרשים, ישהה שיעור שני פתחים ולא יתפלל מיד כשנכנס.
- » מהר"ם יכנס לפנים כדי שלא יסיח דעתו בזמן התפילה לחוץ. וחשש שלחן ערוך לכל הפירושים.

ב"ח כתב להדר לעשות מבואה שיעור ב' פתחים, וכן נהגו, ולכן טוב לא להתפלל שם הואיל ונעשה רק להפסק.

יש לכבד הגדול בכניסה לבית הכנסת.

סעיף כא

צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר. ודבר קבוע כגון לו ארון ותיבה אינם חוצצים (ולא חשיב מחילה רק בדבר גדול שגבהו י' ורחבו אצל דבר קטן לא חשיב הפסק) (אבודרהם ואורחות חיים ג'ס האב"ד), וכן בעלי חיים אינם חוצצים, אפילו אדם אינו חוצץ. הגה: ולי נראה דבעלי חיים חוצצים ואדם אינו חוצץ, וכן נראה סברת הפוסקים, ואפשר דנפל טעות צספריס.

חציצה בינו לקיר בתפילה

בגמרא ברכות למדים מישעיה שלא יחוצץ בינו לקיר. יש שהקילו:

- » תוספות דבר קבוע לא חוצץ, הביא משנה ברורה מחלוקת אם מיטות שלנו נחשבות דבר קבוע.
- » אבודרהם דבר מועט אינו חוצץ וכן הביא רמ"א, ובמשנה ברורה הביא פרי חדש שחולק.

כתב משנה ברורה, הוא רק מצווה מן המובחר, ולא יתעכב בגלל זה אלא יעצום עיניו. יש להקל בדבר לצורך התפילה אפילו גדול כגון סטנדר.

אם הוא רחוק ד' אמות מהקיר, נחלקו אם צריך להרחיק:

» מגן אברהם ירחיק.

» פרי מגדים אינו צריך.

כתב טור בעלי חיים חוצצים פסק הלכה בשלחן ערוך שאינם חוצצים, וכתב רמ"א נראה שזה טעות.

סעיף כב

ויש מי שאומר שיש לזהר מלהתפלל אחורי שום אדם, וטוב לחוש לדבריו.

חציצת אדם

מרדכי אינו חוצץ, פליאה חוצץ, בית יוסף טוב לחוש. ביאר המשנה ברורה שזה חומרא בעלמא למדקדקים משום שאין אפשרות בבית כנסת להקפיד בזה.

סעיף כג

הבגדים המצויירים, אף על פי שאינם בולטות אין נכון להתפלל כנגדם, ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר, יעלים עיניו. הגה: ולכן אסור גם כן לצייר ציורים בספרים שמחללין בהן, שלא תחבטל הכוונה (מרדכי ריש פרק כל הכלמים). אבל בגדים שמצייר עליהם דברי תפלות, אפי' ליטב עליהם צבית הכנסת, אסור (תשובת הרא"ש סימן ז' כלל ה').

תפילה כנגד ציורים

אבודרהם בשם הרמב"ם למדו מכאן לא להתפלל כנגד ציורים שלא יפריע הכוונה.

הזהיר משנה ברורה, לא לצייר בבית כנסת מתחת לקומת איש, אסור להתפלל נגד המראה אף בעיניים עצומות.

סעיף כד

לא יתפלל בצד רבו ולא אחורי רבו ולא לפניו, ויש אומרים דכל זה לא מיידי אלא להתפלל ביחיד, אבל בצבור אם כך הוא סדר יציבתו, אין לחוש אם מתפלל לפניו או אחריו, (ב"י בשם מהרי"ט אומרים ואזהל מועד) ואף על פי שטוב להחמיר המנהג להקל, אם הרחיק ד' אמות, מותר (ועיין ביורה דעה סימן רמ"ז סעיף ט"ז).

תפילה בצד ואחורי רבו

בגמרא ברכות אסור להתפלל כנגד ואחורי רבו. כנגד רבו משום יוהרא שמראה כאילו הם שווים.

אחורי רבו ג' טעמים:

» **רש"י** יוהרא.

» **תוספות** נראה כמשתחוה לרבו.

» **ר' יונה** שמא יצטרך רבו לפסוע והוא מעכבו.

נפקא מינה כשיש מקומות קבועים כמו בציבור, אין יוהרא אבל יכול לעכבו. כתב רמ"א לעניין ציבור שיש מקומות קבועים טוב להחמיר ונהגו להקל.

אם מרחיק ד' אמות מותר, הואיל ונחשב רשות אחר וכן פסק שלחן ערוך. שיעור הד' אמות לפניו הוא אף ד' אמות מצומצמות, לאחוריו ד' אמות ועוד ג' פסיעות, דבלאו הכי יהיה לרבו אסור לפסוע. בימה מותר אף בתוף ד' אמות הואיל והיא רשות אחרת.

להתפלל ואחוריו לרבו, אסור משום ביזיון אפילו חוץ לד' אמות.

רבו הוא רבו מובהק או גדול הדור, הוסיף החיי אדם אביו שגם אסור להתפלל נגדו ואחוריו.

סעיף כה

תלמיד חבר מותר להתפלל אחורי רבו.

תלמיד חבר

מבואר בגמרא מותר תלמיד חבר להתפלל לאחוריו. ומיהו אחוריו לרבו אף תלמיד חבר אסור.

סעיף כו

כל מקום שאין קורין בו קריאת שמע, אין מתפללים בו. וכשם שמרחיקים מצוואה ומי רגלים וריח רע ומן המת ומראיית הערוה לקריאת שמע, כך מרחיקים לתפלה.

השוואה בין תפילה לקריאת שמע

כן כתב הרמב"ם. והוא הדין לתפילה או שאר דברים שבקדושה.

סעיף כז

היה עומד בתפלה והשתין תינוק בבית הכנסת, ישתוק עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים, או יהלך לפניו ד' אמות או לצדדיו או יצא מבית הכנסת ויגמור תפלתו. הגה: ויותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק, שמה ישהה כדי לגמור את כולה ויטכך לחזור לראש (נ"י בשם דוקח סימן ככ"ד ועיין לעיל סימן ע"ט).

השתין תינוק באמצע התפילה

כן כתב הרוקח. מי רגלים איסורם דרבנן לכן אסור להפסיק בדיבור להזהיר, אך בצואה מותר.

כתב בית יוסף עדיף להתפלל בדרך ולא במלון עיר שיש שם גילולי עבודת כוכבים, אך אם ירא שיפסיקוהו עוברי דרכים יתפלל במלון בחדר צדדי או קרן זווית.

סימן צא – שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה

סעיף א

היתה טלית חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אסור להתפלל עד שיכסה לבו. ואם לא כסה את לבו, או שנאנס ואין לו במה יתכסה, הואיל וכסה ערותו והתפלל, יצא.

כיסוי גופו בעת התפילה

בריתא ברכות (כד:): "היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו, מותר לקרות קריאת שמע, אבל לתפלה עד שיכסה את לבו".

הטעם כתב רש"י בתפילה צריך לראות את עצמו כאילו הוא עומד לפני מלך ולעמוד באימה, אבל בקריאת שמע אינו מדבר. כתב הרמב"ם דיעבד שהתפלל ולא כיסה, או שאין לו במה לכסות, יצא.

וכן פסק שלחן ערוך אף שהיתה טלית על מתניו לכסות ממתניו ולמטה, ויש חוצץ בין ליבו לערוה, צריך לכסות ליבו. הוסיף ב"ח הוא הדין כל גופו (מ"ב סק"ב). דיעבד הורה כרמב"ם שיצא, אף שהיה ערום ממתניו ולמעלה (מ"ב סק"ג).

סעיף ב

צריך לאזור אזור בשעת התפלה, אפילו יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה, משום הכון (עמוס ה, יז) אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה, מאחר שיש לו מכנסים. הגה: ואין לבו רואה את הערוה (ר"ן פרק קמא דשבת והכא"פ פרק הכוזה והגהות מיימוני פ"ה מהלכות תפלה).

הגירת אזור קודם תפילה

☐ זהירות מראית ליבו הערוה וחיוב היכון בחגירת אזור:

בגמרא שבת (ט): "אמר אביי הני חברין בבלאי (בני בבל), למאן דאמר תפלת ערבית רשות, כיון דשרא ליה המייניה לא מטרחינן ליה וכו' (הבא לאכול, כיון שהתיר חגורו לא מטריחים אותו להניחו כדי להתפלל, אלא יתפלל אחר שיסיים). מתקיף לה רב ששת וכו', וליקו הכי וליצלי (שיעמוד להתפלל בלא חגור), משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל".

נחלקו הראשונים מתי החיוב להניח חגור:

- » ר"ן מימוניות ספר התרומה כל אדם חייב להניח אזור בשעת התפילה משום 'היכון'. כתבו מימוניות בזמן קריאת שמע וברכות אינו צריך אזור, רק שלא יהא ליבו רואה את הערוה, דלא כרש"י שהתיר ליבו רואה הערוה בשאר ברכות.
- » תוספות אין חיוב, ורק בזמן הגמרא שהיו לובשים חלוקים, היה להם להניח חגור שלא יהא ליבו רואה את הערוה.
- » רא"ש כתוספות, ומיהו מצוה מן המוכרח לאזור משום היכון.
- » רבינו ירוחם הרגיל לחגור אזור כל היום, חייב לחגור בתפילה, אך ההולך בשאר היום בלא חגורה, אינו צריך.

להלכה:

- » שלחן ערוך כר"ן ומימוניות, צריך לאזור אפילו יש לו אבנט, משום הכון. ודווקא בתפילה, אבל שאר ברכות מותר לברך בלבד שלא יהא ליבו רואה את הערוה. דיעבד שהתפלל בלא חגור יצא (מ"ב סק"ד).
- » משנה ברורה (סק"ד) יש להקל כר' ירוחם, שההולך בלי חגורה אינו צריך ומידת חסידות שגם ההולך בלי יחגור בתפילה.

■ כיסוי הראש והעינים בטלית:

- כתב משנה ברורה (סק"ו) על פי הזהור, בעת התפילה, יש לכסות העינים והראש בטלית של מצוה, עדיף שלא יסתכל בשכינה.

סעיף ג

- יש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה, ויש אומרים שיש למחות שלא ליכנס בבית הכנסת בגלוי הראש.

חייב כיסוי הראש בתפילה

- בגמרא שבת (ק"ח:): "אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש".

נחלקו הראשונים מה החיוב לכסות ראשו:

- » כל בו בשם הר"מ ר' הונא עשה ממידת חסידות, אך מעיקר הדין אין חיוב.
- » רבינו פרץ יש למחות שלא ליכנס לבית הכנסת בגילוי הראש.
- » ר' ירוחם אסור לברך בגילוי הראש, ובטור כתב כן על שעת התפילה.

שלחן ערוך הביא את דברי ר' ירוחם ורבינו פרץ בשם יש אומרים.

סעיף ד

כובעים (קפיל"ה זלעז) הקלועים מקש, חשיבא כסוי, אבל הנחת יד על הראש לא חשיבא כסוי. ואם אחר מניח ידו על ראשו של זה, משמע דחשיבא כסוי.

מה נחשב כיסוי

כתב תרומת הדשן כובעים הקלועים מקש חשובים כיסוי להתפלל בהם, אך הנחת יד של האדם על ראשו לא מועיל, והנחת יד אדם על ראשו של חברו מועיל, **וכן פסק שלחן ערוך**. הב"ח הציע שימשוך בית יד של חלוקו על היד ויכסה בו ראשו, ושפיר חשיב כיסוי (מ"ב סק"י).

סעיף ה

לא יעמוד באפונדתו (טאסק"ה זלעז) ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולים, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים.

לבישת הבגדים בתפילה

□ בגדים שאין ללובשם:

כתב רמב"ם לא יעמוד בתפילה באפונדתו (אזור חלול שמשימין בו מעות, ואיננו דרך כבוד לעמוד לפניו יתברך), ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות, **וכן פסק שלחן ערוך**.

הוסיף משנה ברורה (סקי"א א) חלוק שינה. **ב** מעיל בית. **ג** גרבי פשתן בלא נעלים, ומהחיי אדם משמע אפילו גרבי צמר. **ד** סנדל בלא גרביים והעקב מגולה. **ה** כפפות, לבישתם היא דרך גאווה. **ו** מהר"ם מינץ תיקן שלא ילכו במגפיים בעת התפילה, ואם מנהג בני המקום לילך כך בפני הגדולים מותר.

■ בגד ארוך:

כתב משנה ברורה (סקי"ג) בגד ארוך המכסה עד הרגלים, מותר ללכת אף בלא נעלים.

□ נהגו ללכת בלא מנעלים:

מקום שנהגו ללכת יחפים כגון ארצות ערב, דן בזה הבית יוסף:

» **רמב"ם** כתב 'ולא יעמוד בתפלה וכו' ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים'. **כתב בית יוסף** משמע שאם דרכם כך מותר, וכן נהגו בני ערב.

» **מימוניות** בגמרא חגיגה (יד:) מבואר שאין דרך ארץ להראות רגלים לפני האדון (הקשתה הגמרא סתירה במנין כנפי החיות, פעם מצינו ארבע ופעם שש, ביארה הגמרא שאחר חורבן הבית נחסרו שתי כנפיים לחיות. דעת חכמים שנחסרו הכנפיים שהיו מכסים בהם רגליהם, מכך שראה יחזקאל את רגליהם רגל ישרה משמע שלא היו כנפיים לכסותה. הקשתה הגמרא דילמא הסירו החיות את כנפי הרגלים כמו שמצינו שהסירו וראה את פניהם, תירצה הגמרא שאין אורח ארעא לגלות רגלים

לפני הקב"ה). **הסתפק בית יוסף** במקום שדרך לעמוד כך בפני גדולים, האם יודה המימוניות, או שיסבור שאין חילוק.

להלכה:

פסק שלחן ערוך איסור תפילה כשהוא יחף, רק אם דרך בני המקום ללכת כך בפני הגדולים. וכן במשנה ברורה (סק"ג) התיר בארצות חמות שדרך ללכת כך.

□ **מנהג לחבוש כובע:**

כתב המשנה ברורה (סק"ב) בזמננו צריך להניח כובע נוסף מלבד הכיפה כדרך שהולכים ברחוב, כיון שאין דרך לעמוד בפני גדולים בלא כובע, וכל שכן שלא להתפלל בכיפת שינה.

סעיף ו

דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים. הנה: ובעת זעם יש לחבק הידים בשעת התפלה כעבדא קמיה מאריה, ובעת שלום יש להתקשט בצגדים נאים להתפלל (טור).

תפילה בעיטוף

בגמרא שבת (י). "רבא בר רב הונא רמי פוזמקי (גרביים) ומצלי, אמר הכון לקראת וגו'. רבא שדי גלימיה (התעטף בגלימה) ופכר ידיה (חיבק ידיו) ומצלי, אמר כעבדא קמיה מריה. אמר רב אשי, חזינא ליה לרב כהנא כי איכא צערא, בעלמא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי, אמר כעבדא קמי מריה. כי איכא שלמא לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי, אמר הכון לקראת אלהיך ישראל".

כתב הרמב"ם דרך החכמים ותלמידיהם, שלא יתפללו אלא כשהם עטופים. **כתב רמ"א בשם טור** ובעת זעם יש לחבק הידים בשעת התפלה כעבדא קמיה מאריה, ובעת שלום יש להתקשט בבגדים נאים להתפלל.

סימן צב – הנצרך לנקביו, ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה

סעיף א

היה צריך לנקביו, אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. והני מילי שאינו יכול לעמוד עצמו שיעור הילוך פרסה, אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד, אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחלה יפה. הגה: וכל הנלך לנקביו אסור אפילו בדברי תורה, כל זמן שגופו משוקץ מן הנקבים (הגהות מיימוני פרק ד' מהלכות תפלה).

הנצרך לנקביו

□ הדין לכתחילה:

בגמרא ברכות (כג.) "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל, משום שנאמר 'הכון לקראת אלהיך ישראל'. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב 'שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים' וכו', רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר שמור נקיבך בשעה שאתה עומד לפני". ועוד שם "תנו רבנן הנצרך לנקביו אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה. אמר רב זביד ואיתימא רב יהודה, לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו, אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה (כן גרסו רבינו יונה רמב"ם רא"ש ושור, והרי"ף גרס אם יכול לשהות וכו' מותר, משמע אף לכתחילה). ועד כמה, אמר רב ששת עד פרסה".

הנצרך לנקביו ויכול לשהות עצמו כדי הילוך פרסה, נחלקו בגירסא בגמרא (הובא לעיל) אם מותר לכתחילה או שצריך לפנות עצמו:

» רי"ף מותר.

» ר' יונה רמב"ם רא"ש ורשב"א אסור (הרשב"א גרס כרי"ף ובכל זאת הודה לרי"ף).

להלכה:

פסק שלחן ערוך כר יונה לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחלה יפה.

■ יפסיד אם יבדוק:

הנצרך ויכול להמתין שעה וחומש, אף אם יפסיד תפילה בציבור, עדיף שיפנה עצמו. אך אם יפסיד זמן תפילה, עדיף שיתפלל כך (מ"ב סק"ה).

□ הדין בדיעבד:

כתב הרמב"ם היה צריך לנקביו, אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. והני מילי שאינו יכול לעמוד עצמו שיעור הילוך פרסה (שעה וחומש, מ"ב סק"ג),

אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד, וכן פסק שלחן ערוך. אם יכל להעמיד עצמו יצא, אף שמיד אחר כך הלך ועשה צרכיו בתוך שיעור זה (מ"ב סק"ד).

■ קטנים או גדולים:

כתב משנה ברורה (סק"ב) יש אומרים שהוא דווקא בגדולים, אבל קטנים בדיעבד אינו צריך לחזור ולהתפלל, ויש חולקים.

□ נצרך לנקביו בעת לימוד או קריאת שמע:

כתב רמ"א הנצרך לנקביו ואינו יכול להעמיד עצמו שיעור שעה וחומש, אסור בדברי תורה, ואף שאינו מתאוה כל כך ואינו עובר על כל תשקצו (מ"ב סק"ו). דיעבד שעבר וקרא קריאת שמע, יצא ואינו צריך לחזור (רמב"ן ופרי מגדים, מ"ב סק"ו).

יכול להשהות עצמו שיעור שעה וחומש מחלוקת:

» רמ"א מותר.

» שערי תשובה אסור.

□ המלמד תורה לרבים, ונצרך לנקביו:

אף אם עובר על כל תשקצו מותר, דהוא איסור דרבנן, ומפני כבוד הבריות נדחה (מ"ב סק"ו).

סעיף ב

אם באמצע תפלתו נתעורר לו תאוה יעמיד עצמו עד שיגמור, ולא יפסיק. ואם בשעת קריאת שמע וברכותיה נתעורר, בין לקטנים בין לגדולים, קורא כדרכו. אגה: וזווקא שאינו מתאוה כל כך לאית ביה משום כל תשקצו, אבל בלאו הכי, יותר טוב להפסיק (תשובת הרשב"א סימן קל"א פסק דמותר, ותדומת הדשן סימן ט"ז פסק דאסור, וכריך לחלק כך), ואם רצה להרחיק ולהטיל מים, עושה.

הפסק צרכיו באמצע תפילה

□ נתעורר לצרכיו באמצע תפילה או קריאת שמע:

■ תפילת שמונה עשרה:

אם בדק עצמו קודם התפילה או שלא היה צריך כלל, ובאמצע תפילתו התעורר לו תאוה, לא יפסיק אלא ימתין שיגמור, ולא חשיב תפילתו תועבה, כן הורה רשב"א בתשובה וכן פסק שלחן ערוך. ומיד שגמר ילך ליפנות, ולא ימתין לקדושה כי זהו ענין אחר (מ"ב סק"ח). אם לא יכול להעמיד עצמו כלל מותר ליפנות ובלבד שלא יפסיק בדיבור, וחזור למקום שפסק כל שלא שהה על ידי היציאה כדי לגמור את כולה (מ"ב סק"א).

■ **קריאת שמע וברכותיה:**

אם קרה לו כנ"ל והוא קורא קריאת שמע, כיון שרשאי ללכת בזמן זה תלוי ברצונו, אם ירצה יפסיק אם ירצה יסיים, **וכן פסק שלחן ערוך**.

אם לא הפסיק בקריאת שמע, אינו ראשי להמשיך לתפילת שמונה עשרה, שהרי צריך לנקבו והוא ענין אחר, וטוב שיצא בבין הפרקים (מ"ב סק"ט).

נחלקו מה הדין אם הוא מתאוה כל כך שיש בו איסור בל תשקצו:

» **רמ"א** יותר טוב להפסיק.

» **מגן אברהם** הורה שיכול שלא להפסיק אפילו אם אינו בציבור ואינו חושש מכבוד הבריות.

» **דרך החיים** יכול להפסיק אבל אין זה חיוב (צ"ב מה שונה מהרמ"א).

■ **פסוקי דזמרה:**

אם קרה לו כנ"ל בפסוקי דזמרה יכול להפסיק כקריאת שמע, ואינו ראשי להמשיך לברכות קריאת שמע, ולא ימשיך לומר ברכו שהוא עניין אחר (מ"ב סק"ט).

סעיף ג

צריך קודם תפלה להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו.

הכנה לסלק דבר הטורדו

כתב הרמב"ם קודם התפילה יסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו, **וכן פסק שלחן ערוך**.

סעיף ד

צריך לרחוץ ידיו במים, אם יש לו. ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל, חוזר. יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתיירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי (ועיין לקמן סימן כ"ג).

רחיצת ידיים קודם תפילה

בגמרא ברכות, צורבא מרבנן שהגיע מארץ ישראל הורה שמספיק קינוח בעפר וצרורות קודם התפילה, רבא הצדיק בפני רבינא דבריו מדכתיב ארחץ בניקיון ולא כתוב מים. ר' חסדא לייט על המחזור מים ונחלקו אם הוא לקריאת שמע אבל לתפילה הצריך לחזור עד פרסה קדימה ועד פחות ממיל אחורה, או שאין חילוק.

האם יש חילוק בין קריאת שמע לתפילה בהוראת ר' חסדא

מחלוקת בגירסא:

- » רי"ף רשב"א ר' האי רמב"ם יש חילוק, ולתפילה מחזר כגירסא שהבאנו למעלה.
לדבריהם נחלקו מדוע יש חילוק:
- ◀ רש"י קריאת שמע שזמנה קבוע יש חשש שמא יעבור תפילה יש לה יותר זמן.
◀ רשב"א קריאת שמע דאורייתא החמירו שמא יפספס תפילה דרבנן. רבא הצדיק בפני רבינא דבריו מדכתיב ארחץ בניקיון ולא כתוב מים.
- » רש"י תוספות מרדכי ר' יונה ורא"ש אין חילוק לשניהם לא מחזר, עשו חכמים חיזוק כשל תורה.
- » טור גרס כרש"י, אך מסביר העמיד שאם יש שהות מחזר אחרי מים.
- להלכה פסק שלחן ערוך כרי"ף ודעימיה, בתפילה מחזר.
- כתב משנה ברורה אין צריך לחזר אחר מים אם יצטרך ללכת יחידי, או שלא יגיע למחזו חפצו בעוד יום. לעניין שיעור הליכה לצורך מים, אין חילוק בין מהלך לרוכב אין חילוק בין דרך טוב לרע.

הדין במיל עצמו

ברמב"ם גרס מיל עצמו גם חוזר ורק יותר לא והעתיקו שלחן ערוך, שאר הפוסקים סברו מיל עצמו דינו כיותר ממיל.

דיעבד שלא רחץ

רמב"ם הורה שלא יצא, משנה ברורה הורה שיצא.

סעיף ה

רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה, אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע להם שום לבלוך, ולא יברך. ואם אין לו מים מזומנים, אין צריך לחזור וליטול. הגה: ואפילו היו ידיו מזוככות ונוטלן לתפלה, אינו מברך וכלעיל סימן ז'.

האם היסח הדעת מצריך

נחלקו אם צריך:

- » הרא"ש הורה שצריך וכן הורה ראב"ה (ומיהו ראב"ה החמיר שלא מועיל מידי דמנקי).
» יש אומרים בטור הורו שלא צריך אם נטל והסיח.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרא"ש. ופסק שלא מברך על נטילה זו כהשגת הראב"ד על הרמב"ם שהורה שמברך. וכן שבשחרית לא צריך פניו ידיו ורגליו כדעת הרמב"ם, שלא נהגו העולם כן. **הסיח** דעתו ואין יודע שהתלכלכו בפירוש, אין צריך לחזור לאחוריו ולפניו.

סעיף ו

העומד בתפלה ונוכח שנגע במקום מטונף, די בניקיון עפר או צורות או מחכך ידיו בכותל.

נזכר שנגע בטינוף באמצע תפילה

כן כתב הרמב"ן.

סעיף ז

מקום מטונף, היינו מקומות המכוסין באדם לפי שיש בהם מלמולי זיעה, וכן אם חיכך הראש. הנה: ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה (כל זו), וכן צואת האוזן והאף כי אם על ידי בגד (מהרי"ל).

מהו מקום מטונף

כן כתב הרמב"ן.

העוסק בתורה בדיעבד מועיל אם ניקה בלי מים אף שיש לו מים. מבואר בשלחן ערוך שלכלוך המצריך נטילה הוא זיעה וכדומה, הוסיפו האחרונים נגע בטיט ורפש האם גם זה צריך ניקוי לכתחילה ללימוד תורה.

צואת האף והאוזן, רמ"א החמיר הגר"א היקל.

סעיף ח

המשתין, לא יתפלל עד שישאח כדי הלוך ד' אמות, משום ניצוצות. והמתפלל לא ישתין עד שישאח כדי הלוך ד' אמות, שכל ד' אמות תפלתו שגורה בפיו ורחושי מרחשין שפוותיה.

שיהוי אחר השתנה

גמרא במגילה, וכן כתב הראשונים. אחר ששהה ד' אמות כלים ניצוצות שבאמתו בכסותו. מידת חסידות שלא להשתין כלל במקום שהתפלל אף שעבר שיעור ד' אמות. לא ישתין וירוק במקום שכיסה דם חיה בעפר.

סעיף ט

הרוקק לא יתפלל עד שישחא ד' אמות. המתפלל לא ירוק עד שישחא ד' אמות. ודווקא לרצונו, אבל אם נודמן לו רוק, מותר (ועיין לקמן סימן צ"ז).

שהייה אחר רקיקה

כן כתב בירושלמי.

סעיף י

טוב ליתן צדקה קודם תפלה.

נתינת צדקה קודם תפילה

כן מובא בגמרא בבא בתרא, נהגו לתת ויברך דוד או לפני התפילה. לא יאספו בזמן התפילה כי מתבטלים.

סימן צג – קודם שיתפלל צריך לשהות

סעיף א

ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוון לבו למקום. ושעה אחת אחר התפלה, שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה.

שהייה קודם תפילה

מקור השלחן ערוך כמובא במשנה וגמרא.

כתב משנה ברורה, שעה ממש ששים דקות, רק לחסידים והמון העם אינם צריכים. אם יכול יתעכב עד שיישארו פחות מעשרה בבית כנסת.

סעיף ב

לא יעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה, לא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה כגון: דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו: רצון יראיו יעשה, שומר ה' את כל אוהביו.

הכנה קודם תפילה

מקור השלחן ערוך כמובא במשנה וגמרא.

משנה וגמרא. כתב משנה ברורה על כל פנים לא יתפלל מתוך שחוק.

סעיף ג

אין עומדים להתפלל מתוך דין, ולא מתוך הלכה שלא יהא לבו טרוד בה, אלא מתוך הלכה פסוקה. הגה: והיינו נמי כמו מתוך שמחה, כי פקודי ה' ישרים ג' משמחי לב (תהילים יט, ט) (טור).

פניות הלב קודם תפילה

גמרא לא להתפלל מתוך הלכה שאינה פסוקה. כתב משנה ברורה לתפילה בציבור יפסיק ובפרט היום שלא מכוונים כל כך.

סעיף ד

העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי, פירוש: לעניין לעמוד מתוכו להתפלל, שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור. ויש מפרשים דהיינו לעניין דאינו צריך לפסוק להתפלל.

עיסוק בצרכי ציבור

דין השלחן ערוך כמובא בירושלמי.

היש מפרשים שהביא שלחן ערוך הוא הרמב"ם וסמ"ג. ומשמע מהמשנה ברורה שפסק דבריהם, וכתב שאפילו תשלומין ליה יצטרך הואיל והיה פטור באותה שעה.

כתב משנה ברורה לא מבטלים תפילה בציבור בשביל לעסוק קודם בתורה.

סימן צד – צריך לכוון נגד ארץ ישראל, ודין הרוכב או יושב בספינה

סעיף א

בקומו להתפלל, אם היה עומד בחוצה לארץ, יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוון גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בארץ ישראל, יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוון גם למקדש ולבית קדשי הקדשים. היה עומד בירושלים, יחזיר פניו למקדש ויכוון גם כן לבית קדשי הקדשים. היה עומד אחורי הכפורת, מחזיר פניו לכפורת.

כיוון החזרת פניו בתפילה

בגמרא ברכות מתפלל לארץ ישראל וירושלים וכו', ויש מקורות מפסוקים, ולא כגמרא בב"ב שמתפלל למקום השכינה. כתב ר' יונה גם בחוץ לארץ צריך לכוון כלפי ירושלים וביהמ"ק ולא רק לארץ ישראל.

סעיף ב

אם מתפלל לרוח משאר רוחות, יצדד פניו לצד ארץ ישראל אם הוא בחוצה לארץ. ולירושלים, אם הוא בארץ ישראל. ולמקדש, אם הוא בירושלים. הגה: ולנו שמחזיקין פניו למזרח, מפני שאנו יושבים צמערבה של ארץ ישראל, ונמצא פניו לארץ ישראל (טור וסמ"ג). אין עושין מקום הארון ולא התפלה נגד זריחת השמש ממזק, כי זהו דרך המינים, רק מכוונים נגד אמצע היום (הגהות אלפסי החדשים). ומי שרואה לקיים אמרס: הרואה להעשיר יאפין או להחכים ירחים, מכל מקום יצדד פניו למזרח.

לצדד פניו לארץ ישראל

מה שכתוב בגמרא הרוצה להעשיר יצפין וכו', דמצדד אצדודי.

נחלקו למה צריך לצדד:

- » רש"י פניו לארץ ישראל והצידוד הוא לצפון או דרום וכן המנהג כפי שהביא משנה ברורה.
- » מהר"י אבוהב פניו לצפון או דרום והצידוד הוא לארץ ישראל וכן פסק שלחן ערוך.

הזהיר רמ"א לעשות ארון הקודש לכיוון ארץ ישראל וכך ירוויחו שמתפללים גם לכיוונו. הזהיר משנה ברורה לכל הפחות שלא יהיה הארון קודש מאחורי המתפללים. לכתחילה יעשו מקום הרב בצד הארון כך שיוכל להצפין ולהדרים, ולא יקפיד הרב על זה.

הזהיר רמ"א לא לעשות ארון הקודש לצד השמש, ביאר משנה ברורה שמשערים מקום זריחתה בימי ניסן ותשרי ומספיק שישערו חצי שעה מאוחר יותר.

סעיף ג

מי שאינו יכול לכוון הרוחות, יכוון לבו לאביו שבשמים.

מי שלא יכול לכוון הרוחות

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא ברכות.

סעיף ד

היה רוכב על החמור, אין צריך לירד ולהתפלל, אפילו אם יש לו מי שתופס חמורו, אלא מתפלל דרך הילוכו. וכן אם היה בספינה ג' או על גבי קרון, אם יוכל לעמוד, עומד. ואם לאו, יושב במקומו ומתפלל. או אם היה הולך ברגליו, מתפלל דרך הילוכו אף אם אין פניו כנגד ירושלים, אפילו שלא במקום סכנה, כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יוכל לכוון והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי ראותו וישוב דעתו. ויש מחמירין לעמוד באבות, וראוי לחוש לדבריהם אם הוא שלא במקום סכנה.

תפילה על גבי בהמה

דינא דגמרא מהלך בחמור אין צריך לרדת. וכתבו תוספות אף שלא במקום סכנה דלא כר' יוסף שרק במקום סכנה.

נחלקו אם צריך להעמיד החמור:

» תוספות רא"ש מרדכי ועוד לא צריך.

» ר' יונה לכתחילה יעמיד החמור, ואם השיירה הולכת לפחות יעמוד בברכת אבות.

» שלחן ערוך הביא יש מחמירים לעמוד באבות ויש לחוש לדבריהם שלא במקום סכנה.

אוהל מועד כתב אף מהלך ברגליו מותר.

מדוע התיירו לו לא לרדת

נחלקו מה הטעם שהקילו:

» רש"י קשה עליו עיכוב הדרך.

» ר' יונה שלא תתבלבל מחשבתו בעלייה ובירידה. מהמשנה ברורה משמע שהעיקר כטעם של איחור הדר, שהורה שאם הקדים הוא לשיירה יפסיק וירד או יעצור אם הולך ברגליו.

סעיף ה

היה יושב בספינה או בעגלה, אם יכול לעמוד במקום הכריעות, עומד כדי שיהיה בורע מעומד, ופוסע ג' פסיעות. הגה: אף על פי שיש בכל התפלה, מכל מקום אם אפשר לו לעמוד, יעמוד, כדי לקיים הכריעות והפסיעות כדרכן. (נ"י בשם ארחות חיים) ואם אי אפשר לו, כגון שרוכב על הבהמה, יחזיר הבהמה ששקה פסיעות לאחריה, ועולה לו כאילו פוסע בעצמו (הגהות אלפסי החדשים סוף פרק תפלת השחר).

תפילה בספינה ובקרון

מדברי הגמרא שדיברה על יוצא בספינה וקרון אם מותר להתפלל לפני עמוד השחר, מתבאר שקרון וספינה אי אפשר בעמידה. הטעם הוא משום בלבול שמא ייפול כשעומד. ומיהו כתב הרי"ף גיאת אם יכול יעמוד ויכרע במקום כריעות.

כתב משנה ברורה יחזיר הבהמה ויחשב לו כאילו פסע.

סעיף ו

חולה, מתפלל אפילו שוכב על צידו, והוא שיכול לבוון דעתו. (ואם אי אפשר לו להתפלל, מכל מקום ירהר בליבו שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם) (תהילים ד, ה), (נ"י בשם ארחות חיים ופסקתא).

תפילת חולה

חולה יכול להטות על צידו או לשבת, רש"י היה חולה ולא יכול לבוון כלל ולכן לא התפלל. כתב משנה ברורה זקן יכול לשבת וינסה לפחות לעמוד בכריעות.

אם לא יכול לדבר ירהר שנא' אמרו בלבבכם וכו'. כתב משנה ברורה אם החלים לא צריך לחזור, וינסה לקרוא לכל הפחות קריאת שמע.

סעיף ז

מי שהיו לו אנשים מכאן ומכאן, ומתיירא שמא יפסיקוהו תפלתו או יפסידו מקחו, ישב במקומו ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. ואף על פי שצריך לעשות שלשה פסיעות בסוף התפלה, יושב ומתפלל וכורע.

תפילה בישיבה

דין השלחן ערוך כמבואר בראשונים.

סעיף ח

יש לזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחברו, בשעת תפלה.

לא לסמוך בתפילה

כן כתב בית יוסף. כתב משנה ברורה יש ב' טעמים או משום אימה או משום שחייב עמידה, ונפקא מינה אם מותר לסמוך כשלא ייפול אם ינטל הדבר, ולכתחילה יש לחשוש לטעם אימה ולא לסמוך כלל, ובמקום הדחק מותר לו לסמוך.

סעיף ט

מי שהוכרח להתפלל מיושב, כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד, ואינו צריך להוסיף בה דבר. הגה: ומי שצא צדק והוא סמוך למלון, אם יכול להסתלק מן הדך במקום שלא יפסיקו עובדי דרכים, יסתלק גם ולא יתפלל במלון של עובדי כוכבים, שלא יבלבלו בני הבית. אבל אם אי אפשר לו להסתלק מן הדך במקום שלא יפסיקו, יתפלל במלון באיזה קרן זווית (תדומת הדשן סימן ה').

התפלל בישיבה יחזור להתפלל כשיוכל

בגמרא ברכות ר' אשי היה מוסר שיעור ומתפלל תוך כדי אמירת המתורגמן מיושב, ואחר כך היה חוזר בביתו. הסתפק הבית יוסף האם גם אנו צריכין לחזור כרב אשי, או שבגלל שלא מכוונים אין צריך לחזור.

פסק בשלחן ערוך שיחזור. החוזר אין צריך לחדש בה דבר כן פסק שלחן ערוך. נחלקו למעשה:

» **משנה ברורה** הביא שלא נהגו לחזור.

» **מגן גיבורים** הורה שיתפלל בתנאי נדבה.

» **פרי מגדים** כתב שעדיף שלא להתפלל היום נדבה.

דברי הרמ"א מקורם בבית יוסף סוף סימן לעיל.

סימן צה – כיון איבריו בשעת תפלה

סעיף א

כיוון רגליו זה אצל זה בכיוון, כאלו אינם אלא א', להדמות למלאכים דכתיב בהן: ורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ז) כלומר: רגליהם נראים כרגל אחד (ויש אומרים כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות, דרך קרוב והגשה לדבר שצריך לעשות) (רוקח).

כיוון רגליו בתפילה

גמרא ברכות לכוון רגלים כמלאכים, בירושלמי הובאה דעה ככהנים שהיו משווים צעדיהם עקב בצד גודל עד שנראים כשווים. יש שהיו פותחים אצבעות רגליהם שנא' רגל עגל אצל המלאכים ודחה ר' יונה דבריהם. כתב בית יוסף ב' פירושים למה להידמות למלאכים, או כדי לסלק מחשבות זרות, או ללמד שנסתלק ממנו התנועה מלבד השי"ת.

כתב משנה ברורה בדיעבד שלא כיוון יצא. גם היושב בעגלה לא יניח רגליו באופן של יוהרא אלא יצמידם זו לזו.

כתב רמ"א לפסוע ג' לפניו, הוסיף משנה ברורה נהגו ללכת אחורה ואז לפסוע. מהרי"ל היה נוהג לקום בתהילות ובקדישים שלפני.

סעיף ב

צריך שיכוף ראשו מעט, שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש, ובלבו יכוון למעלה לשמים.

כיפוף ראשו בתפילה

ליישוב שני פסוקים הורו שייתן ליבו למעלה ועיניו למטה, נישא לבבנו אל כפים, והיו עיני וליבי שם כל הימים.

לכאורה נסתרת הוראה זו מההוראה לעשות חלונות בבית כנסת שיכוון בהסתכלות לשמים, תלמידי ר' יונה ביארו שהחלונות הם רק בשביל אוויר, בית יוסף ביאר שההסתכלות היא רק אם קרה שהרים עיניו דרך העברה.

כתב ב"ח להסתכל על החלונות לפני שמתחיל התפילה.

כתב משנה ברורה המלאכים מלעיגים על המסתכלים למעלה בתפילה, אין לעשות תנועה משונה בציבור וביחיד רשות, כל מי שאינו עוצם עיניו לא זוכה לראות שכינה ביציאת נשמתו. מותר להסתכל בסידור.

סעיף ג

מניח ידו על לבו כפותין, (פירוש קקשורין) הימנית על השמאלית, ועומד בעבד לפני רבו, באימה, ביראה ובפחד, ולא יניח ידיו על חלציו, מפני שהוא דרך יוהרא (ועין לקמן כיס סימן ז"ז).

הנחת ידיו בתפילה

בגמרא שבת רבא ור' אשי היו פוכרים ידיהם בשעת התפילה. יד ימין על שמאל להכניע היצה"ר שנרמז בשמאל. כתב מהר"י אבוהב הכל כמנהג המקום וכן כתב משנה ברורה. האר"י כתב להניח ידיו על זרועות ליבו, והוסיף רמ"ק לכוף אגודל בפיסת היד. **הרמב"ם** הורה לא להניח ידיו על חלציו, וכתב בית יוסף שאולי פירש כן הגמרא של לא יניח ידו על סנטרו.

סעיף ד

טוב לכוון רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם שליח ציבור.

כיוון רגליו בקדושה

כן כתב תרומת הדשן שהרי אומרים כשם שמקדישים.

סימן צו – שימנע כל הטרדות כדי שיכוון

סעיף א

כשהוא מתפלל, לא יאחוז בידו תפילין ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וכבר, מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויטרד ותתבטל כוונתו. ולולב בזמנו, מותר לאחוז בידו, כיון שהאחיזה בידו היא מצוה אינו נטרד בשבילו.

אחיזת דבר בתפילה

בגמרא לא יאחז תפילין וכו' שלא תיטרד מחשבתו. כתב משנה ברורה מעות אפילו צרורות. תינוק לא יאחז בידו.

כתב משנה ברורה נפל ספר על הארץ וקשה לו לכוון מותר להרימו, וכן אם התבלבל ורוצה ללכת לקחת סידור.

לאחוז דבר שאינו טרוד אך אינו מצווה

בגמרא סוכה מותר לאחוז לולב וכתב ר' יונה דווקא דבר מצווה אבל שאינו מצווה אסור אף אם אין בו טרדה. במשנה ברורה הביא שה"ט הסכים כר' יונה.

סעיף ב

מותר לאחוז מחזור תפלות בידו בשעה שמתפלל, הואיל ותופס לצורך תפלה עצמה לא טריד, דומיא דלולב דמשום דלקיחתו מצווה לא טריד. הגה: ומכל מקום אם לא היה צדו קודם שהתחיל, לא יחזיר אחריו בתפלה לטעו, אלא אם כן היה במקום מיוחד שהוא מוכן, אז מותר לטעו אפילו בתוך התפלה, כדי להתפלל מחומו (ה"י פרק מי שמתו).

מה מותר לאחוז בתפילה

בגמרא סוכה מותר לאחוז לולב וכתב ר' יונה דווקא דבר מצווה אבל שאינו מצווה אסור אף אם אין בו טרדה.

תרומת הדשן כתב להתיר לאחוז בידו הסידור שמתפלל בו. וכתב רמ"א שלא יחזיר אחריו.

כתב משנה ברורה יזהר שהספר יהיה מוכן במקומות שרוצה להתפלל. בחזרה נכון שיהיה הסידור פתוח לפניו.

סימן צו – שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה

סעיף א

לא יגהק (מוציא מגופו לפיו נפיתה מתוך שזנעו רייטוי"ר בלע"ז), ולא יפהק (פותח פיו להוציא רוח הפה). ואם צריך לפהק מתוך אונס, יניח ידו על פיו, שלא תראה פתיחתו. (ויזהר שלא יניח ידו על סנטרו בשעת התפלה, דהוי דרך גסות הרוח) (טור והרי"ף).

גיהוק בתפילה

בגמרא ברכות לא לפהק ולא לגהק, פיהוק הוא מה שנקרא בימינו פיהוק, גיהוק נחלקו אם הוא הוא הוצאת אוויר או מה שנקרא גיהוק בימינו, ובשלחן ערוך הביא שהוא הוצאת אוויר.

איתא בגמרא להניח ידו על סנטרו, נחלקו מה האיסור:

» רש"י גרס להניח בשעה שמפהק.

» רי"ף גרס שלא להניח משום יוהרא, טור גרס כרי"ף אך הביא מירושלמי להניח ידו על סנטרו.

שלחן ערוך הביא דברי רש"י, רמ"א דברי הרי"ף.

אם צריך באונס כתב שלחן ערוך על פיהוק שיניח ידו, ביאר משנה ברורה שבגיהוק אף הנחת היד לא צריך הואיל והוא זמן מועט.

רמ"א הזהיר מהנחת היד על הסנטר משום יוהרא, משנה ברורה כתב להתיר לחזנים שעושים כן לצורך.

סעיף ב

אסור לו לרוק. ואם אי אפשר לו שלא לרוק, מבליעו בכסותו בעניין שלא יהא נראה. ואם הוא אסטניס, (פיקוס שאינו יכול לראות דבר מאוס), ואינו יכול להבליעו בכסותו, זורקו לאחוריו. ואם אי אפשר לזרקו לאחוריו, זרקו לשמאלו, אבל לא לימינו. וכל שכן לפניו, דאסור, (הר"י פרק מי שמתו). והא דלקמן בריש סימן קכ"ג שהופך פניו לצד שמאל תחלה, שהוא ימין של הקדוש ברוך הוא, יש לומר דהטעם כיון שמעולם לא ירדה השכינה למטה מי' אם כן אין השכינה כנגד המתפלל, ולפיכך חלקו כבוד לימין ידיה ברכיקה שהיא בשעת תפלה. אבל כשפוסע שלשה פסיעות, האדם מרחיק עצמו ממקום תפלתו והוא כנגד השכינה, ולפיכך נותן שלום לשמאלו שאז הוא כנגד ימינו של הקדוש ברוך הוא (כ"י בשם אביו).

יריקה בתפילה

בגמרא ברכות לא לירוק ואם לא יכול יבליעו בכסותו ואם הוא איסטניס זורקו לאחוריו, וביאר בית יוסף שישליך בידו אבל לא יסתובב וירוק שכן דרך גסי הרוח.

אם לא יכול לאחוריו נחלקו:

- » **טור** שירוק לאחוריו או לשמאלו אבל לא לפניו או לימינו.
- » **ר' יונה** כתב שעדיף יותר אחוריו משמאלו.
- » **הרמב"ם** כתב שירוק רק לאחוריו, וכן סתם שלחן ערוך. ורמ"א הזכיר שאם אי אפשר ירוק לשמאלו.

כתב משנה ברורה האיסור הוא כל שעומד אף בתחנונים שאחרי שמונה עשרה כל שלא פסע, אחר הרקיקה ימתין שיעור ד' אמות.

להבליע בכסות המיוחדת שנהגו לחבר לחגורה:

- » **מגן אברהם** כתב שאין לחוש בזה אם הרוק נראה.
- » **שאר אחרונים** כתבו לאסור אף בזה. כלפי מעלה אסור לזרוק שנראה כלפי המקום. כשאין אפשרות יכול אפילו לימינו או לפניו.

איזה שמאל וימין

לסוברים לרוק לשמאלו, תלמידי ר' יונה ביארו שמאל וימין של זה שמולו, מהר"י אבוהב כתב שמאל וימין שלו וביאר שהשכינה לא ירדה למטה ממש ואינה ממש מולו לכן הולכים אחר ימין ושמאל שלו ורק בפסיעות שלו וכדבריו ביאר רמ"א. משנה ברורה ביאר עוד שבשעה שרוקק מסלק ממנו כבוד השכינה, ולכן הולכים על שמאל וימין שלו.

בירושלמי מבואר דין לגבי רקיקה שאסור בתפילה, ביאר ר"ש הנגיד שהוא איסור לרוק סתם, ויש שגרסו שאסור להתפלל כנגד רקיקה.

סעיף ג

אם כינה עוקצתו, ימשמש בבגדיו להסירו שלא תתבטל כוונתו, אבל לא יסירנה בידו. הגה: וזוואק צעעת התפלה, אבל שלא צעעת התפלה יכול ליטול כינה ולזרקו צדית הכנסת (א"ז), (ועיין לעיל סימן ד' סעיף י"ח).

כינה עוקצתו

מעשה רבי בברכות כתוב שמשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף:

- » **רש"י** ביאר משמוש בגלל כינה שהייתה.
- » **ר"ח ורי"ף** פירשו המשמוש בשביל לסדר טליתו, לכולי עלמא ההמשך שלא היה מתעטף הוא לגבי טלית שלא מחזיר אם נפלה לו בתפילה. תוס' ר' יונה ורא"ש הביאו ב' הפירושים, ולכן פסק שלחן ערוך את פירוש רש"י לגבי כינה. עוד בגמרא נזיר מבואר שמותר לחוך בבגדו בשעת התפילה.

כתב משנה ברורה אם עבר ונטלה ישפשף ידו בכותל. הנוגע בכינה צריך לרחוץ ידיו גם בלי קשר לתפילה מפני רוח רעה.

סעיף ד

אם נשמט טליתו ממקומו יכול למשמש בו ולהחזירו, אבל אם נפל כולו אינו יכול לחזור ולהתעטף בו, דהוי הפסק.

החזרת הטלית שנפלה

מבואר לעיל מקור בגמרא ברכות. כתב משנה ברורה דיעבד שהפסיק ממשיך ממקום שפסק, אם טרוד מזה שנפל לו יפסיק. משקפים שיכולות ליפול לכתחילה יקשור.

סעיף ה

הנושא משאוי על כתפיו והגיע זמן תפלה, פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל. ד' קבין, מניחם על גבי קרקע, ומתפלל.

נשיאת משאוי בתפילה

מקור בגמרא בבא מציעא, הנושא משאוי מד' קבין ומעלה מפשילו לאחוריו, נחלקו הראשונים:

» **רי"ף ורא"ש** גרסו במשאוי שעל כתפו, וכן **פסק שלחן ערוך**.

» **הרמב"ם** גרס שהאיסור הוא רק כשמונח על ראשו.

סימן צח – צריך שיחיה לו כוונה בתפלתו

סעיף א

המתפלל צריך שיכוון בליבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו. ויחשוב כאלו שכינה כנגדו. ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתישאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו. ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוון בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חוקר כל המחשבות. וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כוח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. ואם תבוא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה. וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש. אה: ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ונשפלות האדם, ויסיר כל תענוגי האדם מליבו (הר"י ריש פרק אין עומדין). ואסור לאדם לנשק צניו הקטנים בבית הכנסת, כדי לקבוע בליבו שאין אהבה כאהבת המקום (בנימין זאב סימן קס"ג ואגודה פרק כ"ד מצרכין).

מחשבה בזמן התפילה

בריתא בברכות. כתב משנה ברורה לא יעשה כוונות וייחודים, וכוונות שכתב כאן השלחן ערוך יכוון קודם שמתחיל התפילה.

ספר הגן הביא תקנה למתבלבל במחשבתו לומר ג' פעמים פי ולירוק ג' פעמים בנחת כשלשונו בין שפתיו, וכתב מגן אברהם לא לעשות כן בתפילה. עוד סגולה הביא משנה ברורה להעביר ידו על מצחו ולומר לב טהור.

נישוק בניו בבית הכנסת

השל"ה קרא תיגר על המביאים ילדים קטנים לבית כנסת. רמ"א הביא בשם אגודה לא לנשק בניו בבית כנסת.

סעיף ב

לא יתפלל במקום שיש דבר שמבטל כוונתו, ולא בשעה המבטלת כוונתו, (טור נסס ר"מ מרוטנברג אה"מ פ"ד מהלכות תפלה). ועכשיו אין אנו נזהרין בכל זה, מפני שאין אנו מכוונים כל כך בתפלה.

כוונה בעת התפילה

גמרא בעירובין. ושם הורה ר' חייא לא להתפלל כשאינן דעתו מיושבת, וכן הורה ר' חנינא בשעת כעס, וכן הורה ר' אליעזר בג' ימים שבא מן הדרך, וכן שמואל בבית ריח שיכר וכן רב בבית שיש בו הרסנא. וכתבו מימוניות לא להיזהר בזה היום שאין מכוונים בכל מקרה. הפרי מגדים הזהיר לכתחילה לא להתפלל במצבים הנ"ל.

סעיף ג

יתפלל דרך תחנונים, כרש המבקש בפתח, ובנחת, ושלא תראה עליו כמשא ומבקש לפטר ממנה.

תפילה דרך תחנונים

גמרא בברכות הורה ר' אליעזר לא להתפלל דרך קבע. אם לא התפלל בתחנונים הורה משנה ברורה שלא חוזר. ישים אל ליבו שאין שום כוח באף נברא לסייעו.

סעיף ד

התפילה היא במקום הקרבן, ולכך צריך ליזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת, כמו מחשבה שפוסלת בקדשים. ומעומד, דומיא דעבודה. קביעות מקום כמו הקרבנות, שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו, ושלא יחזין דבר בינו לקיר, דומיא דקרבן שהחציצה פוסלת בינו לכלי. וראוי שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה, כגון בגדי כהונה, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה. ומכל מקום טוב הוא שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה, משום נקיות.

תפילה במקום קרבן

חלק מהלכות אלו מובאים בגמרא ומבוארים במקומם, וחלק הם דברי הטור. הטור הוסיף שלא יחצוץ דבר בינו לקרקע, וכתב ט"ז פחות מג"ט מותר. ולכולי עלמא מותר לשטוח עשבים ביום כיפורים בבית כנסת הואיל ובטלים לקרקע.

סעיף ה

אל יחשוב: ראוי הוא שיעשה הקדוש ברוך הוא בקשתו כיון שכוונתי בתפילתי, כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (סעי' כך מפשטין צמטין לומר צטח הוא צזכותיו), אלא יחשוב שיעשה הקדוש ברוך הוא בחסדו. ויאמר בלבו: מי אני, דל ונבזה, בא לבקש

מאת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם
עם בריותיו.

חשיבת חסדי השם

בגמרא בר"ה עיון תפילה מזכיר עוונותיו.

סימן צט – דין שתוי ושכור לתפלה

סעיף א

שתה יין כדי רביעית, אל יתפלל עד שיסיר יינו. ואם שתה יותר, אם הוא יכול לדבר לפני המלך, אם התפלל תפלתו תפלה, ואם אינו יכול לדבר לפני המלך, אם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסיר יינו מעליו. ואפילו אם עבר זמן התפלה, משלים אותה בתפלה שאחריה, כדין שוגג. הגה: ודין קריאת שמע כדין תפלה, אבל שאר ברכות יכול לבדוק אף על פי שהוא שכור, (מרדכי ריש פרק הדב הגה' מיימוני פ"ד מהלכות תפלה).

שיכור בתפילה

מבואר בגמרא שתוי שלא יכול לדבר בפני מלך לא יתפלל ואם התפלל תועבה, ומיהו לכתחילה מרביעית לא יתפלל עד שיסיר יינו.

הדרגות בזה הם כך: (א) פחות מרביעית אין שום איסור, אלא אם נעשה שתוי מזה. (ב) רביעית ששתה בבת אחת ולא מזוג החמירו בה לכתחילה אף שיכול לעמוד בפני מלך, ואם לא יכול לעמוד אף לא שתה רביעית בבת אחת אסור או שמזוג אסור. (ג) יותר מרביעית אף אם מזוג או מחולק. כתב משנה ברורה האיסור ברביעית ויותר הוא אף אם לא משפיע עליו כלל.

האם שיכור נחשב אנוס לעניין תפילה

בגמרא מבואר על שני תלמידי חכמים שהתירו להם לקרוא קריאת שמע אחר עמוד השחר הואיל והיו אנוסים מוכח ששכרות נחשב אנוס, ומאידך בניו של רבן גמליאל בריש ברכות אסרו להם לקרוא אחר עמוד השחר מוכח ששכרות לא חשיב אנוס.

מרשב"א ורא"ש משמע חילוק בין משתה מצווה למשתה רשות.

מהטור משמע שבני רבן גמליאל היו רק שתויים והיה להם לקרוא קריאת שמע, אך זוג התלמידי חכמים נרדמו. וצייד הבית יוסף שאם שתה ונרדם חשיב אנוס אף אם התחיל זמן תפילה הואיל והיה סבור שיקרא אחר כך. להלכה שלחן ערוך סתם ששתוי הוא שוגג, ומשנה ברורה ביאר שהוא אף אם רק נמשך בעלמא. אם היה סמוך לתפילה באופן שידע שאין לו שהות לשתות, חשיב מזיד.

קריאת שמע שתוי

נחלקו אם יש איסור:

» רמ"א וגר"א כתבו שאסור.

» לבוש כתב שמותר.

» **משנה ברורה** חשש לשתייהם ולכן הורה לא לשתות ואם שתה יקרא בכל זאת, ואם יפוג יינו יחזור ויקרא. כתב משנה ברורה לא מצטרף למנין.

שאר ברכות

נחלקו מה דין שתוי בשאר ברכות:

» רמ"א מברך.

» גר"א ופרי מגדים כתבו שלא מברך.

כתב משנה ברורה שיכור כלוט לכולי עלמא לא יברך.

סעיף ב

דרך מיל, ושינה כל שהוא, מפגיין את היין. והני מילי כששתה רביעית, אבל אם שתה יותר, כל שכן ששינה משכרתו ודרך טורדתו. והני מילי במהלך ברגליו, אבל רוכב, ודאי דרך מפיגה היין.

הפגת יין

מבואר בגמרא, הדין של רוכב מבואר בבה"ג. בשתה רביעית פסק שלחן ערוך שמועיל מיל גם ברכיבה, משנה ברורה הביא יש אומרים ברכיבה שבעינן ג' מיל. בשתה יותר מרביעית כתב שלחן ערוך שדרך ברכיבה מפיגה היין, וביאר המשנה ברורה דווקא מיל. כתב משנה ברורה הכל לפי רוב היין.

סעיף ג

כל אחד שהוא שתוי, סגי ליה לפי מה שמרגיש בנפשו שיפיג יינו. הגה: ולכן אין נזהרין ביינות שלנו, שאין חזקין, שמתפללין אף על פי ששתה רביעית ויותר. (ת"ה סימן מ"ג) וכל שכן אם מתפללים מתוך סידור שצידו, שאין חוששין לשכרות מעט, (כן נראה ל').

שיעור הרגשה שפג יינו

מרדכי כתב להקל בשתוי הואיל ובלאו הכי לא מכוונים, תרומת הדשן כתב להקל משום שאין היינות שלנו חזקים. שלחן ערוך כתב שכל אחד משער שתוי לפי מה שמרגיש, רמ"א הביא שנהגו להקל ביינות שלנו שהם חלשים, והוסיף כל שכן אם מתפלל מתוך סידור, וכתב משנה ברורה שאין כוונתו להתיר מה שנהגו אלא רק ליישב מדוע נהגו להקל. כתב ים של שלמה נהגו להקל להתפלל מנחה ביום טוב כשהוא שתוי מעט, שאי אפשר להמתין עד שיפוג יינו, ובלאו הכי לא מכוונים, ועוד שנהגו להקל בשתוי.

סימן ק – תפלת המועד צריך לסדר

סעיף א

תפלות של מועדות ושל ר"ח, צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל, כדי שתהא שגורה בפיו. (הגה: ויש אומרים דווקא כשמתפללים על פה, אבל כשמתפללין מתוך הסידור, מותר, דהא כוונה מה שמתפלל וכן נוהגין), (כ"י בשם הר"ר מנוח).

הסדרת תפילה בעל פה ומהסידור

מבואר בגמרא ר"ה להסדיר תפילתו. טור הביא מחלוקת:

» **רמב"ם** כתב יום ל' צריך להסדיר.

» **רי"ף ורא"ש** רק יותר מל' יום, ונפקא מינה לר"ח שהוא ל' יום בדיוק.

» **בית יוסף** כתב אפשר שהסכימו כולם כרמב"ם וכן פסק בשלחן ערוך.

ר' מנוח כתב שלא צריך להסדיר אם מתפלל מסידור וכן פסק רמ"א ושלחן ערוך השמיטו. משנה ברורה כתב שתפילות ופיוטים שחמור פירושם לא מועיל סידור וצריך להסדיר.

כתב משנה ברורה בשם האחרונים החיוב הוא לא רק בתפילות שלמות כגון מוסף, אלא גם בהוספות כגון יעלה ויבוא.

סימן קא – שצריך לכוון בכל הברכות, ושיכול להתפלל בכל לשון

סעיף א

המתפלל צריך שיכוון בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוון בכולם, לפחות יכוון באבות. אם לא כיון באבות, אף על פי שכיון בכל השאר, יחזור ויתפלל. הגה: והאידנא אין חוזקין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוון, אם כן למה יחזור (טור).

החובה לכוון באבות

בגמרא ברכות (לד.) המתפלל יכוון ליבו לכל הפחות באחת בברכת אבות, ושם (דף ל:) אמר ר"א ימוד אדם לפני שמתפלל אם יכול לכוון, וביארו הראשונים אם יכול לכוון בברכת אבות. סמ"ק כתב לכוון באבות ומודים.

כתב משנה ברורה בשם חיי אדם, אם לא כיוון ונזכר קודם שחתם מגן אברהם יחזור מתחילת הברכה.

לא כיוון יחזור

בגמרא ברכות, ר' יוחנן ראה את ר' ינאי שהתפלל ביחידות שמונה עשרה פעמיים (בשבת) ורצה להוכיח שיותר להתפלל מוסף ביחיד, דחה ר' ירמיה אולי מה שחזר ר' ינאי הוא משום שלא כיוון. הוכיח הרא"ש שחוזרים כשלא מכוונים באבות.

כתב טור בחתימות הברכות יש קי"ג תיבות כמניין תיבות ותתפלל חנה, ויש קי"ג פעמים לב בחומש.

סעיף ב

לא יתפלל בליבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו. ואם אינו יכול לכוון בלחש, מותר להגביה קולו. והני מילי בינו לבין עצמו, אבל בצבור, אסור, דאתי למטרד צבורא. הגה: ואם משמיע קולו צדיתו כשמתפלל, כדי שילמדו ממנו בני ביתו, מותר (טור).

לא להשמיע קול בתפילה

בגמרא ברכות למד ר' הונא מתפילת חנה לחתך בשפתיים לא להשמיע קול – והמשמיע הוא מקטני אמנה ונביאי השקר.

נחלקו אם ישמיע לאוזניו שלו:

» **רשב"א רמב"ם טור וכן משמע מירושלמי** ישמיע.

» **תוספתא וזוהר** גם לאוזניו לא.

להלכה:

» **שלחן ערוך** כתב כראשונים להשמיע.

» **משנה ברורה** הביא יש שחששו לזוהר לא להשמיע.

» **מגן אברהם** כתב שאין ראייה מהזוהר. בדיעבד שלא השמיע יצא.

הזהיר המשנה ברורה שלא יגביה קולו שישמע חברו, אף פסוקי דמרה טוב שלא יגביה. שלחן ערוך הביא שמותר כשהוא יחיד להגיה קולו שיוכל לכוון.

בגמרא ברכות הורה ר' הונא שלא ישמעו הציבור קולו בתפילה שלא יטרדו.

בירושלמי הביא שר' יונה היה מגביה קולו והיו לומדים ממנו בני ביתו, נחלקו מה היה כוונתו:

» **טור** למד שהיה עושה למטרה זו וזה מותר כדי שילמדו.

» **ר' יונה ורא"ש** למדו שהיה מגביה בשביל לכוון והיה יוצא שבני ביתו היו לומדים אבל לא שמותר להשמיע לבני ביתו.

להלכה:

שלחן ערוך השמיט ההיתר להגביה כדי ללמד ורמ"א הביאו.

סעיף ג

יש אומרים שבראש השנה ויום כיפור מותר להשמיע קולם בתפלה, אפילו בצבור. הגה: וכן נוהגין, ומכל מקום יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי (דקשות מהר" ירוחם).

הגבהת קול בימים נוראים

נחלקו הראשונים:

» **ספר הפליאה** קרא תיגר על מה שנהגו להגביה קולם.

» **פסקי תוספות** הביאו משום שלא רגילים מגביהים קולם, וכתב בית יוסף שהוא משום שיכוונו יותר.

» **מרדכי** כתב להתיר כדי שילמדו זה את זה, ואף בוידוי מותר הואיל וכולנו אומרים נוסח אחד והביאו שלחן ערוך בשם יש מי שאומר.

כתב משנה ברורה הטעם משום שיש לכל אחד סידורים.

רמ"א הזהיר לא להגביה יותר מדי וכתב משנה ברורה שזה כנביאי הבעל שקוראים בקול גדול ומיהו לחזנים מותר להגביה לעורר הכוונה, ומגן אברהם כתב שעדיף שיתפללו בלחש.

סעיף ד

יכול להתפלל בכל לשון שירצה, והני מילי בצבור, אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש. ויש אומרים דהני מילי כששואל צרכיו, כגון שהתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו, אבל תפלה הקבועה לצבור, אפילו יחיד יכול לאומרה בכל לשון. ויש אומרים דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה, חוץ מלשון ארמי.

לשון התפילה

משנה בסוטה מותר להתפלל בכל לשון שירצה, כתב הרי"ף כל זה בציבור אבל יחיד לא כמבואר בגמרא שבת שלא ישאל אדם בלשון ארמי משום שלא נזקקין לו מלאכי השרת ופסק שלחן ערוך דבריו והביא דברי הרא"ש (-הובא לקמן) ביש אומרים שכל האיסור ביחיד הוא רק לשון ארמי, ואף לשיטת הרא"ש בציבור מותר לשון ארמי כגון בריך שמיה. משנה ברורה כתב שטוב בכל מקרה להתפלל בלשון הקודש, והביא דברי החתם סופר שאסר לשנות בקביעות בנוסח, והזהיר המשנה ברורה מפני שינויים של כיתות חדשות שמטרתם לעקור לשון הקודש.

כתב משנה ברורה לשון הקודש מועיל אף שאינו מבין שאר לשונות רק אם מבין, המתפלל בפני החולה מועיל אף יחיד בכל לשון.

מנהג הנשים להתפלל בשאר לשונות

הנשים מתפללות יחיד, ונהגו להתפלל בשאר לשונות:

» **ר' יונה** הואיל והיא נוסח תפילת ציבור וצרכי רבים.

» **רא"ש** כל האיסור הוא בלשון ארמי אבל שאר לשונות מותר.

סימן קב – שלא להפסיק כנגד המתפלל

סעיף א

אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל. בין מלפניו בין מן הצדדין (בין מלחמיו) (תוס' ומדני ואש"י פרק אין עומדין) צריך להרחיק ד' אמות. ואם עוסק בדברים שהם מתיקוני התפילות, ואפילו בפרק איזהו מקומן, אינו צריך להרחיק. ויש מתיר בעוסק בתורה, אף על פי שאינו מתיקוני התפילות. ויש מי שאומר דהני מילי מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור, אפילו עוסק בקריאת שמע.

איסור ישיבה בצד המתפלל

ממעשה חנה שאמרה ניצבת עמכה בזה למדו שאסור לעמוד בד' אמות המתפלל, נחלקו מהיכן למדו:

» רש"י ביאר הפסוק שעלי היה עומד לידה ומכאן למדו שצריך לעמוד אם סמוך למתפלל, ביאר טור ב"ה גימטריא י"ב האמות מד' כיוונים.

» תוספות ביארו מילת עמכה הה"א באה ללמד שהיה באמה החמישית ועלי היה יושב בגלל שלא היה בד' אמותיה.

להלכה:

שלחן ערוך כתב האיסור לשבת, משנה ברורה הוסיף סמיכה והיקל בשעת הדחק סמיכה שיכול לעמוד אם ינטל הדבר. עוד כתב שיעור ד' אמות הוא גם באלכסון. עוד כתב להתיר אם יש חוצץ בינו למתפלל רחב ד' וגבוה י'.

כתב משנה ברורה האיסור הוא אף אם סיים ועומד בתחנונים.

איזה עסק מותר לעסוק בד' אמות של חברו

גאונים התירו כשעוסק בתפילות כגון קריאת שמע וברכותיה, ביאר טור דווקא תפילות ולא תורה מפני שטעם האיסור הוא שלא יראה כאילו אינו מקבל עול מלכות שמים עם חברו, ולכן רק אם עוסק בתפילות מותר, וראה ממעשה חנה שוודאי שעלי היה עוסק בתורה.

נחלקו איזה עסק מותר:

» מימוניות אמרו אף שאר דברי שבח ובית יוסף הוסיף אף איזהו מקומן.

» ר' ירוחם רק קריאת שמע וברכותיה.

» אהל מועד כנגדו אסור אף קריאת שמע וברכותיה.

» **בית יוסף** רצה להתיר אף לומד תורה הואיל ונחשב מקבל מלכות שמים, ומה שעלי היה אסור משום שרק היה מהרהר ולא מוציא בפיו, והביא שכן התירו **סמ"ג** ו**סמ"ק** אך חשש לפסוק נגד שאר הראשונים.

להלכה:

הביא בשלחן ערוך בסתם כמימוניות בתיקוני התפילות, ובשם יש מתיר בדברי תורה, והביא יש אוסרים כנגדו דעת האוהל מועד. רמ"א הוסיף האיסור גם מאחריו. משנה ברורה הכריע בד"ת עדיף להחמיר אך לפניו אפשר להקל.

כנגד המתפלל שהביא שלחן ערוך יש אוסרים ביאר משנה ברורה הטעם שנראה שהמתפלל משתחוה לו, נחלקו האחרונים:

» **פרי חדש** היקל כדעה ראשונה.

» **שאר אחרונים** החמירו, וכתב משנה ברורה שנראה להקל אם עומד ולא יושב כנגדו, אפילו בתוך ד' אמות.

כתב משנה ברורה עוסק בתורה הוא רק אם מוציא בפיו ולא הרהור.

סעיף ב

יש מי שאומר שאם היושב בצד המתפלל חלוש, מותר.

היה היושב חלוש

נחלקו מה הדין ישיבה בצד מתפלל לחלוש:

» **בעל התמיד** התיר לחלוש לשבת.

» **ארחות חיים** דחה דבריו, ביאר הבית יוסף סברת בעל התמיד משום שניכר שאינו יושב סתם אלא רק משום שהוא חלוש.

להלכה:

שלחן ערוך הביא יש מי שאומר שחלוש מותר, משנה ברורה הביא יש מחמירים וכתב להקל אם מסובך לעבור לשבת במקום אחר.

סעיף ג

אם היושב יושב כבר, ועמד זה בצדו, אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו (ומכל מקום מדת חסידות הוא לקום אפילו צהאי גוונא) (צ"י צקס מהרי"א).

ישב לפני שחברו עמד לתפילה

הרא"ש התיר אם כבר ישב ובא אחר להתפלל, הטור כתב אף שיש להוכיח מעלי הפוך ששם עלי היה יושב תחילה דכתיב 'ועלי יושב על הכסא על מזוזה היכל ה', אין משיבין האר"י אחר מותו, ועוד שכן משמע מלשון הגמרא אסור לישב אצל המתפלל.

להלכה:

» שלחן ערוך הביא להתיר.

» רמ"א כתב לכתחילה להחמיר, ביאר משנה ברורה טעם הרמ"א שלא יצא שחברו שעמד להתפלל הכשילו במציאות הזו של הישיבה בד' אמות.

כתב משנה ברורה מנין קבוע צריך לקום אף שבא אחר שישב ואף אם זה מקומו הקבוע, אלא אם עוסק בתורה שלא יקום וכ"ש רב עם תלמידים לא יקומו.

סעיף ד

אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד.

לעבור נגד המתפלל

בגמרא ברכות הורה ריב"ל לא לעבור נגד המתפללים, רב לא פסע כשהיה אחוריו רב ירמיה בר אבא, ומה שר' אמי ור' אסי עברו הוא חוץ לד' אמות. ר' יונה כתב שמותר לעבור בצדדים, שלא טורד חברו.

וכן פסק שלחן ערוך אסור לעבור נגד ומותר בצדדים, כתב משנה ברורה בשם הוזהר אסור אף בצדדים. טעם האיסור שלא תיטרד כוונת המתפלל.

צדדים שלפניו מחלוקת:

» מגן אברהם אסר.

» אליה רבה התיר.

עוד נחלקו לפניו יותר מד' אמות, מגן אברהם אסר ואליה רבה התיר, משנה ברורה כתב להקל במקום הדחק.

סעיף ה

אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו, שאם יעשה זה הרי הוא כעובר כנגד המתפלל. וצריך לדקדק בזה, אפילו אם האחרון התחיל להתפלל אחריו, מאחר שכבר התחיל.

להמתין מלפסוע כשיש מתפלל אחריו

למד מהר"י אבוהב מהגמרא של סעיף קודם שגם לפסוע אסור בתוך ד' אמות ואף אם בא האחורי להתפלל אחר הראשון, כתב בית יוסף שכן מוכח ממעשה בירושלמי שר' חייא בר אבא היה לפני ר' כהנא ולא היה יכול לפסוע, העיר לו ר' חייא וענה לו ר' כהנא שהוא מבית עלי ומאריך בתפילה לכפר עוון משפחתו.

כתב משנה ברורה עומד אחוריו מרוחק לצדדים מותר. האיסור הוא גם אם יכנס לד' האמות על ידי הפסיעות.

כתב שלחן ערוך אין להקל אף אם השני בא בגבולו, ביאר משנה ברורה הטעם שאדרכא נחשב השני בא בגבולו כשבא לפסוע.

סימן קג – מי שנודמן לו רוח בתפלתו או עטוש

סעיף א

היה עומד בתפלה ויצא ממנו רוח מלמטה, ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל.

הפית באמצע התפילה

בגמרא ברכות.

כתב משנה ברורה אם שהה עוד אחר שכלה הריח, ונעשה על ידי זה צירוף של כדי לגמור את כולה, לא חוזר הואיל ובשהייה שאחר כך היה ראוי. עוד כתב אין צריך לומר הריבון של סעיף הבא הואיל ולא זו ממקומו.

סעיף ב

בקש לצאת ממנו רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו, הולך אחוריו ארבע אמות ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח, ואומר: ריבון העולמים, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותנו, וחוזר למקומו וחוזר למקום שפסק. הגה: ועיין לעיל סימן פ"ה. יש אומרים לכל זה מיידי כשמתפלל בדעתו, אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה דיוש גדול, אין צריך להרחיק כלל לאחוריו וגם לא יאמר הרבון, רק ממתין עד שיכלה ממנו הריח, וכן נוהגין. (תדומת הדשן סימן ט"ז).

צריך להפית באמצע הפתילה

דברי השלחן ערוך מובאים בגמרא ברכות. רמב"ם כתב שיחזור אחר אמירת הריבון וכן פסק שלחן ערוך, הטור כתב קודם יחזור ואז יאמר ריבון וכן הסכים החיי אדם. במים שותתים על ברכיו לא אומר ריבון בשעה שחוזר, הואיל ופשע בכך שלא בדק עצמו אין לו מה לומר ריבון. כתב תרומת הדשן לבאר מה שלא נהגו היום ללכת לצד להפית, משום שבציבור הוא מתבייש, והביאו רמ"א.

כתב משנה ברורה אין איסור בל תשקצו אם משהה עצמו, וכן יזיז התפילין ממקומן בעת שמפיח.

להיכן יפסע

בגמרא מובא שיפסע לאחוריו נחלקו מה הטעם:

» **ר' יונה** דווקא לאחוריו שנראה שעדיין פניו לשכינה, וכתב בית יוסף לפי זה אף לצדדין אסור.

» מהר"י אבוהב כדי שייראה שמסתלק מהשכינה אם היה הולך לפניו לא היה נראה סילוק.

להלכה:

פסק שלחן ערוך דווקא לאחוריו ולא לצדדים או לפניו (על פי מ"ב).

חוזר למקומו כשכלה הריח

כתב בית יוסף לכולי עלמא צריך לחזור למקום משום שהתחיל להתפלל שם, ולא כמו שכתב מהר"י אבוהב שחוזר כדי לסיים במקום הקבוע לו לתפילה.

כתב משנה ברורה על פי המבואר לעיל סימן פח, אם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש, דווקא אם השחיה הייתה בעיטושים ובריח שכלה, אך לא מצרפים ההליכה ואמירת הריבון שבהם היה ראוי לתפילה.

סעיף ג

המתעטש בתפלתו מלמטה, סימן רע לו. מלמעלה, סימן יפה לו.

סימן למתעטש בתפילה

מבואר בגמרא ברכות. כתב משנה ברורה יש אומרים דווקא אם מפּיח בקול, והמגן אברהם חולק.

סימן קד – שלא להפסיק בתפלה

סעיף א

לא יפסיק בתפלתו. ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו, לא ישיבנו. אבל מלך עובדי כוכבים, אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחילת הברכה וסופה קודם שיגיע אליו, יקצר. או אם אפשר לו שיטה מן הדרך, יטה ולא יפסיק בדיבור, ואם אי אפשר לו, יפסיק.

הפסקה בדיבור ובהליכה

עיקר הסעיף שאסור להפסיק אלא אם הוא עכו"ם, מבואר בגמרא ובמשנה. להטות מן הדרך שעדיף מאשר לפסוק בדיבור, מבואר בראשונים שלמדו מהירושלמי של סעיף הבא. כתב משנה ברורה ההיתר אם אי אפשר לו, הוא לא רק לענות אלא גם לפתוח באמירת שלום.

כתב משנה ברורה אסור להפסיק להשתיק תינוק אלא רק לרמוז ובעלמא אף רמיזה אסור. אדם חשוב מותר לרמוז לשליח ציבור שלא ימתין לו בתפילה. אף בהפסד ממון אסור לרמוז. מותר ללכת לברר הלכה בספר, ונראה שאף לשאול מותר.

האם עדיף לקצר בתפילה על ידי תחילת וסוף הברכה או להטות מהדרך:

» **משנה ברורה** טוב יותר לקצר.

» **פרי מגדים** יש להסתפק.

סעיף ב

היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו, יטה מן הדרך ולא יפסיק. אבל בעניין אחר, אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו, אלא אם כן הוא בתחנונים שלאחר התפלה.

התפלל ובאה בהמה נגדו

מבואר בירושלמי. ביאר משנה ברורה העדיפות היא שייטה מהדרך בשתיקה, ולא שיאמר לאחר שירחיק הבהמה או הקרון. בתחנונים אחר התפילה התיר שלחן ערוך לזו, ביאר משנה ברורה רק שיש צורך מצווה קצת, לאמירת תחנון או קריאה בתורה או תוך כדי נענועי התפילה, וכן פתיחת ההיכל.

הזהיר המשנה ברורה אין לחזנים לזוז בתפילת יום כיפור לכרוע, אלא יסלקו הסטנדר המונח לפנייהם.

סעיף ג

ואפילו נחש כרוך על עקבו, לא יפסיק, (אצל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מהגלגל) (הר"י ריש פרק אין עומדין). אבל עקרב, פוסק, לפי שהוא מועד יותר להזיק, ונחש נמי, אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק.

התפלל ונחש כרך על עקבו

משנה ברכות, וביאר ר' יונה שמותר להפסיק בשתיקה והביאו רמ"א. ומבואר בגמרא שעקרב מפסיק. עוד מבואר בירושלמי נחש כעוס מפסיק. ביאר משנה ברורה ללכת מהדרך מותר והאיסור הוא דיבור, וכתב אף בעקרב אם יכול להינצל בשתיקה מותר.

סעיף ד

אם ראה שור בא כנגדו, פוסק, שמרחיקין משור תם (פירוש תם שאינו נגיל להזיק) נ' אמות, וממועד (פירוש שנגיל להזיק), מלא עיניו. ואם שוורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים, אינו פוסק.

מתפלל ובאר שור כנגדו

גמרא ברכות מבואר שפוסק. כתב ר' יונה אפשר ששור מסורס אין צריך להרחיק. שלחן ערוך הזכיר שוורים מוחזקים שאינם מזיקים, ביאר משנה ברורה שוורים מסורסים הרי הם בחזקת אינם מזיקים, ואם הזיק פעם אחת בטלה חזקתו.

סעיף ה

בכל מקום שפוסק, אם שהה כדי לגמור את כולה, חוזר לראש. ואם לאו, חוזר לתחילת הברכה שפסק בה. ואם פסק בג' ראשונות, חוזר לראש. ואם באחרונות, חוזר לרצה.

שהייה בתפילה

יש ג' דרגות בשהייה:

א) כתבו הראשונים, הפוסק בתפילה ולא שהה כדי לגמור כולה, חוזר לתחילת הברכה וכן פסק שלחן ערוך (בשונה מברכות קריאת שמע שחוזר רק למקום שפסק - מ"ב). מגן גיבורים חלק על השלחן ערוך וסבר שחוזר למקום שפסק.

ב) שהה כדי לגמור כולה אם היה אנוס מלקרוא 'גברא דחויא' לכולי עלמא חוזר לראש, נחלקו הראשונים האם חוזר לראש אם לא היה דחוי מקריאה כגון כאן שפסק בגלל סכנה.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** כרמב"ם ורי"ף שאף בזה חוזר.
- » **רמ"א** בסימן ס"ה פסק שלא חוזר הואיל ולא היה דחוי.
- » **משנה ברורה** אליבא דהרמ"א שרק באנוס וגברא דחויא חוזר, הביא מחלוקת אם שור עקרב וכדו' הבאים נגדו נקרא דחוי או לא, וכתב הכרעת מגן אברהם שבתפילה אף אנוס אחר נקרא אנוס, ולקריאת שמע לא נחשב אנוס.

כתב משנה ברורה אם שהה ולא חזר לראש לא יצא וצריך לחזור.

ג) כתב שלחן ערוך פסק בג' ראשונות או אחרונות חוזר לתחילתם, כתב משנה ברורה אם לא שהה כדי לגמור אותה ברכה בכל מקרה חוזר רק למקום שפסק. עוד כתב משנה ברורה שהה בין ברכה לברכה בראשונות או באחרונות לא חוזר. למגן גיבורים הנ"ל הוא הדין כאן חוזר למקום שפסק.

סעיף ו

הא דאמרינן אם שהה כדי לגמור את כולה, בקורא משערינן. אם שח בתפלה, דינו לעניין חזרה כדין ההפסקות האמורות בסימן זה.

שיעור שהייה בתפילה

כן כתב הרשב"א על פי הירושלמי.

דיבר באמצע התפילה שלא לצורך

ר' גרשום הורה שחוזר לראש הואיל וכל הברכות חשובות כאחד, אך הבית יוסף דחה שדינו ככל הפסקה.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** פסק דינו ככל הפסקות שאם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש.
- » **משנה ברורה** כתב לשיטת הרמ"א שחוזר לראש רק אם היה אנוס, אף בדיבר באמצע התפילה יחזור רק אם היה דיבור באנוס.

הגבלות לדין שח בתפילה

כתב משנה ברורה אם שח בין ברכה לברכה לכולי עלמא לא שייך תיקון וחזור רק למקום שפסק. שח במזיד מחלוקת אם חמור יותר, יש אומרים ששווה לדין שח בשוגג, ויש אומרים שאם היה במזיד חוזר לראש אפילו בשיחה מועטת.

סעיף ז

אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה, אלא ישתוק ויכוון למה שאומר שליה ציבור, ויהא כעונה (היה עומד בתפלה וקראוהו לספר תורה, אינו פוסק) (ת"ה סימן קפ"ה).

הפסקה לקדיש וקדושה

דין השלחן ערוך ספק שנפשט בגמרא ברכות.

נחלקו אם ישתוק ויכוון לצאת:

» ר"ח ורש"י ישתוק ויכוון וכתבו תוספות שכך נהגו העולם.

» ר"ת ור"י לא יכוון שנחשב שומע כעונה והווי הפסק.

כתב משנה ברורה שיעור השתיקה בקדיש הוא עד יתברך. עוד כתב אם ענה לקדיש שלא כדיון, במזיד דינו כשח במזיד שנחלקו סעיף לעיל אם חוזר לראש, בשוגג חוזר לתחילת ברכה (כן נ"ל על פי הכללים).

סעיף ח

אחר שסיים שמונה עשרה ברכות, קודם אלהי נצור, יכול לענות קדושה וקדיש וברכו (ועיין לקמן סימן קכ"ב).

עניית דברים באלהי נצור

כן כתב הטור ועיקרו בסימן קכ"ב. כתב משנה ברורה מדובר שאמר גם 'יהיו לרצון'.

סימן קה – דין המתפלל ב' תפלות

סעיף א

המתפלל שתי תפלות, זו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד' אמות, כדי שתהא דעתו מיושבת להתפלל בלשון תחינה.

המתפלל שתי תפילות רצוף

מפורש בברכות שיפסיק כדי שתתחונן או שתתחולל דעתו וכן פסק שלחן ערוך. כתב משנה ברורה דין זה יצוייר במי שמתפלל תשלומין, ולפי מה שפסק המשנה ברורה לקמן סימן ק"ח שאומר אשרי בין תפילה לתפילה בכל תפילה חוץ משכח מנחה ומשלימה בערבית, שייך דין השלחן ערוך כאם רק במי ששכח מנחה ומשלים בערבית.

עוד כתב שיצוייר דין השלחן ערוך במי שסיים תפילתו ונזכר שטעה באיזה עניין וצריך לחזור, שימתין שיעור ד' אמות.

עוד ביאר אם האדם רוצה לחזור למקומו הראשון ושם להתפלל התפילה השנייה צריך להמתין ד' אמות מצד מה שרוצה לחזור למקומו, ומה שדיבר השלחן ערוך כאן הוא כשרוצה להתפלל במקום שעומד אחר שסיים הפסיעות של הראשונה.

כתב משנה ברורה שיעור ההמתנה ד' הוא הוא אחר שעקר רגליו.

סימן קו – מי הם הפטורים מתפלה

סעיף א

כל הפטורים מקריאת שמע פטורים מתפלה, וכל שחייב בקריאת שמע חייב בתפלה. חוץ מהמלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, שאף על פי שהם חייבים בקריאת שמע, פטורים מתפלה.

פטור קריאת שמע לליווי המת

בגמרא ברכות, פטור מקריאת שמע (כגון עוסק במצווה וכדו') פטור גם מתפילה, למדו מק"ו מקריאת שמע דאורייתא לתפילה דרבנן. והוסיפו חילופי המיטה שאין למיטה צורך בהם, שפטור בתפילה הואיל ואין שהות לומר כמו פסוק ראשון של שמע ותפילה דרבנן.

» הרמב"ם הוסיף כל מלווי המיטה ולמד זה מהפטור של חילופי המיטה שאין צורך בהם.

» הטור חלק וסבר שמי שלא חילופי המיטה חייב.

פסק שלחן ערוך כרמב"ם. כתב משנה ברורה אם עבר זמן תפילה והיה פטור, לא צריך להשלים בגלל זה.

סעיף ב

נשים ועבדים, שאף על פי שפטורים מקריאת שמע חייבים בתפלה, מפני שהיא מצוות עשה שלא הזמן גרמא. וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם.

דין נשים בתפילה

דברי השלחן ערוך בגמרא ברכות. כתב משנה ברורה מותר לתת לילדים לאכול לפני.

כתב משנה ברורה נחלקו הראשונים אם תפילה דאורייתא ומה דין נשים:

» רמב"ם עיקר מצוות תפילה מדאורייתא פעם ביום ואין נוסח קבוע לכן אישה יוצאת בבקשה אחת שאומרת.

» רמב"ן דרבנן וחייבו גם אישה בתפילות, המשנה ברורה כתב שהכריעו רוב הפוסקים כדעתו שיתפללו הנשים ושיאמרו גם ברכות קריאת שמע.

נחלקו לדעתו אם גם ערבית שהיא רשות:

» צל"ח פטורות.

» מגן גיבורים חייבות.

סעיף ג

מי שתורתו אומנתו, כגון רשב"י וחבריו, מפסיק לקריאת שמע, ולא לתפלה. אבל אנו, מפסיקים בין לקריאת שמע בין לתפלה. הגה: ואם לומד לאחרים, אינו פוסק, כמו שנתבאר לעיל סימן פ"ט. ומכל מקום פוסק וקורא פסוק ראשון של קריאת שמע. ואם אין השעה עוברת, ויש לו שהות עדיין להתפלל ולקרוא קריאת שמע, אינו פוסק כלל (ב"י בשם הר"ן).

תפילה למי שתורתו אומנתו

מבואר בגמרא ברכות. ביאר משנה ברורה הקילו בתפילה יותר מקריאת שמע הואיל והיא דרבנן וגם לסוברים דאורייתא די בתפילה אחת ביום. כתב משנה ברורה יאמר כל קריאת שמע עם ברכותיה.

המלמד לאחרים

כתב רמ"א פוסק רק לפסוק ראשון של שמע ורק אם לא תהיה לו שהות אחר כך, כתבו האחרונים דברי רמ"א הם אף למי שהתחיל ללמוד באיסור כמבואר לעיל סימן פ"ט.

» **אליה רבה** סבר שגם אם יש שהות בשעה שהגיע זמן קריאת שמע יעצור ויקרא כולה.

» **משנה ברורה** כתב על דבריו אם נמצא בבית המדרש או שהתחיל הביתר יש לסמוך להקל כרמ"א שלא חייב להספיק אם יש לו שהות.

לדברי רמ"א שלא קורא כולה, כתב משנה ברורה טוב שיחזור אחר הלכה שיש בה הזכרה של יציאת מצרים, ואחר לימודו טוב שיחזור על כל קריאת שמע אף שעבר זמנה.

נחלקו האחרונים אם פוסק לתפילה כשעובר זמנה:

» **מרמ"א** משמע שאינו פוסק וכתב משנה ברורה שהוא דווקא אם יתבטלו מהלימוד.

» **חיי אדם** בכל מקרה פוסק, ואם ביטל תפילה הרי הוא כאילו לא למד.

סימן קז – המסופק אם התפלל, ודין תפלת נדבה

סעיף א

אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל, ואינו צריך לחדש שום דבר. אבל אם ברי לו שהתפלל, אינו חוזר ומתפלל בלא חידוש. ועל ידי חידוש, חוזר ומתפלל בנדבה כל הפעמים שירצה, חוץ מתפלת מוסף שאין מתפללים אותה בנדבה. ובשבת ויום טוב, אינו מתפלל תפלת נדבה כלל, ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק אפילו באמצע ברכה אפילו יכול לחדש בה דבר.

המסופק בתפילה

פסק שלחן ערוך כביאור שאין מחלוקת בהוראות הגמרא, מסופק חוזר ולא צריך לחדש הואיל וזה חידושו שחוזר מספק אך מי שכבר התפלל לא מתפלל שוב אפילו אם הוא בציבור, ומי שבכל זאת רוצה להתפלל נדבה מתפלל, ומי שהתחיל על דעת חובה לא יכול לשנות באמצע להתפלל על דעת נדבה. כתב משנה ברורה על הדין האחרון כשהתחיל על דעת חובה דווקא אז לא מועיל לשנות לנדבה, ולכן מי שהיה סבור שלא התפלל והתחיל ובאמצע נזכר שהתפלל, לא יכול להמשיך על דעת חובה, אבל מי שמתחילה היה רק מסופק ועשה תנאי שחוזר על דעת נדבה ונזכר שהתפלל, ממשיך שהרי היה לו צד נדבה כבר מתחילה ואינו צריך לחדש דבר, והלבוש כתב שכן צריך וכתב משנה ברורה אולי כתב כן על צד היותר טוב.

המסופק בערבית

נחלקו אם חוזר:

- » דרך החיים אינו חוזר.
- » פרי מגדים חוזר.
- » משנה ברורה על צד היותר טוב יראה לחדש דבר בחזרה.

מתי עושים נדבה ומתי לא

פסק שלחן ערוך על ידי חידוש מתפלל כמה פעמים שירצה, חוץ ממוסף וחוץ מתפילות שבת ויום טוב שאין מקריב בהם נדבה. כתב משנה ברורה לפי זה המסופק אם התפלל תפילות מוסף או תפילות שבת ויום טוב, לא יכול להתפלל הואיל וצריך להתנות אם הם נדבה ולא יכול לנדב.

סעיף ב

חידוש זה שאמרנו, הוא שיחדש דבר בכל ברכה מהאמצעיות, מעין הברכה. ואם חדרש אפילו בברכה אחת, דיו, כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה. הגה: (יש אומרים ללא מיקרי חידוש אלא אם נמחדש אלו דבר שלא היה צריך אליו קודם לכן), (טור בשם הרא"ש).

מה נקרא חידוש

שלחן ערוך הביא שיוסיף בקשה מעין הברכה באחת מהאמצעיות ומספיק חידוש בברכה אחת. רמ"א הביא יש אומרים שחידוש הוא רק משהו שהתחדש לו שלא הי צריך אליו קודם לכן.

סעיף ג

אין צבור מתפללין תפלת נדבה כלל.

נדבה בציבור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא. ביאר משנה ברורה הואיל וציבור מקריבים נדבה רק לקיץ המזבח, וזה אינו מצוי.

סעיף ד

הרוצה להתפלל תפלת נדבה, צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוון בתפלתו. מראש ועד סוף. אבל אם אינו יכול לכוון יפה, קרינן ביה: למה לי רוב זבחיכם. והלוואי שיוכל לכוון בג' תפלות הקבועות ליום.

תפילת נדבה לציבור

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא.

סימן קח – מי שלא התפלל לסבת טעות, או אונס או במזיד

סעיף א

טעה או נאנס ולא התפלל שחרית, מתפלל מנחה שנים: הראשונה מנחה, והשניה לתשלומין. ואם היפך, לא יצא ידי תפלה שהיא תשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל אותה. וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלה לתשלומין.

תפילת תשלומין

מבואר בגמרא ברכות, הדין של תשלומין, והדין שאם היפך לא יצא ידי חובה.

כתב משנה ברורה מי שלא התפלל מחמת שלא הייתה דעתו מיושבת, חולה, שיכור או שלא היה לו מים לרחוץ ידיו וסבר שאסור בתפילה כולם אנוסים ויש להם דין תשלומים. עוסק בצרכי ציבור יחזור בתנאי נדבה. עוד כתב שליח ציבור יוצא בחזרה להחשיבה לתשלומין כשיכוון לכך.

לכתחילה צריך המשלים לחזור בפיו ולא לשמוע מהשליח ציבור החזרה, בדיעבד יצא אם היה זה להשלים תפילת ערבית.

פסק שלחן ערוך שהשנייה היא תפילת תשלומין ואם היפך בדעתו לא יצא, יש חלקו שכל שלא אמר בפירוש מועיל, והאחרונים פסקו כשלחן ערוך וכתבו שבכהאי גוונא טוב שייתנה כשמתפלל שוב בשלישית שאם יצא בראשונה מתפלל בתור נדבה.

כתב משנה ברורה התפלל כדין ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין ונזכר אחר כך שטעה בראשונה וצריך לחזור, חוזר רק על הראשונה ואף שלמעשה יוצא שתפילה ראשונה היא התשלומין לא מעכב. ומיהו כתב מגן גיבורים אם לא כיוון כלום שהראשונה לחובה והשנייה לתשלומין, טוב שיכוון הראשונה לשם חובה והשנייה לתשלומין.

סעיף ב

טעה ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שנים: הראשונה ערבית, והשניה לתשלומין. טעה ולא התפלל ערבית, מתפלל שחרית שנים: הראשונה שחרית, והב' לתשלומין. לאחר שאומר יוצר וי"ח ברכות, יאמר אשרי ואחר כך יתפלל י"ח לתשלומי ערבית (וכן כשמתפלל ערבית שנים, מקום שלא התפלל מנחה, יאמר אשרי צין תפלה לתפלה) (סמ"ק וריב"ש סימן ק"מ).

לא התפלל מנחה

מבואר בגמרא ברכות

להפסיק בין תפילה הראשונה לשנייה

לא יפסיק אפילו בלימוד, נחלקו אם התחיל לאכול אם יפסיק, מגן אברהם לא יפסיק, מגן גיבורים יפסיק. כתב משנה ברורה מותר להפסיק לשמוע החזרה, וכן אומר התחנון.

מתי לומר אשרי קודם התשלומין

שלחן ערוך כתב רק כשמשלים ערבית בשחרית, ביאר משנה ברורה הואיל ובלאו הכי צריך היה לומר אשרי אחר תפילתו בשחרית, תיקנו שיאמרנה לפני התשלומין כדי שיעמוד מתוך תחנונים.

» אחרונים הוא הדין אם מתפלל מנחה שתיים בשביל השלמת שחרית.
 » רמ"א כתב לומר גם כשמתפלל ערבית שתיים בשביל מנחה.
 » משנה ברורה בשם המקובלים חולקים כי אין להזכיר מקרא בלילה, דרך החיים כתב איך שינהג האדם יהיה בסדר, ומיהו כל עוד יש יום לא יפסיד אשרי גם אם כבר התפלל ישלים אחר כך.

כתב משנה ברורה מעיקר הדין צריך להפסיק רק כדי הילוך ד' אמות בין תפילה לתפילה ואמירת האשרי לא מעכבת.

סעיף ג

הא דמשלים התפלה שהפסיד, דווקא בזמן תפלה, אבל בשעה שאין זמן תפלה, לא.

השלמה שלא בזמן התפילה

כ"כ הרשב"א. כתב משנה ברורה יש שלמדו מכאן שחייב שיצמיד תפילת התשלומים לתפילת החובה, אך הרוב הסכימו שאין זה מעכב אלא רק לכתחילה יצמיד.

נחלקו עוד האם מותר להשלים תפילת מנחה בזמן שהוא בדיעבד לתפילת ערבית אחר חצות לילה:

» דרך החיים אין להשלים.
 » פרי מגדים ישלים. וכתב משנה ברורה כשמשלים אחר חצות טוב שיחזור על תנאי נדבה.

סעיף ד

אין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה בלבד, שאם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה, מתפלל ערבית שתיים: אחרונה לתשלומי מנחה, אבל שחרית אין לה תשלומין, וכן בשאר תפלות.

לכמה תפילות יש תשלומין

נחלקו הפוסקים:

- » בה"ג כל שלא עבר היום מתפלל של אותו יום אפילו שלוש במנחה כנגד ערבית ושחרית.
- » ר' יונה בשם יש אומרים ורשב"א אין גבול לתפילות כמה שהפסיד יכול לעשות תשלומים.
- » רשב"ם ורמב"ם ושלחן ערוך רק תפילה הסמוכה.

להשלים במוסף

כתב משנה ברורה, מי שלא התפלל שחרית ביום שיש בו מוסף לא יכול לצרף לתפילת מוסף תשלומים. עוד כתב מי שנזכר בצהרים שלא התפלל שחרית מוסף ומנחה, יתפלל מנחה מוסף ואז שחרית, ואם התפלל מוסף קודם יצא.

סעיף ה

אף על פי שאין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לאותה תפלה, ותפלות (אחרות) שהפסיד אין להם תשלומין, אם רצה להתפלל אותה נדבה ושיחדש בה שום דבר, הרשות בידו. ונכון לעשות כן.

השלמה לתפילות ישנות שהחסיר

כ"כ ר' יונה. כתב משנה ברורה ישלים על ידי תפילת חול ולא שבת, דהיינו אם יצא בשבת ימתין להשלים עד תפילת מוצאי שבת. עוד כתב טוב שיתנה שאם חובה לחזור כוונתו לחובה, כי יש דעות (-רשב"א) שאפשר להתפלל תשלומים אפילו הרבה תפילות.

סעיף ו

עבר כל היום ולא התפלל מוסף, אין לה תשלומין.

לא התפלל כל היום

כן כתבו הראשונים מסברא.

סעיף ז

חזיר ולא התפלל תפלה אחת, אין לה תשלומין אפילו בתפלה הסמוכה לה, ואם רצה יתפלל אותה נדבה, ואינו צריך חידוש אם מתפלל אותה בתפלה הסמוכה לה.

לא התפלל במזיד

בגמרא ברכות מובא שתשלומין הוא רק בתפילה הסמוכה. כתבו הראשונים אם רוצה מתפלל נדבה. עוד כתבו שאם משלים בתפילה הסמוכה בכהאי גוונא, לא צריך לחדש הואיל וידוע שהיא לתשלומין **וכן פסק שלחן ערוך, והב"ח והגר"א** פסקו שכן צריך חידוש.

כתב משנה ברורה הגיע לבית הכנסת בעוד יום להתפלל מנחה ומצא הציבור מתפללים ערבית והתפלל עימם לשם ערבית, אף שלא עשה כדין והיה לו להקדים מנחה, יכול להתפלל שוב תשלומין למנחה ולא חשיב שהפסיד במזיד. ואם היה זה ליל ר"ח או ליל שבת, מזכיר בתפילה השניה ר"ח או שבת.

כתב משנה ברורה מי שהתפלל במקום ספק שיש שם צוואה ונמצא אחר תפילתו שהיה שם, נחשב פושע שהיה לו לבדוק ואינו יכול להתפלל תשלומים.

סעיף ח

מי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל, מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה. וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל. וכן מי שהוא שכור ולא התפלל, כולם חשובים אנוסים, ויש להם תשלומין. הגה: מיהו לכתחלה לא יעצור זמן תפלה משום הפסד ממון (ת"ה סימן ה').

לא התפלל כי היה סבור שיישאר לו זמן

כתב משנה ברורה אף אם התחיל בעסק שהיה אסור לו להתחיל קודם התפילה, לא חשיב פושע הואיל והיה סבור שישפיק. עוד כתב שטרדה למכור ולקנות סחורה נחשבת אונס.

כתב הנמוקי יוסף מי שלא התפלל כי היה סבור שישאר לו זמן, הרמ"ה הסתפק אם נחשב אנוס שהזהירו חכמים לא לשבת סמוך למנחה לפני הספר וכו'. וכתב בית יוסף שההלכה כצד שזה נחשב אונס. עוד כתב תרומת הדשן יהודי שהתעכב בגביית חובו אצל עכו"ם ובגלל זה לא התפלל שחשש שישתמטו ממנו, נחשב אונס.

סעיף ט

טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתים של שבת: הראשונה לערבית, והשניה לתשלומין. הגה: והוא הדיון אם לא התפלל מנחה בער"ה, מתפלל של ר"ח שתיים. ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשנייה, צריך לחזור ולהתפלל. אבל אם לא הזכיר בשתייה, או הזכיר בראשונה ולא בשנייה, אין צריך לחזור (כל בו חוץ ממה שכתב של ר"ח שתיים).

לא התפלל מנחה בערב שבת

דין השלחן ערוך בריתא בברכות.

כתב משנה ברורה, טעה והתפלל השניה של חול בדיעבד יצא. טעה והתפלל הראשונה של חול והשניה שבת לא יצא הואיל וניכר שעשה הראשונה לתשלומין, ואם היה זה בעוד היום גדול וקיבל שבת אף שלכתחילה היה לו להקדים של שבת אפשר שיצא בראשונה כדין מנחה הואיל ועדין יום הוא.

כתב משנה ברורה מי שבראש חודש שחרית התפלל שנים להשלים מה ששכח ערבית, ושכח בשניה יעלה ויבוא אינו חוזר שהרי בערבית לא חוזרים על יעלה ויבוא. וכן שני ימים ראש חודש ומתפלל ערבית ביום השני שנים כי שכח מנחה של היום הראשון, לא חוזר אם שכח יעלה ויבוא בראשונה ובשניה כיון שהוא בערבית.

המתפלל ערבית של ראש חודש שנים לתשלומין

נחלקו לעניין יעלה ויבוא:

» **רמ"א ועוד אחרונים ומשנה ברורה** כתבו שיזכיר בשניהם יעלה ויבוא.
» **לבוש וסיעתו** כתבו שלא יזכיר.

עוד כתב רמ"א מי שלא הזכיר יעלה ויבוא בראשונה והזכיר בשנייה גילה דעתו שהראשונה לתשלומין ולא יצא, וכתב משנה ברורה אם היה ב' ימים ראש חודש ובערבית של היום השני לא הזכיר יעלה ויבוא בראשונה, אין דין הרמ"א שייך הואיל ושני הימים ראש חודש.

סעיף י

טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת (ספס של חול), מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה. ואם לא הבדיל בראשונה, והבדיל בשנייה, שניה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו. ואם הבדיל בשתייהן, או לא הבדיל בשתייהן, יצא.

לא התפלל מנחה בשבת

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא בברכות.

סעיף יא

טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת, מתפלל במוצאי שבת שנים, ואינו מבדיל בשניה, ויתפלל אותה בתורת נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר. והוא הדין אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח.

טעה במנחה של שבת

ביאר המשנה ברורה על הדין הראשון, מה שצריך לחזור בתורת נדבה הואיל ויש מחלוקת אם יצא בתפילת מנחה של שבת כשהתפלל של חול. כתב פרי מגדים הוא הדין בכל ספק אם יצא חוזר ומתפלל על תנאי נדבה, וכתב משנה ברורה בשבת אין מתפללים ספק נדבה, שהרי אין תפילת נדבה בשבת.

כתב משנה ברורה לא התפלל ערבית מוצ"ש בשחרית יתפלל שתיים בלי הבדלה אף שלא הבדיל בינתיים על כוס, ביארו הטעם שכל דבר שיש לו השלמה אחרת לא אומרו בתפילת תשלומין.

ביאור הדין השני, אם לא הזכיר יעלה ויבוא במנחה, כיון שבחזרה שלו בערבית של יום רגיל לא מתקן את מה שהחסיר יעלה ויבוא לכן חוזר רק בתנאי נדבה.

סעיף יב

הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפילה, שלא בזמנה, לא הוי הפסקה. הגה: מיהו אם נזכר טעיה, פוסק אפילו נאמלע הברכה (אור זרוע מסכת ברכות).

טעה והזכיר מאורע שלא בזמנו

כתבו הארחות חיים וכן פסק שלחן ערוך שכלל לא הוי הפסקה, **המשנה ברורה** הביא שהאחרונים חלקו על זה והסכימו שנחשב הפסק כדין שיחת חולין בתפילה ומבואר דינו לעיל סימן ק"ד שחוזר לתחילת הברכה ובג' ברכות ראשונות ואחרונות חוזר לתחילתם, וביאר המשנה ברורה שזה רק אם הפסיק בדברים שאינם קשורים לתפילה כגון שאמר זכרנו לחיים כיום רגיל, אך יש שייכות כגון שהוסיף אתה חוננתנו שזו הודאה בעלמא וכן אם החליף זכרנו לחיים ואמר כתבנו וכדומה אינו חוזר לתחילת הברכה. כתב חיי אדם אם טעה והמשיך הברכה לא חוזר.

סימן קט – דין איך יתנהג היחיד לכוון בתפלתו עם הציבור

סעיף א

הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפלל, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע שליח ציבור לקדושה או לקריש, יתפלל. והוא הדין אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה, דין כקדיש וקדושה (תוס' והרא"ש ומדכא פרק מי שמתו ותרומת הדשן סימן יג אומרים). ואם לאו, אל יתפלל אם אין השעה עוברת. ואם נכנס אחר קדושה, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע שליח ציבור למודים, יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. והוא הדין אם יכול להגיע למודים, או לאחת מהברכות ששוחים בהם, כשיגיע שליח צבור למודים, יתפלל. ואם צריך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ונודמן לו שמגיע שליח ציבור למודים כשהוא באחת הברכות (נאמנא), ישחה עמו. אבל אם הוא בתחלתה או בסופה, לא ישחה, שאין שוחין בתחלת ברכה או בסופה, אלא באבות ובהודאה.

המתין לשמוע קדושה

מקור ברכות ר' הונא הורה שלא להתחיל אם לא יסיים לפני מודים, ריב"ל אמר כן לגבי קדושה דסבר שאין לומר קדושה ביחיד (ר' הונא התייר), והלכה כריב"ל.

הטעם למודים שלא יראה שאינו כורע כשכולם כורעים הטעם לקדושה כדי שלא יפספס דבר שבקדושה.

» רמב"ם ריב"ל חלק על ר' הונא.

» תוספות רא"ש ושלחן ערוך מודה.

הורה שלחן ערוך הנכנס באמצע, אם יכול לסיים עד שיגיעו לקדושה יסיים, אם לא יכול ולא שמע קדושה ימתין לקדושה ובתנאי שיספיק למודים כמו שיבואר מיד, אם יכול להספיק מודים עם הציבור על ידי הכריעות, צריך שגם יוכל להספיק לקדיש (הוא הדין כששמע קדושה ואינו ממתין לה, צריך שיסיים ויוכל לשמוע קדיש).

המתין למודים, הורו תוספות ושלחן ערוך, אם יכול לכוון שיגיע למודים בזמן שאומר מודים או כורע בברכה שרגילים לכרוע בה מותר. אם חייב להתחיל בלא להמתין למודים, כי יעבור זמן תפילה או כי טעה וסיים גאל ישראל ולא המתין וצריך לסמוך גאולה לתפילה (מ"ב), יכרע באמצע הברכה שנמצא בה כהוראת תוספות בשם ר"ת שנהג כך, אבל לא בתחילה ולא בסוף. ולא התירו לסמוך על זה בסתם, דחיישינן שמא ישכח, ואם יתן ליבו יטרד בתפילתו (מ"ב). זמן תפילה עומד לעבור, הורה סמ"ק שיתפלל אף שיפסיד.

הערות

כתב משנה ברורה אם רוצה להתפלל חוץ לביכנ"ס אין איסור בכל זה. דין זה שימתין הוא בין במנחה כשרוצה להתחיל, בין בשחרית כשהוא באמצע תפילתו ב'שירה חדשה' (מ"ב). חיוב שמיעת הקדיש הוא 'יהא שמיה רבא', המסיים בדיוק בתחילת מילים אלו לא יענה אמן אלא רק 'יהא שמיה וכו'', אלא אם נתן ליבו למילות הקדיש שלפני כן (מ"ב).

דברי רמ"א לעניין אמנים והמשנה ברורה שעליהם יובא בסעיף ב'.

מה יותר חשוב

כשלא יכול להמתין לשמוע כל הדברים כי יעבור זמן תפילה, כתב משנה ברורה מה עדיף. (א) אמן יהא שמיה רבא עדיף מקדושה. (ב) קדושה עדיף ממודים. (ג) אמן יהא שמיה רבא עדיף ממודים, ולא ימתין לשמוע מודים אם יפספס אמן יהא שמיה רבא בגלל זה. (ד) אמן יהא שמיה רבא עדיף מתפילה בציבור, ולכן הבא להתפלל מנחה והציבור סיימו מנחה, ואם ימתין לענות אמן יהא שמיה רבא ורק אחר כך יעמוד להתפלל מנחה, יפסיד ערבית בציבור, עדיף שיענה אמן יהא שמיה רבא.

סעיף ב

אם מתחיל להתפלל עם שליח ציבור, כשיגיע עם שליח ציבור לנקדישך, יאמר עמו מלה במלה כל הקדושה, כמו שהוא אומר, וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש וברכת שומע תפלה, וגם יכוון כשיגיע שליח ציבור למודים יגיע גם הוא למודים או להטוב שמך ולך נאה להודות, כדי שישחה עם השליח ציבור במודים. הגה: אצל לכתחלה לא יתחיל עד אחר שאמר קדושה והאל הקדוש, אלא שאם הולך להתחיל מכות שהעפה עונתה, כדי לסמוך גאולה לתפלה, דינא הכי (טור ודברי עאמו).

אמירת קדושה עם החזן

נחלקו מה הדין לומר קדושה עם החזן:

» **שלחן ערוך ואליה רבה** איחר לתפילה שצריך להמתין לקדושה, יכול להתחיל ולומר קדושה עם השליח ציבור אף לכתחילה, שכן התירו רי"ף רמב"ם ר' יונה תוספות רא"ש מרדכי ומימוניות.

» **רמ"א** הקילו רק בדיעבד ולכתחילה ימתין עד שישמע.

» **חיי אדם** מותר להתחיל עם השליח ציבור במקום צורך, בשחרית כדי שלא ימתין הרבה בשירה חדשה, במנחה במקום צורך.

» **מגן גיבורים** יש בפניו שתי אפשרויות, או להתחיל אחר אמן של אתה קדוש ולסיים קודם מודים, או לומר עם השליח ציבור מילה במילה מתחילה, יאמר עם השליח ציבור.

המתנה לעניית אמן של אתה קדוש ושומע תפילה

בירושלמי הורו אמוראים המאחר לא יתחיל עד שישמע אמן של אתה קדוש ושל שומע תפילה, שהם חשובים כי מסיימים סדר ברכות (מ"ב).

בית יוסף בטור מהשמטתו משמע שלא חשש והבין שהבבלי שהשמיט חולק.

תרומת הדשן יש לחוש והבבלי השמיט משום שיכול לתקן על ידי שיאמר הברכות יחד עם השליח ציבור, ראיה לכך שמועיל אמירה יחד, ממנהג הרא"ש לא לענות אמן כשמברך יחד עם השליח ציבור דחשיב עונה אמן על ברכותיו, ולא מחשיבים שענה אמן על ברכת שליח ציבור, דיש להחשיב את ברכתו כברכה של שליח ציבור.

להלכה:

» **שלחן ערוך** לא צריך להמתין בשביל לשמוע אונים, אך מי שבכל מקרה מתפלל עם השליח ציבור, יסיים ברכת האל הקדוש ושומע תפילה עימו ויצא דעת תרומת הדשן (על פי כה"ח).

» **רמ"א** (סעיף א') החמיר לשמוע אונים של אתה קדוש ושומע תפילה, החידוש באתה קדוש היא או כשעומד בתפילה ושמע כבר קדושה ולא שמע אמן של אתה קדוש, דצריך למהר לסיים תפילתו. או ברוצה להתחיל להתפלל שצריך להמתין עד סוף ברכת אתה קדוש. בשומע תפילה אם יכול לסיים עם השליח ציבור מועיל (מ"ב).

משנה ברורה הוסיף שצריך להמתין גם לברכו וגם לקדישים, אלא שבברכו אם שמע אין צריך בשונה ממודים שדיבר שלחן ערוך שצריך להמתין שלא יראה ככופר, ובקדישים מה שאחרי עלינו (לאשכנזים) לא צריך אם שמע, מחלוקת:

» **מגן אברהם** ימתין.

» **דרך החיים** לא ימתין.

סעיף ג

יחיד העומד בתפלה וכשיגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושה דסידרא, אינו אומר קדוש עמהם, שאין הקדושות שוות. ונראה דהוא הדין אם היו הציבור אומרים כתר, שאינו אומר עמהם קדושה, אלא ישתוק ויכוון למה שאומרים, דשומע בעונה. הגה: ויש אומרים דקדושת כתר דהיינו קדושת מוסף, והיחיד מתפלל שחרית, יוכל לומר עמהם, דשניהם קדושת י"ח וקדושתן שיה, וכן נראה לי עיקר (ולא פליג כשצ"א אהגאונים שהביא בית יוסף).

המתפלל והגיע לקדושה

ושומע קדושה דסידרא או קדושה מתפילת מוסף והוא בשחרית:

- » **בית יוסף** מחלוקת, גאונים התירו רשב"א אסר, וכן פסק בשלחן ערוך הלכה כרשב"א שלא יענה אף בין שחרית למוסף, וישתוק ויכוון לצאת י"ח (מ"ב).
- » **רמ"א בדרכי משה** לא נחלקו, רשב"א אסר בקדושה דסידרא גאונים התירו בקדושה משחרית למוסף, וכן פסק בהגה המתפלל שחרית ועומד בסוף מחיה המתים ושמע קדושה ממוסף, יענה כל נוסח הקדושה של מוסף (מ"ב).

סימן קי – היוצא לדרך, ופועלים מה יתפללו, וסדר תפלת הדרך ובית המדרש

סעיף א

בשעת הדחק, כגון שהוא בדרך. או שהיה עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו. או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפלה ארוכה, מתפלל אחר ג' ראשונות: הביננו, ואומר אחריה ג' אחרונות, וצריך לאמרם מעומד. וכשיגיע לביתו, אין צריך לחזור ולהתפלל. ואינו מתפלל הביננו בימות הגשמים, ולא במוצאי שבת ויום טוב.

תפילת הביננו

משנה ברכות (כח): רבן גמליאל אומר מתפלל י"ח, ר' יהושע מעין י"ח, ר"ע חילק בין שגורה בפיו. מהי מעין י"ח מחלוקת, רב אמר מעין כל ברכה שמואל הביננו, והלכה כשמואל. בברכות (כט.) אביי קילל מי שהתפלל הביננו, נחלקו מה הביאור:

» **תוספות ור"י** חלק על ר' יהושע.

» **יש ספרים ומשנה ברורה** מיירי כשלא בשעת הדחק.

» **סמ"ג** מיירי במרגיל עצמו (כעין היש ספרים).

הורה שלחן ערוך על פי רי"ף רא"ש רמב"ם בשעת הדחק כגון טרוד או הולך בדרך וירא שיפסיקוהו אומר הביננו, ויתפלל מעומד, ואם התפלל מיושב הניח פרי מגדים בצריך עיון אם יצא.

אף לדעת רבי שמעון ב"א שהתיר במקום צורך לומר י"ח בהליכה או מיושב ולא הביננו, שם יכול לכוון רק שלא יעצור, וכאן לא יכול כלל לכוון (ב"י בשם רא"ש).

מתי לא אומר הביננו

ימות הגשמים הורה ר' אידי בר אביי לא לאומרה מפני שלא יכול להזכיר טל ומטר, וענה למר זוטרא שהתקיפו לומר 'ודשננו', שיש לחוש שיתבלבל בגלל שהיא תפילה קצרה. מוצאי שבת הורה שמואל לא לומר בגלל שלא יכול להזכיר המבדיל בין קודש לחול, מר זוטרא התקיף שיוסיף 'הביננו המבדיל בין וכו'' והונח בקשיא (לא שייך לתרץ שיתבלבל כיון שזה תחילת ברכה).

נחלקו הראשונים:

» **רשב"א ור"י בן גיאת** הלכה כהתקפת מר זוטרא שאומר במוצאי שבת.

» **ר' האי רי"ף רא"ש ור' יונה** הלכה כשמואל דיש לתרץ דאם היה אומר מעין הבדלה היה נראה שהיא ברכה בפני עצמה.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** הורה לא להתפלל בימות הגשמים ומוצאי שבת, דיעבד הניח פרי מגדים בצריך עיון.
- » **באור הלכה** הורה אם חושש שזמן ערבית עובר במוצאי שבת, יתפלל הביננו בלא 'המבדיל' דלכל הפחות יצא ידי חובת תפילה. אף שלא רשאי באלו לומר הביננו, בשעת הדחק או חולי יכול לקצר כל ברכה כמובא הנוסח בחיי אדם.

נוסח התפילה

"**הביננו** ה' אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה".

ביאור 'והתועים על דעתך ישפטו':

- » **רש"י** העוברים על דעתך ישפטו אותם.
- » **עוד ברש"י** הטועים במשפטים, תלמדם לשפוט נכון.
- » **ר' יונה** הרשעים תשפוט אתה אותם ותהפוך משפטים לרעה.
- » **בית יוסף** עם ישראל הטועים מאורך הגלות, ישפטו בידיעתך ותקרב גאולתם.

סעיף ב

הפועלים שעושין מלאכה **אצל בעל הבית**, אם אינו נותן להם שכר חוץ מסעודתן, מתפללין י"ח, אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים כפיהם. ואם נותן להם שכר, מתפללין הביננו. והאידנא, אין דרך להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי משכירין אותם שיתפללו י"ח.

תפילה לפועלים

בגמרא ברכות חילוק בפועלים לעניין תפילה, אם מקבלים שכר ממש לפעולתם, ביטול מלאכתם הוי כשעת הדחק מפני קפידת בעה"ב, ויתפללו הביננו. אם מקבלים רק אוכל עבור עבודתם, אין קפידא כן כתב ויתפללו רגיל. העיד מימוניות היום אין דרך להקפיד בכך ומשכירים על דעת שיתפללו, וכן הורה שלחן ערוך.

הוסיף משנה ברורה מותרים להתפלל במנין כל סדר התפילה:

- » **פרי מגדים** לא ירדו לפני התיבה.
- » **פרי חדש** ירדו.
- » **משנה ברורה** אם לא יתאחרו מותר.

סעיף ג

ההולך במקום גדודי חיה ולסטים, מתפלל: צרכי עמך מרובים וכו', ואינו צריך לא לג' ראשונות ולא לג' אחרונות. ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך, ואם יכול לעמוד עומד, וכשיגיע לישוב ותתקרב דעתו, חוזר ומתפלל תפלת י"ח ברכות ואם לא חזר להתפלל, הוי כאילו שכח להתפלל לגמרי, ונחזק לעיל סימן ק"ח, (כן משמע בבית יוסף).

תפילה קצרה במקום סכנה

הוראת המשנה בברכות (כח:) ההולך במקום סכנה וגם הבינו לא יכול לומר, יאמר תפילה קצרה ואינה עולה לו כאילו התפלל ולכן כשיגיע לביתו אם יש לו שהות יתפלל, לא התפלל באונס יתפלל תשלומין, לא התפלל בפשיעה אף שעבר ממקום הסכנה, לא יכול להשלים (כדין כל תשלומין). פספס שתי תפילות יכול להשלים רק אחת כידוע (מ"ב).

נוסח התפילה הקצרה, ד' דעות בבריתא (כט:) הלכה כאחרים שיאמר "צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה".

סעיף ד

היוצא לדרך, יתפלל: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתולכנו לשלום וכו', וצריך לאמרה בלשון רבים, ואם אפשר יעמוד מליך כשיאמרנה, ואם היה רוכב אין צריך לירד.

נוסח התפילה

בברכות (כט:) יוצא לדרך יאמר תפילת הדרך, וכן הורה שלחן ערוך.

עיקרו מובא בשלחן ערוך. יאמרנה בלשון רבים לקיים דברי אביי 'לשתף איניש בהדי ציבורא' (סור ושלחן ערוך), חיוב זה הוא רק בתפילה קבועה לרבים ולא כששואל צרכיו, כתב ספר הקנה מילת 'ותנני לחן' יאמר בלשון יחיד (מ"ב).

אם צריך לעמוד

בברכות (ל.) ר' ששת אין צריך ר' חסדא צריך, עשה ר' ששת מעשה כר' חסדא משום 'מהיות טוב אל תהי רע'. נחלקו הראשונים כמי הלכה:

» רי"ף ורא"ש נראה הלכה כר' חסדא.

» תוספות ר' יונה ורשב"א כר' ששת, בית יוסף אף רי"ף ורא"ש כתבו כן רק לכתחילה.

להלכה:

בשלחן ערוך הורה אם אפשר כגון שמתנינים לו (מ"ב) יעמוד, אם יכול לעמוד אך יהיה טרוד משום איחור דרכו, מותר לישב (מ"ב). הרכוב בין על החמור בין בעגלה לא ירד אלא רק יעצור, שערכוב הירידה והעליה יטרידו.

אזהרות בדרך

יעסוק בתורה, אבל לא יעיין בדבר הלכה אלא אם יש מי שינהיג והוא יושב בעגלה. ירעיב עצמו מעט שלא יקשה עליו ההליכה. יזהר ליקח עימו פת שלא יתקע וישאר בלי אוכל. יזהר ליקח עימו טו"ת אף בנסיעה קצרה, ואותם שלא לוקחים וסומכים להשאל, פעמים שעובר זמן תפילה, וגם לא נוהרים לדייק בקשר תפילין של ראש.

סעיף ה

אין לומר אותה אלא פעם אחת ביום, אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום, אבל אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו, צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת.

כמה פעמים בדרך

הורה שלחן ערוך בשם כל בו בשם מהר"ם, תפילת הדרך אינה אלא פעם ביום, ואפילו אם לן באמצע היום כל שהיה דעתו לחזור באותו יום. לן בלילה או היה בדעתו ללון ונמלך, מברך שוב כיון שהסיח דעתו, והוא הדין אם ישן בדרך ולא בעיר. היה ניעור כל הלילה, יאמר הברכה בלי שם ומלכות, אף אם ישן מעט בלילה.

סעיף ו

הר"מ מרוטנבורג, כשהיה יוצא לדרך בבקר היה אומרה אחר יהי רצון כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה.

תפילת הדרך אינה פותחת בברוך

מדוע אינה פותחת בברוך:

» תוספות אינה ברכה אלא תפילה בעלמא.

» מהר"ם כשהיה יוצא לדרך קודם התפילה היה סומך אותה לחברתה לברכת ויהי רצון שבברכות השחר.

» ר' יונה כיון שבתפילה אינה פותחת הוא הדין כאן.

» שלחן ערוך הביא מנהג מהר"ם, משנה ברורה כתב אם יוצא לדרך אחר התפילה ישתדל לסמוך לברכה אחרת שיאכל משהו ויברך ברכה אחרונה או יעשה צרכיו ויסמך לאחר יצר, אם לא יכול לעשות כן יברך ויסמוך על תוספות ור' יונה.

נהגו לבקש רשות מהגדולים כשיוצא לדרך, וסמך משהיו נמלכים בסנהדרין שיתפללו עליהם. ויכנס ויצא בכי טוב, ולילך סמוך לעירו שאינו מקום סכנה ומכיר הפחתים שיש שם מותר בלילה אם הולך יחד עם חברו מפני המזיקים.

סעיף ז

אומר אותה אחר שהחזיק בדרך. ואין לאומרה, אלא אם כן יש לו לילך פרסה, אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך ולכתחילה יאמר אותה צפרסה ראשונה (נש"י והר"י), ואם שכח מלאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה.

ממתי אומר תפילת הדרך

בגמרא ברכות (ל.) הורה ר' חסדא, מתפלל משעה שאחז בדרך עד פרסה.

» רש"י יתפלל מרגע שיצא עד מהלך פרסה ולא אחר כך.

» בה"ג יתפלל כל הדרך עד פרסה סמוך לעיר אף שבירושלמי איתא כל הדרכים בחזקת סכנה, לא מיירי בסמוך לעיר.

» ר' יונה לכתחילה יתפלל בפרסה הראשונה של הילוך הדרך.

להלכה נחלקו:

» שלחן ערוך יתחיל משעה שהחזיק בדרך, והוא אחר עיבורה של עיר ע' אמה.

» ט"ז משעה שנמלך אפילו הוא בעיר, פליגי עליה שאר אחרונים.

הורה משנה ברורה דברי שלחן ערוך דווקא ביוצא בביתו, אבל לן בדרך מברך אף בתוך העיר. רמ"א חשש לרבינו יונה שיתפלל לכתחילה כשהוא קרוב לעיר.

עד מתי יברך

עד פרסה סמוך לעיר, דמסתמא אינו מקום סכנה, ואם ידוע שהוא מקום סכנה מברך אף בתוך פרסה.

יוצא בספינה או רכבת

תפילת הדרך היא אף ביוצא בספינה או מסילת ברזל, כתב משנה ברורה לדברי רמ"א יש לחוש להתפלל בתחילת הדרך שישאר לו פרסה עד שיגיע לעיר (העירו עליו שמשמע שחייב תפילת הדרך בנוסע תלוי במרחק ולא בזמן, והגר"ע חולק).

סעיף ז

הנכנס לבית המדרש יתפלל: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו', וביציאתו יאמר: מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש.

תפילת בית המדרש

הורה שלחן ערוך על פי גמרא ברכות (כח:) לומר תפילה בכניסה וביציאה, והם חובה ביחוד אם הגיע להוראה, ולא משנה עמידה או ישיבה ולהיכן יחזיר פניו, ואף היחיד יאמר (מ"ב).

נוסח התפילה מובא בטור, במשנה ברורה הביא נוסח אחר יותר ארוך, האר"י היה מוסיף בסוף 'גל עיני'. 'ולא יכשלו... ואשמח בהם' ביאר מהר"י אבוהב שהם ב' בקשות שלא יכשלו ושיהיה בהם שמחה, ולא כתלמידי ר"י שהיא בקשה אחת לא ישמח בכישלון חבריו. הכפילות של 'אני עמל ומקבל שכר' ו'אני רץ לחיי עולם הבא', ביאר בית יוסף ש'אני רץ' היינו שיש לי חשבון נפש להבין שצריך להכין צידה לדרך.

סימן קיא – דין סמיכות גאולה לתפלה

סעיף א

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם, אפילו באמן אחר גאל ישראל ולא בשום פסוק, חוץ מה' שפתי תפתח (תהילים נא, יז). הגה: ויש אומרים שמוחר לענות אמן על גאל ישראל, וכן נוהגין (טור). ויש אומרים הא לנריך לסמוך גאולה לתפלה, היינו דווקא בחול או ביום טוב, אבל בשבת אין נריך (פירוש דטעמא דבעינן למסמך גאולה לתפלה, משום דכתיב יענך ה' ביום זרה (תהילים כ, א) וסמך ליה יהיו לראון אמרי פי וגו' וגואלי (תהילים יט, טו), ושבת לאו זמן זרה. ולענ"ד נראה דמה שאם כן ביום טוב, הוא משום שהם ימי הדין כדתנן במשנה ד' פ"ק דר"ה: בפסח, על התצווה וכו') (הגהת אשכ"ז פ"ק דברכות וכל בו הלכות שבת ומהרי"ל הל' יום טוב), וטוב להחמיר אם לא במקום שצריך לכך (טור).

חיוב לסמוך גאולה לתפילה ומתי

בגמרא ברכות שיבח ר' יוסף בן אליקים את הסומך גאולה לתפילה, ובירושלמי למדו זה מסמיכת יהיו לרצון ליענך ה', ר' אידי הביא משל לאוהב המלך שבא ודפק על דלתו, וכשבא המלך לפתוח כבר הלך האוהב שוב אין נזקק לו המלך (הזכרת גאולה היא הדפיקה). האיסור הוא להפסיק בדיבור, ואפילו לשהות יש ליזהר לכתחילה (מ"ב). החיוב הוא רק בשחרית וערבית אך במוסף ומנחה אין צריך לסמוך, ויכול לומר פסוקים קודם (טור הביא שנהגו לומר שומע תפילה עדיך כל בשר וכו').

עניית דברים שבקדושה

טור התיר ליחיד לענות אמן על ברכת גאל ישראל של השליח ציבור (ולא על שאר דברים שבקדושה ולא על ברכה של אחר) ולא הוי הפסק כיון שהיא מענין הברכה, וכן דעת רמ"א וכתב שכן נהגו. בית יוסף הורה על פי הזהרה שלא לענות.

אמירת ה' שפתי

פסוק ה' שפתי אינו הפסק אלא הוי תפילה אריכתא כמבואר בגמרא, טעם אמירתו ביאר בית יוסף על פי הפסוק הסמוך לאחריו כי לא תחפוץ זבח ואתנה וכו', כוונת דוד לומר שרוצה הוא לעשות תשובה ולכפר על עוון בת שבע, ומתפלל שתפילתו תשמע כי התפילה היא במקום קרבן (לא תחפוץ זבח אלא תפילה), וכן הכוונה היום שאין מזבח.

החיוב לסמוך בשבת

אשירי סבר שבשבת שהוא יום שאין צרה לא צריך לסמוך, אלא רק בחול ששייך בו צרה, או ביום טוב שימי יום טוב הם ימי דין. בית יוסף חלק עליו דהפסוק אסמכתא, ועיקרו הוא מטעם משל לאוהב המלך שבא ודפק על דלתו.

להלכה:

» שלחן ערוך השמיט וכוונתו לאסור.

» רמ"א הזכיר ההיתר וכתב שטוב להחמיר אלא אם יש צורך לענות דברים שבקדושה.

סעיף ב

החזן, כשמתחיל י"ח בקול רם, חוזר ואומר: ה' שפתי תפתח ופי יגיד וכו'.

אמירת ה' שפתי

כתב תרומת הדשן וכן הורה שלחן ערוך, יחזור החזן לומר ה' שפתי, כתב משנה ברורה שיאמר בלחש (ומנהגנו לומר בקול). השליח ציבור לא יפסיק בדיבור בין הלחש לחזרה רק בדבר מצוה (הגר"ע סבר שרק בהרהור מותר).

סעיף ג

אם עד שלא קרא קריאת שמע מצא ציבור מתפללין, לא יתפלל עמהם, אלא קורא קריאת שמע ואחר כך יתפלל, דמסמך גאולה לתפלה עדיף.

סמיכות גאולה עדיף מציבור

כתב הרשב"א שדברי ר' האי שעדיף להתפלל בציבור ולא לסמוך גאולה לתפילה, הם בערבית שהיא רשות, אבל שחרית עדיף לסמוך גאולה ולא בציבור, וכן הורה שלחן ערוך (וכן פסק הגר"ע דלא ככה"ח ואול"צ שהורו בהיפך).

סימן קיב – שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות

סעיף א

אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות, ולא ב' בג' אחרונות. ודווקא צרכי יחיד, אבל צרכי צבור שרי.

שאלת צרכיו בתוך התפילה

מובא בגמרא במגילה, י"ח ברכות תקנת כנסת הגדולה. שבולי הלקט הסביר איך הברכות הם על היסטוריית עם ישראל מאברהם עד כניסת ישראל לארץ. ר' יהודה שם הורה לא לשאול צרכיו בג' ראשונות דמי לעבד שמשבח ומודה בשביל לבקש.

נחלקו לעניין צרכי רבים:

» ר"ת ור"י עוד ראשונים ומקצת גאונים התירו לשאול צרכי רבים שאין זה גנאי לשאול, אלא שבח בעיני הקב"ה.

» ר' האי גאון הביא רשב"א הביא שאסר אף הזכרה של מועדים כזכרנו לחיים, או להוסיף נוסח בקשה ל'על הניסים' (גם בה"ג הזכיר שיש אוסרים).

להלכה מותר בג' ראשונות ואחרונות לשאר לצרכי רבים.

סעיף ב

אין לומר פיוטים ולא קרובין (פיוט קבוצ ליוצר, ויש לומר שזהו ר"ת קול רנה וישועה בזהלי לדיקים) בתפלה. הגה: ויש מתירין, הואיל וצרכי רבים הם (הרא"ש והתוס' והרי"ף והר"ן ויש פרק בתרא ד"ה והגהות מיימוני פ"י וטור), וכן נוהגים בכל מקום לאמרו.

אמירת פיוטים וקרובין

לומר קרובין"ץ (קרבה ליוצר, אי נמי ר"ת קול רינה וישועה באהלי צדיקים. היו נוהגים לומר באמצע ברכות קריאת שמע ור' אליעזר הקליר תיקן גם בשמונה עשרה בג' ראשונות) בג' ראשונות:

» ר"ת ור"י וכן הורה מימוניות מותר.

» ר"ח אסר משום הפסק בין אבות לגבורות.

להלכה:

הורה שלחן ערוך כבר בסימן ס"ח, הספרדים נהגו שלא לומר קרובין"ץ (אף שפסק שמותר צרכי רבים, משום הפסק של סדר הברכות), לרמ"א בסימן ס"ח נהגו לומר, ואף כאן התיר.

הזהיר פרי חדש שלא יעבור זמן תפילה וקריאת שמע או זמן אכילה שקודם חצות בגלל הקרובץ, ועדיף שידלג ויתפלל יחיד בכהאי גוונא.

סימן קיג – דיני הכריעות בי"ח ברכות

סעיף א

אלו ברכות ששוחין בהם: באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשחות בסוף כל ברכה, או בתחילתה, מלמדין אותו שלא ישחה. אבל באמצעיתו, יכול לשחות.

שורש ברכה ראשונה

אבות קדושות וגבורות, כנגד ג' הבו בני אלים (אבות) כבוד ועוז (גבורות) כבוד שמו (קדושות). אמר הקב"ה יזכירו ג' אבות (ואעשך לגוי ואברכה והיה ברכה), ויהיו חותמים מגן אברהם.

הזכרת שם ומלכות

כל הברכות אינן צריכות מפני שסמוכות לחברתם, ברכה ראשונה פותחת בברוך, ומלכות שלה היא 'אלהי אברהם וכו' ויש אומרים 'האל הגדול וכו',

שחייה בברכות

בגמרא ברכות לד ע"א, הורו לכרוע בברכות ראשונות ואחרונות ובשאר ברכות לא לכרוע (א) שלא יבואו לזלזל בתקנה ויחשבו שכל אחד כורע כמה שרוצה, (ב) שלא יראה כיוהרא.

שחייה באמצע ברכות

מלשון האיסור לכרוע משמע דווקא בתחילת וסוף הברכות אך באמצע מותר:

» **מהר"י אבוהב** הקשה מדוע הורה שלחן ערוך סימן לעיל שמי שלא יכול לסיים תפילתו קודם שיגיע שליח ציבור למודים לא יתחיל בתפילה כדי שיכרע, הרי באמצע ברכות מותר, והכריח לפי זה שההיתר לכרוע הוא רק אם נשאר בשחייתו כל התפילה.

» **בית יוסף** התיר בכל אמצע ברכה, והחשש לעיל הוא שיגיע השליח ציבור למודים והוא יהיה בתחילת או סוף ברכה. אי נמי שהרואה אותו כורע באמצע ברכה בתפילתו יבוא לטעות ששם הוא מקום הכריעה. וכן הורה בשלחן ערוך דלא כיפה מראה שגמגם לאסור (מ"ב).

סעיף ב

הנוהגים לשחות בראש השנה ויום כיפור כשאומרים זכרנו ומי כמוך, צריכים לזקוף בשמנים לסוף הברכה. הגה: ואף על גב דבאצות כורע בסוף הברכה, מכל מקום צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו, כדי שיהא נראה שחזר וכורע משום חיוב (ד"ע לפירוש הטור).

שחייה בימים נוראים

הורו תוספות הכורעים בתפילות ימים נוראים דרחמי נינהו, יזהרו לזקוף בסוף הברכות, וכן הורה שלחן ערוך. הוסיף רמ"א בברכת מגן אברהם שכורע בסופה, יזקוף מעט קודם שמסיים, ולכן בזכרנו לחיים יזקוף כמה תיבות קודם סוף הברכה (מ"ב).

סעיף ג

הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה, או בולך לבדך אנחנו מודים, או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגונה (פירוש שאין לכרוע אלא במקום שתקנו חכמים).

הוספת כריעות בתפילות שונות

תפילה שמתפלל בשבח כל העולם כגון בנשמת 'כל קומה לפניך תשתחוה' או בברכת המזון 'הודו לה' נודה לך' 'אנו מודים', אין לכרוע כמו בתפילת שמונה עשרה, כן הורה ר' ירוחם ופסק שלחן ערוך. הוסיף משנה ברורה אין לכרוע ב'ולירושלים' דלא כמהרי"ל, מגן אברהם התיר שישחה מעט. כשמתפלל לעצמו או במקומות שמעיד על עצמו 'ואנחנו כורעים ומשתחוים', יכול לכרוע כדמצינו אצל ר' עקיבא שהיה זו מזוית לזוית בתפילתו שאחר שמונה עשרה.

סעיף ד

המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכוף כאגמון.

רמת הכריעה

צריך שיתפקקו כל חוליותיו בכריעתו שמחמת הכריעה יהיו בולטים הקשרים, כן הורה רבי תנחום בשם ריב"ל וכן פסק שלחן ערוך.

הוסיף עולא שיראה איסור כנגד ליבו, ביאר רש"י שיעשו שני קמטים כנגד ליבו במקום שכרע והפרש ביניהם כאיסור, רבינו האי ושלחן ערוך ביארו שצריך לכוף ראשו כאגמון ולא סגי בכריעת הגב לבד.

סעיף ה

ולא ישחה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים. ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו, כיון שהרכין (פיוט ששפיל) ראשו, דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לברוע אלא שמצער עצמו.

המשך

הורה אשירי מספיק כריעה קצת כשיעור שיתפקקו, אך טוב שיכרע יותר ובלבד שלא ראשו כנגד אזור מתניו (וכן הזהירו תוספות על פי ירושלמי שכתב כן לעניין מודים דרבנן), דמיחזי כיוהרא (מ"ב), וכן הורה שלחן ערוך. זקן וחולה פטורים מכריעה, וסגי בהרכנת בראש.

סעיף ו

כשהוא כורע, יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף, זוקף בנחת ראשו תחלה, ואחר כך גופו, שלא תהא עליו כמשאוי.

צורת הכריעה

מעשה ר' ששת כרע כי חיזרא, מקל בבת אחת, זקיף כי חויא נחש ראש ואז גוף.

סעיף ז

כשכורע, כורע בברוך, וכשזוקף, זוקף בשם.

מקום הקריעה והזקיפה

כורע בברוך וזוקף בשם, ה' זוקף כפופים. הורה משנה ברורה בברוך יכרע רגליו, באתה יכרע כל גופו כחיזרא, בשם יזוקף קודם ראש אחר כך גוף.

סעיף ח

המתפלל ובא כנגדו נוכרי, ויש לו שתי וערב בידו, והגיע למקום ששוחין בו, לא ישחה, אף על פי שלבו לשמים.

עבודת כוכבים נגדו

המתפלל ובא עובד כוכבים עם צלם מולו, לא ירכע אף שכוונתו לשמים, דמיחזי ככורע לע"ז. מגן אברהם היקל בשר חשוב, מגן גיבורים החמיר (אשירי ושלחן ערוך). טור הביא מדברי אהיו ר'

יחיאל שמנה תיבות כל ברכה והביאו פסוק כמנין התיבות שמדבר בענין הברכה, והאריך בענין. אבודרהם כתב שאין לזה סמך כי לכל מקום יש נוסו שונה בשמונה עשרה.

סעיף ט

אין להוסיף על תאריז של הקדוש ברוך הוא, יותר מהאל הגדול הגבור והנורא. ודווקא בתפלה, מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים, אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה. ומכל מקום נכון למי שירצה להאריך בשבחי המקום, שיאמר אותו בפסוקים.

הוספה על שבחי המקום

בברכות (לג: גער ר' חנינא באותו שהוסיף על שבחי הקב"ה הגדול הגיבור והנורא, משום שאין סוף לשבחיז ומה שמפסיקים באלו הוא משום תקנת כנסת הגדולה. רמב"ם המשיל למלך שיש לו דיגרי זהב ומקלסים אותו בכסף, שכמה שמשבח בכלל זה לא אותו ענין.

» **ר' יצחק** אסור רק בתפילה כתב בית יוסף שכך נהגו.

» **רמב"ם** וטור אסור בכל ענין.

ר' יונה הביא מחלוקת אם האיסור להוסיף הוא רק בתארים דומיא דהגדול הגיבור או בכל שבחים, וכתב להחמיר בכל שבח ויאמר אותם בפסוקים. רא"ה הורה להוסיף בסיפור ניסי ונפלאות הקב"ה הרי זה משובח כמו ספר תהילים.

סימן קיד – דין הזכרת הרוח וגשם וטל

סעיף א

מתחילין לומר בברכה שניה: משיב הרוח ומוריד הגשם, בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג, ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח.

שורש ברכה שניה

ברכה שניה יש בה נ"א תיבות כמנין ד' הפסוקים המרמזים על מפת"ח מטר פרנסה תחייה חיה. מזכירים בה גבורות גשמים, לרמוז שהם דומים לתחית המתים.

ממתי מזכירים משיב הרוח

מחלוקת בתענית ממתי מזכירים, ר"א מתחילת סוכות, ר' יהושע מיום טוב אחרון של סוכות. ר' יהודה כר' יהושע והוסיף שממוסף ולא מערבית או שחרית. והלכה כר"י.

מדוע רק ממוסף

מזכירים גשמים בסוף חג סוכות ובתחילת חג פסח, כדי שלא יהיו החגים עם גשמים.

ג' טעמים בירושלמי מדוע מזכירים במוסף ולא מערבית ושחרית:

(א) אם יזכירו מערבית, אותם שלא באים בערבית לא ישמעו ולא יזכירו ונמצא אגודות אגודות, ובשחרית לא כי אותם שלא היו בערב יסברו שכבר מהערב הזכירו, ולשנה הבאה יטעו להזכיר מערבית. לכן מזכירים במוסף שכולם שומעים.

(ב) עוד טעם מדוע לא מזכירים בשחרית (לא עונה מדוע לא מזכירים מערבית), בגלל שאין השליח ציבור יכול להכריז בסמוך לתפילה מפני שחייב לסמוך גאולה לתפילה, ולשנות בלי הכרזה אסור כמו שיבואר.

(ג) טעם המשלים את הטעם הראשון: לטעם הראשון עדין צריך עיון מדוע בסוכות חוששים שלא יבואו בערבית, הרי אסורים במלאכה בחוה"מ, ולכן הוסיף בירושלמי שיצאו המועדות בהזכרה של טל שהוא מבורך, ולכן רוצים שאת ערבית ושחרית יזכירו בזמן. טעה והזכיר ערבית ושחרית של שמונה עשרה משיב הרוח, אינו חוזר.

מנהג אשכנז

כתב משנה ברורה לאשכנזים שנהגו לא להזכיר בקיץ כלום, לא שייך להכריז לפסוק מלהזכיר על דרך שאין מתפללין על רוב טובה, לכן הורה רמ"א סעיף ג' שבלחש של מוסף יזכירו כולם,

והשליח ציבור בחזרה ישמיט דחשיב כהכרזה, וממנחה ואילך יפסקו הציבור. טעה והשמיט בערבית או שחרית, אינו חוזר (מ"ב). יחיד הבא להתפלל שחרית אחר שהכריז השליח ציבור במוסף, לא יזכיר משיב הרוח. יחיד הדר בישוב, יזהר להתפלל שחרית מוקדם שיתפללו בעיירות מוסף, ואם ספק לו, לא יאמר משיב הרוח דבמוריד הטל בדיעבד יצא אף בחורף.

סעיף ב

אסור להזכיר הגשם עד שיכריז השליח ציבור (ויש אומרים שקודם שמתחילין מוסף מכריז הגשם משיב הרוח וכו', כדי שהצבור יזכירו בתפלתן, וכן נוהגין), (מרדכי רפ"ק דתענית). הלכך אף אם הוא חולה או אנוס, לא יקדים תפלתו לתפלת הציבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר שליח ציבור. אבל אם יודע שהכריז שליח ציבור, אף על פי שהוא לא שמע, מזכיר. ומטעם זה, הבא לבית הכנסת והציבור התחילו להתפלל, יתפלל ויזכיר, אף על פי שהוא לא שמע משליח ציבור.

איסור יחיד להזכיר קודם הכרזה

בירושלמי "אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר שליח ציבור, קמון לצלותא כמו שהזכיר שליח ציבור", מכאן יוצא איסור ליחיד להתפלל קודם שהציבור הזכירו את שינוי הזכרת הגשמים. האיסור הוא אף אם מתפלל יחיד בביתו (ב"י), ולכן בני היישובים שאין בהם מנין, צריכים להמתין למוסף עד סמוך לחצות שאז ודאי הזכירו בני הערים הסמוכות. האיסור הוא גם כשהוא אנוס כגון חולה וכדומה (שלחן ערוך).

האיסור ליחיד להתחיל קודם הציבור כדי שלא יהיה אגדות אגודות, והוא הדין ציבור המתפללים מוסף ולא הכריזו קודם לומר משיב הרוח, לא יזכירו, ואם טעה ואמר אחד בתפילתו בקול 'משיב הרוח' חשיב הכרזה ויכולים לסמוך עליו (מ"ב, ומגן אברהם סבר שציבור שלא הכריזו יכולים והאיסור הוא רק ביחיד).

באור הלכה הסתפק במנין ותיקין ואחריו מנין רגיל, האם יכולים המנין השני להזכיר משיב הרוח אחר שהכריזו המנין הראשון מוריד הטל.

הגיע אחר שהזכירו הציבור

מהירושלמי 'קמון לצלותא וכו'', ביאורו הגיע לתפילה אחר שכבר הזכירו, מותר ליחיד אף שלא שמע ההכרזה מהשליח ציבור והגיע באמצע לחש להזכיר ככל הציבור.

האם האיסור רק בהזכרת גשם

ר"ן סבר האיסור הוא דווקא בהזכרת גשם כשאומרים טל, אבל טל כשאומרים גשם מותר, כיון שטל קיים כל הזמן. טור משמע שלא חילק.

סעיף ג

אם אמר משיב הרוח בימות החמה, או לא אמרו בימות הגשמים, אין מחזירין אותו. וכן בטל, אם הזכירו בימות הגשמים, או לא הזכירו בימות החמה, אין מחזירין אותו. הגה: ואנו בני אשכנז לא מזכירין טל, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, רק אומרים בימות החמה ורב להשיע מכלכל חיים וכו' (טור). יש אומרים ששליח ציבור פוסק להזכיר בחפלת מוסף יום טוב הראשון של פסח, אבל הקהל מזכירין ואינן פוסקין עד מנחה, ששמעו כבר משליח ציבור שפסק בחפלת המוסף, וכן נוהגין.

הערות ר' עמרם גאון והרא"ש

ר' עמרם גאון הזכיר מנהג שלא להזכיר משיב הרוח בלחש של מוסף ורק השליח ציבור בחזרה יזכיר, והציבור ימתינו עד מנחה, ודחה מנהגם (הרמ"א כתב שבחזרה מחורף לקיץ יעשו כן, כמבואר לעיל).

» הרא"ש תמה מדוע לא ממשיכים לשאול בחוץ לארץ על הגשם עד עצרת שהרי הפירות צריכים לו, ואף שיחידים הצריכים מזכירים בשומע תפילה, כאן שכל הציבור צריכים היה להם להזכיר.

» בית יוסף דלא נהגו כדבריו.

הזכרת טל רוח ועבים

איתא בגמרא תענית אין חייב להזכיר טל ורוחות ואם רצה יזכיר, הטעם שלא נפסקים לעולם (מ"ב). נחלקו כיצד לנהוג:

» ר"ן אין שום ענין להזכיר.

» בית יוסף זה מבורך להזכיר טל או רוח רק לא חייב.

להלכה:

» שלחן ערוך המנהג להזכיר רוח עם המטר בחורף וטל בקיץ, אך לא חוזר אם לא הזכיר טל או רוח.

» רמ"א מנהג אשכנז בקיץ כפשט הגמרא לא להזכיר שום דבר, ובחורף כן הזכירו רוח (גשם אין טל ורוחות לא חייב), מנהג בני ספרד להזכיר כהבנת בית יוסף בגמרא, וכמו שהעידו תוספות שהיה מנהג להזכיר כדי להציל את השוכח משיב הרוח בחורף שאינו חוזר כי כן הזכיר מוריד הטל. עוד ברייתא בגמרא תענית, רוחות ועבים לא חייב להזכיר (לכאורה אינה חולקת על הברייתא, והביא בית יוסף יש שפירשו שחולקים, דקמייא סברה שאסור להזכיר שאין בריבוי

העבים צורך, ובתרייתא סברה שמותר). נמצא מעיקר הדין חייב להזכיר רק מוריד הגשם בימות החורף.

מדוע יש חילוק בין טל לרוח בהזכרה ובבקשה

מנהג הר"ן היה כספרדים, רוח רק מזכירים בחורף, טל מזכירים בקיץ ומבקשים בין בחורף בין בקיץ, עבים כלל לא מזכירים או מבקשים. ביאר הר"ן מנהגו: רוח מתבקש רק בימות הגשמים לנגב הארץ מלחות המטר, טל מתבקש כל השנה כמו שאמר הקב"ה אהיה כטל לישראל. בחורף שמתבקשים שניהם לא רצו שיהיו גם בשאלה וגם בהזכרה כדי לעשות היכר ביניהם למטר שזוהו זמנו, ולפי שהטל מתבקש יותר תיקנו לבקש עליו (שייך לבקש על טל שיהיה לברכה, כי יש טל שאינו לברכה), בקיץ אפשר להזכיר ולבקש על טל כיוון שלא צריך להראות שזה זמן המטר ולא צריך להראות הבדלה בינו לרוח. עבים לא תיקנו כלל להזכיר ולבקש, כיון שאין תועלתן ניכרת.

מנהג אשכנזים שלא להכריז בתחילת הקיץ, אלא להמתין לשליח ציבור בחזרת מוסף, מבואר לעיל.

סעיף ד

אם אמר מוריד הגשם בימות החמה, מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה. ואם סיים הברכה, חוזר לראש התפלה. ואפילו במקום שצריכים גשם בימות החמה, אם הזכיר גשם במקום טל, מחזירין אותו. (וכן אם הזכיר גשם וטל נמי מחזירין אותו) (בית יוסף בשם הרמב"ם והרא"ש והטור).

הזכיר גשם בקיץ

כיון שגשמים הם סימן קללה שלא בעיתם, הורה ר' חנינא שחוזר, ואף במדינה שצריכים גשם ומתענים בשבילו חוזר, דלא פלוג חכמים. דין זה הוא אפילו ביום ובתפילה הראשונים שמזכיר, כמנהג הספרדים והאשכנזים. אף שבשאלה אם יקש גשם בקיץ אינו חוזר, שאני הזכרה דשבח הוא ואין דרך לשבח בדבר קללה.

להיכן חוזר

(א) קודם שסיים ברוך אתה, חוזר לתחילת הברכה ואם חזר לרב להושיע יצא.

(ב) אחר שסיים הברכה, יחזור לראש דג' ברכות ראשונות חדא ברכה היא.

(ג) אחר שאמר מילת ה':

» **פרי מגדים** יחזור לראש.

» שערי תשובה וחיי אדם יאמר למדני חוקיך.

סעיף ה

בימות הגשמים, אם לא אמר מוריד הגשם, מחזירין אותו. והני מילי שלא הזכיר טל, אבל אם הזכיר טל, אין מחזירין אותו.

לא אמר בחורף מוריד הגשם

אם השמיט מוריד הגשם מחזירים אותו כיוון שמוריד הגשם הוא חייב להזכיר. בירושלמי מבואר שאם הזכיר מוריד הטל במקום להזכיר מטר אינו חוזר, משום שלפחות שיבח את ה' בדבר הראוי.

נחלקו להלכה:

» ר"ן אין הלכה כירושלמי.

» רי"ף וראב"ד הלכה כירושלמי וכן פסק שלחן ערוך.

כל זה דווקא בהזכרה אבל בשאילה חוזר אף ששאל טל.

הזכיר בקיץ גם גשם וגם טל

בסוגיא לעיל המשיך ר' חנינא לומר החילוק בין הזכרת טל בחורף שאינו חוזר כיון ששיבח, להזכרת גשם בקיץ שחוזר כי הוי סימן קללה.

נחלקו לר' חנינא מה הדין כשהזכיר בקיץ גשם וטל:

» רא"ש חוזר כיון שהזכיר דבר שהוא סימן קללה.

» רמב"ן אין חוזר, שלא תמיד גשם הוא סימן קללה ולא תמיד חייבו לחזור באמירתו, ורק כשלא מזכיר טל זה הבעיה.

סעיף ו

במה דברים אמורים שמחזירין אותו כשלא אמר בימות הגשמים מוריד הגשם, היינו כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שאחריה, ואז חוזר לראש התפלה. אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה, יאמר במקום שנזכר. ואפילו אם סיים הברכה, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, אין צריך לחזור, אלא אומר: משיב הרוח ומוריד הגשם, בלא חתימה. הגה: שלשה נדרות הראשונות חסרות כאלה, וככל מקום שטעה בהם, חוזר לראש, בין שהוא יחיד בין שהוא צבור (טור).

טעה ולא הזכיר משיב הרוח במקומו

טעה ולא הזכיר משיב הרוח במקומו ולא הזכיר טל, ונוכר באמצע הברכה:

- » **ראבי"ה** חוזר למשיב הרוח וממשיך מכלכל חיים.
- » **רא"ש ושלחן ערוך** אומר היכן שירצה כי לא תיקנו חז"ל מקום להזכרה, ומה שמזכירים סמוך למכלכל חיים כי זה דומה לפרנסה (מ"ב).
- » **רמב"ם** תמיד חוזר לתחילת התפילה אף שלא סיים הברכה.
- טור** לא ציין בפירוש שחלקו ראבי"ה ורא"ש, כתב בית יוסף שכך דרכו. ר' ירוחם סבר שהרא"ש לא חלק על ראבי"ה אלא רק הביא אפשרות שלא הכריע כמותה בסוף.

אם יכול להזכיר בשומע תפילה

נחלקו האם יכול להזכיר בשומע תפילה:

- » **ירושלמי** יכול.
- » **ר' יונה רא"ש תוספות רמב"ם ומימוניות ושלחן ערוך** אין הלכה כירושלמי הנ"ל.

להזכיר אחר חתימה קודם התחלת אתה קדוש

נחלקו אם מועיל להזכיר קודם שסיים הברכה:

- » **רא"ש ומרדכי בשם ראבי"ה ומימוניות בשם סמ"ק** יזכיר, דווקא שלא התחיל כלל אתה קדוש, וטוב שיאמר זאת מיד בלי הפסק (מ"ב). למדו זאת מהשוכח ראש חודש או שבת בברכת המזון, ואף שבברכת המזון חותם אם שכח דברים בסעודה שהיה חייב לאכול (כמו יעלה ויבוא בליל יום טוב ראשון, ותפילה הרי חייב להתפלל) ונזכר כשסיים בונה ירושלים, שונה ברכת המזון שהזכרת יעלה ויבוא ורצה סמוכים לחתימת ברכה לכן כשחוזר אומר שוב חתימת ברכה (ב"י). ועוד טעם (ב"י בשם מצאתי כתוב) משום הפסק, בשונה מברכת המזון שכבר סיים ג' ברכות של דאורייתא.
- » **ר"י הזקן ור' יונה** חוזר דדמי להסיים ולא עקר רגליו שחוזר לראש, ודייק ר' יונה מטעה ולא הזכיר ר"ח בעבודה חוזר, משמע אף שרק סיים העבודה.
- » **טור** משמע שסבר כראבי"ה ממה שלא הביא חולק, ומאידך סבר שדבר שאינו מעכב כמו על הניסים וכדו', אם שכח וסיים הברכה לא יאמרנו שם. **ביאר בית יוסף** שיש חילוק בין דבר שמעכב שאז לא חשיב טעות כשלא התחיל, לבין דבר שלא מעכב שאז אינו טעות, ולפי זה יעלה ויבוא בליל ראש חודש לא יזכיר אם סיים הברכה.

עוד נחלקו האם עדיף לומר למדני חוקיק או לחתום ואז להזכיר:

- » **לשלחן ערוך** יחתום ואז יזכיר.
- » **משנה ברורה** כיון שר' יונה חולק עדיף שלא יכנס למחלוקת ויאמר למדני חוקיק.

ג' ברכות ראשונות ואחרונות

הורה רמ"א ג' ברכות ראשונות חשובות ככרכה אחת לעניין אם טעה בהמלך הקדוש או שחתם הברכה שלא כנוסח (שינוי באמצע לא מעכב). כתב משנה ברורה הוא הדין אחרונות. הטעם מפני שהם כולם סידור שבח.

סעיף ז

בכל מקום שאנו אומרים חוזר לברכה שמטה בה, הני מילי שמטה בשונג, אבל במזיד ומתכוון, חוזר לראש.

כתב הרא"ש ושלחן ערוך מזיד ששינה וכדו', חוזר לראש התפילה ולא לראש הברכה.

סעיף ח

בימות החמה, אם נסתפק אם הזכיר מוריד הגשם אם לא, עד ל' יום בחזקת שהזכיר הגשם, וצריך לחזור. הגה: והוא הדין לדין דאין מזכירין טל בימות החמה, אם נסתפק לו אם אמר מוריד הגשם בימות הגשמים, כל ל' יום, חוזר, דודאי אמר כמו שרגיל והרי לא הזכיר לא טל ולא גשם. לאחר ל' יום אינו חוזר (ד"ע).

חזקת הזכרה ל' יום

איתא בירושלמי, ספק אם הזכיר עד ל' יום בחזקת שמטה:

» לשלחן ערוך נפקא מינה רק בשינוי לימות הקיץ שמא הזכיר גשם אך ימות הגשמים בכל מקרה לא חוזר, וכן כתב הר"ן.

» לרמ"א נפקא מינה גם בשינוי לימות הגשמים שהרי לא נהגו לומר מוריד הטל.

מה שבסעיף הבא סגי בצ' יום וכאן בעינן ל' יום אף שיש בהם יותר אוכרות מצ' בגלל מוסף:

» דרכי משה אליה רבה ועוד אזלינן כמנין התפילות נפקא מינה שמתרגל להזכיר יותר מהר ממה שמתרגל לשאול.

» גר"א בעינן ל' יום שלמים.

» משנה ברורה יש להקל כשניהם דסב"ל.

שגג ולא התפלל יום או יומים:

» ט"ז לא משנה.

» מחצית השקל ועוד פקפקו.

ספק שהתעורר מאוחר

ברור לו שזכר בזמן התפילה שצריך להזכיר, ומסופק אם הזכיר בפועל, אם הסתפק מיד אחר התפילה חוזר, ואם אחר זמן אינו חוזר (מ"ב).

סעיף ט

אם ביום ראשון של פסח אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל צ' פעמים, כנגד ל' יום שאומר אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור. הגה: וכן לדיוק, אם אמר עד מכלכל חיים בלא משיב הדוח ומוריד הגשם שמזכירין בימות הגשמים, וכן אם אמר בשמיני עזרת ל' פעמים אתה גבור עד מוריד הגשם, אם נסתפק אחר כך אם הזכיר או לא, חזקה שהזכירו (ד"ע).

עצה לומר תשעים פעם

נחלקו אם מועיל להזכיר מראש תשעים פעם לצאת מידי ספק:

» **מהר"ם** יעץ על פי הירושלמי לומר צ' יום בתחילת ימי הקיץ אתה רב להושיע עד מכלכל חיים, ולמדים זאת משור מועד מה ריחק גיחותיו חייב קירב לא כל שכן.

» **ר' פרץ** לא מועיל כך אלא רק על ידי ל' ימים. ביאר **אבודרהם** הרגל לשון לא דומה להרגל שאר דברים, **מהר"י אבוהב** גילוי על טבע רע לא דומה להרגל של דבר.

להלכה:

» **שלחן ערוך** כמהר"ם רא"ש וסמ"ק.

» **חתם סופר** יזכיר מאה ואחד פעמים.

» **משנה ברורה** דיעבד אי אפשר להחמיר על מי שעשה צ'.

האשכנזים שנהגו שלא לומר בימות הקיץ כלום, נחלקו אם מועיל:

» **רמ"א** יועיל שיעשה הסדר וישתוק מלומר משיב הרוח.

» **של"ה** ו**אליה רבה** לא מועיל.

» **דרך החיים** יש לחוש לכתחילה לא כרמ"א.

לאשכנזים מועיל גם לעניין שאלה על ידי אמירת ותן טל (מ"ב).

ההזכרה לא יתחיל מתחילת הברכה כדי שלא יזכיר שם ה' לבטלה. עברו ט"ו יום, סגי שירגיל עצמו מ"ה פעמים.

סימן קטו – טעם ברכת אתה חונן

סעיף א

מפני שמותר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל, קבעו ברכת אתה חונן ראש לאמצעיות, שאם אין בינה אין תפלה.

טעם סדר הברכות

טור הביא להסביר סדר הברכות, שדעת גורמת לתשובה ותשובה לסליחה, וברכה שביעית גאולה כי עתידים ליגאל בשביעית, ורפואה אחר סליחה כדכתיב הסולח לכל עוונתי הרופא וכו'. משנה ברורה הביא עוד ביאור, שהסדר הוא מהלך עבודת השם של האדם, אחר בינה מבקש השיבנו שזה ענווה ואחר כך סליחה, רפואה אחר גאולה שכל זמן שאדם בצער אינו עומד מעל חוליו ויכוון רפואה לשם עבודת השם, ואחר כך פרנסה שרק אחר שהבריא יכול לרצות לאכול. טעם שהבדלה בחונן, מפני שהיא דעת להבדיל. טעם שמזכירין אבינו בהשיבנו וסלח לנו, להזכיר שחייב האב ללמד בנו תורה. יש מחלוקת אם אומרים חננו או וחננו.

סימן קטז – פירוש ברכת רפאנו

סעיף א

רפאנו ה' ונרפא, אף על גב דהכתוב ליחיד אין מכנין אותו לרבים, הני מילי בזמן שמתכוון לקרות, אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה, מותר. מכל מקום אם אומר מזמור שלם, אסור לשנות מלשון יחיד לרבים, או להיפך (טור והרא"ש פרק הקורא עומד נשם הר"י).

דינים בברכת רפאנו

רפאנו אומרה בשמינית שסמוכה היא לרפואה כמבואר סימן לעיל מפסוק, אלא שהפסיקו בגאולה כי בשביעית נגאלים. ועוד שמילה לשמיני וצריכה רפואה. הטור ביאר מנין תיבותיה כנגד מה הם. אף שמשנה מהכתוב בפסוק בלשון יחיד והוא אומר ברבים, ביאר רמ"ה שלצורך תפילה מותר והעתיקו שלחן ערוך, ור' יונה ביאר שלא קורא את כל הפסוק ולכן מותר. נחלקו אם אומרים מילת 'נא' בברכת ראה נא בענינו (מ"ב). יכול להתפלל על חולים וזכירת בשם אימם, ואם הוא בפניו אין צריך להזכיר שמו.

סימן קיז – דיני ברכת השנים

סעיף א

ברכת השנים, צריך לומר בה בימות הגשמים: ותן טל ומטר, ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפלת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי, ויום התקופה הוא בכלל הס' (הגה"מ פ"ג), ובארץ ישראל מתחילין לשאול מליל ז' במרחשון, ושואלין עד תפלת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך פוסקין מלשאול.

ביאור ברכת השנים

ברכת השנים מבואר במגילה שהיא כנגד מפקיעי שערים, ולכן מתפללים על עושר בעולם כדי שלא יוכלו לייקר בבחינת שבור זרוע רשע, תיקנוה בתשיעית שדוד התפלל עליה בפרק י' בתהילים 'יארוב במסתר וכו'... שבור זרוע רשע', אף שהוא פרק י', רש"י פרק א' וב' הם אחד, תוספות פרק ט' וי' הם אחד.

אשכנז לא משנים בין חורף וקיץ אלא שבחורף מבקשים טל ומטר ובקיץ כלום, ומשמע כדבריהם מגמרא 'שאלה בברכת השנים', משמע שהברכה אותו דבר ורק יש שינוי בהזכרה. ספרד משנים הנוסח של כל הברכה, ומזכירים בקיץ טל.

לכתחילה צריך השמש להכריז בערבית, אף אם לא הכריז יזכירו הציבור.

ממתי מתחיל לשאול

משנה תענית הלכה כרבן גמליאל מז' חשוון ולא כתנא קמא מג' בו, הורה ר' חנניה בבביתא בבל שואלים ס' יום אחר תקופת תשרי.

כיצד מונין התקופה

מיום ס' כולל יום ס', ויום התקופה עצמו בתוך המנין, נמצא שהוא נ"ח יום אחר התקופה. נחלקו כיצד למנות:

- » ראב"ה מונים הס' מעת לעת ויתכן שבבוקר לא יזכירו ובצהריים כן, ולכן תקופה שחלה לדוגמא בג' שעות והציבור לא הזכירו, ובא יחיד להתפלל אחר ג' שעות אחר ציבור גריר.
- » רא"ש ושלחן ערוך לעולם מזכירים בערבית של ליל יום הס'.
- » באור הלכה ומיהו אם טעה בתפילה זו אינו חוזר. יש ד' תקופות לעונות כשמחלקים השנה לארבע לפי ימות החמה, יוצא שכך תקופה היא צ"א יום ושבע וחצי שעות.

מחלוקת אם יש ב' זמנים או ג' זמנים

נחלקו הראשונים מה הזמנים שמתחילים לשאול בכל מקום:

- » **רא"ש על פי הרמב"ם** הכלל ללכת לפי צורך המקום, כמו שמצינו בבבלי ס' יום לתקופה ובארץ ישראל בז' חשוון, בתחילה המתינו משום עולי רגלים ובסוף משום פירות הנמצאים בשדה שלא יחרסו (פירי דדברא). ויש בזה ג' חילוקים: **(א)** ישראל בז' ואף שאין היום עולי רגלים כיון שהוקבע זמן זה והצורך לגשם הא בזמן הזה אפשר להמתין ולהזכיר בו ולא מיד אחר החג, ארצות אשכנז יעשו כארץ ישראל ואף שבבלי וירושלמי הלכה כבבלי, כאן זה רק ענין של מציאות שאם ימתינו אשכנז לס' לתקופה יתקלקלו הזרעים. **(ב)** בבבלי ס' יום מפני שיש בה מים הרבה כדברי חנניה. **(ג)** ארצות הצריכים מים מיד אחר החג, יזכירו מיד כמבואר בגמרא שארץ ישראל אחר החורבן אם לא היו פירי דדברא היו מזכירים מיד. והוא הדין שאר ארצות הצריכים בזמן אחר מזכירים באותו זמן, ודווקא ארצות אבל הדריים באיי הים וצריכים גשם בקיץ יזכירו בשומע תפילה.
- » **רי"ף** הכלל הוא שכל שאין את התקנה של עולי רגלים ממתנים כבבלי. יש רק שני זמנים, **(א)** ארץ ישראל, ואף שאין בי מקדש תיקנו משום שהיו רגילים להתאסף במקום המקדש זכר לזה. **(ב)** בכל ושאר ארצות שממתנים ס' יום אחר התקופה.

להלכה:

הורה שלחן ערוך כר"ף, שכתב הרא"ש על דברי עצמו שלא נתקבלה דעתו.

הנוסח

נחלקו מה הנוסח כשאומר 'ושבענו וכו':

- » **מגן אברהם** מטובך.
- » **האר"י** מטובה (אליבא דאשכנז).

בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ או להפך

נחלקו כיצד ינהג:

- » **ברכי יוסף** ישאל במקום שנמצא בו.
- » **פרי חדש** רק אם חוזר תוך יותר משנה ישאל מקום שנמצא בו ואף אם הניח אשה וילדים (מ"ב).

שכח להזכיר בערבית

בן ארץ ישראל שלא הזכיר בערבית של ז':

- » **זכור לאברהם** אינו חוזר.
- » **ברכי יוסף** חוזר ולא דמי לראש חודש.

סעיף ב

יחידים הצריכים למטר בימות החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים, אלא בשומע תפלה, ואפילו עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה, או אשכנז בכללה, ביחידים דמו בשומע תפלה. ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה, טעה בה יחיד ושאל מטר בברכת השנים, (אס מואה) חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים אצל אינו מחויב לחזור כלל, (צ"י נקס מהניק אומרים והרמב"ן והר"ן סזירי להו כהר"ט).

הצריכים גשם בקיץ

תענית י"ד הורה רבי לבני נינוה שלא יבקשו גשם בברכת השנים אף שהם צריכים אלא בשומע תפילה, כתב על זה משנה ברורה כל שכן לבני חוץ לארץ שישאלו אחר ז' חשוון בשומע תפילה אם צריכים (דהא רבי הורה כן בקיץ ממש כ"ש כשכבר ארץ ישראל מזכירים), והמנהג שהשליח ציבור מזכיר בשומע תפילה לא בלשון תן טל אלא פסוקים הקשורים לשאילת גשם (מ"ב, ובשבת ר"ח ויום טוב היו נוהגים לבקש על הגשם עם י"ג מידות).

אף שקיימא לן הרוצה להתפלל על פרנסה מתפלל בברכת השנים:

- » **ביאר מהר"י אבוהב ומשנה ברורה** שונה מטר מפרנסה שמזיק לרוב העולם כשאינו בזמנו (כמוכח ממעשה שמואל שהוכיח את עם ישראל על ששאלו מלך בהמטירו גשם בקיץ).
- » **בית יוסף** אינו דומה לפרנסה משום שמשנה ממטבע (ענין הברכה) שאומרים הציבור לגמרי, ומזכיר דבר שאחרים אם היו טועים בו היו צריכים לחזור.

מדינה שלימה הצריכה גשם בקיץ

נחלקו אם ישאלו:

- » **רא"ש** שואלים דרבי מיירי ביחידים מתוך המדינה (הובא גם לעיל).
- » **רי"ף** לא שואלים וכן הורה שלחן ערוך.
- לדעת הרי"ף ושלחן ערוך** נחלקו מה הדין מדינה הצריכה לגשם שמבקשים בשומע תפילה, וטעה יחיד ושאל גשם בברכת השנים:
- » **מהר"י אבוהב** כיון שנראה האמת כרא"ש נראה שלא יחזור וצריך עיון.
- » **בית יוסף ופסק בשלחן ערוך** בעקבות דברי מהר"י אבוהב יש להורות שיחזור בתנאי נדבה.
- » **רמ"א** אין חייב לחזור כלל ורק אם ירצה יעשה נדבה, הוסיף משנה ברורה אם טעה בין פסח לעצרת והזכיר במדינה שאין צריכה גשם כלל, מודה רמ"א שחייב לחזור בתנאי נדבה.

כתב משנה ברורה בנידון הנ"ל אם נזכר באמצע התפילה שטעה והזכיר טל ומטר בשנים, יסיים ויתפלל נדבה (ויביש אומרים סבר שיחזור לשנים עדיף).

סעיף ג

אם שאל מטר בימות החמה, מחזירין אותו.

שאל גשם בקיץ

לעיל (ק"ד ה) נחלקו אם הזכיר טל וגשם בקיץ, אם חשיב שהזכיר דבר קללה משום הגשם או לא כיון שהזכיר גם טל, רא"ש לקולא רמב"ן לחומרא. כתב טור בשאל מטר אף ששאל עימו טל חוזר, כתב בית יוסף אף לרא"ש חוזר, דדקא שם שהוא הזכרה היקל, אך בשאלה מודה הרא"ש. כשחוזר יחזור לתחילת הברכה, בין אחר שסיים בין אם נזכר באמצע.

לא שאל כלום בקיץ

לא שאל לא טל ולא מטר בקיץ, כבר ביארנו שמעיקר הדין לא צריך לשאול על טל, וזה מנהג אשכנז, ולמנהג ספרד שנהגו להזכיר כדי שיהא הטל לברכה פשוט שאינו מעכב, ורק אם הזכיר גשם מיירי כאן שחוזר משום קללה.

שאל מטר אחר סוכות

קודם ז' חשוון או ס' יום שאחר התקופה, במקומות שצריכים לו, יחזור רק בתורת נדבה (מ"ב).

סעיף ד

אם לא שאל מטר בימות הגשמים, מחזירין אותו, אף על פי ששאל טל. אבל אם שאל מטר ולא טל, אין מחזירין אותו.

לא שאל מטר בחורף

לעיל (קיד ה) הבאנו שהרי"ף פסק כירושלמי שאם הזכיר טל ולא גשם אינו חוזר, הרא"ש חלק על הרי"ף והורה שלחן ערוך כרי"ף. נחלקו אם מועיל זה לעניין שאלה: רא"ש ר"ן רמב"ן – לא מועיל מה שהזכיר טל וחוזר, ורק בשאלה זה מועיל. **מרדכי** – מועיל, ולכן יש שנהגו (הספרדים) לשאול ותן טל בקיץ, שאף אם לא יזכרו לשאול מטר ינצלו מלחזור.

שאל חורף מטר ולא טל

אף שהנוסח הוא ותן טל, פשוט שבזה אינו מעכב, שטל אף בקיץ אינו מעכב לא בשאלה ולא בהזכרה.

סעיף ה

אם לא שאל מטר, ונזכר קודם שומע תפלה, אין מחזירין אותו, ושואל בשומע תפלה. (ואם היה לו תענית וצריך לומר ענו, יאמר השאלה קודם ענו) (אנדוהס), ואם לא נזכר עד אחר שומע תפלה, אם לא עקר רגליו, חוזר לברכת השנים. ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה. ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אף על פי שעדיין לא עקר רגליו, כעקורים דמי. ואם נזכר אחר שחתם שומע תפלה, קודם שהתחיל רצה, נראה שאומר ותן טל ומטר, ואחר כך אומר רצה.

שכח לומר מטר יאמר בשומע תפילה

בברכות (כט.) ר' אסי הורה מי ששכח לשאול מטר יכול לשאול בשומע תפילה, וכן הלכה, בשונה משוכח להזכיר מוריד הגשם שלא מועיל בשומע תפילה שאין זה ענין הברכה שבח אלא בקשה (מ"ב). הבא להזכיר שמע קולנו והוא בתענית ציבור, הורה רמ"א שיקדים שאלת מטר לענו, שהרי השוכח לומר ענו אינו חוזר (מ"ב).

כששכח בשומע תפילה להיכן חוזר

נחלקו הראשונים אם לא הזכיר גם בשומע תפילה שמפורש בגמרא שחוזר, האם חוזר לברכת השנים או לשומע תפילה, שהרי לענין הבדלה שצריך להבדיל בתפילה ועל הכוס, מצינו בגמרא ברכות 'טעה זו ובזו חוזר לראש', אם לא הזכיר בתפילה אומר על הכוס ואם גם על הכוס לא הזכיר ואכל צריך לחזור להבדלה בתפילה:

» **ירושלמי ר' האי ר' חננאל ור' יונה** חוזר לשומע תפילה כמפורש בירושלמי ולא דמי להבדלה דתפילה כל הברכות הם ענין אחד וחוזר באותו ענין ורק בהבדלה שהם שני עניינים הצריכו לחזור לדבר הראשון.

» **רמב"ם בה"ג ראב"ד רא"ש** חוזר לברכת השנים שהירושלמי חולק על הבבלי והלכה כבבלי.

להלכה:

שלחן ערוך הורה כרמב"ם ורא"ש, וכתב שאם לא התחיל רצה וסיים שומע תפילה יזכיר שם ותן טל. וכן סיים תפילתו ולא עקר חשיב סיים, אם לא רגיל להוסיף תחנונים שם.

נזכר מיד בסיום ברכת השנים

לעיל (קיד ו) פסק שלחן ערוך שיכול להזכיר בסיום הברכה אחר שהתחיל ברכה הבאה ועולה לו.

נחלקו אם טוב שיזכיר בסיום הברכה או שעדיף שימתין להזכיר בשמע קולנו:
» **מגן אברהם** יאמר עכשיו שמא ישכח עד שמע קולנו ויצטרך לחזור על הכל.
» **משנה ברורה** יאמר בשמע קולנו, כיון שדעת ר"י הזקן ור"ח שלא מועיל.

נזכר מיד כסיים שומע תפילה

הורה שלחן ערוך אם חתם שומע תפילה ולא התחיל רצה, יאמר שם. הוסיף משנה ברורה אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' ולא חתם עדיין שומע תפילה, יאמר למדני חוקיך יזכיר מטר ויחזור ל'כי אתה שומע'.

נזכר כשסיים תפילתו

הורה שלחן ערוך (על פי מ"ב) נזכר אחר שסיים חזור לראש, סיים הוא לא כשעקר רגליו אלא אף כשסיים לומר התפילה, ומי שרגיל לומר תחנונית משעה שסיים תחנוניו ואמר בסופם פסוק 'יהיו לרצון'.

סמיכות תקע בשופר לברכת השנים

כתב טור, קיבוץ גלויות אחר ברכת השנים, שזה האופן שיקרה, אחר שיתברכו השנים יעשה קיבוץ גלויות.

סימן קיח – חתימת ברכת השיבה

סעיף א

השיבה שופטינו, חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט. ומראש השנה ועד יום הכפורים חותם המלך המשפט. הגה: מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור, ולא אמרו שיחזור אלא במקום שכל השנה אומרים האל אוהב צדקה ומשפט (הר"י ספ"ק דברכות וטור והגהות מנהגים), ועיין לעיל סימן תקפ"ב.

ברכת השיבה

ברכת אחת עשרה השיבה שופטינו, אחר ברכת תקע בשופר, שאחר קיבוץ הגלויות עושה ה' דין באותם שבאו על ירושלים (גמרא במגילה). ר' יחיאל בן הרא"ש תמה מדוע מזכירים לשון מלך בברכת מלך אוהב צדקה ומשפט, ומדוע חוזר כשלא הזכיר בעשרת ימי תשובה המלך המשפט, שהרי בכל אופן מזכיר לשון מלך. מחזור ויטרי הביא שנהגו לומר האל המשפט בכל השנה, ויישב דעת האומרים מלך, כי במשפט יותר שייך לשון מלך דכתיב 'מלך במשפט יעמיד ארץ' (עדיין קשה מדוע חוזר בעשרת ימי תשובה).

כתב משנה ברורה אם טעה במשך השנה ואמר אל אוהב וכו', או שאמר המלך המשפט אינו חוזר. בימים נוראים כשאמר הנוסח הרגיל, לרמ"א אין חוזר (וכן כתב כאן בהגה) לשלחן ערוך (לקמן) חוזר.

ברכת למינים ולמלשינים

ברכה שתים עשרה 'למינים ולמלשינים', שאחר הדין בשונאי ישראל יעשה ה' גם במינים הכופרים, ובזדים החוטאים בפשיעה (גמרא במגילה).

ברכת על הצדיקים

ברכה שלוש עשרה על הצדיקים שאחר שינקם ברשעים יתן שכר לצדיקים, וכללו בתוכם גרים כדברי הפסוקים שאחר דין והדרת פני זקן דהיינו חכם נאמר וכי יגור איתך גר (גמרא במגילה).

ברכת בונה ירושלים

ברכה ארבע עשרה תשכון בתוך ירושלים, שעיקר התרוממות קרנות הצדיקים היא בירושלים. ברכה חמש עשרה את צמח דוד, שכיון שבאים לירושלים בא בן דוד (גמרא שם). נוסח אשכנז 'ולירושלים עירך', כתב הטור סמך לנוסח זה, שמניין ראשי תיבות של מילות תפילת י"ח עולה אלף שמונה מאות כמנין מלאכי השרת שמקבלים התפילות, ולפי נוסח אשכנז מדויק מספר המילים.

סימן קיט – דין הרוצה להוסיף בברכות

סעיף א

אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעית, מעין הברכה, מוסיף. כיצד, היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאנו. היה צריך פרנסה, מבקש עליה בברכת השנים. הגה: וכשהוא מוסיף, יתחיל בצרכה ולאחר כך מוסיף, אבל לא יוסיף ולאחר כך יתחיל בצרכה (טור סימן תקס"ז). ונשומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו, שהיא כוללת כל הצרכות. ולהר"ר יונה, כשמוסיף בברכה מעין אותה ברכה אם מוסיף אותו בשביל כל ישראל, אומר אותו בלשון רבים ולא בלשון יחיד, ולא יוסיף אלא בסוף הברכה ולא באמצע. ואם שואל צרכיו ממש, כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שהוא צריך לפרנסה, יכול לשאול אפילו באמצע הברכה, והוא שישאל בלשון יחיד ולא בלשון רבים. ובברכת שומע תפלה וכן בסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאול בין בלשון יחיד בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש בין צרכי רבים.

בקשה בלשונו בזמן התפילה

במגילה מבואר ברכת שומע תפילה אחר צמיחת דוד, שאחר שבא דוד באה תפילה. בגמרא עבודה זרה ג' מימרות: (א) ר' יהודה אמר שמואל שואל אדם כל צרכיו בשומע תפילה. (ב) ר' יהודה בריה דרב שמואל בשם רב מותר לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה. (ג) ר' חייא בר אשי בשם רב יש לו חולה או צריך לפרנסה מזכיר באמצע הברכה. (ד) ריב"ל אומר שואל אחר תפילתו אפילו כסדר יום הכיפורים.

האם מותר לשאול צרכי רבים באמצע ברכה

לכולי עלמא הדין הראשון והאחרון מוסכמים, נחלקו בדין השני והשלישי האם הם שני דינים או אחד:

» ר' יונה הם שני דינים, לשאול צרכי רבים אסור בלשון יחיד דהוי כהפסק כיון שלא צריך להם, ולשאול צרכי רבים בלשון רבים באמצע הברכה גם אסור דהוי כמשנה ממטבע שטבעו חכמים, לכן צרכי רבים דווקא בסוף הברכה ודווקא בלשון רבים וזה המימרא של ר' יהודה בשם רב, וצורכי יחיד אפילו באמצע הברכה ושיאמר בלשון יחיד וזו המימרא של ר' חייא. לפי זה החילוק בין שומע תפילה לשאר ברכות, שומע תפילה יכול לשאול צרכי רבים אף באמצע הברכה.

כתב משנה ברורה רבים לאו דווקא כל ישראל, אלא ציבור. וההוספה בסוף היא דווקא קודם שהתחיל 'ברוך אתה'. כתב עוד משנה ברורה האיסור לשאול צרכי רבים באמצע

ברכה הוא ביחיד השואל, אך ציבור השואלים מותר כמו שנהגו לומר סליחות באמצע סלח לנו וכן בתפילות יום כיפור.

נחלקו אם התיר ר' יונה לשאול על ציבור בלשון רבים בשומע תפילה או שחשיב משנה ממטבע:

◀ **ב"ח** אסור.

◀ **בית יוסף** מותר.

» **רא"ש ורמב"ם** מותר לשאול יחיד או רבים באמצע או בסוף, ור' יהודה ור' חייא אמרו אותו דבר, מה שאמר ר' יהודה בסוף הברכה הוא לאו דווקא, אי נמי לאפוקי שלא יאמר בתחילת הברכה ממש, דצריך לעשות עיקר ממטבע שטבעו חכמים. החילוק בין שומע תפילה לשאר ברכות, ששומע תפילה יכול לומר איזה ברכה שירצה.

להלכה:

שלחן ערוך הביא דעת הרא"ש והמב"ם בסתם, אך לא כתב ההיתר לומר בלשון רבים באמצע, אלא רק את ההיתר לומר בלשון יחיד (ורק מהמשך דבריו שהביא דעת ר' יונה נראה שפסק כהרא"ש). ודעת ר' יונה בשמו ביש אומרים.

הערות

כתב משנה ברורה אליבא דשלחן ערוך שהורה כרא"ש ורמב"ם, לא יבקש אם אין לו חולה (נ"ל שלא מיירי במבקש על הציבור, דבזה שרי כמבואר). לא יבקש על העתיד, ובשומע תפילה מותר. כשמתפלל יפרש תפילתו, ואם מתפלל על חברו יזכיר את שמו. רמ"א הורה שההוספה צריכה להיות רק אחר שהתחיל מעט בברכה, העיר משנה ברורה שיתחיל מאמר שלם ולא מילה וכדומה. כתב משנה ברורה טוב להתוודות בשומע תפילה, ויקבל על עצמו שלא יעשה עוד.

סעיף ב

יש מי שאומר שבשמוסיף בברכה לצורך יחיד, לא יאריך.

לא להאריך בבקשות

הורה המרדכי לא להאריך מדי בהוספה בלשונו, והביאו שלחן ערוך בשם יש מי שאומר. כתב משנה ברורה אף בשומע תפילה לא יאריך, ומיהו ביהיו לרצון מותר. בזמן שחלה מהרי"ל, היו הציבור אומרים סליחות לרפואתו באמצע סלח לנוף ביאר משנה ברורה שהיו צריכים לתורתו ולא חשיב תפילה על יחיד שלא פוסקים בעבורה בשמונה עשרה.

סעיף ג

אם דילג או טעה בברכה אחת מהאמצעיות, אינו צריך לחזור אלא לראש הברכה שטעה או שדילג, ומשם ואילך יחזור על הסדר.

טעה בברכות האמצעיות

בברכות טעה בג' ראשונות או אחרונות חוזר לתחילתם, טעה באמצעיות נחלקו ר' הונא ור' אסי האם חוזר לתחילתם או לא והלכה כר' אסי שלא חוזר.

נחלקו אם לר' אסי אין סדר בכלל ואם שכח ברכה אחת מהאמצעיות אומר אותה היכן שנזכר:
» **רש"י** אין סדר בכלל.

» **רשב"ם** יש סדר לברכות שהרי כך תיקנו אנשי כנסת הגדולה והסמיכו את סדר הברכות על פסוקים, כרשב"ם הורו גאונים ושאר הראשונים, ולכן פסק שלחן ערוך אם טעה או דילג ברכה אחת מהאמצעיות, חוזר לאותה שטעה בה וממשיך על הסדר (לר' הונא חוזר לאתה חונן, לרש"י אומרה במקום שנזכר).

כתב משנה ברורה מזיד אינו חוזר, נזכר בטעות כשהוא עדין באמצע הברכה חוזר לתחילת הברכה.

סעיף ד

שליח צבור שנמר נואל ישראל ושכח ולא אמר עננו, לא יחזור אפילו אם עדיין לא נמר רק רפאנו, ואם חזר ברכה לבטלה היא (אלא יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד).

שכח ברכת עננו

כתב ר"י, נפקא מינה בין רש"י לרשב"ם בברכת עננו הנהוגה בתענית שאומה השליח ציבור ברכה בפני עצמה בין ראה נא בענינו לרפאנו, אם שכח השליח ציבור ונזכר באמצע התפילה:

» **לרש"י** יאמר במקום שנזכר, אף שהדין שאם היה נזכר אחר שסיים תפילתו אינו חוזר להתפלל, כאן יכול לאומרה שלא על הסדר.

» **לרשב"ם** לא יאמר, שאסור לשנות סדר התפילה.

הורה שלחן ערוך השוכח לא יחזור לומר את ברכת עננו כרשב"ם, כתב רמ"א אלא יאמר בשומע תפילה בלי ברכה, הוסיף משנה ברורה אם גם שם שכח, יאמר באלוהי נצור.

הוספות

כתב משנה ברורה אם התחיל הברכה הבאה רפאנו, יעצור ויאמר עננו, אף שיחיד המזכיר בשמע קולנו שהמשיך לרצה אינו חוזר משום שחתם את הברכה שבה הוא מזכיר. אמר עננו קודם ראה נא:

» **מגן אברהם** יאמר שוב עננו אחר ראה.

» **פרי מגדים** צריך עיון.

» **מגן גיבורים** אינו חוזר ואם ירצה יאמר בשומע תפילה.

לא היו עשרה בזמן שהגיע לומר עננו ואחר כך הגיעו (לדין צריך שישה), יאמר בשמע קולנו (מ"ב). התחיל התפילה בעשרה שמתענים ונשמטו קודם שהגיע לאמירת עננו, יאמר בשומע תפילה.

סימן קב – שראוי לומר רצה בכל תפלה

סעיף א

אומרים רצה בכל התפלות, ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו במנחה.
גמרא במגילה אומרים רצה אחר תפילה, שאחר תפילה באה עבודה (הקורבנות).

האם להשמיט מילות 'רצה ה'... ולתפלתם שעה'

נחלקו הראשונים:

- » רס"ג ומנהג טוליטולא הובא בספר המנהיג לא לומר 'רצה ה'' אלא להתחיל ישר ואשי ישראל ותפילתם במנחה, אם לא שהיא מנחת תענית, וטעמם משום שזמן העליה לברכת כהנים הוא מאמירת רצה שרצה רמז לעבודת הקורבנות שעולים לרצון, נמצא שרצה נאמר בשביל שיעלו בו הכהנים לדוכן לכן אם אין דוכן אין רצה.
- » טור תמה על טעם רס"ג, שהרי הבקשה היא נכונה ומה אכפת לי שתיקנו לעלות לדוכן בזמן זה שנתלה אמירתו בעלייה לדוכן.

מנחת יום כיפור למנהג ספרד:

- » רס"ג אומרים בה אף על פי שאין בה נשיאת כפיים,
- » המנהיג צריך עיון מדוע.
- » בית יוסף כדי לא לחלק בין התעניות.

פירוש מילות ואשי ישראל ותפילתם

נחלקו הראשונים מה ביאור ברכת רצה:

- » טור אשי ישראל זה הקורבנות ותפילתם שהיא במקום הקרבנות, והבקשה היא שתפילתם שהיא במקום הקרבנות תעלה לרצון.
- » תוספות וט"ז אשי ישראל היינו אנשים, שמקריב מיכאל את נשמות הצדיקים על גבי המזבח של מעלה.
- » תוספות וגר"א ואשי ישראל מחובר עם מה שלמעלה, ששייב ה' את העבודה ואת אשי (קורבנות) ישראל, והמשך 'ותפילתם' הוא ענין חדש.

סימן קכא – דיני מודים

סעיף א

שוחין במודים תחלה וסוף.

שחייה במודים

בגמרא מגילה הודאה אחר רצה, שנאמר זוכח תודה יכבדנני. בגמרא ברכות חייבו לכרוע בהודאה תחילה וסוף. יכרע במודים או בברוך ויזקוף בשם (דעת הרב הלכה ברורה שיזקוף קודם שמתחיל שם ה', אך מ"ב ואיש מצליח כתבו שיזקוף בשם ה' עצמו). לא ישחה כשיש לו רוק בפיו. מי שלא כורע נעשה שדרו נחש לאחר שבע שנים (מ"ב).

סעיף ב

האומר מודים מודים, משתקים אותו.

לא לומר מודים מודים

אין לומר מודים מודים כמבואר במגילה ובברכות דמיחזי כשתי רשויות, ירושלמי התיר ביחיד דחשיב תחנונים טור לא הסכים עימו. איסור הוא אף אם לא כורע ב' פעמים, ובין כשכופל מילות בין שכופל כל ענין וענין.

סעיף ג

יחיד אין לו לומר ברכת כהנים. הגה: וכן עיקר וכן נראה לי לנהוג, אבל המנהג הפשוט אינו כן רק אפילו יחיד אומר אותו כל זמן שראוי לנשיאות כפים, ואינו נראה (ב"י בשם המנהיג).

ברכת כהנים ליחיד

ברכת כהנים סמוכה לעבודה (ברכת רצה), כמו שמצינו אצל שמואל שאחר שעה החטאת בדרך את העם, ומיהו הודאה קודמת בסמיכות לעבודה מכיון ששם זה ממש סוג של זבח. יחיד לא אומר ברכת כהנים, דנתקנה בציבור בלבד, וכן הורה שלחן ערוך. רמ"א הביא מנהג שיחיד אומר בזמנים הראויים, והסכים לדעת שלחן ערוך שלאין לומר. כתב משנה ברורה אם אמר יחיד בתפילתו, אין צריך לחזור על התפילה, ואין למחות ביד האומרים אותו.

לומר ברכת כהנים בבית האבל:

» **באר היטב ומשנה ברורה** אין לומר.

» **דגול מרבבה** אומרים.

סימן קכב – דינים השייכין בין י"ח ליהיו לרצון

סעיף א

אם בא להפסיק ולענות קדיש וקדושה בין י"ח ליהיו לרצון, אינו פוסק, שיהיו לרצון מכלל התפלה הוא. אבל בין יהיו לרצון לשאר תחנונים, שפיר דמי. הגה: וזוהא במקום שנוהגין לומר יהיו לרצון מיד אחר התפלה, אבל במקום שנוהגין לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, מפסיק גם כן לקדיש וקדושה. ובמקומות אלו נוהגים להפסיק באלהי נאור, קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין גם כן לקדושה ולקדיש ולזכרו (ד"ע לפירוש רש"א שהביא הצ"ח יוסף). ומיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל השליח ציבור לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה, ואם לא קצר יכול להפסיק בדרך שמפסיק בברכה של קריאת שמע, אפילו באמצע.

ברכת שים שלום

ברכה י"ט היא שים שלום בגמרא מגילה מבאר שסידרוה אחר ברכת כהנים שסופו הוא ואני אברכם וברכתו של ה' היא שלום. הנוסח הוא כולנו כאחד דהיינו אברהם שהיה אחד, ואומרים באור פניך ולא ממאור פניך. ספר המנהיג דחה את אותם שמקצרים בברכה זו (עושה שלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום ברוך וכו'), כי ודאי שתיקנו מטבע ארוך כשאר ברכות י"ח.

ממתי יכול לענות דברים שבקדושה

יש בזה ד' דרגות, סיים שים שלום ולא אמר יהיו לרצון, אמר יהיו לרצון וממשיך בתחנונים שרגיל לאומרם כמו אלוהי נצור או דבר אחר לפי הרגלו, סיים יהיו לרצון האחרון וממשיך בתחנונים שלא רגיל לאומרם, סיים הכל ועומד מחמת שלא יכול לעשות עושה שלום.

(א) סיים שים שלום נחלקו ממתי יענה:

- » **מרדכי** מרגע שסיים ברכת שים שלום עונה הכול.
- » **רשב"א** רק אחר שסיים יהיו לרצון שאומר מיד אחר סיום שים שלום. עוד כתב מי שרגיל לומר תחנונים אחר שמונה עשרה ושמע דברים שבקדושה, לכתחילה יקצר ויענה, גם אם לא סיים יענה כדין ברכות קריאת שמע.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** הורה כרשב"א פסוק יהיו לרצון הוא חלק מהתפילה.
- » **רמ"א** (על פי מש"כ בד"מ) הלכה כמרדכי, ואפשר שלנוהגים שלא לומר יהיו לרצון מיד אלא רק בסוף אלוהי נצור, אף הרשב"א יודה שמותרים מיד, ולכתחילה טוב שיקצר ויספיק לענות בלי להיכנס למחלוקת. ומיהו לא עונה הכל אלא רק כברכות קריאת שמע, שהרי משסיים שים שלום, דינו כתחנונים שרגיל לאומרם (מ"ב).

ב) הורה שלחן ערוך הרגיל לומר תחנונים אחר שסיים שים שלום ואמר שם יהיו לרצון (בין אם זה תחנונים שלו בין אלוהי נצור), עונה בהם כמו שעונה בברכות קריאת שמע. ולכתחילה טוב שיקצר ולא יענה בהם, דאין חובה לאומרם (והכה"ח כתב שיזהר לאומרם), דכיון שלא פסע עדין עומד הוא לפני המלך (מ"ב).

ג) הורה שלחן ערוך מי שלא רגיל לומר תחנונים אחר התפילה רק לפעמים (על פי מ"ב), בשעה שאומרם עונה כל דברים שבקדושה אף קדישים.

ד) מתעכב לעשות עושה שלום מחמת מי שאחוריו וכדו', כתב משנה ברורה עונה הכל אף ברוך הוא וברוך שמו.

סעיף ב

אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר סיום י"ח מיד, יאמר: יהיו לרצון. ואם בא לחזור ולאומרו פעם אחרת אחר התחנונים, הרשות בידו.

אמירת יהיו לרצון

לומר תחנונים אחר התפילה מעיקר הדין מותר אף כתפילת יום כיפור (והובא בסימנים לעיל), פסוק יהיו לרצון מבואר בברכות (ד: ט:) שתיקנו לאומרו בסוף התפילה. כתב סדר היום לזוהר באמירת יהיו לרצון, ויש בו סוד גדול: תחילת וסופו יו"ד, תיבותיו עשרה, יש בו עשרה יודי"ן, יש בו משנה ברורה אותיות. חיי אדם הזהיר להתפלל כל יום על מה שצריך והעיקר שיזעק מקירות ליבו.

לומר תחנונים אחר תפילה קודם יהיו לרצון

נחלקו אם יכול לומר תחנונים קודם יהיו לרצון ראשון:

רשב"א בשם ראב"ד וכן הורה שלחן ערוך לא יאמר תחנונים (כגון אלוהי נצור) מיד, אלא רק אחר יהיו לרצון הראשון, ואם ירצה יוסיף יהיו לרצון שוב בסוף בקשותיו. ומיהו כתב ר' יונה אף אם יאמר אין בזה איסור דלא גרע מברכות עצמם שלומר מעין הברכה מותר בסוף הברכה.

רמ"א בדרכי משה המנהג הוא לומר יהיו לרצון בסוף אלוהי נצור כדברי ר' יונה.

סעיף ג

הרגיל לומר ד' דברים אלו, זוכה ומקבל פני שכינה: עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען תורתך, עשה למען קדושתך.

עוד בענין תחנונים הנ"ל

בברכות (י.) מובאים כמה אמוראים שנהגו לומר נוסחאות בקשה בסיום התפילה, הטור הביא את נוסחת רבא ואנו נוהגים לומר אלהי נצור עד וקלקל מחשבותם כדברי מר בריה דרבינא. המשך הבקשה של 'עשה למען וכו'', הוא מדברי ההגדה, ומי שרגיל לומר זוכה ומקבל פני שכינה (צריך עיון מה זה ספר ההגדה). הטור הרוקח והמנהיג היו נוהגין להוסיף אחר אלוהי נצור, יחד שמך בעולמך וכו'.

סימן קכג – דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות

סעיף א

כורע ופוסע ג' פסיעות לאחריו, בכריעה אחת, ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע, קודם שיוקוף, כשיאמר עושה שלום במרומיו, הופך פניו לצד שמאלו. וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו, הופך פניו לצד ימינו. ואחר כך ישתחוה לפניו, כעבד הנפטר מרבו. הגה: ונהגו לומר אחר כך י"ר שיצנה בית המקדש כו', כי התפלה במקום העבודה ולכן מנקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש (ד"ע).

כריעות בעושה שלום

בגמרא יומא (נג ע"ב) הורה ריב"ל לפסוע ג' פסיעות ולתת שלום, רב מרדכי הורה לעמוד במקום שסיים לפסוע שלא יהא ככלב השב על קיאו. רב שמעיה הוסיף שיתן שלום לימין ולשמאל וימין תחילה כמו שכתוב מימינו אש דת למו, רבא הסביר לאביי שעשה לצד ימין שלו, שהכוונה לימין הקב"ה שזה שמאל שלנו. פסק שלחן ערוך בסיום התפילה יכרע ויפסע ג' פסיעות לאחריו, קודם שיוקוף ובעודו כורע מטה ראשו לצד שמאל שלו שהוא ימין הקב"ה ואומר עושה שלום במרומיו, אחר כך לימין ואומר הוא יעשה שלום עלינו, ובסוף כורע לאמצעו. כן הורה ראבי"ה ומרדכי דלא כאותם שהיו אומרים לימין ושמאל 'שלום' ולאמצע 'עושה שלום'. אין לומר עושה שלום תוך כדי הפסיעות, ולא להמשיך בכריעה של ימין 'עלינו ועל כל' (מ"ב).

שיעור הכריעה שיתפקקו דהיינו יראו החוליות. מדברי הגמרא משמע שהמתפלל צריך שיפסע ואחר כך יתן שלום (ב"י על סעיף ג).

טעם הכריעות

(א) מהר"י אבוהב בשם ארחות חיים כנגד שלושה מילין שרחקו ישראל מהר סיני.

(ב) שבלי הלקט בשם הגאונים שיצא ממקום קדושה ויעמוד במקום חול.

(ג) רבנו האי תפילה היא כמו עליה למזבח, במזבח כשיורד יורד בשמאל, ויש שם רובדים של אבן שיורד בהם שלוש פסיעות, לכן תיקנו גם כאן.

(ד) על החיות בריש יחזקאל מובא 'ורגליהם רגל' משמע שלוש ועוד פעם כתוב שם וכף רגליהם ככף רגל וכו', יוצא ש. וכל פסיעה לאחריו כיון שהיא עקב בצד גודל נחשב שתיים, לכן פוסע ג' פסיעות שיהיו כמו שש. אי נמי כשחזור עוד ג' פסיעות, יוצא ביחד שש.

(ה) משנה ברורה (ב) בשם מגן אברהם כנגד ג' פסיעות שפסע נבוכדנצר להחזיר את השליח כמובא בסנהדרין.

סעיף ב

במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד, ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח ציבור לקדושה, ולפחות עד שיתחיל שליח צבור להתפלל בקול רם. הגה: והשליח צבור יעמוד כדי הילוך ד' אמות, קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם (תשו' הרשב"א סימן תל"ו). וכן יחיד המתפלל יעמוד במקום שכלו פסיעותיו כשיעור זה, קודם שיחזור למקומו (ב"י בשם רבי' ירוחם וירושלמי). יחיד שמתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לשליח צבור, חסור להחזיר פניו לצבור עד שסיים שליח צבור תפלתו (ב"י בשם שו"ת הלכות).

לעמוד במקומו אחר עושה שלום

הובא בתחילת סעיף א הוראת רב מרדכי לעמוד במקומו שלא יהא ככלב השב על קיאו. הדימוי לכלב ביאר בית יוסף בשם מהר"י אבוהב, כלב המקיא נראה שאינו חפץ יותר באוכל, וכשחוזר לאכול מובן ממעשהו שלא היה הרוצה להקיא וזה דבר מגונה. ואותו שהולך לאחוריו ומיד חוזר לפניו, נראה שלא באמת נפטר מרבו, ככלב שלא באמת היה רוצה להקיא. וכשממתין לחזרה או לקדושה, נראה שחוזר כדי בשביל הקדושה או כדי לשמוע השליח ציבור.

כתב משנה ברורה כשעומד וממתין, יצמיד רגליו כבתפילה שהרי מטה עצמו עדין לצד שכינה (ילקוט יוסף הסכים הלכה ברורה חלק).

עד מתי יעמוד במקומו

בציבור:

- » רי"ף ורא"ש עד תחילת החזרה.
- » רמב"ם עד שיגיע לקדושה. שלחן ערוך לכתחילה עד קדושה ולפחות עד שיתחיל שליח ציבור, ב"ח הורה כשלחן ערוך וכתב להקל אם אומרים פיוטים שיוכלו לישב מיד כשהתחיל חזרה.

ביחיד:

- » ראב"ד כשיעור שהיה השליח ציבור מגיע לקדושה.
- » ר' ירוחם מעט כדי שתתחולל דעתו שהוא שיעור ד' אמות. וכן הורה רמ"א יחיד ימתין ד' אמות.
- » ב"ח ימתין כשיעור שהיה השליח ציבור מגיע לקדושה או לכל הפחות מסיים התפילה, ויש להקל רק במי שמיד מתחיל תפילת תשלומין שיכול לחזור בהמתנה של כדי הילוך ד' אמות.
- » משנה ברורה במקום הדחק יש להקל.

שליח ציבור:

הורה רמ"א על פי תשובת רשב"א ימתין ד' אמות ויחזור לתפילתו (באחרונים הלכה ברורה וילקוט יוסף, הביאו מחלוקת האם האיסור אחר שמונה עשרה הוא לחזור למקום שהתפלל או שהאיסור הוא עצם ההליכה

ממקום שכלו פסיעותיו, וכתבו להקל בשעת הדחק שיכול לילך או לישב אחר שסיים התפילה רק שלא יעמוד במקומו).

סיים ובדיוק מתחילים קדושה

סיים אחר השליח ציבור דינו כיחיד (הערות איש מצליח וכן מסתבר), סיים ובדיוק מתחילים קדושה, חוזר למקומו בלא לשהות כלל. מה שנהג מהרי"ל שלא כך לעניין נפילת אפיים שסיים והתחילו הציבור ואמר עימם בלא לחזור כי רצה לשהות במקומו, אינו דומה לאמירת קדושה שיש מצווה באמירתה כשחוזר ג' פסיעות.

האם יש חיוב לחזור בקדושה ג' פסיעות

לפי הסוברים שממתין לקדושה, נחלקו אם חייב לחזור למקומו הראשון או שיכול לעמוד במקומו או לזוז היכן שירצה:

» **כסף משנה וכן משמע משלחן ערוך** יכול לעמוד היכן שירצה או לעמוד במקומו.
» **מגן אברהם** לפי טעם הרביעי שהובא לעיל שכתב בית יוסף להחשיב ג' פסיעות שחוזר בקדושה, צריך לחזור ג' פסיעות דווקא (כן נהגו וכן משמע מהאר"י).

לסוברים שצריך לחזור את אותם הפסיעות משמע שטעם העיכוב במקומו הוא שעדיין נמצא בשלב בתפילה, ולכן נהגו שלא ללכת ד' אמות לפניהם, והיו שטעו שכשראו מי שבא לעבור לפנייהם חזרו למקומם שלא להכשילו, ונמצאו טועים שהרי איסור הוא לחזור למקומו ואילו לילך בד' אמות שלפניהם אינו מפורש לאסור (מ"ב על פי ד"מ).

סיים ועומד במקומו לא יחזיר פניו לציבור

כתב בית יוסף בשם שבלי הלקט וכן הורה רמ"א בני אדם המסיימים קודם חבריהם ועומדים במקומם, אין להם רשות להחזיר פניהם עד שיסיים השליח ציבור תפילתו. ביאר משנה ברורה מפני שגורם ביטול כוונה ועוד שיחדשוהו שדילג במה שסיים מוקדם.

סעיף ג

כשפוסע, עוקר רגל שמאל תחלה. ושיעור פסיעות אלו, לכל הפחות, הוא כדי שיתן גודל בצד עקב. ולתחילה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מזה (נ"י צסס א"ח וד"ע, לפי הטעם שכתב בית יוסף לג' פסיעות צסס ר' האז).

איזה רגל יפסע תחילה

נחלקו הראשונים:

- » מימוניות אוהל מועד וכן הורה שלחן ערוך קודם שמאל על פי מדרש שוחר טוב, הטעם אף שדרך להתחיל בימין כאן מראה שכבד עליו להיפרד.
- » מהר"י אבוהב בשם ארחות חיים ימין דכל פניות שאתה פונה יהיו לימין, ועוד שלעניין מזוזה הורו במנחות (לד ע"א) שדרך אדם לעקור ימין תחילה.

גודל הפסיעות

- כתב ספר אוהל מועד שיעור פסיעות יהיו לכל הפחות עקב בצד גודל, דפחות מזה לא מיקרי פסיעה (מ"ב). כתב מגן אברהם אין להקל אף במקום צר ודחוק, ויש מהאחרונים שהקילו (מ"ב). האם אפשר פסיעות גדולות יותר:
- » משמע משלחן ערוך שאפשר שכתב 'לכל הפחות וכו'.
- » רמ"א דווקא בצד גודל ולא יותר, דומיא דכוהנים ועוד שלא יהיה נראה כרץ לפני המלך (והורו האחרונים כמותו) (מ"ב).

סעיף ד

מי שמוסיף על ג' פסיעות, הוי יוהרא.

הוספה בפסיעות

להוסיף עוד פסיעות על השלוש הוי יוהרא שחולק כבוד לשכינה יותר משאר אנשים (מ"ב). אם יש סביבו גוים שירא שילעגו לו ומתפלל בשיבה פטרו מג' פסיעות, כן הורה בית יוסף לעיל סימן צד וציין לזה כאן.

סעיף ה

גם שליח ציבור צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש, וכשיחזור התפלה בקול רם א"צ לחזור לפסוע ג' פסיעות (אם לא התפלל בלחש רק בקול רם, פוסע ג' פסיעות אחר תפלתו שנקול רם) (אבודרהם).

פסיעת שליח ציבור

בתפילת לחש:

- » אוהל מועד לא פוסע.
- » בית יוסף מדברי הפוסקים פוסע.

בחזרה:

» רמב"ם תרומת הדשן ושלחן ערוך לא פוסע אלא סומך על הפסיעות שאחר קדיש תתקבל, כתב בית יוסף דמשמע אף אם לא התפלל לחש לא יפסע כי נפטר בפסיעות תתקבל. למדו מכאן האחרונים שלא ידבר משמסיים החזרה עד שיפסע ג' פסיעות של תתקבל.

» אבודרהם ורמ"א אם לא התפלל לחש קודם חזרה, צריך לפסוע ב' פעמים, על תפילתו ועל אמרית הקדיש.

סעיף ו

כשיחזור שליח ציבור התפלה, יאמר גם כן: ה' שפתי תפתח (אצל אינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון) (ד"ע וזית יוסף נקט אוהל מועד).

לומר ה' שפתי בחזרה

ספר אוהל מועד כתב שלא לפתוח ה' שפתי ולסיים יהיו לרצון בחזרת הש"ץ, ודחה בית יוסף דבריו.

להלכה:

» שלחן ערוך של"ה וגר"א יאמר גם בתחילה וגם בסוף.

» רמ"א בתחילה יאמר ה' שפתי, אבל בסוף לא יאמר יהיו לרצון ויסמוך על תתקבל שאומר (מ"ב).

סימן קכד – דין הנהגת שליח ציבור בי"ח הברכות, ודין עניית אמן

סעיף א

לאחר שסיימו הצבור תפלתו, יחזור שליח ציבור התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוון למה שהוא אומר, ויוצא בו. וצריך אותו שיוצא בתפלת שליח ציבור לכוון לכל מה שאומר שליח ציבור מראש ועד סוף. ואינו מפסיק, ואינו משיה. ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, כאדם שמתפלל לעצמו.

חובת חזרת הש"ץ

בגמרא ראש השנה (לג לד) נחלקו האם שליח ציבור מוציא גם את הבקאים, חכמים סברו שמוציא רק את מי שאינו בקי והלכה כמותם בכל ימות השנה, רבן גמליאל הורה שמוציא גם את הבקי והלכה כמותו בראש השנה ויום כיפורים.

מי יוצא בתפילה זו

בגמרא ראש השנה (לד). יחיד שלא בירך אין חברו מברך לו, פירוש תפילה שונה משאר ברכות שרק שליח ציבור יכול להוציא יחידים בחזרה אבל יחיד לא.

נחלקו האם מועיל להוציא בור על ידי תפילת יחיד:

» ר"ן **מרדכי אשירי** יחיד מוציא בור, וביאר הטעם שבכל הברכות אף שיצא מוציא ובתפילת י"ח שהיא רחמים תיקנו שכל אחד מבקש רחמים על עצמו, והכי איתא בירושלמי ברכות שתפילה קריאת שמע וברכת המזון אינם בדין הוצאה, ובברכות איתא לעניין ברכת המזון, סופר ובור הסופר מוציא את הבור מוכח שבור יוצא אף שסתם כך לא יוצאים.

» ר' **ירוחם ורי"ץ גיאת וכן ר' שרירא גאון** אינו מוציא שלא נתקנה תפילת שמונה עשרה אלא בלחש ומה ששנינו אחד סופר ואחד בור סופר מוציא את הבור, מיירי רק בברכת המזון וקריאת שמע.

להלכה:

פסק שלחן ערוך רק מי שאינו בקי יוצא בחזרת הש"ץ (כר' ירוחם שלא מועיל יחיד להוציא חברו, וככולי עלמא שרק מי שאינו בקי יוצא, כן כתב מ"ב בשם פרי מגדים בהבנת שלחן ערוך).

דינים ביוצא י"ח

כתב בית יוסף מי שאינו בקי ובא לצאת י"ח, צריך לכל הפחות להבין דברי השליח ציבור (בשונה ממתפלל עצמו שרק לכתחילה טוב שיבין ברכת אבות).

היוצא י"ח מהשליח ציבור האם צריך לפסוע:

» **טור ושלחן ערוך** צריך.

» **ארחות חיים בשם רי"ץ גיאת** אינו צריך שיוצא בפסיעות השליח ציבור. השומע לא יענה אלא רק אמן על ברכות השליח ציבור כי יוצא בה י"ח, כל שאר העניות הוו הפסק (מ"ב).

סעיף ב

שליח ציבור שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שהתפללו בלחש, והוא צריך לעמוד לפני התיבה לאלתר, יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לצבור, וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש. הגה: וכן אם הוא שעת הדחק, כגון שירא שיעבור זמן התפלה, יוכל להתפלל מיד בקול רם, והצבור מתפללין עמו מלה במלה בלחש עד לאחר האל הקדוש, וטוב שיהיה אחד לכל הפחות שיענה אמן אחר ברכת השליח ציבור (מהרי"ל).

שליח ציבור שהגיע ומצא ציבור שהתפללו

כתב כל בו וכן הורה שלחן ערוך, שליח ציבור שהגיע והציבור סיימו תפילת לחש, יכול להתפלל רק חזרה ואין צריך לומר לחש, ואף שיוצא שמתפלל את תפילת החובה שלו בקול, הוי שעת הדחק לעניין זה ואינו בכלל קטני אמנה המשמיעים קולם בתפילה. ההיתר הוא רק כשאינן שם מי שיהא שליח ציבור, דאי לאו הכי טוב שיעלה אדם שהתפלל שזה היה עיקר התקנה (מ"ב).

הזמן לו להיות שליח ציבור אחר שהתפלל במקום אחר

אדם שהתפלל לחש וחזרה במניין אחד וצריך להיות שליח ציבור לומר חזרה במניין אחר, לא יחזור שוב על הלחש שדי לו במה שהתפלל קודם.

עומדים להתפלל סמוך לסוף הזמן יעשו לחש יחד עם חזרה

הורה רמ"א בשעת הדחק (דווקא שאילו לא שעת הדחק היה לנו לעשות כעיקר התקנה) שעומד לעבור זמן תפילה (בשחרית היינו ד' שעות שאחר כך אינו נחשב בזמנה, במנחה סמוך לשקיעה, מ"ב) יתפלל החזן לחש בקול עד סוף אתה קדוש.

ביאר משנה ברורה כמה דרגות בזה:

(א) יחכו הציבור עד שיסיים אתה קדוש ויענו ואז יתחילו לחש (בזה הילקוט יוסף חולק ועדיף בכ"מ שיאמרו עימו יחד). (ב) אין יכולים כולם ימתין לפחות אחד שלא התפלל (כן הזכיר ג"כ רמ"א). (ג) אין יכול אחד ימתינו תינוקות או אחד שכבר התפלל. (ד) לא יכולים כלל יתפללו ולא ישגחו, ולא חשיב ברכותיו לבטלה שהרי מתפלל הוא את תפילת הלחש שלו.

חזרה במנחה

» **בית יוסף** נהגו שלא לעשות חזרה במנחה,
» **רמ"א** בדרכי משה נהגו כן לומר חזרה אם אין הזמן דחוק.

סעיף ג

קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפלה, אעפ"כ ירד שליח ציבור וחוזר להתפלל, כדי לקיים תקנת חכמים. הגה: ואם יש יחידים בקהל מארכין בתפלתו, אין לשלוח ציבור להמתין עליהם מפניו היו חשובי העיר. וכן אם היה מניין בבית הכנסת, אין להמתין על אדם חשוב או גדול שעדיין לא בא (בנימין זאב סימן קס"ח).

כולם בקיאים יש לעשות חזרה

הורה הרמב"ם בתשובה וכן פסק שלחן ערוך אף שכולם בקיאים יעשו חזרה, ולא הוי ברכה לבטלה מפני עיקר התקנה ואף שלא שייך הטעם לא ביטלו התקנה, ודימה זה לקידוש בבית הכנסת מפני האורחים וברכת מעין שבע בליל שבת מפני המאחרים, וביאר עוד שאם נאמר כל פעם שבטל הטעם בטלה התקנה, יצא שנתנו חכמים דבריהם לשיעורים.

להמתין למי שמאריך או לא בא

כתב רמ"א אין להמתין לאדם חשוב שמאריך לחזרה משום טורח ציבור, וכן אין להמתין עד שיבוא להתחיל התפילה אם יש עשרה, שכבר יש שכינה (מ"ב), ואף שיש עוד זמן לסוף זמן תפילה לא יחכו (מ"ב).

כתב משנה ברורה נהגו באלו להמתין: לאב בית דין של המקום, בחזרה הוא מטעם שרוב הציבור מתפללים במרוצה ומי שאומר מילה במילה מפסיד קדושה, והוא הדין שאם אין שם אב בית דין ימתינו למי שאומר מילה במילה. אב בית דין שמאריך לא ימתינו לו, כמו שמצינו על ר' עקיבא שהיה מקצר ועולה כשהיה מתפלל עם הציבור. להתחיל התפילה נהגו להמתין כיון שמצוי שהאב בית דין עושה שיעור אחר התפילה ואם לא יסיים עם הציבור, הציבור ישמטו ויהא ביטול תורה. לנהוגים להמתין לא ימתינו עד שיעבור זמן תפילה. כתב אליה רבה יש לרב להקדים לבוא שלא יצטרכו להמתין לו.

רוצה להאריך וירא שילעגו לו

הורה משנה ברורה אם כוונתו לשם שמים וירא שילעגו לו (ונטרד מכוונתו בשביל זה, כה"ח), יכול לעשות עצמו כאילו פוסע לעושה שלום ולחזור למקומו ולהמשיך התפילה.

סעיף ד

כששליח ציבור חוזר התפלה, הקהל יש להם לשתוק ולכוון לברכות שמברך החזן ולענות אמן. ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה. לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוון לברכת החזן. יש אומרים שכל העם יעמדו כשהחזן השליח ציבור התפלה, (הגהות מנהגים).

לכוון בזמן החזרה

כתב טור בשם הרא"ש וכן הורה שלחן ערוך, בזמן חזרה לענות ולשתוק ואם אין שם ט' עונים קרוב להיות ברכותיו לבטלה, ולכן יראה כל אחד עצמו כאילו הוא מהט' המכוונים וממילא צריך לשמוע ולכוון כל הברכה (מ"ב). הוסיף משנה ברורה לא ללמוד או לומר תחנונים בשעת החזרה, וגם אם כן מכוון לעניית אמן בסוף הברכה (ויש ט' שמכוונים מלבדו על כל התפילה, כן נ"ל פשוט), יש לחוש לעמי הארץ שיראו וישוחו בדברים בטלים.

האם תפילתו לבטלה כשאין ט' עונים שמכוונים

טור ושלחן ערוך כתבו שאם אין ט' עונים ברכותיו לבטלה, וכתב משנה ברורה העולם נוהגים לצרף למניין אף מי שלא מכוון, וטוב שבכהאי גוונא יתנה החזן שאם לא עולה בתור חזרה שתעלה בתור נדבה.

לא לומר החזרה בקול

הורה הרא"ש כהמשך לדין שצריך לכוון בחזרה, לא יחזרו הקהל עם השליח ציבור את התפילה בקול, שהחזן אומר ברכות לבטלה וכל דברי ר' יוחנן שיפלל אדם כל היום הם במסופק ואין להתפלל נדבה בלא חידוש (ב"י), ועוד שמגביהים קולם ומזמרים ונראה כקלות ראש, לפי הטעם השני גם מי שלא מזכיר את סיום הברכות לא עושה כהוגן (אבודרהם כתב בשם הרא"ש רק את האיסור השני כשלא חותם, העיר בית יוסף שדילג מעט מדברי הרא"ש, ועוד האריך בית יוסף לדקדק ואינו חשוב לעניין הלכה). להלכה הורה שלחן ערוך יש לשתוק בעת החזרה, הוסיף משנה ברורה אף לומר מעט תיבות אסור, דיש לחוש לשיגרא דילשנא, וכל שכן שאם מזמרים אותם תיבות יש לחוש ליוהרא.

לעמוד בחזרה

הורה רמ"א בשם יש אומרים לעמוד בחזרה, דכיון שיוצאים י"ח בתפילתו (בעיקר התקנה) ושומע כעונה צריכים לעמוד. משנה ברורה כתב שהיום בעוונות נוהגים לשבת, ושבתוך ד' אמות לחזן לכולי עלמא אסור (יחזו דעת כתב מעיקר הדין מותר ומחמיר תע"ב).

סעיף ה

על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום, אומר: ברוך הוא וברוך שמו.

עניית ברוך הוא וברוך שמו

מנהג הרא"ש הביאו טור וכן פסק שלחן ערוך, לומר ברוך הוא וברוך שמו על כל ברכה שהיה שומע, וסמך למנהגו שנא' 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו', ועוד שעל אדם צדיק נאמר 'זכר צדיק לברכה', כל שכן לקב"ה. לא יענה כשהוא בפסוקי דזמרה, וכל שכן אם הוא בברכות קריאת שמע אפילו בין הפרקים (מ"ב). צריך השליח ציבור להמתין לעניית הציבור ולא ימשיך בברכה, שבוה לא ישמעו את חתימת הברכה נמצא שאינם יודעים על מה הם עונים ועוד שענייתם אינה תכף לסיום הברכה והוי חשש אמן יתומה.

סעיף ו

ויענו: אמן, אחר כל ברכה, בין אותם שיצאו ידי תפלה, בין אותם שלא יצאו, ובכוונה שיכוון בלבם: אמת היא הברכה שבירך המברך, ואני מאמין בזה.

עניית אמן אחר כל ברכה

עניית אמן בחזרת הש"ץ, כתב בסידור רב עמרם על הפסוק אמונים נוצר ה' שהולך על מי שעונה אמן בתפילה ומאמין שזה יקרה, כמו במחיה המתים ובונה ירושלים. הורו טור ושלחן ערוך, בחזרה יענו אמן ויכונו אמת הדבר שבירך.

במשנה ברורה חילק לשלוש: (א) בברכות התפילה כמו אתה חונן יכוון יהי רצון (הבאה"ל הביא מחלוקת האם גם בג' ראשונות מכוון יהי רצון או לא, ב"ח - ראשונות הם שבח שמכוון רק אמת, מגן אברהם - יכוון גם בהם יה"ר, עי"ש). (ב) בברכות השבח כמו ברוך שאמר יכוון רק את דברי השלחן ערוך 'אמת'. (ג) בקדיש יכוון אמת (שהרי ודאי שתתגלה מלכות ה'), ושיקרה דבר זה במהרה. כתב משנה ברורה בשם חיי אדם, יכוון גם יהי רצון על כך שיהיה השם ברוך (בכל ברכה אף בשבח, שהרי מכוון על

תחילת הברכה שיהא ה' ברוך). העונה מיד קודם ברכת מודים יזהר לפסוק עד שמתחיל מודים. נודמן לו לענות על ב' דברים יענה אמן אמן, וטוב יותר שיאמר אמן ואמן (מ"ב).

תפילה בציבור עם עניית אמן כג' תפילות

כתב אבודרהם המתפלל בציבור ועונה אמן אחר תפילת השליח ציבור נחשב שהתפלל ג' תפילות של יחיד, שלו של השליח ציבור שמכוון שומע כעונה ועוד אחת במה שעונה אמן וגדול העונה יותר מהמברך, נמצא שיש לו בשחרית ומנחה נ"ז ברכות. בערבית שאין חזרה, יש הזכרת פסוקים אחר השכיבנו (למנהגם), והאזכרות והאמנים שם יוצאים ל"ח ועם י"ט ברכות עולה נ"ז.

סעיף ז

לא ישיח שיחת חולין בשעה ששליח ציבור חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו. הגה: וילמד בניו הקטנים שיענו: אמן, כי מיד שהחניק עונה: אמן, יס לו חלק לעולם הבא (כל זו).

לא לשוח בחזרה

כתב ארחות חיים וכן הורה שלחן ערוך, אין לשוח בחזרה ומי ששח גוערים בו, ואף אם מכוון לעניית אמן (מ"ב). של"ה כתב שראה מהחרדים לדבר ה', נזהרים לעיין ולעקוב בסידור בעת החזרה. אליה רבה בשם כל בו העיד שכמה בתי כנסיות נחרבו בעוון זה, ויש למנות אנשים שישגחו.

אמן של הילדים

כתב רמ"א על פי הגמרא בסנהדרין שתינוק העונה אמן יש לו חלק לעולם הבא, יש לחנך הילדים לעניית אמן. משנה ברורה הזהיר שלא יביא ילדים שרצים ומשחקים כי מפריעים לאחרים ומתרגלים לרוץ בבית כנסת, ויעיין האב בסנדלי ונעלי הילדים שאין שם צואה או לכלוך.

סעיף ח

לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האל"ף נקודה בחטף. וכן שלא יחטוף וימהר לענות אותו קודם שיסיים המברך. וכן לא יענה אמן קטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו"ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת גס לא יפסיק בלמנע המלה (כ"י נקט הערוך). ולא יענה אמן יתומה, דהיינו שהוא חייב בברכה אחת ושליח ציבור מברך אותה וזה אינו שומעה, אף על פי שידוע איזו ברכה מברך השליח ציבור, מאחר שלא שמעה, לא

יענה אחריו אמן, דהוי אמן יתומה. הנה: ויש מחמירין דאפילו אינו מחויב בלוחה ברכה, לא יענה אמן אם אינו יודע בלוחה ברכה קאי עליה ליבור, דזה נמי מקרי אמן יתומה (טור בשם תש"ז). ולא ימתין עם עניית האמן, אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן (אבודרהם). ולא יענה אמן קצרה, אלא ארוכה קצת, כדי שיוכל לומר: אל מלך נאמן. ולא יאריך בה יותר מדאי, לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי.

צורת עניית אמן

יש ה' תנאים שהוזכרו, לא יענה חטופה קטופה יתומה, לא יזרקנה מפיו, לא יאריך יותר מדי.

אמן חטופה

נחלקו מהי:

- » רש"י א' בשווא.
- » ר' יונה במהירות.
- » ערוך קודם שתכלה הברכה.

הורה שלחן ערוך כרש"י והערוך, הוסיף משנה ברורה אף שאר ניקוד לא ישנה אלא רק קמץ גדול.

אמן קטופה

- » רש"י בלי נ'.
- » ערוך מחלק המילה לשניים, שלחן ערוך הביא ביאור רש"י רמ"א הוסיף את הערוך.

אמן יתומה

כשעונה לא על ברכה ויבואר לקמן. אבודרהם ביאר שענה לאחר זמן מהברכה ורמ"א הביא דבריו, כתב משנה ברורה שיעור הזמן הוא תוך כדי דיבור (מחלוקת אם ג' או ד' תיבות, מ"ב) בציבור הוא אף עד שכיילו רוב ציבור לענות.

שליח ציבור המאריך בניגון במילה שעליה עונים, בברכות יענה רק כשכילה מילה האחרונה של הברכה, בקדיש כשאומר 'ואמרו אמן' אם מאריך יענו שם, כיון שמילות 'ואמרו אמן' אינם בכלל הברכה.

לא יזרקנה מפיו

- נחלקו מה הביאור:
- » רש"י במהירות.

» ר' יונה המתפלל לחש לא יחזור הברכות עם השליח ציבור, אי נמי היוצא בחזרת הש"ץ לא יאמר סיומת הברכות בקול, דכיון שעונה אמן מיד, נראה כעונה אמן על ברכותיו.

שיעור אמירת אמן, כתב מימוניות בשם ירושלמי שיעור שיאמר 'אל מלך נאמן', וכן פסק בשלחן ערוך.

דעות הראשונים מהי אמן יתומה

בגמרא ברכות (מז). אמרו לא לענות אמן יתומה ופירשו בירושלמי שעונה בלי לדעת על מה. הקשו הראשונים מסיפור הגמרא בסוכה בבלי וירושלמי על ישראל שהיו באלכסנדריא ובגליל שהיו כמות גדולה לא היו שומעים החזן ולכן היו מניפים בסודרים שידעו מתי לענות, משמע שמועיל לענות אף שלא שומע.

נחלקו ביישוב הסתירה ונפקא מינה להלכה:

» **רש"י תוספות תלמיד ר' יונה ורא"ש** האיסור הוא רק כשלא יודע איזה ברכה מברכים, וסוכה מייירי שהיו מחשבים על איזה ברכה הם עונים.

» **תלמיד ר' יונה ר' ניסים רא"ש בתירוש ב' רמב"ם** וכן **משמע מירושלמי** האיסור הוא רק בברכות שיוצא בהם ידי חובה.

ביאר בית יוסף:

» **לרש"י** קולא שעונים תמיד כשמחשבים מהי הברכה וחומרא שאם לא יודעים אסור אף בברכה שאינו יוצא בה ידי חובה.

» **לר' ניסים** קולא שבברכות שלא יוצאים מותר אף אם לא מחשבים מהי הברכה חומרא שאם שבברכות שיוצאים אסור אף אם לא מחשבים.

מחלוקת בדעת רב כהן צדק, רב כהן צדק גאון (הביאו הערוך) כתב שחייבים לשמוע את ברכות החזרה כדי לענות עליהם אמן, ונחלקו כמי סבר שהרי ברכות החזרה אין כל אדם יוצא בהם ידי חובה:

» **טור** סבר שאף בברכה שאין יוצאים בה צריך לשמוע כדי לענות, ובהכרח שיישב דבסוכה היו מחשבים (ודעתו כרש"י וסיעתו. מהר"י אבוהב רצה ליישב שבסוכה מייירי בקראת התורה, הקשה בית יוסף דאין חילוק בין קריאת התורה לתפילה ואדרבא קריאת התורה יש סברא יותר שיצטרכו לשמוע כי דעת שחייבים לצאת י"ח בהם).

» **בית יוסף** סבר כר' ניסים, אלא שהחשיב תפילה כדבר שיוצאים בו ידי חובה שחובה על הציבור לאומרם אף שכבר יצאו כולם ידי חובה.

להלכה:

» **שלחן ערוך** כרכינו ניסים וכרב כהן צדק לביאורו, האיסור הוא רק בברכה שיוצא בה ידי חובה, ולכן מי ששומע ציבור שוענים אמן עונה עימם אף שלא יודע כלל איזו ברכה מברכים (מ"ב, בא"ח כוותיה כה"ח כתב להחמיר כרמ"א).

» **רמ"א** הביא דעת רש"י שהאיסור הוא בכל ברכה אם לא יודע לפי החשבון איזה ברכה זו (נראה שהחמיר בתרתי גם את מרן וגם את רש"י).

לביאור בית יוסף ברב כהן צדק חזרה עשאוהו כברכה שיוצא בה ידי חובה ואם כן אסור לענות בה אם לא יודע איזו ברכה, שלחן ערוך השמיט דין זה.

משנה ברורה הביא בשם אחרונים לא לענות בחזרה אם לא יודע איזו ברכה היא, ופסק לחוש לכתחילה להקשיב כדי לענות, אך אם לא הקשיב ויודע איזו ברכה היא יענה (אליבא דרמ"א דבעינן תרתי).

סעיף ט

אם יש קצת מהעונים שמאריכין יותר מדאי, א"צ המכרך להמתין להם.

להמתין לעניית העונים אמר

בברכות (מז ע"א) הורה ר' חסא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שתכלה אמן מפי רוב העונים, מכאן הורה הטור לעונים על חזרת הש"ץ לא להתעכב, ואם יש המתעכבים איו צריך השליח ציבור להמתין למיעוט, וכן כתב הארחות חיים וכן הורה שלחן ערוך.

משנה ברורה הזהיר שהרבה חזנים נכשלים ומתחילים בברכה הבאה לפני שסיימו הרוב לענות על הקודמת, והוסיף שלפי השערי תשובה אסור לעונים לענות אחר שהתחיל החזן הברכה הבאה. עוד ביאר משנה ברורה מה שמספיק להמתין לרוב העונים הוא בחזרה שלא יוצאים בה השומעים ידי חובתן, אך אם יוצאים צריכים לשמוע את כל מילות החזרה.

סעיף י

מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד או בכל דבר שצריך לחזור בשבילו, יכוון דעתו וישמע משליח ציבור כל י"ח ברכות מראש ועד סוף כאדם שמתפלל לעצמו. ולא יפסיק ולא ישית. ופוסע ג' פסיעות לאחוריו, דכיון שכבר התפלל, אלא ששכח ולא הזכיר, אף על פי שהוא בקי, שליח ציבור מוציאו.

הוצרך לחזור על תפילתו יכול לצאת בחזרה

הורי בה"ג והרבה מן הראשונים עימו, השוכח דבר המעכב בתפילתו וצריך לחזור עליה, ישמע החזרה ויצא מהשליח ציבור (אין הביאור שלא יכול להתפלל מעצמו, אלא שאם רצה יכול לצאת בחזרת הש"ץ).

דין זה למדו ממחלוקת חכמים ורשב"ג אם שליח ציבור מוציא את מי שבקי י"ח רשב"ג היקל חכמים החמירו, ואף שהלכה כחכמים שלא מוציא את הבקי, ואף שגם רשב"ג כתב שיוצא רק עם שבשדות ולא מי שבעיר, כאן שהתפלל וטעה לכולי עלמא מוציאו השליח ציבור. שלחן ערוך הורה שיוצא בחזרת הש"ץ ויכוון מתחילה ועד סוף, ואף אם טעה בג' ברכות ראשונות (מ"ב).

כתבו האחרונים היום לא נהגו כן, שאינם בקיאים לצאת י"ח, וכתבו ב"ח ואליה רבה אם השליח ציבור בולע תיבות מדינא לא יוצאים ידי חובה (מ"ב).

היוצא ידי חובה בחזרה לא יענה מודים דרבנן אלא יקשיב לחזן, ומה שנהגו החזנים שאומרים בלחש בתחילת מודים, אין זה נכון ואין יוצאים ידי חובה על ידם, ויזהרו לומר בקול לפחות שישמעו עשרה שעל ידם (מ"ב).

סעיף יא

אם בעוד האדם מתפלל סיים שליח ציבור ברכה, וקודם שכלתה עניית אמן מפי רוב הצבור סיים זה תפלתו, עונה עמהם: **אמן**. הגה: ואפילו אם לא שמע הכרה כלל, רק שומע כזר עונן אמן וידע על איזה ברכה קאי, יענה עמהם וכן בקדיש וקדושה וזכרו.

סיים התפילה ושמע ציבור עונים אמן

הורה מהרא"י וכן פסק שלחן ערוך, סיים תפילתו באמצע חזרת הש"ץ מיד שסים השליח ציבור הברכה ורוב הציבור עדין באמצע עניית אמן, יכול לענות עימהם אמן, שעניית האמן היא ברכה אריכתא.

» **משמע משלחן ערוך** דווקא אם רוב הציבור עדיין לא סיימו.

» **הט"ז** התיר אף אם סיימו הקהל לענות מיד אחריהם, שהרי אמן הוא ברכה אריכתא.

הוסיף רמ"א אף אם לא שמע עונה אמן שהרי יודע איזו ברכה היא ואינו יוצא בה ידי חובה, ורמ"א לשיטתו לעיל דבעינן תרתי.

סיים התפילה ושמע יחיד שסיים לברך

סיים תפחתו וסיים חברו לברך איזו ברכה כתב משנה ברורה שעונה, ואף שהצריך שלחן ערוך דווקא כשרוב העונים לא סיימו ענייתם, היינו כשיש הרבה עונים בעיני רוב, דמיעוט כמאן דליתא, ולכן כשרק הוא עונה שפיר.

סעיף יב

העונה אמן, לא יגביה קולו יותר מהמברך.

לא להגביה הקול יותר למהמברך

הורה שלחן ערוך העונה לא יגביה קולו יותר מהמברך, דכתיב 'גדלו לה' וכו' שמו יחדיו'. כתב משנה ברורה מסתבר שהוא אף בזימון ובברכו, ואם כוונתו לזרז השאר שיענו בכל ענין מותר. משנה ברורה התיר לענות אמן על קטנים שהגיעו לחינוך ועל נשים בברכות המצוות שהזמן גרמא (הגר"ע פליג בנשים), ואסר בברכת שוטה.

סימן קכה – דיני קדושה

סעיף א

אין הציבור אומרים עם שליח ציבור נקדישך, אלא שותקין ומכוונין למה ששליח ציבור אומר עד שמגיע לקדושה, ואז עונים הציבור קדוש.

מה הציבור אומרים בקדושה וכיצד

תיקנו לומר קדושה בחזרה, רא"ש בתשובה הורה הציבור ישתקו ורק החזן יאמר, בית יוסף הסתפק אם זה רק על תחילת הקדושה או גם על ההמשך של ברוך ימלוך וצידד שגם על ההמשך.

להלכה:

» רא"ש שלחן ערוך גר"א ומשנה ברורה לשתוק ולצאת מהחזן, הטעם מפני שכך תיקנו, כמו בקדיש, ואפילו אם יש עשרה ישתוק, ולא יעיין או יהרהר (מ"ב).
» משנה ברורה נהגו העולם לענות הכל גם הציבור (וכן מנהגנו על פי האר"י, אלא שיש שאומרים בלחש חוץ מתיבות נקדישך ונעריצך, ויש שאומרים הכל בקול).

יזהרו הציבור לא לענות 'קדוש' קודם שסיים החזן 'זה אל זה ואמר' שלא יהא כאמן חטופה. יחיד יזהר לענות יחד עם הציבור 'קדוש' לא לפני או אחרי, ואם ענה קודם שענו בציבור יש אומרים שלא יצא ידי חובה ויחזור.

מה נחשב קדושה

ההוספות של שבת לכולי עלמא אינם מהקדושה, ומותר ללמוד בהם בהרהור. נחלקו ב'ימלוך':
» מגן אברהם חלק מהקדושה.
» שאר אחרונים לא חלק וכל שכן 'לעומתם' ו'בדברי' (מ"ב).

סעיף ב

טוב לכוון רגליו בשעה שאומר קדושה עם שליח ציבור. הגה: ויש ליטא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה, וכן מנענעים גופן ונוטלין אותם מן הארץ (טור ושולחן לקט). ואין לדבר באמצע הקדושה (מהרי"ל ובית יוסף בשם מהרי"א ודכר ארץ זוטא). ומי שאמר סדר קדושה, וכל לגית הכנסת ומלא כבוד עונים קדושה, חוזר ועונה עמהם (תשובת הרשב"א סימן רמ"ט).

עיניים בזמן הקדושה

בזמן אמירת הקדושה נחלקו להיכן יכוון מבטו, אשכנזים מביטים למעלה וספרדים למטה, סמך לאשכנזים מספר היכלות שהורה ללמד בני ישראל בשעת אמירת קדושה, לישא עיניהם למרום ולהגביה רגליהם מעלה. ט"ז הורה שיעצום עיניו, שאר אחרונים חלקו (מ"ב).

דיבור בזמן הקדושה

במסכת דרך ארץ זוטא מצא רב חמא את אליהו עם גמלים הטעונים חימה למי שמדבר בזמן הקדושה. וכן נהג מהרי"ל לא לענות עד סוף האל הקדוש (מ"ב).

רגליים בזמן הקדושה

כתב תרומת הדשן והורה שלחן ערוך יכוון רגליו בזמן אמירת קדושה.

מחשבה בזמן הקדושה

יכוון לקדש את ה' ושישרה עליו שכינה מלמעלה, ולקיים הפסוק ונקדשתי בתוך בני"י (מ"ב).

טעם לקפיצות בקדושה

א) ספר היכלות הורה שם להגביה רגליהם. ב) שבלי הלקט, על פי הנאמר בישעיה וינועו אמות הסיפים, ג) שבלי הלקט בשתים יעופף מכאן שצריך לעוף על שתי רגליו.

רמ"א הורה להגביה רגליו בקדוש, של"ה הוסיף גם בברוך וימלוך. נחלקו האם ידלג ממש או רק יגביה:

- » מגן אברהם אין לדלג.
- » אליה רבה המנהג כן לדלג.
- » משנה ברורה ידלג רק במקום שנהגו שלא יבואו ללעוג עליו.

הערות על אמירת הקדושה

הנוסח הוא מקדישים ולא מקדישין. יפסיק מעט בין תיבת שמקדישים לתיבת אותו.

» ב"ח הנוסח וכן כתוב.

» משנה ברורה ככתוב.

אמן יהא שמיא רבא חשוב מקדושה, ומכל מקום מי שענה כבר אמן יהא שמיא רבא עדיף שיענה קדושה. התחיל קדושה ושמע קדיש לא יפסיק אלא יענה אחר שסיים.

אמירת קדושה בב' מקומות

ענה הרשב"א לשואליו, העונה קדושה במקום אחד והגיע למקום אחר ושם אומרים קדושה שוב, אין בעיה שיענה עימהם. ולא כמו שטענו השואלים שיש תוספתא שאוסרת ענין זה.

סימן קכו – דין שליח ציבור שטעה

סעיף א

שליח ציבור שטעה ודילג אחת מכל הברכות, וכשמזכירין אותו יודע לחזור למקומו, אין מסלקין אותו. אבל אם דילג ברכת המלשינים, מסלקין אותו מיד, שמא אפיקורוס הוא. ואם התחיל בה וטעה, אין מסלקין אותו.

טעה או דילג בברכות

שליח ציבור נקרא יורד לפני התיבה, לסילוק השליח ציבור קוראים העלאה. במשנה ברכות (לד ע"א) הורו להעלות שליח ציבור שטועה ולהוריד תחתיו אחר. ובגמרא לעיל (כט ע"א) הורה רב רק שליח ציבור שטעה בברכת המינים מורידים אותו שמא נכנסה בו מינות שאר ברכות לא. נחלקו מה ביאור הגמרא:

» **רמב"ם** טועה זמן רב ואינו נזכר מעלין אותו כדברי המשנה, טועה מעט זמן תלוי בברכות, בברכת מינים מורידים אותו בשאר ברכות נשאר, וזה כוונת הגמרא (והוא הדין דילג בברכת השנים).

» **ר' יונה** במשנה מיירי להעלות אותו באותה פעם וזה נכון בכל ברכה, בגמרא מיירי להעלות לעולם. משלחן ערוך משמע כביאור רמב"ם.

ברכת השנים וברכות נוספות הדומות לה

ברכת השנים ביארנו שמעלים אף בשהה מעט, וכן הורה שלחן ערוך, ואף אם היה מוחזק לצדיק וכשר (מ"ב). בירושלמי מובא בנוסף לברכת המינים שמעלים את השליח ציבור, הוא הדין גם בברכת מחיה המתים ובונה ירושלים שיש לחושדו במינות, בבלי חלק על זה. טעם הבבלי ביאר ר' יונה, כיון שהחשד למינות הוא רק מספק, רק ברכת המינים שיש קללה למינים יש לחשוד שמשמיט מה שאין כן שאר ברכות.

להלכה:

» **רשב"א ושלחן ערוך** כבבלי (ותמה הבית יוסף על הטור שהביא הירושלמי אף שאין הלכה כמותו).

» **ט"ז** אם השמיט גם מחיה המתים וגם ירושלים מעלים אותו.

» **שאר אחרונים** חלקו על הט"ז.

אם ידוע שהשליח ציבור מין או כופר, ודאי שאין להעלותו אף שיקרא כל התפילה (מ"ב). גם כשמעלים את השליח ציבור לא לתמיד אלא רק לאותה תפילה.

מתי לא מסלקים בברכת השנים

התחיל בברכת המינים, ושכח את ההמשך, לא מעלים אותו, כך היה מעשה בגמרא שם עם שמואל שלא העלוהו וכן פסק שלחן ערוך, ואפילו אם ממתין הרבה כדי להיזכר בהמשך (מ"ב). דילג ראש הברכה וסיים סופה לא מצינו שיסלקוהו (מ"ב).

סעיף ב

שליח ציבור שטעה ואינו יודע לחזור למקומו, יעמוד אחר תחתיו (כלדך שנתצאר לעיל סימן נ"ג), ומתחיל מתחילת הברכה שטעה זה, אם היה הטעות באמצעיות. ואם היה בג' ראשונות, מתחיל בראש. ואם בג' אחרונות, מתחיל רצה.

להמשיך שליח ציבור שנתקע

שליח ציבור שנבהל או נחלש (מ"ב) ואינו יכול לחזור למקומו, מורידים אחר תחתיו ומתחיל מתחילת ברכה שפסק בה ראשון. כן פסק שלחן ערוך על פי המשנה ברכות לד ע"א. והשני לא יהיה סרבן באותה שעה. מימוניות הורו לממשיך שים שלום בחזן שהוא כהן, שיכוון מתחילת התפילה, כדי שלא יהיו כל ברכתיו לבטלה. רצה בית יוסף ללמוד לענייננו שהשני הוא רק מי שכוון מתחילת התפילה, ודחה דדווקא שם שידוע מראש שיחליפו החזן מצווים על אחד שיכול ליבו לחזרה, אך אין זה מעכב, ולכן כאן שאם יתחיל מתחילת הברכה יהא טורח ציבור לא הצריכו.

להלכה, שלחן ערוך השמיט הצורך שיקשיב השני לדברי השליח ציבור מתחילה, משנה ברורה כתב שלכתחילה כן ייקחו אדם כזה.

השתתק החזן בימים נוראים

השתתק החזן ונחלש באמצע הפיוטים, לכתחילה יתחיל השני מאתה בחרתנו, בדיעבד שהתחיל ממקום מהני כיון שמזכיר בסוף שוב 'מחול לעוונותינו'.

שלוש ראשונות ואחרונות

מבואר בברכות שם שחשובות חדא ברכה ושליח ציבור שטעה בזה חוזרים לתחילתם. אין חילוק בין שליח ציבור שדילג ברכה אחת מהם או שאמר פי הסדר והשתתק, בכל ענין חוזרים לתחילה (באה"ל כתב שאם נשתתק והשני הקשיב מתחילת התפילה, יכול להמשיך ממקום שפסק).

שליח ציבור כהן ונמצא מת

אם הוא מטמא דרבנן, יסתמו הפתחים וימשיכו בלי להודיעו, אם הוא דאורייתא יעצרו וירד אחר תחתיו כמו בנשתתק.

סעיף ג

כל מקום שהיחיד חוזר ומתפלל, שליח ציבור חוזר ומתפלל, אם טעה כמותו כשמתפלל בקול רם, חוץ משחרית של ר"ח, שאם שכח שליח ציבור ולא הזכיר יעלה ויבא עד שהשלים תפלתו, אין מחזירין אותו, מפני טורח הצבור, שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מזכיר בה ר"ח. אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה ואין בזה טורח צבור. הגה: יג אומרים לאס טעה בנחיתת של שבת וי"ט, דינו כמו בנ"ח, והכי נהגו (טור וסמ"ק).

השמיט ראש חודש בשחרית

פסק שלחן ערוך על פי בריתא ברכות (ל ע"ב), שליח ציבור שטעה דינו כמו יחיד, ולכן אם לא הזכיר משיב הרוח חוזר (דדווקא ר"ח יכולים לומר דזיכרון אחד עולה לכאן ולכאן אך לא בהזכרת מטר. מ"ב). לבד מאם טעה בתפילת שחרית של ראש חודש שאינו חוזר משום טורח ציבור, ואף שהשמיט הזכרת ר"ח הרי אומרה במוסף הסמוכה לה. נזכר קודם שסיים התפילה, חוזר לרצה, שלא הקילו רק כשסיים כולה ויצטרך לחזור לראש (שלחן ערוך על פי מימוניות).

השמיט ראש חודש בתפילת מוסף

נחלקו האם גורסים להקל גם במוסף משום הזכרת מנחה:

- » רי"ף רא"ש ושלחן ערוך לא גורסים, ואין להקל כיון שאינה סמוכה לה.
- » סמ"ג בשם בה"ג גורסים ולא חוזר משום שמזכיר במנחה.

התפלל של חול בשבת אם סומך על מוסף

שליח ציבור שהשמיט והתפלל של חול בשבת ויום טוב נחלקו האם סומך על הזכרת מוסף ולא יצטרך לחזור:

- » בית יוסף ושלחן ערוך מוכח מהראשונים שחוזר, דרך בר"ח שיש ביטול מלאכה הקילו משום טורח ציבור.
- » רמ"א אינו חוזר כמו בר"ח.

סעיף ד

אם טעה שליח ציבור כשהתפלל בלחש, לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הצבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, והוא שלא טעה בג' ראשונות, שאם טעה בהם, לעולם חוזר כמו שהיחיד חוזר.

שליח ציבור שטעה בתפילת לחש

כתבו הפוסקים שליח ציבור שטעה בתפילת לחש אינו חוזר אלא סומך על החזרה, נחלקו מה הדין בג' הברכות ראשונות:

- » טור גם בהם ימשיך ויסמוך על החזרה.
- » בית יוסף ושלחן ערוך בג' ראשונות חוזר, ודווקא שלא סיים תפילתו אבל אם סיים אינו חוזר.
- » משנה ברורה הסומך על הטור לא הפסיד. בערבית אין לו על מה לסמוך לכן יחזור, ובשבת יכול לסמוך על מעין שבע.

סימן קכז – דין מודים דרבנן

סעיף א

כשיגיע שליח צבור למודים, שוחין עמו הציבור, ולא ישחו יותר מדאי, ואומרים: מודים אנחנו לך (שאתה הוא ה') אלהינו אלהי כל בשר כו', וחותם ברוך אל ההודאות, בלא הזכרת השם. ויש מי שאומר שצריך לשחות גם בסוף, וטוב לחוש לדבריו. יס אומרים שאומר הכל בשחייה אחת, וכן המנהג (פסקי מהרי"א).

חוב כריעה במודים

בירושלמי איתא חיוב מתקנת חז"ל לציבור לשחות במודים של חזרה וכן הורה שוע, בגמרא ברכות לד רבא כרע בהודאה תחילה וסוף כמו שראה לר' ששת ור' נחמן, וביאר דברי הברייתא שנקטה שבהודאה לא כורעים, דמיירי בהודאה של הלל וברכת המזון אך בתפילה כורעים.

מתי יכרע במודים

בבבלי נהג רבא לכרוע תחילה וסוף, בירושלמי ר' זעירא נקט רק בתחילה ותלמיד אחד ששמו זעירא נהג גם בסוף.

להלכה:

- » ראב"ד בתחילה ובסוף, וטוב שיסיים יחד עם השליח ציבור כמנהג זעירא שהובא בירושלמי.
- » מהר"י אבוהב נהגו העולם לכרוע רק באמירת מילת מודים, כפשט ר' זעירא ולא כחומרת זעירא.
- » שלחן ערוך טוב לחוש לדברי האומר לכרוע גם בסוף.
- » רמ"א המנהג לכרוע כל זמן אמירת מודים.
- » ב"ח כרמ"א וזקוף מעט קודם שמסיים.

לא לכרוע מדי

נאמר שם עוד לא ישחה יותר מדי, טעם האיסור הוא משום דמחזי כיוהרא:

להלכה:

- » שלחן ערוך יכרע כשאר כריעות.
- » ב"ח רק ינענע ראשו כיון שהוא בחזרה.

על מי האיסור:

- » רמב"ם האיסור הוא על כל אחד.
- » טור רק על השליח ציבור כמעשה המובא שם הוא שרבי הוריד שליח ציבור.
- נחלקו אם האיסור הוא רק בכריעת מודים שבחזרה או בכל כריעות:
- » מהר"י אבוהב רק בחזרה שכריעת מודים היא כדי שלא יראו כופרים.
- » תוספות סמ"ג סמ"ק ומימוניות האיסור בכל כריעות וכן הורה שלחן ערוך לעיל קי"ג ה'.

נוסח ברכת מודים

נחלקו האמוראים מה יאמר כל אחד הוסיף על חברו מעט, הורה ר' פפא שיאמר כל הנוסח ולכן נקרא מודים דרבנן.

פירוש על שאנחנו מודים לך

- » רש"י מודים על הזכות להודות.
- » בית יוסף אפשר שהולך כסיבה למה תחיינו ותחנונו.
- » תוספות כוונתם לענות אמן על הודאת השליח ציבור.
- » ארחות חיים הנוסח הוא עד שאנחנו, היינו כל עוד שאנו בחיים.

האם חותמים בה

- נחלקו אם לחתום במודים דרבנן:
- » רמב"ם ושלחן ערוך הנכון לומר חתימה בלא שם ומלכות.
- » רשב"א לא ראיתי מי שחותם אמנם בירושלמי מובא שהיו חותמים.
- » גר"א חותם בשם ומלכות.

סעיף ב

אם אין שם כהנים, אומר שליח ציבור: אלהינו ואלהי אבותינו בברכה המשולשת וכו', ואני אברכם. ואין הצבור עונים אחריו אמן, אלא כן יהי רצון. הגה: ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו' רק בזמן שראוי לברכת כהנים ולישא כפים. ונהגו לומר בשחרית: שים שלום וכן כל זמן שאומר אלהינו כו', אבל בלאו הכי מתחילין: שלום רב. ויש מתחילין שים שלום במנחה של שבת, הואיל וכתיב ביה בלור פניך נתת לנו, שהיא התורה שקורין במנחה בשבת (הגהות מיימוני פ"ח מהלכות תפלה).

מה יעשו כשאין כהנים

כתב בספר המנהיג נחלקו בני בבל לא קוראים אלא רק פסוק ושמו את שמי מפני שאסור לישראל לומר הברכה של כהנים, בני ארץ ישראל קוראים (וכן הזכיר ר' עמרם), וכן הורה שלחן ערוך.

אמירת ושמו את שמי

כשאין כהנים האם יאמר ושמו את שמי:

- » **רש"י מגן אברהם ומשנה ברורה** לא יאמר שהוא רק צוואה.
- » **מימוניות ושלחן ערוך** יאמר כדי להזכיר שיעשה עימנו כמו שהבטיח.

אמירת עם קדוש

נחלקו איך יאמר 'כהנים עם קדוש':

- » **ר' יוסף קמחי** יאמר הכהנים בעם קדוש דאין הכהנים קרואים עם וראה מדאמרינן הכהנים והעם.
- » **אבודרהם** יאמר עם קדוש כדאיתא בידוי יום כיפורים. כתב הריטב"א יזהר לומר הכהנים עם קדוש פירוש כוהני השם לעם הקודש, ולא כהנים עם קדוש שהיה משמע שהם משרתים את העם.

מה יענו הקהל

הורו הראשונים שלא יענו אמן אלא רק כן יהי רצון, וכן הורה שלחן ערוך, יש שנהגו לומר אחר כל פסוק ויש רק בסוף הג' פסוקים.

דינים קצרים

כתב הזוהר באמירת הפסוקים יטה ראשו להיכל, לימין, להיכל ולשמאל. הורה רמ"א לא יאמר השליח ציבור אלא בזמן הראוי לברכת כהנים. עוד תלה רמ"א נוסח שים שלום הוא רק בזמן הראוי לברכת כהנים, אך בזמן **נהגו** שהשליח ציבור מקריא פסוקי הברכה, ר' עמרם כתב שזה חובה ולא תלוי במנהג.

הלכות ברכות

סימן רב – דיני ברכת פירות האילן

סעיף א

על כל פירות האילן מברך בתחילה: בורא פרי העץ, חוץ מהיין שמברך עליו: בורא פרי הגפן, בין חי בין מבושל בין שהוא עשוי קונדיטון דהיינו שנותנין בו דבש ופלפלין. הגה: ואם נתערב יין בשכר, אזלינן אחר הכו, אם הכו יין, מנכד: כולא פרי הגפן, ואם הכו שכר, מנכד: שהכל (כ"י בשם התשכ"ז).

ברכת פירות האילן, ברכה על יין

□ ברכת פירות האילן:

משנה ברכות (לה.) "כיצד מברכין על הפירות, על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ, חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן".

וכן פסק שלחן ערוך על פירות האילן מברך בורא פרי העץ, ולא פרי האדמה אף שגדלים מהאדמה משום שחשובים יותר^א (באה"ל ד"ה פרי העץ). לבד מהיין שהיה ראוי לברך עליו כברכת הפרי, אלא שמרוב חשיבותו שסועד הלב ומשמחו, קבעו לו ברכה בפני עצמו בורא פרי הגפן.

□ יין מבושל:

נחלקו האם יין מבושל חשיב השתנה לגריעותא, ומברך עליו שהכל, והאם כשר לקדש עליו:

- » תוספות רא"ש ר"ן סמ"ק מרדכי רמב"ן רשב"א מימוניות ותרומת הדשן מברך הגפן וכשר לקידוש.
- » רש"י ור"ש מברך שהכל, וודאי שפסול לקידוש.
- » ר' ירוחם ברמב"ם מברך שהכל.
- » בית יוסף ברמב"ם הרמב"ם כתב לעניין קידוש שפסול לקדש עליו משום שלא ראוי לנסך על גבי המזבח, אך בברכה סבר לברך גפן.

^א נחלקו האחרונים אם לומר פרי בפ"א דגושה, דעת האור לציון (חלק ב פרק מו הלכה לד) רפויה מפני שסמוכה לאות אל"ף שהיא מאותיות אהו"י ההופכות בג"ד כפ"ת לרפוי, דעת הגרע"י (יביע אומר חלק ט סימן כב) שמילת בורא אינה נחשבת צמודה למילת פרי ומוטעמת כאילו היא בטרחא, וממילא הפ"א דגושה מפני שהיא בראש מילה. ניקוד מילת הגפן, לדעת הבן איש חי (שו"ת רב פעלים חלק ב סימן כה) היא בסגול, אך דעת הרב מאוזז שהיא בקמץ (ירחון אור תורה אייר תשנ"ג).

להלכה:

פסק שלחן ערוך יין מבושל מברך עליו הגפן.

□ יין קונדיטון:

כתב שלחן ערוך אף יין קונדיטון שנותנים בו דבש ופלפלים ברכתו גפן. ואפילו שליש ממנו דבש ושליש פלפלין מברך עליו הגפן, כיון שלא באו אלא להטעימו (מ"ב סק"ח).

■ יין הנקרא 'וערמיט וין':

והוא מר ועשוי לרפואה, נחלקו מה יברך עליו (באה"ל ד"ה שהוא עשוי):

» **חיי אדם** בורא פרי הגפן.

» **פרי מגדים** אין החיך נהנה ממנו, ואפשר שאף שהכל אין לברך עליו.

□ ברכה על ארופי:

כתב הארחות חיים משקה מענבים הנקרא ארופי, מברך עליו שהכל.

□ יין תוסס:

כתב הרשב"א יין שנשחט מיד ועודנו תוסס מברך עליו גפן, כמובא בגמרא בבא בתרא (ז:).

"אמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום".

^ב וכן הורה הגרע"י יין מבושל או מפוסטר מקדשים עליו וברכתו גפן (חזון עובדיה ברכות עמוד קט-קיב, וביאר שם שאין לומר בזה סב"ל נגד מרן כיון שאף לחולקים לא יצא מכלל יין והמברך עליו גפן בדיעבד יצא, ובמקום שאף לדעת החולקים על מרן יצא אם יעשה כמרן יש להישאר בדעת מרן).

^ג כף החיים (אות יט) הורה שיפטרנו ביין גמור, ואם אי אפשר לו והוא נצרך לו, ירהר הברכה בליבו (הספק הוא מחמת שאין ברור לנו שאין נהנה ממנו החיך כלל, וכלשון הפרי מגדים 'וכמעט דאין החיך נהנה ממנו', אך אם הוא מר לגמרי ודאי שלא מברך עליו כמבואר בסעיפים לקמן).

^ד נחלקו האחרונים מהו אירופי, שו"ת כנסת הגדולה (חלק ב סוף סימן א) סבר שהוא יין שלא הספיק לתסוס והניחו בו כמין עפר לבן שלא יתסוס, וכך סבר הגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח פרק י"א, ובמהדורת תשע"ב עמוד קפו). ומשום כן הורה הגר"ש שהמערבים חומר הנקרא 'סורבייט' במין הענבים שלא יתסוס יברכו עליו שהכל, ואין זה הביסולפיט המצוי כיום בשימוש היקבים, שהוא מונע תסיסה רק באופן זמני ואף הגר"ש יודה שמברך עליו גפן). מאידך דעת החיד"א (ברכי יוסף סק"ב) והבן איש חי (מטות אות י) שאירופי הוא מיץ ענבים שנקפא ונקרש מחמת חומר שעירב בו, וברכתו שהכל. הגרע"י בהליכות עולם (חלק ב עמוד קיט) הוכיח מדברי שאר אחרונים שמיץ זה שנקרש דינו כיון דלא כהבן איש חי, וכיון שמדי ספק לא יצאנו, ברכה ראשונה יברך שהכל שודאי פוטר משקה זה, אך ברכה אחרונה לא יברך, שמא הלכה שנחשב יין וברכתו מעין שלוש ואין ברכת נפשות פוטרנו (בדעת הכף החיים עיין בהערות משנה ברורה מאורת הערה ח שהאריכו לבאר דעתו, ורצו ליישב תמיהת הגרע"י על הבן איש חי מכוח זה).

□ יין מעורב בשיכר או שאר משקים:

■ יין המעורב בשיכר:

תערובת יין ומים לדעת רמ"א מברך עליה גפן כל שיש ששית יין במים, נחלקו מה הדין כאן (מ"ב סק"י):

» **כתב הרשב"ץ** יין שנתערב בו שיכר תאנים, לא יצא מכלל יין עד שיהא הרוב שיכר, וכן פסק רמ"א. העיר הביאור הלכה (ד"ה אם הרוב) יין שמזוג כבר בהרבה מים ועכשיו מערב בו שיכר, יש ליזהר שלא יערב בו שיכר עד שיהא היין פחות משיעור ששית מהמים והשיכר.

» **גר"א** אף יותר מרוב עד ששית יין, כמזיגת יין במים. כתב הביאור הלכה (ד"ה מברך שהכל) אף לגר"א תלוי בחוזק היין, דיין חלש שאין דרך לערב בו רוב מים ולשתות, הוא הדין כשמעורב בשיכר.

» **ביאור הלכה** (ד"ה מברך שהכל) להלכה המערב רוב שיכר ביין, ברכה ראשונה יברך שהכל שיוצא בדיעבד אף לגר"א, אחרונה יפטור על ידי שישתה יין ודאי.

■ יין המעורב בשאר משקים:

» **מגן אברהם** לקמן (רד סקט"ז) הורה על יין המעורב בשאר משקים מברך גפן אף שיש רוב משאר משקים, לדעת הט"ז עד שיעור ששית יין, ולדעת מגן אברהם אף בפחות מששית כל שראוי לשתיה על ידי מזיגה כזו. הקשה **פרי מגדים** צריך עיון ממה שהורה רמ"א כאן שיין בטל ברוב שיכר.

» **גר"ז וחיי אדם** השמיטו דין המגן אברהם שיין מעורב בשאר משקים, כי סברו כדעת רמ"א כאן.

» **ביאור הלכה** (ד"ה ואם הרוב) יש חילוק בין תערובת שאר משקים שעשויים להשביח היין ומברך הגפן אף ברוב משקים כדברי המגן אברהם, לשיכר שאין דרך לערב כדי להשביח היין ולכן בעינן רוב.

■ נפגם ונפסד טעם היין מחמת התערובת:

בזה לכולי עלמא מברך שהכל^ה (מ"ב סק"ז).

סעיף ב

הבוסר, כל זמן שלא הגיע לכפול הלבן, מברך עליו: בורא פרי האדמה, ומשהוא כפול הלבן ואילך מברך עליו: בורא פרי העץ. ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן, לעולם מברך: בורא פרי האדמה, עד שיהיה גדול ביותר. ושאר כל האילן, משיוציאו

^ה הכף החיים (אות כא) הסתפק מה הדין כשעירב משקה הפוגם ביין והרוב יין, והורה לפוטרו ביין גמור, ואם אי אפשר יברך עליו שהכל מספק.

פרי, מברכין עליו: בורא פרי העץ ובלבד שלא יהא מר או עפוז ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו על ידי הדחק, דאז אין מברכין עליו כלל. הגה: ויש אומרים דעל חרובין אינו מברך בורא פרי העץ, עד שיראה בהן כמין ששלאות של חרובין, וכן בזיתים עד שיגדל הגז סביבם, וקודם לכן מברך: בורא פרי האדמה, וכן עיקר (טור).

שיעור הפרי הראוי לברכה, ברכה על בוסר

□ מקור לעניין שביעית מאימתי נחשב פרי:

בגמרא ברכות (לו ע"ב) הובאה משנה מסכת שביעית (פק ד משנה י') "מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית (פירוש ממתי נחשב פרי האילן לאוכל ואסור בקציעה בשנת שביעית), בית שמאי אומרים כל האילנות משויציאו, ובית הלל אומרים החרובין משישרשו (שיתחילו להכביד ולהיות תלויים כמין שרשרת), והגפנים משיגרעו, והזיתים משיניצו (משיגדל עליהם הגז), ושאר כל האילנות משיוציאו. ואמר רב אסי הוא בוסר, הוא גרוע וכו' ושיעורו כפול הלבן".

נחלקו אם לומדים משביעית לעניין ברכה:

» תוספות רא"ש ורשב"א פרי שאינו בשיעור הראוי, מברך עליו אדמה כדין נובלות של צלף, וכן פסק שלחן ערוך. לקמן יבואר באיזה פירות שייך דין זה.

» רי"ף ורמב"ם השמיטו דין זה.

□ השיעור בענבים זיתים חרובים ושאר פירות:

נחלקו באיזה פירות צריך שיגדלו מעט, והאם יש חילוק בין ענבים לזיתים וחרובים:

» טור שיעור המבואר במשנה בזיתים חרובים וענבים, ושאר פירות משהוציאו מברך עץ.

» ר' ירוחם רק בענבים בעינן שיעור, אך זיתים וחרובים משיוציאו מברך עץ כשאר אילנות. בית יוסף תמה מדוע לא פסקו גם זיתים וחרובים, וביאר בבדק הבית שזיתים וחרובים מרים הם עד שיגיעו לשיעור זה, וממילא לא מברך עליהם כלל.

להלכה:

» שלחן ערוך בוסר שייך רק בענבים ומברך עליהם אדמה, עד שיגיעו לשיעור פול הלבן, שאר פירות משיוציאו פרי ברכתן עץ.

^י עבר ובירך על בוסר עץ יצא ידי חובה (שיש לחוש לרדב"ז שסבר שבוסר ברכתו עץ והוי סב"ל, ועוד שכל שלא משקר בברכתו בדיעבד יצא ידי חובה כף החיים אות כז, חזון עובדיה ברכות עמוד קיט).

^י עיין לקמן (סימן רד סעיף ב ובמשנה ברורה סקי"ב) שקדים מתוקים קטנים מברך עליהם אדמה מפני שעיקרן היא הקליפה ולא נטעי להו על דעת לאוכלם קטנים, אך אם היה אוכל הפרי עצמו היה מברך עליו כראוי אף שלא נטעי להו אדעתא דהכי כמבואר בשלחן ערוך כאן. ובשקדים מרים שדרך לאכול בקטנותם כשהקליפה עיקר, מברך עץ אף על הקליפה, כמבואר לקמן סעיף ד. עוד עיין לקמן (סימן רד

- » **רמ"א ומגן אברהם** הוסיפו אף זיתים שישרשרו וחרובים שיגרעו".
- » **גר"א ופנים מאירות** כל הפירות דין אחד להם, רק שיגיעו לעונת המעשרות מברך עליהם עץ וקודם לכן מברך אדמה אף אם מיתקן שאינם בכלל פרי. ולפי זה ענבים בעינן שיראו חרצנים מתוכם, זתים משיביאו שליש, וחרובים משיראו בהם נקודות שחורות. תפוחים קטנים ששיעורם לעונת המעשרות אף כשהם קטנים משנעשו עגולים, יוצא הגר"א ושלחן ערוך שווים.
- » **ביאור הלכה** (ד"ה ושאר כל האילן) לכתחילה ינהג כגר"א שבברכת אדמה יוצא לכולי עלמא, והנהוג כשלחן ערוך אין למחות בידו".

■ **שיעור פול הלבן:**

כתב בשלחן ערוך כיון שלא ידוע לנו מהו שיעור פול הלבן, לעולם יברך אדמה עד שידע בבירור שהגיע לשיעורו. כתב משנה ברורה יזהר שלא לאכול כשיעור ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה, כיוון שהוא ספק מה יברך עליהם ברכה אחרונה' (מ"ב סקי"ד). אם לפי מראית העין כבר נגמר בישולו, מברך עץ לא משנה מה גודלו, וכן אם החרצנים שלהם נראים מבחוץ ודאי הוא קרוב להתבשל (מ"ב סקט"ו).

□ **ברכה על פרי שאינו ראוי או ראוי על ידי הדחק:**

■ **אינו ראוי כלל שאכלו כך או שמתקו:**

האוכל פרי והוא מר או עפון ביותר עד שאינו ראוי לאכילה, הורה שלחן ערוך אין מברך עליו כלל, שנחשב כעץ בעלמא (מ"ב סקי"ט). מיתק הפרי על ידי האור נחלקו מה יברך עליו (שעה"צ סקי"ט):

סעיף א) בדין שחת תבואה שלא הביאה שליש ברכתה שהכל, שבירקות לא אמרינן כל שהוציאו פרי מברך אדמה (כף החיים סימן רד אות יב).

י' כתב כף החיים (אות לה) אף מרן מודה לרמ"א בזיתים וחרובים, וביאר בבדק הבית שכל שלא הגיעו לשיעור זה ברכתם שהם מרים, ומשום כן לא חש מרן לפרש דינם (ורמ"א לא ראה בדק הבית שכתב בית יוסף).

ט' להלכה הורה האור לציון (חלק ב פרק יד אות ט) כדעת הביאור הלכה, דמשום סב"ל יש להורות כגר"א (שם דיבר לעניין עגבניות ירוקות הנמכרות בקופסאות שימורים ודעתו שיברך עליהם שהכל). אמנם דעת הגרע"י לא כן (עיין חזון עובדיה ברכות עמוד קכב, שהורה כדברי מרן אף בפירות חמוצים שיברך עץ, וודאי שלא הצריך שיגיעו לעונת המעשרות. ובמשנה ברורה הוצאת מאורות בהערות אות כו, דייקו שאף דעת הבן איש חי והכף החיים כהגרע"י לעניין שלא בעינן שיגיעו לעונת המעשרות).

י' דעת המשנה ברורה ורוב האחרונים שאין נפשות פוטרת על המחיה, כמוכח מדברי מרן לקמן (סימן רח סעיף ד וסעיף יז), והכף החיים חולק בזה (בסימן זה אות ל ואות עט, ולקמן רח אות צב), ולשיטתו יברך כאן נפשות בדיעבד (עיין לקמן סעיף יא בהערות).

- » **מגן אברהם** שהכל, שאינו נחשב פרי כלל^{יא}.
- » **עוללות אפרים** עץ, כיון שהם פירות, והכין אותם לאכילה על ידי מיתוק, ולא דומה לגרעיני פירות שמתקם.
- » **גר"א** הודה לסברת העוללות אפרים, אך מצד אחר אי אפשר לברך עץ, כיון שבעינן שיגיעו לעונת המעשרות.

■ **ראוי על ידי הדחק חמוץ או עפוי:**

- נחלקו** מה הדין באוכל פירות חמוצים או מרים הנאכלים על ידי הדחק (מ"ב סק"ח):
- » **שלחן ערוך** מברך עליהם עץ^{יב}.
- » **חיי אדם ועוללות אפרים** מברך שהכל, אם לא שבישלן או מיתקן באור שאז מברך עליהם עץ כברכתם, כיון שהם פירות אלא שצריכים תיקון.

סעיף ג

גרעיני הפירות, אם הם מתוקים מברך עליהם: בורא פרי העץ. ואם הם מרים, אינו מברך עליהם כלל. ואם מיתקן על ידי האור, מברך עליהם: שהכל.

^{יא} וכן פסק שו"ת רב פעלים (חלק ב סימן כט).

י' הלכה למעשה נחלקו האחרונים, דעת הבן איש חי (פנחס אות ב, שו"ת רב פעלים חלק ב סימן כט, חלק ד סימן ג) לחוש לחיי אדם ומספק יברך שהכל על פירות חמוצים או מרים הנאכלים על ידי הדחק, וכן דעת האור לציון (חלק ב פרק מו אות לה) והכף החיים (אות לד). דעת הגרע"י (הליכות עולם חלק ב עמוד צד) הלכה כמרן ומברך עליהם בורא פרי העץ (לעניין ברכה אחרונה, כתבו במשנה ברורה הוצאת מאורות בהערות אות כ, לדעת הבן איש חי וסיעתו שהורו כחיי אדם שמברך שהכל, לא יברך ברכה אחרונה נפשות, שמה שמברך שהכל מתחילה הוא מסב"ל ואין נפשות פוטרת על המחיה, ולדעת הכף החיים שפוסט בדיעבד, יברך כאן נפשות) (עיין לקמן סימן ר"ה סעיף א' ובהערות ברכה על בצל ושום חיים). אין ללמוד מפירות חמוצים לאכילה על ידי הדחק בדבר שמואס ממנו, שיש לחלק בין אכילה על ידי הדחק לבין אכילה על ידי דוחק גדול (יביע אומר חלק ד סימן יב אות יט).

לדעת האחרונים שחלקו על השלחן ערוך ומברך על פירות חמוצים שהכל, כתב הבן איש חי (שו"ת רב פעלים חלק ד סימן ג) לימונים קטנים מתוקים שנהגו להביאם לבגד בחודשי אב אלול, מברך עליהם עץ, אך שאר לימונים אם ודאי חמוצים מברך עליהם שהכל, וכיון שאנו מסופקים אם לימונים שלנו נחשבים חמוצים, יפטור אותם על ידי פרי אחר. ובשו"ת אור לציון (שם) כתב לימונים שלנו נראה שהם נחשבים לפירות מתוקים. דעת הגרע"י (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן כב אות כג) שהלכה כדברי מרן, ואף בלימונים יברכו העץ.

ברכה על גרעיני פירות

□ האוכל גרעיני פרי מה מברך:

■ גרעינים מתוקים הראויים לאכילה:

בריתא ברכות (לו ע"ב) "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגרעינים חייבין בערלה".
נחלקו הראשונים אם יש ללמוד מכך שגרעינים חשובים פרי לענין ברכה:

» תוספות ר' יונה מרדכי ורא"ש נחשבים פרי וברכתם עץ.

» רשב"א לא מברך עליהם עץ (ולא ביאר מה יברך).

להלכה:

» שלחן ערוך הורה כדעת תוספות וסיעתם מברך עץ בגרעינים מתוקים, מרים יבואר לקמן³.

» גר"א ואבן העזר מברך אדמה שאינם חשובים עיקר הפרי (מ"ב סקכ"ג).

» פרי חדש ואליה רבה מברך שהכל שאינם פרי כלל, וזו כוונת הרשב"א (שעה"צ סקכ"ב).

■ גרעינים מרים שמיתקן:

הורה שלחן ערוך גרעינים מרים לא מברך עליהם כלל, ואם מיתקן מברך עליהם שהכל, ובאחרונים דנו בדבריו (מ"ב סקכ"ה):

» פרישה פרי חדש וגר"א בפירות מרים שמיתקן הורה שלחן ערוך בסעיף ה שיברך עץ, ואם החשיב גרעינים מתוקים כפירות היו לו לפסוק במרים שמיתקן שיברך עץ.

³ להלכה הורו האחרונים שלא כדעת מרן משום סב"ל ושכן העיד החיד"א המנהג, כן הורו כף החיים (אות לו) הגרע"י (חזון עובדיה תרומות ומעשרות עמוד קכג, וחזר בו ממה שכתב בחזון עובדיה ברכות עמוד קכג לברך אדמה, ואף מה שכתב בחזון עובדיה ברכות לברך אדמה, כתב בהלכה ברורה סוף הערה יג, שחזר בו ממה שהורה ביביע אומר חלק ז סימן לא בהערה שהמנהג כחיד"א לברך שהכל), אור לציון (חלק ב פרק יד בהערות לתשובה י) ברכת ה' (חלק ג פרק ז סעיף יב) והלכה ברורה (סעיף טו, וסיים שם שהרוצה לברך פרי העץ על הגרעינים יש לו על מה שיסמוך. ועיין לעיל בברכת הבוסר בהערות שכתב הגרע"י שמקום שלא משקר בברכתו לא אומרים סב"ל נגד מרן, ואם כן כאן לא היה לנו לומר סב"ל שהרי אם בירך על גרעין העץ יצא לכולי עלמא, ויש לחלק שכאן מנהג העולם הוא לברך שהכל, ובמקום מנהג אין לנו להישאר בדעת מרן. ועיין עוד בברכת ה' חלק ג שדבר שלא קרוי פרי כגון עלי גפן, לא שייך לומר בו דברי המגן אברהם כיון שאינו משקר בברכתו יצא ולדידן נישאר בדעת מרן אף שיש סב"ל, ולפי דבריו יש להצדיק דבי ההלכה ברורה ולחלק בין פירות חמוצים שייך בהם לשון פרי לבין גרעיני פירות).

נטיעת פירות לצורך גרעינים כגון אבטיחים הנורעים להוציא מהם הגרעינים ולקלותם, לכולי עלמא נחשבים פרי ומברך עליהם כברכת הפרי, גרעיני חמנייה הם עצמם הפרי ומברך עליהם אדמה (אור לציון שם, שו"ת יביע אומר שם אות ד ה, ברכת ה' שם סעיף יג).

» **מגן אברהם ואבן העזר** אף שגרעינים נחשבים פרי במתוקים, אינם עיקר כפרי עצמו, ולכן גרעינים מרים טפלים לגמרי וגם אם מיתקן יברך שהכל.

» **משנה ברורה** אין לזוז מפסק השלחן ערוך, שיש לצרף לפסק השלחן ערוך דעת הגר"א ועוד אחרונים דלעיל לברך על גרעינים מתוקים אדמה, וממילא במרים ומיתקן יברך שהכל.

■ **אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי:**

כתב המשנה ברורה (סקכ"ג) אוכל גרעין אחר שאכל הפרי, נפטר בברכת הפרי ואינו מברך על הגרעין כדין עיקר וטפילה".

סעיף ד

שמן זית, אם שתאו כמות שהוא אינו מברך עליו כלל, משום דאזוקי מזיק ליה. ואם אכלו עם פת, אינו מברך עליה דפת עיקר ומברך על העיקר ופותר את הטפילה. ואם שתאו מעורב עם מי סלק"א (הנקלא אַניגרו), שאז אינו מזיק אדרבא הוא מועיל לגרון אם הוא חושש בגרונו, הוה ליה שמן עיקר ומברך עליו: **בורא פרי העץ**. ואם אינו מתכוין לרפואה אלא לאכילה, הוי ליה אַניגרו עיקר ואינו מברך אלא על האַניגרו (שהכל).

י" הכף החיים (אות לו) הורה מעיקר הדין כדברי המשנה ברורה, והוסיף מהיות טוב יברך על דבר אחר שהכל ויכוון על הפרי. והגרע"י בשו"ת יביע אומר (חלק ז סימן לא) היקל כדעת האחרונים שאף אם אוכל פרי וגרעין מפרי אחר לא יברך על הגרעין שהכל, ולא מטעם עיקר וטפל אלא כיון שבירך על פרי העץ מתחילה יש לומר שפטר אותו בברכת העץ, ואף שהלכה מברך על גרעינים שהכל כאן יש לנו לומר סב"ל שמא יצא בברכת העץ שבירך כבר. ולא עוד אלא עדיף טפי שיפטור הגרעין בברכת העץ של הפרי מאשר שיקדים לברך על הגרעין שהכל מספק (אף שבעלמא דעת הגרע"י יביע אומר חלק ח סימן כב וסימן כו, חזון עובדיה ברכות עמוד רעז, הליכות עולם חלק ב עמוד קטז, שעדיף שיברך על הוודאי ויכוון שלא רוצה לפטור הספק, ואם כן היה לו להורות שיברך על הפרי ויכוון שלא לפטור הגרעין, ושוב יחזור ויברך על הגרעין, יש לחלק כיון שכאן דעת מרן שהגרעין ברכתו עץ ומעיקר הדין היה לנו להורות כדבריו, כשכבר מברך עץ יש לנו לחוש יותר לברכה שאינה צריכה ולהורות לו שיפטור הגרעין, ולא דומה לשאר מחלוקות שלא גילה מרן דעתו, וכן מבואר בדברי היביע אומר חלק ז הנ"ל. ועיין במשנה ברורה הוצאת מאורות בהערות אות ל שהקשו סתירה בדברי הכף החיים, שבסימן זה אות קו הורה כשיש לפניו שני מינים אחד ודאי ואחד ספק כגון האחד ודאי אדמה והשני ספק אדמה ספק שהכל, שיקדים לברך על הספק קודם, ומאידך הורה כאן בגרעינים מרים שמיתקן ומברך על פרי אחר שברכתו כברכת פרי הגרעינים, שפותר בברכה את גרעיני הפרי, והניחו בצריך עיון. ואמת שיש לתמוה עוד על הכף החיים מדוע הביא את המקרה שהגרעינים והפרי אינם מאותו פרי רק לעניין גרעינים מרים שמיתקן ולא בגרעינים סתם שדיבר בהם באות לו, וצריך עיון).

ברכה על שמן זית

□ דיני השותה שמן זית ופרטיהם:

בגמרא ברכות (לה ע"ב לו ע"א) "אמר ר' יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ, היכי דמי אילימא דקא שתי ליה אוזוקי מזיק ליה וכו', אלא דקא אכיל ליה על ידי פת אי הכי הויא ליה פת עיקר והוא טפל וכו', אלא דקא שתי ליה על ידי אניגרון הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל (אניגרון הוא מי סלק, ומערב השמן עם מי הסלק) וכו', הכא במאי עסקינן בחושש בגרוננו וכו', מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לברוך עליה כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי". **מבואר** ג' מצבים, שותה סתם לא יברך מפני שמזיקו^{טו}, שותה עם פת מברך על הפת ופוסט השמן, שותה תערובת שמן ואניגרון לרפואה, מברך עץ מפני שהשמן עיקר, ומפני שהשמן הוא משקה חשוב אין דינו כשאר סחיטת מי פירות שמברכים עליהם שהכל.

■ שותה שמן זית לבד:

השותה שמן זית לבד, נחלקו אם יברך עליו מפני שהוא מזיק:

» הרמב"ם סבר יברך שהכל ולא עץ.

» **טור ושאר הראשונים** לא יברך כלל, שאין לו הנאה ממנו והוא מזיק, **וכן פסק שלחן ערוך**^{טז}.

■ אוכל שמן זית עם פת:

מבואר בגמרא אף שנהנה מהשמן הפת עיקר ומברך עליה ופוסט השמן, ואפילו היה השמן מרובה. **נחלקו** באוכל פת רק כדי שלא יזיקנו השמן, האם הפת עיקר (מ"ב סכ"ט):

» **מגן אברהם עולת תמיד וגר"ז** מברך על השמן. אם אוכל

» **ב"ח נחלת צבי אליה רבה ושערי תשובה** אף בזה הפת עיקר^{יז}.

^{טו} שמן אינו מר כל כך שאי אפשר לשתותו ולכן אם לא היה מזיק היה לנו לברך עליו (עיין להגרע"י שו"ת יביע אומר חלק ד סימן יב אות יח, שדבר שאין נהנה ממנו הנאת החיך וגם אינו סולד ממנו, יש לברך עליו שהכל ורק אם סולד ממנו או שהוא מזיק לא מברך עליו כלל), ורק מפני שהוא מזיק לא מברך עליו, וכשמערב בו אניגרון שאז אינו מזיק ממילא שייך לברך עליו.

^{טז} הבן איש חי (פנחס אות ט) הורה בשותה שמן זית יברך עליו עץ. ובאור לציון (חלק ב פרק יד בהערות אות א) כתב יש שרצו ליישב דעת הבן איש חי שהשתנו הטבעים ולכן מברך שהכל מפני שאינו מזיק כל כך, ולמעשה דחה סברתו שאין לחוש שנשתנו הטבעים מזמן מרן השלחן ערוך, ואף שנראה שאינו מזיק אינו ראייה שאפשר שמזיק באופן שאינו ניכר. האור לציון (שם) הורה לכתחילה לברך שהכל על דבר אחר, לחוש לדעת הרמב"ם. וכן הורה הכף החיים (אות מ), ובאין לו דבר אחר כתב שיהרהר הברכה בליבו.

^{יז} הכף החיים (אות מא) הורה שאם אוכל יותר מכזית פת יברך על הפת כדעת הב"ח, ואם אוכל פחות מכזית מברך על השמן בורא פרי העץ (עיין במשנה ברורה הוצאת מאורות בהערות אות לב, ביאור דבריו).

אם כוונתו גם לשבוע וגם להעביר השמן לרפואה, לכולי עלמא מברך על הפת (שעה"צ סק"ל).

□ שותה שמן זית עם מי סילקא 'אניגרין':

מבואר בגמרא אם מערב שמן עם אניגרין, אין השמן מזיקו אלא אדרבא מועיל לו לגרון. כתב המשנה ברורה (סק"ל) הוא הדין אם עירבו עם שאר משקה שטעמו של בהשמן טוב ואין מזיקו על ידי זה".

■ חושש בגרונו ושותה:

השמן עיקר מפני שהוא מרפא ומברך עליו עץ כדברי הגמרא, וכן פסק שלחן ערוך. נחלקו מה שיעור השמן בתערובת על מנת שיברך עליו עץ (מ"ב סק"א, שעה"צ סק"ג):

» ב"ח עולת תמיד ומגן אברהם אף אם השמן מועט והאניגרין מרובה".

» אליה רבה צריך שיהיה השמן שיעור מרובה, אבל לא בעינן שיהיה רוב.

» שער הציון צריך שיהיה שיעור המועיל לרפואה, אף אם השמן מועט.

ברכה אחרונה כשמברך עץ בתחילה, יברך בסוף מעין שלוש (מ"ב סק"ב). לקמן (מ"ב סק"פ) מבואר אם גם חושש בגרונו וגם תאב לשותות האניגרין, מברך כברכת הרוב.

■ אינו חושש בגרונו:

שותה שמן המעורב באניגרין נחלקו מה מברך:

- » ר' יוסף וטור שמן עיקר ומברך עץ.
- » רמב"ם מהר"ם ובה"ג אניגרין עיקר ומברך שהכל.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מברך שהכל כרמב"ם וסיעתו. דנו האחרונים מדוע לא מברך אדמה כדין מי שלקות:

» מגן אברהם הקשה אף אם האניגרין עיקר הרי הוא מי שלקות ומברך עליהם פרי האדמה כמבואר לקמן, ומדוע הורה שלחן ערוך שמברך עץ.

ולעניות דעתי יש לו לכוון לשבוע גם מהלחם, ובוה לכולי עלמא מברך כדברי השעה"צ, וכן הורה בהלכה ברורה (סעיף יט).

י" עיין ברכת השם חלק א סעיף כא ובהערה 78, 81-80) ומדבריו מתבאר שעל ידי האניגרין אין השמן מזיקו ושפיר שייך לברך עליו אף שאין בו טעם טוב. ואם מערב משקה שיש בו טעם טוב יש לברך אף שעדיין השמן מזיקו, נמצא דסגי בחד מתרתי או טעם טוב ומברך על הנאת החך או שאינו מזיק ומברך על הנאת מעיו (עיין לקמן סימן ר"ד סעיף ה' בהערה, שביארנו דעת המ"ב כאן ושם שהצריך תרתי לברכה גם שיהא טעם טוב וגם שלא יזיקנו).

י"ז וכן הורה הכף החיים שהשמן עיקר אף אם הוא מועט (אות מג).

י"ז וכן הורה כף החיים (אות מב) אם רוצה שניהם גם הרפואה וגם המשקה, יברך על הרוב.

» גר"א ביאר כאן שמתקן האניגרון לשתייה מברך שהכל.
 » אליה רבה מדובר שהשמן מרובה, ואם האניגרון מרובה באמת יברך אדמה (מ"ב סקל"ד, שעה"צ סקל"ו).

נחלקו לשלחן ערוך אם הוא אף בשמן מרובה מהאניגרון (מ"ב סקל"ד):
 » ט"ז דווקא בשמן מועט, אך מרובה מברך עץ.
 » מגן אברהם אף שהשמן מרובה, כיון שכוונתו לאכול אניגרון עיקר.

סעיף ה

שקדים המרים, כשהם קטנים מברך: בורא פרי העץ. גדולים, ולא כלום דאזוקי מזקי. וטעמא דמלתא, כשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה ואינה מרה, וכשהם גדולים עיקר אכילתם מה שבפנים והוא מר. ואם מיתקן על ידי האור או דבר אחר, מברך: בורא פרי העץ.

שקדים המרים

□ ברכה על מין שקד מר:

ישנם ב' מיני שקדים מתוקים ומרים, מתוקים מבואר לקמן (סימן רד סעיף א) כשהם קטנים שהכל שלא נוטעים על דעת לאוכלם בקטנותם, גדולים עץ משום שזו אכילתם. שקדים מרים מרירותם ניכרת רק כשהם גדולים, ובקטנים עיקרם היא הקליפה שאינה מרה:
 א. קטן מברך בורא פרי העץ, כיון שעתידים להיות מרים כשיגדלו, נוטעים אותם על דעת לאוכלם כשהם קטנים (מ"ב סקל"ה).
 ב. גדול מר לא מברך כלל, כיון שלא נהנה באכילתו.
 ג. גדול שמתקו מברך עליו בורא פרי העץ, כיון שנקרא פרי אלא שמחמת טעמו לא היה ראוי לאכילה, ועל ידי המיתוק נעשה ראוי לאכילה, כמו פרי הראוי לאכילה על ידי בישול (מ"ב סקל"ו וסקל"ז) כ"א.

^{כא} כף החיים (אות מט) הורה בין בגדולים ובין בקטנים, יברך עליהם שהכל. וטעמו דדעת האבודרהם כיון שהם מרים נוטעים אותם לרפואה, וכיון שיש בזה ספק הורה לברך שהכל מסב"ל. אך דעת ההלכה ברורה (סעיף כא) שמברך בורא פרי העץ (כיון שזו דעת מרן, וכל שלא משקר בברכתו כשנוהג כמרן, אין לומר סב"ל כמבואר בכמה מקומות. ועוד שדעת האבודרהם היא דעה יחידאה ואין ראוייה לצרפה לספק כנגד שאר הראשונים ומרן). אתרוג מר שריקחו, עיין לקמן בהערות על סעיף ו.

סעיף ו

כלף (פרוש כלף מין חילין שעלין שנו ראויים לאכילה, ויש צעליו כמין תמרים. אציונות הוא הפרי מהכלף וקפרסין הן קליפה שסניב הפרי קליפות האגוזים), על העלין ועל התמרות ועל הקפריסין: בורא פרי האדמה. ועל האביונות שהם עיקר הפרי, בורא פרי העץ.

עץ הצלף

□ ברכה על פירות עץ הצלף:

בגמרא ברכות (לו ע"א) "אמר רב יהודה אמר רב, צלף (פרי שיש בו עלין ותמרות שאינם הפרי אך יש האוכלים אותם, ובאביונות שהם הפרי יש קליפה הנקראת קפרסין, נחלקו אם הקליפה נחשבת פרי) של ערלה בחוצה לארץ (כמו שיבואר לקמן, שבחוץ לארץ יש לפסוק כמיקל בערלה), זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין (רק האביונות נחשבים פרי). למימרא דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי, ורמינהו על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ (מוכח שגם הקפרסים נחשבים פרי), הוא דאמר כרבי עקיבא, דתנן רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, רבי עקיבא אומר אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי". נחלקו האם יש ללמוד ממעשה רב יהודה לדין ברכות שרק האביונות נחשבים פרי, או שיש לומר שהיקל רק משום ערלה בחוץ לארץ כמבואר בגמרא שם:

» רי"ף רשב"א ורמב"ם אף לעניין ברכה רק האביונות נחשבים פרי.

» רא"ש לעניין ברכה גם הקפרסין דינם פרי.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרי"ף וסיעתו שמברך עץ רק על האביונות, ואילו על שאר הדברים שאוכל מהעץ יברך אדמה שאינם חשובים כפרי (מ"ב סקל"ח)²². דיעבד שבירך על הקפרסין עץ, יצא (מ"ב סקל"ט). **ברכי יוסף** כתב שהיום לא נוטעים על דעת לאכול העלים והתמרות, ולכן יברך עליהם שהכל (שעה"צ סקמ"א)²³.

²² הכף החיים (אות נא) כתב שהיום הדין שונה, העיקר הוא הקפרסין ומברך עליהם עץ, ועל האביונות מברך אדמה.

²³ וכן הורו כף החיים (אות נא) והלכה ברורה (סעיף כב) שכיום לא נוטעים הצלף לאכילת העלים והתמרות וברכתם שהכל.

□ ברכה על קליפת תפוזים:

קליפת תפוזים שמטגנין בדבש, יש מחלוקת באחרונים מה יברך עליה, ולכן לכתחילה יברך שהכל, ובדיעבד שבירך עץ או אדמה יצא (מ"ב סקל"ט)²⁷.

סעיף ז

תמרים שמיעכן ביד ועשה מהם עיסה והוציא מהם גרעיניהם, אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם: בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש. הגה: ולפי זה הוא הדין בלעווען הנקרא פוילל"א מזכין עליהם: בורא פרי העץ. ויש אומרים לנכד עליהם שהכל (תדומת הדשן סימן כ"ט ובית יוסף בשם הטור), וטוב לחוש לכתחלה לנכד שהכל אבל אם זיך בורא פרי העץ יאל, כי כן נראה עיקר.

תמרים שעשה מהם עיסה

□ ברכת פירות מרוסקים:

הקדמה: בדבר המרוסק יש כמה דרגות, מעוך, מרוסק שנעשה כעיסה, התרסק ונימוח עד שלא ניכרת כלל צורתו כמו ריבה שנעשית על ידי בישול (באחרונים התבאר עוד דרגה של מעוך לגמרי אך לא נימוח ממש כמו ריבה). לקמן יבואר במעוך בלבד לכולי עלמא מברך עליו כברכתו, במרוסק כעיסה ובנימוח הוא מחלוקת.

בגמרא ברכות (לח.) "אמר ליה ההוא מרבנן לרבא טרימא מהו (פירות כתושים מה יברך עליהם) וכו', והלכתא תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ, מאי טעמא במלתייהו קיימי כדמעיקרא". נחלקו באיזה ריסק הורה רבא שמברך עץ:

» רש"י טור ותדומת הדשן כתוש מעט שאינו מרוסק.

» רמב"ם אף כתוש הרבה, כגון שלקח תמרין ועשה מהם עיסה.

²⁷ בדיון קליפות פירות מרוסקים, פסקו האחרונים הלכה שיברך שהכל מספק, כן הורה בן איש חי (פנחס אות ד) כף החיים (אות נד) אור לציון (חלק ב פרק יד אות ג) והגרע"י (הליכות עולם חלק ב עמוד צו, חזון עובדיה ברכות עמוד קל). קליפת אתרוג מרוקחת, כתב כף החיים (אות נה נו) אם רקח הקליפה העבה של האתרוג שרוב האתרוג עשוי קליפה, מברך עליו בורא פרי העץ, כיון שנוטעים אותו על דעת קליפה זו והיא פרי. אך אם רקח הקליפה הדקה הירוקה מברך עליה שהכל, כדיון קליפה מרוקחת. ויש לדון עוד מצד טעם הקליפה שהוא מר ואינו ראוי לאכילה אלא על ידי מיתוק והוא מר, יש לדמותו לפירות מרים שמיתקן כמבואר לעיל בסעיף ה' ובהערות, שדעת מרן לברך עץ, ודעת האבודרהם לברך שהכל. ואם ראוי לאכילה על ידי הדחק, לכולי עלמא יש לברך עליו עץ כשירקחו, כמבואר בהערות בסעיף ב, מחלוקת מרן ואחרונים מה יברך על פרי הנאכל על ידי הדחק וכולי עלמא מודים במיתקן מברך ברכתם הראויה. אתרוגים של אילנות סרק כמצוי בצפון אפריקה, עיין לקמן סימן רג סעיף ד ובהערות, פירות חשובים אף אם הם של עצי סרק מברך עליהם בורא פרי העץ (כן הורה הרב יעקב יוסף, בשיעור על סימן רג). ברכת ריח על אתרוג של מצוה עיין לקמן סימן רט"ז סעיף י"ד.

להלכה:

» **שלחן ערוך** הורה כרמב"ם, תמרים שמיעכן ביד והוציא מהם גרעיניהם, מברך עליהם עץ בתחילה ומעין שלוש בסוף אף שהתרסקו או נימוחו לגמרי, משום שעדיין ממשן קיים. כתב רמ"א לפי דבריו יברך על ריבה הנעשית על ידי ביטול פירות עץ. אף פרי האדמה ברכתו כך, כגון מיעך תפוחי אדמה מברך עליהם אדמה (מ"ב סק"מ) כ"ה.

כ"ה באחרונים נחלקו מה דעת מרן ואם הלכה כמותו ונפקא מינה לכמה דברים מעשיים. הבן איש חי (פנחס אות ג יב, שו"ת רב פעלים חלק ח סימן כח) כתב שמברך שהכל על פרי שנימוח לגמרי ונשתנה צורתו, לא כדעת מרן השלחן ערוך משום סב"ל. והורה לברך שהכל על משמש ששורין אותו במים ומועכים אותו, או שנימוח בתבשיל או שעושים ממנו כעין דבילה. וכן תמרים שמועכים אותם ועושים מהם עיסה, או עיסה הנעשית משומשום ותמרים וקוראין אותה 'מדג'וגה' שהכל, ורק אם נשאר חתיכות מהתמרים בעיסה מברך עליהם עץ ופטר שאר העיסה. האור לציון (חלק ב פרק יד אות ב) כתב אף הוא כדברי הבן איש חי, ועל כן הורה לברך שהכל על לדר הנעשה ממשמש על ידי שטוחנים אותו ומייבשים אותו ואחר כך מרדדים אותו דק, ובפרט על לדר העשוי בזמננו שנעשה ממחית משמש (ודייק אף מלשון הרמב"ם שהביא מרן, תמרים שמיעכן ביד, דדווקא מיעוך ביד שאינו מועך לגמרי מברך עץ, ואף שממרן בבית יוסף מוכח שלא הבין דברי הרמב"ם כך, יש לצרף הספק בהבנת דברי הרמב"ם ולומר סב"ל. ובחזון עובדיה דחה סברא זו). כף החיים (אות נז, לקמן סימן רד אות נד) אף הוא הורה לברך שהכל משום סב"ל, וטוב שיביא הפרי שלם ויברך עליו ויפטור העיסה בברכה ראשונה ואחרונה. **שיעור הפרי שיקרא מעוך** נחלקו מהו, דעת הכף החיים (אות נח) שאף פרי שנמעך על ידי גירוד בפומפיה יברך עליו שהכל מספק, אך האור לציון (בהערות שם) כתב שכל שהחתיכות אינם קטנות מגודל השומשום שהוא הפרי הקטן ביותר מברך כברכת הפרי. **מאידך** דעת הגרע"י (יביע אומר חלק ז סימן כט, חלק ט סימן קח אות צב הערות על ספר אור לציון, חלק י סימן נה הערות על שו"ת רב פעלים חלק ב אות יא. ועיין יביע אומר חלק ד סימן יב אות יח בדיון מרקחת ורדים שכתב שאם נימוח יש להורות כרב פעלים לברך שהכל, ואולי חזר בו ממה שכתב שם ועיין לקמן סימן רד סעיף יא בדיון מרקחת ורדים ובהערות שם) שיש לברך עליהם ברכתם הראויה מקודם לכן, בין שנתרסקו בכלי, בין שנתמעכו ביד, וכן מרקחות של חבושים ושאר פירות אפילו הם כתושים ביותר על ידי מיקסר וכיוצא בזה ונמחית צורתם לגמרי, צריך לברך עליהם בורא פרי העץ, כדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. וכן תמרים שמיעכן וריסקן ועשאו כמין עיסה, באופן שאבדה צורתן, בין ביד בין בכלי, יש לברך עליהן בורא פרי העץ, ולבסוף ברכה מעין שלש. ועל תפוחי אדמה מרוסקים מאד שנקראים 'פירה', צריך לברך בורא פרי האדמה, וכן צנון או גור שנתרסקו הרבה על ידי פומפיה דקה, מברך עליהם בורא פרי האדמה, ולא שייך לומר בזה "ספק ברכות להקל" מפני סברת החולקים, שכלל גדול בידינו שכל שהחולקים מודים שאם בירך הברכה הראויה להם בדיעבד יצא ידי חובה, אין בזה משום ספק ברכות להקל, ולכתחילה יש לברך הברכה הראויה כפי דעת מרן. וכן דעת הברכה ה' (חלק ג פרק ז סימן כו). **פרי שחוק** ומעוך, עיין לקמן סימן ר"ג סעיף ז'.

עתה נביא סוגי מאכלים שונים ומה דעת הגרע"י לברך עליהם. **פלאפל** הנעשה מגריגי חומוס טחונים המעורבים במעט פירורי לחם ותבלין ומטוגנים בשמן, הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קלו, וחזר בו ממה שהורה ביביע אומר חלק ז סימן כט) שיברך שהכל כיון שנשתנה טעמו הרבה, והמברך אדמה אין למחות בידו. והאור לציון הורה שאם טחנם בשיעור פחות מגודל שומשום יברך שהכל. **פתיתי**

» **רמ"א** יש אומרים לברך על דבר מרוסק שהכל, וטוב לחוש לדבריהם לברך שהכל, ואם בירך עץ יצא. **נחלקו** באיזה מקרה היקל רמ"א לברך שהכל (מ"ב סקמ"א, שעה"צ סקמ"ו סקמ"ז):

◀ **לבוש מגן אברהם ואליה רבה** רק ריבה שנימוחה לגמרי, אך מרוסק שלא נימוח מברך עץ.

◀ **שיירי כנסת הגדולה עולת תמיד ועוד** אף מרוסק שלא נימוח מברך שהכל.

» **משנה ברורה** (סקמ"ב, באה"ל ד"ה תמרים שמיעכו) להלכה מרוסק כמו תמרים מברך עץ כמבואר בשלחן ערוך (לדעת שיירי כנסת הגדולה וסיעתו אף רמ"א מודה בזה), מרוסק נימוח כמו ריבה שעבדה צורתו יברך שהכל ודיעבד שבירך עץ יצא (בביאור הלכה ביאר טעמו שהלך כדעת רוב האחרונים).

▪ פירות שרוב אכילתן על ידי ריסוק:

כגון מאכל שמבשלין מדלועין, לכולי עלמא מברך ברכתם הראויה בין עץ ובין אדמה (מ"ב סקמ"ד). **לקמן** סימן ר"ג סעיף ז' מבואר, בשמים שחוקים לכולי עלמא ברכתם אדמה כיון שדרכם בכך (מ"ב לקמן סימן ר"ג סק"ב).

□ ברכה אחרונה על ריבה לרמ"א וסיעתו:

פירות שבעת המינים שנימוחו כמו ריבה לרמ"א וסיעתו שברכתם שהכל מספק, יש להסתפק מה יברך ברכה אחרונה, כיון שאין נפשות פוטרת מעין שלוש אף בדיעבד^י, ולכן

קורנפלקס כתב ההלכה ברורה (סעיף כט) בשם הגרע"י שכיון שאין בהם לא צורת תירס ולא טעם תירס יברך עליהם שהכל, כדין הפלאפל המבואר לעיל. **פירה** הנעשה מתפוחי אדמה מרוסקים, תלוי במחלוקת האחרונים הנ"ל לדעת הגרע"י יברך אדמה, והאור לציון הורה שיברך עליו שהכל. פירה אינסטנט הנעשה משבבי תפוחי אדמה מיובשים ואחר שמוסיפים עליהם מים חמים חוזרים לצורת פירה, הורה הלכה ברורה (סעיף כה) בשם הגרע"י שברכתו בורא פרי האדמה. אך בשו"ת מעיין אומר (חלק א פרק י סימן ד) הורה בשם הגרע"י שברכתו שהכל, דפנים חדשות באו לכאן, וכן דעת הברכת ה' (חלק ג פרק ז סעיף מב) מטעם שנעשה גוף חדש בידי אדם ואין שם פרי עליו. **לדר** המוזכר לעיל, אף הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קלו, יביע אומר חלק ז סימן כט) הורה שיברך עליו שהכל מפני שיש לו שם חדש ופנים חדשות כדין פלאפל. הברכת ה' (שם סעיף לט) לא סבר חילוק הגרע"י והורה לברך על לדר עץ, ולדר המצוי כיום הנעשה מסוכר מחית משמש ושאר מרכיבים, לכולי עלמא יברך שהכל. **פופקורן** כתבו האחרונים שברכתו אדמה, כיון שזו צורתו של תירס התופח בחום (יביע אומר חלק ז סוף סימן כט, אור לציון חלק ב פרק יד תשובה יא, ברכת ה' חלק ג פרק ז סעיף ל). **טחינה** ברכתה שהכל מאחר שנעשית משקה (עיין לקמן סימן רה סוף סעיף ד ובהערות).

י' דעת המשנה ברורה ורוב האחרונים שאין נפשות פוטרת על המחיה, כמוכח מדברי מרן לקמן (סימן רח סעיף ד וסעיף יז), והכפף החיים חולק בזה (בסימן זה אות ל ואות עט, ולקמן רח אות צב), ולשיטתו יברך כאן נפשות בדיעבד (עיין לקמן סעיף יא בהערות).

לכתחילה יאכל עימה פרי שברכתו מעין שלוש ודבר שברכתו נפשות, ובדיעבד שאין לו יברך מעין שלוש כיון שנראה מרמ"א שכך עיקר הדין (מ"ב סקמ"ב).

סעיף ח

דבש הזב מהתמרים, מברך עליו שהכל. וכן על משקין היוצאין מכל מיני פירות, חוץ מזיתים וענבים, מברך: שהכל.

ברכת מי פירות

□ ברכה על דבש תמרים ומשקה פירות:

בגמרא ברכות (לח.) "אמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עלויה שהכל נהיה בדברו, מאי טעמא זיעה בעלמא הוא. כמאן כי האי תנא (כר' יהושע שלא החשיבם פרי), דתנן דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוגיות ושאר מי פירות של תרומה, רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר". נחלקו מתי מברך על דבש שהכל:

» תוספות ר' יונה רא"ש וטור דבש תמרים או משקה הזב מפירות, מברך עליו שהכל, אף שזב מאליו.

» בעל הלכות גדולות דבש תמרים מברך עליו עץ, והגמרא מיירי שנתן לתוכו מים. ביאר הרא"ש בה"ג מיירי בזב מאליו, ודייק מהכתוב לעניין שבעת המינים שקרא לתמר דבש, שכל שזב מאליו שם פרי עליו.

» אשירי בשם יש אומרים מברך אדמה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כתוספות וסיעתם, דבש תמרים או משקה שזב מפירות מברך עליו שהכל, בין זב מאליו ובין יוצא על ידי כתישה וסחיטה^{כ"ב} (מ"ב סקמ"ה).

^{כ"א} דיעבד שבירך על דבש הזב מהתמרים או מי סחיטת פירות אדמה או עץ יצא, כיון שיש דעות שזוהי ברכתם, ודווקא במיץ טבעי אך משקאות פירות המצויים לרוב כיום אין לחוש שיפטר בברכת עץ או אדמה, שרובם מים וחומרי טעם וריח (הלכה ברורה סעיף לא).

^{כ"ב} היו לפניו מי סחיטת פירות ופירות עצמם, אם הם מאותו מין כגון תפוז ומיץ תפוזים ורוצה לאכול שתייהם, כתב ההלכה ברורה (סעיף לא) יברך על התפוז עץ ופוטר המיץ (כסברת הרא"ה המאירי והריטב"א שביארו כן דין מי שלקות), ואם הפרי הוא מין אחר ממין המיץ כגון תפוז ומיץ תפוזים, יקדים לברך שהכל על המשקה קודם או שיכוון בפירוש בברכת הפרי שלא בא לפטור המשקה ואז יכול לברך שהכל על הפרי, ואם בירך על הפרי קודם שבירך על המשקה ולא כיוון שלא רוצה להוציא המשקה בברכתו, לא יברך עוד על המשקה שיש לחוש לדעת הראב"ד שמי סחיטת פירות ברכתם עץ. באור לציון (חלק ב פרק מו סעיף לו) השמיט הדין בתפוז ומיץ תפוזים והשווה אותו לשותה מיץ מפרי אחר, ולשיטתו אף בתפוז ומיץ תפוזים יש לחוש להקדים ברכת המשקה אף שהם מאותו מין. ובמקום אחר (חלק ב פרק יד בהערות

■ **פירות שרוב אכילתן הוא על ידי סחיטה:**

נחלקו אם השותה מימיהם מברך שהכל או עץ (שעה"צ סקנ"ד):

» רשב"א מברך עליהם עץ.

» רא"ש מברך עליהם שהכל^כ. כתב שעה"צ אפשר שרק מספק הורה לברך שהכל, ונפקא מינה בדיעבד.

סעיף ט

סופי ענבים שאין מתבשליין לעולם, וכן על הנובלות שהם תמרים שבישולם ושרפם החום ובישו, מברך: שהכל.

ברכה על פירות גרועים

□ **סופי ענבים:**

בגמרא מובא חומץ ספוגיות מברך שהכל, ביאר רש"י שהוא מענבים שאינם מתבשליין לעולם ועומדים לחומץ, **וכן פסק שלחן ערוך**. אף שענבי בוסר לעיל סעיף ב' מברך עליהם אדמה, סופי ענבים גרועים יותר שהם מקולקלים, ולא עדיפי ממשקין היוצאין מהם שברכתם שהכל (מ"ב סק"ג).

לתשובה (כד) כתב האור לציון עצה למי שהיו לפניו תפוז ומיץ תפוזים וכבר בירך על הפרי ורוצה לשתות מהמיץ, שיכול לברך ברכה אחרונה על הפרי, ויחזור ויברך על המשקה, ולא נחשב גורם ברכה שאינה צריכה כיוון שעושה כן לצאת מידי מחלוקת הפוסקים (עיין לקמן סימן רח סעיף ז בהערות על דין אורז שלא נמער, ולקמן בסימן זה סעיף טו בהערות לעניין ברכת סוכר ומין אחר, ודון מינה ואוקי באתרא וכמחלוקת שם הוא הדין כאן). **לעניין ברכה אחרונה** כתב האור לציון שם השותה מי פירות סתם ואוכל פירות מז' מינים, לדעת הראב"ד שמי פירות דינם כפירות, יש לחוש שפוסט בברכת מעין שלוש אף המשקים, כדין האוכל פירות סתם ופירות ז' מינים שפסק מרן (סימן רח סעיף יג) שיברך רק מעין שלוש, ולכן הורה שיקדים ברכת נפשות לברכת מעין שלוש. הכף החיים (אות עג) כתב שרק פירות שרוב אכילתן על ידי סחיטה יש לחוש לדעת הרא"ש שחלק על הרשב"א וסבר שברכתם העץ, ויברך עליהם נפשות קודם שיברך מעין שלוש על הפירות (מחלוקת רא"ש והרשב"א בשעה"צ סקנ"ד, ועיין במשנה ברורה לקמן סימן רה סק"ד ובשעה"צ שם סק"א שכתב שהשלחן ערוך הסתפק כמי הלכה ולכן סתם שיברך שהכל). ההלכה ברורה (סעיף נא) לא חילק בין סוגי הפירות שנסחטו מהם המשקים, ולדעתו לעולם יכול לברך מעין שלוש קודם שיברך נפשות, וסיים שנכון שיכוון בפירוש שלא לפטור בברכת מעין שלוש את המשקים (נראה שכוונתו לכלל הגרע"י ביביע אומר חלק ח סימן כב וסימן כו שעל ידי כוונה הופכית יכול לצאת מספק. שהרי לעיל שם סעיף לא, חשש לדעת הראב"ד לעניין ברכה ראשונה. ועיין עוד לקמן סימן רח סעיף יג בהערות).

^כ וכן הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קכה) אף אם רובם עומדים לסחיטה כגון מיץ תפוזים יברך שהכל (אף שיש לחוש לדעת החזון איש שדימה סחיטתם במיקסר לדין תמרים מרוסקים לעיל בסעיף ז שברכתם עץ, ודעת הרשב"א שמברך עליהם עץ מפני שרובם עומדים לסחיטה, כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל).

□ נובלות:

מובא במשנה שמברך עליהם שהכל, וביארה הגמרא נובלות הם תמרים 'בושלי כמרא', נחלקו הראשונים בביאור בושלי כמרא (מ"ב סקמ"ט, באה"ל ד"ה שבשלם):

- » **רש"י ועוד** תמרים שבישלם החום ונשרפו.
- » **ערוך תוספות ר"י ועוד** מין תמרים שאינם מתבשלים עד שכומרים אותם בעפר במחצלות או בתבן. **נחלקו** אם ברכתם שהכל אף אחר שכמרן או רק קודם לכן (ביאור הלכה ד"ה שבשלם ושרפם):

- ◀ **לחם חמודות** רק קודם, אך אם כמרן מברך עץ.
- ◀ **אליה רבה** לעולם מברך עליהם שהכל אף שכמרן.
- ◀ **ביאור הלכה** צריך עיון.

» **רמב"ם ור' יונה** פירות שנפלו פגים קודם שיתבשלו.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** כרש"י ששרפם החום ויבשו.
- » **גר"א** כערוך תמרים שאינם מבושלים וצריכים הטמנה בחום (שעה"צ סקנ"ז).
- » **אליה רבה** שני הפירושים של רש"י והערוך אמת.
- » **ביאור הלכה** (ד"ה שבשלם ושרפה, ד"ה מברך שהכל) השלחן ערוך השמיט דעת הרמב"ם משום שסבר (לעיל סעיף ב) שפרי ברכתו עץ אף בקטנותו, אך לחולקים שם, אפשר שמברך שהכל כנפלו קודם בישולם, ולמעשה יברך שהכל ובדיעבד שכירך עץ יצא. כנפלו מהרוח מבושלים מברך עץ.

סעיף י

פירות ששראן או בשלן במים, אף על פי שנכנס טעם הפרי במים, אינו מברך על אותם המים אלא שהכל. והרא"ש כתב דאפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בורא פרי העץ.

ברכת מי פירות

□ בישל או שרה פירות במים:

- פירות שבישלן במים או ששראן מעת לעת (מ"ב סקנ"א), נחלקו הראשונים מה יברך עליהם:
- » **רשב"א** שהכל, ורק ירקות שדרך לשולקם מברך על מי שליכתם כמותם אדמה.
- » **רא"ש** אפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך עליהם עץ, ולא דמי למי סחיטת פירות שברכתם שהכל, שיותר נכנס על ידי בישול מסחיטה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך בסתם כרשב"א, והביא דעת הרא"ש ביש אומרים, כיון שהלכה כסתם המבשל פירות מברך על המים שהכל ועל הפירות עץ^ל. בסעיף הבא יבואר שפסק כרשב"א מספק, וחשש לדעת הרא"ש. דיעבד שבירך על מימיהם עץ יצא (מ"ב סקנ"ג).

■ מדובר בפירות שטובים מבושלים:

כתב הביאור הלכה (ד"ה על אותם) מדובר שהפירות טובים גם מבושלים, שהרשב"א סבר שברכת מימיהם עץ רק אם רובם נאכלים בבישול, והרא"ש לא הצריך כך, אך פירות שלא טובים מבושלים מברך שהכל אף על הפירות וכל שכן על המים (כמבואר לקמן בסעיף יב), ולכן על מי שריית תפוחים שקורין 'עפיל קוואס' יברך שהכל שהתפוחים מתקלקלין בבישול.

□ פירות הנאכלים רובם על ידי שליקה:

כתב המשנה ברורה בשלחן ערוך דיבר על פירות שרובם נאכלים חיים, אך פירות הנאכלים ברובם על ידי שליקה מברך על מי שליקתן עץ כמובא בגמרא על ירקות ולקמן ריש סימן ר"ה^ל. ולכן הנוטעים פירות ומייבשים אותם וחוזרים ומבשלים אותם, תלוי מה דרך רוב אכילת הפירות, **כתב חיי אדם** שזיפים ודובדבנים במדינות שגדלין הרבה, מסתמא הרוב הוא על דעת לייבש ולבשל ומברך על רוטבן עץ (מ"ב סקנ"ב). **הסתפק** הביאור הלכה (ד"ה על אותם) בנאכלין חיים ומבושלין בשווה, האם יודה הרשב"א שמברך עץ כמו ברוב.

סעיף יא

מי שריית צמוקים ותאנים, או מי בישולם, מברך עליהם שהכל ויוצא גם להרא"ש. אבל בברכה שלאחריהם יש להסתפק אם מברך בורא נפשות או אם מברך ברכה אחת מעין שלש, כהרא"ש. ולכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה, או יאכל פרי מז' מינים וגם ישתה מים, כדי שיצטרך לברך ברכה אחת מעין שלש ובורא

^ל ולפי מה שמבואר לקמן (סימן רה סעיף ב) שאנו נוקטים להלכה כדעת הרא"ה והריטב"א שמי שלקות ברכתם שהכל משום סב"ל, ולא כדעת מרן שפסק כרמב"ם והרא"ש שמי שלקות ברכתם אדמה, כאן כל שכן שברכתם שהכל, שפירות אין דרך לשולקם כירקות.

^{לא} דין ברכה על קפה ותה עיין לקמן סימן ר"ה סעיף ב'.

^{לב} דברי המשנה ברורה הם על פי פסק מרן לקמן (סימן רה סעיף ב) שמי בישול ירקות מברך עליהם אדמה, ובאחרונים פוסקי ספרד הסכימו שאין הלכה בזה כמרן (כמבואר בהערה לעיל), ולפי זה הוא הדין כאן בפירות אף אם רוב אכילתן הוא על ידי בישול או שליקה, יברך עליהם שהכל ולא כדברי המשנה ברורה.

נפשות. ואם משך המים והבדילם מהצמוקים, הוה ליה יין ומברך עליו בורא פרי הגפן וברכה אחת מעין שלש, והוא שיהיו צמוקים שיהיה בהם לחלוחית שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן, אבל אם כשיעצרו אותם לא יצא מהם שום לחלוחית דבש, לא.

ברכה אחרונה כששותה מי שריית פירות ז' מינים

□ מי שריית צימוקים ותאנים:

בסעיף הקודם הובא מחלוקת בברכת מי שריית פירות והורה שלחן ערוך לברך שהכל כיון שוודאי יוצא אף לרא"ש. לעניין ברכה אחרונה, בפירות סתם מברך נפשות ויוצא, בפירות ז' מינים כגון שריית צימוקים ותאנים יש להסתפק מה יברך עליהם, אם הלכה כרשב"א מברך נפשות ואם כרא"ש מברך מעין שלוש. **הביא שלחן ערוך ב'** עצות לירא שמים הרוצה להוציא עצמו מהספק:

א. ישתה בתוך הסעודה:

ונפטר בברכת המזון בין אם חייב נפשות ובין מעין שלוש. ברכה ראשונה יברך שהכל אף ששותה בסעודה, שרוטב פרי כזה דינו כפרי ולא נפטר בברכת הפת כשאר משקים^ל (באה"ל ד"ה בתוך הסעודה).

ב. יאכל פרי משבעת המינים וישתה מים:

ופוטר בין אם התחייב בנפשות בין אם התחייב במעין שלוש. ברכה על שתיית מים היא דווקא אם צמא קצת (באה"ל ד"ה ישתה מים), ויקדים לברך מעין שלוש קודם כיון שהיא חשובה יותר^ל (באה"ל ד"ה ברכה אחת). יכול לאכול גם מהתאנים או הצימוקים עצמם ולברך עליהם (באה"ל ד"ה פרי משבעה).

□ אכל פירות ושתה משקה שלהם:

האוכל פירות ושותה מים שלהם, אף לרשב"א שברכת מים אלו שהכל, לא יברך שהם טפלים לפרי ונפטרים בברכתו, ואף ששותה המים אחר שאכל הפרי^ל. **אמנם** אם עיקר כוונתו לשתות המים ורק בירך על פרי אחד מהפירות שבישלו, לא נחשבים המים טפלים, אך יש לחוש לרא"ש שברכתם עץ נפטרו בברכת הפרי, ולכן יברך שהכל על דבר אחר (מ"ב סקנ"ד, שעה"צ סקס"ו).

^ל דעת הכף החיים (אות פ, על פי המבואר לעיל סימן קעד סעיף ז) שלא יברך ברכה על משקה זה, אלא ישתה ממנו מעט קודם שיטול ידיו ויכוון לפטור מה ששותה בתוך הסעודה, כדין ברכה על משקה שיש בו ספק.

^ל וכן הורה הגרע"י (יביע אומר חלק ה סימן ז' אות ז).

^ל עיין במשנה ברורה לקמן סימן רה סק"ט וסקי"א, וסימן ר"ח סקכ"ג, בדין אוכל פרי ירק או מין דגן ושותה מימיו עימו.

□ דיעבד שאין לו איך לפטור המשקים:

נחלקו האחרונים כיצד ינהג מי ששתה מי בישול או שריית פירות ז' מינים וצריך לברך ברכה אחרונה (ביאור הלכה ד"ה ובורא נפשות):

- » **כנסת הגדולה** יברך נפשות, שברכת נפשות פוטרת בדיעבד מעין שלוש.
- » **מגן אברהם** לא יברך כלל, שאין נפשות פוטרת מעין שלוש^ז.
- » **ביאור הלכה** כמגן אברהם, והוסיף שאם יש לו יין ישתה ממנו רביעית, ויוסיף בחתימה 'על הפירות' מספק, ואף שקיימא לן לא מוסיפים בספק, יסמוך על דעת הט"ז לקמן סוף סימן ר"ח (מ"ב סקפ"ב), שדיעבד שאם לא יוסיף לא יברך כלל מותר להוסיף^ז.

□ משך המים משריית הצימוקים:

כתב השלחן ערוך כל הספק בשותה מי שריית צימוקים אם מברך עליהם עץ, הוא רק שלא משך המים מהם ויש להם שם רוטב ומרק (מ"ב סקנ"ז), אך משך המים והבדילים מהצימוקים נעשו יין ומברך עליהם ברא פרי הגפן. ויש חילוק מה נקרא משך ואילו צימוקים מדובר כמו שיבואר.

▪ מתי בעינן המשכה:

- השלחן ערוך כתב אם משך המים והבדילים, נחלקו האחרונים בפירוש דבריו (מ"ב סקנ"ז):
- » **מגן אברהם** לא חייב שימשוך, אלא כל ששרה על דעת לשתות המים לחוד אף כשהמים מעורבים בצימוקים נחשב משיכה.
- » **מגן גיבורים** שרה ג' ימים נחשב יין אף שלא היה בדעתו כלל למשוך המים, והשלחן ערוך דיבר בשרה פחות מג' ימים ולכן הצריך שיבדיל המים^ח.

ז' להלכה פסק הכף החיים (אות ל ועט כאן, ובסימן רח אות צב) שנפשות פוטרת בדיעבד מעין שלוש כדעת הכנסת הגדולה. אך דעת הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קכ, וביביע אומר חלק א סימן יב אות ז, חלק ו סימן מח אות ז, יחווה דעת חלק ב סימן כב, הליכות עולם חלק ב עמוד קז) שאין נפשות פוטרת אף בדיעבד וכן דעת האור לציון (חלק א סימן יט, חלק ב פרק יד תשובה כג) (ועיין לעיל בסימן זה סעיף א לעניין ברכת אירופי, ובסעיף ב לעניין בוסר שספק אם הגיע לפול הלבן, ועוד שם בברכת פירות חמוצים, ובסעיף ה לעניין ריבה שנימוחה מז' מינים. ולקמן סימן רד סעיף ו במשקה היוצא מתערובת זגים ותאנים, ועוד לקמן סימן רח סעיף ט).

ז' עיין בדברינו לקמן סוף סימן ר"ח מחלוקת בדעת מרן, הגרע"י (שו"ת יחווה דעת חלק ו סימן יד) כתב שלא יוסיף, וחלק על המשנה ברורה. והכף החיים (שם סקל"ז) פסק כהמשנה ברורה.

ח' דעת הפוסקים שלעולם בעינן שימשוך ויפריד הצימוקים מהמים, כפשטות לשון מרן ולא כהמגן אברהם, וכל שלא הפריד לא מיקרי יין לעניין קידוש ויין נסך. ולא כדעת מהרלב"ח (בתשובה סימן מא) שחילק בין עושה יין מענבים שצריך המשכה לבין יין צימוקים שלא צריך המשכה (כן כתב בן איש חי שנה שניה פרשת בלק אות ט, כף החיים כאן אות פד, חזון עובדיה ברכות עמוד קלז, שו"ת חזון עובדיה סימן ו סעיף ד, שו"ת יחווה דעת חלק ז סימן ריב אות ט). **שיעור** משך שריית הצימוקים, כתב האור לציון (חלק ג פרק טו

■ אילו צימוקים עושים יין:

כתב שלחן ערוך דווקא צימוקים שיש להם לחלוחית שאם ידרוך אותם בלא שריה יצא מהם דבש (מ"ב סקנ"ט), ומועיל אף אם לא רמא תלתא ואתא ארבע. אבל אם כשיעצרו אותם לא תצא מהם שום לחלוחית דבש, מברך על המים שהכל אף שנמתקו והוי זיעה בעלמא (מ"ב סק"ס).

סעיף יב

כל הפירות שטובים חיים ומבושלים, כגון תפוחים ואגסים, בין חיים בין מבושלים מברך בורא פרי העץ. ואם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים, אכלם כשהם חיים, מברך שהכל. כשהם מבושלים, בורא פרי העץ.

אכילת פירות חיים ומבושלים

□ פירות הנאכלים חיים ובישולם ולהיפך:

בגמרא ברכות (לה:): "כל שתחילתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו, וכל שתחילתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה". עיקר דין זה מבואר לקמן סימן ר"ה, וכאן מובא הדינים הקשורים לפירות.

מבואר אם הכשר הפרי הוא על ידי בישול, האוכלו חי מברך שהכל, ואם דרך לאוכלו חי האוכלו מבושל מברך אדמה. **וכן פסק שלחן ערוך** אם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים, אכלם כשהם חיים מברך שהכל, כשהם מבושלים, בורא פרי העץ. והוא הדין להפך כגון אגוזים שדרך לאוכלן רק חיין, ואף בשבעת המינים הדין כך (מ"ב סק"ה). מה שמברך שהכל הוא דווקא אם הפירות ראויים לאכילה על ידי הדחק על כל פנים (באה"ל ד"ה לאכלם).

■ חילוק בין פרי בקטנותו לבין פרי הראוי על ידי בישול:

בתחילת הסימן פסק השלחן ערוך כל האילנות משעה שהוציאו פרי מברך עליו עץ, ואף שהפרי חמוץ ונאכל על ידי הדחק ודרך העולם לאוכלו בגודלו. הקשה הביאור הלכה (ד"ה מברך שהכל) מדוע כאן הורה שמברך שהכל משום שאין דרך לאוכלו כך, וביאר שבפרי

בהערות לתשובה ד) שלושה ימים מעת לעת, וימעך הצימוקים מידי יום ולבסוף יסחטם, וכן כתבו בדעת הגרע"י (עין משנה ברורה הוצאת מאורות הערה מספר 63, שצידדו כן בדברי הגרע"י בחזון עובדיה שבת חלק ב עמוד קב בהערה, ובשו"ת חזון עובדיה סימן ו, והליכות עולם חלק ג עמוד לב). והכף החיים (אות פה) צידד שמועיל שרייה מעת לעת כדין כבישה. **אם מבשל** הצימוקים עד שיתרככו, כתבו האחרונים לכולי עלמא מיקרי יין (אור לציון שם, חזון עובדיה שבת חלק ב עמוד קד והלאה). **סחט** הצימוקים השרויים במים הוציא לחלוחית שבהם ועשה יין ממי הסחיטה, כתב הלכה ברורה (סוף סעיף מא) ברכתם בורא פרי הגפן.

הנאכל חי שם פרי עליו אף בקטנותו, מה שאין כן פרי הנאכל מבושל אין שם פרי עליו עד שיתבשל.

❑ פירות הטובים חיים ומבושלים:

נחלקו הראשונים פירות שטובים חיים ומבושלים כגון קטניות טריות או תפוחים, האם ברכתם תמיד תהיה בורא פרי העץ:

- » תוספות מרדכי רמב"ם ר' יונה רא"ש ורשב"א תמיד עץ שזו דרך אכילתם, ורק דברים שמשנתנים למעליותא או לגריעותא תשתנה ברכתם, כגון קרא סלקא וכרבא שטובים יותר מבושלים.
- » ראב"ד דבר שדרכו לאכול חי ומבושל, בישלו מברך עליו שהכל, אף שלא נפגם בשליקתו נחשב שהשתנה לגריעותא בבישול.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרוב הראשונים כל הפירות שטובים חיים ומבושלים, כגון תפוחים ואגסים, בין חיים בין מבושלים מברך בורא פרי העץ. כתבו האחרונים (מ"ב סקס"א) אף אם טובים יותר על ידי בישול ברכתם עץ כשהם חיים, כיון שלא נמנעים הרוב לאוכלם חיים^ט (מ"ב סקס"א ולקמן סימן רה סק"ד, והיינו לדעת האליה רבה והלבוש לקמן, דאילו לדעת מגן אברהם אף אם הרוב נמנעים לאכול כיון שטובים חיים ומבושלים ברכתם עץ).

■ טובים חיים ומבושלים ורוב בני אדם נמנעים לאוכלם חיים:

- נחלקו האחרונים פירות הטובים חיים ומבושלים ורוב אוכלים מבושל ולא חי, האם בגלל שרובם אוכלים מבושל האוכל חי יברך שהכל, או שכיון שהפירות טובים חיים יברך עץ (מ"ב סקס"ד, שעה"צ סקע"ד. מ"ב לקמן סימן רד סקס"ג וסימן רה סק"ג):
- » אליה רבה חיי אדם ולבוש מברך שהכל שרוב אוכלים מבושל. כן נראה מלשון שלחן ערוך שכתב כאן 'אם אין דרך לאוכלם חיים מברך שהכל', משמע אף אם טובים חיים^מ.
- » מגן אברהם מברך עץ כיון שטובים מבושלים וחיים.

❑ האוכל דגן חי:

לקמן סימן ר"ח הורה שלחן ערוך האוכל דגן חי או שלוק מברך עליו אדמה, הקשה הביאור הלכה (ד"ה ואם אין דרך) היה לו להורות בדגן חי לברך עליו שהכל שהרי אין דרך לאוכלו

^ט וכן פסק כף החיים (אות פח) ברכתם עץ כשיש רוב שאוכלים אותם חיים.

^מ וכן פסק כף החיים (אות צב) אם רוב בני אדם נמנעים מלאכול חי יברך שהכל אף שהפירות טובים חיים, והביא מחלוקת חיי אדם ודרכי חיים כיצד מסתכלים על הרוב, האם הוא רוב באותו מקום או באותה מדינה.

חי, וכתב שאולי בגלל זה השמיט הרמב"ם חי וכתב רק שלוק. וכתב ליישב דעת השלחן ערוך שדגן הוא מזון וחשוב יותר.

סעיף יג

אגוז גמור המטוגן בדבש ונקרא נואינד"ו (לזנו לומר נויאי"ט), מברך עליו בורא פרי העץ.

ברכת אגוז נואינד"ו\נויא"ט

□ אגוז ראוי לאכילה המטוגן בדבש:

אגוז שנגמר בישולו וראוי לאכילה, ויש פוצעים אותו וזורקים ממנו הקליפה שהיא קשה כעץ ולוקחין הגרעין ומטגנים אותו בדבש, נחלקו האם מברך עליו עץ כברכת אגוז גמור, או שמברך עליו שהכל:

» תוספות ר' יונה ורא"ש מברך עליו עץ שהדבש טפל לאגוז והיה ראוי לאכילה אף בלעדיו.

» רוקח כיון שאם היה מבשלו בלא דבש היה משתנה לגריעותא, הדבש עיקר ומברך שהכל.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כתוספות וסיעתם שמברך עץ. האגוז המבושל דינו ככל פרי הנאכל חי ומבושל, שמברך עליו עץ תמיד. הוא הדין שאר פירות או ירקות שדרך לאוכלם חיים ואם היו מתבשלים במים לבד היו משתנים לגריעותא, ובישולם או טיגנם בשמן או בדבש באופן שדרך לאוכלם כך, מברך עליהם כברכתם הראויה (מ"ב סקס"ז). אף אגוז מרוסק מברך עליו עץ, ואם התרסק הרבה ונימוח עיין לעיל סעיף ז' (מ"ב סקס"ח).

■ החילוק בין אגוז בדבש לירקות בבשר:

לקמן סימן ר"ה סעיף א' בהגה מבואר ירקות שלא טובים מבושלים במים ובישולם עם בשר והשתבחו מחמתו יברך שהכל כברכת הבשר, מה שכאן מברך עץ משום שבא הדבש להכשיר האגוז לא נעשה האגוז טפל לדבש (מ"ב סקס"ז).

סעיף יד

אגוז רך שמבשלים בדבש וקוראין לו נוס מושקאד"ה, מברך עליו שהכל. הנה: וכן אותם אגוזים שמבשלים בדבש צעודם יווקים, מצרכים שהכל (וכינו ירוחם נחיש י"ז ח"ב ובית יוסף).

ברכת אגוז נוס מושקאד"ה

□ אגוז שאינו ראוי לאכילה המטוגן בדבש:

כתבו הראשונים אגוז שאינו ראוי לאכילה בקטנותו וקודם שנגמר גידולו לוקחים אותו למרקחת יחד עם הקליפה העליונה ומטגנים אותם בדבש (מ"ב סקס"ט וסקע"א), מברך עליו שהכל כברכת הדבש שהוא עיקר, כיון שלא נטעוהו על דעת לאוכלו בקטנותו ולא היה ראוי לאכילה בלא הדבש, וכן פסק שלחן ערוך.

רמ"א הוסיף הוא הדין באגוזים ירוקים, וכתב המשנה ברורה (סקע"ב) שהוספה זו מיותרת שזו כוונת השלחן ערוך.

סעיף טו

על הסוקא"ר מברך שהכל וכן המוצץ קנים מתוקים שהכל.

ברכת הסוכר

□ סוכר קנים:

קנה הסוכר עשוי כמין גזע עץ עגול וארוך, צורת ההנאה ממנו היא או על ידי מציצת הטעם המתוק שבו, או על ידי בישול והפיכת מי הבישול לסוכר. נחלקו מה מברך במוצץ ובאוכל סוכר:

» בה"ג מברך על אכילת הסוכר עץ.

» רמב"ם בשם הגאונים רובם הורו שיברך אדמה ומקצתם עץ. המוצץ קנים מברך אדמה.

» רמב"ם עצמו מברך שהכל, (א) אין זה פרי, (ב) לא יהיה דבש הקנים שנשתנה על ידי האור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה על ידי האור ומברכים עליו שהכל.

» טור על השוואת הרמב"ם לדבש תמרים, יש לחלק תמרים לא נטעי אדעתא דדבש והרי הדבש ככל פירות שסחט ועשה מהם משקים, קנים נוטעים על דעת לעשות מהם סוכר.

נחלקו בהבנת דברי הרמב"ם שכתב ב' טעמים:

◀ מרן בבית יוסף ובכסף משנה הטעם הראשון הוא לבאר מדוע מוצץ קנה מברך שהכל שאין זו צורת אכילת הפרי, השני הוא לבאר מדוע אוכל סוכר מברך שהכל כמו דבש תמרים. בבית יוסף כתב שדחייט הטור היא דברי טעם, אך בכסף משנה דחה קושייתו כיון שבמצרים אלפים נוטעים על דעת למצוץ הקנה, אין לומר שעיקרו עומד לעשיית סוכר.

◀ ביאור הלכה (ד"ה על הסוקא"ר) שתי הטעמים ברמב"ם הם באוכל סוכר, הראשון הוא סברא המובאת בבה"ג שלא מצינו שיקרא פרי כשנעשה מגזע העץ מאכל,

השני הוא כדין דבש הנעשה מהתמרים. והקשה על הבית יוסף אם נאמר כפי מנהג מצרים שנוטעים למצוץ, מדוע לא יברכו על מציצה אדמה או עץ. ועוד, מה בכך שאלפים נוטעים על דעת למצוץ, הרוב נוטעים לעשות ממנו סוכר.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** האוכל סוכר או מוצץ קנים מתוקים, שהכל כסברת הרמב"ם^{מא} מב. כתב חיי אדם הוא הדין הלועס שורש הנקרא לאקערי"ץ, מברך עליו שהכל^{מב}.
- » **ביאור הלכה** בדיעבד שבירך אדמה או עץ יצא, בין באוכל סוכר בין במוצץ קנים, כיון שיש דעות בראשונים שיברך עץ או אדמה.
- » **ט"ז** מספק יברך שהכל, אך אם יש לפניו פרי עדיף שיברך עליו ויפטרנו דעת הטור עיקר. **תמה הביאור הלכה** איך לא חשש לדעות הראשונים שמברך אדמה, ויותר טוב היה לו ליעץ שיברך אדמה שאף לטור יוצא בדיעבד.

□ סוכר בוריקע'ס:

כתב הביאור הלכה (ד"ה על הסוקאר) סוכר הנעשה מירק הנקרא בוריקע'ס והוא הסוכר המצוי היום, לסברת הרמב"ם הראשונה שסוכר קנים מברך שהכל שאינו נחשב פרי, היה לנו להורות שיברך אדמה, כיון שאוכלים הפרי עצמו. אך לסברא השניה שדומה לדבש

^{מא} לעניין קדימה בדבר שהוא ספק, כגון כאן אם היו לפניו סוכר ופרי העץ ואם יקדים לברך על העץ קודם יש לחוש שפטר את הסוכר ולא יוכל לברך עליו, נחלקו האחרונים מה יברך קודם, דעת הבן איש חי שיברך שהכל על הסוכר קודם שיברך על פרי העץ, ואם עבר ובירך קודם על פרי העץ יכול לברך על הסוכר כיון שמשמא לא כיוון לפוטרו. דעת האור לציון (חלק ב פרק יד בביאורים לתשובה כב) שהוא לעיכובא ואם עבר ובירך קודם על העץ לא יברך על הסוכר, דיש לחוש שברכתו עץ. דעת הגרע"י שיכול לברך על פרי העץ קודם וכיון שלא לפטור הסוכר, ולא חשיב ברכה שאינה צריכה במה שמכוון לא לפטור הסוכר, כיון שעושה כן לצאת מידי ספק שמא אין ברכתו עץ ולא נפטר הסוכר עד שיברך שהכל (עיין לקמן סימן רח בהערות על סעיף ז).

^{מב} המוצץ פירות כגון לימון מתוק או תפוז וכדומה, הורה הגרע"י אם המציצה היא דרך לעיסה בשיניו מברך בורא פרי העץ כברכת הפרי, ושיעורו כזית לעניין ברכה אחרונה. אבל המוצץ המיץ של הפרי בשפתיו ואינו לועסו בשיניו, דינו כשותה את המיץ ומברך שהכל, ואינו מברך ברכה אחרונה מפני שאינו יכול לשתות רביעית בבת אחת (חזו"ע ברכות עמוד קמד, פסק כדברי הבן איש חי מסעי אות ח).

^{מג} הלועס מסטיק, נחלקו האחרונים מה יברך עליו, דעת הגרע"י (יביש אומרים חלק ז סימן לג אות א-ב) והאור לציון (חלק ב פרק יד תשובה ח) שיברך עליו שהכל כדין קנים מתוקים. מאידך דעת הברכת ה' (חלק ב פרק א סעיף יב) כיון שאינו בולע את גוף הדבר לא יברך כלל וכן הורה הרב מאוזו (ירחון אור תורה ניסן תשד"מ סימן עא), אך אם יש על המסטיק ציפוי סוכר היורד בתחילת האכילה, לכולי עלמא יברך עליו שהכל (כן כתבו במשנה ברורה הוצאת מאורות בהערות אות פ ששמעו מפי הרב מאוזו).

היוצא מתמרים, אף בזה יש לברך שהכל כיון שנשתנה על ידי האור. למעשה יברך שהכל ובדיעבד שבירך אדמה יצא.

סעיף טז

על פלפל וזנגביל יבשים ועל הקלאוו של גירופלי (וזה לומר נעגלי"ך ותרגום ציפורן) וכל כיוצא (וזה) שאין דרך לאכלם אלא על ידי תערובות, אין מברך עליהם כלום.

ברכת דברים הנאכלים על ידי תערובת ואכלם לחוד

□ פלפל וזנגביל יבשים ושאר דברים שאינם נאכלים לבד:

בגמרא ברכות (לו:) "פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר לא כלום וכו' (מפני שאין דרך לאוכלו רק על ידי תערובת), מיתיבי היה ר' מאיר אומר ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא, אלא מה תלמוד לומר עץ מאכל, להביא עץ שטעם עזו ופריו שווה, ואיזהו זה הפלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה וכו' (מוכח מאיסור ערלה שפלפלין ראויים לאכילה), לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא (רטוב דרך לאוכלו חי, יבש אין דרך). אמרי ליה רבנן למרימר, כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור (לעס זנגביל ביום כיפור פטור שאין דרך לאוכלו), והא אמר רבא האי המלתא (תערובת בשמים שחוקים המעורב בהם זנגביל) דאתיא מבי הנדואי שריא (מותרת משום בישולי גויים) ומברכין עליה בורא פרי האדמה, לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא (רטובה ראויה לאכול ועליה דיבר רבא, יבשה לא ראוי לאכול ולכן פטרו האוכלו ביום כיפור)." .

מבואר פלפל וזנגביל יבשים שאכלם לחוד לא מברך עליהם, משום שדרך לאוכלם רק על ידי תערובת ודווקא כשאין הנאה באכילתם לבד (מ"ב סקע"ט, מ"ב לקמן סימן רד סקכ"א שעה"צ סקט"ז). הוסיפו הראשונים קלאוו של גירופלי הנקרא ציפורן בימינו. **וכן פסק שלחן ערוך** פלפל וזנגביל יבשים ציפורן וכל כיוצא באלו כגון שאר מיני בשמים (מ"ב סקע"ח), אכלם לבד אין מברך עליהם, עירבם בסוכר ואכלם כתב המשנה ברורה (סקע"ט) מברך עליהם אדמה.

סעיף יז

על אגוז מושקא"ט, בורא פרי העץ. על קניל"ה (וזה לומר צימרי"ד), בורא פרי האדמה.

ברכת דבר הנאכל ללא תערובת

□ ברכת אגוז מושקא"ט וקינמון:

כתבו תוספות אגוז מושקא"ט רגילין לאוכלו אף בלא תערובת ומברך עליו עץ. קניל"ה הנקרא בימינו קינמון אף הוא רגילין לאוכלו ביושב, ומברך עליו אדמה משום שגדל על הארץ כמו קנים, וכן פסק שלחן ערוך^{מד}.

▪ ברכת תערובת מושקא"ט בשיכר:

המערב מושקא"ט בשיכר לרפואה שיעצר לו שלשול במעיו, אם לא תאב לשתות השיכר מברך עץ על המושקא"ט, ואם תאב לשתות השיכר גם בלא רפואה, מברך על השיכר שהכל, כמו בשותה אניגרון המעורב בו שמן לרפואה לעיל סעיף ד'ימ"ה (מ"ב סק"פ).

סעיף יח

על פלפל וזנגביל כשהם רטובים, בורא פרי האדמה. הגה: כל הפירות שיודע בהם עיקר הפרי, מנכד עליהם בורא פרי העץ. ושאינן עיקר הפרי, בורא פרי האדמה. ואם הוא מסופק בו אם הוא עיקר הפרי או לא, בורא פרי האדמה. ואם אינו יודע מה הוא, מנכד שהכל (טור).

דברים הנאכלים רטובים לבד

□ ברכת פלפל רטוב:

מבואר בגמרא לעיל שפלפל רטוב מברך עליו, מה שאין כן יבש שלא מברך עליו. נחלקו הראשונים מה ברכתו עץ או אדמה:
» ראב"ד רשב"א ורא"ש עץ שהרי בבריתא דרשו אותו מהפסוק של עץ.

^{מד} בהלכה ברורה (סעיף מח) כתב שאין דרך היום לאכול קינמון יבש לבד כלל, והאוכלו יברך שהכל כיון שיש בו טעם ואפשר לאוכלו בשונה מתבלינים שהורה שלחן ערוך שאין מברך עליהם כלל.

^{מה} כתב כף החיים (אות קי) אף שהמושקא"ט מועט מברך כברכתו (דעת האליה רבה שכיון שהוא מועט מברך על השיכר אף ששותה לרפואה, והביאו הכף החיים (אות קי). ועיין לעיל סעיף ד בשותה מי אניגרון לרפואה שהסכמת כל הפוסקים שמברך עץ אף שאין השמן זית רוב כיון ששותה לרפואה, ורק נחלקו מה השיעור שצריך שיהיה השמן. ובפרי מגדים (אשל אברהם סקל"ד) תמה על האליה רבה מדוע כאן סבר שהכל מפני שהשיכר רוב ובאניגרון היקל כל שיש שיעור שמן מרובה אף שהאניגרון הרוב. ונראה ליישב שיש חילוק בין תערובת שמן באניגרון שהוא לח בלא לתערובת מושקא"ט בשיכר שטחן האגוז ועירבו במשקה, שהשמן ברכתו עץ אף כשהוא משקה וכשנתערב בשיכר אוליגן בתר עיקר כוונתו והוא השמן, אך מושקא"ט שנטחן ועירבו במשקה נעשה הכל משקה ולא גרע משתיית לקמן סימן רח סעיף ו שברכתה שהכל אף שהיא מחמשת מיני דגן. והמגן אברהם סבר שיש לחלק בין שתיתא שדרך אכילת הדגן היא על בשתייתו, לבין מקום שמערב בשיכר שהוא המשקה את המושקא"ט וכוונתו לאוכלו. אחר שכתבתי כל זה, מצאתי בספר תורת חיים סופר שדן בזה (סקל"ח) ונראה כוונתו כמו שכתבנו).

» ר' האי גאון רי"ף רמב"ם וטור אדמה, כיון שהרוב נוטעים על דעת לאכול הפלפל יבש, ומיהו לא יברך שהכל כיון שיש קצת הנוטעים לאכול רטוב.

להלכה:

» שלחן ערוך כר' האי גאון רי"ף רמב"ם ועוד אדמה.

» גר"א כראב"ד עץ (שעה"צ סקפ"ט)^מ.

□ ברכת זנגביל רטוב:

יבש מבואר לעיל שאין מברכים עליו, רטוב דרך לאוכלו כמבואר בגמרא לעיל, ומברך עליו אדמה כיון שאינו פרי אלא שורשים מן העץ הגדלים תחת הקרקע.

□ המסופק בברכת הפירות כיצד ינהג:

כתב טור והעתיקו רמ"א, עיקר הפרי ברכתו עץ, שאינו עיקר הפרי ברכתו אדמה, כמבואר לעיל סעיף ו' בדין פרי הצלף (מ"ב סקפ"ג), מסופק אם הוא עיקר ברכתו אדמה שבזה יוצא בדיעבד אף אם ברכתו עץ. דבר שמסופק אם הוא פרי או שהכל, מברך עליו שהכל שבדיעבד פוטר הכל^מ. כל האמור דווקא כשלמד ואינו יכול לברר, אך מי שלא למד לא יאכל עד שילך וילמד אצל חכם (מ"ב סקפ"ד).

^מ כתב כף החיים (אות קיב) דיעבד שבירך עץ אינו חוזר, כיון שיש דעות בפוסקים שסברו שברכתו עץ.

^מ וכן פסק שלחן ערוך לקמן סימן ר"ד סעיף י"ג, ובסימן ר"ו סעיף א' כתב הדין בדיעבד שבירך שהכל על הכל יצא ועי"ש בהערות.

סימן רג – דיני ברכת פירות הארץ

סעיף א

על פירות הארץ מברך בורא פרי האדמה.

ברכת פירות הארץ

משנה ברכות (לה.) "על פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה וכו', ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה". וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ב

התותים הגדלים בסנה, בורא פרי האדמה. אה: ללא מקרי עץ אלא שמוציא עליו מעט, אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ, והני כיון דכלה עניו לגמרי בחורף והלך פרח משרשיו, מזכרין עליו בורא פרי האדמה (טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים).

מה נחשב פרי עץ, תותים בגדלים בסנה

□ מקור מה נחשב פרי אדמה:

בגמרא ברכות (מ.) "היכא מברכינן בורא פרי העץ, היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגוואא (ענף העץ) והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוואא דהדר מפיק, לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה". מבואר אם לאחר לקיחת הפרי ממשיך הגזע להוציא פרי אחר מברך עליו עץ, ואם אינו מוציא מברך עליו אדמה.

ירושלמי כלאים (ה ז) "האטדין (מין קוצים) מין אילן ואינן כלאים בכרם וכו', והתני רבי הושעיה אילו הן מיני דשאים הקינרס והחלמה והדמוע והאטד, תמן לברכה וכאן לכלאים". מבואר ברכת פירות הגדלים על שיח קוצים אדמה.

תוספתא כלאים (ג יג) "זה הכלל כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאין מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן". מבואר תנאי נוסף שיוציא עליו מענפיו ולא מעיקרו.

□ תותים הגדלים בסנה:

נחלקו הראשונים מה ברכת תותים הגדלים בסנה ואינם תותים המצויים כיום, מצד אחד אין צריכים זריעה כל שנה, מצד שני הגזע מתייבש בחורף וחוזר ומצמיח מהשורש חדש, וכן התות הוא שיח נמוך:

» ר"י רא"ש דבר שאין צריך לזורעו בכל שנה נקרא עץ, ולכן תותים ברכתם עץ.

» ר' יוסף על פי הגאונים אם מתייבש בקיץ וחוזר ופורח משורשיו לא נקרא עץ אף שלא צריך לזורעו, אך תותים ברכתם אדמה הואיל ורק הגזע חדש. הר' מנחם הביא ראייה מהירושלמי לגבי אטד שפירותיו ברכתם אדמה, והסנה הוא מין אטד.

להלכה:

פסק שלחן ערוך תותים הגדלים בסנה ברכתם אדמה כדעת ר' יוסף והגאונים^מ.

□ ברכת שאר מיני פירות יער:

פירות יער יש בהם כמה מינים ופרטים ודן בהם המשנה ברורה (סק"א וסק"ג):

(א) תותי עץ הורה המשנה ברורה ברכתם עץ.
(ב) אגוזים קטנים (שטעני"ל נוס"ל) יש להסתפק אם נחשבים לפירות אילני סרק כענבי ההדס.

(ג) פטל (ברומבערי"ן וערפער"ט) ברכתם עץ שענפיהם מתקיימים ימים הרבה^{מט}.
פרות אדומים (פאזימקע"ס) ברכתם אדמה בין הגדלים ביערות ובין הגדלים בגינות, דיעבד שבירך עץ יאכל רק מעט שלא תתבטל הברכה (עיין חיי אדם חלק א כלל נא סעיף ט, שהטעם משום שמתייבש בקיץ וחוזר וגודל משרשיו).

(ד) פרות הגדלים על אילנות נמוכים פחות מג' טפחים כגון יאגד"ש שחורים (אוכמניות):

» מגן אברהם ועוד אחרונים כתבו לברך עליהם עץ.
» העולם נהגו לברך אדמה מפני שאינם פירות חשובים^{נא}.
(ה) יאגדע"ש וזורעיני"ס (מין תות הגדל על שיח) שמוצאים אותם וזורקים הקליפה:
» מגן אברהם הורה לברך שהכל כיון שלא אוכלים גוף הפרי.
» חיי אדם הורה לברך אדמה כיון שמוצצו בפיו ואוכל כל הראוי בו לאכילה.

^{מח} דיעבד שבירך על תותים הגדלים בסנה עץ, הורה הכף החיים (אות ז) שיצא ולא יחזור לברך משום סב"ל, שמא הלכה כר"י והרא"ש. והברכה ה' (חלק ג פרק ח סעיף ח) כתב שיחזור, שאין זה נחשב ספק (לקמן בסעיף ג יובא בהרחבה מחלוקת הפוסקים האם מצרפים סברת החולקים לספק).

^{מט} וכן פסק כף החיים (אות ח) פרי הפטל ברכתו עץ.

^י בהלכה ברורה (שער הציון אות יב) כתב שזהו תות שדה המצוי כיום (וציין לאגרות משה חלק א סימן פו עי"ש). ובילקוט יוסף סימן זה בהוצאה משנת תשנ"א, הורה על תות שדה המצוי בימינו שיברך אדמה, והבין שזו כוונת השלחן ערוך כאן בתותים הגדלים בסנה ולא כמו שהביא בהלכה ברורה שתות שדה הוא פאזימקע"ס המובא במשנה ברורה. ונראה כדברי ההלכה ברורה שתות שדה המצוי כיום הוא מה שהביא המשנה ברורה בשם פאזימקע"ס, שהרי על תותים הגדלים בסנה הביא הבית יוסף דברי הר' מנחם שהוכיח מהירושלמי לברך על תות הגדל בסנה אדמה כדן מין אטד, ותות שדה המצוי כיום אין בו קוצים, אלא העיקר כדברי ההלכה ברורה שהשמיט למעשה דין תותים הגדלים בסנה שהביא מרן, והביא דין תות שדה המצוי כיום שהוא פרי הפאזימקע"ס המובא במשנה ברורה).

^{נא} הילקוט יוסף (לוח הברכות) הורה לברך על אוכמניות וחמוציות עץ. והגר"י אפרתי (ישא יוסף או"ח חלק ב סימן ג) ביאר בשם הגר"ש אלישיב הטעם שחמוציות ברכתם עץ, מפני שכיום הם פירות חשובים.

(ו) **קאלינע"ס** (תות בר) שמוצצים אותו, כתב חיי אדם שאינו ראוי לאכילה וברכתו שהכל אף אם בולע הקליפה והגרעין, ואף הגדל באילן ברכתו שהכל.

סעיף ג

על המאוז"ש ומגוס ננותן, בורא פרי האדמה.

ברכת בננה

כתבו הגאונים על פי המבואר לעיל בדין תותים הגדלים בסנה שברכתם אדמה משום שהגזע שלהם מתייבש בקיץ וחוזר ופורח משורשיו, הוא הדין פרי המו"ז (בננה) ברכתו אדמה וכן פסק **שלחן ערוך**, ולא כדעת ר"י ורא"ש שם שהורו לברך על תותים אדמה³².

³² ישנם עוד פירות הדומים בצורת גדילתם לבננה כגון אננס חצילים פלפל פפאיה ופסיפלורה, האחרונים דנו בהם ויבוארו דיניהם. בראשונים נחלקו בדין תותים הגדלים בסנה והובאו דבריהם בסעיף ב', באחרונים נחלקו אם פסק השלחן ערוך לעניין בננה הוא בתורת ודאי או בתורת ספק, ונפקא מינה למי שבירך בדיעבד עץ על פרי הבננה.

בננה צורת גדילתה שהגזע שלה כל שנה נובל ומתייבש וחוזר וצומח, ואין זה הגזע העיקרי שלה אלא הגזע העיקרי הוא שורש החבוי באדמה והגזע הנראה לעין נוצר מעלין עבים העולים מהשורש שבאדמה ובלשון החקלאים נקרא גזעול, ודנו בה הפוסקים מה דינה לעניין ערלה וברכה שאם נאמר שהיא עץ לעולם תהיה אסורה באכילה שאין העץ שלה מוציא אלא שנה אחת, ולעולם לא יגיע לפירות שנה רביעית. האור לציון (חלק ב פרק מו סעיף לט בהערות) הורה שברכת בננה היא אדמה מתורת ודאי, והמברך על פרי אחר עץ לא פטר הבננה (מדבריו בהערה נראה שאף אם בירך עץ על הבננה עצמה לא יצא) (עיין לקמן סימן רח סעיף ז בהערה על אורו מבושל שלא נמער, שהובאו דברי האור לציון שאף שברכתו מזונות אם בירך אדמה על פרי אחר יצא ולא יברך על האור, שיש לומר שמה שנהגו העולם הוא משום סב"ל, ויש מקום לדעת החולקים בעבר ובירך אדמה. וכאן לעניין בננה כתב האור לציון שברכתה אדמה בוודאי משום מנהג והמברך עץ לא יצא אף בדיעבד, ויש לתמוה איך יתכן שיהא אומדנא במנהג העולם מתי נהגו מתורת ודאי ומתי מתורת ספק. ויש ליישב ממה שכתב האור לציון בהערות שם להוכיח שברכת הבננה היא אדמה בוודאי, שאם היה זה מספק היה לנו להחמיר לאוסרה משום ערלה, ויש לתמוה על מרן איך לא חשש לדעות החולקים בדאורייתא, אלא שהיה ברור למרן שהמנהג הוא מתורת ודאי ולכן היקל אף לעניין ערלה, מכך למד האור לציון שהמנהג היה בתורת ודאי, וכן דעת הברכת ה' (חלק ג פרק ח סעיף ח). הגרע"י (יביע אומר חלק ח סימן כו, יחזה דעת חלק ו סוף סימן יג, חזון עובדיה ברכות עמוד קמז) הביא שברכת הבננה אדמה היא מתורת ספק, ולכן המברך בדיעבד עץ יצא (וכתב ביביע אומר שם שאין להוכיח ממה שלא נוהגים איסור ערלה בבננה, כיון שהמוריס לברך עליה אדמה הם הגאונים שדבריהם כדברי קבלה, ואין דעת ר"י ורא"ש שקולה כנגדם ובספק שאינו שקול ונוטה לקולא אין להחמיר בערלה, ועיין עוד בילקוט יוסף ערלה פרק ה סעיף טז). וכן מי שיש לפניו פרי עץ ובננה יקדים לברך על הבננה או שיכוון בפירוש שלא רוצה לפטור הבננה בברכת העץ (עיין לעיל סימן רב סוף סעיף ח בהערות).

חצילים (בפוסקים הביאום בשם בדינג'אן או ברצנאן) גדילתם היא שבסוף השנה הראשונה חותכים את גזעם עד סמוך לשורש וחוזר ומוציא פרי לשנה הבאה וכך כל שנה, ודנו הפוסקים מה דינו לעניין ברכה וערלה שאם נאסור משום ערלה אין תקנה לאכילת החציל שלעולם לא יגיעו פירות שנה רביעית מאותו גזע, רוב האחרונים ומכללם החיד"א (כאן סק"א, יורה דעה סימן רצ"ד סק"ד) שו"ת רב פעלים (חלק ב סימן ל) כף החיים (אות ב) הגרע"י (יביע אומר חלק י סימן לד) הורו שדינם כירק וברכתו אדמה והעידו על הארז"ל

ומהרח"ו שאכלוהו. החיד"א ביורה דעה הביא סברת האלשיך שדינו כירק מפני שכל שנה פריו פוחת באיכותו, בשנה ראשונה פריו מתוק בשנייה הוא מר מעט ובשלישית הוא מר מאוד וראוי לאכילה רק על ידי הדחק. החזון איש (ערלה סימן י"ב אות ג' סוד"ה 'ונראה דגזע המתקיים') כתב שאין סברא שיהיה אילן שפירותיו אסורים לעולם (שמעתי מהגאון ר' יעקב יוסף זצ"ל שהטעים בדברי החזון איש על פי הפסוק 'כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל' (בראשית ט ג), שנראה מהפסוק שבירקות אין מציאות של איסור אכילה עולמי) הרב פעלים הביא בשם מה"ר אליהו ישראל (בן דורו ועמיתו של החיד"א. שכתב כן בקונטרס מחנה ישראל הנדפס בסוף ספרו שו"ת קול אליהו חלק ב' סימן נ"ד, וברב פעלים נפלה טעות ונתחלף להם ד' בר' וכתבו שהוא בסימן ר"ן) שמצא הערת מהר"ש גרמזיאן בכת"י על גליון הרדב"ז (מהר"ש גרמזיאן מתקיפי ארעא דישאל חי דור אחרי מרן וכתב חיבורים על כל מסכתות הש"ס, מקום לידתו בשלונקי ומושב ב'עיר הקודש ירושלים תובב"א, חיד"א שם הגדולים מערכת ש אות צב) מתוספתא שכל דבר המוציא פירות בשנה הראשונה אינו נקרא אילן לאיסור ערלה אלא ירק (ועל פי זה הצדיק מהר"ש סברא זו שהביא שם הרדב"ז. ובילקוט יוסף שם בהערות על סעיף יג כתב שאף שלא מצאנו תוספתא זו נאמנים עלינו דברי הקדמונים, ובהערות על סעיף טו הביא בשם תלמידו הרב יצחק לוי שכוונת מהר"ש לתוספתא בריש מסכת תענית ע"ש), ויש ללמוד מדבריו אף לעניין ברכה לברך עליו אדמה. עוד הביא הרב פעלים סברת ר' יעקב חגיז בשו"ת הלכות קטנות (חלק א סימן פג) שגזעו של עץ החציל שונה משאר גזעים שהוא חלול, ויש להחשיבו כירק.

אננס גדילתו על עץ עשבוני בראשו, ואורך גדילתו ובישול הפרי היא כשמונה עשר חודשים בחוץ לארץ במקומות שהאקלים טרופי ובארץ שהאקלים הוא סובטרופי משך הגידול הוא עשרים ושתיים חודש, לאחר הבשלת האננס וקטיפתו הצמח מסיים את חייו ולא יוציא עוד פרי מגזע זה. מצידי הצמח מעל פני הקרקע ומבסיסו מתחת לפני הקרקע, גדלים ייחורים המהווים את ההמשך לגידול האננס, ברוב המקומות לוקחים את אותם ייחורים ושותלים אותם שם עד שיגדלו לעצים חדשים וייתנו פריים לאחר כשנתיים, ולפי צורת גידול זו ברכת האננס שווה לבננה, שלאחר שנה אחת מת הגזע ולא יוציא עוד, וברכתו אדמה. ויש מיעוט חקלאים באפריקה הדרומית הנוהגים לקחת ייחור אחד מאלו שהשתרשו משורש הגזע ולכסות את שאר הייחורים, ומייחור זה להוציא גזע חדש, הרווח בשיטה זו שהפרי גדל תוך ששה עד תשעה חודשים אלא שיש חיסרון שהפרי יוצא קטן בששים אחוז ואם ימשיכו בדרך זו לשנה נוספת, תקטן עוד יותר איכות הפרי, ואף לפי שיטת גידול זו אין להחמיר להחשיב אננס שגדל ברוב המקומות לפרי מכוח צורת גידול זו, שמוכח בעין שהפרי אינו גודל כראוי בשנה שאחר כך ויש לדמות לירק המתחדש בכל שנה. (במדינת הוואי שהיא ארץ המוצא של האננס מצב הגדילה טוב יותר, ואפשר להשאיר את גזע האם מספר שנים, ויש מהאחרונים (שו"ת חלקת השדה חלק א ערלה סימן טו) שדעתם ללכת אחר ארץ המוצא של הפרי, ולדבריהם לכאורה יש להשוות אננס שגדל בארץ ישראל ובשאר ארצות לדין ארץ המוצא ותהא ברכתו פרי העץ. ויש לדחות על פי סברת הגר"ז, שפרי האננס יוצא מעיקר הגזע ולא מענפים היוצאים מהגזע ודעת הגר"ז להחשיב כהאי גוונא לירק, ועוד שאיכות הפרי יורדת משנה לשנה בשונה משאר עצים שכוחם מתחזק, ועוד שהוא ספק אם ללכת אחר ארץ המקור או אחר המקום שבו גדל האננס בפועל ורוב האננס המצוי כיום אינו מהוואי, ובמקום ספק יש לנו להורות שיברך אדמה, ויש לצרף דעת החזון איש שהובא לעיל (דברינו הם על פי המבואר בילקוט יוסף ערלה פרק ה סעיף טז)).

פפאיה שהוא צמח טרופי בעל גזע ישר חלול וגבוה כארבע עד שש מטר, בגובהו יש בו זרע עלים גדולים בצורת כף יד ושם מונחים הפירות ומקום שנתן פירותיו בשנה זו לא ייתן עוד, אלא העץ יגבה וייתן פירות ממקום שנבה, דנו בו האחרונים ומכללם הרב פעלים (שם) האור לציין (חלק ב פרק מו הלכה מ) כף החיים (אות יג) הגרע"י (יביע אומר חלק י יורה דעה סימן לד, חזון עובדיה ברכות עמוד כג) והילקוט יוסף (ערלה פרק ה סעיף טו) והעלו שדינו כירק לערלה ולברכת אדמה, וטעמם שמוציא פירות בשנה הראשונה (ובשו"ת יחיה דעת חלק ד סימן נב הביא שאף בארץ ישראל שהאקלים אינו טרופי ויש חודשי חורף מוציא האילן פרי בשנה הראשונה) והעץ שלו חלול ואין פירותיו יוצאים מן הענפים אלא מהגזע עצמו ופירותיו הולכים ופוחתים

סעיף ד

על פירות שמוציאין אילני סרק, שהכל.

ברכת פירות אילן סרק

□ פירות סרק:

הורה שבלי הלקט על פי תשובות הגאונים פירות אילני סרק מברך עליהם עץ, שאינם חשובים כשאר פירות^נ.

בכל שנה באיכותם (והברכה ה' חלק ג פרק ח סעיף ח סבר בערלה אין להקל להחשיב פרי הפפאיה לירק, אך לברכה ברכתו אדמה מספק. והגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קסו דעתו גם שהפפאיה דינה כפרי ואין להקל בה באיסור ערלה, וסיים מחמת כבוד קדושת הגאון רב פעלים אין למחות ביד הנוהגים כמותו. ועיין בספר יוסף לקח חלק השו"ת סימן לב בדין הפפאיה היבשה שאין לחוש בה לערלה, שרוב הפפאיה מגיע מחוץ לארץ ומה שבארץ הוא לאחר שנות הערלה, נמצא שרוב בוודאי אינו ערלה ומותר באכילה, והרב מאוּזו בתשובתו אליו הסכים עימו וכתב שאף הברכה ה' יודה בפפאיה מיובשת שאין לחוש לערלה).

פלפל חריף מוציא פרי בשנתו הראשונה וטבעו שהולך ופוחת באיכות הפרי ובדרך כלל אינו מוציא פירות יותר מג' שנים, ולכן הורה הגרע"י (יביע אומר חלק י יורה דעה סימן לד) שדינו כירק ואין בו דין ערלה וברכתו אדמה, על פי סברת מהר"ש גרמזאן הנ"ל וסברת החיד"א בשם האלשיך.

פסיפלורה הנקרא גם שעונית סגולה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד כו סוף אות ח) כתב להחשיבו כירק מפני שמוציא פרי בשנתו הראשונה, ועוד שהעץ שלו רך כירק ואין להחשיב גזע רך לעץ, ובילקוט יוסף (ערלה פרק ה סעיף יט) מבואר עוד שגזעו חלול ומוציא פרי מעצו ולא מענפים, והפירות יורדים באיכותם בצורה משמעותית אחר השנה הראשונה (עיין בספר חלקת השדה לרב שניאור זלמן רווח סימן טז עמוד עח שכתב מצמח הפסיפלורה נותן פירות בארץ עד שלוש שנים, ובארץ המקור שלו בברזיל משאירים אותו עוד שנה לשנה הרביעית, ויש מקומות מועטים בארץ שנשאר הפרי חמש שנים ועודנו נותן פירות, אך לא מצוי אצל המגדלים המסחריים שמשאירים אותו לשנה החמישית אלא מחדשים את המטע לאחר השנה השלישית, ונאמנים עליו דברי הרב רווח משאר אחרונים שיש שכתבו שמביא פירות עד ז' שנים). מאידך דעת הגר"ש אלישיב (הביא דעתו הגר"א אפרתי בשו"ת ישא יוסף חלק א סימן ז, ועיין עוד בירחון הליכות שדה גליון 37 עמוד 4) שיש להחשיבו כפרי לדין ערלה שלא סבר חילוק מהר"ש גרמזאן, אך לא הורה לברך עליו עץ בוודאי משום שיש עוד סברות להחשיבו כירק (ולדעת הגר"ש אלישיב ושאר האחרונים שנמשכו אחריו, כמעט ולא יהיה ניתן לאכול מפרי הפסיפלורה, מאחר ורוב ככל הפירות המצויים כיום הם משנותיו הראשונות של גידולו). אננס ופפאיה וכן שאר פירות מיובשים מסוכרים, יש שכתבו שיברך עליהם שהכל מפני שעוברים תהליך עיבוד ומפרקים אותם מכל ערכיהם, ושוב חוזרים ושורים אותם בחומרי טעם וריח וצבע מאכל ודינם כדין סוכריה (קובץ דורות בשם הגר"י בלויא, ובמשנה ברורה הוצאת תפארת בהערות על סימן רב הערה 51 הביאו כן משם הר"י יעקב יוסף).

^נ האר"י ז"ל היה נוהג לברך על עשבי דברא בורא פרי האדמה כיוון שראויים לאכילה (כף החיים כאן אות טו"ב לעיל סימן רג אות טו. ובאור לציון חלק ג פרק יד הערות לתשובה ב בדין ברכת השוקולד משמע שפסק כאר"י עי"ש) ובבן איש חי (שנה ראשונה מטות סעיף ו) פסק כדעת האר"י ולא כדעת מרן, ודחה הגרע"י סברתו והעלה שיברך שהכל שקיימא לן ספק ברכות להקל (עיין לקמן סימן רד סעיף א בהערות על עשבי דברא).

^י כתב האור לציון (חלק ב פרק יד אות ה בהערות) שיש לברך על שוקולד שהכל, משום שעצי הקקא מעיקרם הם עצי סרק, ואף שהיום נוטעים עצים אלו על ידי אדם לפריים, יש להסתפק מה דין עץ

■ מתי ברכת פירות סרק שהכל:

ברכת פירות סרק שהכל היא רק בפירות גרועים כמו תפוחים ואגסים קטנים הנלקטים ביערות שאינם ראויים לאוכלם חיים ואף אם בישראל ברכתם שהכל, אך פירות טובים כגון תות שדה המבואר בסעיף ב', ואגוזים קטנים הנלקטים ביער וטובים לאכילה, ברכתם אדמה^{יה}. ולכן נהגו לברך על אגס בר (קאסטעה"ר בערי"ן) אדמה, אך על פרי אדום הקרוי האנפוטין יברך שהכל, שאינו חשוב וגדל על אטדין (מ"ב סק"ה).

■ פירות רגילים הראויים רק על ידי בישול:

פירות הגדלים על ידי זריעה ונטיעה ברכתם עץ אף שאינם ראויים לאכילה אלא על ידי בישול, ורק פירות אילנות סרק שייך בהם תנאי זה שכל שאינם ראויים חיים ברכתם שהכל (באה"ל ד"ה אילני סרק).

לקמן ריש סימן רד מבואר דין פירות האדמה ועשבים הגדלים מאליהן.

סעיף ה

בני אסא, אף על גב דבישול והויין כפירות, אינו מברך אלא שהכל.

ברכת ענבי הדס

בגמרא מנחות (כו.) (ד' מינין שבלולב ב' מהן עושין פירות וב' מהם אין עושין פירות וכו' (אתרוג ולולב הם עצי פרי, הדס וערבה סרק)). **מבואר** שענבי הדס המכונים בני אסא, חשובים פירות סרק.

סעיף ו

על זנגביל שמרקחים אותו כשהוא רטוב, בורא פרי האדמה. ונראה דהוא הדין אם מרקחים אותו יבש, כיון שעל ידי כך הוא ראוי לאכילה, הזנגביל עיקר ומברך עליו בורא פרי האדמה.

שמעולם היה עץ סרק והשתנה הדבר ומגדלים אותו לפרי, וכיון שמדי ספק לא יצאנו יברך שהכל (ויבאר בהרחבה בסוף סימן זה דין ברכת השוקולד. ועיין עוד בילקוט יוסף ברכות הוצאה תשנ"א עמוד תל).

^{יה} וכן פסקו האחרונים והורו שיש לברך על צנובר ועל סברס בורא פרי העץ (חזון עובדיה עמודים קנז-קנב, וחזר בו הגרע"י ממה שהורה בהליכות עולם חלק ב עמוד קיח בהערה. כף החיים אות טז-טז, אור לציון חלק ב פרק יד אות ה בהערות. והכף החיים כתב על צנובר שאוכלו חי יברך עליו שהכל משום שראוי לאכילה רק על ידי צלייה, והגרע"י לא הזכיר חילוק זה, וכיום מצוי שרוב אכילת הצנובר הוא חי ולא צלוי. ובילקוט יוסף ברכות מהדורא משנת תשס"ז עמוד ז חזר בו ממה שכתב קודם לברך שהכל, על פי דברי החזון עובדיה הנ"ל. מהרח"ו בשער המצוות הביאו כף החיים אות טז כתב מנהג האר"י לברך על עשבי דדברא שהיו מפרי העץ בורא פרי העץ ואף שהם אילני סרק שדין אילני סרק הוא רק באין ראויים פירותיהן לאכילה, וכתב עליו הגרע"י בחזון עובדיה שם שאין לחוש לדברי האר"י לברך עץ ואמרינן סב"ל, כל שכן ממה שאומרים סב"ל נגד מרן).

ברכת זנגביל מרוקח

□ זנגביל רטוב ויבש הנעשה במרקחת:

בגמרא ברכות (לו:): "אמר רבא האי הומלתא דאתיא מבי הנדואי (ליטואריו בלע"ז, מרקחת בשמים כתושים של זנגביל עם דבש הבאים מארץ כוש) שריא (מותרת כאכילה ואין בה משום בישול נכרים שנאכל חי וגיעולי גויים, רש"י) ומברכין עליה בורא פרי האדמה".

לעיל (רב, טז יח) מבואר זנגביל יבש נאכל רק בתערובת והאוכלו לבד לא מברך עליו, זנגביל רטוב נאכל גם כשהוא חי ומברכים עליו. **פסק שלחן ערוך** מרקחת זנגביל עם דבש בין יבש בין רטוב ברכתו אדמה, ברטוב קמשמע לן שלא מברך שהכל על הדבש מפני שהזנגביל עיקר (מ"ב סק"ח). ביבש קמשמע לן שכיון שאוכלו כדרכו מרוקח בדבש, מברך אדמה ולא נחשב הדבש עיקר, אף שלעיל (סימן ר"ב סעיף יד) מבואר שאגוז רך מרוקח ברכתו שהכל, שם לא נגמר בישול האגוז וכאן הזנגביל פרי גמור אלא שמחמת יבשותו נאכל רק במרקחת (מ"ב סק"ט).

■ זנגביל מרוקח מעוך וכתות:

המרקח זנגביל מעוך וכתות נחלקו אם שינה ברכתו לשהכל (באה"ל ד"ה על זנגביל):
» **שערי תשובה** שהכל.

» **באור הלכה** בסעיף הבא מבואר בשמים שחוקים ברכתם אדמה לכולי עלמא כין שדרכם בכך והוא הדין זנגביל, ואולי זנגביל מרוקח אין דרך לכותשו כל כך¹¹.

■ זנגביל וציטוור צלויים לרפואה:

זנגביל צלוי הנאכל לרפואה ברכתו אדמה, אבל ציטוור¹² אף אם צולחו לרפואה ברכתו שהכל שאין מי שאוכלו חי.

□ מרקחת חזרת וצנון:

מרקחת חזרת ברכתה שהכל כדין פירות אילני סרק, מרקחת צנון אדמה ואף העושה מקליפות (מ"ב סק"י).

סעיף ז

בשמים שחוקים ומעורבים עם סוקר, הבשמים עיקר ומברך עליהם כדין ברכת אותם בשמים.

¹¹ עיין בהערה לקמן על סעיף ז.

¹² ציטוור הוא מין תבלין שלא נהוג כלל לאוכלו חי (עיין מ"ב סימן ר"ב סקע"ח, ושלחן ערוך הגר"ז כאן סעיף ו).

□ ברכת בשמים שחוקים:

למד מהר"ם מדין זנגביל מרוקח לבשמים שחוקים המעורבים בסוכר, אף שהסוכר מכשיר את הבשמים לאכילה אין הסוכר עיקר אלא הבשמים. וכן פסק שלחן ערוך בשמים שחוקים ומעורבים בסוכר הבשמים עיקר ומברך כברכת הבשמים, ואף שהסוכר הרוב (מ"ב סקי"ג).

■ חילוק בין פרי כתוש לבשמים כתושים:

לעיל (רב ז) מבואר דעת רמ"א שפרי כתוש ברכתו שהכל, בבשמים כתושים אף רמ"א מודה שברכתם אדמה שדרך רוב אכילתם בכך^{נב} (מ"ב סקי"ב).

■ זנגביל מעורב רפואה לקיבה:

אבקה הנעשית לרפואה לקיבה תערוכת זנגביל כתוש וסוכר, לא יברך עליה אף שהרוב הוא סוכר (מ"ב סקי"ג. צריך עיון אם כוונתו שיברך אדמה על הזנגביל, או שכוונתו שלא יברך כלל בגלל שכוונתו לרפואה).

^{נב} הכף החיים (אות כא וכו) חלק על דברי המשנה ברורה והעלה שכל שהוא שחוק הרבה ברכתו לכתחילה שהכל. שוקולד דימו האחרונים לתערובת בשמים עם סוכר שהרי הקקאו מעורב עם סוכר ושאר תמציות טעם, לדברי כף החיים פשיטא שיברך שהכל שהרי הקקאו טחון היטב, לדעת שאר האחרונים שאף בטחון הרבה אם רובו עשוי לכך מברך עליו כברכתו, ביאר האור לציון (חלק ב פרק יד אות ה, הובא לעיל סעיף ד) שעצי הקקאו מעיקרם הם עצי סרק ופירות אילני סרק ברכתם שהכל (כמבואר בשלחן ערוך תחילת סימן זה וע"ש בהערות), ואף שהיום נוטעים עצים אלו על ידי אדם לפריים, יש להסתפק מה דין עץ שמעולם היה עץ סרק והשתנה הדבר ומגדלים אותו לפריו מידי ספק לא יצאנו ויברך שהכל. ההלכה ברורה (סימן רב סעיף ל) בשם האחרונים (שו"ת משנה הלכות חלק ו סימן לח) הביא שפעמים שהסוכר הוא הרוב והשוקולד הוא רק לנתינת טעם ומראה (צריך עיון על דברי המשנה הלכות, שהרי כתב המשנה ברורה כאן סקי"ג בשם הפרי מגדים שאף אם הסוכר הרוב מברך על תערובת הבשמים, ובכף החיים אות כט כתב דווקא שנרגש טעם הבשמים, ובמערב קקאו עם תמציות טעם וסוכר הרי נרגש טעם הקקאו. ואולי יש לחלק בתערובת בשמים וסוכר סיבת הסוכר היא להמתיק הבשמים וכוונת המשנה הלכות תערובת שוקולד וסוכר ושאר חומרי טעם נחשב שהקקאו בא הוא לתת טעם בהם והוא הטפל. ושוב ראיתי מה שכתב המשנה הלכות בחלק ח סימן כב שהקשה לו השואל שם כעין מה שהקשנו, ויישב דבריו שם מקושיית השואל כמו שתירצנו בתוספת סברא שהקקאו מר ואין דרך לאוכלו כמות שהוא, ולכן יש לומר שהסוכר והקקאו ייחשבו שניהם לעיקר). מאידך גיסא דעת הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אויערבך לברך על שוקולד עץ (שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן כז אות ב הביא כן בשם השואל, ובתשובתו הצדיק הרב את מנהג העולם). (ויש להליץ טוב בעד מנהג העולם על פי המבואר בבן איש חי (פרשת פנחס אות טז, שו"ת רב פעלים חלק ב אורח חיים סימן כז) שפרי שמסופק אם ברכתו עץ או אדמה יברך עליו שהכל, ובשוקולד דעת הגאון יעב"ץ (שו"ת שאלת יעבץ חלק ב סימן קמב דיבר על האוכל הקאקלאטי חי, ובמשנה הלכות כתב שהוא בסימן קמה ואינו נכון) שברכתו אדמה מאחר שאינו עיקר הפרי ולא נוטעים האילן על דעתו, וכיון שיש חולקים וסוברים עץ יברך שהכל מספק. ואף שהגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קסט) דחה דברי הבן איש חי והעלה שיברך אדמה יש לצרפו לספק. שוב בינותי שדברי הגאון יעב"ץ לברך אדמה אינם לפי המנהג שנוהגים כיום לגדל עץ הקקאו בשביל פרי, שכתב שברכתו אדמה משום דלא נטעי להו אדעתא דהכי והיום כן נוטעים לפרי, ושוב אין דעה שברכתו אדמה לצרפה לספק).

סעיף ח

צנון, מברך עליו בורא פרי האדמה.

ברכת צנון

□ ברכת צנון, האוכל צנון מר:

בגמרא ברכות (לו.) "צנון סופו להקשות ומברכין עליה בורא פרי האדמה (אף שעתיד להתקשות אם יניחנו עוד והוא אוכלו רך, מברך עליו ברכתו כיון שנוטעים על דעת לאוכלו רך)". וכן פסק שלחן ערוך צנון מברך עליו בורא פרי האדמה.

נחלקו בצנון שלנו שהוא מר מה יברך עליו (מ"ב סקי"ד):

» חיי אדם שהכל.

» גר"ז אף מר שקשה לאוכלו ברכתו אדמה.

סימן רד – דיני הברכות ליתר מאכלים

סעיף א

על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמה, חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, גבינה, ופת שעפשה, ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל, ונובלות שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו, ועל הגובאי, ועל המלח, ועל מי מלח, ועל המרק, ועל כמהין ופטריות, ועל קורא אה: שוא הכך הגוסס צאילן ככל שנה שקורין (פלמיטו) (טור), ועל לולבי גפנים, ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם, ועל חזיו והוא שחת, ועל קרא חיה, ועל קימחא דשערי, ועל שכר תמרים ושכר שעורים, ועל מי שעורים שמבשלים לחולה, ועל עשבי דדברא שאינם נזרעים, ועל שבת שקורין אניט"ו (לאנו לומר אניט"ס), ועל כמון וכסבור (לנטעמא עזידי ולא לאכילה), ועל החומץ שעירבו במים עד שראוי לשתות מברך: שהכל.

ברכת שהכל

□ על מה מברך שהכל:

משנה ברכות (מ:) "ועל דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו, על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו". ובבביתא "תנו רבנן על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים אומר שהכל נהיה בדברו, על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל, על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל, על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל". גמרא בבא בתרא (לו:) "תנו רבנן אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין, מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו".

וכן פסק שלחן ערוך דבר שאין גדולו מן הארץ מברך שהכל. כגון:

(א) בשר בהמה חיה ועוף דגים ביצים^ט חלב גבינה^ס.

^ט הגומע ביצה חיה הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קנה, יביע אומר חלק ד סימן יב אות יח) מברך עליה שהכל שדרך אכילתה אף בכך, שאף אם לא נהנה מאכילתה נהנה מהמזון שבה (והעלה שם שהנהנה הנאת מעיו ולא מטעם הדבר מברך שהכל). ואם הוא מואס מאכילתה ואוכלה בעל כורחו כגון שרוצה לצחצח גרונו, לא יברך עליה כלל (יביע אומר שם אות יט, ודחה דברי מהר"י ידיד בברכת יוסף שהוכיח ממה שפסק מרן (סימן רב סעיף ב) לברך על פירות חמוצים אף שאוכלם על ידי הדחק, שיש לחלק בין אכילה על ידי הדחק לבין אכילה בדוחק גדול) (מה דינו לעניין ברכה אחרונה עיין לקמן ריש סימן רי). לעניין ברכה אחרונה דינה כמשקה ואין לברך על גמיעת ביצה נפשות שאין בה שיעור רביעית (יביע אומר חלק א סימן יא).

- (ב) **פת שעפשה** ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל, שעודם ראויים לאכילה אך אינם ראויים לא מברך עליהם (מ"ב סק"א וסק"ב), ודווקא שאוכל מקום העיפוש (שעה"צ סק"א).
- (ג) **נובלות** שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו והתקלקלו ונשתנו לגריעותא (מ"ב סק"ג).
- (ד) **גובאי** הוא מין חגב טהור ואף שהוא מין קללה מברכין עליו (מ"ב סק"ד).
- (ה) **מלח** שיש לו קצת הנאה ממנו (מ"ב סק"ה), וכן מי מלח^א.
- (ו) **מרק של בשר**, ושל ירקות יבואר לקמן סעיף ב' (מ"ב סק"ו).
- (ז) **כמהין** הגדלים תחת הקרקע משומן הארץ^ב, ופטירות הגדלות על העצים^ג ס"ד (מ"ב סק"ז).
- (ח) **קורא** שהוא הרך הנתוסף באילן בכל שנה ואף שגדל מהארץ, לא נוטעים על דעת לאוכלו אלא ממתינים שיתקשה ויעשה חלק מהעץ^ה (מ"ב סק"ט), וכן לולבי גפנים^ו ס"ו (מ"ב סק"י).

^א דיעבד שבירך אדמה על בשר עוף ביצים חלב וגבינה כתב כף החיים (אות ב) שיצא, שבמעשה בראשית נבראו מן הקרקע (כמבואר בגמרא עירובין כו: על דבר הניקח מכסף מעשר שני, למדים בגמרא דומיא דפרט שהוא בקר וצאן גידולי קרקע משום שניזונים מגידולי קרקע). והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קנג, יביע אומר חלק ח סימן כג אות כב) חלק עליו שלא יצא אף בדיעבד (כדעת ההלכות קטנות, והביא בשם פתח הדביר לחלק בין מעשר שני לברכות שבברכות הולכים בתר לשון בני אדם וצריך שיהיה פרי האדמה ממש, מה שאין כן במעשר שני שבפרט הפסוק נאמר בקר וצאן למדנו שיש לקרוא ליוצא מן הארץ במעשה בראשית גידולי קרקע. ובשבט הלוי חלק י סימן מב אות א כתב עוד חילוק בין גידולי הארץ לגדל על הארץ).

^א כתב כף החיים (אות ו) דווקא מלח ראוי לאכילה קצת שאינו מר ועפוף ביותר, והוא הדין במי מלח שיהיו ראויים לשתייה מעט, שאם אינו ראוי לאכילה אין לברך עליו.

^ב עיין בשו"ת מים חיים משאש (חלק א סימן נז) שכתב שהוא טעות סופר לומר תחת הארץ וצריך לומר על הארץ.

^ב דיעבד שבירך על פטריות בורא פרי האדמה כתב כף החיים (אות ב) שיצא, והגרע"י חלק עליו שאף בדיעבד יחזור ויברך (חזון עובדיה ברכות עמוד קנד. וביביע אומר חלק ח סימן כג אות כב הערות על ספר שמ"ח נפש לגאון ר' שלום משה חי גאנין העתיק דבריו שיצא בפטריות שבירך עליהם אדמה ולא חש לחלוק אלא אדרבא הביא סיוע לדבריו מכף החיים הנ"ל, ותפוס לשון אחרון מה שכתב בחזון עובדיה).

^ד צורת גדילת הפטריות כיום היא על מצע עפר ופוספט, ואף על פי כן ברכתם שהכל דויל בתר טעמא שאין יניקתם מן הארץ (עיין שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן רמח לעניין מעשרות מפטריות. ואף שענינו הרואות שיש להם שורשים מעט אין זה לצורך יניקה מהקרקע עיין רמב"ם פירוש המשניות פרק א משנה ד דבר שגידולו מן הארץ שיש לו שרשים בארץ שהוא פורה על ידם, להוציא כמהין ופטריות).

^ה מה שמצוי מאכל הקרוי לבבות דקל הנמכר בקופסאות שימורים והוא הקורא שדיבר בה מרן, כתב ההלכה ברורה (סעיף ז) כיוון שהיום נוהגים לנטוע הדקל לצורך לבבות הדקל אין ברכתם שהכל, ויברך עליהם אדמה כדין דבר שאינו גוף הפרי שבאים מגזע האילן.

ט) שקדים מתוקים שאוכלים אותם קטנים כשהם רכים בקליפיהם, ועיקר ההנאה היא מהקליפה ולא מהפרי (מ"ב סקי"ב).

י) חיזיו והוא שחת תבואה שלא הביאה שליש, כיון שהיא פרי האדמה ואינה גמר פרי מחתינן חד דרגא לשהכל, והוא הדין כל פרי האדמה שלא נגמר^ט (מ"ב סקי"ג). שחת הגדל בגינה נחלקו מה ברכתו^ט (שעה"צ סקי"א):

» **עטרת זקנים** אדמה.

» **מגן גיבורים** שהכל.

יא) קרא שהוא דלעת חיה, מברך שהכל שהיא טובה יותר מבושלת מחיה (כמבואר לקמן ריש סימן רה, מ"ב סקי"ד).

יב) קמח שעורים, אף הנעשה משיבולים יבשים הראוי מעט לאכילה, והוא הדין קמח שאר מיני דגן ונקט שעורים שאף שקשים לתולעים שבמעיים מברך עליהם בגלל הנאתו (מ"ב סקט"ו).

יג) שיכר תמרים ושכר שעורים^י ועל מי שעורים שמבשלים לחולה^י, כיון שהם צלולים דינם כמשקה^י אף שנעשו מחמשת מיני דגן ואף שיש בהם כזית בכדי אכילת פרס (מ"ב סקט"ו).

^י האוכל עלי גפן אם הם ממולאים באורז מברך כברכת האורז כדין טפל ועיקר (המבואר לקמן סימן יב), ואם אוכל העלים לבד ויש לו הנאה מאכילתם יברך שהכל, ואם הוברר לו דנטעי להו אדעתא דהכי לאוכלם יברך אדמה (הלכה ברורה סעיף ח, ברכת ה' חלק ג פרק ז סעיף ח).

^י עבר ובירך על קורא או על לולבי גפנים אדמה, לא יצא אף בדיעבד ויחזור ויברך שהכל (ברכת ה' חלק ג פרק ח סעיף ה, ולא אמרינן כיוון שאינו משקר בברכתו בדיעבד יצא ולא מחזירים אותו (כדברי מגן אברהם ר"י סק"א), שקורא ולולבי גפנים אין להם צורת פרי נמצא שהמברך עליהם בורא פרי משקר בברכתו, ורק אם נטעום על דעת לאכול הקורא או הלולבים שייך לקרוא להם פרי מחמת כוונת גידולם).

^י דווקא פרי האדמה אך פרי העץ מבואר בשלחן ערוך לעיל (סימן רב סעיף ב) משעה שהוציאו פרי מברך עליהם עץ.

^י להלכה שחת הגדל בגינה כתב הכף החיים (אות יג) יברך אדמה (העטרת זקנים למד זאת מהגמרא בעירובין שמנו שם שחת כנייתן לעירוב ובראשונים ביארו שהיא שיחת הגדלה בגינה, בהערות משנה ברורה איש מצליח הערה 4 כתבו להצדיק דין המשנה ברורה שלא חילק ואף הגדל בגינה ברכתו שהכל על פי המבואר בריטב"א בעירובין שחזיו שם הוא מין מיוחד הנזרע לאכילה אף שהביא רק שליש).

^י כתב הבן איש חי (שנה ראשונה נשא סעיף ו) משקה חריף כיון שהוא שורף הגרון ויש המצטערים בשתייתו כקוץ בגרון ספק אם מברכים עליו, ולא יברך עליו אלא יפטרנו על ידי דבר אחר. אך האור לציון (חלק ב פרק יד אות כז בהערות) כתב נהגו העולם לברך ואין להחשיבו כאינו ראוי לשתייה.

^י טעה ובירך על בירה בורא פרי האדמה לא יצא (ברכת ה' חלק ג פרק ז סעיף נב ובהערה 190, וצ"ח הרב שם להערה 187 ששם הביא מדוע יש לברך על בירה שהכל. ואביא בקצרה דבריו בהערה 187, לסוברים מי בישול

יד) עשבי דברא שאינם נזרעים, אף אם טובים לאכילה והם מאכל שרים לאחר בישול כגון עשב הנקרא 'חמציץ' אינם חשובים כל כך וברכתם שהכל, בשונה מפירות אילני סרק חשובים וראויים לאכילה חיים שברכתם עץ. עשבים הנזרעים כגון חסה וכיוצא בו, ברכתם אדמה (מ"ב סק"ח וסק"ט).

טו) שבת שקורין אניט"ו (אני"ס), ועל כמון"ד (קימ"ל) וכסבור דלטעמא עבידי ולא לאכילה, בין יבשים בין רטובים ואף מרוקחים בדבש (מ"ב סק"א). אף שמיני תבלין מבואר לעיל (סימן רב סעיף טז) שלא מברך עליהם כלל, הוא מפני שלא ראויים לאכילה אך כאן הם ראויים קצת ומתוקים לחך רק שאין זו דרך אכילתם ונחתנין חד דרגא לברכת שהכל (שעה"צ סק"ז). מי שליקת אניס או כמון וכסבור דינם כמי שלקות שברכתם אדמה (מ"ב סק"ב, שעה"צ סק"ז ולקמן סימן רה סעיף ב מבואר שנהגו לברך עליהם שהכל).

פירות וירקות שהכל וכן לסוברים מי שלקות ברכתם שהכל כל שרוב הפירות לא עומדים לשליקה פשוט שיברך שהכל שרוב השעורים לא עומדים לשליקה, ואף הסוברים מי שלקות ברכתם כברכת הפרי, יש לחלק כמו שביאר הרא"ש בתשובה, שמי שעורים עיקר השרייה הוא כדי לשאוב חוזה השעורים ולא בשביל שייתנו טעם ואין לדמותם למי שלקות, ועוד שיש לשעורים עילוי אחר בפת ואין לעשות מי שליקתם כמותם. עוד הביא שם לחלק בין מים מרובים לבין מים מועטים, שכל הדין של מי שלקות הוא רק במים מועטים אך לא במרובים, ומשקה הבירה נותנים מעט שעורים בייחס למים. ואמנם ב' הטעמים הראשונים שיש דעות שמי שליקת פירות ברכתם שהכל ואין רוב הפירות עומדים לשליקה אין לסמוך עליהם, שהרי מרן עצמו חשש לחולקים כמו שכתב בסימן רב סעיף יא, ושמה רוב השעורים הולכים כיום להכנת בירה שאין מצוי כל כך לחם שעורים. והטעם השני שהביא בשם הרא"ש הוא עצמו כתב בערה 190 שלטעם זה בדיעבד יצא, אם כן יוצא שנשאר טעמו הראשון של הרא"ש שלא דמי למי שלקות משום שהשעורים באו לתת חוזה ולא טעם, וכן נשאר הטעם האחרון שגם הסוברים שמי שליקת פירות ברכתם עץ יודו כשיש מים מרובים).

ע"י יש שעושים משקה שעורים עבה ועל זה מברכים בורא מיני מזונות אף שאינו אוכל השעורים (כף החיים אות טז, וצ"ח לשלחן ערוך לקמן סימן רח סעיף ו).

ע"י האר"י ז"ל היה נוהג לברך על עשבי דברא בורא פרי האדמה כיוון שראויים לאכילה (כף החיים כאן אות טו"ב לעיל סימן רג אות טו. ובאור לציון חלק ג פרק יד הערות לתשובה ה בד"ץ ברכת השוקולד משמע שפסק כאר"י ע"ש) ובבן איש חי (שנה ראשונה מטות סעיף ז) פסק כדעת האר"י ולא כדעת מרן, ודחה הגרע"י סברתו והעלה שיברך שהכל שקיימא לן ספק ברכות להקל (ע"י לעיל סימן רג סעיף ד בהערות. ושמעתיה מהרב יעקב יוסף זצ"ל בשיעור על סימן זה שדיבר על ברכת עשב החמציץ שיש להסתפק אם נקרא פרי חשוב שאז מרן מודה שמברכים עליו אדמה, והעלה כיון שדעת האר"י לברך על כל אילן סרק אדמה ואף מרן שחלק על האר"י מודה שהמברך אדמה יצא משום שאינו משקר בברכתו, יש להורות לברך על עשב זה אדמה).

ע"י כמון שדיבר השלחן ערוך ביארו שהוא קימ"ל, ומצוי בשימוש בימינו שלם שנותנים בלחם וטחון שנותנים בתבשילים, אך אין זה הכמון המצוי כיום (כן כתב בספר 'תרגום המילים המובאות במשנה ברורה' לרב יעקב גליס). וכמון המצוי כיום נחלקו בברכתו, הגרע"י (חזון עובדיה תרומות ומעשרות עמוד קא) כתב שלא יברכו עליו כלל (כדן פלפל וזנגביל יבשים בסימן רב סעיף טז), והברכת ה' (חלק ג פרק ז סעיף יא הערה 47) סבר שברכתו שהכל כיוון שאינו חריף (ונראה שהבין שהשלחן ערוך דיבר בכמון זה והוא הדין כוסברה וזעתר ע"ש).

טז) חומץ במשנה מובא חומץ שהכל, אף שמתחילה היה יין כיון שהתקלקל איבד מעלתו (מ"ב סק"ג). הקשו הראשונים מדין שותה חומץ ביום כיפור שפטור אלא אם שתה ממנו שתייה מרובה, ומדוע כאן מברך על שותה מעט חומץ:

» **הרא"ש** ביאר במשנה מדובר בחומץ מזוג או בחושש בשינוי שנותן חומץ הרבה למרק וכיון שנהנה מהמרק מברך.

» **ר' יונה** ביאר כיוון שהשותה הרבה חומץ יש לו הנאה שייך בברכה אף בשותה מעט.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרא"ש חומץ שעירבו במים שראוי לשתות מברך שהכל חומץ שאינו מזוג לא יברך (לקמן סעיפים ד' ה' יבואר ממתי יצא מדין יין). מה שלא מברך דווקא בחומץ חזק שמבעבע כשמשליכו לארץ, אך חומץ שאינו חזק ברכתו שהכל^ע (כן דעת הרבה אחרונים דלא כאליה רבה, ויש לצרף דעת ר' יונה והאשכול שעל כל חומץ מברך, מ"ב סק"ד, שעה"צ סק"ח).

❑ **ברכה אחרונה על פת שעופשה:**

פת שעופשה צריך עיון מה יברך עליה באחרונה שאין סברא שבגלל שירדה ממדרגתה פקע חיוב ברכת המזון, ואולי יש לחלק בין אוכל שיעור כזית שחייב מדאורייתא לבין פחות (באה"ל ד"ה ועל הפת).

❑ **ברכת קטניות:**

▪ **קטניות עצמם:**

דרך הקטניות בשעת לקיטה הם רטובות ואפשר לאוכלם, ואחר כך מתייבשות ואוכלים אותם אחר בישול, קטניות רטובות הגדלות בגינה ברכתם אדמה לכולי עלמא, בגדלות בשדות שדרך להניחם שיתייבשו מה ברכתם (מ"ב סק"ט, שעה"צ סק"ז):

» **ט"ז** שהכל דלא נטעי להו אדעתא דהכי.

» **פרי מגדים** אדמה, דעת הרבה אחרונים שאין לומר על עיקר הפרי דלא נטעי להו אדעתא דהכי.

▪ **שרביטי קטניות:**

האוכל שרביטי קטניות רטובות שאינם עיקר הפרי נחלקו מה ברכתם (מ"ב סק"ט):

» **ט"ז ושערי תשובה** שרביטי גינה מברך אדמה בשדה יברך שהכל.

» **אבן העזר ופנים מאירות** שהכל.

^ע האחרונים פסקו כשלחן ערוך דווקא חומץ המבעבע כשמשליכים אותו לארץ לא יברך אך פחות חזק יברך, כן כתבו בן איש חי (שנה ראשונה מטות אות ח) והלכה ברורה (סעיף יג), אולם הכף החיים (אות כג) כתב להימנע משתיית חומץ לבד שיש לחוש לר' יונה שסבר שעל כל חומץ מברכים. **חומץ תפוחים** או של שאר מינים, אם ראוי לשתייה ברכתו שהכל (הלכה ברורה סעיף יג).

» **משנה ברורה** לכתחילה יאכלם עם הקטניות ויפטרם בברכת אדמה, ואם ארע שאוכל לבד יברך שהכל^ע.

■ צוקער ארבי"ס:

קטניות הגדלים בגינה ורגילין להיאכל עם השרביטין הנקראים צוק"ר ארבי"ס, נחלקו מה ברכתם (שעה"צ סק"ח):

» **שערי תשובה** יברך אדמה, ואף האבן העוזר ופנים מאירות יודו כשאוכל הקטניות^ע.

» **חיי אדם** שהכל.

לקמן סימן רה סעיף א יבואר דיני קטניות מבושלות ומעושנות.

סעיף ב

על החומץ לברו אינו מברך כלום, מפני שהוא מזיקו.

חומץ חזק

מבואר לעיל סעיף א.

סעיף ג

ריחיה חלא (פוט חומץ) וטעמיה חמרא, חמרא הוא ומברך עליו בורא פרי הגפן.

נעשה רק ריח חומץ

בגמרא עבודה זרה (סו:) נחלקו אב"י ורבא יין שטעמו יין וריחו חומץ מה ברכתו שיין מתחיל להחמיץ בריחו והלכה כרבא שטעם יין ברכתו גפן, **וכן פסק שלחן ערוך** ריח יין וטעם חומץ דינו כ"יין^ע.

סעיף ד

כל שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חמיצותו, אין מברכין עליו בורא פרי הגפן (אלא קהל).

^ע וכן פסק כף החיים שרביטי קטניות ברכתם אדמה (אות י').

^ע וכן פסק כף החיים (סוף אות י') שרביטין שכוססין יחד עם הקטניות ברכתם אדמה.

^ע בדרך כלל קודם מתחיל להחמיץ בריחו ואז בטעמו כמו שכתב המשנה ברורה (סקכ"ה ובשעה"צ סק"כ), ואם הקדים והשתנה טעמו לחומץ וריחו עדיין ריח יין, ברכתו שהכל (כף החיים אות כה בשם בית יוסף).

ממתי נחשב יין לחומץ

כתב שבלי הלקט יין שהתחיל להחמיץ שנמנעים לשתותו מפני חמיצותו ברכתו שהכל, וכן **פסק שלחן ערוך**^ע. כתב מגן אברהם אין בקיאיין בשיעור הנמנעים יש שותים ויש שאינם שותים, ולכן יפטרנו בברכת הגפן (באה"ל ד"ה כל).

סעיף ה

שמרי יין, מברך עליהם בורא פרי הגפן. נתן בהם מים, אם נתן שלשה מדות מים ומצא ארבעה, הוה ליה כיון מזוג ומברך: בורא פרי הגפן, אם מצא פחות, אף על פי שיש בו טעם יין, קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך אלא שהכל. והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל יינות שלנו שאינן חזקים כל כך, אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בורא פרי הגפן. ונראה שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום. הגה: וכלל שלל יהא היין אחד מששה במים, כי אז ודאי בטל (אגור).

היוצא משמרי יין

□ הנותן מים בשמרי יין:

ברייתא בבא בתרא (יז:) "שמרי יין מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו, אחרים אומרים שמרים שיש בהם טעם יין מברך עליהן בורא פרי הגפן". ובגמרא "רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין הלכה כאחרים. אמר רבא דכולי עלמא רמא תלתא ואתא ארבעה חמרא הוא, רבא לטעמיה דאמר רבא כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא, רמא תלתא ואתא תלתא ולא כלום הוא, כי פליגי דרמא תלתא ואתא תלתא". **מבואר** הנותן מים בשמרים נתן ג' מידות ויצאו ד' לכולי עלמא יין הוא, נתן ג' ויצאו ג' לכולי עלמא אינו יין, נתן ג' ויצאו ג' ומחצה פחות מד' בזה נחלקו חכמים ואחרים והלכה כחכמים.

■ האוכל שמרים עצמם:

כתבו תוספות מחלוקת תנא קמא ואחרים היא בנותן מים על השמרים, אך השותה שמרים עצמם לכולי עלמא מברך גפן **וכן פסק שלחן ערוך** האוכל שמרי יין מברך גפן משום

^ע בדיעבד שבירך פרי הגפן על חומץ הראוי לברכת שהכל יצא (כף החיים אות כח, והביא כן בשם חסד לאלפים אות ג ובן איש חי. ונראה שלמדו דין זה מדין המגן אברהם לקמן סימן רו סק"א כביאור הפרי מגדים שם, דכל שלא משקר בברכתו יצא ידי חובה, והכי נמי כאן אין שזה שקר שהרי חומץ זה מתחילה היה פרי הגפן).

לחלוחית יין שבהם (מ"ב סק"ז), ודווקא שמצץ מהם המשקה והשל"ך השמרים המזיקים^פ (מ"ב סק"ז).

■ הדין ביינות שלנו:

כתב ר' יונה דין הגמרא הוא רק ביינות שלהם שהיו חזקים, אבל ביינות שלנו אפילו נתן ג' ומצא ד' לא יברך גפן. **וכן פסק שלחן ערוך** השותה שמרי יין בלא שנתן בהם מים מברך הגפן, הנותן מים בשמרי יין אם נתן ג' ומצא ד' מברך הגפן פחות מכן שהכל ונפשות (מ"ב סק"ל), ואף שהמוזג יין במים שיעורו הוא אחד יין בשש מים, לחלוחית היוצאת מהשמרים אינה חשובה כל כך ושיעורה אחד בשלוש (מ"ב סק"ט). כל זה ביינות שלהם אך ביינות

^פ יש להעיר לכאורה מה איכפת שהשמרים מזיקים אם נהנה מהיין, ומדוע הצריך המשנה ברורה להשליך השמרים. וצריך לומר שסבר המשנה ברורה באוכל דבר המזיק שיש לו הנאת החך מדבר המעורב בו אך הדבר המזיק הוא העיקר, לא יברך מפני שעיקר הדבר הוא מזיק ואין לברך על טעם הדבר הטפל, ורק אם יש לו הנאת החך מהדבר המזיק עצמו מברך משום הנאה זו (עיין ברכת השם חלק א פרק א סעיף כא שכתב דבר המזיק שטעמו ערב לחך מברכים עליו כיון שנהנה ממנו, ובהערה 80 ציין למגן אברהם בסימן זה סק"ו שהקשה מדוע מברך על שמרי יין הלא הם מזיקים ותירץ המגן אברהם 'ואפשר דראוי לשתייה', והבין הברכת השם כוונתו שהיין הבלוע בשמרים ראוי לשתייה ולכן שפיר לברך עליו אף שהשמרים מזיקים. ולא ציין הברכת השם דברי המ"ב הנ"ל דמיירי שזורק השמרים אחר שמוצץ מהם היין, ובשעה"צ סק"א ציין למגן אברהם שהביא הברכת השם וכתב אולי כוונתו כדבריו שכתב במ"ב שזורק השמרים. נראה מדברי המ"ב שלא די בכך שנהנה מהדבר המזיק אלא צריך שלא יזיקנו, וצריך עיון הרי גמרא ערוכה בברכות (לו.) גבי קמחא דשערי שמברכים עליו אף שקשה לקוקיאני משום שיש הנאה באכילתו, וכן כתבו פוסקים רבים עיין בהערת הברכת השם הנ"ל שהאריך ללקטם ואיך נאמר שחלק המשנה ברורה וסבר שכל שהדבר מזיק לו לא יברך עליו. ונראה ליישב, לעולם אם נהנה מהדבר המזיק עצמו אף המשנה ברורה מודה שמברך עליו ולא דיבר המשנה ברורה רק במקום שיש תערובת דבר המזיק והוא העיקר ומעורב בו דבר טפל שיש בו טעם טוב, ועל זה הורה כיון שעיקר אכילתו היא הדבר המזיק אין לו לברך על ההנאה מהדבר הטפל, וניחא מה שכתב המשנה ברורה כאן להעמיד שזורק השמרים ובוה לא ניזוק ושפיר שייך לברך עליהם גפן. ועיין למשנה ברורה לעיל סימן ר"ב סק"ל בשותה שמן זית שאינו מברך עליו כיון שהוא מזיקו ואם עירבו במי אניגרון שפיר מברך עליו, וכתב המשנה ברורה 'והוא הדין אם עירבו עם שאר משקה בעניין שנהנה מהשמן על ידי זה ואינו מזיקו', מוכח שהצריך המשנה ברורה ב' תנאים לברך על תערובת אניגרון שייחנה ושלא יזיקו, ועל פי מה שביארנו המשנה ברורה לשיטתו כיון שהעיקר הוא השמן והוא מזיק אם יערב בו דבר אחר שיש לו טעם טוב לא יועיל לברך עליו ורק אם יגרום שהשמן לא יזיקנו יוכל לברך עליו. ועיין בדברי המחצית השקל והפרי מגדים על המגן אברהם כאן סק"ו שביארו כוונתו דלא כמשנה ברורה אלא ששמרי יין ראויים לשתייה ובוה יצאו מכלל דבר המזיק שאין מברכים עליו כיון שטעמם טוב, ורק שמן שאינו ראוי לשתייה יש בו דין דבר המזיק שלא לברך עליו. ובאמת שיש לתמוה על השעה"צ איך כתב שאולי כוונת המגן אברהם שמשליך השמרים אחר שבפירוש כתב שראוי לשתייה וצריך עיון).

חלשים שלנו משערים בראוי למזוג באותו מקום שיהא לכל הפחות יין יותר מרבע מכלל המשקה^{פא}.

רמ"א סיים 'ובלבד שלא יהיה היין אחד מששה במים שאז הוא בטל', המשנה ברורה (סקל"א) העיר שאין לדבריו ביאור שהרי השלחן ערוך בא להחמיר על הנהוג שמספיק רבע וודאי שלא יועיל אחד מששה.

■ שמרים המצויים כיום מיינ צימוקים:

שמרים המצויים ביין צימוקים הנהוג בשתייה אינם עושים יין, שמעורב בלחלוחיתם מים מתחילה וכשנותן עוד מים בטל כוחם (מ"ב סק"ח).

■ מזיגת יין בה' חלקים מים:

כתב המשנה ברורה (סק"ט וסקל"ב) שיעור מזיגה של אחד בששה שהזכיר רמ"א, הוא בתנאי שיש טעם וריח יין ודרך לשתות במזיגה כזו. יין צימוקים שמתחילה כבר מעורב במים, לא שייך למזוגו בשיעור כזה ושיעור פחות מתבטל ממנו שם יין. נתן יותר מים משיעור הנ"ל אף שיש טעם יין ברכתו שהכל, ואף שטעם כעיקר אין זה טעם אלא קיוהא בעלמא (מ"ב סקל"ג).

סעיף ו

תמיד שעושים מחרצנים שנותנים עליהם מים, דינם כשמרים. והני מילי כשנעצרו בקורה, אבל אם לא נדרכו אלא ברגל אפילו נתן שלשה מדות מים ולא מצא אלא ג' או פחות, מברכין עליו בורא פרי הגפן שיין הוא והמים נבלעים בזנים ובמה שיוצא יש בו יין מרובה. הגה: זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין, אף על פי שהזגין הרוכ מכל מקום כל כח התאנים צמקה ואין לבדך בורא פרי הגפן (בית יוסף דס"ב דהש"ז).

היוצא מתמיד

□ תמיד היוצא מחרצני ענבים:

השווה ר' ירוחם משקה היוצא מהתמיד עצמו ליין הנעשה מנתינת מים על תמיד מחרצנים של ענבים, הרמב"ן כתב באופן שנמעכו הענבים ברגל ולא בקורה אף אם נתן ג' ויצאו ג' מברכים בורא פרי הגפן. **וכן פסק שלחן ערוך** תמיד מחרצנים שנדרכו בקורה דינו כשמרים, ואם נדרכו ברגל מברך גפן אף שיצא פחות ממה שנתן והוא שיש בו טעם וריח יין (מ"ב סקל"ו) ואין שיעור המים פחות מאחד מששה במים (שעה"צ סק"ט).

^{פא} כאן שייך להביא את הדין של ברכת היין וכמה השיעור שאפשר לערב בו מים.

□ היוצא מתערוכת זגים ותאנים:

נתנו מים על זגים ועממם תאנים לחזק כוח היין, הורה רמ"א ברכתם שהכל כדין שיכר תאנים (מ"ב סקל"ט) אף אם הרוב זגים, שהזגים כבר יצא מהם עיקר הלחלוחית והתאנים כל כוחם במים, ואפילו שם ג' ויצא ד' (מ"ב סקל"ח). ברכה אחרונה יש להסתפק מה יברך, ולכן יברך על יין מעין שלוש ויפטור משקה הזגין^{פב} (מ"ב סקל"ט).

▪ הבדלה על משקה זה:

אף שברכתו שהכל אם הוא חמר מדינה מבדילין עליו, ואף אם נעשה מזגין לבד בלא תאנים או מזגין של צימוקים, ודבר זה תלוי באומד הדעת בחזק טעמו וטוב ריחו (באה"ל ד"ה ואין לברך).

סעיף ז

השותה מים לצמא, מברך שהכל ולאחריו בורא נפשות רבות. אבל אם חנקתיה אומצא, ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו.

ברכה על מים

□ ברכת שותה מים:

משנה ברכות (מד.) "השותה מים לצמא מברך שהכל נהיה בדברו ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן". ובגמרא (מה.) "לאפוקי מאי אמר ר' אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא. הלכתא מאי, אמר ליה פוק חזי מאי עמא דבר (נהגו לברך לפניו שהכל ולבסוף בורא נפשות)". טור חלק על רב עמרם שכתב בחנקתיה אומצא לברך נפשות.

וכן פסק שלחן ערוך השותה מים לצמא מברך שהכל, אבל אם חנקתיה אומצא ושתה מים להעביר האומצא אינו מברך לפניו ולאחריו^{פג}. דווקא מים אבל השותה שאר משקים או אוכל חתיכת פת שהחך נהנה מהם מברך תמיד (מ"ב סקמ"ב).

□ גדר שתייה לצמא:

▪ נחשב לצמא:

מוכח מרא"ה ורמב"ם צמא לאו דווקא אלא בסתמא כל שהחך נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת, לאפוקי השותה כדי להצטרף לזימון לסוברים שמועיל שתייה^{פד}, או שמסופק

^{פב} כתב הכף החיים (אות לו) אם אין לו יין לפטור משקה זה בברכה אחרונה, יברך נפשות דברכת נפשות פוטרת בדיעבד ברכת בורא נפשות. ולפי מה שכתבנו לעיל אין כן דעת שאר פוסקים ויברך נפשות (עיי' לעיל סימן רב סעיף יא, שהובאו המקומות שיש נפקא מינה למחלוקת אחרונים זו).

^{פג} כתב הכף החיים (אות מו) אם שתה שיעור טוב לפוטרו בדבר אחר אם אפשר כדי לצאת דעת ר' עמרם שכתב שמברך, או שיהרהר הברכה בליבו.

אם נתחייב בברכת נפשות ורוצה לצאת ידי חובה, שאין השתייה מחייבת בברכה ולא מועיל לצירוף אלא אם נהנה החך מהשתייה. **שותה** מים לשרות אכילה שבמעיו בכלל לצמאו, נפקא מינה לשותה אחר ברכת המזון (מ"ב סק"מ, באה"ל ד"ה השותה).

■ לא נחשב לצמאו:

חנקתיה אומצא או השותה להוריד המזון למקומו והשותה מים בבוקר לרפואה ואינו צמא לא יברך, ואם הוא צמא אף שהוא לרפואה יברך, כמבואר בירושלמי בשותה מי דקרים המשלשלים לרפואה, אם גם לצמאו הוא שותה יברך^פ (מ"ב סקמ"ב).

סעיף ז

כל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחך נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף. הגה: אם אנסוהו לאכול או לשותה, אף על גב דהחך נהנה ממנו אינו מצריך עליו, הואיל ונאנס על כך (בית יוסף בשם אהל מועד והרא"ש).

אכילה לרפואה ובאונס

□ ברכה על אכילה ושתיה לרפואה:

לעיל (רב ד) מבואר השותה 'אניגרון' שהוא שמן זית המעורב במי סלקא לרפואה מברך עליו שנהנה מטעמו, למדו הראשונים (תוספות ר' יונה רא"ש ור' ירוחם, הרמ"ה חלק ותמה עליו ר' ירוחם) לכל דבר רפואה שנהנה מטעמו מברך עליו, **וכן פסק שלחן ערוך** אוכלין ומשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה אף שלא תאב להם כלל, אם טעמם טוב והחך נהנה מהם מברך עליהם תחלה וסוף, לאפוקי רעים שאין הנאת החך אף שמתרפא מהם^פ (מ"ב סקמ"ג).

^פ עיין לעיל סימן קצט סעיף ב', דדעת המגן אברהם (הביאו המשנה ברורה סק"ב) שאף שותה מים מצטרף לזימון, ודעת השלחן ערוך אינה כן כיון דמים לא זייני לא מצטרפים על ידיהם לזימון.

^פ באחרונים הביאו מספר דוגמאות מתי לא נחשב שותה לצמאו, הבן איש חי (מטות סעיף יב) כתב השותה מים כדי לבלוע סם של רפואה ואינו תאב למים לא יברך. הגרע"י (הליכות עולם חלק א עמוד שנא) הורה בשותה מים ביום חם על מנת שלא לאבד נוזלים שלא יברך, ועוד כתב בחזון עובדיה ד' תעניות (עמוד רעג בהערה) השותה מים לפני הצום כדי שלא יצמא אחר כך לא מברך.

^פ על פי האמור הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד רפח) הנוטל תרופה מרה ומערב בה מיני מתיקה כדי שיוכל לבלוע, מברך על הדבר המתוק ולא נחשב טפל לתרופה.

■ **רפואה שאין טעמה טוב כל כך:**

האוכל או שותה לרפואה ואין הטעם טוב כל כך, מברך עליו כיון שאינו מר והחך נהנה ממנו מעט, ומה שנקט השלחן ערוך טעמים טוב הוא רק לאפוקי רעים¹⁹ (שעה"צ סקל"ז).

□ **ברכה על אכילת אונס:**

אנסוהו לאכול או לשתות נחלקו אם יברך (מ"ב סקמ"ה, שעה"צ סק"מ):

- » **אהל מועד בשם רמ"ה וכן פסק רמ"א ועוד אחרונים** לא יברך, אף שבסעיף הבא מורים לברך על אכילת איסור באונס, כאן האכילה עצמה היא אונס ושם האונס אינו על האכילה.
- » **ט"ז מגן אברהם פרי חדש** לסוברים לקמן וכן פסק שלחן ערוך שמברך על אכילת איסור, הוא הדין כאן יברך ואין לחלק בין אונס לאונס (מגן אברהם הוכיח שהסובר לא לברך באונס הוא הסובר לא לברך איסור, בשעה"צ כתב שאין בזה כוח לדחות חילוק הרמ"א ושאר אחרונים).
- » **חיי אדם** האוכל פת כדי שביעה שחיובה מן התורה יברך²⁰.

■ **חילוק בין כפוהו לאכול מצה לכאן:**

- לרמ"א** וסיעתו שלא מברך באנסוהו לאכול, הקשו מדוע אנסוהו לאכול מצה יצא ונקרא אכילה (שעה"צ סקל"ח):
- » **אליה רבה** במצה הוא לצאת ידי מצווה, אך לא שייך לחייבו ליתן הודאה על זה.
- » **יש מפרשים** כיון שמצה היא דבר מצווה, אמרינן שנתרצה על ידי זה.
- נפקא מינה** בין התירוצים אם יברך ברכת המזון על אכילת המצה, ליש מפרשים יברך כיון שנתרצה בסוף.

סעיף ט

אכל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה, מברך עליו תחלה וסוף.

אכילת איסור

□ **ברכה על אכילת איסור:**

האוכל איסור סתם נחלקו הראשונים אם יברך עליו:

¹⁹ הכף החיים (אות מח) הביא דעת הגר"ז (אות יד) בשם יש אומרים שדברים שאינם טובים ואינם רעים מברך עליהם שהכל.

²⁰ להלכה נחלקו האחרונים באנסוהו לאכול או לשתות, הבן איש חי (משות אות יג) סתם כרמ"א כיון שנאנס לא יברך, בילקוט יוסף כתב לחלק כדעת החיי אדם באנסוהו לאכול פת שיברך ברכה אחרונה כיון שברכת המזון דאורייתא. הכף החיים (אות נ) כתב כיון שיש מחלוקת אם לברך, יש לו להתרצות באכילה זו ויוכל לברך לכולי עלמא.

» רא"ש וראב"ד מברך.

» רמב"ם אינו מברך וכן משמע משלחן ערוך.

כתב בית יוסף אוכל לרפואה אף לרמב"ם מברך, ולא כדעת הרא"ה שכתב אף לרפואה לא יברך.

■ אוכל איסור מפני הסכנה:

פסק שלחן ערוך אכל מאכל ומשקה של איסור מפני הסכנה כגון חולה שצריך לאכול מאכלות אסורות, וכל שכן האוכל ביום כיפור שהמאכל היתר והזמן אוסרו, מברך עליו כיוון דסכנתא היא היתרא קאכיל ואדרבא עושה מצווה להציל נפשו, ואף שברצונו לא היה אוכלו כיון שהוא כבר חולה וחפץ להתרפאות נחשב שיש לו הנאה^פ (מ"ב סקמ"ו – סקמ"ח). **הפנים מאירות** מצדד לא לברך אף במקום סכנה, והשמיטו המשנה ברורה משום שהוא דעה יחידה (שעה"צ סקמ"א).

סעיף י

דבש דבורים הרי הוא כשאר דבש ואינו מברך אלא שהכל.

^פ למעשה כתבו האחרונים שלא כמין משום סב"ל, ויש לחלק בין מאכל היתר שהזמן אוסרו כגון האוכל ביום כיפור שמברך עליו, לבין מאכל גופא של איסור שאין לברך עליו (הברכת השם חלק ב פרק א סעיף כב-כג כתב הטעם שבמאכל של איסור ששה מרבתינו הראשונים סברו שלא יברך ולכן יש לומר סב"ל נגד מרן, אך במאכל היתר והזמן אוסרו רוב מוחלט של הפוסקים סברו שיברך, ובמקום שיש רוב כדעת מרן לא אומרים סב"ל וכעין זה כתב הגרע"י בחזון עובדיה ברכות עמודים קנט-קסג. ויש לתמוה על הברכת השם שכתב שלא יברך, ממה שכתב הברכת השם עצמו בחלק א פרק ב סעיף י שמורים להקל אף כשיש ספק ספיקא לחומרא, אך אם דעת מרן לברך יש להורות כדעת מרן ואין בזה סב"ל, וכאן יש ספק ספיקא להחמיר ספק שמא הלכה כראב"ד הרא"ה הטור וההשלמה שסברו שיש לברך על כל מאכל איסור אף שלא במקום סכנה, ועוד ספק שמא הלכה כט"ז ומגן אברהם שבמקום סכנה יש לברך על מאכל איסור, וכיון שדעת מרן לברך היה לנו להורות לברך. והברכת השם עצמו דן בספק ספיקא במקום אכילת איסור, בסוף הערה 82 כתב האוכל בשוגג דבר השנוי במחלוקת אם הוא איסור והלכה כאוסרים לא יברך ברכה אחרונה, ואף שיש לומר ספק ספיקא שמא כדעת המתירים לאוכלו ושמא כראב"ד והרא"ה שמברך על איסור, סב"ל גם בספק ספיקא להחמיר, וצ"ח הרב למה שכתב בחלק א פרק ב סעיף ט כלל זה. ודבריו הללו מבוארים כיון שאין דעת מרן כאף אחד מצדדי הספק, אך במה שכתב אחר כך באוכל איסור במקום סכנה שלא נוהגים כמין צריך עיון, ואולי יש ליישב על פי מה שנתן הברכת השם טעם לדבריו שהורה לא כמין וזה לשונו 'ומסתברא שאם מרן וכל האחרונים הנ"ל היו יודעים מדברי הראשונים הנ"ל שלא נדפסו בזמנם היו פוסקים גם כן שלא לברך וכו'', ומעתה אף שיש ספק ספיקא לומר שיברך ודעת מרן לברך הרי יש ספק לקולא שמא היה מרן חוזר בו, ויש לעיין).

ברכת דבש

פסקו טור ושלחן ערוך דבש ברכתו שהכל כשאר דבש, אף החולקים בדבש תמרים לברך עץ מודים כאן שברכתו שהכל שאין גידולו מן הארץ, ומה שהדבורים מכניסין מי פירות לגופן ומוצצין מהן אין טעם הפירות נרגש כלל (מ"ב סקמ"ט סק"ג).

סעיף יא

חבושים או גינדא"ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש, הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל, אפילו הם כתושים ביותר, הילכך מברך על חבושים וגינדא"ש בורא פרי העץ. ועל של עשבים, בורא פרי האדמה. ועל של ורדים, בורא פרי האדמה. הנה: וכל מרקחת שאין בהאס רגילין זו חלא לרפואה, מזכין עליו שהכל (בית יוסף בשם הר"ס).

ברכת מרקחת פירות

הקדמה: לעיל (רב יג יד) מבואר אגוז גמור מטוגן בדבש ברכתו עץ אגוז רך בדבש ברכתו שהכל שזה פרי גמור וזה אינו גמור, עוד שם (טז) פלפל וזנגביל יבש וציפורן שאכלם לבד בלא סוכר ואינם ראויים לאכילה כך, לא מברך. עוד לעיל (רג ו ז) זנגביל מרוקח או בשמים מעורבים בסוכר הבשמים והזנגביל עיקר והדבש והסוכר באו לתת טעם.

□ מרקחת פירות בדבש:

מרקחת חבושים או גינדא"ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש, נחלקו מה נקרא עיקר ועליו יברך:

» **טור** שהכל שהדבש עיקר, ולא דומה לאגוז מטוגן בדבש שברכתו עץ לעיל (רב יג) מפני שהוא שלם, ולא דומה לתערובת בשמים שחוקים בדבש שברכתה אדמה לעיל (רג ז), כיוון שנעשית לתת טעם מהבשמים והם עיקר, אך כאן עשויה להיאכל כמות שהיא והדבש עיקר.

» **חברי הטור ר' יונה כל בו ורמב"ם** אין הדבש עיקר שבא להכשיר הפרי ומברך כברכת הפרי.

הלכה:

פסק שלחן ערוך כחברי הטור מרקחות פרות ועשבים בדבש העיקר הפירות והעשבים ועליהם מברך והדבש רק בא להכשירם לאכילה³.

³ האוכל מהסוכר שנותר אחר אכילת הפירות, כתב כף החיים (אות נו) שלא יברך עליו (לעיל (קסח ח) ובמשנה ברורה שם (מו) בדין ריקקים דקים שנותנים תחת המרקחת שלא יטנפו ידיו שמברך על

■ מרקחת ורדים:

כתב הטור אליבא דחבריו לעיל, מרקחת ורדים בדבש מברך אדמה שהוורד אינו עיקר הפרי אלא הזרע וברכתו אדמה (לקמן יובא שהוא מחלוקת), והוא הדין פרח הקרוי 'לוינדר' א' שפריו הוא גודגדניות שחורות וברכתו אדמה. **ביאר בית יוסף** הדבש אינו עיקר כיון שבא רק להכשיר הפרח הרי הוא טפל ואינו עיקר בפני עצמו, ויש לדמותו לפירות שאין נאכלין חיים ובישלם במים שמברך עליהם עץ ולא כברכת המים (מ"ב סקנ"ג). נחלקו מה יברך על מרקחת הוורדים:

» **טור** אדמה כיון שאינם עיקר הפרי.

» **רא"ש** בדיני ברכת הריח על ורדים כתב שאינם פרי כלל, וכתב בית יוסף לפי זה היה ראוי לברך על ורד שהכל.

» **כל בו** מברך עץ ויש אומרים אדמה.

נחלקו להלכה מה יברך:

» **שלחן ערוך** אדמה כדעת הטור.

» **ברכי יוסף בשם מהר"י מולכו** שהכל^א.

המרקחת, כתבו האחרונים שלא יברך על הרקיק אף שאוכלו לבד אחר שסיים המרקחת, דעיקר האכילה היתה על המרקחת ולא על הרקיק ואין לחוש לסיום האכילה, וכן הוא לקמן (ריב ב) ויבואר במקומו בס"ד).

^א להלכה הורה הגרע"י (יביע אומר חלק ד סימן יב אות יח) מרקחת ורדים שהיא מאכל אינם בריאים לכתחילה יברך שהכל והמברך אדמה יש לו על מה שיסמוך (כדין זה של מרקחת ורדים דיבר הגרע"י בשני מקומות, ביביע אומר חלק ד סימן יב אות יח כתב לברך עליה שהכל והמברך אדמה יש לו על מה שיסמוך, ובחזון עובדיה ברכות עמוד קנח בהערה ה הורה לברך על מאכל של אינם בריאים אדמה וציין ליביע אומר הנ"ל. והנה בהשקפה ראשונה נראה שחזר בו ממה שהורה ביביע אומר ולפי דבריו בחזון עובדיה יברך אדמה, אך אחר העיון יש לחלק בין מרקחת ורדים לשאר דברים שאינם מאכל בריאים וכמו שאבאר בסיעתא דשמיא. דין מאכל אינם בריאים הובא בבית יוסף בשם הרא"ש לברך שהכל וכן פסק רמ"א בהגה, אלא שהמגן אברהם כתב ללמוד מהשמטת השלחן ערוך שחלק על הרמ"א ודעתו כרוב הפוסקים לברך אדמה, ועל פי דבריו רצה הגרע"י ביביע אומר הנ"ל לומר שיברך אדמה כדעת השלחן ערוך וחזק דבריו שאף לרמ"א יוצא בברכת אדמה שהרי אינו משקר בברכתו (ומשום הכי אין לומר סב"ל נגד מרן השלחן ערוך), אלא שלמסקנא חשש להורות לברך אדמה מאחר שמצינו להרבה מהאחרונים שהורו לברך שהכל וכתבו שכן המנהג, ועל כן הורה שלכתחילה יברך שהכל והמברך אדמה יש לו על מה שיסמוך. והמתבונן בתשובה שם יראה שיש למרקחת ורדים צירופים נוספים לברך עליה שהכל כמבואר באחרונים שהביא הרב, בשו"ת מעט מים (סימן כ אות ח) כתב לברך שהכל משום שיש לחוש לג' עניינים שהמרקחת כתושה ביותר ושהיא מעורבת בדבש ושאנינה מאכל בריאים, ובעיקרי הד"ט (סימן י אות מב) כתב שהוא מטעם שורד אינו בכלל פרי, ועוד שיש שהעידו שכן היה מנהג לברך עליה שהכל, ואם כן אף אם נאמר כדברי המגן אברהם שלמד מהשמטת השלחן ערוך לברך אדמה, יש להסתפק מה הדין במרקחת וורדים מחמת שאר הצירופים הנ"ל שהיא כתושה ביותר ומעורבת בדבש ואיננה בכלל פרי, ועל כן הורה הרב במרקחת זו לכתחילה לברך שהכל ואין ללמוד שחזר בו בחזון

■ **מרקחת בשמים:**

הנותן בשמים בדבש, אם כוונתו לתקן הדבש יברך על הדבש שהוא העיקר והבשמים טפלים לו, אך אם כוונתו לתקן הבשמים כגון שנתן הרבה והדבש בא להטעים מברך על הבשמים כמובא בהקדמה לסעיף (באה"ל ד"ה ועל של ורדים).

□ **מרקחות פירות כתושים:**

■ **פירות מרוסקים ונימוחים:**

לעיל (רב ז) הובא מחלוקת שלחן ערוך ורמ"א מה יברך בפירות שנתרסקו הרבה, אף כאן במרקחת פירות כתושים נחלקו מה הדין במרוסקים הרבה:

» **שלחן ערוך** כתב אף פירות כתושים ביותר ברכתם אדמה.

» **משנה ברורה** (סקנ"ב) לשיטתו שם, דווקא שניכר מהותם ותארום אבל נימוח לגמרי ברכתו שהכל, ואם דרך רוב אכילת אותם פירות על ידי כתישה מבואר לעיל (רג ז) שמברך עליהם אדמה³².

■ **פירות נימוחים שנשתנו לגריעותא:**

כתב מהרי"ק ענבים שמבשלים הרבה ונעשים עבים הנקרא קונפעת"ו וכן גודגניות שמבשלים אותם הנקרא ציריז"א קונפעת"ו, ברכתם שהכל שלא ניכר צורת הענבים ולא נטעי להו אדעתא דהכי ונשתנו לגריעותא, ואף חברי הטור החלוקים עליו דיברו בטובים מבושלים מחיים. **בית יוסף** העיר שחברי הטור דיברו אף בטובים מבושלים וחיים כאחד ולא רק בטובים יותר מבושלים מחיים.

■ **גודגניות נימוחות מעורבות דבש ותבלין:**

נחלקו בגודגניות שבישולם ועירב בהם דבש ותבלין מה ברכתם:

עובדיה, ששם דיבר על מאכל שיש בו ריעותא רק משום שאיננו מאכל אינם בריאים, ועל כן כתבנו במרקחת ורדים דברי הרב ביביע אומר, ומה שכתב בחזון עובדיה יובא לקמן (ומצינו כעין פשרה זו עוד בהלכה ברורה סימן רב סעיף טו ובהערות יג יד בדין ברכת גרעיני פירות, שהורה במקום ספק לכתחילה לברך שהכל והרוצה לברך אדמה כמין אין מוחין בידו). וצריך עיון בדברי היביע אומר הנ"ל מה שכתב שם בסוגריים שברכת ורדים לדעת מרן אדמה היא רק שניכרת צורתם וציין לרב פעלים חלק ב סימן כח. והלא דעת הגרע"י (יביע אומר חלק ז סימן כט, חלק ט סימן קח אות צב הערות על ספר אור לציון, חלק י סימן נה הערות על שו"ת רב פעלים חלק ב אות יא, ועיין לעיל בהערות סימן רב סעיף ז) שאף כשנימוח מברך ברכתו הראויה, ומדוע הורה כאן שאם נימוחו ודאי יש לברך עליהם שהכל. ואולי משום שיש לצרף דעת הטור בכל מרקחת שברכתה שהכל, ודעת הברכי יוסף שבוורדים מברך שהכל ודעת הבן איש חי ודעימיה שדבר שנימוח לגמרי מברך שהכל, וקשה מדוע לא ביאר הרב טעמו. ואולי בשעה שכתב חלק ד כך הייתה דעתו להורות כבן איש חי וחזר בו לאחר מכן, וצריך עיון).

³² עיין שם עוד בהערות הבאנו דעת הכף החיים שחלק על זה ודין ברכת שוקולד.

» תרומת הדשן שהכל כיוון שנימוחו לגמרי ועוד שעירב בהם דבש ותבלין, ותערובת בשמים הבשמים עיקר משום שדרכם להיאכל בשחיקה.

» בית יוסף אף פירות כתושים ביותר ברכתם עץ.

הובא לעיל הדין להלכה, מחלוקת שלחן ערוך ומשנה ברורה בפירות כתושים.

□ מרקחת שרגילין בה לרפואה:

האוכל מרקחת שאין דרך הבריאים לאוכלה ויש הנאה באכילתה, נחלקו מה יברך (מ"ב

סקנ"ה):

» רמ"א שהכל, ואף שנהנה אין זה עיקר הנאתו בכך, ואף בעשוי מחמשת מיני דגן

(שעה"צ סקמ"ה).

» מגן אברהם פרי חדש וגר"א מברך ברכתו הראויה³³.

□ שקדים מחופים בסוכר:

שקד המחופה בסוכר אף שכולו מחופה והסוכר מרובה, השקד עיקר ומברך עץ כדין פירות

מרוקחים בדבש³⁴ (מ"ב סקנ"א).

³³ להלכה הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קנח) מאכל אינם בריאים יברך ברכה הראויה לו (עין לעיל בסעיף זה בהערה על מרקחת ורדים. בדעת הבן איש חי יש להסתפק שכתב (פינחס סעיף יג) בברכת מרקחת ורדים שהכל משום שנימוחו הרבה ומשום שאינה מאכל בריאים, ויש להסתפק אם ללמוד מכאן לכל מאכל שאינם בריאים, או שמא לא היקל רק בוורדים שבלאו הכי ברכתם שהכל משום שנימוחו וצירף מה שאינם מאכל בריאים).

³⁴ שקד מצופה ומסוכר, אם הוא ציפוי דק לכולי עלמא מברך עץ (וראיה מאגוז גמור מטוגן בדבש סימן רב סעיף יג, והברכת השם חלק ג פרק י סעיף מו ובהערה 173 הביא שיש לסוכר דין תבלין שאין דרך לאוכלו כך וודאי שהעיקר הוא הפרי), ואם הוא ציפוי עבה עד שנעשה שווה או רוב מן הציפוי מחלוקת אם הולכים אחר הרוב או אחר הפרי, והורו הפוסקים שיפריד ויברך על כל אחד בנפרד (הבן איש חי פנחס אות טו כתב שכך נהג אביו, וכתב הברכת השם (שם) שדיבר שיש ציפוי שווה לאגוז או שהרוב מהציפוי, וכדברי הבן איש חי פסק בהלכה ברורה סעיף כו, וכתב שיקדים לברך על הסוכר קודם כדין כל דבר שהוא ספק (עין לקמן סימן רח סעיף ז בהערות בדיון אורו שלא נדבק)). ובציפוי סוכריה הנקרא דרו' יברך שהכל על הסוכריה ויפטור השקד, הואיל והסוכריה עיקר (כן הורה האור לציון (חלק ב פרק יד סעיף ד), וההלכה ברורה (שם) כתב גם כן לכתחילה יפריד ויברך על שניהם ובדיעבד יברך שהכל, ובברכת השם (שם סעיף מו ובהערה 174) כתב אף שהיה ראוי לברך על שניהם כדין שני עיקרים יש לחוש שישכח אחר שאוכל הסוכריה להוציא השקד ולברך עליו, ולהפריד מתחילה אין מציאות מאחר שדבוקים ממש, והמחמיר לפטור השקד על ידי פרי עץ אחר תע"ב). שקדים או אגוזים שלמים המצופים בשוקולד, כתב ההלכה ברורה (שם ובבירור הלכה אות יז) להפריד ולברך על שניהם (שיש מחלוקת אם נחשבים לשני עיקרים או לדבר אחד, ואף אם הוא דבר אחד יש להסתפק מה העיקר ותלוי בדעת בני אדם), אך בחתוכים וודאי שהעיקר הוא השוקולד ויברך שהכל.

□ שומשום:

כתב אבודרהם שומשום ברכתו אדמה, טחנו מברך שהכל, האוכל שמן ופסולת שלו מברך אדמה, בית יוסף תמה מדוע מברך על הפסולת אדמה ולא שהכל^צ.

סעיף יב

כל שהוא עיקר ועמו מפילה, מברך על העיקר ופותר את המפילה. וכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע התבשיל, הרי זה מפילה. אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות, הרי הוא עיקר. לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך בורא מיני מזונות, מפני שהדבש הוא העיקר. הגה: ונראה דהא לאס עירב כדי לתת טעם בתערובות שהוא עיקר היינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב, אבל בשמים שנותנין לתוך המרקחת אף על פי שהם לנתינת טעם, אינן מזכירין עליהם דבטלן צמיעותן אף על פי שנותנין טעם. לכן נוהגין שלא לברך רק על המרקחת ולא על השמים שבהן.

תערובת עיקר וטפל

□ עיקר וטפל במרקחת:

כתב הרמב"ם וכן פסק שלחן ערוך תערובת עיקר וטפל מברך על העיקר ופותר את הטפל, דוגמא לדבר המעורב לדבק או לצבוע הוא טפל והבא לתת טעם הוא עיקר, לפיכך המערב חלב חיטה במיני דבש אם בשביל למתק החלב עיקר ואם בשביל לדבק הדבש הוא העיקר. הוסיף רמ"א הנותן טעם הוא עיקר בתנאי שהוא עיקר המאכל, אבל בשמים הנתינים למרקחת אין מברכין עליהן.

■ עיקר בה' מיני דגן:

הסכימו האחרונים דברי השלחן ערוך בדבר המעורב ליתן טעם הוא עיקר דווקא במיני דגן (כמבואר לקמן רח), אך שני דברים המעורבים וחפץ בשניהם הולכים בתר הרוב^צ (מ"ב סקנ"ז).

סעיף יג

כל דבר שהוא מסופק בברכתו, יברך שהכל.

^צ עיין לקמן סימן ר"ה סוף סעיף ד ובהערות דין ברכת טחינה.

^צ מה שכתב המשנה ברורה סקנ"ז אין זה סותר דברי מרן, דמה שכתב מרן 'אם עירב לתת טעם בתערובות הרי הוא עיקר', דיבר בתערובת מרקחת של דבש, ובזה כל שנתן בו דבר על מנת לאוכלו נעשה הדבש טפל אף אם הוא רוב, ומה שכתבו האחרונים שהביאם המשנה ברורה הוא באופן שמערב ב' מינים לאכול שניהם ושניהם עיקרים ונעשים לאכילה ולכן יברך על שניהם.

שהכל פוטר הכל

משנה ברכות (מ.) "על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא".

כתבו הראשונים אף לכתחילה בדבר שאין ידוע מה ברכתו יברך שהכל שמסופק דינו כדיעבד וכן פסק שלחן ערוך^{יז}, דווקא כשלמד ואינו יכול לברר, ולכתחילה יפטור באכילה תוך הסעודה^{יח}, ובמסופק אם הוא פרי אדמה או עץ יברך אדמה (מ"ב סקנ"ט סק"ס, שעה"צ סקמ"ח).

^{יז} וכן פסק שלחן ערוך לעיל סימן ר"ב סעיף י"ח, ולקמן סימן ר"ו סעיף א' כתב הדין כדיעבד שבירך שהכל על הכל יצא, ועי"ש בהערות.

^{יח} וכן כתב הכף החיים (אות סה).

סימן רה – ברכות ירקות

סעיף א

על הירקות מברך בורא פרי האדמה, ואפילו בשלם. וכן כל פירות וקמניות שטובים חיים ומבושלים, מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שיבשל. אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בורא פרי האדמה. ותומי (פרוס שומים) וברתי (פרוס פרוט נלע"ז) כשהם חיים, בורא פרי האדמה. לאחר שבישולם, שהכל. הגה: למחשבי נשתנו לגרענותא, אפילו נשלם עם נשך ונשתנחו אין השבח מלד עממן אלא מחמת הנשך שבהם (ר' יונה פרק כילד מברכיין).

ברכת השלקות

□ ברכה על ירקות מבושלים:

בגמרא ברכות (לח:) "דרש רב חסדא משום רבינו ומנו רב, שלקות (ירקות מבושלים) מברכיין עליהם בורא פרי האדמה וכו', עולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכיין עליהן שהכל נהיה בדברו (שירדו בדרגה מחמת בישולם), ואני אומר (ר' חסדא) כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו, וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה (נחלקו הראשונים בביאורו, רש"י תוספות רא"ש ר' יונה בשם רבני צרפת רמב"ם ר' חסדא בא ליישב שלא נחלקו האמוראים, ר' יונה בדעת הרי"ף ר' חסדא חלק על שתי הדעות והוא דעה שלישית, ויש להורות כדעת רב, טור בדעת הרי"ף ר' חסדא חלק על רב במציאות האם שייך שלקות שטובים חיים ולא מבושלים, דעת רב שכל השלקות טובים מבושלים דעת ר' חסדא ששום טוב יותר מבושל). בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה משכחת לה בכרכא וסלקא וקרא (כרוב סלק ודלעת טובים מבושלים מחיים), אלא כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל היכי משכחת לה אמר ר' נחמן בר יצחק משכחת לה בתומי וברתי (שום וברתי טובים חיים)".

נחלקו הראשונים מה הדין להלכה:

» רש"י תוספות רא"ש ר' יונה בשם רבני צרפת ורמב"ם כר' חסדא תחילתו אדמה סופו שהכל תחילתו שהכל סופו אדמה, ולכן דלעת סלק וכרוב שטובים מבושלים ברכתם אדמה, שום וברתי מבושלים ברכתם שהכל.

» רי"ף כתב שומים מבושלים אדמה היפך מהגמרא, נחלקו בביאור דעתו:

◀ ר' יונה ר' חסדא הוא דעה שלישית מרב ור' יוחנן הם לא חילקו בין טובים מבושלים לחיים והוא חילק, והלכה כרב שכל המבושל ברכתו אדמה.

◀ טור ר' חסדא חלק על רב במציאות האם שייך שלקות שיהיו טובים יותר חיים מבושלים, רב סבר שאין ור' חסדא סבר שיש שום וברתי. בית יוסף תמה על ביאור הטור ברי"ף, שמהרי"ף משמע ששום תמיד ברכתו אדמה כביאור ר' יונה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרוב הראשונים, פירות ירקות וקטניות ירוקות לחות^צ (מ"ב סק"ג) שטובים גם מבושלים וגם חיים ברכתם תמיד אדמה, טובים מבושלים ולא חיים כגון סלק וכרוב^פ מבושלים אדמה חיים שהכל, טובים חיים ולא מבושלים כגון שום וכרתי חיים אדמה מבושלים שהכל. הולכים לפי בני אותו מקום, ואם באותו מקום לא אוכלים חיים האוכל חי יברך שהכל^{קא} (באה"ל ד"ה שטובים חיים).

■ מה נחשב טוב מבושל:

ירקות הטובים מבושלים יותר מחיים אך אוכלים אותם גם חיים, אם הרוב אוכלים גם חיים ברכתם אדמה אם הרוב נמנעים ומיעוט אוכלים חיים ובא לאוכלם חיים, נחלקו האחרונים אם בגלל הרוב יברך שהכל, או שכיוון שטובים חיים יברך אדמה (מ"ב סק"ג שעה"צ סק"ב באה"ל ד"ה שטובים מבושלים, מ"ב לעיל סימן רב סקס"ד ושעה"צ סקע"ד, מ"ב סימן רד סקס"ג):

» **אליה רבה חיי אדם וגר"ז** מברך שהכל שרוב אוכלים מבושל, וכן נראה מלשון שלחן ערוך שכתב כאן 'שטובים מבושלים יותר מחיים' משמע אף אם טובים חיים^{קב}.

» **מגן אברהם** מברך עץ כיון שטובים מבושלים וחיים (מהגר"ז משמע שהמגן אברהם סבר כן רק ברוב כדעת אליה רבה, שעה"צ סק"ב).

□ ירקות כבושים:

ירקות הטובים מבושלים כגון כרוב ודרך העולם לאוכלם גם כבושים ומלוחים ללא בישול, מברך על כבושים אדמה^{קכ}. דוגמאות לירקות כבושים (מ"ב סק"ד):

^צ למעשה הורו האחרונים שקטניות חיות אין דרך לאוכלם כלל אף לחות, והאוכל קטניות לחות יברך עליהם שהכל (בן איש חי פנחס סע"ף ח, יביע אומר חלק ט סימן צח אות כד כתב כן בשם כף החיים וזבחי צדק, והביא ראיה מדברי הרמב"ם שקטניות יש בהם משום בישולי עכו"ם משמע שאינם נאכלות חיות, ואף ששם דיבר הגרע"י בפולים והבן איש חי דיבר בלוביאי, הכף החיים אות ד שהביאו הגרע"י כתב שהוא הדין על כל כיוצא בהם שטעם אחד להם. ועיין עוד בשו"ת אבי בעזרי סימן !!! שהורה שיש בהם בישולי עכו"ם וטוב פטר אך לא זכר לציין היביע אומר הנ"ל).

^פ כף החיים (אות ח) כתב שיש ב' מיני כרוב, הגמרא והשלחן ערוך דיברו בכרוב קטן שאינו נאכל חי, אך כרוב המצוי כיום שעליו רחבין מברך אדמה אף באוכלו חי ורוב אכילתו חי (במ"ב הוצאת תפארת בהערות אות א' כתבו שאולי הכוונה לפרח הכרובית, ולענ"ד אינו נראה שהרי הבאה"ל ד"ה כשהם חיים כתב על קלח הכרוב שדיבר בו השלחן ערוך שדרך לאכול הקלח חי ויש להסתפק בברכתו, ואם הייתה כוונתו לפרח הכרובית אין חילוק בין הקלח לפרח ושניהם טעם אחד להם, ואדרבא הקלח קשה אכילתו חי יותר מן הפרח).

^{קא} הכף החיים (לעיל סימן רב אות צב) הביא מחלוקת חיי אדם ודרכי חיים כיצד מסתכלים על הרוב, האם הוא רוב באותו מקום או באותה מדינה.

^{קב} להלכה הורה כף החיים (כאן אות ה, לעיל רב אות פח) כל שרוב בני אדם אוכלים גם חי מברך עליו כברכתו (וביאר כן במגן אברהם שטובים חיים ומבושלים מברך אדמה רק בתנאי שרוב העולם אוכלים גם כך וכמו שכתב בשעה"צ סק"ב בשם הגר"י).

■ **כרוב וסלק:**

האוכל כרוב חי יברך שהכל מבושל או כבוש שהחמיץ אדמה, סלק שאכלו חי נראה שלא יברך כלל שאינו ראוי לאכילה כח"פ (שעה"צ סק"ה). קלח הכרוב שטוב חי היה ראוי לברך עליו אדמה, ואפשר כיון שאינו עיקר הכרוב והרוב זורקים או נותנים לבהמה יברך שהכל (באה"ל ד"ה כשהם חיים).

■ **חסה:**

האוכל חסה כבושה^ק מעורבת בשמן וחומץ יברך אדמה, ואם אוכל עם בשר נעשתה טפילה לבשר^ק.

□ **ברכה על שום ובצל:**

■ **חיים:**

פסק שלחן ערוך שום חי ברכתו אדמה, כתבו האחרונים השלחן ערוך דיבר ברכים אך אם הזקינו וחריפים שדרך לאוכלם על ידי פת או מבושלים ואכלם חיים ברכתם שהכל כדין פירות הטובים מבושלים, ודין בצל שווה לשום^ק. **מדינות** שלא נוהגים לאכול שום ובצל חיים כלל אלא רק על ידי תערובת, נחלקו מה יברך על חיים רכים (מ"ב סק"ה, שעה"צ סק"ז):

^ק משך זמן הכבישה כתב הכף החיים (אות ז) אינו ככבוש באיסורים מעת לעת אלא תלוי בשינוי הטעם פעמים יותר ופעמים פחות, כגון סלט מתובל משתנה טעמו לאחר כחצי שעה ופירות שלמים הניתנים בכבישה משתנים לאחר שניים שלושה ימים.

^ק למעשה הורה הברכת השם לברך על סלק חי שהכל שראוי לאכול על ידי הדחק (יש לעיין מה יברך על סלק כיום שהרבה נוהגים לאוכלו חי ובייחוד הטבעונים מטעמי בריאות, ואמנם אם אוכלים אותו בתחמיץ וכדומה דינו ככבוש כמבואר במ"ב סק"ד וכתב הכף החיים אות ז' הובא לעיל בהערה שאין צריך שיעור מעת לעת, נמצא שסלק חי ממש יש רק מיעוט שאוכלים אותו, ואף לדברי השערי תשובה לקמן סימן ר"ו סק"א במסופק אם הוא טוב חי או מבושל יברך האדמה שהיא מבוררת יותר, כאן אין הוא ספק אלא וודאי שרק מיעוט אוכלים אותו חי גמור כשאינו כבוש או מבושל, ועוד דברי השערי תשובה הם במסופק מה יותר טוב חי או מבושל, ובנדון דידן סלק ודאי טוב יותר מבושל והספק הוא אם הוא טוב גם חי, ובוזא אין ראייה מדברי השערי תשובה לברך אדמה).

^ק חסה המצויה כיום אף אם אינה כבושה מברכים עליה אדמה (ברכת השם חלק ג עמוד תקצ).

^ק המשנה ברורה דיבר בחסה בזמנו שברכתה חיה שהכל, אך היום שמברך אדמה (כמבואר בברכת השם חלק ג עמוד תקצ) יברך עליה גם אם מעורבת בבשר כדין ב' מינים שיש חתיכות גדולות.

^ק לבאר מחלוקת הט"ז והחוק יעקב אציע הדברים, בצל ושום חיים יש בהם ג' ריעותות ב' בזקנים ואחד ברכים, א' זקנים טובים מבושלים יותר מחיים, ב' זקנים חריפים וראויים לאכול רק בפת ועל ידי הדחק, ולכן אף אם היו טובים חיים כמבושלים יש לעיין מה יברך. ג' רכים יש מדינות שנהגו לא לאוכלם בלא פת, ויש לעיין אם להחשיבם טובים חיים. למעשה כתבו הפוסקים, בזקנים חיים מצד מה שטובים מבושלים יברך שהכל כדין פירות הטובים מבושלים מחיים, וכשהם חריפים כף החיים (אות ט) כתב לא לברך כלל, הט"ז כתב לברך שהכל (דברי הכף החיים שלא יברך כלל, הם כדין פרי מר או עפוז ביותר שהורה השלחן ערוך לעיל סימן ר"ב סעיף ב' שלא יברכו עליו. אמנם דעת הגרע"י שפרי שאפשר לאוכלו אף אם הוא מר או עפוז ונאכל על ידי הדחק מברך ברכתו הראויה, ורק אם הוא דוחק גדול לא מברך, ולפי זה על בצל ושום היה לנו לברך אדמה, ורק משום שטובים מבושלים מברך שהכל (יביע אומר חלק ח סימן כב כתב שכל פרי אף שהוא חמוץ

» **שערי תשובה** שהכל.

» **משמע מחזק יעקב** אדמה, שהחשיב מרור לדבר הנאכל חי אף שצריך לטובלו בחומץ.

» **שער הציון** עדיף לברך שהכל מספק^{קפ}.

■ **מבושלים:**

מבושלים רכים או זקנים יברך שהכל, רכים כפסק השלחן ערוך שטובים חיים ממבושלים, זקנים שמשביחים בבישול, אין השבח מצד עצמם אלא מחמת הפשר וברכתם כמותו שבבישול מים לבד נעשים גרועים^{קט} (מ"ב סק"ה).

■ **מבושלים הרבה:**

המבשל בצלים בישול רב ומצטמקים ונעשים ראויים לאכילה, ברכתם אדמה שנשתנו לעילויא (מ"ב סק"ו).

או מר מאוד יש להורות לברך עליו כברכתו. ובחלק ד סימן יב אות יט בדין גומע ביצה חיה לחלק יצא בין אכילה על ידי דוחק לאכילה על ידי דוחק גדול. ועיין בהערות לעיל רב שם בדין ברכת לימון) ומהט"ז כאן מוכח כדברי הגרע"י. רכים במדינות שלא נהגו לאוכלם לבד השערי תשובה החשיבם כטובים מבושלים, ומהחזק יעקב משמע שכיון שנאכלים חיים אף שהוא על ידי דבר אחר חשובים שטובים חיים.

^{קפ} עיין בהערה הקודמת ביאור המחלוקת.

^{קט} טעם הדין למשנה ברורה בבצל ושום זקנים שבישולם לבד מברך שהכל, שלא משתנים לעילויא בבישול כזה ורק בבישול עם בשר משתבחים, וכשהם עם בשר ברכתם שהכל שאין השבח מצד עצמם (הט"ז סק"ב כתב בבצלים שהזקינו חיים שהכל מבושלים אדמה, ובמשנה ברורה סק"ה כתב מבושלים לעולם אדמה אף בזקנים דלא כט"ז שבזקנים מבושלים הורה לברך אדמה, ולא ביאר הטעם אלא ציין לשערי תשובה, ובשערי תשובה גם לא ביאר הטעם אלא כתב 'ושום ובצלים שהכל אפילו הזקין ובישולם עם בשר דלא כעולת תמיד', ואחר עיון בעולת תמיד יובן כוונתו. בעולת תמיד סק"א העלה דמה שכתב הרמ"א בבצל שהתבשל בבשר אין השבח מצד עצמו אין זה מוסכם על השלחן ערוך שכתב לעיל ר"ב סעיף י"ג שאגוז מטוגן בדבש ברכתו עץ אף שבבישול מים משתנה לגריעותא, והניח בצריך עיון סתימת הרמ"א בסימן ר"ב (לקמן בסיכום ובהערות הבאנו המחלוקת וביאורי האחרונים באריכות), מבואר שהעולת תמיד סבר בדעת מרן דלא כרמ"א ולפי דבריו שום ובצל שהושבחו בבישול עם בשר ברכתם אדמה. נמצא שהשערי תשובה הבין שבצל ושום זקנים לעולם לא שייכים לברכת אדמה שהם טובים רק בבישול עם דבר אחר, ולפיכך חיים ברכתם שהכל שאינם טובים חיים אלא מבושלים, ומבושלים אם במים לבד עדיין לא השתנו למעליותא וברכתם שהכל ואם בבשר השבח מחמת הפשר וברכתם שהכל כמותו, וזה הטעם לדברי המשנה ברורה) (ואם ישאל השואל מלעיל סימן רב סעיף ב' שהורה מרן על פירות חמוצים או עפוצים שיברך כברכתם הראויה, וכן מלעיל שם סעיף ט"ז ו"ז ובמ"ב סקע"ט שמבואר שם שתבלינים שיש מעט הנאה באכילתם מברכים עליהם אף שדרך לאוכלם בתערובת ומדוע יגרעו בצל ושום מבושלים מאלו, יש לחלק שדבר שאין אפשרות לאוכלו בפני עצמו באופן ראוי ויש בו הנאה מועטת כגון פרי חמוץ או תבלין יברך ברכה הראויה, אך דבר שראוי לאכילה על ידי בישול מסוים כל שלא בישלו באופן הזה ברכתו שהכל, וראיה מעצם הדין של פירות הטובים מבושלים שאף שיטען האוכל שיש לו הנאה מרובה באכילתו חיים לא משנחנין ביה ומברך שהכל).

^י למעשה כתב הכף החיים (אות ט) מבושלים רכים ברכתם שהכל כפסק השלחן ערוך, מבושלים זקנים יש לחלק בצל אדמה שום שהכל (כיון שהוא מחלוקת מה ברכתם פסק בשום שבבישול מים משנה לגריעותא יברך שהכל ובבצל שרואים שמשנתה למעליותא יברך אדמה. נמצא שמחלוקתם היא במציאות האם בצלים המתבשלים במים משתבחים או לא), והכל תלוי לפי מנהג המקום כיצד לאוכלו.

□ ירקות שהושבחו בבישול מחמת בשר שהיה עמהם:

■ תבשיל בשר עם בצל ושום:

הורה רמ"א על פי ר' יונה, המבשל בצל ושום בבשר ונשתבח טעמם על ידו מברך עליהם שהכל, שאם היה מבשל במים בלא בשר היו משתנים לגריעותא והרי הבשר עיקר.

■ תבשיל בשר עם ירקות:

הקשו האחרונים לדברי רמ"א שקביעות הברכה בירקות מבושלים היא לפי המתבשל במים, היה לנו להורות על אגוז המטוגן בדבש שיברך שהכל שבבישול מים משתנה לגריעותא, ולעיל ר"ב סעיף י"ג פסק שלחן ערוך שברכתו עץ, נחלקו האחרונים בביאור החילוק בין בצל לאגוז (מ"ב סק"ז שעה"צ סק"ט):

» **מגן אברהם ושאר אחרונים** רק בצל ושום שעיקרם באו לתת טעם בבשר, אך דבר הניתן על דעת לאוכלו בפני עצמו לעולם ברכתו אדמה, ולכן שאר ירקות אף שטובים חיים ולא מבושלים והשביחו רק מחמת הבשר או אגוז בדבש מברך ברכתם הראויה.

» **ט"ז דברי רמ"א** הם רק בירקות אך פירות ברכתם עץ אף כשהושבחו מחמת התערובת ק"א.

■ בישול שהבצלים והשומים עיקר:

על פי המגן אברהם הנ"ל הורה משנה ברורה (סק"ז) בצל ושום שטיגן בחמאה או מעט שומן אוו ברכתם אדמה, שהשתנו לעלויא והם עיקר, חתיכות בצל דקות שנתן בשומן אוו מרובה, ברכתם שהכל שבאים להשביח השומן ואינם עיקר (שעה"צ סק"א).

^{ק"א} באחרונים מצינו ג' דעות בפירות שבבישול במים נעשים גרועים וכשבשלו עם תערובת בשר וכדומה השתנו לעילויא, הבן איש חי (פנחס סעיף ז, רב פעלים חלק ב סימן כט) פסק כדברי הט"ז לחלק בין פירות האדמה וירקות לפירות העץ, ועל כן הורה שפירות האדמה שהשביחו בבישול עם סוכר ואם היה מבשל במים היו משתנים לגריעותא מברך עליהם שהכל אף שהם עיקר והסוכר בא להשביחם, ופירות העץ שבישלו בתערובת והושבחו לעולם מברך עץ אף שבבישול עם מים היו משתנים לגריעותא. שאר האחרונים ומכללם הגרע"י (הליכות עולם חלק ב עמוד מז, חזון עובדיה ברכות עמוד קמא, שו"ת חזון עובדיה סימן ז אות ד) וכף החיים (אות י) פסקו שאין חילוק בין פירות אדמה ועץ ובשניהם כשהשתנו לעילויא והם עיקר מברך ברכתם ולכן המבשל בסוכר פרי עץ ואדמה שווים לברך כברכתו, אך נחלקו בתבשיל בשר שנתן בו ירקות שאינם שום או בצל וכוונתו לאכול הירקות בפני עצמם האם נעשים הירקות עיקר, דעת כף החיים שרק במבשל בדבש או שומן וכדומה יש להחשיב הירקות לעיקר אך בבישול עם בשר לעולם הבשר עיקר ועל הירקות מברך שהכל, ודעת הגרע"י לפסוק כמשנה ברורה כל שכוונתו לאכול הירקות מברך עליהם אף בתבשיל בשר, ורק המבשל בצל ושום עם בשר שבאו להטעים ולתבל הבשר ברכתם שהכל (עיין בהערה לעיל בביאור דברי המשנה ברורה, דעת העולת תמיד שאין קושיא מאגוז מטוגן כיון שהוא מחלוקת שלחן ערוך ורמ"א, ולדעת רמ"א כאן היה לנו לברך עלך אגוז מטוגן בדבש שהכל, והשלחן ערוך כאן סבר שבצל המבושל עם בשר ברכתו אדמה אף שהשבח לא בא מעצמו אלא מהבשר).

□ ברכה על קטניות:

חמישה אופנים נמנו באכילת קטנית החומס: לח ירוק חי²², מעושן שרוף מעט בעשן, מרק חומס, מבשל במים מסנן ונותן מלח ופלפל, יבשים שרויים במים קרים ואחר שנשרו הזגים שלהם נותנים אותם במחבת נקובה על גחלים, בכולם מברך אדמה שאף המבושלים חשיב השתנו לעילויא (באה"ל ד"ה וקטניות).

לעיל סימן ר"ד סעיף א' מבואר ברכת קטניות של שדות וברכת תרמילי הקטניות.

סעיף ב

על המים שבישלו בהם ירקות מברך הברכה עצמה שמברך על הירקות עצמן, אף על פי שאין בהם אלא טעם הירק. והני מילי כשבשלם בלא בשר, אבל בישלם עם בשר, מברך עליו שהכל.

ברכת מי שלקות

□ מקור דין מי שלקות:

בגמרא ברכות (לט.) "אמר ר' פפא וכו' מיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי".

וכן פסק שלחן ערוך מים שבישלו בהם ירקות מברך עליהם כברכת הירקות²³. כתב הרא"ש אף המבשל מי שלקות לרפואה ואינו חפץ בטעם הירקות, מברך אדמה כברכת מי שלקות לשאר העולם.

²² עיין בהערה בתחילת הסימן שכיום לא נהגו כלל לאכול קטניות חיות אף לחות וירקות.

²³ האחרונים הורו במי שלקות לא כדעת מרן ומברך שהכל שיש מהראשונים (ריטב"א בשם רא"ה בחדושים פסחים כד: ובהלכות ברכות פ"א סל"ו, מאירי ברכות לט.) שסברו לברך שהכל וביארו דברי הגמרא מי שלקות כשלקות באוכל שלקות ושותה מימיהם שאז אין מברך על המים שטפלים לירקות (כן כתב הכף החיים אות י"א, והגרע"י בחזון עובדיה ברכות עמוד קסד-קסו. הכף החיים כתב שמלבד סברת החולקים יש את התנאים למי שלקות שיהא דרך לשתות ושיהא הבישול לצורך הירקות ועוד. הגרע"י כתב לצרף סברת הפני אריה החי שכל שנתנו מים יותר מהנצרך לבישול אין זה בכלל מי שלקות. ויש לעיין בדברי החזון עובדיה בגוף ההלכה אחר שהביא המחלוקת זו"ל 'מכל מקום טוב לחוש לדעת החולקים ולברך עליו שהכל' מדוע לא כתב בפשיטות לברך שהכל משום סב"ל, ואולי משום שדעת שלוש עמודי ההוראה לברך אדמה וכן הורה מרן וכן מוכח פשוט לשון הגמרא, כתב הגרע"י בלשון זו, ומיהו ממה שכתב בהערה מבואר שאין לאדם לעשות מעשה ולברך אדמה כדעת מרן ורק בדיעבד עשה כן לא יחזור (ועיין בספר אביר הרועים חלק ג עמוד 237 מאת הרב יעקב ששון, שכתב מעשה שבא הרב דוד יוסף לפני אביו ודיבר עימו באיזה ענין בהלכות ברכות שיש לומר בו סב"ל נגד מרן, והביט בו אביו הגרע"י ואמר הלוואי ויכולתי להורות שלא חוששים לסב"ל נגד מרן אולם מה נעשה שמרן החיד"א והאחרונים כתבו שחוששים לסב"ל נגד מרן ואנו שומעים לדבריהם. ואמרתי עוד להעיר, אף דקימא לן שכל מקום שאם יעשה כמרן לא משקר בברכתו לא אמרין סב"ל נגד מרן (עיין לגרע"י חזון עובדיה ברכות בעניין יין מבושל, והביא הכלל המבואר במגן אברהם סימן ר"ו סק"א שכל שלא משקר יוצא בדיעבד, ולמד על פי דבריו שכל שלא משקר יעשה כמרן אף ש"ל סב"ל. וכן מבואר בעוד מקומות, עיין הליכות עולם חלק ב עמוד צד יביע אומר חלק ז סימן כט חלק ח סימן כב אות כג. ובהלכה ברורה סימן רב הלכה כא, ואכמ"ל) אין להורות במי שלקות כמרן, שלדעת הרא"ה

לעיל סימן ר"ב סעיפים י' – י"א מבואר דין מי בישול ושריית פירות, ושם הביא השלחן ערוך מחלוקת אם ברכתם עץ או שהכל, כיון שאין דרך לשולקם כירקות (מ"ב לעיל סימן רב סקנ"ב).

□ אופנים שלא יברך על מי שלקות כשלקות:

חמישה תנאים הובאו בפוסקים לברך על מי שלקות אדמה: (א) ירקות ללא בשר (ב) דרך לשנות המים (ג) הבישול נעשה לצורך הירקות (ד) שותה המים לבד (ה) אין טעם נוסף למים, ולהלן פרטי התנאים.

▪ מרק ירקות ובשר:

כתב טור בשם הרא"ש מים שבישולם עם ירקות ובשר, מברך עליהם כברכת הבשר שהוא נותן טעם במים יותר מהירקות וכן **פסק שלחן ערוך**. ומיהו הירק לא נעשה טפל לבשר ויברך עליו^{ק"ד}, וכן אם שותה המים עם הירק לבד בלא הבשר מברך על הירק ופותר המים^{קטו} (מ"ב סק"ג).

והריטב"א לא שייך כלל ברכת אדמה על מי שלקות ושפיר חשיב משקר בברכתו, ויש להביא ראיה לסברא זו ממה שהורה הברכת ה' חלק ג פרק ח סעיף ה, בדין קורא ולולבי גפנים (הובא בהערות לעיל סימן ר"ד סעיף א') שהורה מרן לברך שהכל, שכתב הברכת השם אם עבר ובירך אדמה לא יצא וחזור לברך, ולא אמרין כיוון שאינו משקר בברכתו בדיעבד יצא, שקורא ולולבי גפנים אין להם צורת פרי נמצא שהמברך עליהם בורא פרי משקר בברכתו, ורק אם נטעו אותם על דעת לאכול הקורא או הלולבים שייך לקרוא להם פרי מחמת כוונת גידולם, והכי נמי כאן לדעת הרא"ה והריטב"א אין לומר כלל שנחשבים פרי אף בדיעבד, ופשוט (אחר שכתבתי כל זה מצאתי שכן כתב בקיצור בהלכה ברורה בבירור הלכה אות ג' וברוך שכיוונתי לדעתו). עוד יש לומר על פי המבואר בברכת השם חלק ג פרק ז הערה 181 שאם מרן היה רואה דברי הריטב"א והמאירי שהורו לברך שהכל שלא נדפסו בזמנו נראה שהיה חוזר בו ומורה סב"ל כדבריהם, ולפי זה פשיטא שאין לנו להורות כמרן נגד סב"ל שיש לפקפק במה שהיה הוא עצמו פוסק, ועיין לעיל סימן ר"ד סעיף ט בהערות שצירפנו סברא זו ליישב מדוע מורים נגד מרן באוכל איסור מפני הסכנה ולא אומרים ס"ס להחמיר כדעת מרן אף במקום סב"ל, שיש לומר שמרן עצמו היה חוזר בו), ובדיעבד שבירך אדמה אינו חוזר (כן הורה הגרע"י חזון עובדיה ברכות בהערה עמוד קסו), וטוב להחמיר לפטור מי שלקות ולברך על דבר שברכתו אדמה ודבר שברכתו שהכל (הלכה ברורה סעיף ח'). השותה מי שלקות ואוכל גם הירקות ומי שלקות המבושלים עם בשר או עם מיני דגן יבוארו לקמן.

י"י דווקא כשיש חתיכות גדולות מהירק והבשר או מברך על שניהם ששניהם עיקר, אך אם שניהם חתוכים לחתיכות קטנות יברך על הרוב (חזון עובדיה ברכות עמוד קסו בסוף ההערה) (יש לעיין מה נקרא חתיכות קטנות והאם צריך שתמיד יעלו שניהם יחד באותה כף כמדומני שזו דעת הברכת השם, קשור לטפל ועיקר לקמן!!!), יש להוסיף מה הדין בירקות גדולים והבשר חתוך ובבשר גדול וירקות חתוכים!!!

קט"י עיין בהערה לקמן מתי לא יברך על המרק כשאוכל הירק.

■ אין דרך לשנות מים אלו:

כתב הרמב"ם מי שלקות כשלקות דווקא ששלקן לשנות מימיהן ובמקום שדרך לשנותם^{קטו}.

■ בישראל הירקות רק לצורך המים:

כתב הרא"ש^{קטז} דווקא שבישל לצורך אכילת הירקות יש לומר שנעשו מימיהם כמותם, אך בישל או שרה לצורך המים בלבד מברך על המים שהכל^{קטז} (מ"ב סק"י).

^{קטו} הרמב"ם (פרק ח הלכה ד) כתב תנאי זה ששלקן לשנות מימיהם ודרך לשנותן, והרא"ש (כלל ד סימן טו) בדין שתיית מי שעורים כתב שאינם כשלקות משום שאין בישול המים לצורך הירקות אלא רק שייתנו השעורים כוח במים. מבואר לכאורה שנחלקו הרמב"ם והרא"ש מתי נעשה מי שלקות, לרמב"ם צריך שיכוון לצורך המים ולרא"ש צריך שיכוון לירקות, וכן ביאר המגן האברהם (סימן זה סק"ו). אך מרן בכסף משנה ביאר שהרמב"ם בא לאפוקי רק מקום ששלק הירקות להעביר הוזהמא, אך לא צריך שיכוון למים בפירוש ואפשר דמודה הרמב"ם לתנאי הרא"ש שצריך שיהיה כוונתו לבשל הירקות, ורק הוסיף שסיבת המים תהיה לצורך בישול ולא לצורך העברת זוהמא (וכן כתב הפרי מגדים (אשל אברהם סק"ו) ללמוד מסתימת השלחן ערוך עי"ש. נפקא מינה למחלוקת אחרונים זו הוא במבשל לביבות במים שאין דרך בשתיית המים אלא באכילת הליביבות בשונה משלקות, כן כתב בשער הציון סקט"ז והובא לקמן בסעיף זה).

^{קטז} עיין הערה קודמת אם דברי הרא"ש חלוקים מהרמב"ם.

^{קטז} על פי זה הורו לברך בשותה תה וקפה שהכל לכולי עלמא, שהרי מבשל הפירות לצורך שתיית המים ולא לצורך הפירות וכן המנהג (בן איש חי בלק סעיף י פנחס סעיף י, כף החיים סימן סימן רב אות ע, הליכות עולם חלק ב עמוד פט-צא. וביאר בהליכות עולם שהוא מטעם שהבישול לצורך המים ולא לצורך הפרי נעשה הפרי טפל למים, ונראה לחזק דעתם לפי מה שכתב האור לציון (חלק ב פרק יד אות ה בהערות, הובא לעיל סימן רג סעיף ד. ועיין שם עוד לעיל סימן רג סעיף ז ובהערות שם) בדין שוקולד שברכתו שהכל שמתחילה היה אילן סרק ונעשה אילן פרי ויש להסתפק איך להחשיבו אם כסרק וברכתו שהכל או כפרי וברכתו עץ, ולכן יברך שהכל (על פי עדויות ההיסטוריה הקפה והשוקולד התגלו לשימוש מאכל אדם לפני כחמש מאות שנה), ואף כאן מתחילה היה הקפה אילן סרק ורק לאחר מכן היו נוטעים אותו לפרי. ועוד יש לומר על הקפה עצמו יש מחלוקת מה ברכתו בשו"ת מעט מים (סימן כ אות כב, הביאו הרב בהליכות עולם עמוד צ) כתב שיש לברך עליו אדמה כסברת מהר"ש גרמיזאן שכל שמוציא פרי בשנה הראשונה יש להחשיבו כפרי האדמה, ובהליכות עולם הביא הרב שכן סבר גם בעל הלכות קטנות, ומאידך שאר הפוסקים סברו שנחשב פרי העץ, ודעת הבן איש חי (פרשת פנחס אות טז, שו"ת רב פעלים חלק ב אורח חיים סימן כז, והגרע"י חזון עובדיה ברכות עמוד קסט נחלק עליו בזה עי"ש) שכל דבר שיש להסתפק אם הוא עץ או אדמה מברך עליו שהכל ולפי דבריו הקפה שהוא ספק יברך עליו שהכל והוא הדין על המשקה היוצא ממנו אף אם נחשב למי שלקות. ועוד שהקפה הוא כתוש ביותר, ודעת הרבה פוסקים לעיל סימן רב סעיף ז שדבר טחון ברכתו שהכל ואף בדעת מרן יש שסברו כן עי"ש. ועוד יש לצרף דעת הפני אריה החי שכל שיש יותר מים מהנצרך לבישול אין זה בכלל מי שלקות. ואף אם היה נחשב מי שלקות כבאר כתבנו לעיל שאין הלכה כדעת מרן ומי שלקות ברכתם שהכל. ויש לעיין על מה שכתב הגרע"י בשו"ת יביע אומר חלק ח סימן כו אות ד לחוש לסברת החולקים בקפה שאם בירך עץ על מרקחת וכדומה שוב לא יברך על הקפה שיש לחוש שפטר אותו בברכה. ולפי דברינו הצד לברך על קפה עץ דחוי מהרבה פוסקים ומדוע שנחוש לו, ועיין בהלכה ברורה סימן רד בבירור הלכה אות יז שכתב שעל שוקולד אין לחוש לברכת עץ ולומר שהמברך על צימוקים פטר השוקולד, וציין למה שכתב בסימן רב בברכת שוקולד, ולכאורה כאן בקפה

■ אוכל ירקות ושותה המים:

אם אוכל הירקות ושותה המים^{קט}, לא יברך על המים שהם טפלים לירקות^{קכ} (מ"ב סק"ט).

■ יש טעם אחר במי השלקות:

מי שלקות כשלקות רק כשבשל במים לבד, אך אם יש טעם אחר במים ברכתם שהכל^{קכא}. ולכן בישל ירקות במים המעורבים בחומץ או במשקה העשוי במי סובין וקמח שיש במים טעם בפני עצמם, אין נגדרים אחר הירק ומברך שהכל, וכן הלוקח מי שריית סלק שברכתם אדמה וחוזר ומבשלם עם ירקות ובשר, לא יברך שהכל מחמת הבישול עם הבשר אלא אדמה, וכששותה מי הסלק יחד עם אכילת הבשר, יברך רק שהכל ויכוון לפטור גם את הרוטב, וטוב יותר שיפטור משקה זה על ידי ירק אחר (מ"ב סק"ב).

□ השותה מי שריית ירקות:

שרה ירקות במים מברך עליהם אדמה, כדין כבוש כמבושל^{קכב} (מ"ב סק"ח). הובאו כמה דינים בשותה מי כבישה:

יראה למעיין שיש את כל הסברות לברך שהכל כמו בשוקולד ולפי דברי ההלכה ברורה לא היה לנו לחוש לחולקים, ועוד ששוקולד יש הסוברים הלכה למעשה להורות לברך עליו עץ וכן דעת הגרי"ש והגרש"ז, ומדוע בקפה כן הורה הגרע"י לחוש ובשוקולד הורה בהלכה ברורה שאין לנו לחוש, וצריך עיון). דיעבד שבירך על תה וקפה עץ או אדמה הורה הברכת השם (חלק ג פרק י סעיף נב, וכן נראה מהגרע"י ביביע אומר הנ"ל) שיצא.

^{קט} אף אם נשאר לו מהמרק אחר שסיים הירקות (וזאת הברכה עמוד 118 בשם הגרי"ש אלישיב).

^{קכ} כתב האור לציון (חלק ב פרק יד אות לא ובהערות) מה שמברך על הירק ופוטור המרק דווקא כשיש הרבה ירקות אך אם יש מעט ירקות המים עיקר, ולכן אם ברכת המים ודאי שהכל כגון שבושלו עם בשר וכדומה יברך עליהם שהכל ויפטור הירק, ואם הם מי שלקות השנויים במחלוקת כמבואר לעיל עדיף שלא יפטור על ידי ברכת ספק הירקות הטפלים אלא יברך אדמה קודם על הירקות ואז יברך על המים שהכל. והברכת השם (חלק ג פרק י סעיף מ"ה) הורה אף במי שלקות יברך עליהם שהכל ויפטור הירקות (ובברכת השם התנה שבכל כף מרק שמרים יהיו מעט מהירקות, אך אם יוצא שמרים הירקות לבד יברך עליהם בנפרד, וזו דעתו בכל טפל ועיקר בתערובת רוב ואין דעת שאר הפוסקים כן כמו שיתבאר לקמו סימן ריב. וצריך עיון דברי האור לציון אם הירקות הם טפלים ובכל מקרה על המרק צריך לברך משום שהוא עיקר, מה איכפת לן מאיזה סיבה ברכתם שהכל, ואדרבא תקלה יש כאן שכשמברך על הירקות אדמה צריך לכוון שלא לפטור את המרק שהוא שהכל רק מספק, ולא הזכיר האור לציון שצריך לכוון לא להוציא את המרק בברכתו. ואף שאפשר לומר שכיון שמקדים הירקות למרק מוכיח שאין כוונתו לפטור המים ותקלה אין כאן, עדיין יקשה מדוע לא יפטור הירק כדין טפל וצריך עיון).

^{קכא} כתב האור לציון (חלק ב פרק יד בביאורים לתשובה לא) על פי זה, מרק ירקות שנתן בו אבקת מרק ברכתו שהכל.

^{קכב} כתב המשנה ברורה לעיל סימן ר"ב סקנ"א שיעור הכבישה הוא מעת לעת, ובשער הציון שם כתב שיש מינים שצריכים אף יותר משיעור מעת לעת (ומה שהבאנו לעיל בשם הכף החיים אות ז בדין פירות כבושים שמספיק שיעור מועט אף של חצי שעה, החילוק ברור, פרי משעה שרגיל להאיכל כבוש מעט כבר אין להחשיבו כנאכל חי, ואף במטבל בחומץ הסתפקו מה דינו, אך לעשות מימיו שיהיו כמותו לברכה זהו רק עד שיתן טעם ראוי במים).

▪ **רוטב מלפפונים חמוצים (אוגרקע"ס):**
כיון שהמים הם רק לצורך הכבישה יברך עליהם שהכל, ואם נוהגים לטבל בו הפת ברכתו אדמה אף בשותה הרוטב לבד.

▪ **רוטב כרוב:**
אליה רבה כתב ברכתו שהכל, **משנה ברורה** כתב זה לפי מדינתו אך במדינותינו נוהגים לאכול הרוטב, ואם לקח הכרוב ובישלו במי שרייתו ורוצה לשתות הרוטב, יברך אדמה מחמת הבישול האחרון.

▪ **רוטב סלק:**
השותה מים שנכבש בהם סלק אם שתה כמו שהם יברך שהכל שרוב אכילתו היא על ידי בישול, חזר ובישלם לבד ללא הסלק מחלוקת:
» **משמע מט"ז** אדמה, שכוונת הכבישה היא גם בשביל הסלק ודרך ללפת בהם פת.
» **פרי מגדים יש** להסתפק.
» **שער הציון** (סקי"ד) טוב שלא יאכל אלא באמצע הסעודה.

▪ **משקה בארש"ט העשוי ממי סובין וקמח:**
ברכתו שהכל בין שותה אותו חי ובין מבושל.

□ **לביבות מבושלות במים:**

▪ **רוצה רק לשתות המים:**
בישל כמות לביבות במים ספק אם יברך מזונות כלביבות או שהכל^{קכ}, לכן יאכל מהלביבות ויברך מזונות ויברך שהכל על מין אחר וישתה המים, ויאכל מכל דבר שיעור

^{קכ} בשעה"צ סקט"ז כתב על פי דברי המגן אברהם סק"ו דדין מי בישול לביבות תלוי במחלוקת הרמב"ם והרא"ש (הובא לעיל בהערות בתחילת הסעיף בתנאים למי שלקות), כיון שאין דרך לשתות מי בישול הלביבות כמו הלביבות בשונה ממי בישול ירקות (אף אם יאמר האומר שכוונתו לשתות המים שמבשל בהם הירקות כגון!!!) לרמב"ם אין זה בכלל מי שלקות ומברך שהכל ולרא"ש נחשב מי שלקות ואין צריך שיהא כוונה לשתות המים. ובאמת שאין זה מוסכם לתלות דין זה במחלוקתם, והמגן אברהם עצמו שהביא מחלוקת זו הביא גם דעת הכסף משנה שאין כלל מחלוקת, ואף הרמב"ם לא הצריך שיהא דרך לשתות המים כמו לאכול הירקות, רק לאפוקי מקום שנתן המים להעביר זוהמת השלקות שאז מוכיח שכלל אין לו ענין בשתיית המים, ולפי זה לכולי עלמא יברך על המים מזונות. **להלכה** במקום שאין לו כיצד לפטור כתבו האחרונים (כף החיים אות יא, חזון עובדיה ברכות עמוד קסו) שיברך שהכל (לכאורה על פי דברי הכסף משנה היה צריך לומר שיברך מזונות שאף הרמב"ם מודה וכמו שביארנו, אלא שהגרע"י הביא דברי ריא"ז (פסקי ריא"ז ברכות פרק כיצד מברכין הלכה א אות טז) שסבר לברך שהכל מטעם שאין כוונה למי השליקה כמו הלביבות כסברת הרמב"ם על פי המגן אברהם, ואם כן אף שאין דעת הרמב"ם אליבא דהכסף משנה להצריך תנאי זה דעת ריא"ז כן להצריך תנאי זה ומשום סב"ל יש לחוש לדבריו. ואף לדעת המשנה ברורה שהסתפק בזה יש להורות לברך שהכל כבכל ספק ברכות וכמו שהורה מרן לעיל סימן רד סעיף יג. ועיין במשנה ברורה הוצאת מאורות הערה 22 שכתבו שכל מה שהצריך המשנה ברורה כאן לפטור על ידי שני מינים הוא רק משום הספק בברכה אחרונה נפשות או מעין שלוש, אך בברכה ראשונה ודאי

ברכה אחרונה לצאת מספק על המרק, ואם אין לו במה לפטור יברך על המים שהכל (שעה"צ סקי"ז). אם בישל מעט לביבות בהרבה מים מחלוקת אם יש בזה ספק (מ"ב סקי"א):

» מגן אברהם ושאר אחרונים אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות מזונות.

» חיי אדם גם בזה טוב שיפטור על ידי דבר אחר.

■ אוכל הלביבות ושותה המים:

כיון שהוא חפץ בלביבות יברך עליהם ופותר המשקים כדין עיקר וטפל^{קכד}.

סעיף ג

אם סחטן, אינו מברך על אותם משקין אלא שהכל.

ברכת מי סחיטת ירקות

□ הסוחט פירות מה יברך:

נחלקו אם משקה סחוט דינו כבישול:

» ר' יחיאל אדמה, כל שכן ממי שלקות בבישול שברכתם אדמה.

» טור שהכל, כמו שחילק הרא"ש בפירות שאף שבבישול מברך על מימיהם עץ בסחיטה שהכל, שיותר נכנס הטעם בבישול מסחיטה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כדעת הטור מי סחיטת ירקות ברכתם שהכל.

■ כתש הפירות:

לדעת הטור שבסחיטה מברך שהכל, נחלקו אם סחט וכתש הירקות מה יברך על מימיהם (מ"ב סקי"ד, שעה"צ סקכ"ב):

» ט"ז אף הטור יודה שברכתם אדמה.

» חמד משה ונהר שלום שהכל.

שיברך שהכל. ובלאו הכי אף אם נחשיב מי בישול לביבות למי שלקות, הרי להלכה מורים במי שלקות לברך שהכל דלא כמרן).

^{קכד} יד הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קסו) מרק אטריות שיש באטריות כמות חשובה מברך על האטריות ופותר המרק, והוא הדין בשותה מרק עם שקדי מרק (וכן הורה בהלכה ברורה סעיף יא, והוסיף אף אם אוכל האטריות ושותה המרק אחר כך יברך רק מזונות. ודין זה הוא על פי המבואר לקמן סימן רח סעיף ב בדין חמשת מיני דגן דכל שיש בו מחמשת המינים הם עיקר והשאר טפל. ועיין לגרע"י שם שהעיר על דברי הרב וזאת הברכה עמוד קיז מדוע הורה לברך שהכל על המרק קודם ורק אחר כך על האטריות הרי המרק נפטר בברכת האטריות כדין טפל, וצריך עיון שהרב וזאת הברכה הורה בפירוש כדברי הגרע"י ומה שכתב להקדים לברך על המרק כתב כן כשיש מעט אטריות שבכל זאת יש לחוש אם יאכל האטריות קודם שייחשב המרק לטפל).

סעיף ד

חתכן לחתיכות קטנות, לא נשתנית ברכתן מפני כך.

ירקות חתוכים

□ ברכת ירקות חתוכים לחתיכות קטנות:

בגמרא ברכות (לט.) "אמר ר' זירא כי הוינן בי רב הונא אמר לן, הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בורא פרי האדמה פרימא זוטא שהכל נהיה בדברו (קצץ לחתיכות גדולות אדמה קטנות שהכל), וכי אתאן לכי רב יהודה אמר לן אידי ואידי בורא פרי האדמה והאי דפרמינהו טפי כי היכי דנמתיק טעמיה". וכן פסק שלחן ערוך חתך הירקות לחתיכות קטנות לא משתנית ברכתן, בין דבר שברכתו אדמה ובין דבר שברכתו עץ, שיעור החיתוך והדין במעוך מבואר לעיל סימן ר"ב סעיף ז' בשלחן ערוך, ולקמן סימן ר"ח במשנה ברורה סקל"ח, וכן בסימן ר"ג סעיף ז'.

■ שומשמיין טחונים:

שאין צורתם עליהם כלל, נחלקו אם משתנה ברכתם (מ"ב סקי"ז):

» מגן אברהם שהכל^{קכה}.

» אבן העזר אדמה, ואם עשה מהם משקים שהכל.

סעיף ה

הלפת כשהוא חי מברך עליו שהכל, אבל אם הוא מבושל או כבוש בחומץ או בחרדל, בורא פרי האדמה.

ברכת הלפת

□ אוכל לפת חי או מבושל:

נחלקו מה יברך על לפת:

» טור בשם ר' האי טוב מבושל, ולכן חי שהכל מבושל או כבוש אדמה.

» יש גאונים טוב חי, ולכן חי אדמה מבושל שהכל.

להלכה (מ"ב סקי"ח, באה"ל ד"ה הלפת):

^{קכה} בן איש חי (פינחס אות יב) וכף החיים (סימן רד אות סד) הורו לברך על טחינה שהכל, והגרע"י בחזון עובדיה (ברכות עמוד קלו) כתב הואיל ונעשית משקה ברכתה שהכל (משמע מהגרע"י שאם לא נעשית משקה היה מברך עליה אדמה. והגרע"י לשיטתו בביאור דברי מרן לעיל סימן רב סעיף ז שכל דבר שהתרוסק אפילו הרבה עדיין נשאר בברכתו ורק אם נעשה משקה ברכתו אדמה, ויש פוסקים שחלקו בזה שמרוסק הרבה ברכתו שהכל עי"ש).

- » **שלחן ערוך** כר' האי טוב מבושל, ולכן חי שהכל מבושל וכבוש אדמה.
- » **מגן אברהם** מפקפק אף שרובם טובים מבושלים שמא משתבחים רק בבישול עם בשר, ועוד שיש סוגים שטובים חיים.
- » **שערי תשובה בדעת מגן אברהם ופרי מגדים** המבשל עם בשר או חמאה וודאי שהשתנה למעליותא, אך המבשל בלא בשר או חמאה יש להסתפק אם משתנה למעליותא או לגריעותא^{קכ}.
- » **באור הלכה** לפת לא משתנה לגריעותא אף בבישול מים לבד כסתימת השלחן ערוך, והמגן אברהם הסתפק שמא בבישול מים לבד טוב חי כמבושל ושניהם יברך אדמה, ולא כהבנת השערי תשובה שהיה צד שבישול מים לבד משנה לגריעותא.
- » **חיי אדם** טוב גם חי ותלוי אם דרך בני המקום לאוכלם חיים, **בנשמת אדם** הוסיף אף במקום שאוכלים יברך אדמה רק אם רגיל באכילת לפת חי.

^{קכ} אף שכתב רמ"א לעיל סעיף א' פרי שהושבח בבישול על ידי תערובת ואם היה מבשלו במים היה משתנה לגריעותא ברכתו שהכל, ביארו האחרונים הביאם משנה ברורה שהוא דווקא כשהפרי טפל ובא להמתיק התערובת כשום ובצל, מה שאין כן כאן שמבשל הלפת לאוכלה בפני עצמה (עיי' שם בהערה מחלוקת המ"ב והכ"ח החיים בירקות בתבשיל בשר ורוצה לאכול הירקות לחוד, ומהשערי תשובה כאן מוכח שפסק כדעת המ"ב שם שאף בתבשיל בשר שנתן ירקות מברך עליהם ולא ככ"ח החיים שלעולם הם טפלים).

סימן רו – דיני הפסק וטעות בברכת הפירות

סעיף א

על פירות האילן בורא פרי האדמה, יצא. אבל אם בירך על פרי האדמה בורא פרי העץ, לא יצא. הילכך אם הוא מסופק בפרי אם הוא פרי עץ או פרי האדמה, מברך בורא פרי האדמה. ועל הכל, אם אמר שהכל, יצא ואפילו על פת ויין.

טעה או מסופק בפרי העץ או האדמה

□ בירך אדמה על פרי עץ או להיפך:

משנה ברכות (מ.) "בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא". ובגמרא "מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא (ולכן אם בירך על פירות האילן אדמה יצא), אמר רב נחמן בר יצחק ר' יהודה היא דתנן יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא ר' יהודה אומר מביא וקורא (בהבאת ביכורים אומר המביא פסוק 'מן האדמה אשר נתת לי' וסבר ר' יהודה אף כשיבש האילן שייך לומר על הקרקע שעודה קיימת)".

נחלקו אם הלכה כר' יהודה במברך על פירות אילן אדמה שיצא:

» תוספות רשב"א ורא"ש הלכה כר' יהודה כסתימת המשנה.

» רמב"ם פסק לא יצא, נראה שסבר שהמשנה היא דעת יחיד אין הלכה כר' יהודה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך על פירות האילן בורא פרי האדמה, יצא. אבל אם בירך על פרי האדמה בורא פרי העץ, לא יצא.

▪ ברכה פוטרת כל שלא משקר בברכתו:

פרי הגדל על עץ שלפי גדר ההלכה ברכתו אדמה, כגון תותים הגדלים בסנה שברכתם אדמה כיון שהגזע מחליף אף שהשורש נשאר, אם בירך עליו עץ לא יצא ידי חובה^{ק"ב} (מ"ב סק"ב). אך פרי שעיקר ברכתו עץ וכעת ברכתו אדמה משום שלא נגמר גידולו כגון ענבי בוסר, או משום שאינו עיקר הפרי כגון עלין תמרות וקפרסין של עץ הצלף, אם בירך עץ

^{ק"ב} עיין לעיל סימן ר"ג בהערות על סעיפים ב' ו' בתותים הגדלים בסנה ובננה ועוד, דעת הגרע"י (יביע אומר חלק ח סימן כו, יחזה דעת חלק ו סוף סימן יג, חזון עובדיה ברכות עמוד קמז) שלא יצאו מכלל מחלוקת והמברך עליהם בפה"ע יצא בדיעבד, ואינו חולק על עיקר דין המשנה ברורה כאן שלדעת הסוברים שברכתם אדמה לא שייך להחשיבם לעץ אלא שחשש לדעות החולקים. האור לציון (חלק ב פרק מו סעיף לט בהערות) סבר שאין לחוש לדעות החולקים ושנהגו לברך אדמה מתורת ודאי והובאו דבריו בהרחבה לעיל שם.

יצא כיון שלא שיקר בברכתו, וכן פירות אדמה שטובים מבושלין והאוכלם חיים מברך שהכל, אם בירך עליהם אדמה יצא מהטעם הנ"ל^{קכח} (מגן אברהם, מ"ב סק"ג. יש אחרונים שהקשו על כלל המגן אברהם ויש שיישבו קושיותיהם, ויש לומר סב"ל, שעה"צ סק"א).

□ מסופק אם הוא עץ או אדמה:

כתב טור המסופק אם עץ או אדמה יברך אדמה בין בספק במציאות ובין בדיון **וכן פסק שלחן ערוך**^{קכט}, דווקא בספק מחמת הדיון אך אם לא למד לא יאכל עד שילמד (מ"ב סק"ד-סק"ו).

□ שהכל פוטר הכל:

כתב טור על הכל אם אמר שהכל יצא^{קל} אף בדבר חשוב כפת ויין **וכן פסק שלחן ערוך**^{קלא}.

^{קכח} על פי כלל המגן אברהם הורה הגרע"י (שו"ת חזון עובדיה סימן ז, חזון עובדיה ברכות עמוד !!!) מקום שיש לומר סב"ל נגד דעת מרן, אם גם החולקים על מרן מודים שיצא בדיעבד כיון שלא משקר בברכתו, יש להורות כדעת מרן (על כן ביין מבושל יש להורות לברך הגפן כדעת מרן, אף שיש ראשונים הסוברים שמבושל נשתנה לגריעותא וברכתו שהכל, יש לומר שלדעתם יצא בדיעבד שבירך גפן הואיל ולא משקר בברכתו ואין לנו לילך נגד מרן, ורק במקום שהחולקים יסברו שלא יצא כלל בברכה יש לחוש לסב"ל. וביביע אומר (חלק ז סימן כט אות ט) בדיון פירות מרוסקים העלה שדעת מרן לברך עליהם עץ, ואין לומר בזה סב"ל נגד מרן ויברך שהכל, שאף החולקים על מרן מודים שאם בירך אדמה יצא. ובכף החיים כאן אות ג כתב פרי מרוסק שברכתו שהכל אם בירך עליו אדמה יצא כיון שלא משקר בברכתו, כדברי הגרע"י).

^{קכט} דעת הבן איש חי (רב פעלים סימן חלק ב סימן כו, פנחס אות טז) פרי שהוא מסופק אם הוא עץ או אדמה יברך שהכל, וכן דעת האור לציון (חלק ב פרק מו שאלה מב) וביאר משום שיש לחוש לרמב"ם שסבר שבירך על פרי עץ אדמה לא יצא, ואף שיש הגורסים ברמב"ם יצא מידי ספק לא יצאנו. אך דעת החיד"א (ברכי יוסף אות ד) שהעיקר כגירסא ברמב"ם שיצא ועדיף שיברך אדמה שהיא מבוררת יותר, וכדבריו פסקו הכף החיים (אות ד) והגרע"י (יחזו דעת חלק ו סימן יג, יביע אומר חלק ח סימן כו אות א בסוגריים, ובחלק ט סימן קח אות צח העיר כן בפירוש על דברי האור לציון, חזון עובדיה ברכות עמוד קסו).

^{קל} לעיל סימן ר"ב סעיף י"ח פסק שלחן ערוך דבר שאינו יודע מהו יברך שהכל וכן בסימן ר"ד סעיף י"ג, וכאן דיבר בדיעבד שבירך שהכל יצא.

^{קלא} כתבו האחרונים (בן איש חי בלק סעיף יג, כף החיים אות ו, ברכת השם חלק ב פרק ג סעיף ב הערה 3, הליכות עולם חלק ב עמוד צב) על פי סברת הכסף משנה (ברכות פרק ד הלכה ו), טעה ובירך מזונות על כל מין מאכל ומשתה יצא ידי חובה שבלשון התורה כל מאכל נקרא מזון חוץ ממים ומלח שאינם מזינים (ומיהו המסופק מה לברך על מאכל מסוים מורים לו לברך שהכל מספק ולא מזונות, אף שגם מזונות היא ברכה כוללת שהכל כוללת יותר כמבואר בשלחן ערוך לעיל סימן ר"ב סעיף י"ח וסימן ר"ד סעיף י"ג).

סעיף ב

היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ, יצא.

בירך אדמה על מין אדמה ומין עץ

□ היו לפניו עץ ואדמה יברך על כל אחד:

בגמרא (מא.) "אמר עולא מחלוקת (כוונתו למחלוקת חכמים ור' יהודה על קדימה בברכות) בשברכותיהן שוות דרכי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף, אבל בשאין בברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה". מבואר מסוף דבריו שאמר לברך ולחזור ולברך, משמע כל שאין הברכות שוות אף שאחד הוא מין אדמה והשני הוא מין עץ מברך על שניהם (רש"י).

■ המכוון בברכת אדמה לפטור ברכת העץ:

כתב ר' יונה דברי הגמרא הם בסתמא, אך אם היו לפניו פרי עץ ופרי אדמה וכוון בפירוש לפטור פרי העץ בברכת אדמה פטר, נחלקו מה הדין להלכה:

» **שלחן ערוך** כר' יונה, ולכן היו לפניו פרי האדמה ופרי העץ, ובירך על פרי האדמה ונתכוון לפטור את פרי העץ יצא, והוא הדין אם היה לפניו שהכל ואדמה ובירך שהכל וכוון לפטור האדמה (מ"ב סק"ט), ולא רק שהיו לפניו ממש אלא כל שכוון עליהם פטור^{קלב} (והשלחן ערוך שנקט לפניו קמ"ל שאם לא כוון לא פטר אף שהוא לפניו). לכתחילה לא

^{קלב} כאן דיבר השלחן ערוך באופן שעל המין שבידו בירך כהוגן וכוון לפטור מין שמועילה ברכתו רק בדיעבד, ובאחרונים דיברו בעניינים דומים ואציעם כאן. היו לפניו ב' מינים ודעתו לאכול שניהם, ואחז אחד ובירך עליו ברכת השני המועילה לראשון בדיעבד יש לדון האם פטר המין השני, כגון מים ופרי ובירך על הפרי שהכל האם יחזור לברך על המים, או פרי עץ ופרי אדמה ובירך על פרי העץ בפה"א האם יחזור לברך על פרי האדמה, הראשל"צ בילקוט יוסף (מהדורת תשנ"א סימן זה הערה ב) כתב בשם הגרע"י שפטר המין השני ועל כן מי שבירך על פרי שהכל לא יחזור ויברך על מים (הביא הרב שם ג' דעות אחרונים, דעת המכתם לדוד פארדו והטהרת המים שלא פטר המין השני, דעת ר' רפאל אלעזר בן טובי בס' פקודת אלעזר וכן הורה הראשל"צ ר' יצחק ניסים בשו"ת יין הטוב (סימן לח) שפטר המין השני, ודעת היעב"ץ במור וקציעה (ריש סימן ריא) שמיד אחר שסיים הברכה יניח המין הראשון שהיה בדעתו לאכול ויאכל המין השני ויחזור לברך על המין הראשון ברכתו, כיון שהיה בדעתו לאכול המין השני יש לומר שחלה הברכה עליו ולא דמי למברך אדמה על פרי העץ שיצא מאחר וברכתו תהא לבטלה, וכדברי המור וקציעה כתב הכף החיים (אות יב) מדנפשיה. ומסיק הרב שם דסב"ל ופטר המין הראשון והשני). אך האור לציון (חלק ב פרק יד שאלה טו) כתב לחלק בין מקום שבירך ברכת המין השני משום שהיה סבור שכך ברכת הראשון שאז פטר שניהם, כגון שהיה לפניו מין עץ ואדמה והיה סבור ששניהם אדמה, לבין מקום שטעה בלשונו כגון שנתכוון לברך עץ ופלט בלשונו אדמה שיש לומר הואיל ולא נתכוון לפרי האדמה כלל לא פטור ויחזור לברך עליו, על כן הורה במקום שטעה בלשונו טוב שלא יאכל פרי האדמה אלא יפטרנו על ידי

יעשה כן דטוב יותר לברך הברכה המיוחדת לו, ועוד דיש דעות בקדימה לברך קודם על העץ (מ"ב סק"ז).

» **שערי תשובה** יש חולקים שיחזור ויברך על מין העץ שברכת בורא פרי האדמה לא הייתה לבטלה שנתקיימה על פרי האדמה, ובדיעבד יש לסמוך על השלחן ערוך שיוצא, וטוב שלא יאכל פרי העץ מיד אלא יהא נמלך ויאכלנו לאחר זמן ויברך עליו.

» **שער הציון** (סק"ט) הסומך על השלחן ערוך אין למחות בידו, שהרבה אחרונים העתיקו דבריו לדינא.

סעיף ג

כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה. הגה: יותר מכדי דבור (בית יוסף נזס סיוולי לקט). וצריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו. ונאמרים בכל לשון. ולא יברך ערום, עד שיכסה ערותו. במה דברים אמורים באיש, אבל אשה יושבת ופניה של מטה מוחות בקרקע, כי בזה מתכסה ערותה (ועיין לעיל סימן ע"ד סעיף ד'). ואפילו אם אינו ערום, אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה, אסור לברך.

דינים בצורת הברכה

□ הפסק בין ברכה לאכילה:

בגמרא ברכות (מ.) מובא מתי דיבור בין הברכה לאכילה לא נחשב הפסק, משמע שדיבור סתם ודאי אסור, וכן **פסק שלחן ערוך** כל הברכות לא יפסיק בין ברכה לאכילה, והוא הדין ברכת המצוות (מ"ב סק"א).

▪ שיעור ההפסק:

דיבור אפילו מילה אחת שלא לצורך לא יפסיק ואם הפסיק חוזר ומברך, **שתיקה** עד תוך כדי דיבור מותר, יותר מכדי דיבור לא יפסיק כהוראת רמ"א^{קל}, ובדיעבד לא חוזר אף

פרי אדמה אחר שלא היה בדעתו, או שייקח מעט סוכר ויברך עליו שהכל ויכוון לפוטרו (חילוק זה כתב בשו"ת הר צבי בדעת המכתם לדוד דאף הוא מודה שאם התכוון לברך אדמה ולא נכשל בלשונו מועיל לפוטרו, ועל כן לא חשש האור לציון להורות שבזה פטר, וכשטעה בלשונו דעת ההר צבי שיחזור לברך על פרי האדמה וחשש האור לציון לחולקים ועל כן הורה שיפטור על ידי דבר אחר). בהלכה ברורה (סעיף י) הביא לחלק בין טעה במחשבתו לבין טעה בלשונו כחילוק האור לציון, ולהלכה הורה אם רצה לחזור ולברך שוב יש לו על מה שיסמוך, וטוב יותר שישנה מקומו ויחזור לברך שוב אדמה.

^{קל} הפסק בשתיקה לצורך האכילה מותר לכתחילה, על כן הורו במברך על פרי וחותר ממנו, שיברך עליו בעודו שלם ומה שחותר ממנו אחר כך לא הוי הפסק (כפ החיים אות כא), ועיין בדברינו לקמן בסעיף זה,

הרבה יותר^{קלד} (בבית יוסף בסוף הסימן הביא דברי שבלי הלקט בשם ר' נסים גאון שהפסק יותר מכדי דיבור אף בשתיקה צריך לחזור ולברך). נחלקו מהו שיעור כדי דיבור (מ"ב סקי"ב, שעה"צ סק"י):

» רוב האחרונים 'שלום עליך רבי' (מ"ב סקי"ב).

» ט"ז 'שלום עליך רבי ומורי'.

■ עניית דבר שבקדושה ושאלת שלום:

אפילו מפני הכבוד והיראה אסור להפסיק בין ברכה לאכילה, ואם הפסיק חוזר ומברך, ואפילו לעניית דברים שבקדושה לא יפסיק^{קלה}.

■ דינים בהפסק:

(א) לא יברך על מאכל קר או חם ביותר שמא לא יוכל לאוכלו. (ב) המברך ואחר הברכה נמאס המאכל בעיניו יאכל מעט שלא תהיה הברכה לבטלה. (ג) השופך מעט מים קודם שתייתו^{קלי} ישפוך תחילה ואחר כך יברך, משום הפסק ומשום ביזוי ברכה. (ד) האוכל אגוז ישברנו ואחר כך יברך, שלא יפסיק לשוברו בין ברכה לאכילה ועוד שמא לא ימצאנו יפה, אך האוכל פרי יברך שאין צריך לשוברו יברך ואז יאכל שטוב לברך על דבר שלם ואין מצוי שיתליע, ואף אם ימצאנו מתולע יאכל מהקליפה החיצונה השלימה^{קלי} (מ"ב סקי"ב).

דין ברכה על פרי הצריך קליפה. אך דבר שאינו מוכרח לכתחילה לא יפסיק, ועל כן יש לזהר להכין קודם הנטילה דבר הצריך לנטילה ולברכה כגון מגבת לחם ומלח (כף החיים סימן קסו אות ג).

^{קלי} הפסק בשתיקה שעשה מעשה בינתיים כגון שנתן מטבע לחברו בינתיים, נחלקו הפוסקים אם נחשב כהפסק כדיבור וצריך לחזור ולברך, ולמעשה הורה הגרע"י לא יחזור משום סב"ל ולכתחילה יש להזהר בזה (חזון עובדיה ברכות עמוד קעו בהערה, וביביע אומר חלק ה סימן ד בתשובה לראש הישיבה הגאון ר' עזרא עטייה לעניין הפסק בין הנחת תפילין של יד לשל ראש).

^{קלה} דיעבד שהפסיק לעניית דברים שבקדושה לא יחזור משום סב"ל, אף באמן יהא שמיה רבא וכו', וכן אם ענה אמן על ברכת עצמו (כף החיים אות יט, הליכות עולם חלק א עמוד שמד).

^{קלי} הטעם שנהגו לשפוך מעט ממים ששותה, שמא שתה ממים אלו שד ווהי תקנתן (רש"י חולין קה: סוף העמוד).

^{קלי} הנוטל בידו פרי שיש בו קליפה שצריך או רוצה להסירה או שרוצה לאכול פרי הצריך חיתוך, דנו הפוסקים כיצד ינהג שהרי לכתחילה ראוי לברך על דבר שלם. (נראה בהקדים לבאר מעלת ברכה על דבר שלם, לעיל סימן קס"ח פסק מרן היו לפניו חתיכות פת ופת שלם מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר וקטן וכו', ומקורו טהור מגמרא בברכות (לא). אליבא דתוספות רמב"ם ורא"ש ועוד. בסימן זה דנו הפוסקים, אם יש לברך על דבר שלם גם כשרוצה לחותכו או לקלפו ויש חשש הפסק במעשהו. כתב ספר חסידים (סימן תתמט) אדם שיש בידו אגוז אחד אל יברך ואחר כך ישבור האגוז שמא התליע הגרעין או ניקב נמצא שבירך לבטלה, והביאו של"ה (שער האותיות אות קו"ף ערך קדושה קדושת האכילה אות רפא). ואחר שהביאו כתב תחילה בסוגריים הערה מהרב יעקב לוי (אחיו של השל"ה) דיש ללמוד מספר חסידים לשאר פירות שקליפתן ראויה לאכילה ואף אם התליע יוכל לאכול מקליפתו, שטוב יותר שיברך עליו כשהוא שלם,

□ אמירת הברכה:

■ להשמיע לאוזניו:

שאף אם ימצאנו מתולע יאכל מקליפתו החיצונה. והשל"ה עצמו הוסיף על דברי הספר חסידים באגוז עוד טעם, דשבירת האגוז היא הפסק בין הברכה לאכילה (הבאר היטב ריש סימן רב הביא דבר הספר חסידים ועליו דברי השל"ה, והמעין שם יחזה שהביאם שלא כסדר ובמקום לכתוב מסקנת הרב יעקב כתב כן בשם השל"ה, ואת דברי השל"ה עצמו שהביא טעם נוסף השמיט הבאר היטב. ובשערי תשובה שם אף הוא לא דק, שהטעם הנוסף של השל"ה כתבו בשם האליה רבה, ואינו נכון שהאליה רבה הביא רק הנפקא מינה בין טעם השל"ה לטעם הספר חסידים. וגם מה שציטט השערי תשובה המשך דברי האליה רבה, המעיין בדבריו יראה שדילג מספר תיבות ולפי העתקת השערי תשובה הלשון משובש מעט עי"ש). והאליה רבה הביא נפקא מינה בין טעם הספר חסידים לטעם השל"ה, במקום שאין לחוש להתלעה כגון שיש הרבה אגוזים שאין חשש שהתלעו כולם, לטעם הספר חסידים יברך ואז ישבור ואין לחוש להפסק כיון ששיעור זמן הפתיחה הוא מועט, ולטעם השל"ה ישבור ואז יברך שחשש אף לשיעור הפסק כזה. ובשערי תשובה (ריש סימן רב) כתב קליפה שאינה חלק מהפרי כאגוז, כוללי עלמא יש לחוש להפסק כשמקלפה כיון שאף אחר הקילוף נחשב שמברך על דבר שלם, וכתב שלפי זה לא יאמנו דברי האליה רבה שכתב לספר חסידים מברכים קודם שמקלף האגוז כשיש לפניו הרבה אגוזים (וצריך עיון לדעת השערי תשובה מדוע כתב הספר חסידים הטעם באגוז משום שיש לחוש שמא יתלע ולא כתב משום הפסק. ועוד מה יענה על דיוק האליה רבה מהא דהספר חסידים מיירי באגוז אחד). נמצא שיש באחרונים ב' מחלוקות, השל"ה והספר חסידים נחלקו אם עדיף לברך על דבר שלם ואז לקלפו או שיש לחוש בזה להפסק, והאליה רבה והשערי תשובה נחלקו אם להחשיב אגוז בלא קליפה לדבר שלם) להלכה, אם הקליפה היא פסולת כגון בננה קלמנטינה תפוז ועוד יקלף ואז יברך, ונחשב שמברך על דבר שלם (כן הורה הפסקי תשובות כאן אות יג ובהערה 43, וציין בהלכה ברורה לדבריו בשער הציון סק"ח. ותימה מדוע הורה הפסקי תשובות כדברי השערי תשובה שקליפה אינה מחסרת מדבר שלם, אחר שמדויק משאר האחרונים דלא כסברתו, וכמו שהוכחנו בהערה הקודמת), ואם הקליפה היא חלק ממנו כגון תפוח גזר מלפפון ורוצה לאוכלו בלא קליפה נחלקו האחרונים (כמובא בהרחבה בהערה לעיל), ולכן טוב שיברך ממנו בעודו שלם ויאכל ממנו מעט ויחזור לקלפו כמו שחפץ לאוכלו (כן נראה לי, ובזה יוצא מידי מחלוקת ומברך על שלם כוללי עלמא), ונהגו גדולי הדור לקלף מעט קודם הברכה ובשעת הברכה להניח הקליפה על הפרי שיראה שלם ואחר שטועם ממנו מעט מסיים לקלף כולו ואוכלו (פסק תשובות שם ובהערה 44). פרי הצריך רק חיתוך, יברך ואז יחתכנו (כף החיים כאן אות כא, ונראה שאף החוששים בקילוף להפסק יודו כאן, כיון שהוא זמן מועט כדן הבוצע לעיל ריש סימן קס"ז) (ומה שנקט הכף החיים הטעם לחתוך אחר הברכה, 'דשהייה שהיא לצורך אכילה אינה חשובה הפסק כלל אפילו לכתחילה', אין לדייק מכאן לקילוף שהוא שיעור זמן מרובה, שהרי כתב הכף החיים עצמו לעיל סימן רב אות ד שקילוף זמן מרובה יש לחוש בו להפסק, ובסימן קסו אות ג הורה להכין הצריך לאחר הנטילה קודם הנטילה), ומיהו פרי שיש לו קליפה גדולה כגון אבטיח כוללי עלמא יחתוך אחר הברכה, שיש בזה הפסק מרובה, ועוד שאין זו דרך ארץ לברך על פרי גדול כזה (פסקי תשובות שם בשם הערוך השלחן והרב וזאת הברכה).

לעיל סימן קפ"ה למדו מגמרא ברכות להשמיע לאוזניו מה שמברך, **וכן פסק שלחן ערוך** צריך להשמיע לאוזניו ואם לא השמיע לאוזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו, ובהרהור לא יצא^{קל"ח} (מ"ב סק"ג).

■ לברך בכל לשון:

משנה סוטה (לב) "אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה ווידוי מעשר קרית שמע ותפלה וברכת המזון וכו'", **וכן פסק שלחן ערוך** יכול לברך בכל לשון. הטעם שנאמר 'שמע' בכל לשון שאתה שומע, ומיהו טוב שיאמר בלשון הקודש (מ"ב סק"ד).

□ צניעות ולבוש בשעת הברכה:

לעיל סימן ע"ד מבואר האיסור לברך ערום או שליבו רואה את הערוה (בבית יוסף כאן הביא מחלוקת ראשונים על הירושלמי אם ליבו רואה את הערוה אסור) או שנוגע בערוות חברו, **וכן פסק שלחן ערוך** כאן, לא יברך ערום עד שיכסה ערותו וכו', ואפילו אם אינו ערום אם לבו רואה את הערוה וכו' אסור לברך.

■ האם עגבות נחשבים לערוה:

בגמרא ברכות (כד) "שנים שישנים במיטה אחת, זה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו וקורא וכו'", והא איכא עגבות (שנוגעים עגבותיהם זה בזה, רש"י) מסייע ליה לרב הונא דאמר ר' הונא עגבות אין בהם משום ערוה. לימא מסייע ליה לרב הונא האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש (משמע שבגלל שאין לה גיד מותרת לקרוא אף שעגבותיה נראות), תרגמה רב נחמן בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ואף אם עגבות נחשבות ערוה, אין לאסור)."

להלכה:

» **רא"ש טור וכן פסק שלחן ערוך** עגבות יש בהם משום ערוה כר' נחמן בר יצחק ולא כר' הונא, ולכן אישה יכולה לברך כשפניה של מטה טוחות בקרקע שבוה מכסה פי ערותה ועגבותיה, אך איש לא יברך עד שיתכסה שאף אם טח עגבותיו בקרקע גיד וביצים שלו בולטין וצריך לכסותן^{קל"ט}.

^{קל"ח} כתב הגרע"י (יביע אומר חלק ד סימן ג אות יז) הלכה למעשה אם בירך ברכת המזון שחיובה מדאורייתא בליבו ולא הוציא בשפתיו חייב לחזור ולברך, ואם בירך ברכת בורא נפשות רבות או ברכה מעין שלש בהרהור הלב בלבד אינו חוזר ומברך, דספק ברכות להקל. אבל אם בירך ברכה ראשונה בהרהור הלב, כגון בורא פרי העץ או האדמה, או ברכת שהכל נהיה בדברו וכיוצא בזה, יחזור לברך בשפתיו הברכה הראויה, ועל צד היותר טוב יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

^{קל"ט} וכן הורו האחרונים כדעת מרן שעגבות יש בהם משום ערוה ולא כמגן אברהם (כפ החיים אות כח, אור לציון חלק ב פרק מה אות טו). וכל זה הוא דווקא באיש, אך באישה טפח מגולה במקום שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו כמבואר בשלחן ערוך ריש סימן ע"ה. נחלקו האחרונים איזה חלק בעגבות הוא כערוה, דעת הכף החיים (אות כח) רק מקום הקמט שבין שתי העגבות כולו אך צידי העגבות אין בהם

» **רשב"א ומגן אברהם** עגבות של עצמו אין בהם משום ערוה ורק בנוגע בעגבות חברו אסור, ולכן אישה יושבת ערומה יכולה לברך אף שאין פניה טוחות כיון שפי ערותה מכוסה.

» **משנה ברורה** לכתחילה יש להחמיר שדעת אליה רבה ומגן גיבורים כשלחן ערוך.

■ **לכסות ראשו:**

הורה ר' ירוחם לא יברך בגילוי הראש וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ד

כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך.

אחיזה בשעת ברכה

□ **לאחזו בימין בשעת ברכה:**

בגמרא ברכות (מג:): "הביאו לפניהם שמן ויין בית שמאי אומרים אוחו השמן בימינו ואת היין בשמאלו מברך על השמן וחוזר ומברך על היין וכו'". **מבואר** מכאן שבשעת הברכה צריך לאחזו ביד ימין.

וכן פסק שלחן ערוך דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאוחזו ביד ימין כשהוא מברך. טעם האחיזה כדי שיכון ליבו על מה שמברך וביד ימין משום חשיבות, ובדיעבד אף אם לא אחז כלל יצא. איטר יד יאחז ביד ימינו שהיא שמאל כל אדם^{קמ} (מ"ב

משום ערווה והם בכלל ירכיים, אולם האור לציון (חלק ב פרק מה שאלה טו ובהערות) סבר שכל העגבות הם בכלל ערווה, והזהיר על זה בהולכים לחוף הים שיש הלובשים בגד ים צר העשוי כבגד תחתון שלנו ולא כמכנסיים קצרים שלא לברך כנגדם (האור לציון שם הזהיר מבגד ים צר, וכתבתי הנראה לי בהבנת דבריו על פי המציאות).

^{קמ} כתבו האחרונים על פי המקובלים, אף איטר יאחז בשעת הברכה בימין כל אדם (כן איש חי פרשת שלח סעיף יט בדין כוס של ברכה, כף החיים כאן אות ל הביא הפרי מגדים שהסתפק בזה שמא הולכים אחר ימין העולם שהיא מורה על חיים, לבין ימין שלו משום חשיבות, ופסק הכף החיים כמקובלים שיאחז בימין העולם. באור לציון (חלק ב פרק כ שאלה י ובהערות) כתב שדין איטר הוא מחלוקת מרן ורמ"א בסימן תרנ"א סעיף ג' בדין נטילת לולב דעת מרן שיטול בימין העולם ורמ"א סבר שיטול בימין שלו שהיא שמאל העולם, וכתב דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ונכון יותר לעשות כדעת מרן. הגרע"י בהליכות עולם (חלק ב עמוד מז) כתב הואיל ויש סתירה במרן מסימן קפ"ג סעיף ה' שפסק לאחז בימינו שהיא שמאל העולם לסימן תרנ"א סעיף ג' שהורה לאחז בימין העולם יש לעשות כמקובלים שיאחז בימין העולם, וכתב שבמקום שיש לחוש שעל ידי שיאחז הכוס בשמאלו שהיא ימין העולם ישפך ממה שבידו יאחז בימינו, ושאוילי מטעם זה הורה מרן בסימן קפג לאחז בימין האיטר).

סקי"ז סקי"ח). על פי הקבלה, אין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין אף שיאחזו ביד ימינו^{קמא}, כשאומר לחברו להושיט לו ספר יקבלנו בימין.

סעיף ה

אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה, עד שיביאوهו לפניו. בריך ואחר כך הביאوهו לפניו, צריך לברך פעם אחרת. אבל מי שברך על פירות שלפניו ואחר כך הביאו לו יותר מאותו המין, או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון, אינו צריך לברך. הגה: וטוב לזכר לכתחילה להיות דעתו על כל מה צדיאו לו (בית יוסף טור י"ד סימן י"ט).

שיהא לפניו בשעת ברכה, בריך והביאו לו עוד

□ שיהא המאכל לפניו בשעת ברכה:

ירושלמי ברכות (פרק ו הלכה א) "אהן דנסיב פוגלא (וי"ג עיגולא) ומברך עילוי והוא לא אתי לידיה, צריך למברכה עילוי זמן תניינות (מי שתופס עיגול וברך עליו קודם שבא לידו, צריך לחזור ולברך)".

למד הרמב"ם מכאן המברך ואחר כך הביאו לפניו צריך לחזור ולברך, וכן פסק שלחן ערוך אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיביאوهו לפניו, בריך ואחר כך הביאوهו לפניו צריך לברך פעם אחרת^{קמב}. אפילו אם כוון בשעת הברכה לא מועיל, כיון שלא היה לברכה על מה לחול, ולא דומה לעומד על אמת המים שמברך ושותה שוודאי יבואו המים (מ"ב סקי"ט).

^{קמא} כתב הכף החיים (אות לא ובבן איש חי פרשת בלק אות ד) הטעם מפני שבימין עיקר החיים והסכין מקצר החיים, והוסיף אף מזלג אם הוא מברזל, ועל כן יעשנו מכסף ואם לאו יאחז בידו. בהלכה ברורה (סעיף כא) כתב כל דבר שיש בו לחלוחית ומחמת כן אין דרך לאחוז אותו בידו, מנהג העולם להקל לאחוז אותו על ידי מזלג.

^{קמב} באחרונים דנו מה נחשב מוכן לפניו. מי שנמצא במקום אחד, ומידי פעם מגישים לו כוס תה או קפה לשתייה, ומכוון לפטור כל מה שיביאו לו, כגון בליל שבועות בבית הכנסת, או תלמידי חכמים בשיבה וכדומה, דעת הכף החיים (סימן קסט אות יח) כיון שאין הקפה השני מוכן עכשיו הוי כדבר שלא בא לעולם ולא יועיל אף אם כוון אלא צריך לברך עליו פעם שניה. ובאור לציון (חלק ב פרק יב אות יז בהערה) כתב כל שבידו להכינו כעת אין בזה חסרון שאינו מוכן, ויכול לפטור אף שאר כוסות קפה שישתה לאחר מכן וכמו שנתבאר, ולכן אם כשברך כיון לפטור את שאר הכוסות שישתה, שפיר דמי. והגרע"י ביביע אומר (חלק ו סימן כז) ובחזון עובדיה (ברכות עמוד קעג ובהערה) הביא מחלוקת האחרונים בזה, והעלה להקל משום סב"ל (עי"ש שהביא דברי הרב חוקי חיים שהעיד שהמנהג בירושלים לברך, וקיימא לן שאין אומרים סב"ל במקום מנהג, ודחה הרב שכלל זה הוא רק במנהג ידוע מוזמן הראשונים, ומנהג זה שהעיד עליו הרב חוקי חיים לא צייתין ליה).

■ **מונח בתיבה לפניו או בחדר סמוך:**

היה הדבר שבירך עליו מונח בתיבה אין צריך לחזור ולברך, כיון שהוא מוכן לפניו ואינו תלוי בדעת אחרים, ובפרי מגדים מצדד בכל כהאי גוונא אף אם היה מונח בחדר אחר^{קמ"ג}.
לכתחילה יש ליזהר בזה משום הפסק ועוד שצריך לאחוז בידו הדבר שמברך עליו (מ"ב סק"ט).

□ **אוכל והביאו לפניו מין אחר:**

כתב טור הביאו לפניו מאותו מין אין צריך לברך אף על פי שלא היו לפניו כשבירך. **כתב** בית יוסף הלכה זו למד הטור (א) מפירוש הרשב"א בשם רז"ה שדבר הטפל לסעודה נפטר בברכת המוציא אף שלא היה דעתו לאוכלו, (ב) מדין המברך על אמת המים דמהני ברכתו על מים שלא היו לפניו, (ג) ממעשה ילתא אשת ר' נחמן ששלח לה עולא כוס ברכה ממה שנותר בחבית באומרו שכל החבית בכלל כוס של ברכה.

לקמן יובא מחלוקת מגן אברהם ושאר אחרונים בדעת הטור ושלחן ערוך, מה הייתה כוונתו בשעה שבירך.

■ **הייתה דעתו בפירוש רק על אלו או שנמלך:**

משנה ברורה (סק"כ) השלחן ערוך שסבר שפוטר אף מין אחר הוא מטעם שדרך לכנס מאכילה קטנה לגדולה, ולכן אם הייתה דעתו מתחילה שלא לאכול רק אלו הפירות, או שבעת שגמר אכילתו הוסכם בדעתו שלא לאכול עוד ואחר כך נמלך, לכולי עלמא צריך לחזור ולברך.

■ **איזה מין שני נפטר בברכת הראשון:**

כתב בית יוסף מה שכתב הטור הביאו לו יותר מאותו המין לאו דווקא אותו מין, אלא כל שהוא ממין ברכת הראשון. אולם הפוסקים הקשו ממה שפסקו טור ושלחן ערוך יורה דעה (סימן יט סעיף ז) במברך על שחיטת בהמות שלפניו והביאו לו עוד בהמות, אם יש מהראשונות לפניו אין צריך לחזור ולברך, ואם אין עוד לפניו חוזר ומברך ולא פוטר מה שלא היה לפניו, ולכאורה היה למרן להורות שפוטר מה שבא לו אחר כך^{קמ"ד}. ואלו הדעות להלכה (מ"ב סק"ב, לעקוב בדעות המובאות כאן שיש מהם שבאו ליישב הסתירה בשלחן ערוך):

^{קמ"ג} וכן הורה הכף החיים (אות לד, ועיין בהערה הקודמת דעתו מתי נחשב מוכן) כל שהבאת הדבר שתלויה בו ולא בדעת אחרים לא מברך אף שלא היה הדבר לפניו. והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קעג) כתב כל שיודע בבירור שיובא לפניו ונתכוון לכך יצא (נראה דלא פליגי הגרע"י והכף החיים אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, ומה שכתב הכף החיים תלוי בדעת אחרים לא יצא, הוא באופן שאין יודע בבירור שיביאו לו, אך אם יודע בבירור שיביאו לו אף הכף החיים יודה דזיל בתר טעמא).

^{קמ"ד} לתועלת המעיין אציע הסתירות שהובאו בפוסקים בדין זה של בירך והובא לפניו עוד: (א) סימן ח' סעיף י"ב: 'אם יש לו כמה בגדים של ארבע כנפות, כולם חייבים בציצית, ואם לבשם כולם בלא הפסק, והיה דעתו מתחלה על כולם, לא יברך אלא ברכה א'. אם מפסיק ביניהם, צריך לברך על כל אחת

» **שלחן ערוך** כתב המברך על פירות פּוּטֵר כֹּל מִין שהוא כברכת המין הראשון, **משנה ברורה** ביאר בדעתו דווקא שבירך על פירות והובאו פירות אחרים, אך מין אחר לגמרי כגון דגים ושיכר אינו פוטר, רק אם היה בדעתו או שהיו לפניו^{קמ"ה} (מ"ב סקכ"א).

ואחת. והוא הדין אם לא היה בדעתו מתחלה על כולם, הוי כמפסיק ביניהם'. ובבית יוסף כתב שכן פסק הרשב"א בתשובה (חלק ז סימן תיז) והביאו האגור (סימן ז), ואף הטור שכתב אם לבשם בבת אחת די שיברך עליהם פעם אחת, מיירי שהיה דעתו מתחילה עליהם. **(ב)** סימן קע"ז סעיף ה': 'אם אחר שבירך על הפת שלחו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהם ולא היה דעתו על הדורון, אפילו מדברים שדרכן לבא ללפת את הפת צריך לברך עליהן כדן נמלך'. והעיר הרמ"א על זה בהגה: 'ולא ראיתי נוהרים בזה, ואפשר דטעמא דסתם דעת האדם על כל מה שמביאין לו בסעודה ועיין לקמן סימן ר"ו'. בבית יוסף סוף סימן קע"ז הביא מחלוקת הרז"ה (בעל המאור כט. ד"ה אמר) והכל בו (סימן כד יח.). במברך על הפת ואחר כך הובאו לפניו פירות ללפת בהם הפת, הרז"ה סבר שפטר בברכתו והכל בו סבר שיברך כיון שלא היו בשעה שבירך על הפת, וכתב הבית יוסף נראים דברי הרז"ה 'דכיון דדעתיה עליהו כי אינם בשלחן בשעת ברכה מאי הוי, וכן נראה שהוא דעת רבינו שכתב בסימן ר"ו וכו''. בדברי הבית יוסף מבואר לכאורה שהבין בטור דמה שפוטר פירות שלא היו לפניו הוא רק כשהיה דעתו עליהם, וכן מה שפוטר פירות שלא היו בשעת הברכה על הפת, הוא רק כשדעתו עליהם. וכן כתב בהמשך דבריו בבית יוסף וז"ל 'ומיהו היכא שאחר שבירך על הפת שלחו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהם ולא היה דעתו עליו דורון אפילו מדברים שדרכן לבוא ללפת בהם את הפת נראה שצריך לברך לפניו דהיינו ממש נמלך שקובע ברכה לפניו, וכן פסק בשלחן ערוך. **(ג)** סימן קע"ט סעיף ה': 'הקראים בבית בעל הבית לאכול מיני פירות, ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון'. מבואר דאורח סגי בברכה אחת על הכל משום דעת בעל הבית, ומשמע שבעל הבית מברך אם הביאו לפניו ממין אחר. **(ד)** סימן ר"ו סעיף ה': 'אין מברכין וכו' אבל מי שברך על פירות שלפניו ואחר כך הביאו לו יותר מאותו המין, או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון, אינו צריך לברך'. **(ה)** יורה דעה סימן י"ט סעיף ז': 'היו לפניו הרבה לשחוט, וברך על השחיטה ואחר כך הביאו לו עוד, אם כשמביאים לו האחרונות יש עדיין לפניו מאותם שהיו לפניו כשבירך, אין צריך לחזור ולברך. ואם לאו, צריך לברך. ולכתחילה טוב ליהדר דעתו בשעת ברכה על כל מה שיביאו לו'. ודברי השלחן ערוך הם כדעת הסמ"ק שהביא הטור דכל שיש לפניו מהראשונות לא יברך על האחרונות, וחלק הטור עליו דבכל ענין מברך על האחרונות. ובבית יוסף ביאר טעם סמ"ק דכל שיש לפניו מהראשונות קבוע הוא לשחוט ורק כשגמר הוי סילוק, ודמי לגמרא בברכות מב. באוכל פת וגמר אכילתו אסור באכילת דבר אחר עד שיברך, ואף שלהלכה לא קיימא לן כדברי הגמרא שם, הוא משום דסברינן יש קבע לסעודה אף שסיים אכילתו, אך בשחיטה כל שגמר הוי סילוק. וטעם הטור כתב בית יוסף משום דאין קבע לשחיטה. **באחרונים** עמדו ליישב הסתירות כמבואר כל אחד במקומו, ובמקום אחר הארכתי.

^{קמ"ה} להלכה המברך על פירות ואחר שאכל מהראשונים הביאו לו עוד פירות אחרים, אם היה בדעתו על הפירות השניים או שכוון על כל מה שיביאו לו לכולי עלמא פוטר, ואם היה בדעתו לאכול רק הראשונים וסיים אכילתו ונמלך שוב לאכול, לכולי עלמא מברך, בסתמא שלא היה דעתו עליהם וגם לא נמלך באכילתו לכתחילה יכוון בברכתו על כל מה שיביאו לו. אם לא כוון נחלקו האחרונים דעת **הבן איש חי** (פרשת בלק סעיף ז) רק אם נשאר מפירות ראשונים לפניו לא יברך על השניים משום סב"ל, ואף בזה יתקן

לדעת מגן אברהם שיובא לקמן, שלחן ערוך וטור הקילו רק שהיה בדעתו על כל מה שיביאו לו וזה החילוק בין שחיטה לפירות, ולדבריו אין מקום למחלוקת שאר הפוסקים עליהם.

» **ב"ח פרישה ט"ז וגר"ז** (שעה"צ סק"כ) רק אותו מין ממש שבירך עליו בתחילה פוטר כשהביאו עוד ממנו ואף שכבר סיים מה שלפניו, אך מין אחר לא מהני ברכתו. והשוו דין זה לפסק השלחן ערוך במברך על שחיטת בהמות, שפוטר רק בהמות מאותו מין שבירך עליהם בתחילה (שעה"צ סק"ג).

מה שיוכל, שיברך על מעט סוכר שהכל ויפטור גם אותו הפרי, או יבא אדם אחר ויברך ויאכל ויכוון עליו, ואם אי אפשר בכל אופנים אלו יברך בלי שם ומלכות ורק יהרהר שם ומלכות בליבו ויאכל המין השני. ואם קבע עצמו על השלחן לאכילת פירות אז אפילו אם אכל כל מה שהיה לפניו ואחר כך הביאו לו עוד אין צריך לברך, דכל שקבע עצמו לאכילת פירות אינו מסיח דעתו כל זמן שמסב על השלחן. ובכל זה אין חילוק אם המין השני הוא כמין הראשון כגון פירות ופירות או שהוא מין אחר לגמרי (כן הבין הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קע"ט-קפ, הליכות עולם חלק ב עמוד פז-פח) מסתימת לשון הבן איש חי, שאין חילוק אף בין מאכל ומשקה, נמצא שפסק הבן איש חי כמגן אברהם בעוד המין הראשון לפניו, וכן היקל כחיי אדם בקבע עצמו לאכילת פירות). **הכף החיים** (אות לו) כתב אם נשאר מהמין הראשון לפניו בשעה שהביאו לו המין השני, או שהיה בדעתו לאכול המין השני בעוד המין הראשון לפניו, לא יברך על המין השני, אך אם נגמר מה שהיה לפניו ולא היה בדעתו לאכול עוד וחזר ונמלך לאכול עוד, צריך לברך אף על המין הראשון (משמע מהכף החיים אם סיים הפירות שהיו לפניו והיה בדעתו לאכול עוד ממין הראשון, לא יברך על מה שאוכל ממנו אף שלא היה לפניו בשעת הברכה, אך אם עכשיו אחר שסיים המין הראשון יביאו לו מין שני לא יועיל לפטור המין השני אף שנחשב באמצע אכילה, דאי לא תימא הכי אין חילוק בין המין הראשון למין השני ושניהם שווים דכל שלא נמלך לא מברך. ובאמת שצריך עיון מדוע לא ביאר הכף החיים חילוק זה, ולפי מה שכתב בסוף דבריו יש מקום להשוות מין ראשון לשני ע"ש). **דעת הגרע"י** (חזון עובדיה ברכות עמוד קע"ט-קפ) **והאור לציון** (חלק ב פרק יד שאלה טז) המברך על מין אחד והביאו לפניו ממין אחר אינו חוזר ומברך עליו, אף שלא היה בדעתו ואף שנגמר מהמין הראשון, ואף שהמין השני שונה מהמין הראשון כגון שיכר ודגים (באור לציון לא ביאר אם מה שפוטר המין השני הוא רק כאשר הוא ממין הראשון כגון פרי ופרי, או אף במינים שונים כגון שיכר ודגים, ובכל דבריו בתשובה ובהערות שם דיבר רק באוכל פירות והובאו לפניו פירות אחרים. ובחזון עובדיה בסעיף ו בגוף הסעיף כתב הדין באוכל פירות והביאו לו עוד מאותם הפירות, והיה מקום לומר שלא פוטר מין שאינו ממין הראשון כלל, אך בסעיף ז ובהערה ו ביאר דבריו שפוטר אף מין אחר לגמרי). ורק אם המין השני חשוב יותר מהמין הראשון כגון שחביב עליו יותר או שהוא ממין שבעה יחזור לברך עליו, ואם הוא אורח אף בחשוב יותר לא יחזור לברך. אם בתחילה בירך על משקה והובא לפניו מאכל ולא כוון עליו ולא היה בדעתו, הכף החיים (אות לח) כתב מה שפוטר הוא רק כששני המינים הם מאכל או משקה אך אם מין אחד מאכל והשני משקה או להיפך לא פוטר ויחזור לברך על המאכל (הכף החיים למד דבריו מהמגן אברהם סק"ז ע"ש, והבין הכף החיים שמה שכתב שהם מין אחר הוא משום שזה מאכל וזה משקה, וכן משמע מדברי המחצית השקל שכתב פירות אף על גב דשני מינים הם, כיון דעל כל פנים הכל מין אוכל, כחד מין חשיב ליה ע"כ. משמע ששני מינים הם רק כשזה מאכל וזה משקה, ונפקא מינה במברך שהכל על בשר והביאו לו סוכר, שאף שלכאורה הם שני מינים פוטר אף למגן אברהם משום ששניהם מאכל). אולם דעת הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קע"ט-קפ, הליכות עולם חלק ב עמוד פז-פח) שאף משקה פוטר מאכל ומאכל פוטר משקה.

» **מגן אברהם** גר"ז חיי אדם ומשנה ברורה אותו מין עצמו ממש שבירך פוטר אף אם סיים מה שלפניו, מין אחר תלוי, אם הביאו לו בעוד שלא כלה המין הראשון אין צריך לברך, אך אם כלה המין הראשון שוב אינו פוטר (שעה"צ סקכ"ד). ולמדו זאת ממה שפסק השלחן ערוך במברך על שחיטת בהמות, שכל שבהמות הראשונות עוד לפניו יצא בברכתו.

» **חיי אדם** הוסיף אם קבע עצמו לאכילת פירות ולא בדרך עראי, פוטר מין אחר שלא היה לפניו אף שכלה המין הראשון. **שער הצינון** (סקכ"ה) כתב לסמוך עליו אף שאין ראייה לדבריו ממגן אברהם וגר"ז, הואיל ויש לצרף דעת שלחן ערוך שתמיד פוטר מין אחר.

» **כל בו** רק מה שלפניו מועיל לפטור, אבל מה שלא לפניו אף שהוא ממין הראשון ממש לא מועיל ברכתו (שעה"צ סקכ"ו).

» **רמ"א** לכתחילה טוב שיכוון תמיד לפטור כל מה שיביאו לפניו, שיש פוסקים (כל בו) שפוטר רק מה שלפניו אף באותו מין (מ"ב סקכ"ג).

■ מחלוקת בדעת טור ושלחן ערוך מתי סברו שפוטר מה שבא לו אחר כך:

נחלקו בדעת שלחן ערוך וטור מתי היקלו לפטור מה שלא היה לפניו (שעה"צ סקכ"ב):

» **מגן אברהם** רק שהיה בדעתו מתחילה על כל מה שיביאו לו אבל בסתמא צריך לחזור ולברך לכולי עלמא אף באותו מין, וראיה ממה שפסק השלחן ערוך לעיל סימן קע"ז אם אחר שבירך על הפת הביאו לו מבית אחרים שאינו סמוך עליהם צריך לברך עליהם כדין נמלך. ועל פי זה תירץ המגן אברהם מדוע בשחיטה פסק שלחן ערוך שאם סיים הראשונות חוזר ומברך על השניות.

» **רמ"א ש"ך ט"ז דרישה אליה רבה משנה ברורה ועוד** אף שלא היה בדעתו על כל מה שיביאו לו, ובלבד שלא נמלך. ומה שפסק השלחן ערוך לעיל בקע"ז יש לחלק, כיון שאוכל פת בקביעות סעודה ועל פירות אין דרך לקבוע סעודה אינם נפטרים בברכת הפת, אך המברך מתחילה על פרי שאינו קביעות סעודה פוטר כל מה שלפניו קמיו.

לקמן סעיף הבא יובאו דברי הרשב"א בהביאו לפניו מין חשוב יותר ממה שבירך עליו מתחילה.

סעיף ו

נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אף על פי שהיה מאותו מין לפניו יותר כשבירך על הראשון. ראה: רק שלא היה עליו דעתו לאוכלו (אגרות מיימוני פ"ד וכל בו ואבודרהם ותשובת מהרי"ל סימן ל"ב). וצריך לומר: ברוך שם כבוד

קמיו ביאור זה כתבו הנהר שלום אות ד' וציין בשעה"צ סקכ"ב לדבריו.

מלכותו לעולם ועד על שהוציא שם שמים לבטלה. ואם אמר כשנפל: ברוך אתה ה', ולא אמר אלהינו, יסיים ויאמר: למדני חוקיך (תהלים קיט, יג), שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא שם שמים לבטלה. אבל העומד על אמת המים מברך ושותה, אף על פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוון תחילה. הגה: ועיין לעיל סימן ר"ט סעיף א' אם כך בטעות מה דינו.

בירך על פרי ולא הספיק לאוכלו

□ נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס:

ירושלמי ברכות (פרק ו הלכה א) "ר' זריקן אמר ר' זעירא בעי, אהן דנסב תורמוסא ומברך עילוי ונפל מיניה מהו מברכה עילוי זמן תניינות (בירך על תורמוס ונפל מידו מהו לברך עליו שוב), מהו בינו לבין אמת המים, אמרין תמן לכך כוין דעתו מתחילה, ברם הכא לא לכך כוין דעתו מתחלה (שאלה הגמרא מדוע שיהא חילוק בין אמת המים שמועילה ברכתו אף שלא היה לפניו לנפל ונמאס, והשיבה לחלק ששם היה כך בדעתו). וכו' אמר רבי תנחום בר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה (המברך ויצא שברכתו לבטלה צריך שיאמר ברוך שם וכו')".

הנוטל פרי ודעתו לאכול רק אותו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס ולוקח פרי אחר לכולי עלמא צריך לחזור ולברך, נחלקו כשהיה דעתו על עוד פירות או בסתמא שהיו מונחים לפניו האם חוזר לברך:

» **ר' יונה רמב"ם ורא"ש חוזר לברך** ויאמר ברוך שם כבוד מלכותו על שהוציא שם שמים לבטלה, ואם נזכר קודם שסיים כשאמר רק ברוך אתה ה' ימשיך ויסיים למדני חוקיך. **כתב הרא"ש** לכן נוהגים לאחוז כל הפת בידו בשעת הברכה ורק אחר כך לבצוע הפרוסה שרוצה לאכול, שאז גם אם תיפול מידו הפרוסה יקח משאר הלחם שהיה בידו בשעת הברכה.

» **הגהות מימוניות בשם רבינו תם כל בו ומהרי"ל** כשהיה בדעתו לא חוזר אף שלא היה בידו, ככוס ברכה ששותים המסובים אף שלא היה הכוס בידם, וראיה ממעשה ילתא אשת ר' נחמן ששלח לה עולא כוס ברכה ממה שנותר בחבית באומרו שכל החבית בכלל כוס של ברכה.

» **אבודרהם בשם ראב"ד רבנו גרשום ברבי שלמה ושכלי הלקט** אף בסתמא שלא חשב לאוכלם כל שהיו לפניו נחשב שהיה בדעתו ואין צריך לחזור ולברך.

להלכה:

» **שלחן ערוך כר' יונה רמב"ם ורא"ש חוזר לברך** אף שהיה לפניו והיה בדעתו, שעיקר הברכה היה על זה שאוחז בידו והשאר נגרר אחר זה ממילא וכשנפל אין לברכה על

מה לחול (באה"ל ד"ה רק שלא), ויאמר למדני חוקיך או ברוך שם וכו' קמ"ו. ושונה מאמת המים שמועילה הברכה למה שלא היה לפניו, שמתחילה הייתה כוונתו על מה שיבוא אחר כך.

» רמ"א קמ"ח כמימוניות וסיעתו כל שהיה בדעתו לאכול אף שלא כוון כך בברכה ואף שלא היה מונח לפניו, ורק אם לא היה בדעתו לאכול צריך לברך (מ"ב סקכ"ו).

קמ"ו להלכה הנוטל פרי ובירך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס כתב בהלכה ברורה (סעיף כח ובשו"ת אוצרות יוסף סימן ט) שיש להורות בזה סב"ל נגד מרן ועל כן כל שהיו לפניו לא חוזר ומברך, אך אם לא היו לפניו לא יועיל אף אם היה בדעתו עליהם וחוזר ומברך, וכן אם הייתה דעתו בפירוש שלא לאכול מהם שאז נחשב לנמלך (ההלכה ברורה (שו"ת אוצרות יוסף סימן ט עמוד מח) סבר שמועיל רק אם היה לפניו אף אם לא היה בדעתו ודעתו לא מועיל אם לא היה לפניו, ואף שכתב המשנה ברורה (סקכ"ו ובשעה"צ סקכ"ט) בדעת רמ"א שמועיל בדעתו אף שאינו לפניו, חלק עליו ההלכה ברורה וסברתו שכדי לפטור דבר שלא בירך עליו מלכתחילה הצריך הרמ"א שיהיה לפניו טפי ממברך על מין אחד והביאו לו מין אחר ששם מועיל אף שלא היה לפניו). והבן איש חי (בלק סעיף ה) כתב דווקא אם היה בדעתו מהניא ברכתו כשנפל או נאבד (משמע שפסק כרמ"א וכן הבין בהלכה ברורה (שו"ת אוצרות יוסף סימן ט שעה"צ אות ב). וז"ל הבן איש חי שם 'אם נטל בידו פרי מן הכלי שיש בו פירות ובירך עליו ובסיום הברכה נפל מידו ונאבד או נמאס ייקח פרי אחד מהכלי ויאכל על סמך אותה ברכה, מפני שדעתו היה לאכול גם כן מן הפירות שבכלי ולכך חלה עליהם הברכה, ואף על גב דיש חולקין בדין זה של הפרי שנפל עם כל זה סב"ל ולא יברך עוד וכו'. ומדברי הבן איש חי שהיקל רק כשהיו לפניו ובדעתו נראה כהבנת ההלכה ברורה ברמ"א שהצריך תרתי לפניו ובדעתו, ולא סגי בדעתו עליהם לבד דלא כמשנה ברורה), אבל אם לא היה בדעתו אלא לאכול אותו הפרי שהיה בידו אומר בשכמל"ו, ואם ירצה לאכול פירות מן הכלי צריך לחזור ולברך, מיהו גם בזה ישתדל להביא אדם אחר שיברך על הפרי ויכוון עליו או יביא פרי מין אחר שברכתו שווה עם אותו הפרי ויברך עליו (יש שתמהו על הוראת הבן איש חי במקום שהייתה דעתו בפירוש רק על פרי זה שבידו, מדוע חשש לברך על פרי אחר והצריך לפטור על ידי אדם אחר, הרי לגבי הפרי השני הוי כנמלך (כן הקשו במשנה ברורה הוצאת מאורות הערה לד) ויש ליישב דלא דמי לנמלך סתם, דמה שלא הייתה דעתו בתחילה לאכול משאר הפירות הוא משום שהיה ברור לו שיאכל הפרי הראשון שבידו, ואם היה יודע שיפול מידו הייתה דעתו על הפרי השני, ועל כן חשש הבן איש חי בכהאי גוונא שלא ייחשב כנמלך דעלמא שנתקיימה מחשבתו ואכל בתחילה ובוה סילק עצמו משאר הפירות. וסברא זו כתבה בספר המאורות (ברכות מב.), והביאו הברכת השם חלק ג פרק ט סעיף ג הערה 16 17 וכתב שהיא דעה יחידאה, ובהלכה ברורה שו"ת אוצרות יוסף שם עמוד מו כתב שיש עוד הסוברים כן) וחש הבן איש חי לדעתו). הברכת השם (חלק ג פרק ט סעיף ג) סבר אף הוא לפסוק כרמ"א משום סב"ל, אך הורה שלא יאכל כל הפרי השני אלא רק יטעם ממנו מעט שלא תהא ברכתו לבטלה, ולא ימשיך באכילתו לחוש למרן שסבר שלא מועילה ברכתו כלל לפרי אחר.

קמ"ח עיין בהלכה ברורה (שו"ת אוצרות יוסף סימן ט עמוד מז) שהביא מחלוקת האחרונים אם הרמ"א בא לבאר דעת מרן או לחלוק עליו, ועיין בהערה הקודמת שחלק ההלכה ברורה על ביאור המשנה ברורה ברמ"א דמיירי אף שלא היו לפניו כיון שהיה בדעתו, וסבר שלא היקל הרמ"א רק בצירוף שהיו לפניו והיה בדעתו.

» **משנה ברורה** (סקכ"ו) משום סב"ל יש להורות כאבודרהם בשם ראב"ד כל שהיה לפניו נחשב דעתו עליו, ולכן אם היה בדעתו או לפניו לא יברך שוב.

לקמן סימן ק"ט סעיף ב' כתב רמ"א דין המברך על יין ונמצא מים והוציא אחרים ידי חובה.

❑ **בירך על מין והביאו לו מין אחר חשוב ממנו:**

כתב הרשב"א (הביאו בית יוסף ריש הסימן) היו לפניו אתרוג וזית שהיה לו להקדים לברך על הזית ממין שבעה והקדים האתרוג, אם כוון לפטור הזית פטר, אם לא כוון יחזור ויברך על הזית שוב שאינו בדין שיפטור שאינו חשוב את החשוב, והוא הדין כשבירך על מין אחד והביאו לפניו מין אחר שחביב עליו יותר, כגון שבירך על תפוחים והביאו לפניו אגוזים וחביבים לו האגוזים יותר, לא פוטר המין החביב בברכה הראשונה.

לקמן סימן רי"א סעיף ה' ובמשנה ברורה שם מובא הדין של דבר חשוב הפוטר אף בסתמא דבר שאינו חשוב.

❑ **בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לפניו יפים יותר:**

▪ **ממה יטעם אחר הברכה:**

כתב מטה משה בשם ספר חסידים בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לפניו פירות יפים יותר, יטעם ממה שבירך עליו אף שהוא גרוע יותר.

▪ **האם יברך שוב על הפירות היפים:**

נחלקו אם חוזר ומברך על הפירות היפים משום שחשובים מאלו שבירך עליהם כדין מין ז' וחביב שלא נפטרים בברכת פרי פחות מהם (מ"ב סקכ"ו):

» **מגן אברהם** אם לא היה בדעתו עליהם צריך לברך עליהם, שהאחרונים חשובים מהראשונים.

» **אליה רבה** אף אם לא היה בדעתו לא צריך לברך עליהם, כיון שהם מאותו מין שבירך עליו נפטרו בשונה מחביב או מין ז' שהם מינים אחרים.

❑ **בירך על מים ושמע שמת בעיר או שהתקופה נופלת:**

בירך על מים ושמע שיש מת בעיר יטעם מעט, בירך ושמע שהתקופה נופלת^{קמט} ימתין עד שתעבור התקופה בשתיקה וישתה, ואף החוששים לשתות אחר שעברה התקופה מים שהיו תלושים, יש לומר שישתו ושומר מצוה לא ידע דבר רע^{קכ} (מ"ב סקכ"ו).

^{קמט} השנה מתחלקת לד' תקופות משך כל תקופה הוא 91 יום ו-7.5 שעות, ויש שנהגו על פי דברי הגאונים שלא לשתות מים בזמן התקופה והסמוך לה (עיין הליכות עולם חלק ז פרשת פנחס סעיף ח).

^{קכ} הכף החיים (אות מה) כתב שלא נהגו לחשוש לשתות מים שהיו גלויים אחר התקופה, ורק בזמן התקופה עצמה אין לשתות מהם (עיין בהליכות עולם שהזכרנו בהערה לעיל).

□ בירך בטעות והוציא אחרים בברכתו:

כתב מהרי"ל בירך והוציא ידי חובה השאר והתברר שהוא מים, אין צריך לחזור שהוציא אחרים. ויבואר לקמן סימן ר"ט.

סימן רז – דין ברכה אחרונה על הפרות

סעיף א

פירות האילן חוץ מחמשת המינים, וכל פירות אדמה וירקות, וכל דבר שאין גידולו מן הארץ, ברכה אחרונה שלהם בורא נפשות רבות. ואם אכל מכל מינים אלו, מברך לאחר כולם ברכה אחת וברכה זו חותם בה בלא שם, שיחתום כך: ברוך חי העולמים.

ברכה נפשות ונוסחתה

□ על מה מברכים בורא נפשות:

בגמרא ברכות (מד:): "אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא ועל מיני קופרא, בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וכו', אבל ירקא לא. ור' יצחק אמר אפילו ירקא, אבל מיא לא. ורב פפא אמר אפילו מיא וכו', אמר ר' אשי אנא זמנא דכי מדכרנא, עבידנא ככולהו".

להלכה:

פסק שלחן ערוך על פי דברי תוספות כרב פפא, ברכה אחרונה על כל פירות האילן האדמה והירקות, וכל דבר שאין גידולו מן הארץ אף מים, מברך בורא נפשות. **דיעבד** שבירך בפירות על העץ ועל פרי העץ, יצא^{קנא} (מ"ב סק"א). אף אם אכל ושתה, יצא בברכה אחת לשניהם^{קנב}. **המסופק** אם אכל כשיעור לא מברך ברכה אחרונה (מ"ב סק"ד), ואין לצרף

^{קנא} וכן הורו הכף החיים (אות א) והגרע"י (יביע אומר חלק י סימן יט אות ו, יחזה דעת חלק ז סימן רז אות א, חזון עובדיה ברכות עמוד רסט).

^{קנב} האוכל ושותה מכמה מינים וברכת כולם נפשות, ובשעה שבירך היה בדעתו לפטור רק אחד מהם, כגון האוכל אורז ושתה מים ובברכה אחרונה בירך נפשות וכוונתו רק על המים משום שחשב שברכת האורז האחרונה היא מעין שלוש, נחלקו האחרונים האם יצא ידי חובה בברכה אחרונה או שצריך לברך על המין השני, דעת הבן איש חי (רב פעלים חלק ב סימן לב) שצריך לחזור ולברך ברכה אחרונה דפסק שלחן ערוך (סימן ס סעיף ד) מצוות צריכות כוונה, ועוד שאף אם אין מצוות צריכות כוונה יועיל זה למקום שבירך בלא לכונן כלל שאין צריך לחזור, אך זה שבירך וכיוון על המים יש לדמותו למברך על מאכל והביאו לו מאכל אחר שפוטרו השני מברכתו אגב גררא, ואם השני חשוב יותר לא פטרו אף שאין מצוות צריכות כוונה (דין זה של אוכל והביאו לו מין אחר ביארנו בהרחבה לעיל סימן רז סעיף ה), וכאן שהאורז חשוב יותר מן המים לא פטרו האורז בברכה על המים. אולם הגרע"י (יביע אומר חלק י סימן נה הערות על שו"ת רב פעלים חלק ב אות יג, חזון עובדיה ברכות עמוד קפט בהערה) כתב שיש פוסקים רבים הסוברים שמצוות אינם צריכות כוונה ובברכות מצינו שחשש מרן לדעתם שיוצא אף בלא כוונה (בשלחן ערוך סימן תפט סעיף ד כתב, מי ששואל אותו חברו בבין השמשות כמה ימי הספירה בלילה הזה יאמר לו אתמול היה כך וכך, שאם יאמר לו היום כך וכך לא יוכל לחזור ולברך על הספירה. וכתב המגן אברהם, דאע"ג דקיימא לן מצוות צריכות כוונה, מכל

דעת ר"י שאין שיעור לברכת נפשות וממילא יש ס"ס לברך שמא אכל ושמא כר"י, כי הוא נגד כל הפוסקים^{קנ} (שעה"צ סק"ו).

□ נוסח ופירוש הברכה:

■ נוסח:

כתב משנה ברורה (סק"ג) "ברוך וכו' בורא נפשות רבות וחסרונם^{קנ}", על כל מה שברא (ויש אומרים שבראת) להחיות בהם נפש כל חי, ברוך חי העולמים". חי העולמים, החי"ת בציר"ק^{קנ}.

■ פירוש הברכה ופיסוקה:

» **טור פירוש ראשון** מילת חסרון דבוקה לנפשות רבות, ופירושו הודאה לקב"ה על שברא השלמת החיסרון לנשמות, המשך הברכה הוא על דברים שאינם הכרחיים לצורכי הגוף ונבראו לשימוש האדם, וכן ביאר משנה ברורה (סק"ה).

» **טור בפירוש שני** מילת חסרון דבוקה לעל כל מה שבראת, ופירושו מה שחסר לנפשות מוטל על הדברים שברא ה'.

■ חתימת הברכה:

נחלקו האם חותם בה:

- » ר' ירוחם ורשב"א לא חותם שלא הוזכרה חתימה בתלמוד.
- » רא"ש ורבני צרפת חותם וכן מבואר בירושלמי.
- » תלמידי ר' יונה חותם בלא שם ומלכות ויוצא י"ח שניהם.

מקום כיון שיש אומרים שמצוות אינן צריכות כוונה, חיישינן להו שלא יברך לדעתם ברכה לבטלה, ועוד שמצוות דרבנן אף לשלחן ערוך אינם צריכות כוונה (כן דעת הרדב"ז הביאו מגן אברהם בסימן ס', וכתב הפרי חדש סימן תפ"ט סעיף ד' לבאר כן בדעת מרן), ומה שכתב הבן איש חי שאף אם מצוות אינן צריכות כוונה לא פוטר האורז אגב גררא משום שהוא דבר חשוב, יש חולקים וסוברים שבברכה אחרונה לא שייך לומר אגב גררא, ופוסט ממילא כל מה שהיה חייב בברכה (עיין לקמן סימן ר"ח סעיף י"ז בהערות מחלוקת הגרע"י וההלכה ברורה בשותה יין ואכל מיני דגן ובירך מעין שלוש רק על המחיה והשמיט על הגפן, דעת הגרע"י אף בזה יצא ידי חובה).

^{קנ} וכן הורה הכף החיים (אות ה) וכתב אם אפשר לו יאכל עוד כשיעור ויברך, ואם לא ירהרר הברכה בליבו.

^{קנ} כתבו הכף החיים (אות ג) והגרע"י (הליכות עולם חלק ב עמוד קכ) שיש לומר 'וחסרונן' כפי נוסח האר"י.

^{קנ} כתבו הכף החיים (אות ג) והילקוט יוסף (סעיף ב ובהערה) לומר החי"ת בפת"ח (ובילקוט יוסף כתב כן בשם הגרע"י שהעיד לו שהמנהג לחתום בפתח), אולם דעת הגאון ר' מאיר מזוז (ירחון אור תורה שנת תש"מ סימן כח) לומר החי"ת בציר"י.

להלכה:

» שלחן ערוך כר' יונה חותם בלא שם ומלכות.

» גר"א חותם כרבני צרפת.

סימן רח – דין ברכה מעין ג' אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן

סעיף א

על חמשת המינים שהם: גפן ותאנה ורימון וזית ותמרה, מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלש.

ברכה אחרונה על חמשת מינים מז' מינים

משנה ברכות (מד.) "אכל ענבים ותאנים ורימונים מברך אחריהם שלש ברכות, דברי רבן גמליאל. וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש". הטעם משום חשיבותן, קבעו להם ברכה בפני עצמה.

סעיף ב

חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה. אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבק ולחפפותו, בטל בתבשיל.

ברכה על תבשיל מין דגן

□ תבשיל דגן המעורב בו דבר אחר:

בגמרא ברכות (לו:) "חביץ קדרה וכן דייסא (חביץ קדירה הוא מאכל העשוי מדבש שמן וקמח), רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו רב כהנא אמר בורא מיני מזונות, בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות (דייסא רגילה שאינה מתוקה, משום הקמח שבה ברכתה מזונות), כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה (מאכל שיש בו קמח כמו שיש בדייסא ומעורב בו גם דבש, נחלקו מה העיקר), רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא עיקר, רב כהנא אמר בורא מיני מזונות סבר סמידא עיקר. אמר ר' יוסף כוותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו, כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות (אף שאין הקמח הרוב)".

עוד שם (לו:) "אמר רבא האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא (חביץ קדירה שהיו עושים אנשי חקלאי, ויש בה הרבה קמח), מברך בורא מיני מזונות, מאי טעמא דסמידא עיקר. דמחזא דלא מפשי ביה קמחא, מברך עליו שהכל נהיה בדברו (כיון שמעורב להכשיר ולהטעים, ואין טעמו עיקר). מאי טעמא, דובשא עיקר. והדר אמר רבא אידי ואידי בורא מיני מזונות". רואים משני מקורות אלו, שכל שיש מין דגן מעורב, מברכים על התבשיל בורא מיני מזונות.

עוד שם (לט). "אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא אמר לן, תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בורא פרי האדמה, דליפתא דמפשו בה קמחא טפי בורא מיני מזונות. והדר אמר אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה". מבואר, שאם בא הקמח לדבק התבשיל, אין עושה ברכתו בורא מיני מזונות, שכל שאין בא להטעים דינו ככל עיקר וטפילה שמברך על העיקר ופוסט את הטפילה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך תבשיל חמשת מיני דגן שלוק או כתוש (שאו ברכתו מזונות וכמו שיבואר), שעירב בו דבש או מינים אחרים אף בשיעור מרובה ברכתו בורא מיני מזונות, הטעם כיון שבא להטעים ולהכשיר את התבשיל. ואם נתן דגן לדבק התבשיל או להקפותו, בטל בתבשיל אף היה קמח הרבה^{קט} (מ"ב סק"ח).

■ תנאי שהדגן דבוק כתוש או מחולק (משנה ברורה סק"ג – סק"ו):

מה שפסק כאן השלחן ערוך שמברך על התבשיל בורא מיני מזונות, הוא דווקא כששינה הדגן מברייתו למעליותא, שאילו גרעינים שלמים ששלקן, הורה שלחן ערוך בסעיף ד' ברכתו בורא פרי האדמה. מה נחשב שינוי למעליותא: **(א)** חילקן לשנים או יותר כמו 'גרש כרמל', וצריך לגרוס בשלחן ערוך 'חילקן' במקום 'שלקן'. **(ב)** נתמעכו ונתדבקו יפה אף שהם בקליפתן, כגון דייסא. **(ג)** הסיר קליפתן על ידי כתישה כגון הריפות, בזה נחלקו:

» **מגן אברהם** מועיל^{קט}.

» **תלמיד ר' יונה** דווקא אם נדבק על ידי הבישול.

» **משנה ברורה** (סקט"ו) אם לא נדבק, יאכלם רק תוך הסעודה.

לקמן סעיף ד' יבוארו כל האופנים והחילוקים לברכת דגן חי ומבושל.

^{קט} לעניין שניצל שהוא חזה עוף המדובק עם פירורי לחם ומטוגן בשמן, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פי"ד תשו"י"ט) שתלוי מה הסיבה שמניח הפירורי לחם, אם בשביל שלא ידבק ברכתו שהכל, ואם בשביל שיתן טעם וישבע ממנו ברכתו מזונות. וכעין זה הביא לחלק בהלכה ברורה בשם הגרע"י (סעיף יב בירור הלכה סק"ח), והוסיף שאם הציפוי מרובה מוכח שבא להטעים ואם הוא מועט מוכח שבא רק כדי שלא ידבק. אמנם הגר"ש אלישיב (וזאת הברכה בירור הלכה סימן יב) הביא שלעולם ברכתו שהכל, וטעמו שהכלל 'כל שיש בו מחמשת מינים וכו'" הוא רק במקום שיש להסתפק בדעתו מה העיקר, אך מקום שודאי שהעיקר הוא בשר השניצל, והקמח הוא רק ציפוי ברכתו שהכל. ובשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן קסא סעיף כד) כתב שיש דין מיוחד בדבר שעשוי לציפוי, שדבר העשוי כציפוי נחשב טפל אף שהוא מחמשת מיני דגן.

^{קט} למעשה כתבו כף החיים (אות ו) שו"ת אור לציון (חלק ב פרק יד בביאורים לתשובה כא) ובהלכה ברורה (סעיף טו) שיש ספק בזה ולא יאכלם אלא באמצע הסעודה, או שיפטור על ידי שיאכל מין מזונות ומין אדמה. ודעת הגר"מ מאוזו (משנה ברורה איש מצליח הערה 2) שיברך מזונות שכך מוכח דעת מרן בכסף משנה.

■ דגן שבא לדבק והוא רוב:

עוגת לעקי"ך שהקמח הוא רוב ובא לדבק, נחלקו אם ברכתו בורא שהכל, או מכיון שהרוב קמח אינו בטל^{קנ"ח} (שעה"צ סק"ג).

לקמן סעיף ט יבואר, אם היה מעט דגן והרבה משאר מינים, ואין כזית דגן בפרס לא מברך כברכת הדגן עיין שם.

סעיף ג

כשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושים כן כדי שיסעד הלב מברך בורא מיני מזונות. ואם לדבק בעלמא, אינו מברך בורא מיני מזונות. וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא, ופטור ממנה.

קמח בתוך שקדים העשוי לחולה

כתבו תוספות קמח המעורב בשקדים שעושים לחולה, ברכתו תלויה בכוונה אם לדבק או להטעים, ומשום שקשה לשער מה הכוונה טוב להחמיר לגמעו בתוך הסעודה ויוצא בברכה ראשונה ואחרונה, **וכן פסק שלחן ערוך**. מיירי בבליה עבה, דבליה רכה כמשקה ברכתה שהכל (מ"ב סק"ב).

ביארו האחרונים אף שפרי בסעודה מברך עליו ועל צד שהעיקר הם השקדים היה לו לברך, כיוון שמיירי בחולה, עיקר סעודתו היא בשביל השקדים והקובע סעודתו על הפירות אינו מברך עליהם בתוך הסעודה (מ"ב סק"ג).

סעיף ד

אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים, אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות. הגה: והא דמנכד לפניו בורא פרי האדמה היינו באוכל חטין וכיוצא בהן, דלאויין לאכול כד, אבל האוכל שעורים שלמים אפילו קלויין באש, אינו ראויין לאכול רק על ידי הדחק ואין מנכד לפניהם רק שהכל (כל זו וכן משמע מדברי רש"א שמה שהשוה חטין לשעורים, לכרכה אחרונה משמע ולא לראשונה). והתוספות נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלש, ולכך כתבו שנכון שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו ברכת המזון.

^{קנ"ח} הורה כף החיים (אות יב) מספק יאכל רק באמצע הסעודה או יפטור על ידי דבר אחר. והברכת ה' (חלק ג פרק י סעיף לג ובהערה 145) הורה שכל שבא לדבק בטל אף שמין הדגן הוא הרוב.

ברכת דגן חי, או מבושל והגרעינים שלמים

□ אכילת דגן חי או מבושל שלם:

בריתא ברכות (לז.) "הכוסס את החטה, מברך עליה בורא פרי האדמה". הטעם, שכדי לברך עליה מזונות, צריך שתשתנה למעליותא. **כתבו הראשונים** על דברי הגמרא, לא רק כוסס דגן, אלא אף מבושל שהגרעינים שלמים ולא נשתנו, ברכתו אדמה. **וכן פסק שלחן ערוך** אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינים שלמים, אינו מברך אלא בורא פרי האדמה.

■ מאימתי משתנה ברכתו למזונות:

נבאר דיני הברכה לפי סדר שינוי הדגן: (א) כוסס חי, (ב) מבושל (שלוק או קלוי) שלם, מברך אדמה. (ג) מבושל חצוי, (ד) מבושל מעוך ודבוק, מברך מזונות. (ה) מבושל כתוש שהוסרה קליפתו אך לא נחצה או נדבק, מחלוקת שהובאה לעיל (סעיף ב), מגן אברהם מזונות, תלמידי ר' יונה דווקא כשנדבק קצת. (ו) לתלמידי ר' יונה, מבושל כתוש שהוסרה קליפתו ונלקח מעט מגרעין הדגן על ידי טחינת הרחיים, כתב משנה ברורה אין למחות ביד המברכים מזונות (עיין לעיל סעיף ב. מ"ב סק"ד וסקט"ו).

□ ברכה אחרונה על דגן שלוק:

האוכל דגן שלוק באופן שודאי ברכתו אדמה, נחלקו אם יברך עליהם ברכת נפשות, או שיש להם מעליותא יותר משאר פירות האדמה:

» **בה"ג ורמב"ם** נפשות.

» **תוספות רא"ש ורשב"א** היה נראה שיברך עליהם מעין שלוש, ויתחיל בעל המחיה ויחתום 'על האדמה ועל פרי האדמה', אלא שלא מצינו ברכה כזו, ולכן יאכל רק בתוך הסעודה ויפטר בברכת המזון.

להלכה:

הביא שלחן ערוך דעת בה"ג ואחר הביא דעת התוספות לחוש לאכול רק בתוך הסעודה ויפטרם בברכה אחרונה.

■ דיעבד שאכל שלא בתוך הסעודה:

אכל שלא בתוך הסעודה, יברך בורא נפשות רבות כדעת בה"ג שהביא השלחן ערוך^{קנט} (מ"ב סקי"ח).

^{קנט} וכן הורו כף החיים (אות כט) והגרע"י (חזון עובדיה עמוד קפג בהערה) שיברך נפשות כדעת השלחן ערוך בסתם, ואף שלדעת הגרע"י נפשות אינה פוטרת על המחיה (כמבואר לעיל סימן רב סעיף ב) יש לחלק דמעיךק הדין היה ראוי כאן לברך נפשות, משום שסתם ויש הלכה כסתם, ועוד שהרמב"ם ורוב הראשונים סברו כן. הברכה ה' (חלק ב פרק ב סעיף ז) הורה שלא יברך כלום משום סב"ל, ואם יוכל יקח מין שברכתו נפשות יאכל ויברך.

■ כוסס שעורים:

הכוסס שעורים או שיבולי שעורים שחרכם באור ואינם ראויים לאכילה כחיטים, נחלקו מה מברך:

- » כל בו בשם ר"י שהכל, שהוא מאכל קשה ואין דרך לאוכלו.
- » בית יוסף בדעת הטור הטור לא חילק בין חיטים לשעורים, ומברך אדמה.
- » דרכי משה אין להוכיח כן מהטור, דווקא חיטים הראוי לכוס אבל לא שעורים.
- » אבודרהם לא יברך כלל, שהם מאכל בהמה.

להלכה:

- » שלחן ערוך אף כוסס שעורים מברך אדמה^{קס} (מ"ב סקי"ד).
- » רמ"א חיים או קלויים שהכל כי אינם ראויים לאכילה, מבושלים אדמה כמו חיטים^{קסא} (מ"ב סקט"ז).

סעיף ה

קמח, אפילו של חטים, מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות. לא שנא נטחן דק דק. לא שנא נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חטים. לא שנא קמח של קליות.

ברכה על קמח

□ קמח מיני דגן, טחון דק עבה וקלוי:

בגמרא ברכות (לו.) "קמחא דחיטי רב יהודה אמר בורא פרי האדמה, ורב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו. אמר ליה רבא לרב נחמן לא תפלוג עליה דרב יהודה, דר' יוחנן ושמואל קיימי כוותיה וכו'". מבואר מחלוקת ר' יהודה ור' נחמן באוכל קמח חיטין מה ברכתו, רבא הורה לר' נחמן לפסוק כר' יהודה וראיה משמן זית שמברכים עליו בורא פרי העץ אף שנסחט, דחתה הגמרא שיש חילוק בינו לבין קמח שיש לו עילוי נוסף אחר כך.

נחלקו הראשונים באיזה קמח מדובר, וכמי הלכה:

- » רי"ף קמח טחון הרבה שעושים ממנו פת, והלכה כרב נחמן. הטעם, שאין אנשים רגילים לאכול קמח כך, ולא שייך לברך עליו פרי האדמה.
- » רא"ש קמח טחון מעט שדרך קצת לאוכלו, או טחון הרבה העשוי מחיטין קליות. ולפי פירוש זה יש אומרים שהלכה כר' יהודה שמשמע כמותו כדברי רבא לר' נחמן.

^{קס} להלכה הורה בהלכה ברורה (סעיף יט) כדעת השלחן ערוך. אך הכף החיים (אות כה) והברכת ה' (חלק ב סעיף ה הערה 18) כתבו מספק לא יאכלם אלא באמצע הסעודה.

^{קסא} וכן כתב הלכה ברורה (סעיף יט) אליבא דהרמ"א. אולם הכף החיים (אות כו) הורה שגם שהשעורים מבושלים הוא ספק ויאכל רק באמצע הסעודה.

» **טור** בין טחון דק ובין עבה, בין קלוי או לא קלוי, ברכתו שהכל, דהלכה כר' נחמן.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כטור, כל קמח ברכתו שהכל, הטעם משום שעל ידי הטחינה ירד לגריעותא ולא נתעלה עד שיעשה פת, וכיון שיש לו הנאה מעט מברך עליו שהכל (מ"ב סק"כ). ולא שנא אם הוא קמח חיטים או שעורים^{קכב} (מ"ב סקי"ט).

סעיף ו

קמח של אחד מחמשת מיני דגן שישלקו (פחוץ נשלו הכנה) ועירבו במים או בשאר משקין, אם היה עבה כדי שיהיה ראוי לאכילה וללועסו (פחוץ לטחון אוחו צפה), מברך בורא מיני מזונות ואחריו על המחיה. ואם היה רך כדי שיהא ראוי לשתייה, מברך עליו שהכל ואחריו בורא נפשות.

ברכה על שתיתא או מרק המעורב עם דגן

□ ברכת שתיתא:

בגמרא ברכות (לח.) "שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו, ושמואל אמר בורא מיני מזונות. אמר רב חסדא ולא פליגי, הא בעבה הא ברכה. עבה לאכילה עבדי לה, רכה לרפואה קא עבדי לה (אין הכוונה שבגלל שהמטרה היא לרפואה, משתנה ברכתו. אלא שכך היתה דרכם לעשות רך לרפואה)".

וכן **פסק שלחן ערוך** קמח מעורב במים, עבה הראוי לאכילה ולעיסה מברך מזונות, רך הראוי לשתייה ממש מברך עליו שהכל^{קכג}. הטעם שכל שראוי לשתייה, אינו בכלל מאכל אלא הוא בכלל משקה^{קכד}.

לעיל סימן רד סעיף א מבואר ברכת שיכר שעורים ומי שעורים שעושים לחולה.

^{קכב} וכן פסקו כף החיים (אות לב) והלכה ברורה (סעיף כ). אך הברכה ה' (חלק ב פרק ב סעיף ה ובהערה 18) פסק שקמח שעורים יברך שהכל.

^{קכג} אף שכתב מרן ללועסו כתבו הפוסקים דלאו דווקא, אלא כל שאינו ראוי לשתייה ממש מברך עליו מזונות כגון דייסא סמיכה. וכן הורה כף החיים (אות לו) וכתב שיש גורסים ללועסו, וכן כתב האור לציון (חלק ב פרק מו הלכה מד) ובהלכה ברורה (סימן רי בירור הלכה סקי"ב) וברכה ה' (חלק ב פרק א סעיף טז, פרק ב סעיף ט הערה 34).

^{קכד} נחלקו מה שיעורו לעניין ברכה אחרונה, דעת האור לציון (בתשובה שהובאה בשו"ת יחוה דעת ח"ז סימן קטו אות ד) ששיעורו בכזית בכדי אכילת פרס, כיון שדעתו של אדם מתיישבת במשקה כזה אינו דומה למשקין, ודעת הגרע"י (בשו"ת יחוה דעת חלק ז סימן קטז) שמברך עליו כדין שאר משקין.

□ מרק מעורב בגריסים:

המערב מין דגן במים מרובים עד שאינם ראויים אלא לשתייה, יש לעיין האם מברך על הדגן או שפוטרו בברכת המרק, והאם המרק בטל לדגן^{קס"ה} (מ"ב סקכ"ג).

▪ מרק מין דגן כשעורים או שיבולת שועל:

אם היו ממיני דגן אין מתבטלים במים, וצריך לברך עליהם בורא מיני מזונות. ועל המרק שבהם יש להסתפק אם מברך או שבטל לדגן, ולכן יברך קודם על המרק, והחיי אדם כתב שטוב שיברך שהכל על דבר אחר.

▪ מרק שאר מינים כגון כוסמת:

שאר מינים המעורבים במים, נפטרים בברכת שהכל.

סעיף ז

הכוסס (פרוש האוכל) את האורז, מברך עליו בורא פרי האדמה ואחריו בורא נפשות. ואם בשלו אגה: עד שנתמעך (כ"י נשס הרא"ש והר"י), או שטחנו ועשה ממנו פת, מברך עליו בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות. והוא שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז לבדו, ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר הוא הרוב, מברך עליו בברכת אותו תבשיל.

ברכת האורז

□ אוכל אורז מה ברכתו:

בגמרא ברכות (לו:- לו.) "רב ושמואל דאמרי תרוייהו, כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות וכו'". קמ"ל כל שהוא מחמשת המינים הוא דמברכין עליו בורא מיני מזונות, לאפוקי אורז ודוחן דאפילו איתיה בעיניה, לא מברכין בורא מיני מזונות וכו'. והתניא הכוסס את האורז מברך עליו בורא פרי האדמה, טחנו אפאו ובשלו, אף על פי שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש וכו' (טחן ואפה מהאורז פת וחזר ובישלה, אף שהפרוסות מהפת קיימות ואין פנים חדשות, מברך מזונות), תיובתא דרב ושמואל תיובתא (התיובתא היא רק מהוראת הבריתא לברכה הראשונה, דלענין ברכה אחרונה גורסים בבריתא שמברך נפשות). "מבואר דעת רב ושמואל שמברך אדמה, ונדחו דבריהם מבריתא שמצינו שמברך מזונות. הטעם ששינו ברכתו, מפני שהוא

^{קס"ה} לעיל במשנה ברורה סימן רב סקנ"ד, וסימן רה סק"ט וסקי"א, בדין אוכל פרי ירק או מין דגן ושונה מימיו עימו.

חשוב וסועד את הלב, אך אינו חשוב כל כך לקבוע ברכתו המוציא כשעשה ממנו פת (מ"ב סקכ"ח), ומיהו ברכה אחרונה היא בורא נפשות, כי אינו משבעת המינים^{קסו} (מ"ב סקכ"ט).

❑ כוסס אורי:

הכוסס אורי חי, מברך עליו אדמה כמבואר בבריתא, וכן פסק שלחן ערוך.

▪ תבשיל אורי:

אורי שבשילו, מבואר לעיל דעת רב ושמואל אדמה, ובבריתא מבואר מזונות, נחלקו כמי הלכה:

» בה"ג ראבי"ה מימוניות אורי שהכל (והוכיחו כן מדחיית הגמרא דברי ר' יוחנן בן נורי).

» מהר"ם ספר המצוות רי"ף רשב"א רמב"ם ועוד מזונות, וכן פסק שלחן ערוך.

המבשל אורי אחר שטחנו, ברכתו מזונות (מ"ב סקכ"ז).

▪ פת אורי:

נקטו הראשונים אף שבבריתא מיירי בטחן אפה ובישל, פת אורי שטחן ואפה בלבד ברכתה מזונות, שהרי בישל והפרוסות קיימות הוי כאילו לא נתבשל. ובהכרח שטחן אפה ובישל הוא לאו דווקא, שהרי הקשו משם לרב ושמואל שדיברו בבישל לבד, וכן פסק שלחן ערוך^{קס}.

❑ ממתי יתבשל ויהא ברכתו מזונות:

המבשל חמשת מיני דגן, מבואר לעיל סעיף ד' שכל שלא נמעך נדבק או נחצה וכדו', מברך עליו אדמה, נחלקו מה הדין באורו.

▪ אורי מבושל שלם שלא נמעך:

» בית יוסף אורי דרכו לאכול מבושל שלם יותר מחיטה, ולכן אף כשהוא שלם נתעלה בברכתו למזונות, ובשלחן ערוך לא חילק בין מבושל שנמעך או לא^{קסח קסט}.

^{קסו} דיעבד שבירך על אורי על המחיה יצא (כף החיים אות מא), וכן אם בירך ברכת המזון יצא (חזון עובדיה ברכות עמוד קפח). האוכל אורי ופת הבאה בכיסנין, יברך על המחיה בלבד ויכוון לפטור האורו, ואף אם לא כוון בפירוש לא יחזור לברך על האורו (חזון עובדיה ברכות עמוד קפט, הליכות עולם חלק ב עמוד קח).

^{קסז} עוגות או קציצות שנעשו מאורו מבושל טחון, כתב הלכה ברורה (סעיף כד) בדעת מרן ברכתו מזונות.

^{קסח} וכן פסקו הבן איש חי (פנחס אות יח) כף החיים (אות לט) אור לציון (חלק ב פרק יד תשובה כב) והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קפד, יביע אומר חלק ח סימן כב אות א, סימן כו אות ג. הגרע"י כתב הטעם שכן מוכח מסתימת מרן שלא חילק כרמ"א (האור לציון לא ביאר כן בדעת מרן), ועוד שכן מנהג העולם). פריכיות אורי שהוא אורי חי שנתפח על ידי חום, דעת האור לציון (חלק ב פרק יד תשובה כא ובביאורים) לברך אדמה, כיון שהאורז אינו קלוף ומבואר בסעיף ד לגבי חיטה שלימה שאינה קלופה ברכתה אדמה ויש לדמות אורי לחיטה, ועוד שכאן אינו מעוך ויש לחוש לדעת רמ"א שצריך שיהא מעוך לברך מזונות. דעת הגרע"י אף היא שמברך אדמה, כיון שדינו כאורז שאינו מבושל, דמה שנתפח על ידי חום לא חשיב כבישול, וכן

» רמ"א דווקא שנמעך ברכתו מזונות, אך שלם שלא נמעך ברכתו אדמה.

■ אורז מבושל שהוסרה קליפתו ולא נמעך:

כתב משנה ברורה אפשר שאורז שהוסרה קליפתו ולא נדבק, לא נקרא שלם ומברך מזונות אף לרמ"א (פרי מגדים), ומיהו אם בירך אדמה בדיעבד, יצא^ק (מ"ב סקכ"ו, באה"ל ד"ה עד שנתמעך).

□ מהו מין אורז:

נחלקו מהו אורז, האם הוא מה שנקרא בימינו אורז, או שהוא דוחן (מ"ב סקכ"ד):
 » **בית יוסף לכוש לחם חמודות ברכי יוסף ומטה יהודה** אורז הוא מין הנקרא רי"ז בלשון אשכנז (והוא אורז של ימינו), ויש דוחן הנקרא היר"ז, וברכתו אדמה לעולם.

דעת הגרש"ז אורבעך (וזאת הברכה עמוד 106). דעת הגרי"ש אלישיב שיש לברך בורא מיני מזונות, משום שנחשב לתבשיל אורז מחמת שהוא דבוק (וזאת הברכה שם ובבירור הלכה סימן כו). **פצפוצי** אורז או פתיתי אורז שדרך עשייתם היא על ידי בישול, כתבו האחרונים שברכתם בורא מיני מזונות (אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קי, וזאת הברכה שם, הלכה ברורה סעיף כד).

^{קט} לפוסקים כמרן באורז מבושל שלא נמעך מזונות, אם היו לפניו ירקות ואורז שלא נמעך ורוצה לברך על הירקות תחילה, אלא שאם יברך על הירקות תחילה פרי האדמה, יש להסתפק שמא יפטור את האורז (והוא הדין בכל ספק ברכות כהאי גונא שיש מין ודאי ומין ספק) נחלקו כיצד ינהג, דעת הבן איש חי (פנחס אות טו, רב פעלים חלק ב סימן כז) וכף החיים (סימן רב אות קו) לכתחילה יברך על הספק ואז על הוודאי, כגון כאן יברך על האורז ואז על הירקות, ובדיעבד שבירך קודם על הירקות יכול לברך על האורז כיון שמסתמא כיוון שלא לפוטרו. וטעמם, שאם יכוון בפירוש שלא לפטור הספק בברכת הוודאי, יש לחוש לברכה שאינה צריכה שהרי בעת שמברך על הירקות היה לו לפטור את האורז לסברת הפוסקים שברכתו אדמה, ולכן לכתחילה יש לנו להורות שיקדים לברך על הספק, ואם לא הקדים יכול לברך על פרי הספק שמסתמא היה בדעתו שלא לפוטרו. האור לציון (חלק ב פרק יד בביאורים לתשובה כב) הורה כדעת הבן איש חי לעיכובא, שאם הקדים לברך על הירקות לא יברך יותר על האורז (עיין באור לציון מבוא לחלק ב יסודות בדרכי ההוראה סוף ענף ג, דדעתו שבמקום מנהג אין לנו לחוש לדעות החולקים ולא נחשב לספק, ולפי זה כאן שמנהג העולם לברך על אורז מבושל שלא נמעך מזונות, מדוע הורה שהמברך אדמה יצא בדיעבד, ביאר האור לציון כאן הוא מנהג מתורת ספק, ומה שנהגו העולם לברך מזונות הוא משום שבברכת מזונות ודאי נפטר וסב"ל, ואין זה מנהג מכריע להורות כמותו. ועיין לעיל סימן רג בהערות על סעיף ג בדין ברכת הבננה). דעת הגרע"י (יביע אומר חלק ח סימן כב וסימן כו, חזון עובדיה ברכות עמוד רעז, הליכות עולם חלק ב עמוד קטז) שיכול לכתחילה להקדים לברך על הירקות בורא פרי האדמה, ויכוון בפירוש שלא לפטור את האורז, ואין זה ברכה שאינה צריכה כיון שרוצה להוציא עצמו ממחלוקת שמא לא נפטור האורז בברכת אדמה, ואם לא כיוון שלא לפטור לא יחזור ויברך על האורז שמא נפטר בברכת הירקות (עיין לעיל סימן רב בהערות על סעיף טו לעניין מין פירות טבעי).

^{קט} לדעת מרן בהערה קודמת, כל שכן שמברך מזונות.

» יש מפרשים אורז היר"ז דוחן רי"ז. ויש שחששו לדבריהם ונקטו שלא יאכל מינים אלו רק בתוך הסעודה או שיברך עליהם שהכל (לרמ"א שסבר שברכתם אדמה בכהאי גוונא).

□ אורז מעורב עם מין אחר:

בגמרא ברכות (לו:) "רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות (אף שאינו רוב התערובת)". משמע מכאן תערובת אורז עם דבר אחר כגון ירק, לא יברך על התערובת כברכת האורז אלא יברך אדמה. כשאין הרוב אורז לכולי עלמא לא יברך מזונות, אם הרוב אורז מחלוקת:

- » רא"ש מברך מזונות כרוב התבשיל.
- » רי"ף ורמב"ם מברך אדמה, שכל שהאורז מעורב עם דבר אחר, אין מברך עליו מזונות (כן ביאר בית יוסף ברמב"ם, ויש שביארו ברי"ף ורמב"ם לא כך, שעה"צ סקל"ד).

להלכה:

- » שלחן ערוך שיירי כנסת הגדולה מגן אברהם ומשנה ברורה מזונות כרוב התבשיל.
- » ב"ח וט"ז יש להסתפק אם כדעת הרמב"ם.

סעיף ח

על פת דוחן ופליז"ו או של שאר מיני קטניות מברך שהכל ואחריו בורא נפשות. הגה: העושה תבשיל משאר מיני קטניות, אם נשאלו שלמים, וטובים מבוסלים כמו חיין, מבדק בורא פרי האדמה. ואם נתמעטו לגמרי או שאינם טובים מבוסלים כחיין, מבדק שהכל (וכן פירש הבית יוסף דברי הטור).

פת ממין שאינו חשוב, תבשיל קטנית

□ פת ממינים שונים:

העושה פת מחמשת מינים מברך המוציא, מאורז מברך מזונות, שאר מינים שעשה מהם פת דנו הפוסקים.

■ פת דוחן ופליז"ו:

בריתא ברכות (לו:) "תניא הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדרה וכו' (מעשה קדרה של חמשת מיני דגן. רצו להביא ראיה לסוברים שאורז מזונות ועל המחיה, דחתה הגמרא שההשוואה היא לעניין חיוב ברכה ראשונה ואחרונה ולא לסוג הברכה)". מבואר לכאורה שדוחן דינו כאורז.

נחלקו האם יש להשוות דוחן ופניצ"ו שטחן ועשה מהם פת, לאורז שברכתו מזונות:

- » רי"ף ורמב"ם שהכל, שר' יוחנן בן נורי שסבר אורז מין דגן הוא, לא כלל גם דוחן (רי' יונה), והבריתא שדיברה בכוסס אורז לא כללה גם דוחן (רא"ש).
- » טור בשם גאון ר' יונה ורא"ש מזונות שסועד הלב כמו אורז, וכן משמע מהבריתא לעיל שכללה אורז עם דוחן. פניצ"ו ופליז"ו (מין קטנית הון יותר משאר מיני קטניות) הוסיף

ר' יונה, ובית יוסף כתב דאפשר שגם הרא"ש מודה (רש"י סבר שדוחן המוזכר הוא מה שקוראים אותו פניצ"ו).

להלכה:

- » **פסק שלחן ערוך** פת דוחן ופליז"ו יברך שהכל ואחריו בורא נפשות^{קעא} כדעת רי"ף ורמב"ם. אף שנעשה פת ונשתנה למעליותא לא יברך אדמה, (א) כיוון שנטחן לא שייך לומר עליו פרי. (ב) אין דרך אכילתו בכך (מ"ב סקל"ג).
- » **ביאור הלכה** (ד"ה על פת דוחן) יש עוד הרבה ראשונים שסברו לברך על דוחן ופליז"ו (ראב"ד אשכול אור זרוע בשם ר"י שירילאון שבלי הלקט בשם רש"י רא"ה ריא"ז מימוניות בשם רבו רוקח אבודרהם), ולכן אין למחות לסוברים שברכתו מזוונות, והמברכים שהכל יש להם על מה שיסמוכו.

■ פת קטנית:

פת קטנית שהכל לכולי עלמא, שאין דרך לעשות פת מקטנית (ר' יונה), **וכן פסק שלחן ערוך**.

■ פת תירס:

- לטעם** הראשון לעיל ודאי שמברך שהכל ואין חילוק בין תירס לקטניות, לטעם השני לעיל שמברך שהכל בפת קטנית משום שאין דרך אכילה בכך, נחלקו מה הדין בפת תירס (מ"ב סקל"ג):
- » **פרי מגדים** בורא פרי האדמה, שדרך אכילת התירס על ידי פת יותר מקטנית.
- » **חתם סופר** כיון שעיקר נטיעת התירס היא למזון עופות, היה ראוי לברך שהכל, אלא שיש להסתפק שמא דינו כאורז שמברך מזוונות.
- » **משנה ברורה** מספק החתם סופר, ראוי שיאכל רק בתוך הסעודה^{קעב}.

□ תבשיל קטנית:

הורה רמ"א (על פי ביאור בית יוסף בטור) העושה תבשיל מקטניות שטובים מבושלים כחיים, אם הם שלמים או שלא נתמעכו לגמרי וניכר עדיין צורתן ותוארן, מברך אדמה שעיקר דרך אכילתן בכך וממשן קיים. אך אם מיעכן דרך כלי דק מנוקב או שעשה תבשיל מקמח קטנית, או שאינן טובים מבושלים כחיים יברך שהכל, דיעבד שבירך אדמה יצא (מ"ב סקל"ה סקל"ז-ז סק"מ).

^{קעא} דיעבד שבירך על המחיה על פת זו, יצא ידי חובה (כף החיים אות מה).

^{קעב} למעשה הורה ההלכה ברורה (סעיף ל, שו"ת אוצרות יוסף סימן י) פת תירס לעולם ברכתה שהכל, אף במדינות שדרך לעשות פת כזו כגון מדינת מקסיקו, מפני שיש לחוש לטעם שפת קטנית שהכל כי לא שייך לומר עליה פרי.

סעיף ט

עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה, מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואם עשה ממנו פת, מברך המוציא וברכת המזון. ודווקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים, אינו מברך לבסוף ברכת המזון, אלא בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, ולבסוף על המחיה. ואם בשלו בקדירה, מברך תחלה בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות.

תערובת קמח מיני דגן עם מינים אחרים בבישול ואפיה

□ **עירב קמח חמשת מיני דגן עם קמח שאר דגנים או קטניות:**
לעיל סעיף ב' פסק שלחן ערוך על פי דברי רב ושמואל בגמרא, תבשיל מין דגן שעירבו בשאר מינים להטעימו, מברך עליו מזונות אף שהרוב הוא משאר מינים. כתב ארחות חיים **בשם האשכול** הוא הדין אם עירב קמח מין דגן עם קמח אחר, מברך מזונות או המוציא. ר' יונה הוסיף, דווקא שיש כזית מהדגן בשיעור פרס, רק אז הוא שיעור ראוי לברכה אחרונה. לקמן יבוארו פרטי הדינים בדבריהם.

□ **ברכה ראשונה:**

נחלקו מתי יברך ברכה ראשונה כדין ברכת הפת (באה"ל ד"ה מברך תחילה):
» **שלחן ערוך** בין יש שיעור אכילת פרס ובין אין שיעור אכילת פרס, מברך ברכה ראשונה כברכת הדגן, בבישול מזונות באפה המוציא, בתנאי שנרגש טעם הדגן (מ"ב סקמ"ה וסקמ"ט), שחמשת מיני דגן חשובים ולא בטלים^{קע}.
» **ט"ז** כשלחן ערוך, ויש להקל גם אם לא נרגש טעם דגן יברך מזונות כל שישנו בתערובת.
» **באור הלכה** אין להקל כט"ז, בפרט שמצאנו דעת הרא"ה שהחמיר לעניין ברכה ראשונה שצריך שיהיה שיעור כזית בפרס.

□ **ברכה אחרונה:**

■ **יש שיעור כזית בפרס:**

אם יש שיעור, בישל או אפה פת הבאה בכיסנין על המחיה, אפה פת ברכת המזון, **וכן פסק שלחן ערוך**. נחלקו כמה צריך שיאכל מתערובת זו, כדי שיתחייב בברכת המזון:

^{קע} אפה פת ויש פחות מכזית דגן בשיעור פרס שמברך המוציא, כתב כף החיים (אות נה) שיטול ידיו בלא ברכה, שיש לדמות אוכל כזית שאין שיעור דגן כראוי, לאוכל פת ראויה פחות מכזית שיש לחוש למחייבים בנטילה.

» גר"א דרך החיים ומשנה ברורה (סקמ"ג וסקמ"ז, שעה"צ סקמ"ה) את כל הפרס, שאז יוצא שאכל שיעור כזית דגן ומתחייב ברכת המזון, ואם אכל רק כזית יברך כמו האוכל מתערובת שאין בה שיעור פרס^{קע}.

» מאמר מרדכי אף כשאוכל כזית מהתערובת, ששיעור תערובת הדגן גורם שתצטרף שאר העיסה.

לדעת הגר"א תערובת דגן עם תבלין הרבה כגון עוגה, כשיש כזית דגן בפרס, נהגו העולם לברך כשאכלו כזית לבד ולא כל הפרס, כיון שהתבלין בא להכשיר האוכל בטל אליו, ולכתחילה טוב ליזהר לשער שיהיה בקמח שיעור כזית (מ"ב סקמ"ח).

■ אין שיעור כזית בפרס:

אפה פת מחלוקת מה יברך (מ"ב סקמ"ז):

» שלחן ערוך על המחיה^{קע}. הקשו האחרונים, לא מצינו ברכה ראשונה המוציא ואחרונה על המחיה.

» גר"א בורא נפשות רבות, וכן הגיה בשלחן ערוך.

» משנה ברורה ירא שמים לא יאכל פת כזו אלא באמצע הסעודה ויפטור בברכת המזון, אך אין למחות בנוהגים כשלחן ערוך.

אפה פת הבאה בכיסנין:

כתב משנה ברורה (סקמ"ח) אף בתערובת כזו בעינן שיהא הדגן כזית בשיעור פרס וכשאין שיעור יברך נפשות על יתר המינים שאכל^{קע}, והשלחן ערוך לעיל סעיף ב' סמך על דבריו

^{קע} וכן פסק כף החיים שצריך שיאכל כל הפרס, ובפת הבאה בכיסנין שאכל פחות מפרס יברך נפשות (סימן קסח אות קכב, ונדפס רק בהוצאה החדשה משנת תשע"ד הערה מכת"י, וכאן אות נד ציין לדבריו שם). מאידך דעת הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קצ ובהערה שם) שמספיק שיאכל כזית מהתערובת ויברך על המחיה, וטעמו שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כמגן אברהם וסיעתו הסוברים שכל שיש תערובת דגן אף פחות משיעור כזית בפרס מברך על המחיה וכן ביארו בדעת מרן, ושמא הלכה כסוברים שמספיק שיאכל רק כזית מהתערובת. והקשה על מה שפסק הכף החיים הנ"ל לברך נפשות, שכיון שדעת מרן לברך על המחיה, וקיימא לן שנפשות אינה פוטרת על המחיה, נמצא שלדעת מרן ברכתו לבטלה (אמנם כף החיים לשיטתו שנפשות פוטרת מעין שלוש).

^{קע} וכן פסק להלכה כף החיים (אות נד), וביאר טעם השלחן ערוך כיון שאין שם כזית בכדי אכילת פרס נחתין חד דרגא.

^{קע} וכן הורה כף החיים (אות נד), והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קצב בסוף ההערה) חלק על דבריו כיון שמגן אברהם וסיעתו ביארו דעת מרן לברך על המחיה אף באין שיעור כזית בפרס, יש לחוש לדבריהם ומספק אם אכל כזית לא יברך כלל. וכתב הברכת ה' (חלק ב פרק ב סעיף כ) שזה דווקא כשאכל שיעור כזית בלבד, אך אם אכל יותר מכזית וברור לו שיש בשאר מינים שיעור כזית, יברך נפשות (ועיין משנה

כאן (שעה"צ סקמ"ח). ולכן תערובת תבשיל כגון גריסים עם תפוחי אדמה, או עוגה המעורבת עם תבלין הרבה, יעניין שיהיה שיעור כזית דגן בפרס (ולעניין כמה צריך שיאכל מתערובת עוגה כזו, עיין לעיל דעת הגר"א).

- אכל כדי שביעה** פת אפויה (באה"ל ד"ה אינו מברך):
- » **שערי תשובה** יברך ברכת המזון, שיש להסתפק אם טעם כעיקר ומחייב בברכת המזון, וכששבעה הוא ספק דאורייתא לחומרא.
- » **משמע משלחן ערוך וגר"א** אין חילוק ומברך על המחיה.
- בישל** מחלוקת מה יברך (באה"ל ד"ה ואחריו):
- » **שלחן ערוך** נפשות כדין כל תערובת שאינה של דגן.
- » **תוספות ורי"ף** על המחיה.

❑ מהו שיעור אכילת פרס:

פרס הוא חצי כיכר של עירוב, ונחלקו אם הוא שלוש או ארבע ביצים, כזית הוא חצי ביצה. נמצא לסוברים שלוש בעיני דגן שישית מהתערובת, לסוברים ארבע בעיני דגן שמינית מהתערובת, הורה משנה ברורה שמינית כדעה אחרונה^{קע} (מ"ב סקמ"ג).

❑ פת מעורבת ושאונה מעורבת, מה יקדים לברכה:

יש לפניו פת נקיה מעורבת דגן ומין אחר, ופת שאינה נקיה דגן לבד, יברך על שאינה מעורבת אף שאינה נקיה (באה"ל ד"ה ואם עשה).

❑ חיוב ברכה דאורייתא כששבע מכל התערובת:

פרי מגדים הסתפק באכל דגן ושאר מינים ושבע מהכל יחד, האם נחשב דאורייתא, או שצריך שישבע מהדגן דווקא (באה"ל ד"ה וברכת המזון).

סעיף י

בברכה אחת מעין שלש של פירות דחוצה לארץ חותם על הארץ ועל הפירות. ובארץ ישראל חותם על הארץ ועל פירותיה. ואם בחוץ לארץ אוכל מפירות הארץ, חותם גם כן על פירותיה.

ברורה הוצאת מאורות בהערות אות לו כתבו שגם הגרע"י מודה לזה, ומה שכתב בחזון עובדיה הוא באוכל כזית בדיק שאין שיעור ברכה משאר מינים אלא רק בצירוף הדגן).

^{קע} דעת מרן לקמן סימן תריב שהשיעור הוא שלוש ביצים, נמצא ששיעור הדגן הוא שישית מהתערובת וכן הורו להלכה כף החיים (אות נג) והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קצ).

נוסח ברכת מעין שלוש

□ מהות הברכה:

האוכל שיעור ממיני דגן או פירות ז' מינים, או שותה רביעית יין מברך ברכת מעין שלוש הדומה לברכת המזון, ויש בה כמה חלקים (מ"ב סק"ג):

א. ברוך אתה וכו' על המחיה\הגפן\הפירות, כנגד ברכת הון. וממשיכים ועל תנובת השדה (ר' יונה היה גורס תנובת השדה רק בעל המחיה, רי"ף ורמב"ם גרסו גם בשאר).

ב. ועל ארץ חמדה טובה וכו', כנגד ברכת על הארץ ועל המזון.

ג. רחם ה' אלוהינו^{קע} וכו' ובנה ירושלים וכו' והעלנו לתוכה וכו', כנגד רחם ובונה ירושלים שבברכת המזון. נחלקו אם מוסיף בבקשה 'ונאכל מפריה וכו':

» **סמ"ג לבוש ומגן אברהם** אין לחמוד הארץ בשביל פריה, ולא יאמר כך^{קעט}.

» **בה"ג ועוד ראשונים** המשיכו בבקשה 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה', שתכלית הבקשה היא המשך הברכה 'ונברכך עליה וכו'.

» **שער הציון** (סקנ"א) הרוצה לאומרו אין מוחין בידו.

ד. כי אתה ה' טוב ומטיב לכול, כנגד ברכת הטוב והמטיב. ואף שהיא כנגד ד' ברכות, נקראת מעין שלוש כנגד שלוש ברכות דאורייתא שבברכת המזון. **רמב"ם** הביא יש שלא נהגו לומר כי אתה ה' וכו', כי נתקן רק כנגד שלוש ברכות דאורייתא, וכתב שנהגו העולם לאומרו^{קפ}.

ה. ונודה לך על הארץ וכו'^{קפא}, נחלקו אם לומר כדי שיהיה מעין הברכה סמוך לחתימה:

» **סמ"ג** אומרים, וכן הכריע המשנה ברורה (סק"ג).

» **רא"ש** אין אומרים, מספיק שאומר 'ונברכך עליה בקדושה'.

ו. חתימה ברוך אתה ה' על הארץ וכו', כל ברכה כנוסחה. **נחלקו** אם בסיום הברכה מוסיף 'ועל הכלכלה' (שעה"צ סקנ"ב):

» **טור ומגן אברהם** מוסיף 'ועל הכלכלה'.

» **בה"ג סמ"ג רמב"ם רי"ף ורא"ש** חותם רק על המחיה^{קפב}.

^{קע} בכף החיים (אות נו) הנוסח 'רחם ה' אלוהינו עלינו'. ובהמשך גרס הכף החיים 'ועל ציון משכן כבודך', אך בהלכה ברורה (סעיף לה) כתב להוסיף 'הר ציון', ושכן מובא בסידורי הספרדים.

^{קעט} וכן כף החיים (אות נו) השמיט הוספה זו.

^{קפ} להלכה נחלקו בזה, כף החיים (אות נו) כתב לומר שם ה', אך בהלכה ברורה (סעיף לה) כתב להשמיט.

^{קפא} נחלקו אם יוסיף 'ונודה לך ה' אלוהינו', הכף החיים (אות נו) השמיט שם ה', הבן איש חי (מסעי אות א) הביא לומר עם שם ה', למעשה הורה בילקוט יוסף (סעיף כה) נכון לומר ללא שם ה', ואין למחות ביד האומרו.

» **יד אפרים** נשאר בספק, כתב שעה"צ אם היה רואה גירסאות הראשונים היה מכריע כמותם.

□ חילוק בין פירות חוץ לארץ לפירות ארץ ישראל:

בארץ ישראל חותם ועל פירותיה, שמשבח על הארץ שמוציאה פירות (מ"ב סקנ"ג), בחוץ לארץ חותם רק 'ועל הפירות' שאין יכול לשבח על נתינת הארץ, וכן **פסק שלחן ערוך**^{קפג}.

▪ ספק בפירות:

מסופק בין מסופק מהיכן הפירות, ובין ספק אם קרקע ארץ ישראל, יאמר על הפירות לבד (מ"ב סקנ"ד).

▪ אוכל בחוץ לארץ פירות הארץ:

האוכל פירות הארץ בחוצה לארץ, נחלקו כיצד יחתום:

» **ר' יונה** ספק, ויחתום על הפירות.

» **רשב"א** חותם על פירותיה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך אף האוכל בחוץ לארץ מפירות הארץ, מברך על פירותיה.

סעיף יא

בברכה מעין ג' דיין אינו חותם על הגפן ועל פרי הגפן, **אלא על הארץ** ועל פרי הגפן או על הארץ ועל הפירות.

נוסח חתימת ברכת על הגפן

□ השותה יין מה יחתום בסוף ברכת מעין שלוש:

בראש הברכה פותח בברכה על הגפן, נחלקו מה יחתום בסוף הברכה, האם על הפירות או על הגפן:

» **ר' יונה ראב"ד רשב"א רא"ש** יחתום על הגפן, כמו בשאר מינים.

» **רמב"ם סמ"ג בשם ר' יצחק** יחתום על הפירות, והשינוי בברכת הגפן משאר מינים, הוא רק בתחילת הברכה.

^{קפב} למעשה נחלקו האחרונים, בן איש חי (מסעי אות א) הורה להוסיף 'ועל הכלכלה', אך הכף החיים (אות נו) אור לציון (חלק ב פרק מו תשובה מה) והגרע"י (יביע אומר חלק ח סימן יא אות לא) הורו שלא יוסיף לחתום על הכלכלה.

^{קפג} הוא הדין בברכת על המחיה או ברכת על הגפן, שחותם 'מחייתה' או 'פרי גפנה' (חזון עובדיה ברכות עמוד קצב, ובקצו בהערה).

להלכה:

- » **שלחן ערוך** יחתום מה שירצה, ואין זה מעכב.
- » **משנה ברורה** (סקנ"ו) נהגו לחתום על הגפן, ובדיעבד ודאי שאינו מעכב^{קפד}.
- » **גר"א** העיקר כסברת החותמים על הפירות (שעה"צ סקנ"ז).

■ הזכרת ארץ בחתימת ברכת הגפן:

פסק שלחן ערוך על פי הראשונים, אף בחתימת ברכת הגפן מזכיר שבח הארץ 'על הארץ ועל פרי הגפן', ולא יאמר על הגפן ועל פרי הגפן כראש הברכה.

סעיף יב

מזכירין בה מעין המאורע בשבת ויום טוב וראש חודש, אבל לא בחנוכה ופורים. אם אכל פירות מז' מינים ואכל מיני מזונות ושתה יין, יכול לומר בברכה אחת ויקדים המחיה ואחר כך הגפן ואחר כך העץ, ויאמר: על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ, וחיתום: על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות.

הזכרת מעין המאורע, ברכת מעין שלוש על כמה סוגי אכילות

□ האם יזכיר מעין המאורע בשבת יום טוב וראש חודש:

ירושלמי ברכות (פרק ו הלכה א) "ר' זעירא היה מזכיר בה מעין המאורע. אמר ר' ירמיה הואיל וחש לה ר' זעירא, צריכין אנו מיחוש". נחלקו הראשונים האם לנהוג כהירושלמי:

» **תוספות סמ"ג רשב"א ראב"ד** לא נהגו, משום שהפסיקו לקבוע סעודה על יין ומיני פירות.

» **ר' יונה רמב"ם רא"ש טור רוקח רשב"ם תשב"ץ בשם מהר"ם** מזכירים.

כתבו הגהות מימוניות, חנוכה ופורים אין צריך להזכיר מעין המאורע.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מזכירין מעין המאורע בשבת ויום טוב, קודם שאומר 'כי אתה ה' טוב', בשבת יאמר 'ורצה והחליצנו ביום השבת הזה', וביום טוב או ראש חודש 'וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה' או 'ביום ראש חודש הזה' (מ"ב סקנ"ח)^{קפה}. **דיעבד** שלא הזכיר יצא, שהרי

^{קפד} כן כתב בן איש חי (מסעי אות א), וכף החיים (אות סד) דייק כן ממרן, שנקט בתחילה על הארץ ועל הגפן, וכן הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קצג).

^{קפה} נוסח ההזכרה בשבת, בהלכה ברורה (סעיף מא) הביא כנוסח המשנה ברורה, והכף החיים (אות סה) בשם חיד"א הוסיף 'רצה והחליצנו במצוותיך ובמצוות יום השביעי, השבת הגדול והקדוש הזה'. הנוסח ביום טוב, בכף החיים (אות סה) שינה מילת 'וזכרנו' שהביא המשנה ברורה וכתב לומר 'ושמחנו', וכן פסק

אינו מחויב באכילה זו (מ"ב סקנ"ח), ועוד שיש הסוברים שנהגו כלל לא להזכיר, ועוד שבירושלמי משמע שהוא רק לכתחילה, לחוש לר' זעירא^פ. חנוכה ופורים לא מזכיר, ואף בברכת המזון ההזכרה היא רק ממנהג^פ (מ"ב סקנ"ט).

□ ברכת מעין שלוש אחת כשאכל כמה מינים:

אכל פירות מז' מינים, שתה יין, ואכל מיני מזונות, כתבו ר' יונה רא"ש רשב"א וטור כולל הכול בברכה אחת, וכן פסק שלחן ערוך^פ. סדר הקדימה, תחילה על המחיה שמין דגן חשוב הוא וגם קודם בפסוק, אחר כך יזכיר הגפן שהוא גם כן חשוב ויש לו ברכה בפרטות, ובסוף על הפירות (מ"ב סק"ס).

▪ אכל פירות ז' מינים ושתה יין:

הנצרך לברך ברכה מעין שלוש מחמת שאכל פירות ז' מינים, ושתה יין, נחלקו האם מזכיר יין בנפרד או שנכלל במה שאומר 'על הפירות' (מ"ב סקס"א):

» גר"א מזכיר רק על הפירות.

» שלחן ערוך מזכיר שניהם גפן ופירות.

» משנה ברורה מנהג העולם להזכיר שניהם כשלחן ערוך, ואין לחוש לברכה שאינה צריכה, שאינו מוסיף שם ה'. דיעבד שהזכיר רק פירות ולא גפן, יצא כגר"א.

סעיף יג

אם אכל פירות מז' המינים ואכל תפוחים, אין צריך לברך על התפוחים בורא נפשות, שגם הם בכלל ברכת על העץ שגם הם פרי העץ הם. אבל אם אכל תפוחים ושתה יין, צריך לברך בורא נפשות על התפוחים. וכל שכן אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין, או אכל מז' המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת. והוא הדין אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת מינים, אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים.

בהלכה ברורה (סעיף מא), והוסיף שיאמר 'ביום טוב מקרא קודש הזה', ובחול המועד יאמר רק 'ביום מקרא קודש הזה'. בראש חודש כתב הלכה ברורה הנוסח כמו שהביא המשנה ברורה, ובראש השנה יאמר 'ביום הזיכרון במקום ראש חודש'.

^{קפ} אם המשיך מילות 'כי אתה טוב ומטיב לכל', כתב הבן איש חי (מסעי אות ג) שלא יחזור אלא ירהר בליבו וימשיך משם, אך הכף החיים (אות סז) הורה שחזור ומזכירו במקומו אף שהמשיך 'ברוך אתה' כל שלא אמר שם ה'.

^{קפ} דיעבד שהזכיר בחנוכה ופורים אינו חוזר (יביע אומר חלק ג סימן לו אות ח).

^{קפ} הורה כף החיים (אות ע) אף בהזכרה שקודם החתימה כשאומר 'ונודה לך', יזכיר כל המינים שמברך עליהם.

לפטור דבר אחר בברכת מעין שלוש

□ אכל פירות ז' מינים ועמהם שאר פירות:

אכל פירות ז' מינים ועמהם שאר פירות כגון תפוחים:

- » רמב"ם ורא"ש מברך מעין שלוש על הפירות, ופותר הכל.
- » בית יוסף בדעת מרדכי לא פותר אלא יברך על כל אחד.
- » דרכי משה בדעת מרדכי אפשר שלא בא לחלוק, וכוונתו רק שעל המחיה לא פותר נפשות.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרמב"ם ורא"ש, פותר התפוחים בברכת מעין שלוש^{קפ"ט}. דייק המשנה ברורה (סק"ב) מה שפותר נפשות במעין שלוש דווקא פירות ששייכים בברכת 'ועל הפירות', אבל בסתם כגון שאכל בשר אין מעין שלוש פותרת נפשות^{קצ"ג}.

■ שתה עמהם מי פירות:

כתב משנה ברורה (סק"ג) סחט פירות ושתה מימיהם, לא יוצא בברכת על הפירות אינם פרי כלל^{קצ"א}.

■ אכל עמהם ירקות:

- נחלקו באוכל ירקות אם יש צד שיוציאם בברכת על הפירות (שעה"צ סק"ד):
- » חיי אדם יש להסתפק.
- » שער הציון אין ספק בזה, ברמב"ם מובא רק פירות^{קצ"ב}.

^{קפ"ט} הוא הדין אם אכל רק תפוחים ובירך עליהם בדיעבד 'ועל הפירות', יצא ידי חובה (כף החיים אות עב, מ"ב לעיל סימן רו סק"א).

^{קצ"ג} אם נפשות פותרת מעין שלוש, עיין לעיל סימן רב סעיף ב בהערות.

^{קצ"א} באחרונים נחלקו בדין זה של שתה מי פירות ואכל פירות ז' מינים, האור לציון (חלק ב פרק יד אות כד בהערה) כתב כל מי פירות שסחט יש להסתפק שמא ברכתם בורא פרי העץ כראב"ד שמי פירות שסחט בידיים אינם זיעה בעלמא, ומשום כך השותה מי פירות יברך נפשות ואחר כך מעין שלוש. הכף החיים (סימן רב אות עג) כתב שרק פירות שרוב אכילתן על ידי סחיטה יש לחוש לדעת הרא"ש שחלק על הרשב"א וסבר שברכתם העץ, ויברך עליהם נפשות קודם שיברך מעין שלוש על הפירות (מחלוקת רא"ש והרשב"א הובאה לעיל סימן רב בשעה"צ סק"ד, ועיין במשנה ברורה לעיל סימן רה סקי"ד ובשעה"צ שם סקכ"א שכתב שהשלחן ערוך הסתפק כמי הלכה ולכן סתם שיברך שהכל). ההלכה ברורה (סעיף נא) לא חילק בין סוגי הפירות שנסחטו מהם המשקים, ולדעתו לעולם יכול לברך מעין שלוש קודם שיברך נפשות, וסיים שנכון שיכוון בפירוש שלא לפטור בברכת מעין שלוש את המשקים (ונראה שכוונתו לכלל הגרע"י ביביע אומר חלק ח סימן כב וסימן כו שעל ידי כוונה הופכית יכול לצאת מספק. שהרי לעיל שם בסעיף לא חשש לדעת הראב"ד לעניין ברכה ראשונה. ועיין עוד לעיל סימן רב סעיף ט בהערות).

□ שתי יין:

■ שתי יין ואכל פירות שאינם מז' מינים כגון תפוחים:

» רא"ש מברך מעין שלוש על היין ונפשות על התפוחים.

» סמ"ק מברך רק מעין שלוש על היין ופוסט התפוחים.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרא"ש שיברך על שניהם ואינו פוסט.

■ שתי יין ואכל פירות שאינם מז' מינים, וחתם בסוף על הפירות:

התחיל בברכת 'על הגפן' וחתם 'על הפירות', משום שהתבלבל או שסבר כפוסקים שכך

נוסח חתימת הברכה, נחלקו אם מה שחתם על הפירות פוסט התפוחים, או שכיון שפתח

בברכת 'על הגפן' לא פטר (מ"ב סקס"ד):

כפי נרחיב מעט בדין זה. א) האוכל פירות שאינם מז' מינים ואכל עמהם פירות ז' מינים ובירך עליהם 'על הפירות', או שאכל רק פירות שאינם מז' מינים ובירך בטעות על הפירות, ודאי יצא כמבואר במרן ובכף החיים. ב) האוכל ירקות ואכל עמהם דבר שברכתו מעין שלוש בין אם שתי יין או אכל פת הבאה בכיסנין או אכל פירות, דעת הגרע"י שיקדים לברך נפשות קודם על המחיה, שיש לחוש שיוצא במה שאומר 'תנובת השדה', ואם בירך מעין שלוש יצא ידי חובה ולא יברך עוד נפשות, ואפילו לא כיוון לפטור הירקות (יביע אומר חלק ה סימן יז, אות ז ח. חזון עובדיה ברכות עמוד רב. הליכות עולם חלק ב פרשת פנחס. ובחזון עובדיה שם לא דיבר על פת הבאה בכיסנין ויין, אלא רק על אוכל פירות שחותם בסוף 'ועל הפירות', אחר העיון במה שכתב ביביע אומר ובהליכות עולם מבואר שאין חילוק בין מה שמברך עליו מעין שלוש. אף שדיברנו באוכל ירקות, נראה שהוא הדין באוכל פירות שהרי ברכת מעין שלוש נתקנה בעיקר על פירות, וודאי שגם הם נכללים במה שאומר תנובת השדה, ומה שביביע אומר שם אות ח' דיבר על ירקות נראה שהוא כל שכן לפירות. עוד יש להעיר בדברי הרב שם באות ז' כתב וז"ל אולם בהגלות נגלות דברי הרשב"ץ הנ"ל, ובצירוף ד' הסמ"ק והאגודה, נראה דשב ואל תעשה עדיף, ואם קדם ובירך ברכת מעין שלוש לא יברך בנ"ר וכו', וכל זה לגבי פירות, שנכללים או בתנובת השדה או בחתימת על הפירות ע"כ. והנה מתחילת דבריו נראה שדווקא באופן שיש לצרף מה שחתם על הפירות ומה שאומר תנובת השדה, ומסוף דבריו משמע שמספיק רק חד מיניהו, ומכל מקום במסקנא ביאר בפירוש שסגי בחד מיניהו, ובמה שהזכיר על הפירות מוציא ידי חובה) (עיין לקמן בהערות על סעיף י"ח מי שאכל רק פירות שאינם מז' מינים או תאנים, ובירך מעין שלוש על המחיה לא יצא וחזור ומברך, ולכאורה תיפוק ליה שיצא במה שהזכיר 'תנובת השדה' בברכתו. ביאר בהלכה ברורה (שעה"צ סקמ"ו) דיש לחלק בין מקום שבירך כראוי על מיני דגן וכלל בזה 'תנובת השדה' שאז פטר ירקות ופירות, למקום שברכתו לא הייתה ראויה שלא אכל מיני דגן, וברכה שאינה ראויה לא יכולה לפטור ברכה ראויה). דעת הכף החיים (אות עד) לכתחילה יברך נפשות קודם, אך גם אם בירך מעין שלוש קודם לא פטר ברכת נפשות שלא נתקנה על פירות האדמה, וטוב שישתה מים ויברך נפשות עליהם (עי"ש שדיבר במברך מעין שלוש כשאוכל פירות ז' מינים וירקות, ויש ללמוד כל שכן למברך על המחיה או על הגפן). דעת האור לציון (חלק ב פרק יד הערה כד) שאין לחוש כלל שפוסט ירקות במעין שלוש, וטוב שיברך מעין שלוש קודם שהיא ברכה חשובה יותר. ג) אוכל פירות שאינם מז' מינים ושתי יין וחתם בסוף הברכה 'על הפירות' כדעה השנייה שהביא מרן בסעיף יא, מבואר בהערה הבאה דעת כתב כף החיים (אות עד) שלכתחילה יקדים נפשות, ובדיעבד לא יברך שוב.

» מגן אברהם אינו פוטר.

» עולת תמיד ומאמר מרדכי אפשר שפוטר בגלל שחתם על הפירות, ולכן הנוהגים לחתום ביין על הפירות יזהרו לברך נפשות על הפירות קודם שיברכו על היין^{קצנ}.

■ שתה יין ואכל דבר שבברכתו שהכל או אדמה:

שתה יין ואכל בשר או פרי האדמה, לכולי עלמא אינה פוטרת ברכת היין שאר ברכות, וכן פסק שלחן ערוך.

□ אכל מיני דגן ולפתן:

אכל מיני דגן ומיני לפתן, רצה הטור לומר שפוטר הלפתן בברכת על המחיה כיון שהוא זן, ולא הסכים עימו הרא"ש שלפתן אף על פי שזן אינו סועד.

סעיף יד

שתה יין וברך בורא פרי הגפן ואכל ענבים, צריך לברך עליהם בורא פרי העץ. וכן בברכה אחרונה צריך להזכיר על העץ ועל פרי העץ.

ברכת גפן על ענבים

□ אוכל ענבים ושותה יין:

האוכל ענבים ושותה יין, נחלקו אם יכול לפטור בברכת היין את הענבים:

» רא"ש אינה פוטרת לא בראשונה ולא באחרונה.

» ר' יחיאל ברכה ראשונה של בורא פרי הגפן פוטרת הענבים, וממילא הוא הדין לאחרונה שתפטור.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרא"ש, לכתחילה צריך לברך על הענבים ברכה ראשונה ואחרונה כברכתם.

סעיף טו

אם בדיעבד בירך על הענבים בורא פרי הגפן או אחריהם על הגפן, יצא.

^{קצנ} הכף החיים (אות עג) הורה שיצא בדיעבד.

דיעבד שבירך על ענבים בורא פרי הגפן

□ לסוברים שאין פוטר בברכת הגפן:

▪ ברכה ראשונה:

אף הרא"ש שפסק השלחן ערוך כמותו שאין פוטר ענבים בברכת הגפן, מודה בדיעבד שבירך על ענבים גפן יצא כמו המברך אדמה על פירות האילן, וכן פסק שלחן ערוך.

▪ ברכה אחרונה:

הוסיף בית יוסף על הטור, כמו בברכה ראשונה, הוא הדין בברכה אחרונה אם בירך 'על הגפן' על אכילת ענבים יצא.

▪ בירך על יין בורא פרי הגפן, וכיוון גם על ענבים:

כתב בית יוסף אף בזה יצא בדיעבד, אף שאין ברכתו לבטלה שהרי שתה יין, וכן פסק משנה ברורה (סקס"ט).

□ בירך על יין בורא פרי העץ:

שתה יין ובירך עליו בורא פרי העץ, נחלקו אם יצא (מ"ב סק"ע, שעה"צ סקס"י):

» רא"ה שיטה מקובצת פנים מאירות אכן העוזר וחיי אדם יצא בדיעבד, וכן פסק משנה ברורה (סק"ע) קצ"ד.

» תוספות מרדכי בשם מהר"ם מגן אברהם נזירות שמשון ומגן גיבורים לא יצא.

סעיף טז

שתה יין ומים, אין לו לבירך על המים בורא נפשות, שברכת היין פוטרתן בשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני משקים.

שתה יין ושאר משקים לעניין ברכה אחרונה

□ השותה יין ושאר משקים מה יברך:

שתה יין ושאר משקים כשיעור ברכה אחרונה, נחלקו האם פוטר בברכת היין שאר דברים: » ר' יחיאל בשם רא"ש פוטר, כמו בברכה ראשונה (לעיל סימן קע"ד) הוא הדין באחרונה וכן פסק שלחן ערוך קצ"ה קצ"ו.

קצ"ד כף החיים (אות עח) הוסיף שמועיל אם בירך על יין מזונות אדמה או שהכל וכן כתב הגרע"י (יחזק דעת חלק ו' סוף סימן יג).

קצ"ה שותה מיץ ענבים שאינו משכר, הורה הגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד עד, סוף הערה ד) שדינו כיון לפטור משקין.

» סמ"ק הניח בצריך עיון.

■ **מתי פוטרת ברכת היין את ברכת המים:**

לעיל סימן קע"ד מבואר מתי יין פוטר משקים בברכה ראשונה, וממילא יהיה הדין גם כאן לעניין ברכה אחרונה: **(א)** קבע עצמו לשתיית היין, על ידי ששתה רביעית או מלוא לוגמיו (מלוא לוגמיו יתבאר בהמשך מה דינו. שעה"צ סק"ע באה"ל לעיל ריש סימן קעד)^{קצ}. באופן שקבע עצמו לשתיית היין ואחר כך הסיח דעתו מלשתות, מועיל לפטור בברכה אחרונה, אף שברכה ראשונה חייב לברך^{קצב}. **(ב)** היו המשקים לפניו, אף שלא היה בדעתו. **(ג) יש אומרים** היה בדעתו אף שלא היה לפניו (מ"ב סקע"ב וסקע"ג, שעה"צ סקע"א).

■ **שיעור היין לפטור בו ברכה אחרונה של שאר משקים:**

השותה יין ושאר משקים ובא לברך ברכה אחרונה, אם שתה רביעית מהיין לכולי עלמא פוטר בברכתו את המים. אם שתה שיעור מלוא לוגמיו צריך עיון מה יעשה, לברך 'על הגפן' אינו יכול שמא הלכה שרק משיעור רביעית מברך, ולברך 'נפשות' אינו יכול שמא הלכה שמברך על היין ופוטר את המים^{קצט} (שעה"צ סק"ע).

סעיף יז

ברכת שלש אינה פוטרת מעין שלש, שאם אכל דייסא אין ברכת המזון פוטרתו. אבל ביין ברכת שלש פוטרתו, שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן, יצא.

^{קצו} נחלקו האחרונים באופן ששתה את המים קודם והתחייב בברכת נפשות ורק אחר כך שתה יין, האם פוטר בברכה על היין אף את המים, הבן איש חי (מסעי אות יא) הכף החיים (אות פב) והגרע"י (יביע אומר חלק ה סימן יז אות ז) הביאו מחלוקת הפוסקים בזה, והורו לכתחילה לצאת ממחלוקת ולברך על המים קודם ששותה יין, ובדיעבד ספק ברכות להקל ויברך רק על היין (הבן איש חי הורה שיהרהר נפשות בליבו, והכף החיים כתב שטוב שיברך נפשות על דבר אחר). דעת הברכת ה' (חלק ג פרק י סעיף פה) אף בדיעבד לא יצא, ויברך על שניהם.

^{קצא} אחרוני זמנינו כתבו לא כמשנה ברורה לעניין ברכה ראשונה והוא הדין לאחרונה, הגרע"י (יחווה דעת חלק ה סימן כ. חזון עובדיה ברכות עמוד עב) פסק שמועיל לפטור משקים אף בשותה מעט יין ואף שאין בזה קביעות, וכן הורו בן איש חי (נשא אות ב) כף החיים (סימן קעד אות ה) ואור לציון (חלק ב פרק כ תשובה ט).

^{קצב} לדעת הגרע"י וסייעתו (בהערה הקודמת) שלא צריך קביעות לפטור בברכה ראשונה ואחרונה, הוא הדין בלא קבע והסיח דעתו מלשתות עוד (חזון עובדיה ברכות עמוד עב).

^{קצט} הגרע"י (יביע אומר חלק ז סימן לב) תמה על השעה"צ, שהרי הסברא שפוטר המים היא משום עיקר וטפל, שיש חיוב על המים אלא שפוטר בברכה על היין, וממילא כשלא יכול לברך על היין נשאר הברכה על המים, ולכן הורה שיברך על המים נפשות. וכן הקשה בשו"ת שבט הלוי (חלק ח סימן קסו אות ב) ובאגרות משה (חלק א סימן עד) והברכת ה' (חלק ב פרק ב הערה 113).

והוא הדין אם בירך על התמרים ברכת המזון במקום על העץ, יצא. ואפילו לא אמר אלא ברכת הזן, בין על היין בין על התמרים, יצא. ואם נזכר עד שלא חתם בברכת הזן, יתחיל: ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ויסיים ברכה דמעין שלש.

מתי ברכת שלוש – ברכת המזון, פוטרת מעין שלוש

□ אכל מיני דגן:

אכל מיני דגן כגון דייסא, למד ר' יונה מסוגיא בברכות (כט:): ברכת המזון לא פוטרת ברכת מעין שלוש על מיני דגן.

להלכה:

» **שלחן ערוך** אין ברכת המזון פוטרת, בין אם אכל דייסא או שאר תבשיל מיני דגן שלא בסעודה, או בסעודה אחר שסיים והסיח דעתו קודם שבירך. אף שמין דגן מעולה מתמרים ויין שנפטרים בדיעבד, כיון שיש לו עילוי אחר בפת אינו נפטר (מ"ב סקע"ה).

» **באר הגולה פרי חדש ועוד אחרונים הוכיחו מהר"ן** בדיעבד ברכת המזון פוטרת דייסא, בין שאכל לבד ובין שאכל בסוף הסעודה אחר שהסיח דעתו (מ"ב סקע"ה). וכל שכן פת הבאה בכיסנין, ששם לחם עליה אם קבע סעודתו עליה (שעה"צ סקע"ז).

» **אבן העזר** יש לחלק בין אוכל שלא בסעודה שפוטר, לבין תוך הסעודה שלא פוטר. ר' יונה התכוון לאוכל בתוך הסעודה אחר שהסיח דעתו שדינו לברך ברכה ראשונה ואחרונה על הדייסא, שאם בירך ברכת המזון לא פטר את הדייסא אלא אם כיון בפירוש לפוטרה, אך אכל שלא בסעודה ובירך יצא ידי חובה (שעה"צ סקע"ה).

□ אכל פירות או שתה יין:

▪ מקור שפוטר יין ותמרים בברכת המזון:

בגמרא (ברכות יב.) "אכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי יצא, דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא, מאי טעמא דתמרי נמי מיזן זייני". **מבואר** האוכל תמרים וסבר שאכל פת ובירך ברכת המזון, יצא ידי חובה אם התחיל בברכת הזן וחתם 'על הפירות', כיון שגם אם היה חותם בברכת המזון היה יוצא בדיעבד. **ועוד** בגמרא (שם לה:): "אי הכי (אם יין גם סועד הלב וגם משמח) נברך עליה שלש ברכות (ברכת המזון), לא קבעי אינשי סעודתייהו עליה", משמע שיין מעלתו גדולה מתמרים שעליהם לא נאמר

^י להלכה נקטו האחרונים כדעה זו ולא כדעת מרן, כן הורה הגרע"י (יביע אומר חלק ח סימן כא אות ה) וכן נראה דעת כף החיים (אות פז) והאור לציון (חלק ב פרק יב אות יג בהערה, בדין ברכה על מיני מזונות הבאים באמצע הסעודה, כתב בדרך אגב שאין לברך ברכה אחרונה על מיני דגן אף שוודאי ברכתם מזונות, כיון שהלכה שנפטרים בברכת המזון כדעת הגרע"א) וכן הורה הברכת ה' (חלק ג פרק ח סעיף טז), והוכיחו כן מדברי הראשונים והאחרונים, וסברתם שדגן זן יותר מיין.

שסועדים ומשמחים, ואם מצינו שתמרים נפטרים בברכת המזון כל שכן שיין. הרשב"א הביא להסתפק בדברי הירושלמי האם מוכח ממנו שתמר לא נפטר בברכת המזון.

■ מתי יין נפטר בברכת המזון:

ישנם כמה אופנים של שתיית יין, ובכל אחד יש לדון האם ייפטר בברכת המזון (באה"ל ד"ה אבל ב"ן):

(א) שתה יין בסתם שלא בתוך הסעודה זה דין השלחן ערוך כאן, ר' יונה ועוד מהראשונים וכן פסק שלחן ערוך יצא, רמב"ן ור"ן לא יצא^א.

(ב) שתה בתוך הסעודה לכולי עלמא נפטר בברכת המזון.

יא השותה יין או אוכל תמרים המזינים ובירך באחרונה בטעות מעין שלוש על המחיה, כתב הכף החיים (אות פט) שיצא, אך אם בירך על תאנים או שאר פירות על המחיה לא יצא (עיין לעיל סעיף יג בהערות דעת הגרע"י שכל שהזכיר 'תנובת השדה בברכתו פטר הירקות שאכל, ושם ביארנו בשם ההלכה ברורה (שעה"צ סקמ"ו) מדוע המברך על ירקות ופירות על המחיה לא יוצא מצד מה שהזכיר 'תנובת השדה', כיון שברכתו אינה ראויה מעיקרא לא שייך שתפטור, ורק המברך כדין על המחיה פוטר ירקות או פירות בברכתו). דנו האחרונים באוכל מיני דגן ושתה עמהם יין שצריך לברך מעין שלוש ולהזכיר על המחיה ועל הגפן, מה הדין כשהזכיר רק על המחיה והשמיט הגפן, דעת הכף החיים (אות עו) והגרע"י (חזון עובדיה ברכות עמוד קפט) שיצא אף אם לא כיוון לפוטרו כיון שאם היה מברך על היין על המחיה היה פוטרו (אגב אעיר במה שהביא הגרע"י מספר 'ברכת הבית' שער ט"ז אות ל"ג, שפוטרו בברכה האחרונה היין אף שלא הזכיר על הגפן. ספר ברכת הבית הוא לגאון ר' אברהם חיים איינהורן, ונדפס בכמה מהדורות, והמעין יראה במהדורה החדשה משנת תשנ"ה השמיטו ההלכה הזו שצ"ץ לה הרב ואת ההלכות שאחריה עד סוף השער, וסיימו השער באות ל"ב, ורק במהדורה הישנה משנת תרנ"ג הובאה הלכה זו. ובהקדמה למהדורה החדשה כתבו המסדרים שיש שינויים בספר מהדורתו הראשונה על פי הגהות המחבר עצמו שערך בשנת תרע"א מהדורה שנייה ח"י שנים אחר שהדפיס הראשונה, אלא שלא הספיק להוציאה לאור. על פי זה אין מקום לומר שדעת הרב ברכת הבית היא כהוראת הגרע"י שבמהדורה השנייה שכתב בסוף ימיו חזר בו, וכנראה שביד הגרע"י היה רק המהדורה הראשונה. ומיהו יש לחקור מדוע השמיט המחבר במהדורה השנייה כל ההלכות שהובאו במהדורה הראשונה מאות ל"ג עד הסוף והם ל"ג הלכות. אחר שציינתי הערה זו ראיתי בספר קרן ישי הנזכר לקמן סוף עמוד ה', שצ"ץ דברי הרב ברכת הבית וכתב שדבריו הם במהדורה משנת תרנ"ג בהסכמת חכמי הדור ההוא, נראה שעמד על החילוק במהדורות ועל כן צ"ץ איזו מהדורה ראה ושאלה היא בהסכמת חכמי הדור ההוא). ובהלכה ברורה (סעיף מ"ו ובבירור הלכה אות נ') האריך לחלוק על דברי אביו הגרע"י שבברכה אחרונה שאינה הראויה ורק בדיעבד מועילה, לא אומרים שפוטרו אם לא כיוון בפירוש לפטור, וכאן שלא כיוון לפטור היין בברכה אחרונה לא פטר אף שבדיעבד פוטרו יין בברכה זו (ביאור סברת הגרע"י ודעימיה שפוטרו היין בברכת על המחיה, כתב הגאון ר' ישראל זילברמן בספר קרן ישי ברכות מא. וצ"ץ לו הגרע"י בחזון עובדיה שם, שבמעין שלוש התקנה הייתה לכלול בברכתו כל המינים דגן פירות ויין כאחד, ועל כן אם הזכיר רק אחד יצא, ולא דמי לברכת המזון שאף שפוטרת יין בדיעבד אין תקנה לכוללה בברכה. ועיין לעיל סימן ר"ז בהערות שהבאנו דברי הגרע"י בב' מינים שברכתם שווה כגון אורז ומים, ובירך ברכת נפשות ודעתו רק על המים, שפוטרו האורז אף שלא כיוון עליו, ובזה אף ההלכה ברורה מודה משום שברכת נפשות היא ברכת האורז לכתחילה ולא בדיעבד, ולא דמי למברך על המחיה על מיני דגן ויין שעל המחיה פוטרו יין רק בדיעבד).

ג) שתה אחר גמר סעודה קודם שבירך היום נוהגים כפסק השלחן ערוך שכל שלא בירך לא חשיב הסיח דעתו (לעיל סימן קע"ז) וממילא דינו כשתה בתוך הסעודה, בזמן הראשונים שהחשיבו זה בתוך הפסק, אם כיוון לצאת בברכת המזון יצא, לא כיוון מחלוקת ר' יונה רשב"ם ובעל המאור יצא, רא"ש רמב"ן ור"ן לא יצא, הורה באור הלכה טוב שיכוון ויצא לכולי עלמא.

ד) שתה קודם הסעודה מחלוקת, בעל המאור רמב"ן ור"ן לא יוצא בברכת המזון, רא"ש ושלחן ערוך יצא כיון שהיין גורר תאוות המאכל נחשב חלק מהסעודה, באור הלכה לכתחילה נכון שיכוון בפירוש לצאת (ובזה יוצא בדיעבד אף לחולקים).

■ בירך על תמר או שאר פירות ברכת המזון:

תמרים מבואר לעיל שיוצא בברכת המזון כיון שסועדים הלב, שאר פירות אף משבעת המינים לא יוצא, וכן פסק שלחן ערוך^{יב} (מ"ב סקע"ז).

האוכל תמרים בסוף הסעודה אחר שהסיח דעתו מאכילה, נחלקו אם יסמוך על ברכת המזון לכתחילה לפטור:

» גר"א לכתחילה יברך עליהם בנפרד.

» מגן אברהם נפטר בברכת המזון.

» באור הלכה היום נוהגים כפסק השלחן ערוך שכל שלא בירך לא חשיב הסיח דעתו (לעיל סימן קע"ז) וממילא דינו כאכל בתוך הסעודה.

□ הזכיר רק ברכת הזן של ברכת המזון:

במקום שמועיל ברכת מעין שלוש, כתב ר' יונה שמועיל אף אם אמר רק ברכת הזן ששם עיקר הברכה על דבר המזין כתחילת ברכת מעין שלוש, וכן פסק שלחן ערוך. ביאר באור הלכה (ד"ה אלא) מה שבברכת מעין שלוש תיקנו להזכיר שלוש מזון וארץ וירושלים הוא רק לכתחילה, ובדיעבד אם מזכיר רק מזון לא מעכב.

סעיף יח

לא יכלול על הספק שום תוספת בברכה מעין ג', אף על פי שאינו מוסיף שם ומלכות (פרש כגון ששה משה ספק אם זכרו על הגפן וכו', או זורא נפשות רבות וכו', לא יאכל דבר שזכרו זורא נפשות רבות ודבר שזכרו על העץ ויכלול עמו גם כן על הגפן ועל פרי הגפן כו' מספק) (תרומת הדשן וכו' במרדכי פרק כ"מ) (ועיין לעיל סעיף ט"ז).

י' למעשה נחלקו האחרונים, הברכת ה' (חלק ג פרק ח סעיף טז) הורה שברכת המזון פוטרת אף שאר פירות, ואף אם בירך רק ברכת הזן מועיל. הלכה ברורה (סעיף ס) כתב לחוש לדעת מרן ובדיעבד שבירך ברכת המזון, טוב שישמע ברכה מאחר או יאכל דבר אחר שברכתו שווה לפרי. מאידך דעת הכף החיים (אות פח) כמרן שאין ברכת המזון פוטרת שאר פירות.

להוסיף בברכת מעין שלוש מספק

□ שתי משקה וספק אם ברכתו גפן או נפשות:

שתי משקה וספק אם ברכתו על הגפן או נפשות, ואין לו יין לפוטרו ויש לו פרי מז' מינים (מ"ב סק"פ), ורוצה לאכול הפרי ולכלול בברכתו נוסח על הגפן, כתב תרומת הדשן לא יכלול מספק תוספת בברכת מעין שלוש אף שאינו מוסיף שם ומלכות. נחלקו מה הדין בדיעבד ששתי ואם לא יוסיף 'על הגפן' לא יברך כלל (מ"ב סק"פ ב):

» שלחן ערוך לא יוסיף.

» ט"ז יוסיף, ותרומת הדשן דיבר לכתחילה שלא יכנס לספק על מנת לפטור עצמו כר"י.^{יד}

» ביאור הלכה (ד"ה מספק) אף אם לא נאמר כט"ז, לסוברים לעיל סעיף ט"ו שביין יוצא בדיעבד בברכת על העץ, יש לו תקנה שיאכל הפרי ויברך עליו על העץ לבד.

אם יכול לברך על דבר רק נפשות, יברך, דמה שאפשר לתקן יתקן (מ"ב סק"פ).

□ אכל פרי וספק לו אם הוא מז' מינים:

האוכל פרי ומסתפק אם הוא מז' מינים ואין לו עוד פרי ז' מינים, כתב מגן אברהם יאכל דגן ויברך מעין שלוש על המחיה ועל הפירות, ולא נחשב שמוסיף מספק שברכת על הפירות מועילה אף אם אכל פרי שאינו מז' מינים (מ"ב סק"פ א)^{יז}.

^{יד} לעיל סימן ר"ב סעיף י"א בביאור הלכה ד"ה ובורא נפשות, כתב לסמוך על הט"ז בשוטה מי שלקות של פירות, שלדעת הרא"ש מברך מעין שלוש ולרשב"א נפשות, והורה שם הביאור הלכה שאם אין לו ברירה ויש לו רק יין, ישתה ממנו ויכלול על הספק ברכת על הפירות כדעת הט"ז כאן.

^{יז} נחלקו מה דעת מרן, כף החיים (אות צא) הביא דברי המאמר מרדכי שבדיעבד דעת מרן כט"ז, ומה שכתב לא יכלול על הספק היינו שלא יכניס עצמו לספק על דעת שיכללנו בברכה אחרונה (והדוגמא שהביאו בסוגריים שכבר שתי יין, כתב המאמר מרדכי שהוא ביאור לא נכון בדברי מרן. והפרי מגדים משבצות זהב אות יח הביא שאפשר להעמיס אף בדברי הרמ"א דעת הט"ז, ע"ש). אך הגרע"י זצ"ל (יחווה דעת חלק ו סימן יד) הבין שמרן דיבר אף בדיעבד, ופליג על הט"ז. ומכל מקום כתב שם הגרע"י אם אכל פת הבאה בכיסנין בשיעור כזית ואכל פירות יותר משמונה עשרה גרם ופחות מעשרים ושמונה, יכול לכלול בברכה, דיש לצרף דעת הר"ף והרמב"ם ששיעור כזית הוא שליש ביצה, ולסמוך על הט"ז שבדיעבד מוסיף ולא חשיב הפסק. הברכה ה' (חלק ג פרק ט סעיף יט) היקל במי שאכל שיעור פירות ז' מינים בוודאי ומסופק אם בירך, ויש עימו רק פת הבאה בכיסנין, שיאכל ממנה שיעור ויברך על המחיה ויכלול על הפירות (טעמו משום שוודאי נתחייב בברכה אחרונה ורק ספק אם כבר בירך, וכיון שיש רבים הסוברים שמעין שלוש דאורייתא יש לחוש לדבריהם ולסמוך על הט"ז).

^{יח} כף החיים (אות צב) הביא עוד שתי דעות, הראשונה דעת המגן אברהם (סקכ"ו) אף אם אין לו שום דבר לכלול בברכה, יברך מעין שלוש על הפירות, שהרי אף פירות סתם יוצאים בדיעבד בברכת על הפירות

סימן רט – דין טעות וספק בברכת היין

סעיף א

לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר: בורא פרי הגפן, אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוון אלא לברכה הראויה לאותו המין. ויש אומרים שאם לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, על דעת לומר בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל, יצא. הגה: וכל שכן אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא לומר שהכל, ונזכר וזיך בורא פרי הגפן שיוצא, שהרי אף אם סיים שהכל ולא (טור).

טעה בכוונת אמירת השם או באמירת סוף הברכה

□ ספק הגמרא אם העיקר הוא הכוונה או החתימה:

בגמרא ברכות (יב.) "פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא יצא, דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, דהא תנן על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא (אחזי יין בידו וסבר לברך בתחילה שהכל, ובחתימה נזכר וסיים גפן יצא, שאף אם היה מסיים שהכל היה יוצא). אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא, פתח וברך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי, בתר עיקר ברכה אזלינן או בתר חתימה אזלינן (הספק הוא באחזי בידו מים וסבר בתחילה לברך גפן, ובחתימה נזכר וסיים שהכל, אם העיקר היא כוונתו בשעה שהתחיל הברכה ואז לא יוצא, או שהעיקר היא החתימה)". בהמשך הגמרא הובאו ניסיונות ליישב דברי הגמרא ונדחו, וספק לא נפשט.

■ מחלוקת בביאור ספק הגמרא:

המקרה הוא שאחזי שיכר וסבר הוא יין ובסוף נזכר שהוא שיכר, נחלקו מתי נזכר אם תוך כדי הברכה או אחר שסיים:

- » רש"י רשב"א בית יוסף בדעת הרמב"ם חזר תוך כדי הברכה, בתחילתה היה סבור שהוא יין וכיוון לומר הגפן, תוך כדי נזכר שהוא שיכר וחתם שהכל.
- » רא"ש ורי"ף ר' יונה בדעת הרמב"ם חזר אחר שסיים הברכה, בתחילה היה סבור שהוא יין וברך וחתם גפן, ותוך כדי דיבור נזכר וחזר לומר 'שהכל נהיה בדברו'.

■ מחלוקת כיצד נפשט הספק:

- » רי"ף ורא"ש כפירושם בגמרא ולקולא, מועיל מה שסיים שהכל ולא חוזר.

(אליה רבה חלק עליו ודעתו כמו שהביא המשנה ברורה, שרק על ידי שיכלול מועיל). השנייה היא דעת כף החיים לשיטתו, שברכת נפשות פוטרת מעין שלוש, יכול לברך נפשות ויצא אף אם הוא פרי מז' מינים.

- » ר"י כפירוש רי"ף ורא"ש בגמרא ולחומרא לא מועיל מה שחזר לחתום שהכל, ומיהו אם היה בדעתו מתחילה לחתום שהכל אלא שבטעות סיים גפן יכול לחזור ולתקן.
- » טור פסק כשני הפירושים לקולא, כרש"י שמועיל מה שתיקן בחתימה וכרי"ף שמועיל אם תיקן אחר שסיים הברכה.
- » רמב"ם כתב מקרה שלא הובא בגמרא, אחז בידו כוס שיכר וכוונתו לברך שהכל וטעה וחתם בורא פרי הגפן, יצא משום שבהזכרת השם הייתה כוונתו כהוגן. נמצא שמספיק שהייתה כוונתו באמירת השם כהוגן, כצד הראשון בגמרא שהולכים אחר עיקר הברכה.

להלכה:

- » פסק שלחן ערוך בסעיף א' דין הרמב"ם וספק הגמרא לגרסת רש"י ופסק בשניהם לקולא, ועל כן מספיק אם בשעת אמירת השם הייתה כוונתו כהוגן או שחתם כהוגן. בסעיף ב' הביא הספק כגירסת רי"ף ורא"ש ופסק לקולא.
- » משנה ברורה (סק"א-ס"ב) רוב הפוסקים וכמעט כולם חולקים על דין הרמב"ם שמספיק כוונה בשעת אמירת השם, ויש להקל רק במקום שחתם כהוגן אף שבזמן אמירת השם לא הייתה כוונתו כך.

□ טעה בברכה דאורייתא:

הסתפק הביאור הלכה (סעיף ב' ד"ה ותוך) בציוור הספק לדעת רש"י שהתחיל על דעת טעות וחתם כראוי, מה הדין בברכת המזון דאורייתא שהתחיל על דעת ברכה אחרת ונזכר לומר האל הון וכו'. מריא"ז שהובא בשלטי גיבורים משמע שהספק הוא בעיא דלא איפשיטא והקילו בברכות דרבנן משום סב"ל, ובברכת המזון דאורייתא יחזור, מאידך שאר ראשונים שחלקו על פירוש רש"י, פשיטא להו שבמקום שהוציא בפיו כהוגן ודאי יוצא.

סעיף ב

לקח כוס של שיכר או מים, ובירך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה, ואמר: שהכל נהיה בדברו, וכך הייתה אמירתו: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהכל נהיה בדברו, יצא. הגה: ואם היו אחרים שותים גם כן ויין לפניהם ודעתו גם כן על יין שהיה סכור שזכסו יין, וזיכר זורא פרי הגפן, ונמצא אחר כך שזכסו מים או שכר, כשחזר ושותה אחר כך יין אין צריך לחזור ולזכר, ויוצא צרכה שניכר על כוסו אף על פי שהייתה בטעות, דהא דעתו היה לשתות גם כן שאר יין, גם הוציא האחרים ששותין גם, ולכן צרכתו צרכה (תשובת מהרי"ל סימן כ"ב בית יוסף סוף סימן רז).

תיקן תוך כדי דיבור לברכה

□ בירך על שיכר גפן ונזכר ותיקן לומר שהכל:

לעיל הבאנו דעת רי"ף ורא"ש בביאור הגמרא ופסק השלחן ערוך לקולא כדבריהם, לקח כוס של שכר או מים ובירך הגפן, ותוך כדי דיבור לחתימה נזכר ואמר שהכל נהיה בדברו יצא. **תיקן** אחר כדי דיבור לא יצא, אף שבזמן אמירת השם כוונתו הייתה על שיכר (מ"ב סק"ו). והמ"ב לשיטתו שלא סמך על הרמב"ם שכוונה בשעת אמירת השם מועילה, אך לדעת השלחן ערוך מועילה כוונתו על השיכר בתחילה אף אם לא סיים שהכל).

■ תיקון חתימה שכוונתו מתחילה על גפן:

נחלקו האחרונים אם מה שחזר לחתום כראוי מועילה רק כשבשעת הברכה הייתה דעתו על השיכר והתבלבל וחתם גפן ובוה מועיל מה שתיקן בסוף, או שאף במקום שכוונתו בשעת הברכה הייתה על גפן ורק אחר שבירך תיקן על השיכר (מ"ב סק"ה שעה"צ סק"ב):
 » **לבוש אליה רבה נהר שלום מאמר מרדכי גר"א ומשנה ברורה** אף שבשעת הברכה כוונתו הייתה על גפן ואחר כך תיקן.
 » **מגן אברהם** רק כשבשעת הברכה הייתה דעתו על שיכר והתבלבל וחתם גפן.

□ טעה בברכה המזון דאורייתא ותיקן אחרי שחתם (משנה ברורה סק"ו באור הלכה ד"ה

ותוך):

■ מתי תיקון לא מועיל בברכת המזון:

כתב מגן אברהם בשם ריא"ז טעה בברכת המזון כגון שאכל לחם וטעה וסבר שאכל פירות והתחיל לברך על העץ ועל פרי העץ וחזר ותיקן הזן את העולם וכו', לא מועיל מה שתיקן תוך כדי דיבור, שבגמרא הונח בספק ועל כן בכל הברכות דרבנן לקולא ולא חוזר, אך בברכת המזון דאורייתא אזלינן לחומרא.

■ מתי מועיל תיקון בברכת המזון:

(א) אם טעה והיה סבור שאכל מיני דגן והתחיל 'על המחיה' ותיקן לומר הזן וכו' מועיל, שאף אם היה מסיים ברכת על המחיה היה פוטר אכילת פת. **(ב)** אם היה בדעתו לברך הזן אלא שטעה בלשון ואמר על העץ ותיקן תוך כדי דיבור מועיל, שספק הגמרא הוא כשטעה גם בכוונה כמוכח מתוספות, וכשכוונתו הייתה כהוגן לכולי עלמא יצא.

□ טעה בהבדלה והזכיר מאורי האש קודם בשמים:

המבדיל שטעה והקדים 'בורא מאורי האש' קודם שבירך על הבשמים, ותיקן מיד ואמר 'בורא מיני בשמים', אם כוונתו בתחילת הברכה לברך על הבשמים וטעה בלשונו בחתימה, יצא בברכתו על הבשמים ויחזור לברך מאורי האש, אך אם כוונתו על האש יצא ידי חובת מאורי האש ויחזור לברך על הבשמים, והסדר אינו מעכב (מ"ב סק"ו).

□ בירך על שיכר גפן והוציא אחרים בברכתו:

כתב רמ"א על פי תשובת מהרי"ל המברך גפן ודעתו שיש בכוסו יין והוציא אחרים בברכתו ושתו יין מכוס שלפניהם, ונמצא שבכוסו מים או שיכר, כששתה אחר כך יין אין צריך לחזור ולברך מב' טעמים:

(א) שהיה בדעתו לשתות שאר יין, ואפילו לא היה לפניו¹.

(ב) שהוציא אחרים ידי חובה, אף שלא היה דעתו על שאר יין מועילה ברכתו וישתה ממנו, כיון שלא הייתה ברכתו לבטלה². ודווקא כשלמסובים היה יין, אך אם התכוון להשקותם מכוסו פשוט שלא מועיל (שעה"צ סק"ג). לקמן סימן ר"ג סעיף ב' (מ"ב סקט"ו) מבואר שמועיל רק הואיל והיה בכוונתו לשתות או לאכול נמצא שבעת הברכה לא הייתה ברכתו לבטלה, אך אם בירך לבטלה לא מועילה ברכתו לא לאחרים ולא לו.

לא חשיב הפסק מה ששתה מהמים כיון שלא הפסיק בדיבור (מ"ב סק"ח), ואם אמר 'ברוך שם וכו'' חשיב הפסק וחזור ומברך אף אם הוציא אחרים בברכה (שעה"צ סק"ב).

■ האם פוטר רק מה שבדעתו או כל שלפניו:

לעיל סימן ר"ו סעיף ו' נחלקו הפוסקים מה הדין כשבירך על פרי ונאבד או נמאס וכדומה האם מועילה ברכתו לאכול מפירות אחרים שהיו לפניו או בדעתו, דעת השלחן ערוך שצריך לחזור ולברך, דעת רמ"א שמועיל לאלו שלפניו ודעת המשנה ברורה שמועיל לאלו שהיה בדעתו עליהם, ונפקא מינה בדין הרמ"א שבירך על יין ונמצא שיכר (מ"ב סק"ח):

» רמ"א היקל רק כשהיה בדעתו.

» משנה ברורה כל שהיה לפניו אף שלא בדעתו.

סעיף ג

כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהוא של תורה.

¹ כן ביאר המשנה ברורה בדברי הרמ"א, שמועיל אם היה בדעתו אף שלא היה לפניו, אך דעת ההלכה ברורה ברמ"א שלא מועיל עד שיהא בדעתו ולפניו כמבואר לעיל סימן ר"ו.

² לכאורה נראה שהכלל הוא כזה, ברכה שאינה לבטלה כגון שבירך על מאכל או בירך ונפטרו אחרים בברכה מועיל גם למין אחר שלא היה לפניו, ועל כן רק כאשר הברכה לא הייתה לבטלה ואחרים יצאו בה ידי חובה אנו אומרים שלא משקר ופוטר מה שבירך.

ספק ברכות להקל

□ ספק בברכות ובברכת המזון:

כתב הרמב"ם כל הברכות אם מסופק אם בירך או לא, אינו חוזר ומברך בין ברכה ראשונה בין ברכה אחרונה שהם מדברי סופרים, חוץ מברכת המזון שהיא דאורייתא כשאכל ושבע (מ"ב סק"י) וחוזר ומברך מספק וכן פסק שלחן ערוך.

■ מחלוקת בברכת מעין שלוש:

נחלקו בברכת מעין שלוש:

» רמב"ם וסמ"ג דרבנן.

» בה"ג רשב"א רא"ש וטור דאורייתא.

להלכה:

» שלחן ערוך הלכה כרמב"ם מעין שלוש דרבנן.

» משנה ברורה (סק"י) הרבה פוסקים סוברים שחייב מן התורה ולכן אם אכל ושבע מפירות או תבשיל של שבעת המינים ומסופק יחזור ויאכל כזית ויברך.

» פרי מגדים מצדד אף אם אין לו עוד מאותו מין יאכל מין אחר שברכתו מעין שלוש ויכלול בברכה המין הראשון, כגון שאכל פירות ז' מינים ושבע ומסופק ואין לו עוד פירות, יאכל מין דגן ויכלול בברכה מחיה ופירות.

האוכל פת הבאה בכיסנין ושבע ממנה ומסופק אם בירך, כתב בשעה"צ (סקי"ד) שחוזר ומברך הואיל וחייב מן התורה באופן אכילה כזו.

סימן רי – האוכל פחות מכזית מה דינו

סעיף א

האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, והשותה פחות מרביעית בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל. ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא כבריתו, כגון גרגיר של ענב או של רימון, שמברכין לאחריו אף על פי שאין בו כזית. לכך נכון ליהדר שלא לאכול בריה פחות מכזית. הגה: ולא מקרי כזית אלא אם אכלו כמות שהוא, אבל אם לקח הגרעין ממנו, לא מקרי כזית (הר"י פרק כ"ד מזכין וזית יוסף ד"ס דש"א). ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה של יין אם מברכין אותה על כזית. לכן טוב ליהדר שלא לשתות [אלא] פחות מכזית, או רביעית.

שיעור ברכה ראשונה ואחרונה, דין בריה

□ שיעור ברכה ראשונה:

כתבו הראשונים ברכה ראשונה אין לה שיעור, וכן פסק שלחן ערוך האוכל פחות מכשיעור מברך ברכה ראשונה, דאסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה (מ"ב סק"ג).

■ איזו ברכה ראשונה יברך כשאוכל פחות מכשיעור:

בגמרא ברכות (לח:) "אמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח וברך עליו תחלה וסוף וכו', אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח, כיון דשקילא לגרעיניה בצר ליה שיעורא, אמר ליה מי סברת כזית גדול בעינן כזית בינוני בעינן והא איכא". ביארו הראשונים ר' ירמיה שאל איך בירך ר' יוחנן ברכה אחרונה הצריכה שיעור כזית על זית שהסיר הגרעין ואכל ממנו היה חסר משיעור, אך ברכה ראשונה מברך אף פחות מכשיעור. נחלקו הראשונים איזה ברכה ראשונה יברך כשאוכל פחות מכזית:

» ר' יונה שהכל.

» בית יוסף כברכתו והוכיח מהטור בשם הרא"ש באוכל פירות ז' מינים פחות מכשיעור, שדחה הרא"ש דעת הסוברים שיברך נפשות, משום שאין סברא שחסרון השיעור יגרום לברכה אחרת, מוכח שאין חילוק בשיעור האכילה לעניין ברכה.

» כל בו בשם ר' אחא משבחא אינו מברך.

להלכה:

פסק שלחן ערוך אף האוכל פחות מכשיעור מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין.

□ שיעור ברכה אחרונה:

שיעור אכילה לברכה אחרונה הוא כזית, דכתיב 'ואכלת ושבעת וברכת', ואין אכילה בכל התורה פחותה מכזית, ותקנו חז"ל כעין דאורייתא. במשקים השיעור הוא ברביעית שכן מצינו בשתיית משקה איסור שיעורו ברביעית. **האוכל** פחות מכזית והשותה פחות מרביעית, נחלקו הפוסקים מה השיעור לברכה:

■ ברכת נפשות:

» תוספות רי"ף ורמב"ם צריך שיעור.

» ר"י שיעורה בכל שהוא.

» רא"ש ספק.

להלכה:

פסק שלחן ערוך צריך שיעור ופחות מכזית אינו מברך כלל.

■ ברכת על הגפן:

» תוספות הסתפקו מה שיעור ברכה מעין שלוש על הגפן, האם כזית כדין אכילה, או כביצה כדין שביעה בפת. הרא"ש כתב שלא להיכנס לספק יש לזוהר לשתות או פחות מכזית או רביעית, כתב בית יוסף הרא"ש סבר שרביעית שווה לדין ביצה ולכן הזהיר מלשתות.

» רמב"ם רביעית.

להלכה:

כתב שלחן ערוך דברי הרא"ש הואיל ויש מסתפקים בברכה אחרונה, טוב לזוהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית, שיעור כזית הוא שליש רביעית (מ"ב סק"א). לאו דווקא יין אלא הוא הדין שאר משקים (מ"ב סק"י). בדיעבד ששתה כזית ואין לו רביעית, טוב שלא ישתה רוב רביעית או שיעור כביצה, שיש דעות שמברכים בשיעורים אלו (מ"ב סק"ב).

□ ברכת נפשות במקום מעין שלוש פחות מכשיעור:

■ שותה יין:

» רי"ף ואגור מברך נפשות.

» רמב"ם לא מברך כלל.

להלכה:

פסק שלחן ערוך לאחריו אינו מברך כלל.

■ האוכל פירות ז' מינים או פת:

» ר"י אכל שבעת מינים פחות מכשיעור יברך נפשות.

» רא"ש רשב"א רי"ף מרדכי ורמב"ם לא מברך כלל.

להלכה:

פסק שלחן ערוך לאחריו אינו מברך כלל.

❑ **צירוף לברכה אחרונה (משנה ברורה סק"א):**

■ **צירוף אוכלים:**

חצי זית פירות ז' מינים או פת וחצי זית שברכתו נפשות מצטרפים לברך נפשות, שמא הלכה שפחות מכזית פירות ז' מינים מברך נפשות, ואף לחולקים הרי אכל כזית מן הכול (שעה"צ סק"ב).

■ **צירוף משקים:**

כל המשקים חוץ מיין מצטרפים לרביעית, אך השותה חצי רביעית יין וחצי שיכר אינו מצטרף שיש הסוברים שמברך על יין משיעור כזית (שעה"צ סק"ב).

■ **צירוף אוכל למשקה:**

אכילה אינה מצטרפת לשתייה כדין אכילה ושתייה ביום כיפור שאינם מצטרפים לשיעור (ויש שפקפקו בדימוי ליום כיפור, שעה"צ סק"ה).

■ **צירוף רוטב המאכל למאכל:**

(א) ציר שעל גבי ירק וכן פת שרויה ביין או רוטב מצטרף לכזית, כיון שבא להכשיר האוכל (החיי אדם בביאור המגן אברהם סבר שלא מצטרף). (ב) רוטב שנאכל יחד עם הפת ולא שרה הפת בתוכו לא מצטרף. (ג) רוטב שברכתו כברכת המאכל כגון מי שליקת ירקות, צריך עיון אם מצטרף עם המאכל לשיעור.

■ **צירוף נפה אויר:**

פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים, האוכל כזית ממנו כמו שהוא אינו מברך, עד שיאכל שיעור כזית ללא האוירים.

■ **שיעור כזית שהצטמק:**

היה מתחילה שיעור כזית והצטמק האוכלו אינו מברך, אלא אם חזר ונתפח.

❑ **משך זמן אכילה ושתייה לברכה אחרונה (משנה ברורה סק"א):**

■ **אכילה:**

בכל המינים כזית בכדי אכילת פרס, לעניין זה פרס הוא ג' ביצים הואיל וברכות דרבנן. באוכל לחם לעניין ברכת המזון אם לא שבע ומברך על כזית, צריך צירוף כשאר מינים הואיל וחיובה מדרבנן, אם שבע דנו הפוסקים אם חייב אף שאכל מעט מעט:

» פרי מגדים לא צריך צירוף שעל כל פנים הוא בכלל 'ושבעת'.

» שער הציון (סק"י) צריך עיון אולי אכילה מעט מעט אינה בכלל 'ואכלת', ואולי משום זה סיים הפרי מגדים וצריך עיון. ומיהו אם אכל כזית מאכילתו בבת אחת ודאי אכילתו דאורייתא.

■ שתייה:

- נחלקו הפוסקים לקמן סימן תרי"ב אם צריך שישתה רביעית בבת אחת או שמצטרף כששתה בכדי אכילת פרס:
- » שלחן ערוך שם כתב בסתם שישתה בבת אחת.
- » גר"א מצטרף בכדי אכילת פרס.
- » שער הציון (סק"א) על פי הרמב"ם, מצטרף כששתה כדרך בני אדם רביעית בשתי פעמים.

■ שתיית דבר חם:

- נחלקו הפוסקים אליבא דהשלחן ערוך שחיוב ברכה הוא רק ברביעית בבת אחת מה הדין בדבר חם ששותה מעט מעט (שעה"צ סקי"ג):
- » שיירי כנסת הגדולה בשם מהר"י אבולעפיא מחצית השקל חיי אדם דרך החיים ועוד לא יברך וכן נהגו העולם.
- » כנסת הגדולה מהר"י אשקאפה ועוד יברך.
- » מנהג אנשי מעשה מניחים שיעור רביעית וממתינים עד שיצטנו ואז שותים ומברכים, כתב משנה ברורה טוב לעשות כן שמלבד שיוצא ממחלוקת צירוף במשקה חם, יוצא גם דעת הגר"א שרביעית מצטרף באכילת פרס.

■ הפסיק באכילת שיעור על ידי יציאה לחוץ:

- האוכל ויצא לחוץ וחזר מבואר לעיל בדבר שאין צריך ברכה אחרונה במקומו צריך לברך שוב ברכה ראשונה לכולי עלמא. הסתפק המשנה ברורה (סק"א) כשאכל פחות משיעור כזית בכדי אכילת פרס שאין צריך ברכה אפילו בפת ויצא, ושוב אכל פחות משיעור האם האכילות מצטרפות:
- » מגן אברהם מצטרפות ומברך באחרונה.
- » משנה ברורה יש לעיין.

□ דין בריה:

■ סתירה בין הבבלי לירושלמי וביאורה:

לעיל הבאנו דברי הגמרא בברכות מעשה דר' יוחנן שאכל זית ובירך תחילה וסוף, ותמה ר' ירמיה כיצד מברך אחריו הרי בשעה שהוציא הגרעין ממנו נחסר משיעור כזית, ענה לו ר' זירא שהזית היה גדול ואחר שהוציא הגרעין נשאר שיעור זית בינוני ומברכים עליו. בירושלמי ברכות (פרק ו הלכה א) "רבי יוחנן נסב זיתא ובירך לפניו ולאחריו והוה רבי חייא בר אבא מסתכל ביה, אמר ליה רבי יוחנן בבלייא למה את מסתכל בי לית לך כל שהוא ממין שבעה טעון ברכה לפניו ולאחריו, אית ליה ומה צריכה ליה מפני שגלעינתו ממעטתו. ולית ליה לר"י שגלעינתו ממעטתו מה עביד ליה ר' יוחנן, משום ברייה מילתיה דר"י אמרה, שכן אפילו אכל פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון שהוא טעון

ברכה לפנייה ולאחריה". **מבואר** מהירושלמי שר' יוחנן כן בירך ואף שלא היה שיעור כזית משום שהיה בריה. **לכאורה** הבבלי והירושלמי חולקים, שהביאו המעשה באופן שונה, ועוד שהבבלי השמיט דין בריה, נחלקו הראשונים ביישוב הבבלי והירושלמי:

- » **תוספות רי"ף ורמב"ם חולקים בדין** והלכה כבבלי שאין דין בריה.
- » **ר' יוסף חולקים במעשה** הבבלי דיבר שהוסרו גרעיני הזית ונמלח ולא שייך דין בריה, והירושלמי הבין שהמעשה היה בזית שלם ולכן הוצרך לתרץ שבירך משום בריה, ולכולי עלמא יש דין בריה.
- » **רא"ש אפשר** שהיו שני מעשים במעשה הבבלי היה זית חסר גרעין ואינו בכלל בריה, במעשה הירושלמי היה עם גרעין ונחשב בריה אף שהשליכו, להלכה יש להסתפק וירא שמים לא יאכל בריה פחות משיעור.
- » **רשב"א חולקים במעשה** באוכל זית נחשב בריה רק אם אכל גם הגרעין, הבבלי סבר שהשליך הגרעין ולא נחשב בריה, הירושלמי סבר שאכל גם הגרעין ויש בו דין בריה ולכולי עלמא יש דין בריה אם אוכל גם הגרעין.
- » **ר' יונה אפשר שנחלקו בפרט** בדין בריה, שבריה כמו רימון וכדו' היא רק עם הגרעין, הבבלי סבר גם בזית צריך שיהיה הגרעין וכיון שמשליכו אינו בריה, והירושלמי סבר שהוא בריה אף שמשליכו כיון שאין דרך לאוכלו. **הסתפק דרכי משה** לפי הבבלי שאף בזית צריך לאכול הגרעין שייחשב בריה, מי שיאכל הזית עם הגרעין האם יחשב לו בריה או שנאמר בטלה דעתו אצל כל אדם והעלה דטוב להסתלק מהספק.

להלכה:

כתב שלחן ערוך יש מסתפקים שמברך על בריה פחות מכשיעור מחמת חשיבותה (מ"ב סק"ו), לכך נכון להיזהר לא לאכול בריה פחות מכזית.

הגדרת בריה:

■ **התרסקה** או חילקה לשתיים, אינה חשובה בריה (מ"ב סק"ו). נחתך מעט מהפרי או נפל ממנו קצת על ידי בישול, בטל ממנו שם בריה (מ"ב סק"ח).

אם בריה היא אף הגרעין:

■ **מדברי** הראשונים בביאור הסוגיא עולה שבריה הוא בתנאי שאוכל אף הגרעין, **וכן פסק רמ"א** אם לקח ממנו הגרעין לא מיקרי בריה. גרעין שאין דרך לאוכלו ודרך להשליכו כגון זית אם השליכו אינו בריה (שעה"צ סקכ"ד), אם אכלו נחלקו בדעת רמ"א אם מועיל לעשותו בריה אף שאכל שלא כדרך אכילה (מ"ב סק"ז, שעה"צ סקכ"ב שעה"צ סקכ"ד):

- » **מגן אברהם** אינו בריה כשאוכל הגרעין שלא כדרכו כר' יונה.
- » **מאמר מרדכי** הוי בריה כשאוכל הגרעין כרוב הראשונים.

■ אכילת מה שתוך הגרעין:

- גרעין שיש בתוכו פרי כגון גרעין שזיף, ואכל מה שתוך הגרעין וזרק קליפתו, נחלקו הפוסקים אם יש בו דין בריה:
- » מגן אברהם ואליה רבה הוי בריה.
- » מאמר מרדכי ספק.

סעיף ב

הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו. ויש אומרים שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה. הגה: וספק צרכות להקל.

טעימה אינה צריכה ברכה

□ מחלוקת אם טעימה היא אף בבליעה:

- בריתא ברכות (ד.) "מטעמת אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד שיעור רביעיתא". נחלקו הראשונים מהי הטעימה הפטורה מברכה, ועל מה נאמר שיעור רביעית:
- » ר' חננאל פטור מברכה ומותר בתענית רק כשפולט, ויש חילוק בתענית עד רביעית מותר ולברכה אף יותר מרביעית אינו מברך הואיל ולא בלע אינו הנאה.
- » רמב"ם ורי"ף מסתימת דבריהם משמע, בברכה פטור אף שבולע עד שיעור רביעית שאז חייב הואיל ויש לו הנאת מעיים, בתענית מותר רק כשפולט^י.
- » אוהל מועד ברכה וטעימה שווים, רק שפולט ועד רביעית פטור מברכה ומותר בתענית. בית יוסף דחה מסברא לא שייך לחייב ברכה כשפולט אף שהוא יותר מרביעית.

להלכה:

- » שלחן ערוך בסתם כרי"ף ורמב"ם טועם אינו מברך אף בבליעה עד שיעור רביעית ויותר מרביעית מברך אף שלא בלע הואיל והיא הנאה יתירה (מ"ב סק"ד), בלא בליעה אף יותר מרביעית אינו מברך (מ"ב סקט"ו), והביא ר' חננאל ביש אומרים שבבליעה מברך בכל שהוא משום הנאת מעיו (מ"ב סקט"ז).
- » רמ"א כתב על דברי השלחן ערוך וספק ברכות להקל, כוונתו שהעיקר כרי"ף ורמב"ם בבולע עד שיעור רביעית אינו מברך (מ"ב סק"ט).
- » מגן אברהם טועם ובולע מברך, הואיל ולא מצינו מפורש כרי"ף וברמב"ם שפטור בבולע אלא סתמו דבריהם.

^י עיין לקמן בפסק ההלכה דעת המגן אברהם שהרי"ף והרמב"ם מחייבים ברכה בבולע.

» **משנה ברורה** (סק"ט) לכתחילה יכוון להנות בתורת אכילה ויברך.

לסוברים שפטור בברכה, אסור לו לברך (מ"ב סק"ד).

■ **מה נחשב טעימה:**

טועם הוא לידע אם חסר מלח או תבלין, וכן אם סיים ההכנה וטועם לידע מה טיב המאכל.

הטועם וכוונתו גם להנאה:

» **חיי אדם** סבר שמברך וחשיב אכילה.

» **שער הציון** (סק"ל) כתב להביא ראיה לכאורה מאוכל לרפואה שמברך אם נהנה, וכתב

יש לדחות שרפואה שונה מטעימה שאף אם לא מכוון להנאה צריך לברך.

בדברי הביאור הלכה במגן אברהם שיובא לקמן מבואר חילוק בטועם וכוונתו להנאה.

□ **שיעור הטעימה:**

שיעור הטעימה שפטור ממנו בתבשיל הוא עד רביעית ואף רביעית בכלל הפטור, במאכל

שיעורו בכזית (מ"ב סק"ד).

■ **טעימה מהרבה קדירות:**

הטועם מהרבה קדירות ויוצא שיעור יותר מרביעית, כתב המגן אברהם אם כוונתו רק

לטעימה פטור מברכה ואם כוונתו לאכול מעט חייב בברכה. **הביאור הלכה** (ד"ה עד רביעית)

ביאר כשכוונתו גם לאכילה אף שהביא המגן אברהם מהרוקח בטעימה אחת לא יברך,

כשטועם מהרבה קדירות חייב ברכה.

כתב הגר"א אף הסוברים לקמן סימן תקס"ז סעיף ב' שטעימה בלא בליעה המותרת

בתענית היא עד רביעית מעט מעט ולא בבת אחת, מודים לעניין ברכה שמותר אף רביעית

בבת אחת, ואין להעמיד דברי המגן אברהם רק למ"ד טעימה בתענית מותרת אף בבת

אחת.

סימן ריא – דיני קדימה בברכת הפירות

סעיף א

היו לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין אף על פי שאינו חביב כמו המין האחר. ואם אין ביניהם ממין שבעה, מקדים החביב. ואם אין ברכותיהם שוות, אפילו יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית, איזה מהם שירצה יקדים ואפילו אינו חביב. ויש אומרים שגם בזה צריך להקדים החביב. ונקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו, אפילו אם עתה חפץ במין השני.

קדימה בברכות שוות ואינם שוות

□ ברכות שוות:

משנה ברכות (מ:) "היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה". ובגמרא (מא.) "אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה".

■ ברכות שוות ויש בהם מין שבעה:

נחלקו כמי הלכה במחלוקת ר' יהודה וחכמים אם מין שבעה קודם:

- » בה"ג ר' יונה רשב"א ראב"ד תוספות רא"ש וטור הלכה כר' יהודה מין שבעה קודם.
- » ר' האי ורש"י הלכה כרבנן חביב קודם.
- » רמב"ם הלכה כרבנן שחביב קודם, אך אם שניהם שווים בחביבות מודים רבנן שיברך על מין שבעה.

להלכה:

שלחן ערוך בסעיף א' פסק כרוב הראשונים להקדים מין שבעה, ובסעיף ב' הביא דעת הרמב"ם שמברך על החביב. היו לפניו מיני פירות ואין ברכותיהן ורוצה לאכול מכולם (מ"ב סק"א) צריך להקדים מין שבעה, אפילו אם מין שבעה חצוי והשאר שלמים (מ"ב סק"ד).

■ ברכות שוות ואין מין שבעה:

ברכות שוות ואין מין שבעה, כתב הרא"ש לכולי עלמא יברך על החביב, וכן פסק שלחן ערוך.

□ אין ברכותיהן שוות:

■ אין ברכות שוות ואין בהם ממין שבעה:

הקדמה: ברכת שהכל לעולם אחרונה אף שאין ברכות שוות (מ"ב סק"ח), נמצא שכל הנידון כאן הוא בברכת עץ ואדמה, שהרי המוציא מזונות וגפן הם משבעת מינים ומבוארים לקמן סעיף ד', ושהכל לעולם אחרונה כמבואר בסעיף ג'.

היו לפניו ב' מינים שאין ברכותיהן שוות ואינם שבעת המינים כגון תפוח ואתרוג, בגמרא אמר עולא אין ברכות שוות מברך על זה וחוזר ומברך על זה, נחלקו הראשונים בביאור דברי עולא:

- » **ראבי"ה רא"ש וטור** מברך על מה שירצה, הואיל ואין ברכתם שווה אין שייכות אחד לשני כלל (מ"ב סק"ז).
- » **ר' האי ר' חננאל רש"י ר' יונה רמב"ם רשב"א וסמ"ק** אף באין ברכות שוות יש שייכות לקדימה וחביב קודם.
- » **בה"ג** הובא לקמן סעיף ג' ביש אומרים פרי העץ קודם אף שהאדמה חביב, הואיל וברכת עץ חשובה שמבוררת יותר מאדמה (באה"ל ד"ה צנון וזית).
- » **מרדכי** כוונת עולא כשאין ברכות שוות לכולי עלמא מקדים מין שבעה. **בית יוסף** כתב עליו, זה היפך כל המפרשים.

להלכה:

- » **פסק שלחן ערוך בסתם** כרי"ף רמב"ם ורא"ש שיכרך על מה שירצה וביש הביא דעת ר' האי וסיעתו שיקדים החביב, ובסעיף ג' הביא ביש אומרים דעת בה"ג שעץ קודם לאדמה.
- » **משנה ברורה וביאור הלכה** (סק"ט, ד"ה ויש אומרים) יקדים החביב שכן דעת רוב הראשונים וכן פסקו הב"ח והגר"א, ואם שניהם חביבים בשווה יקדים העץ (מ"ב סק"ח).
- » **אליה רבה** הלכה כבה"ג יקדים פרי העץ.

■ אין ברכות שוות ויש בהם ממין שבעה:

כגון צנון וזית, נחלקו הפוסקים אם יש דין קדימה לחביב או למין שבעה (באה"ל ד"ה ויש אומרים, מ"ב סק"ט):

- » **שלחן ערוך** פסק בסתם שאין קדימה באין ברכות שוות אף שאחד מהם הוא מין שבעה.
- » **אליה רבה** מין שבעה קודם, ועוד שפרי העץ חשוב מפרי האדמה כדעת בה"ג.
- » **ביאור הלכה** חביב עדיף מספק ספיקא שמא הלכה כחכמים אף בברכות שוות שחביב קודם ואף אם הלכה כר' יהודה שמא באין ברכות שוות מודה שחביב קודם. **אם** המין שבעה חביב עליו ברוב הפעמים, פשיטא שיכרך עליו כדעת ר' יונה ושלחן ערוך שזה

גדר חביב, אך גם אם רוצה לאוכלו עכשיו יש לצרף דעת הרמב"ם שזה נקרא חביב לדעת הפוסקים שמין שבעה עדיף ויברך עליו, ועוד שלדעת השלחן ערוך שפסק כראבי"ה ורא"ש שיקדים מה שירצה נמצא שאינו עושה איסור בהקדמת המין שבעה, ועוד דדעת בה"ג שיש להקדים עץ לאדמה אף שהאדמה חביב, ורק אם הצנון חביב עליו תמיד וגם עכשיו יברך עליו. **אם** שניהם חביבין בשווה, יקדים לברך על מין שבעה (באה"ל ד"ה ואם אינו), אף אם המין שבעה הוא פרי אדמה כגון שיש לפניו קליות של חיטים ותפוח או מין שבעה אחר המאוחר בפסוק (מ"ב סק"ח שעה"צ סק"א, כג"א ולא כמגן אברהם).

□ מה נחשב חביב:

- » ר' יונה רא"ש וטור חביב הוא מה שרוב הפעמים חביב.
- » רמב"ם חביב הוא מה שחביב עליו עכשיו.

להלכה:

- » **שלחן ערוך** כר' יונה ורא"ש מה שרגיל להיות חביב עליו אף אם עתה חפץ במין השני. כתבו הפוסקים שיתנהג כך, יברך על הרגיל להיות חביב ויטעם ממנו מעט ויאכל המין השני שחפץ בו עכשיו ואחר גמר אכילתו יחזור למין הראשון (מ"ב סק"י וסק"ג).
- » ט"ז השווה שתי הדעות ואיך שינהג ירצה (שעה"צ סק"ח).
- » **משנה ברורה** (סק"א) המברך על מה שחביב עליו עתה יש לו על מי שיסמוך.

□ חשיבות ברכה על דבר שלם:

ברכות שוות יברך על השלם אף שאינו חביב (מ"ב סק"ד), ברכות שאינם שוות יש להסתפק אם גם בהם יברך על השלם, או שבהם עדיף מעלת החביב מהשלם וצריך עיון (שעה"צ סק"ו).

סעיף ב

ולהרמב"ם אם היה מין אחד חביב לו יותר, בין שברכותיהם שוות בין שאינם שוות בין שיש בהם ממין שבעת בין שאין בהם ממין שבעת, מקדים החביב לו אז באותה שעה. ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה, אם יש ביניהם משבעת המינים, עליו מברך תחלה.

שיטת הרמב"ם בקדימה בברכות

מבואר לעיל.

סעיף ג

הביאו לפניו דבר שבברכתו בורא פרי העץ ודבר שבברכתו שהכל, בורא פרי העץ קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד. וכן בורא פרי האדמה ושהכל, בורא פרי האדמה קודמת. ואם הביאו לפניו בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה, איזה מהם שירצה יקדים. ויש אומרים שבורא פרי העץ קודם.

קדימה בברכת שהכל עץ ואדמה

□ שהכל תמיד אחרונה:

בגמרא ברכות (לט.) "הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות, נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חברו וכו', מאי לאו בהא קא מיפלגי דמברך סבר שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו הלכך חביב עדיף ומלגלג סבר שלקות בורא פרי האדמה פרגיות שהכל נהיה בדברו הלכך פירא עדיף (נידון הסוגיא הוא ברכת שלקות אם היא אדמה או שהכל, בתחילה הבינה הגמרא שנחלקו בשלקות אם אדמה או שהכל, המברך שכיבדו בר קפרא סבר שהכל והואיל וברכותיהם שוות הקדים הפרגיות החביבות יותר, המלגלג סבר ששלקות אדמה ולגלג שאדמה קודמת לשהכל), לא דכולי עלמא שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו והכא בהאי סברא קא מיפלגי מר סבר חביב עדיף ומר סבר כרוב עדיף דזיין (שניהם סברו שלקות שהכל ונחלקו אם להקדים הכרוב שמוזן)".

מבואר שברכת אדמה קודמת לשהכל, הטעם ביארו הראשונים שברכת אדמה מבוררת על מין מסוים יותר משהכל שמברך על כמה מינים. וכן פסק שלחן ערוך ברכות עץ ואדמה קודמות לשהכל, אפילו מין שהכל חביב עליו (מ"ב סק"ד) ואפילו שהכל ממין שבעה כגון דובשא דתמרי (שעה"צ סק"ט).

■ שותה יין שרף ואוכל מיני מרקחת:

דנו הפוסקים השותה יין שרף ואוכל עימו מרקחת אדמה, האם חייב להקדים המרקחת (מ"ב סקט"ז, באה"ל ד"ה וכן):

- » של"ה יקדימו לברך על המרקחת אדמה.
- » אליה רבה יש להצדיק הנהגים להקדים היין שרף הואיל ואינם מתאווים למרקחת עד ששותים היין אינם חייבים להקדים מה שלא רוצים לאכול.
- » ביאור הלכה נכון לנהוג לאכול המרקחת קודם מסיבה נוספת, שאם יקדים היין שרף יש לחוש שתיחשב המרקחת לטפל הואיל ובאה להפיג חריפות השתיה וספק אם מברך עליה כדין עיקר וטפל.

□ קדימה בברכת עץ ואדמה:

ברכת עץ ואדמה, נחלקו אם יש להקדים ברכת עץ הואיל ומבוררת יותר מאדמה או שאין חילוק, מחלוקתם הובאה בהרחבה לעיל סעיף א' דין קדימה באין ברכות שוות:

» רא"ש אין חשובה ברכת עץ מאדמה כמו שחשובה ברכת אדמה משהכל, ויקדים מה שירצה.

» בה"ג יקדים עץ לאדמה כמו שמקדים אדמה לשהכל.

להלכה:

לעיל סעיף א' הבאנו כל הדעות בקדימה בין עץ לאדמה עיין שם.

סעיף ד

כל הקודם בפסוק ארץ חיטה ושעורה קודם לברכה, וארץ בתרא הפסיק העניין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא. הילכך תמרים קודמים לענבים, שזה שני לארץ בתרא וזה שלישי לארץ קמא. הגה: וזוהא שאוכל ענבים כמות שהן, אבל אם עשה מהן יין שקובע צרכה לעצמו צורא פרי הגפן חסודה והיא קודמת לצדך עליו תחלה. אבל מעשה קדירה מחמשת מיני דגן, היא חסודה יותר מצרכה היין. כל הגאמרי סמוך לארץ קמא, קודם למה שגאמרי סמוך לארץ בתרא, לאחר שזה לו בסמיכה לארץ (טור).

קדימה שבעת מינים אחד לחברו

□ המוקדם בפסוק קודם לחברו:

בגמרא ברכות (מא.) "אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה שנאמר ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש". ועוד שם (מא.): "רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו לקמיהו תמרי ורמוני שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא, אמר ליה רב חסדא לא סבירא ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא ר' יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה (ותמר נאמר אחרון בפסוק), אמר ליה זה שני לארץ וזה חמישי לארץ (קדימה היא על הסמיכות למילה ארץ קמא ובתרא, התמר שני לארץ בתרא והרימון חמישי לארץ קמא)".

וכן פסק שלחן ערוך כל הקודם בפסוק ארץ חיטה ושעורה קודם לברכה, וארץ בתרא הפסיק העניין, וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא, ואף כשהמין השני חביב לו יותר. מין שבעה שלא נגמר גידולו כגון זית שלא גדל הנץ שלו, אף שהוא ראשון לארץ בתרא חשוב המאוחר ממנו, שמה שהשתבחה ארץ ישראל הוא רק בגמר גידולו (מ"ב סק"כ).

□ קדימת פת ומיני דגן לשאר מינים:

מבואר בשלחן ערוך שבעת מינים הקודם בפסוק קודם לברכה, הקשו האחרונים מפסק השלחן ערוך לעיל סעיף א' שברכות שאינם שוות מברך על מה שירצה, וכאן יש להקדים מהמוציא ומזונות לשאר ברכות (בבית יוסף הובא מחלוקת שבלי הלקט ור' שמואל בן חפני, באה"ל ד"ה קודם לברכה):

- » **ב"ח** מה שהורו כאן להקדים החיטה הוא כשווים בחביבות, אך אם אחד חביב או שרוצה להקדימו מקדימו לברכה.
- » **מגן אברהם** השלחן ערוך כאן דיבר כששניהם משבעת המינים, ומה שפסק על ברכות שאינם שוות מקדים מה שירצה הוא כשאינם משבעת המינים או שרק אחד משבעת המינים.
- » **גר"א ובאור הלכה** מה שמיני דגן קודמים הוא כשעשה מהם תבשיל או פת, ובזה ברכתם קודמת לשאר ברכות.
- קדימת ברכת המוציא כתב רמ"א לקמן סעיף ה', קדימת ברכת מזונות כתב שלחן ערוך לקמן סעיף ו'.

■ **האם זית קודם לשעורים:**

- נחלקו האחרונים בשעורים שהם שניים לארץ קמא האם זית חשוב מהם שהוא ראשון לארץ קמא או לא (מ"ב סק"ה):
- » **משמע מרמ"א** זית קודם.
- » **לבוש** לעולם מזונות קודמת.

□ **קדימה בברכת הגפן:**

- מנהג** היה בשמחות להביא בפני האורחים יין פירות ובהם שבעת מינים (כך צריך לומר, על פי המובא בטור שר' פרץ סבר להקדים ברכת הגפן לפירות שבעת מינים) ומיני מתיקה שברכתם שהכל, בפועל היו מברכים על הפירות ומיני המתיקה ואחר כך על היין, נחלקו אם יש להצדיק מנהג סדר הברכות, ואם העושה מענבים יין ברכתם קודמת לזית אף שמאחרים ממנו בפסוק:
- » **סמ"ק** מנהגם צודק משום שהקדימו החביב.
- » **ר' פרץ** מנהגם אינו צודק וצריך להקדים הגפן לפירות ומיני המתיקה, וברכת הגפן קודמת אף לתמר וזית הסמוכים לארץ בתרא יותר מסמיכות ענבים לארץ קמא, הואיל ועשה מהענבים יין שברכתו מבוררת יותר.
- » **בית יוסף** הקשה על ביאור סמ"ק מדוע הקדימו מיני המתיקה לגפן, הרי שהכל לעולם אחרונה אף אם חביב. וכתב על דברי ר' פרץ באין ברכות שוות דעת רוב הפוסקים שלא מקדימים מין שבעה, וביאר שמא החשיב ר' פרץ ברכת עץ וגפן כברכות שוות ועל כן הורה להקדים הגפן. וביאר מנהגם צודק הואיל והיו מוציאים להם תחילה הפירות ומיני המתיקה אין צריכים להמתין ליין, ועוד יש לומר שהעיקר היה הפירות ומיני המתיקה והיין בא רק להפיג טעמן לכן היו שותים אותו אחריהם.

להלכה:

- פסק רמ"א כר'** פרץ העושה מהענבים יין קודם היין לשאר ברכות, מלבד חמשת מיני דגן מעשה קדירה שקודם בפסוק וברכתו מבוררת כמו ברכת יין.

סעיף ה

הא דחיטה ושעורה קודמים, דווקא כשעשה מהם תבשיל או פת. אבל כוסם חיטה שברכתו בורא פרי האדמה אינה קודמת לברכת בורא פרי העץ. הגה: נכרת המוציא קודמת לברכת בורא מיני מזונות, וכל שכן לשאר ברכות (אגור) ואף על פי שהדבר השני חשוב או חביב עליו (וכן יש לדקדק מדברי הגהות מימוניות פ"ט ומסמ"ק שהביא הטור וכל בו בית יוסף בשם רמב"ם), וכל הא דאמרין לאחד קודם לחבירו, היינו שרואה לאכול משניהם לכן יש להקדים החביב או החשוב. אבל אם אינו רואה לאכול משניהם, אינו מזכיר רק על זה שרואה לאכול אף על פי שגם השני מונח לפניו (תרומת הדשן סימן ל"ב). וכל זה לזכיר להקדים, היינו דווקא לכתחילה, אבל אם עבר וזיכר על השני, אם הברכות שוות יולא ואין צריך לחזור ולזכר על זה שהיה לו להקדים, וכללל שיהא דעתו גם כן עליו בברכתו (בית יוסף סימן ר"ו ובהו הסימן בשם רש"א).

קדימת ברכת המוציא ומזונות

□ כוסם חיטה ושעורה:

הקדמה: בסעיף ד' הובא שברכת מזונות קודמת לשאר ברכות. בסעיף א' וד' הובא מחלוקת אם להקדים פירות שבעת מינים כשאין בברכותיהם שוות, וכן הובאה מחלוקת בדעת שלחן ערוך אם יש קדימה לפת ותבשיל חיטה ושעורה גם על שאר מינים או רק בשבעת מינים. עוד הובא בסעיף א' וג' מחלוקת בה"ג ורא"ש אם יש להקדים פירות עץ לאדמה.

כתב בה"ג חיטה ושעורה קודמים לשאר מינים דווקא כשעשה מהם פת המוציא או תבשיל מזונות, אך הכוסם חיטה שברכתה אדמה לא יקדימה לברכת העץ. **הסתפק** הטור אם דברי בה"ג לשיטתו שיש להקדים עץ לאדמה, ועל כן הורה שכוסם חיטה שמברך אדמה יקדים ברכת העץ, או שטעמו שאין חשיבות ז' מינים לכוסם חיטה כסברת הרשב"א. **הבית יוסף** הוכיח שמודה הרא"ש שאין חשיבות ז' מינים לכוסם חיטה, ממה שכתב שמיני דגן קודמים לברכת העץ רק כשעשה מהם פת או תבשיל אך כוסם אינם חשובים לקדימה, וכן חיטה כסוסה ותבשיל שעורה לא חייב להקדים החיטה.

להלכה:

הלכו הפוסקים לשיטתם בקדימה בברכות שאינם שוות שיש בהם ז' מינים כל אחד לשיטתו:

- » **שלחן ערוך** כוסם חיטה ברכתה אדמה וממילא אין בה חשיבות של ברכת המוציא או מזונות, וכל שאין ברכות שוות מברך על מה שירצה (מ"ב סק"ז, שעה"צ סק"ז).
- » **מגן אברהם** לשיטתו כמבואר לעיל סעיף ד', כששניהם ממין שבעה אף שאין ברכות שוות יש להקדים המוקדם בפסוק, אך כוסם חיטה ושעורה אין להם חשיבות ואינם קודמים.
- » **משנה ברורה** (סק"ז) לשיטתו כמבואר לעיל סעיף א', ז' מינים שאין ברכות שוות מברך על החביב, כוסם חיטה ושעורה שברכתם אדמה יקדים החביב.

□ ברכת המוציא ומזונות:

כתב רמ"א המוציא קודם למזונות ומזונות קודם לשאר ברכות, על כן הרוצה לאכול פת ולחמניות מזונות שאינם באים לשבוע שדינם שמברך עליהם יקדים המוציא למזונות, אך אם רוצה לאכול יחד עם הפת שאר תבשילים פשיטא שיקדים הפת ויפטרם ולא יגרום לברכה שאינה צריכה (מ"ב סקכ"ח). אם מיני המזונות חשובים יותר מהמוציא כגון שהם מחיטה והפתך משעורה, יקדים המזונות שהם חשובים יותר (מ"ב סקכ"ט).

□ חיוב קדימה הוא כשרוצה לאכול שניהם:

כתב רמ"א דין קדימה בדבר חשוב או חביב הוא דווקא כשרוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם יברך על מה שרוצה אף שהשני מונח לפניו. הוסיף המשנה ברורה (סקל"א) הוא הדין אם רוצה לאכול משניהם אך לא הביאו לו החביב עדין, לא צריך להמתין.

□ עבר ובירך על השני ולא הקדים החשוב:

כתב רמ"א על פי הרשב"א (הביאו בית יוסף כאן ובריש סימן רו, והובא בסיכום לעיל שם סעיף ו) שני מינים שברכתם שווה והראשון חשוב יותר מחמת חביבות או חשיבות מין שבעה (באה"ל ד"ה ובלבד), אם עבר ובירך על השני לא צריך לחזור ולברך על הראשון משום שהקדים השני, ובלבד שתהא דעתו על הראשון בשעה שבירך, אך אם לא היה דעתו עליו לא פטר הראשון אף שהיה לפניו, שאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גררא אלא בכוונה, אבל אם בירך על החשוב פטר את שאינו חשוב (מ"ב סקל"ב). אורח הסמוך על שולחן בעל הבית פטר בברכה אף דבר חשוב הואיל ודעתו על כל מה שיביא בעל הבית (באה"ל ד"ה ובלבד) **האוכל** והביאו לו מין אחר דינו מבואר לעיל סימן ר"ו סעיף ה'.

■ היה לפניו אתרוג וזית ובירך על האתרוג:

לעיל סעיף א' מבואר בברכות שוות מין שבעה קודם לרוב הפוסקים ולשלחן ערוך מקדים מין שבעה, הרמב"ם סבר שמקדים החביב. היו לפניו אתרוג וזית והיה האתרוג חביב עליו, לכתחילה דינו להקדים מין שבעה לשלחן ערוך דלא כרמב"ם, אם הקדים ובירך על האתרוג ולא כיוון בפירוש על הזית, כתב המשנה ברורה (סקל"ג) הואיל ולרמב"ם האתרוג החביב חשוב יותר יש לחוש לו ולומר שפטר הזית, עוד יש לחוש לכתחילה כשמקדים הזית יכולון בפירוש על האתרוג הואיל ולרמב"ם הוא חשוב יותר לא נפטר ממילא.

סעיף ו

היה לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושכולת שועל ושיפון, וגפן ותאנה ורימון, כיון דמברך על התבשיל בורא מיני מזונות ברכתו קודמת, אף על גב דהנך ממין שבעה ואיהו לאו ממין שבעה, מכל מקום כיון דחשיבי דעבדי מינייהו פת ומברך עלייהו המוציא וברכת המזון, קודמת אף על גב דלא עבדינהו פת.

קדימת ברכת מזונות

פסק שלחן ערוך על פי הגהות מימוניות היה לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושכולת שועל ושיפון שאינם חשובים מין שבעה הואיל ולא הוזכרו בפסוק (מ"ב סקל"ד), וגפן ותאנה ורימון, כיון דמברך על התבשיל בורא מיני מזונות ברכתו קודמת, אף על גב שיש לפניו ממין שבעה, הואיל והם מינים חשובים שעושים מהם פת, ועוד שעל כל פנים הם בכלל חיטה ושעורה המוזכרים בפסוק (מ"ב סקל"ה). **הביאור הלכה** (ד"ה ואיהו) ציין, לדעת השלחן ערוך לעיל סעיף א' באין ברכות שוות אין מין שבעה קודם לא היה צד שיתחייב להקדים מין שבעה, והחידוש הוא רק שחייב להקדים ברכת מזונות לשאר ברכות, אלא שהעתיק לשון המימוניות שסבר שמדים מין שבעה אף באין ברכות שוות.

■ שיכולת שועל וזית:

היו לפניו תבשיל שיכולת שועל שהיא מין שעורים וזית, נחלקו הפוסקים אם יקדים הזית או התבשיל (מ"ב סקל"ה):

» **מגן אברהם** יקדים הזית הואיל והוא ראשון לארץ בתרא והשעורה שניה לארץ קמא, וראיה מלשון השלחן ערוך שלא הזכיר זית בקדימת תבשיל שיכולת שועל לז' מינים. המגן אברהם לשיטתו לעיל סעיף ד' וה' שאם שניהם מז' מינים מקדים הקודם בפסוק אף שאין ברכותיהם שוות.

» **משנה ברורה** יקדים מזונות אף לזית שברכת מזונות חשובה יותר משאר ברכות.

□ סיכום סדר קדימה:

כתב המשנה ברורה (סקל"ה) סיכום סדר הברכות לשיטתו בסדר יורד, המוציא, מזונות על חיטים שעורים שיכולת שועל שיפון כוסמת, גפן, זיתים, תמרים, ענבים, תאנה, רימון, עץ, אדמה ושהכל. עץ ואדמה יקדים החביב ואם שניהם חביבים בשווה יקדים עץ, ואם שניהם ממין שבעה מחלוקת מגן אברהם וגר"א. חביב הוא מה שרגיל להיות חביב אצלו. אכילה או שתיה קודמים לברכת הריח (כמבואר בטור ובית יוסף בסוף הסימן הבא).

סימן ריב – שהעיקר פוטר הטפל

סעיף א

כל שהוא עיקר ועמו טפילה (פרוש דבר כלמי נחשז), מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה. לא מיבעיא אם העיקר מעורב עם הטפל, אלא אפילו כל אחד לבדו. ואפילו פת שהוא חשוב מכל, אם הוא טפל כגון שאוכל דג מליח ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בנרוננו, מברך על הדג ופוטר הפת, כיון שהוא טפל. הגה: ויש אומרים אם הטפל חביב עליו, מצדך עליו ואחר כך מצדך על העיקר (אגור בשם אור זרוע). הא דמצדכין על העיקר ופוטר את הטפילה היינו שאוכלין ביחד או שאוכל העיקר תחלה, אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרואה לשחות ורואה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא. או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתייה, מצדך על האוכל תחלה אף על פי שהוא טפל לשתייה, ואינו מצדך עליו רק שהכל הואיל והוא טפל לדבר אחר (תרומת הדשן סימן ל"א).

ברכה על עיקר וטפל

□ מקור דין עיקר וטפל:

משנה ברכות (מד). "הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו, זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה". **מבואר** שעיקר פוטר טפל אפילו אם הטפל הוא לחם. **ועוד** גמרא (מא). "היו לפניו צנן וזית מברך על הצנן ופוטר את הזית, הכא במאי עסקינן כשהצנן עיקר", **מבואר** שעיקר פוטר טפל אף כשאוכל כל אחד לבדו.

וכן פסק שלחן ערוך עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה, אפילו כל אחד לבדו, ואפילו פת שהוא חשוב מכל כשאינו תאב כלל לפת (מ"ב סק"ב). שבת הקרוי אנוס"י הנאכל למתק השתייה לא מברך עליו בין אם שותה באמצע הסעודה או בפני עצמו (מ"ב סק"ד).

■ תנאים שהטפל נפטר:

(א) הטפל נפטר אף אם לא היה לפניו כל שהיה בדעתו או שרגיל בו, אך אם לא היה בדעתו או רגיל בו אינו נפטר בברכת העיקר, ויברך עליו שהכל כדין טפל הנאכל קודם העיקר (מ"ב סק"ד). **(ב)** טפל הנאכל אחר העיקר נפטר מברכה רק כאשר לא חפץ בו כלל, אך אם כוונתו גם בשביל הטפל מברך עליו, כגון שותה יי"ש ואוכל עוגה ומרקחת מברך עליהם, וכן האוכל פת להעביר המרידות הוא רק כשאוכל מעט אך מה שאוכל יותר מזה יברך עליו, על כן כתבו האחרונים טוב להימנע מאכילת פת למיתוק כי מי יוכל להבחין אם יש לו מעט כוונה לאכילה (מ"ב סק"ה).

■ סוגי עיקר וטפל:

סוגי עיקר וטפל (מ"ב סק"א: א) תערובת שני מינים שהאחד בא לתקן השני או להכשירו. **ב)** שניהם עיקרים אך אחד מהם רוב מברך על הרוב, ואם המיעוט חשוב מברך עליו, וכן אם המיעוט הוא מחמשת מיני דגן נחשב לעיקר משום חשיבותו ומברך עליו (שעה"צ סק"ד). אם המינים אינם מעורבים ממש אלא כל אחד מהם עומד בפני עצמו, **פרי מגדים ומשנה ברורה** סברו שהרוב עיקר, אך **חיי אדם** כתב שיברך על שניהם. ג) האוכל פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו, מברך רק על הכיסנין אף שכוונתו לאכול גם הגבינה, הואיל ובאה ללפת בשונה מאוכל עוגה עם יי"ש שמברך על שניהם הואיל והם נפרדים (מ"ב סק"ו).

■ **אכילת פת להעביר המליח:**

נחלקו מתי הפת נעשית טפילה למליח (מ"ב סק"ב, שעה"צ סק"ט):
 » **פשטיות השלחן ערוך ט"ז ואליה רבה** אוכל דג מליח ושלא יזיקנו המליחות אוכל פת אחריו.
 » **ב"ח רש"ל דברי חמודות משנה ברורה ועוד** אכל דבר מתוק ואחריו דג מליח להפיג המתקנות וכדי שלא יזיקנו אוכל פת, אך באופן שאכל רק מליח אינה טפלה ומברך עליה.

■ **שתיית יי"ש שרוי בפת אחר האכילה:**

השותה יי"ש בסעודה אחר אכילתו לשרות אכילתו מברך עליו הואיל ואינו שייך לסעודה, אם שורה היי"ש בפת ואוכל לצורך היי"ש (מ"ב סק"ה):
 » **מגן אברהם** לא יברך על הפת משום שבאה רק להפיג מרירות היי"ש וטפלה לו.
 » **אליה רבה** לכתחילה טוב שישתה מעט מהיי"ש קודם ששורה בו הפת, שיש לחוש שהפת עיקר.

אם שותה רק להעביר השמנונית שבפיו לא יברך שטפל לפת.

□ **היה הטפל חביב:**

היה הטפל חביב עליו נחלקו אם יברך עליו או שאף בזה נפטר בברכת העיקר (מ"ב סק"ה, שעה"צ סקט"ו):
 » **אגור בשם אור זרוע** יברך על הטפל החביב קודם העיקר, רמ"א הביא דעתו בשם יש אומרים.
 » **מגן אברהם גר"א ומשנה ברורה** לא יברך ופטר בברכת העיקר, והוכיחו שאף האור זרוע לא סבר כך ודברי האגור בדעתו הם לגירסא מוטעית. **לקמן** בסעיף זה באוכל טפל קודם העיקר כתבו האחרונים שאם הטפל חביב עליו יברך שהכל.

□ טפל הנאכל קודם העיקר:

הרוצה לשתות יין וקשה לו לשתות אליבא ריקנא, ומביאין לו מאכל שהוא ממתיק השתייה, כתב תרומת הדשן הואיל ונהנה מהמאכל קודם לא שייך לפוטרו בברכת העיקר שלאחריו אלא יברך על הטפל שהכל, להלכה נחלקו:

» **בית יוסף** מברך ברכתו הראויה, ויש לדמותו לאוכל מאכל פחות משיעור ברכה אחרונה שלא משתנית ברכתו הראשונה.

» **רמ"א** יברך שהכל על הטפל ואין חילוק מה ברכת העיקר. **הביאור הלכה** (ד"ה ואינו מברך) רצה לומר הרמ"א לשיטתו במרקחת פירות העשויה לרפואה שמברך עליה שהכל הואיל ועל כל פנים נהנה, לכן אוכל טפל הואיל ועל כל פנים נהנה יברך שהכל, ודחה שדווקא מרקחת שאין רגילות בריאים לאוכלה ברכתה שהכל, אך דבר הרגיל לאכילה ועכשיו אוכלו אין ראייה שיברך שהכל.

» **מגן אברהם** חילק אם העיקר הוא משקה ואוכל מאכל לפניו, יברך על המאכל שהכל הואיל וזו ברכת העיקר, אך אם העיקר הוא דבר שברכתו אינה שהכל כגון יין יברך על הטפל ברכתו הראויה.

» **משנה ברורה** (סק"י, שעה"צ סקכ"ד) לכתחילה טוב להימנע לגמרי מלאכול העיקר קודם הטפל אף כשהעיקר שהכל, שיש פוסקים המסכימים כבית יוסף שתמיד יברך ברכתו הראויה. היה הטפל חביב לו יברך עליו ברכתו הראויה (מ"ב סקי"א).

סעיף ב

מרקחת שמניחין על ריקין דקים, אותם ריקין הוו תפילה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול להם.

מרקחת שמניחים על ריקים

כתב הכל בו מרקחת שמניחין על ריקין דקים, אותם ריקין הוו תפילה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול להם **וכן פסק שלחן ערוך**. כתב המשנה ברורה (סקי"ג) אם רוצה לאכול הרקיקין כגון מה שנוהגים להניח מרקחת על דובשנין, יברך על הרקיקים.

סימן ריג – שיצא אם מוציא אחרים

סעיף א

על כל פירות ושאר דברים, חוץ מפת ויין, אם היו האוכלים שנים או יותר, אחד פומר את חברו אפילו בלא הסיבה, מיהו ישיבה מיהא בעי, ודווקא פת ויין בעי הסיבה. ולדידן הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו. ולפי זה לדידן דלית לן הסיבה אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים, דבישיבה אפילו פת ויין אחד מברך לכולם. ושלא בישיבה, בשאר דברים נמי כל אחד מברך לעצמו. והא דאמרינן דאחד מברך לכולם בשאר דברים חוץ מן הפת, הני מילי בברכה ראשונה. אבל בברכה אחרונה צריכין ליחלק וכל אחד מברך לעצמו, דאין זימון לפירות. הגה: ויש אומרים דכלל הדברים חוץ מפת ויין לא מהני הסיבה, והא דהין ישיבה לדידן (בית יוסף סימן קע"ד בשם הראב"ד). ולכן נהגו עכשיו צפירות, שכל אחד מברך לעצמו.

לפטור בברכה ראשונה ואחרונה

□ לפטור חברו בברכה ראשונה:

משנה ברכות (מב.) "היו יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן", מבואר שצריך הסיבה כדי לצאת ידי חובה. ובגמרא "אמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה, אבל יין לא בעי הסבה ור' יוחנן אמר אפילו יין נמי בעי הסבה (רב סבר שרק פת צריכה הסיבה אך שאר דברים ויין לא צריכים הסיבה, ר' יוחנן סבר שיין דינו כפת וצריך הסיבה ורק שאר דברים אינם צריכים). איכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה, ורבי יוחנן אמר אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה (איכא דאמרי סברו שפת צריך ומועיל הסיבה אך שאר דברים כלל לא יועיל, ורב החמיר שיין כשאר דברים שלא יועיל הסיבה, ור' יוחנן סבר שאף יין יועיל)". **מבואר** פת לכולי עלמא מועיל וצריך הסיבה, שאר דברים מחלוקת בין לישנא קמא לבתרא אם מועיל הסיבה, ללישנא קמא מועיל ללישנא בתרא לא מועיל, ונחלקו רב ור' יוחנן אם יין כפת או כשאר דברים ומחלוקתם מתפרשת כל לשון לפי עניינה. **כתבו** הראשונים היום שלא נהגו להסב, מועיל ישיבה כהסיבה.

נחלקו הראשונים, האם וכיצד מוציא ידי חובה בשאר דברים:

- » **ר' ירוחם וטור** הלכה כלישנא קמא ור' יוחנן פת ויין צריך הסיבה, אלא שהיום לא נהגו להסב ומספיק ישיבה להיחשב קביעות, שאר דברים אף שלא הצריכו בגמרא הסיבה ישיבה צריך, נמצא כל דבר פומר בישיבה.
- » **סמ"ג תוספות מרדכי ורשב"א** כלישנא בתרא ור' יוחנן הכל שווה פת יין ושאר דברים צריכים הסיבה, ומה שנקט ר' יוחנן יין הוא הדין שאר דברים, אך הואיל והיום נהגו להסב רק בפת רק פת פומר חברו אך יין ופירות אף אם ישב לא יועיל לפטור.

» הגהות מימוניות כדעת סמ"ק שיין ופירות צריך הסיבה ולא מועיל הואיל ולא נהגו היום להסב עליהם, והסתפקו בליל פורים ובליל הברית שנהגו לקבוע עצמם על היין ועל הפירות האם מועילה קביעות זו לפטור חברו.

» דרכי משה נהגו העולם כלישנא בתרא וכו' יוחנן, שרק ביין ופת מועיל הסיבה ושאר דברים לא מועיל, וכיום שלא נהגו להסב מספיק ישיבה לפטור פת ויין.

להלכה:

» שלחן ערוך כטור ור' ירוחם מתחילה בפת ויין שחשובים ודרך לאוכלם יחד היה צריך הסיבה שאז ניכר ונראה שדעתם לאכול ולהתחבר יחד (מ"ב סק"ד), ובשאר מיני אוכלים ומשקים ישיבה להראות מעט קביעות, והואיל ולא נהגו היום להסב מועיל ישיבה בכל הדברים, ובדיעבד מועיל אף בלא ישיבה (מ"ב סק"ה וסקי"ג). ועדיף שיברך אחד ויפטור השאר, משום ברוב עם הדרת מלך.

» רמ"א יש אומרים שרק בפת ויין מועיל הסיבה או ישיבה בזמנינו, ולכן בשאר דברים נהגו לא לפטור חברו אלא כל אחד מברך לעצמו. אם באו פירות בתוך הסעודה אחד מברך לכולם, מתוך שמועילה הסיבה לקביעות פת מועילה לשאר דברים (מ"ב סקי"א).

» ב"ח גר"א ועוד רק בפת מועיל הסיבה או ישיבה, הואיל והיום לא נהגו לקבוע על יין דינו כשאר דברים. כתב המשנה ברורה לדבריהם יהי תלוי במנהג המקומות.

» מנהג שהביא משנה ברורה אין מוציאים אחד את חברו באף ברכה, אף שבדבר המועיל לפטור יש הידור משום ברוב עם, משום שאין הכול בקיאים להתכוון ולהוציא (מ"ב סקי"ב).

□ לפטור חברו בברכה אחרונה:

בגמרא חולין (קו). "אמר רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמיה דרבי אמי ורבי אסי אייתו לקמייהו כלכלה דפירי ואכלו ולא משו ידיהו, ולא יהבו לי מידי, וברוך חד חד לחודיה. שמע מינה תלת וכו' ושמע מינה אין מזמנין על הפירות וכו'". מבואר שבברכה אחרונה אין מצטרפים לפטור אחד את חברו, ורק ברכה ראשונה שכל אחד מרוויח שעל ידי כן מותר לאכול וליהנות מצטרפים.

וכן פסק שלחן ערוך בברכה אחרונה צריכים לחלק וכל אחד מברך לעצמו, אפילו קבעו יחד לא מהני לזה, ובדיעבד שכיוון יוצא אף בלא קביעות כלל, וכן אם אינו יודע לברך אפילו לכתחילה יוצא בברכת חברו (מ"ב סק"ט). היום שמולזלים המון העם בברכה אחרונה ובפרט במעין שלוש, כתבו הפוסקים שיכול אחד להוציא את כולם, ומכל מקום טוב שיאמרו עם המברך מילה במילה (מ"ב סק"ט).

סעיף ב

אין המברך מוציא אחרים אלא אם כן יאכל וישתה עמהם, ואז יוצאים בשמיעתן שמכווניהן אליו, אפילו לא יענו אמן.

תנאים לצאת בברכה

□ מקור לדין שומע כעונה:

בגמרא סוכה (לח): "אמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא מניין לשומע כעונה, דכתיב את אשר קרא, וכי יאשיהו קראן והלא שפן קראן, דכתיב ויקראהו שפן לפני המלך אלא מכאן לשומע כעונה".

□ מקור שצריך המברך שיאכל וישתה עמהם:

בגמרא ראש השנה (כט): "תני אהבה בריה דר' זירא כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא, חוץ מברכת הלחם וברכת היין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא". מבואר ברכות הנהנין לא מוציא אם לא אוכל ושותה עמהם וכן פסק שלחן ערוך אין המברך מוציא אחרים אלא אם כן יאכל וישתה עמהם. אם בירך בכונה לאכול או לשתות ונפל או נאבד, מבואר לעיל סימן ר"ט שמועילה ברכתו להוציא אחרים, ועל כן יכול לאכול על סמך ברכתו גם מה שלא היה בדעתו בשעת הברכה (מ"ב סקט"ו).

■ ברכת המצוות:

בברכות המצוות מוציא אף שיצא הואיל וכל ישראל ערבין זה לזה ויש חיוב עליו שיצא חברו, מה שאין כן בברכות הנהנין אף אם לא חברו לא יודע לברך אין על המוציא חיוב (מ"ב סקי"ד). בברכת המצוות לכתחילה עדיף שאחד יברך לכולם, הואיל וברוב עם הדרת מלך (מ"ב סקי"ז).

□ מקור שיוצאים אף אם לא ענו אמן:

בגמרא ברכות (מה): "אמר ר' יוחנן שנים שאכלו כאחת אחד מהן יוצא בברכת חברו והוינן בה מאי קא משמע לן תנינא שמע ולא ענה יצא". כתבו הראשונים השומע יוצא אף אם לא ענה אמן, כמבואר בגמרא כאן ובעוד מקומות וכן פסק שלחן ערוך יוצאים בשמיעתן שמכוונים אליו, אפילו לא יענו אמן. לכתחילה יש לענות אמן, שמלבד המצווה לענות אמן על כל ברכה ששומע, עוד יש חיוב לענות על ברכה שיוצא בה להורות בפועל שמסכים (מ"ב סקי"ז). כתב הרא"ש באופן שאין המברך חייב באותה ברכה אך אינה לבטלה, חייב העונה לענות אמן בשביל לצאת ידי חובה.

סעיף ג

אין יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה, אפילו יענה אמן, אלא אם כן שמעה מתחילתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה ידי חובתו והמברך נתכוון גם כן להוציאו ידי חובתו.

כוונה לצאת ידי חובה, שמיעת כל הברכה**□ מקור שצריך כוונה לצאת ידי חובה:**

בגמרא ראש השנה (כט.) "תא שמע נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע נתכוון משמיע ולא נתכוון שומע, לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע". מבואר שצריך כוונה לצאת ידי חובה. כתב הבית יוסף דין זה תלוי מחלוקת אם מצוות צריכות כוונה, למצריכים כוונה לא יצא עד שיכוון לחולקים אין צריך כוונה.

להלכה פסק שלחן ערוך צריך כוונת שומע ומשמיע, כתב המשנה ברורה (סקי"ח) משמע אף בברכות דרבנן.

□ מקור שצריך לשמוע כל הברכה:

בגמרא ברכות (נג.) "למימרא דישראל אף על גב דלא שמע כולה ברכה עונה, וכי לא שמע היכי נפיק אמר חייא בר רב בשלא אכל עמה". מבואר כל שלא שמע כל הברכה לא יכול לצאת ידי חובה, וכן פסק שלחן ערוך אין יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה אפילו יענה אמן, אלא אם כן שמעה מתחילתה ועד סופה. אף מילת 'ברוך' חייב לשמוע הואיל והיא ממטבע שטבעו חכמים בברכה, אך אם חיסר תיבה שאינה מעיקר הברכה ושורשה יצא (מ"ב סקי"ט שעה"צ סק"ב).

סימן ריד – בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות

סעיף א

כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה. ואם דילג שם או מלכות, יחזור ויברך. ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם, לבד, צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות.

הזכרת שם ומלכות

□ מקור ודין הזכרת שם ומלכות:

בגמרא ברכות (מ:) "אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ורבי יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אמר אביי כוותיה דרב מסתברא דתניא לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי, לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואילו מלכות לא קתני, ור' יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו". מבואר לרב אין מלכות מעכבת ומספיק אם אמר שם ה', ולר' יוחנן צריך שיזכיר גם מלכות. נחלקו כמי הלכה:

» ר"י יש להסתפק אם אביי שהצדיק דברי רב התכוון לפסוק כמותו הפוך מהכלל שהלכה כר' יוחנן ומי שלא אמר מלכות יצא, או שמא מכך שאמר רק 'מסתברא' ולא 'הלכתא' יש לומר שלא התכוון לפסוק כרב וממילא הלכה כר' יוחנן וחייב לומר שם ומלכות.

» ר' האי ורמב"ם הלכה כר' יוחנן וצריך שיאמר שם ומלכות.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כר' האי ורמב"ם ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה ויחזור ויברך, ואף בברכה ארוכה אם דילג שם ה' בחתימה מעכב (מ"ב סק"ה). מילת 'אתה' אינה מעכבת (מ"ב סק"ג). בשם ה' מספיק שאמר ה' או אלהינו, או אחד משמות שנכתבים ואינם נמחקים (מ"ב סק"ד שעה"צ סק"ג). ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך הואיל ונמשכת אחר הברכה הקודמת (מ"ב סק"ב).

■ דילג מילת 'העולם':

כתבו תוספות גם אם החסיר תיבת 'העולם' לא יצא שהיא בכלל מלכות, להלכה נחלקו (מ"ב סק"ו, באה"ל ד"ה ואפילו):

» **שלחן ערוך** לא יצא כתוספות.

» **אבן העזר** הוכיח שיש חולקים ופסק שיצא.

» **ביאור הלכה** אם לא הזכיר כלל לא יצא, אך אם הזכיר 'המלך' והשמיט 'העולם' מוכח מהירושלמי שהביא פסוק ארוממך אלהי המלך שיצא.

■ **דוגמאות להזכרת מלכות:**

בברכת אבות בשמונה עשרה, מה שמזכיר האל הגדול ועוד שאומר אלהי אברהם וכו' נחשב מלכות, בברכת מעין שבע מה שאומר האל הקדוש מועיל, וכן בברכת המחזיר נשמות בברכות השחר, מועילה מילת 'אלהי נשמה'.

□ **מתי עובר בלא תשא:**

ברכה בלא מלכות עובר בלא תשא, ברכה בלא שם לא עובר הואיל וכתוב לא תשא את שם ה'.

סימן רטו – עניית אמן אחר הברכות

סעיף א

אין עונה אמן אחר ברכותיו, אלא אחר שתי ברכות או יותר שהם סוף ברכות. ונהגו לענות אמן אחר יהללוך ואחר ישתבח. הגה: ויש אומרים שאין עונין אמן רק אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, כן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות. (תוספות ומרדכי ריש פרק שלשה שאכלו ומהרי"ק שורש ל"א) ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללוך וישתבח, יענה גם כן אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד (בית יוסף סימן נ"א).

עניית אמן אחר ברכת עצמו

□ מחלוקת בביאור הגמרא מתי עונה ומתי מגונה:

בגמרא ברכות (מה): "תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה, לא קשיא הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות". העונה במקום שלא צריך משמע שלא עשה איסור אלא רק מגונה, אך אם הפסיק בין הברכה לאכילה עשה איסור וחוזר ומברך (מ"ב סק"א). העונה אז על ברכת חברו נחלקו אם חוזר ומברך, שעה"צ סק"ב). להלכה נחלקו מתי עונה אמן על ברכותיו:

- » תוספות ומרדכי נהגו העולם לענות רק אחר בונה ירושלים, להיכר שהראשונות חיובם מדאורייתא וברכת הטוב והמטיב היא מדרבנן.
- » רב יהודאי רב האי בה"ג רש"י ור' יונה הגמרא דיברה בברכה ראשונה, אך בכל ברכה אחרונה עונה.
- » סמ"ג ורמב"ם שתי ברכות ויותר עונה כגון סיום שמונה עשרה.
- » רא"ש וטור לביאור מהר"ם בן חביב בשתי ברכות ויותר עונה, אך אין צריך שיהיו מחוברות ממש אלא כל שאסור להפסיק בדיבור באמצע נחשב סמוכות, לכן עונים אחר ישתבח והלל והשומר את עמו ישראל בערבית וכן בערבית של שבת, ובגאל ישראל שחרית לא עונים שלא יהא הפסק בין גאולה לתפילה.

להלכה:

- » שלחן ערוך הלכה כרא"ש רק שתי ברכות ויותר, וכן אחר יהללוך וישתבח הואיל ואסור להפסיק בדיבור, כתב רמ"א לדבריו יש לענות אחר שומר עמו ישראל בערבית כמבואר בבית יוסף. אף שיש ברכת יראו עינינו אחריה אינה שייכת לברכות קריאת שמע (מ"ב סק"ה). שתי ברכות ראשונות של שמע אינם סילוק העניין ולא עונה אחריהם (מ"ב סק"ב).
- » רמ"א כתוספות ומרדכי רק אחר בונה ירושלים.

סעיף ב

השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע כולה מתחילתה ועד סופה, אף על פי שאינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמן. אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי או תינוק, או היה גדול ושינה ממטבע הברכות, אין עונין אחריו אמן. גה: ועונין אמן אחר עכו"ם, אם שמע כל הבכרה מפיו (הר"י פרק אלו דברים).

עניית אמן

□ כמה ישמע מישראל ויתחייב לענות:

בגמרא יומא (לז). "תניא רבי אומר 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו' אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גודל". נחלקו הפוסקים כמה ישמע מהברכה של ישראל כדי לענות אמן (מ"ב סק"ו, באה"ל ד"ה שלא שמע, שעה"צ סק"ו וסק"ז):

» תלמידי ר' יונה רא"ש ור' ירוחם שם השם וסוף הברכה.

» רש"י אור זרוע שיטה מקובצת ורמב"ם רק סוף הברכה.

» ריא"ז אפילו לא שמע הברכה כלל.

» שלחן ערוך על פי דבריו לעיל סימן קכ"ד כל שידוע איזו ברכה היא עונה אף שלא שמע כלל אפילו החתימה (באה"ל ד"ה מתחילתה). ואם רוצה לצאת ידי חובה חייב שישמע כל הברכה (מ"ב סק"ז).

■ ביאור מדוע חייב שישמע מהברכה:

הקשה הביאור הלכה (ד"ה שלא שמע) לעיל סימן קכ"ד ביארו מה שבאלכסנדריא היו עונים אמן על הנפת סודרים בלי שמיעת הברכה מותר הואיל וידוע על איזו ברכה עונה, ולפי זה קשה מדוע הצריכו מהראשונים כאן שישמע חלק מהברכה. וביאר (א) לרש"י אפשר שמה שהצריך שישמע הוא לאו דווקא, אלא רק שעל ידי זה ידע איזו ברכה הוא עונה כמנהג אלכסנדריא, וכתב לולי דמסתפינא אף לדעת הרא"ש הדין שיכול לענות אם יודע איזו ברכה, ומה שכתב שישמע שם השם הוא רק לומר שבכותי לא מועיל אף שמיעת שם השם. (ב) מה שכתב הרא"ש שישמע שם השם וחתימה הוא כדי שיהיה חיוב לענות, אך לענין שלא תהיה אמן יתומה מועיל ידיעה אף בלי שמיעה.

■ אמן היא חובה ולא רשות:

חייב לענות אמן אחר ישראל המברך ואינו רשות וכן פסק שלחן ערוך. במדרש מובא כששומע חברו מתפלל או מברך לישראל חייב לענות אמן, ומזה פשט המנהג לענות אחר הרחמן שבברכת המזון (מ"ב סק"ט).

□ עניית אמן אחר גוי וכותי:

משנה ברכות (נא): "עונין אמן אחר ישראל המברך, ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה", ובגמרא "אמר חייא בר רב בשלא אכל עמהן". בירושלמי ברכות (פרק ח הלכה ח) "תנא גוי שכירך את השם עונה אחריו אמן". מבואר החיוב לענות אמן לקיים הבו גודל לאלהינו, ועוד החילוק בין ישראל לכותי שחייב שישמע כל הברכה ממנו, וכן דברי הירושלמי שעונים על ברכת גוי.

נחלקו מה הדין בשומע ברכה מגוי, והאם דין כותי היום הוא כמו שהיה בתחילה:

» רא"ש וטור גוי עונה אף אם שמע חצי ברכה, שאין דרך גוי כשמברך לכוון לעבודה זרה, כותי לא עונה עד שישמע כל הברכה. מה שאמרו שעשו הכותים כגוים, לא להקל שאפשר לענות אחריהם אלא להחמיר בשאר דברים.

» רמב"ם בתחילה היה הדין אחר גוי לא עונה אחר כותי כן, אחר שגזרו על כותי שדינם כגוים לא עונה אחריהם כלל. בית יוסף כתב הטור השמיט בגרסת הרמב"ם גוי והזכיר רק כותי, אך ברמב"ם עצמו מובא גם גוי.

» ר' יונה גם גוי וגם כותי דינם שווה אם שמע כל הברכה עונה אחריהם, אף שהגוי לא יודע מהו שם ה' וסבור שהוא עבודה זרה, הרי כוונתו לשבח את ה'.

להלכה:

» שלחן ערוך כרמב"ם אף אם שמע כל הברכה לא יענה (מ"ב סק"י), והשמיט הדין בגוי.

» רמ"א הוסיף כר' יונה שגוי עונה אם שמע ממנו כל הברכה^{יט}.

סעיף ג

והא דאין עונין אמן אחר תינוק, דווקא בשעה שלומד הברכות לפני רבו, שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתקנן ואף על פי שהם מברכין לבטלה בשעת הלימוד. אבל בשעה שהם מברכין לפטור את עצמן, כיון דבני חינוך הם עונים אחריהם אמן. וכן בשעה שאומרים ההפטר בהבית הכנסת.

עניית אמן אחר קטן

□ קטן המברך מתי עונים אחריו ומתי אסור:

בגמרא ברכות (ג): "בעי מיניה שמואל מרב מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן, אמר ליה אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין, והני מילי בדלא עידן מפטריהו, אבל בעידן מפטריהו עונין". נחלקו הראשונים מה הכוונה 'עידן מפטריהו' שעונה אמן על ברכת קטן:

^{יט} יש הרבה נקודות לא ברורות שרק אחרי בירור גדול נגיע אליהם. גם הדין של קטן הממשיך בסעיף הבא לא מובא, גם הדין של אפיקורוס.

- » **רא"ש וטור בשם יש מפרשים** מדבר על אמן באמירת קדיש שבסוף הלימוד ולא על ברכות.
- » **ראב"ד** כשמברכים הקטנים על מאכל או משקה לפטור עצמם עונים, הואיל וחייבים בברכה מדין חינוך, ומה שלא עונה הוא בשעה שמתלמדים.
- » **רש"י** מדבר על ברכות התורה והנביא בשעה שעומדים לקרוא ההפטרה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כראב"ד וכרש"י, אין עונים אחר הקטן כשלומד לברך שאין שייך לומר אמן לאמת ולקיים דברי המברך שאין שם ברכה על זה (מ"ב סק"ג), עונים אחר קטן כשמכוון לפטור עצמו בברכה וכשעולה לקרוא ההפטרה. וקודם שהגיע לחינוך לא יענה אחריו (מ"ב סק"ז).

■ ההיתר ללמד קטן:

קטן שצריך ללמדו מותר לומר לו הברכות עם שם ה', אבל גדול כשלומד הלכות ברכות לא יאמר שם ה', ורק אם אומר פסוקים שיש בהם הזכרת השם מותר לאומרם כצורתם עם שם ה' (מ"ב סק"ד).

סעיף ד

כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשווא, והרי הוא כנשבע לשווא ואסור לענות אחריו אמן.

ברכה שאינה צריכה

□ חומר ברכה שאינה צריכה:

כתב הרמב"ם והעתיק השלחן ערוך לשונו, המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשווא וכנשבע לשקר ואסור לענות אחריו אמן. **יש ראשונים** שחלקו עליו שרק כאשר מזכיר שם ה' סתם עובר ציווי 'את ה' אלהיך תירא', אך אם מזכיר דרך שבח בתוך ברכה איסורו רק מדרבנן.

■ ספק ברכות להקל:

אף החולקים על הרמב"ם מודים לכלל ספק ברכות להקל בכל ברכה שאינה דאורייתא, ואסור לחזור ולברך, ואף אם יש כמה ספיקות לחומרא לא יברך, כגון אכל בריה ומסופק אם יש בה שיעור כזית, שיש לומר אף אם אכל פחות מכזית שמא מברכים על בריה בכל שהוא (מ"ב סק"כ).

■ **פרטי איסור הזכרת השם:**

האיסור הוא אף שבירך כסדר, וכל שכן אם הזכיר שם ה' לבטלה. ולא דווקא שם הוי"ה אלא אף שאר השמות בכלל האיסור, והוא הדין אם הוציא שם שמים בלשון לע"ז לבטלה (מ"ב סקי"ט).

■ **דוגמאות לברכה שאינה צריכה:**

א) מברך על מאכל באמצע הסעודה אף שנפטר בברכת המוציא, זו ברכה שלא לצורך כלל. **ב)** שולחנו ערוך לפניו ודעתו לילך ליטול ידיו ולאכול, ולוקח קודם הנטילה ומברך על דברים שדעתו לאוכלם בתוך הסעודה. **ג)** יש לפניו שני דברים שיכול לפוטרם ברכה אחת והוא מברך על כל אחד. **ד)** מפסיק בין ברכה לעשייה וגורם שתתבטל הברכה הראשונה לגמרי (מ"ב סקי"ח, שעה"צ סקי"ח).

■ **השומע חברו מזכיר שם שמים:**

כתב אליה רבה בשם ספר חסידים אם תשמע חברך מזכיר שם שמים אל תפסיקהו כדי שלא ישתוק מלהמשיך ויגרם שמוציא שם שמים לבטלה, אך אם הזכיר לקלל חברו תפסיקהו שלא יחטא כשיקלל (מ"ב סקי"ט).

□ **לענות אמן אחר ברכה לבטלה:**

פסק שלחן ערוך השומע ברכה לבטלה לא יענה אחריה אמן, דלא גרע מקטן המברך להתלמד שלא עונים אחריו אף שלא עשה איסור, כל שכן זה שבירך באיסור (מ"ב סקכ"א).

■ **לענות אמן אחר ברכה השנויה במחלוקת:**

השומע ברכה מחברו שיש דעה שאינה לבטלה, אף שאינו חייב לענות אמן אין איסור אם עונה (באה"ל ד"ה ואסור).

סימן רטז – דיני ברכת הריח

סעיף א

אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח, אבל לאחריו אין צריך לברך כלום.

ברכה על ריח

□ מקור וחיוב ברכה על הריח:

בגמרא ברכות (מג:) "אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח".

וכן פסק שלחן ערוך אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך, הברכה צריכה להיות קודם שמריח שיהא עובר לעשייתו, ואם לא בירך והריח בלי ברכה ונוצר אחר כך הפסיד ברכתו (מ"ב סק"ג), אבל אחר שהריח אין צריך לברך כלום הואיל והנאה מועטת היא. על הנאה קול לא מברכים הואיל ואין בו ממש, וכן על רחיצה לא מברכים הואיל ולא נכנס לגופו (מ"ב סק"ד).

□ יקדים אכילה לריח:

היו לפניו שתי ברכות אחת של טעם ואחת של ריח, יקדים לברך על של טעם הואיל וההנאה נכנסת לגופו והיא חשובה, ואחר כך יברך על הריח (מ"ב סק"ד).

סעיף ב

אם זה שיוצא ממנו הריח עץ או מין עץ, מברך בורא עצי בשמים. ואם הוא עשב, מברך בורא עשבי בשמים. ואם אינו לא מין עץ ולא מין עשב, כמו המוסק, מברך בורא מיני בשמים. ואם היה פרי ראוי לאכילה, מברך: הנותן ריח טוב בפירות. והני מילי בשנמלו להריח בו או לאכלו ולהריח בו, אבל אם נמלו לאכלו ולא נתכוון להריח בו, אף על פי שהוא מעלה ריח טוב אינו מברך. ועל כולם, אם אמר: בורא מיני בשמים, יצא. הילכך על כל דבר שהוא מסופק בו, מברך בורא מיני בשמים. על אגוז מוסקאט"ה ועל קניל"ה וקלא"יו וכל בשמים שהם לאכילה, מברך שנתן ריח טוב בפירות.

מיני ברכות הריח

□ מיני ברכות על הריח:

בגמרא ברכות (מג.) ריח היוצא ממין העץ מברך עצי בשמים, היוצא מעשב מברך בורא עשבי בשמים, היוצא מדבר שאינו לא עץ ולא עשב מברך מיני בשמים, היוצא מפירות מברך הנותן ריח טוב בפירות.

□ ברכת הנותן ריח טוב בפירות:

בגמרא ברכות (מג.) "אמר מר זוטרא האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות". וכן פסק שלחן ערוך אם היה פרי ראוי לאכילה, מברך: הנותן ריח טוב בפירות.

■ תנאי לברכת ריח טוב בפירות, שנטלו להריח בו או לאוכלו ולהריח:

פסק שלחן ערוך הדין שמברך הוא כשנטלו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו, אבל אם נטלו לאכול ולא נתכוון להריח בו, אף על פי שהוא מעלה ריח טוב אינו מברך, וכן מבואר לקמן סימן קי"ז (באה"ל ד"ה כשנטלו) והוא הדין שמן מבושם הבא לאכילה לא יברך עליו (באה"ל ד"ה אף על פי).

כתב הגר"א רש"י ותוספות חלקו על הרא"ש בהלכה זו והלכה כדבריהם, נחלקו האחרונים בביאור דברי הגר"א (באה"ל ד"ה או לאוכלו וד"ה ולא נתכוון):

» **דמשק אליעזר** הגר"א סבר שנחלקו אם מברך כשנטלו גם לאכול וגם להריח, לדעת רש"י ותוספות אם נטלו לאכול ולהריח לא יברך והרא"ש סבר שיברך ופסק הגר"א כרש"י ותוספות.

» **ביאור הלכה בביאור הגר"א** כשלקח על דעת שניהם לכולי עלמא מברך, ונחלקו אם לקח על דעת לאכול לבד ונמלך להריח לרש"י ותוספות לא יברך לרא"ש יברך ופסק הגר"א כרש"י ותוספות. ומיהו אתרוג של מצווה שעיקרו למצווה וכן פת לכולי עלמא לא מועיל אם נטלו גם לריח, וצריך שכוונתו תהיה רק לריח.

» **ביאור הלכה** השלחן ערוך העתיק לשון הרא"ש ויש להסתפק שמא כלל לא חלק הרא"ש ומודה שלא מועיל לכוון להריח אחר הנטילה, אך מלשון השלחן ערוך שסיים 'אף על פי שהוא מעלה ריח טוב' ולא נקט 'אף שמכוון עכשיו להריח' משמע שאם יתכוון להריח כן יברך.

לסיכום: נמצא ג' אפשרויות, (א) נטל להריח לכולי עלמא מברך, (ב) נטל לאכול ולהריח נחלקו אם סבר הגר"א שהוא מחלוקת, (ג) נטל לאכול ונמלך גם להריח הסתפק הביאור הלכה אם הוא מחלוקת.

■ **תנאי לברכת ריח טוב בפירות שאוחז בידו:**

ברכת הנותן ריח הוא רק כשאוחז הפרי בידו, הואיל ועיקרו לאכילה לא מועיל מה שנמצא לפניו ונהנה מהריח (באה"ל ד"ה כשנטלו).

■ **נוסח הברכה:**

נחלקו אם הנוסח הנכון הוא בלשון עבר או עתיד (מ"ב סק"ח):

» **שלחן ערוך** הנותן.

» **אליה רבה** אשר נתן.

□ **ברכת על פירות הנאכלים על ידי תערובת:**

בשמים הנאכלים, כתב מהר"ם על אגוז מושק"ט מברך נותן ריח טוב בפירות. ריח קנה וקינמון מחלוקת:

» **מהר"ם** עצי בשמים הואיל ואינם עיקר הפרי.

» **רא"ש** נותן ריח טוב בפירות הואיל ועיקרם עומד לאכילה.

» **אגור בדעת ר' משה מקוצי** מיני בשמים.

» **בית יוסף בדעת ר' משה מקוצי** כוונתו לדבר המסופק מה ברכתו ולא על ברכת קנה וקינמון.

להלכה:

נחלקו להלכה בסוגי בשמים שונים (מ"ב סק"ד סקט"ז, שעה"צ סק"י):

» **שלחן ערוך** כל בשמים שהם לאכילה כגון אגוז מושק"ט ציפורן וקינמון.

» **חיי אדם** קינמון וציפורן יש להסתפק אם יברך כדין פרי, שהרי אינם נאכלים לבד.

פלפל אנגלי הורה שיברך מיני בשמים, והסכים עימו בשעה"צ.

» **משנה ברורה** הספק הוא רק בציפורן הואיל ומפורש שאוכל ציפורן ללא תערובת לבד יברך שהכל.

□ **ברכת המוס"ק:**

בגמרא ברכות "אמר רב כל המוגמרות (מוגמר היינו שמניח בשמים על גחלים כדי שיעלה עשנם המבושם) מברכין עליהן בורא עצי בשמים, חוץ ממוס"ק שמן חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים".

הטור כתב בושם המוס"ק יש אומרים שהוא מין זיעת חיה, והנכון שיש חיה שיש לה כמין חטוטרט בצווארה ומתקבץ שם תחילה כמין דם ואחר כך מתייבש ונעשה ממנו מוס"ק.

■ **האם מוס"ק מותר באכילה:**

נחלקו אם יש לאסור הוסק הואיל ומתחילה היה דם:

» **רמ"ה** אסור באכילה שתחילתו דם.

» ר' יונה מותר דפירשא בעלמא הוא, אף שמתחילה היה דם עכשיו, וראיה מאיסור שנפל לדבש ונימוח ונעשה כדבש מותר אף שמתחילה היה איסור. הרא"ש פקפק בראיית ר' יונה מדבש, וכתב שראייתו צריכה ראיה.

להלכה:

- » ט"ז פרי חדש ואליה רבה מותר.
» פרי מגדים יש לסמוך להקל לכתחילה לתת בתבשיל שיש בו ששים.

❑ להריח דבר האסור באכילה:

כתב הביאור הלכה (ד"ה המוס"ק) יש ללמוד שדבר האסור באכילה מותר להריח בו ואין לחוש שיבוא לאוכלו, שהרי מוס"ק אסר רמ"ה לאוכלו ומותר להריח בו. כל ההיתר הוא רק באיסור שעיקרו עומד לריח, אך אם עיקרו עומד לאכילה אסור להריח בו שמא יאכל ממנו, וכל שכן אם הוא דבר שיש בו קיוהא, שאם יריח ממנו ויתאווה לו יהא מותר להאכילו כדין עוברת שהריחה.

❑ המסופק מאיזה מין הריח:

- המריח ואינו יודע אם הוא מין עץ או מין אדמה או מין פרי, נחלקו מה יברך:
» שר מקוצי רמב"ם תוספות מרדכי וטור מיני בשמים.
» יש מפרשים שהכל.

להלכה:

- פסק שלחן ערוך** דיעבד שבירך על כולם מיני בשמים יצא, לכן במסופק יברך מיני בשמים.
אם בירך שהכל נחלקו אם יצא (מ"ב סקי"ג):
» חלק מהאחרונים יצא.
» מגן גיבורים לא יצא שאין זו מטבע שתיקנו על ריח רק לאכילה.

סעיף ג

על הוורד, ועל הקינמון שהוא עור הנדי, ועל מי הוורד, ועל הלבונה והמצטיכי וכיוצא בהם, בורא עצי בשמים.

ברכת בשמים הנאכלים ועיקרן לריח, הגדרת עץ בשמים

❑ מרקחת ורדים מי ורדים לבונה ומצטיכי:

- » רשב"א נותן ריח טוב בפירות.
» ראב"ד ורדים נותן ריח טוב בפירות, מי ורדים לבונה ומצטיכי מיני בשמים שאין עיקרם בא מהעץ אלא מהפרי שבתוכו.
» רמב"ם ורא"ש עצי בשמים שאין עיקרן לאכילה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרמב"ם ורא"ש על הוורד, ועל הקינמון שהוא עור הנדי, ועל מי הוורד בין שסחט ורד בין שיצא על ידי שריה (מ"ב סק"ט), ועל הלבונה והמצטיכי וכיוצא בהם, בורא עצי בשמים.

לקמן סעיף ו' הביא השלחן ערוך דעה שכל שמן מבושם מסונן מברכים עליו בורא שמן ערב ולא רק אפרסמון, הקשה השעה"צ (סק"ה) מדוע לא ציין השלחן ערוך בברכה על ריח שמן היוצא מהוורדים שלדעה זו מברכים נותן ריח טוב אם אין בשמן מעט מעלי הוורדים.

□ שושנים הגדלים בקרקע:

כתב הרא"ש שושנים הגדלים בקרקע מברך עשבי בשמים, ביאור הגר"א מצדד אם מוציא עליו מעצו ומתקיים משנה לשנה יברך עצי, והסתפק המשנה ברורה (סק"ז) אם כוונתו לחלוק.

□ גדר עץ לברכת עצי בשמים:

לעניין ברכות אכילה עץ מברך אם נשאר גם בחורף כמבאר לעיל סימן ר"ג, נחלקו מה גדר עץ לברכת עצי בשמים (באה"ל ד"ה עצי בשמים):

» **רא"ה** כל שהעץ קשה מברך עצי בשמים.

» **גאונים ארחות חיים ואבודרהם** כדין ברכת האכילה.

» **ביאור הלכה** קשה להכריע לכן יברך מיני בשמים כל שאין בו סימני אילן גמורים.

סעיף ד

על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב.

ברכת שמן אפרסמון

בגמרא ברכות (מג.) "אמר ליה רב חסדא לרב יצחק האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה וכו', אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן בורא שמן ערב". שמן אפרסמון הוא צרי בלשון המקרא וחותכין העץ ומקלפין אותו ויוצא ממנו שמן (מ"ב סק"ב), **וכן פסק שלחן ערוך** על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב, הטעם מפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב, בדיעבד שבירך עליו עצי בשמים יצא (מ"ב סק"ג).

לקמן סעיף ו' הביא השלחן ערוך יש אומרים קמא שברכת שמן ערב אינה מיוחדת לשמן אפרסמון אלא לכל שמן ערב מסונן (שעה"צ סק"ה).

סעיף ה

שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו: בורא עצי בשמים.

ברכה על ריח שמן זית

□ מקור ברכה על משחא:

בגמרא ברכות (מג.) "אמר ר' אדא בר אהבה האי כשרתא (שמן זית שעירב בו כמה מיני בשמים) מברכין עלויה בורא עצי בשמים, אבל משחא כבישא לא, ורב כהנא אמר אפילו משחא כבישא, אבל משחא טחינא לא, נהרדעי אמרי אפילו משחא טחינא". הלכה נפסקה כנהרדעי שמברך אף על משחא טחינא".

■ ברכה על שמן זית:

הרמב"ם ביאר משחא כבישא וטחינא הוא שמן זית כבוש או טחון וריחו נודף, ומברכים עליו עצי, וכן פסק שלחן ערוך שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו: בורא עצי בשמים. ולא יברך הנותן ריח טוב בפירות, שאין הריח בא מהפרי מעצמו אלא על ידי טחינה וכבישה. הוא הדין אם עשה שמן משאר פירות האילן מברך עליהם עצי, אך אם עשה מפירות שאינם גדלים על העץ מברך מיני בשמים (מ"ב סק"ה).

סעיף ו

שמן שבשמו כמו שמן המשחה, אם בעצי בשמים, מברך בורא עצי בשמים. ואם בעשבי בשמים, מברך בורא עשבי בשמים. ואם היו בו עצים ועשבים, מברך בורא מיני בשמים. ואם סיננו והוציא ממנו הבשמים, יש אומרים שמברך בורא שמן ערב, ויש אומרים שאינו מברך עליו כלל, דהוי ריח שאין לו עיקר. וכיון שספק הוא, נכון ליוהר מלהריח בו.

שמן מבושם בבשמים

□ ברכה על שמן מבושם על ידי בשמים:

בגמרא לעיל מבואר כשרתא פירוש שעירב כמה עצי בשמים בשמן, מברך בורא עצי בשמים, הרמב"ם גרס מיני בשמים והעמיד שמעורב בשמן עצי ועשבי, וכן פסק השלחן ערוך שמן שבשמו כמו שמן המשחה, אם בעצי בשמים, מברך בורא עצי בשמים. ואם בעשבי בשמים, מברך בורא עשבי בשמים. ואם היו בו עצים ועשבים, מברך בורא מיני בשמים. ודווקא שנשאר בשמן על כל פנים עיקר מן הבשמים כמבואר להלן (מ"ב סק"ל).

□ ברכה על שמן שסינן ממנו הבשמים:

אם סינן והוציא מהשמן כל הבשמים, נחלקו מה מברך עליו: » ר' חננאל לביאור הבית יוסף מברך בורא עצי בשמים.

י" יש בבירור מחלוקות בביאור הגמרא ולפיהם יוצאים דינים מסויימים ועוד חזון למועד. ובשעה"צ כ"ה בסוף דיבר בזה מעט, ועיין עוד שעה"צ סק"ח

- » **טור ביש אומרים קמא בטור בורא שמן ערב.**
- » **טור ביש אומרים בתרא כתב בית יוסף שהוא הרמב"ם** לא מברך כלל הואיל ואין עיקר הריח כדין כלים מוגמרים בעשן ריח טוב שאין מברכים עליהם.

להלכה:

- » **שלחן ערוך יש אומרים שמברך בורא שמן ערב** כדעה הראשונה בטור, ויש אומרים שאינו מברך עליו כלל כרמב"ם, דהוי ריח שאין לו עיקר. וכיון שספק הוא, נכון לזוהר מלהריח בו. אם יש לו בשמים אחרים, יברך עליהם עצי או מיני ויוצא גם על זה (מ"ב סקל"ב).
- » **משנה ברורה בשם אחרונים (סקל"ב)** מי שלא רוצה להחמיר על עצמו יכול לכתחילה להריח ולברך מיני בשמים כדעת הראב"ד, ועוד שאף החולקים מודים שברכת מיני מועילה בדיעבד (שעה"צ סקכ"ח). וצריך להזהיר מאותם הלוקחים ביום כיפור מיני בשמים מבושמים ולא מברכים עליהם כלל, ועוד שיש הנותנים מהם בבגד פשתן ועוברים על מוליד ריח (מ"ב סקל"ב).

■ החילוק בין שמן ערב כאן לשמן זית:

לדעה הראשונה שהביא השלחן ערוך שמברכים בורא שמן ערב על שמן מבושם מסונן, יוצא שאין זו ברכה מיוחדת לשמן אפרסמון מחמת מעלתו אלא ברכה לכל שמן ערב. כתב שעה"צ לדעה זו (סקכ"ה) אפשר שמודים בשמן זית שריחו נודף המוזכר לעיל בסעיף ה' שמברכים עליו עצי הואיל ואינו קולט ריח מדבר אחר אלא זה ריח הפרי, אך בברכה על ריח שמן היוצא מהוורדים לעיל סעיף ד' קשה מדוע לא ציין השלחן ערוך שלדעה זו מברכים נותן ריח טוב אם אין בשמן מעט מעלי הוורדים.

סעיף ז

סמלק וחילפי דימא, מברך בורא עצי בשמים. סמלק יש מפרשים רוסמארי"ן, ויש מפרשים יאסמי"ן, ויש מפרשים שהוא עשב שיש לו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין. וחילפי דימא, הוא שבולת נרד שקורין אישפי"ק.

סוגי עצי בשמים

□ ברכה על סמלק וחילפי דימא:

בגמרא ברכות (מג:) "אמר רב גידל אמר רב האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים, אמר רב חננאל אמר רב הני חילפי דימא מברכין עלייהו בורא עצי בשמים". חילפי דימא הוא שיבולת נרד וקרוי היום לבנדר, נחלקו בביאור סמלק:

» **רש"י** עשב שיש לו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין.

» **ר' יונה** עשב הקרוי רוסמארי"ן.

» ר' ירוחם עשב הקרוי יאסמי"ן.

להלכה:

» **פסק שלחן ערוך** סמלק וחלפי דימא מברך עליהם בורא פרי העץ, והביא ג' ביאורי הראשונים מה סמלק. אף שהקלח שלהם אינו קשה כעץ חשובים כעץ משום שמוציאים עליהם כשאר אילנות (מ"ב סקל"ג).

» **גר"א** ר' יונה שפירש רוסמארי"ן הוא על חלפי דימא ולא על סמלק (מ"ב סקל"ד).

■ **אזהרה לאיסור נתינת ריח במים:**

יש להיזהר לא לתת השיבולת נרד במים שנוטלים הכוהנים ידיהם ביום טוב, שהרי מוליד ריח במים, אף שהתיר האליה רבה לתת שמן במים הוא רק שמן ולא צמח בושם ממש (מ"ב סקל"ה שעה"צ סקל"א).

סעיף ח

סיגלי והם ויאול"ש, בורא עשבי בשמים.

ברכה על סיגלי – דודאים

בגמרא ברכות (מג): "אמר רב ששת הני סיגלי מברכין עליהו בורא עשבי בשמים". סיגלי הם מין דודאים הנזכר במקרא (מ"ב סקל"ד) וברכתם בורא עשבי בשמים **וכן פסק שלחן ערוך**.

סעיף ט

נרגיס, והוא חבצלת, ויש אומרים שהוא לירי"ו, אם גדל בננה, מברך בורא עצי בשמים. ואם הוא גדל בשדה, מברך בורא עשבי בשמים.

ברכה על נרגיס

□ **נרגיס תלוי של גינה או מדבר:**

בגמרא ברכות (מג): "האי נרקום דגנוניתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים". **מבואר** שיש חילוק בין אם הוא של גינה שעל ידי שמשקים אותו אף שעצו מתייבש בחורף נשאר הגזע לשנה הבאה, לבין של מדבר שמתייבש לגמרי, ולכן על של גינה מברך עצי ועל של מדבר מברך עשבי **וכן פסק שלחן ערוך** י"א.

■ מהו נרגי"ס:

נחלקו הראשונים איזה צמח מדובר:

» רש"י וטור חבצלת השרון.

» ר' יונה יש אומרים שהוא ליר' ירוחם צמח שיש בכל אחד שישה עלים לבנים.

להלכה:

פסק שלחן ערוך שני הביאורים.

סעיף י

היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, מברך על כל אחד ברכה הראויה לו. הגה: ואם זיכך על כולם מיני בשמים, יאכל (טור ריש הסיומן). ואם צריך להקדים של עץ לשל עשבי בשמים, עיין לעיל סיומן ר"א.

באו לפניו עצי עשבי ומיני קדימה ובדיעבד

□ עצי עשבי ומיני מה יברך וכיצד:

■ כיצד ינהג לכתחילה:

היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, נחלקו לכתחילה כיצד ינהג:

» טור מחלוקת, ר' עמרם הורה שיברך על כל אחד ברכה הראויה לו, אך מהרמב"ם

שדיבר כשהיו לפניו רק עצי ועשבי משמע שאם היו גן מיני יברך רק מיני ויפטור הכל.

» בית יוסף לא נחלקו לכולי עלמא לכתחילה יברך על כל מין בנפרד.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מברך על כל אחד ברכה הראויה לו.

■ נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה:

לכתחילה טוב שיקטום ויברך על כל אחד בנפרד, בדיעבד יכול לברך על הכול מיני בשמים (מ"ב סקל"ז).

■ דיעבד שבירך מיני על הכל:

לעיל סעיף ב' מבואר דיעבד שבירך מיני על הכל יצא, וכן כתב רמ"א כאן אם בירך מיני בשמים וכיוון על כולם יצא (מ"ב סקל"ח).

■ דיעבד שבירך על עצי עשבי או להיפך:

כתבו האחרונים ברכת עצי אינה פוטרת עשבי וכן עשבי אינה פוטרת עצי, הואיל ובעשבים לא נכלל עץ בשונה מברכת אדמה ועץ באכילה (מ"ב סקל"ט).

□ קדימה בברכות הריח:

היו לפניו עצי ועשבי, לעיל סימן רי"א נחלקו אם צריך להקדים פרי העץ לאדמה והוא הדין כאן, לשלחן ערוך שם מבואר שיברך על מה שירצה, והמשנה ברורה כתב שיקדים החביב ואם שניהם שווים יקדים העץ והוא הדין כאן (מ"ב סק"מ). היו לפניו עצי או עשבי ומיני יברך מיני בסוף, הואיל והיא כוללת יותר (מ"ב סק"ז).

סעיף יא

הביאו לפניו הדס ושמן להריח בהם, אם ברכותיהן שוות מברך על ההדס ופותר את השמן. ואם אינם שוות, מברך על ההדס תחילה.

חשיבות הדס משמן

□ ברכה על הדס קודמת לברכה על שמן:

בגמרא ברכות (מ:): "תנו רבנן הביאו לפניו שמן והדס בית שמאי אומרים מברך על השמן ואחר כך מברך על ההדס ובית הלל אומרים מברך על ההדס ואחר כך מברך על השמן. אמר רבן גמליאל אני אכריע, שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו, אמר ר' יוחנן הלכה כדברי המכריע". נחלקו הראשונים בגרסת הגמרא במה נחלקו בית שמאי ובית הלל:

» רא"ש מדובר שאין ברכות השמן וההדס שוות ונחלקו מה יקדים.

» רי"ף ורמב"ם מדובר שברכות השמן וההדס שוות ונחלקו אם יפטור.

אף שאמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל שהכריע הלכה כבית שמאי, כתבו הפוסקים הלכה כבית הלל.

להלכה:

פסק שלחן ערוך את שתי הדעות הואיל ולא נחלקו לדינא אלא רק בגירסא, אם הביאו לו שמן השווה לברכה להדס כגון שבישמו בעצי בשמים או שהיה שמן זית שריחו נודף (מ"ב סקמ"ב, שעה"צ סקל"ה) יברך על ההדס ופותר השמן, ויאחז ההדס בימינו והשמן בשמאלו כדין כל דבר שמברך עליו (מ"ב סקמ"ג^א). וכן אם אין הברכות שוות, כגון שבישמו בדבר אחר, מברך על ההדס תחילה. הטעם שההדס חשוב הואיל וריחו מעצמו ולא שקלט מדבר אחר, ואף שמן אפרסמון שריחו מעצמו חשוב פחות מהדס שהוא כביריתו וקיים בגופו (מ"ב סקמ"ה^א).

^א יש שעה"צ סקלו שציין מחלוקת ויש לעיין.

^א יש שעה"צ הביא בזה מחלוקת

▪ **ספק הביאור הלכה מה הדין לפוסקים קדימה באין ברכות שוות:**

לעיל סימן רי"א הובא מחלוקת אם באין ברכות שוות יש דין קדימה או לא, דעת השלחן ערוך שאין דין קדימה, ודעת המשנה ברורה ועוד פוסקים שיש קדימה לדבר החביב ואם שניהם חביבים לדבר החשוב. **הסתפק** הביאור הלכה כאן (ד"ה מברך) האם גם בברכת הריח של הדס ושמן לכתחילה יש להקדים החביב, ורק אם שניהם שווים בחביבות מקדים החשוב שהוא ההדס, או שכאן לכולי עלמא מקדים ההדס אף שהשמן חביב יותר, הואיל ומעלתו שקיים בגופו חשובה יותר ממעלת דבר חביב, והניח בצריך עיון.

▪ **האם מקדים ההדס אף לשמן אפרסמון:**

היה לפניו הדס ושמן אפרסמון שברכתו בורא שמן ערב, נחלקו אם ההדס קודם כמו בשמן מבושם (מ"ב סקמ"ד, ביאור הלכה ד"ה מברך):

- » **אליה רבה** אינו קודם הואיל ואף השמן איחו מעצמו ולא מדבר אחר.
- » **ביאור הלכה** ההדס קודם הואיל ובאפרסמון אין גוף העץ קיים.

□ **שמן אפרסמון ושמן מבושם:**

היה לפניו שמן אפרסמון שברכתו בורא שמן ערב, ושמן מבושם שברכתו עצי בשמים, יקדים השמן אפרסמון הואיל וריחו מעצמו ולא מדבר אחר (שעה"צ סק"מ).

סעיף יב

מברכין על המוגמר (פירוש בשמים שמשוימים על הגחלים להריח נהס) **משיעלה קיטור עשנו קודם שיגיע לו הריח, אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן.**

שעת הברכה על מוגמר

בגמרא ברכות (מג.) "אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו, אמר ליה רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארחה, אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל, אלא דעתיה למיכל הכא נמי דעתיה לארוחי".

פסק שלחן ערוך מברכים על המוגמר משיעלה קיטור עשנו, לא יאחר לברך אחר שמריח כדי שיהא עובר לעשייתו, ולא יקדים לברך קודם שיעלה העשן כדי שלא תהיה הברכה מרוחקת מההנאה, ובדיעבד יצא אם בירך אחר שהריח וכן אם בירך קודם כל שלא הפסיק (מ"ב סקמ"ז וסקמ"ח). המגמר להעביר הסירחון לא יברך (מ"ב סקמ"ו).

סעיף יג

המוגמר, אם הוא של עץ מברך בורא עצי בשמים. ואם של עשב, בורא עשבי בשמים. ואם של שאר מינים, בורא מיני בשמים.

סוג הברכה על מוגמר

בגמרא ברכות (מג.) "כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ ממושק שמן חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים".

פסק שלחן ערוך מוגמר מברך עליו כדין מה שהיה מברך על הבשמים, עצי עשבי או מיני. ואף שאין תופס המוגמר בידו לא מיקרי קודם דקודם הואיל ואינו חסר אלא שיריח ממנו ולא צריך שתהא לקיחה ביד (באה"ל ד"ה קודם).

□ האם צריך שיהיה עיקר מהבשמים קיים:

נחלקו האם על מנת לברך על מוגמר צריך שיהיה חלק מהבשמים קיים (באה"ל ד"ה משיעלה,

מ"ב סקמ"ט):

» מוכח מרש"י תוספות רמב"ם ועוד אף שאין ממשו קיים הואיל והריח בא מהבשמים.

» רא"ה רק אם עיקרו קיים מברכים עליו.

סעיף יד

המריח באתרוג של מצוה, מברך עליו. ויש אומרים שאינו מברך, לכך נכון שלא להריח בו. הגה: יש אומרים דהמריח צפת חס יס לו לצד שנתן ריח טוב צפת (אבודרהם) וצית יוסף סימן ל"ז בשם ארזות חיים, ויש אומרים לאין לצד עליו (בית יוסף), לכך אין להריח בו.

ברכה על אתרוג מצוה, ברכה על פת חמה

□ האם מברכים על אתרוג של מצוה:

נחלקו אם מברך על אתרוג מצוה הנותן ריח טוב בפירות, או שנחשב שהוקצה למצוותו:

» אבי עזרי מברך.

» רבנו שמחה לא מברך.

להלכה:

שלחן ערוך הביא דעת אבי עזרי בסתם ודעת רבנו שמחה ביש אומרים, וכתב נכון שלא להריח בו. הרוצה להריח בכל זאת, כתבו מגן אברהם וגר"א שלא יברך (מ"ב סקנ"ג).

■ מתי הורה ר' שמחה שלא יברך:

נחלקו בדעת ר' שמחה שסבר שלא מברכים על אתרוג מצוה האם הוא רק בשעה שנטלו למצוותו או כל ימי החג (ביאור הלכה ד"ה המריח):

» אליה רבה ונהר שלום כל ימי החג נחשב שהוקצה למצוותו.

» מגן אברהם בשם רש"ל רק בשעה שנטלו למצווה.

» ביאור הלכה קשה על סברת אליה רבה ונהר שלום מהמבואר בגמרא שמותר להריח באתרוג מצוה הואיל ולא הקצהו מריח אלא רק מאכילה, וכמו שבשאר ימות השנה

מברך על ריחו אף שעיקרו לאכילה הוא הדין בימות החג כשעומד למצווה. ומכל מקום כיוון שהרבה אחרונים מחמירים כדעת האליה רבה יש להימנע מלהריח בימות החג אף שלא בשעת הברכה.

» **יש מן האחרונים** שרצו ליישב סברת האליה רבה והנהר שלום, הואיל והאתרוג מוקצה לאכילה לא שייך לברך עליו נותן ריח טוב בפירות שאין בו מעלת פרי, ולברך עצי גם לא שייך משום שאינו פרי. **הביאור הלכה** כתב שאין זה מסתבר, ובפרט לפי דברי הרשב"א שאפשר להתנות באתרוג שלא יהא אסור באכילה בחג, מוכח שאין לומר שבטל ממנו שם פרי בגלל זה.

סימן ריז – ברכת הבשמים והמוגמר

סעיף א

הנכנס לחנותו של בשם שיש בו מיני בשמים, מברך בורא מיני בשמים. ישב שם כל היום, אינו מברך אלא אחת. נכנס ויצא נכנס ויצא, מברך על כל פעם. ודווקא שלא היה דעתו לחזור, אבל היה דעתו לחזור לא יברך.

הנכנס לחנות בשם

□ מקור ודין הנכנס לחנות בשם:

בגמרא ברכות (גג:) "הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד, נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם וכו', לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה". מבואר חנות של בשם נחשב שעשויים לריח שייקנו מהם, ויברך כל פעם שנכנס.

פסק שלחן ערוך הנכנס לחנות של בשם שיש שם כמה מיני בשמים מברך בורא מיני בשמים, אף שלעיל סימן רט"ז מובא שעדיף לברך על כל מין בושם כברכתו הראויה, כאן שמריח כולם בבת אחת לא שייך לברך על כל אחד בנפרד (מ"ב סק"ג).

■ יצא מהחנות ונכנס בחזרה:

פסק שלחן ערוך על פי הגמרא, ישב שם כל היום אינו מברך אלא אחת אף אם הסיח דעתו הואיל והריח עולה תדיר (מ"ב סק"ד, שעה"צ סק"י), נכנס ויצא נכנס ויצא או שיצא והלך לחנות של בשם אחר (מ"ב סק"ה) אם בשעה שיצא לא היה דעתו לחזור מברך כל פעם, אך אם היה דעתו לחזור לא יברך אפילו אם בחזרתו מריח בשמים אחרים (מ"ב סק"ז").

□ תנאים לברכה בחנות בשם:

■ אם צריך שיכוון להריח או גם אם מריח ממילא:

נחלקו הפוסקים האם צריך שיכוון להריח או שגם אם עולה הריח מאליו מברך (מ"ב סק"ב, שעה"צ סק"ג וסק"ד):

» ט"ז ומעשה רוקח דווקא מתכוון.

» ב"ח אליה רבה משנה ברורה ועוד אף באינו מתכוון כל שעשוי לריח מברך עליו, ומה שמבואר לעיל רט"ז סעיף ב' המריח פרי צריך שיכוון להריח ולא מועיל ממילא, הוא משום שפרי עיקרו לא עשוי לריח אלא לאכילה, אך כאן הם בשמים גמורים.

■ **האם החנווני עצמו יברך:**

- לדעת** הט"ז לעיל שצריך כוונה להריח לא יברך החנווני שאין כוונתו להריח, לחולקים שצריך כוונה, נחלקו האם החנווני מברך כשנכנס לחנות (מ"ב סק"ד):
- » **נהר שלום** לא יברך הואיל ורוצה שהקונים יריחו אך הוא עצמו לא עשוי לריח אלא לסחורה.
- » **מגן גיבורים וישועות יעקב** יברך הואיל והבשמים עשויים לריח.
- » **משנה ברורה** טוב שיכוון להריח ואז יצטרך לברך לכולי עלמא.

□ **בשמים המונחים בחדרו של חנווני:**

המריח בשמים המונחים בחדר החנווני ולא עשויים שיריחו אנשים לקנות, לא יברך עליהם עד שיאחז בידו הואיל ואינם עשויים לריח, ועל ידי שאוחז בידו נעשה אותה נטילה עושה את הבושם עשוי לריח (מ"ב ושעה"צ סק"א), אף החנווני עצמו מועיל אחיזה בידו ויברך עליהם (שעה"צ סק"ב).

□ **הנכנס לבית מרקחת:**

הורה אליה רבה אף הנכנס לבית מרקחת מברך, תמה הקיצור שלחן ערוך הרי אין למוכר כוונה שיריחו שהרי רק מי שחולה קונה לרפואה, ביאר הבאור הלכה שנוח למוכר שיריחו אנשים מבחוץ וידעו שיש שם בית מרקחת (באה"ל ד"ה הנכנס).

□ **המריח בשמים והסיח דעתו מתי צריך לחזור ולברך:**

אגודות בשמים המונחות על השולחן ובירך והריח ורוצה לברך שוב, אם היה בדעתו להריח שוב אינו מברך אפילו יצא מביתו, אך אם הלך לעסקיו או לתפילה חוזר ומברך (מ"ב סק"ו).

סעיף ב

אין מברכין על הריח, אלא אם כן נעשה להריח. הילכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמטה, שאינם אלא להעביר סרחונו של מת, אבל נתונים למטה, מברכין, שאני אומר: לכבוד החיים הם עשויים. וכן אין מברכין על בשמים של בית הכסא ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא.

בשמים שלא נעשו להריח

□ **לא מברך על בשמים שנעשו להעביר הסירחון:**

משנה ברכות (נא): "אין מברכים וכו' ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים", ובגמרא (נג.) "מאי טעמא בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי וכו'", אמר רב הונא בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו". בירושלמי ברכות (פרק ח הלכה

(1) "הדא דאת אמר בנתונים למעלה ממיתתו של מת. אבל אם היה נתונים לפני מטתו של מת מברכין. אני אומר לכבוד החיים הן עשויין".

פסק שלחן ערוך ברכה היא רק אם נעשה להריח אך לא להעביר הסירחון, לכן לא מברך על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמיטה, ועל של בית הכסא, וכן על שמן העשוי להעביר את הזוהמה, כגון מזיע הרבה וסך עצמו או שידיו מלוכלכות מאכילה וסך בהם שמן, ואפילו הוא שמן אפרסמון (מ"ב סקי"א^ט).

■ אף אם מתכוון להריח לא יברך:

המריח בשמים של בית הכסא וכדומה ומכוון להנות, אם הוא במקום הסירחון פשוט שאסור לא לברך, אך גם אם הוא בביתו ומריח מהם או שמריח ממקום רחוק לבית הכסא לא יברך הואיל ועשויים להעביר הסירחון. ולא דומה לפירות שאם נוטל להריח מברך עליהם נותן ריח טוב בפירות אף שעיקרם לאכילה, הואיל ומיעוט תשמישם הוא לריח מה שאין כן בשמים אלו הם רק להעביר הסירחון (מ"ב סק"י, באה"ל ד"ה על בשמים וד"ה של בית הכסא, שעה"צ סקט"ו וסקכ"א).

סעיף ג

מוגמר שמגמרין בו את הכלים אין מברכין עליו, לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים. וכן המריח בכלים שהם מוגמרים אינו מברך, לפי שאין עיקר, אלא ריח בלא עיקר.

מגמר כלים, ברכה על דבר שאין לו עיקר

□ מוגמר העשוי לכלים לא מברך עליו:

בגמרא ברכות (גג.) "אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן המהלך בערבי שבתות בטבריא, ובמוצאי שבתות בצפורי, והריח ריח אינו מברך, מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים". **מבואר** מכאן המגמר כלים לא מברך על ריח המוגמר הואיל ונעשה לבשם הכלים ולא לריח, **וכן פסק שלחן ערוך**. אם מתכוון גם לגמר וגם להריח מברך הואיל ותלוי בכוונתו, ואף הסוברים בנוטל פרי לאכול ולהריח לא מברך הואיל ויש לו שתי כוונות, יודו במוגמר שעומד בעיקרו לריח (מ"ב סקי"ד, שעה"צ סקכ"ג).

□ המריח בכלים מוגמרים:

כלים מוגמרים וריחם טוב נחלקו אם מברך עליהם:

» **רמב"ם** לא יברך הואיל ואין לו עיקר. **בית יוסף** ביאר הואיל והנאת ריח אינה צורך הגוף כל כך סבר שצריך עיקר כדי לברך.

» טור תמה על הרמב"ם הרי נהנה ומדוע לא יברך.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרמב"ם לא יברך על כלים מוגמרים.

■ **לברך על מדוכה שנותר בה מריח הבשמים:**

בעלי בתים שאין להם בשמים במוצאי שבת ונוטלים המדוכה של בשמים שנותר בה ריח ומברכים עליה, ברכתם לבטלה הואיל ואין לריח עיקר, ואף הטור שסבר מברכים על ריח שאין לו עיקר, יודה שלא יברך הואיל ולא הייתה כוונתו לגמר המדוכה שתריח (מ"ב סקט"ו, שעה"צ סקב"ד).

■ **בית בשם שיש שם צלוחיות סתומות:**

צלוחיות המונחות בבית המוכר בשמים והם סתומות שאין הריח בוקע מהם, והבית מלא בריח מחמת שפותחים אותם מידי פעם, נחשב כריח שאין לו עיקר ולא מברכים עליו. וגדולה מזו דעת הרא"ה הובא לעיל סימן רט"ז סעיף י"ג, מוגמר שנשרף לא יברכו עליו הואיל אין עיקרו קיים.

סעיף ד

בשמים של ערוה, כגון: קופה של בשמים תלוי בצווארה, או אוזות בידה, או בפיה אין מברכין עליהם, לפי שאסור להריח בהם שמא יבא לידי הרגל נשיקה או קירוב בשר.

בשמים של ערווה

□ **איסור להריח בשמים של ערווה:**

כתב הרמב"ם בשמים של ערווה לא מברכים עליהם, נחלקו בדעת הרמב"ם מה הטעם:

» **אבודרהם** אסור להריח בהם שמא יבוא לידי הרגל נשיקה או קירוב בשר.

» **רשב"א** הסתפק אם טעמו כאבודרהם שמא יבוא לדבר עבירה, או שדיבר הרמב"ם בבשמים של ערווה ולא מברך הואיל ועשויים להעביר הוזהמא.

להלכה:

פסק שלחן ערוך דברי הרמב"ם כטעם האבודרהם בשמים של ערוה, כגון: קופה של בשמים תלוי בצווארה, או אוזות בידה, או בפיה אין מברכין עליהם, לפי שאסור להריח בהם שמא יבא לידי הרגל נשיקה או קירוב בשר.

■ **איזו אישה אסור להריח בשמים שלה:**

נשואה וודאי אסור שהיא באיסור אשת איש, פנויה נידה אף שלה אסור כיוון שאסורה בלאו, אשתו נידה כתב הברכי יוסף שאסורה. נחלקו בפנויה שאיננה נידה:

» מגן אברהם אפשר שמותר.

» אליה רבה מור וקציעה ועוד אסור שמא יבוא לידי הרהור.

■ להריח בשמים של ערוה כשהם על השולחן:

בשלחן ערוך כתב האיסור להריח בקופה של בשמים התלויה בצווארה, נחלקו מה הדין

במונח על השלחן (מ"ב סק"ז, שעה"צ סקכ"ז):

» ט"ז וחיי אדם אסור להריח ונקט השלחן ערוך הרגיל להיות בצווארה, כתב השעה"צ

נראה שלמד זאת מאיסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה כשמכירה שאסור אפילו

תלויים בכותל.

» הגהת מהרל"ח בשם שיירי כנסת הגדולה מותר להריח כשאינם עליה.

סעיף ה

בשמים של עכו"ם אין מברכין עליהם, לפי שאסור להריח בהם.

בשמים של עכו"ם

משנה ברכות (גא): "אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם", ובגמרא "במסיבת

עובדי כוכבים עסקינן מפני שסתם מסבת עובדי כוכבים לעבודה זרה היא". פסק שלחן ערוך

בשמים שהקטירו לעבודת כוכבים לא יברך עליהם, לפי שאסור להריח בהם ואין מברכים על

איסור (מ"ב סק"ח סקי"ט).

סעיף ו

מסיבה של עכו"ם אין מברכין על בשמים שלהם, דסתם מסיבתן לעכו"ם.

בשמים במסיבה של עכו"ם

לעיל הובא דברי הגמרא על בשמים של מסיבת עובדי כוכבים שאסורים בהרחה, דסתם מסיבתם

לעבודה זרה וכן פסק שלחן ערוך.

סעיף ז

היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב, אם רוב העיר עכו"ם, אינו מברך. ואם רוב

ישראל, מברך.

ההולך חוץ לכרך ומריח

□ הולך חוץ לכרך ומריח:

בריתא ברכות (נג.) "תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח, אם רוב עובדי כוכבים אינו מברך אם רוב ישראל מברך".

פסק שלחן ערוך היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב, אם רוב העיר עכו"ם אינו מברך שיש לומר שעשו במסיבה שסתמה לעכו"ם, ואם רוב ישראל מברך. **לעיל** סעיף א' הבאנו מחלוקת אם צריך שיכוון להריח או שכל שמריח סתם מברך (מ"ב סק"ד).

▪ עיר שיש בה מחצה על מחצה יהודים וגויים:

נחלקו אם מותר להריח ומברך (באה"ל ד"ה ואם רוב):

» רוקח ומגן גיבורים מותר ומברך.

» באור הלכה צריך עיון שאיסור זה דאורייתא וספק דאורייתא לחומרא.

סעיף ח

נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו, הולכים אחר הרוב.

תערובת ריח שמברכים ושלא מברכים

כתב הרמב"ם נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו, הולכים אחר הרוב וכן **פסק שלחן ערוך**. ריח שאין מברכים הוא כגון בשמים של בית הכסא, אך ריח של עכו"ם אסור בהרחה אפילו שהוא מיעוט ולא אומרים שבטל ברוב הואיל ועל כל פנים נהנה ממנו, בסעיף הקודם בעיר שרובה ישראל מותר להריח ומברך הואיל ותולים שהריח כולו בא מישראל אך לא משום שריח העכו"ם בטל ברוב (באה"ל ד"ה נתערב).

סימן ריח – ברכות הנעשים על הנסים

סעיף א

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, כגון: מעברות הים, ומעברות הירדן, ומעברות נחלי ארנון, ואבני אלגביש של בית חורון, ואבן שבקש עוג לזרוק על ישראל, ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק, וחומת יריחו מברך: שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. ובין ברכה זו ובין שאר ברכות הראייה הרי הם כשאר ברכות, וכולם בהזכרת שם ומלכות.

הרואה מקום שנעשו ניסים לאבותינו

□ ברכה על ניסי אבותינו:

בריתא ברכות (נד.) "תנו רבנן הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה על כולן צריך שייתן הודאה ושבח לפני המקום".

פסק שלחן ערוך הרואה מקומות שנעשו ניסים לישראל כגון מעברות הים שעברו עם ישראל ביבשה, מעברות הירדן שעברו בחרבה בימי יהושע, מעברות נחלי ארנון שנעשה נס ונדבקו ההרים שנחבאו בחוריהם האמוריים להרוג בישראל, אבני אלגביש של בית חורון שהושלכו על האומות שבאו להילחם עם יהושע, אבן שבקש עוג לזרוק על ישראל שהיה הר של ג' פרסאות ונעשה נס שלא היה יכול להורידו, אבן שישב עליה משה בשעת מלחמת עמלק, חומת יריחו שנבלעה במקומה, מברך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה (מ"ב סק"א – סק"ו).

□ תנאים לברכה על ניסי אבותינו:

■ ניכר מהמקום הנס:

המגן אברהם כתב דווקא שהיכר מהמקום הנס כגון אלו המוזכרים שאפשר לראות המים או האבנים, אך נס שלא ניכר מהמקום לא מברכים עליו, לכן אין לברך כשמגיע סמוך לירושלים ורואה מקום שנעשה נס שמת כל צבא סנחריב (מ"ב סק"ז).

■ דווקא כשרואה המקום שנעשה הנס ממש:

הורה הכפתור ופרח צריך שיראה מקום הנס ממש, ולכן לא יברך אם רואה סתם את ים סוף עד שידע שהוא מקום שנקרע וכן בשאר (באה"ל ד"ה כגון).

■ **ברכה על ניסי אליהו אלישע:**

הכפתור ופרח הוסיף ניסים שנעשו לקצת נביאים כגון אליהו בהר הכרמל או עליית אלישע בשונם. הביאור הלכה (ד"ה כגון) הסתפק אם כוונתו לשבח בעלמא או לברך ממש, שהרי לא ניצל אליהו ממיתה בהר הכרמל, והניח בצריך עיון שאולי היה בסכנת מיתה מאחאב ועל ידי הנס שנעשה ניצל. ועל נס אלישע אין לברך שלא היה בסכנה ומה שעשה נס היה עבור אחרים, וכן לא התקדש שם שמים אז שהרי לא היה הנס ברבים, ועוד שיש להסתפק אם נתקנה ברכת שעשה ניסים על תחיית מתים או רק על חיים שהיו בסכנה.

□ **האם מברך בשם ומלכות:**

נחלקו אם מברך בשם ומלכות:

» ר' יונה רמב"ם תוספות רא"ש רשב"א מרדכי וטור מברך בשם ומלכות.

» ראב"ד בלא שם ומלכות הואיל והם שבח והודאה בעלמא.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כרוב הראשונים מברך בשם ומלכות, ולומר אתה ואלהינו (מ"ב סק"ט).

□ **עבר ולא בירך:**

ראה אותם מקומות ולא בירך הפסיד ברכתו, ואף אם יחזור ויראה אותם בתוך ל' יום לראיה הראשונה לא יברך משום שלא נחשב ראיה חדשה שמברך עליה עד שיעברו ל' יום (באה"ל ד"ה במקום הזה).

סעיף ב

על נס שנעשה לקצת ישראל כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן, ואפילו נעשה לקצת שבטים, אין מברכין עליו.

רק שנעשה לכל או רוב ישראל

בגמרא ברכות (נד.) "אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי", כתב ר' יונה רבים היינו לכל ישראל או רובן, אך נעשה לקצת שבטים לא מברך, וכן **פסק שלחן ערוך** נס שנעשה לקצת ישראל אפילו קצת שבטים אין מברכין עליו. ומיהו אותם שנעשה להם נס יברכו כדין (מ"ב סק"י).

סעיף ג

כל אלו הדברים אינם אלא כשרואה אותם משלשים לשלושים יום, ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה.

כל כמה זמן יברך

□ ברכה משלושים לשלושים יום:

נחלקו הראשונים כמה מברך:

- » ראב"ד פעם ראשונה חובה מכאן ואילך רשות אם ירצה יברך.
- » רא"ש וטור משלושים לשלושים יום הברכה חובה כמו בפעם הראשונה.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כשרואה אותם משלשים לשלושים יום, הם חובה כמו בפעם ראשונה. החילוק בין ברכה זו לברכה על רעמים וזיקים חדשים שמברך אפילו באותו יום, משום שהרעמים והזיקים הם חדשים מה שאין כן המקומות שלא התחדש שום דבר בהם (מ"ב סק"ג). מנין ל' יום הוא חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה (מ"ב סק"א).

סעיף ד

הרואה מקום שנעשה נס ליחיד, אינו מברך. אבל הוא עצמו מברך שעשה לי נס במקום הזה. וכל יוצאי ירכו גם כן מברכין שעשה נס לאבי במקום הזה.

נס של יחיד

□ ברכת נס יחיד הוא ובניו:

בגמרא ברכות (נד.) "אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי". הראשונים רי"ף רמב"ם רשב"א ורא"ש גרסו אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה בעי ברוכי, וכתב הטור יש מפרשים לגירסא זו הוא הדין כל יוצאי חלציו.

פסק שלחן ערוך כגירסת הראשונים מברך על נס יחיד הוא וכל יוצאי חלציו. הוא הדין נס שנעשה לאימו או אבי אימו מברך, אולם בעל ואשה לא מברכים על נס אחד של השני (באה"ל ד"ה וכל).

■ נוסח הברכה:

הבן עצמו יאמר שעשה נס לאבי, ומהנכד ואילך יברך שעשה נס לאבותי או לאבי אבא.

■ מי מיוצאי חלציו מברך:

- נחלקו מי מיוצאי חלציו מברך, האם כולם או רק אלו שבאו לאחר הנס (מ"ב סק"ז):
- » שלחן ערוך כולם מברכים.
- » אליה רבה בנו ובן בנו מברכים, שאר יוצאי חלציו מכאן ואילך רק אם אבותיהם נולדו אחר שקרה הנס ונעשו שותפים כולם בנס.

סעיף ה

מי שנעשה לו נסים הרבה, בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול כולם בברכה אחת.

יזכיר כל המקומות שנעשו לו בהם ניסים

□ המברך במקום אחד יזכיר שאר מקומות שנעשה לו ניסים:

בגמרא ברכות (נד.) "מר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי ותו זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה אשיתא על לגוה כי מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לרסתקא דמחוזא בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות". מבואר מר בריה דרבינא שנעשו לו כמה ניסים והגיע לאחד מהמקומות, הזכיר כל שאר המקומות שנעשה לו בהם נס. נחלקו הראשונים אם נפסקה ההלכה שחייב להזכיר שאר הניסים (שעה"צ סקי"ב):

» רא"ש וריא"ז צריך.

» רי"ף רמב"ם תוספות ר"י שיטה מקובצת אין צריך.

להלכה:

פסק שלחן ערוך מי שנעשה לו כמה נסים כשמברך על אחד יזכיר כל שאר המקומות. דווקא נס שנעשה ליחיד אך נס של רבים לא צריך להזכיר שאר המקומות (מ"ב סקי"ח).

□ האם יוצאי חלציו צריכים להזכיר הנס:

נחלקו אם בנו ושאר יוצאי חלציו צריכים להזכיר שאר הניסים שנעשו לאביהם (מ"ב סקי"ח, שעה"צ סקי"ב):

» מגן אברהם ומשנה ברורה רק הוא אבל לא שאר יוצאי חלציו. ביאר משנה ברורה הואיל ויש הרבה פוסקים הסוברים שאין צריך להזכיר כלל, די שנחוש להם שהוא עצמו שיזכיר.

» אליה רבה עד שלוש דורות צריכים להזכיר.

□ בריך והזכיר ניסים שנעשו לו במקום אחר, והגיע למקום האחר:

המברך במקום אחד והזכיר בברכתו נס שנעשה לו במקום אחר, והגיע אחר כך למקום הנס השני שהזכיר תוך ל' יום, נחלקו אם מברך בשני:

» אליה רבה מגן גיבורים ומשנה ברורה מברך אף אם הגיע למקום השני באותו יום שבירך על הראשון.

» עולת תמיד לא יברך.

הסתפק בשעה"צ כשבירך באותו יום וחוזר ומברך במקום שני האם צריך לכלול בברכה השניה ניסים של המקום הראשון, והעלה שאין קפידא.

סעיף ו

על נס של רבו צריך לברך כשם שהוא מברך על נס של אביו. הגה: יש אומרים דהוא הדין אם רואה האדם שנעשה לו הנס מצדך עליו, כמו שמצדך על המקום שנעשה בו הנס (אבודרהם).

ברכה על נס של רבו

□ מקור לברכה על נס רבו:

ירושלמי ברכות (פרק ט הלכה א) "מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה ונסי שבטים מהו שיברך. מאן דאמר כל שבט ושבט איקרי קהל צריך לברך מאן דאמר כל השבטים קרויין קהל אין צריך לברך". נחלקו בביאור דברי הירושלמי:

» **נוסח ירושלמי שלפנינו** הספק הוא על ה' ניסים, אביו רבו אדם מסוים אדם שנקדש שם שמים ושבטים, ונפשט רק על שבטים הילכך על שאר הספיקות לא מברך משום סב"ל.

» **טור** הספק הוא אם על אביו ורבו, ופשטה הגמרא מכך שמברכים על אדם מסוים יש ללמוד לברך על רבו, הואיל ואדם מסוים אף שלא למד ממנו יש לו מעלה של רבו.

» **פסקי הרא"ש** הספק הוא על אביו רבו אדם מסוים ואדם שקידש שם שמים, ונפשט על כולם שמברך.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כטור ורא"ש שיברך על אביו רבו ואדם מסוים. דווקא ברבו מובהק, ובני התלמיד אינם מברכים על נס רבו של אביהם (מ"ב סק"ב).

■ נוסח הברכה:

שעשה נס לאבי או לרבי, ובאדם מסוים יברך שעשה נס לאדם הזה או בך שעשה לך נס (מ"ב סק"ב).

□ הרואה אדם שנעשה לו נס:

כתב אבודרהם ממה שבירך יתרו על משה מוכח שהרואה אדם שנעשה לו נס מברך עליו, והביאו רמ"א בשם יש אומרים. **נחלקו** באיזה אדם מברכים על ראיתו (מ"ב סק"א, שעה"צ סקי"ז):

» **רא"ה** כל אדם החביב עליו.

» **שלחן שלמה ומשנה ברורה** רק אדם שחייב לברך על ניסו כגון אביו או רבו ואדם מסוים, ואין לחוש לרא"ה שכל דין חיוב ברכה על אדם לא ברירא כל כך, שספר האשכול דחה הראיה מיתרו ולדבריו אין לברך כלל על ראייה.

סעיף ז

על נס של אדם מסוים, כיואב בן צרויה וחבריו, וכן על נס של אדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו, מברך. לפיכך הרואה גוב אריות של דניאל, וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה, מברך: שעשה נס לצדיקים במקום הזה.

ברכה על נס אדם מסוים – מפורסם

מבואר לעיל מהירושלמי מברכים על נס אדם מסוים ושקידש שם שמים, נחלקו למעשה האם מברכים על נס אדם מסוים (באה"ל ד"ה על נס):

» **שלחן ערוך** מברכים על נס אדם מסוים כיואב בן צרויה וחבריו, או אדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו, וכן על מקום שנעשה לו הנס כגון גוב אריות של דניאל וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה. מברך שעשה נס לצדיקים במקום הזה.

» **מגן אברהם** לא מברכים, שהלכה זו היא ספק שלא נפשט בירושלמי, ואין בימינו אדם שיצא טבעו בכל העולם כמו יואב.

■ **האם ברכה זו שייכת בימינו:**

כתב הביאור הלכה צדק מגן אברהם שצריך שיצא טבעו בכל העולם, וכן משמע מירושלמי ושלחן ערוך. וכן מוכח ממה שאין מברכים על נס שבט שלם משמע שצריך שיהיה מכובד בכל ישראל, ואדם כזה לא נמצא בימינו לכן אין לברך ברכה זו.

■ **נתקדש לו שם שמים בדבר אחד, ואחר כך נעשה לו נס:**

כתב ביאור הלכה (ד"ה לפיכך) אדם שנתקדש שם שמים על ידו ונעשה לו אחר כך איזה נס, מהשלחן ערוך משמע שאין לברך, ורק אם נעשה לו נס ובו נתקדש שם שמים מברכים.

סעיף ח

הרואה אשתו של לוט מברך שתים: עליה אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת, ועל לוט אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הצדיקים.

הרואה אשתו של לוט

□ ברכה בראיית אשת לוט:

בגמרא ברכות (נד.) "תנו רבנן הרואה וכו' ואשתו של לוט וכו' על כולן צריך שיתן הודאה ושכח לפני המקום", ועוד שם (נד:) "תני על לוט ועל אשתו מברכים שתיים על אשתו אומר ברוך דין האמת ועל לוט אומר ברוך זוכר את הצדיקים".

פסק שלחן ערוך הרואה הרואה אשתו של לוט מברך שתיים: עליה אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דין האמת, ועל לוט אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הצדיקים. אף שדין האמת מברך רק כשמצטער ואשת לוט לא הייתה ישראלית, יש לומר שמברך על שלא הועילה זכות אברהם להצילה שמורה על תוקף הדין (שעה"צ סקכ"ב).

▪ ברכה על לוט:

אף שלא רואה את לוט באותה שעה מברך עליו, משום שעל ידי ראייתה נזכר בבעלה. ואם רואה קברו שלו לוט לא מברך, שלא ניכר על ידי זה זכירת הצדיקים, ורק כשרואה אשת לוט ובאותה שעה היה תוקף הדין וניצל לוט מברך.

סעיף ט

יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם. אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך. ויש חולק, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות.

מה נקרא נס

□ האם צריך נס שלא כדרך הטבע:

כתב אבודרהם בשם הרא"ש מלוניל אין מברכים על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם כגון שיצא לו מעין מים במדבר (מ"ב סקכ"ט), אבל אם באו גנבים וניצול מהם כדרך העולם כגון שצעק לעזרה ובאו אנשים לא יברך (מ"ב סק"ל).

להלכה:

נחלקו הפוסקים האם צריך נס יוצא מגדר הטבע או שכל הצלה נחשבת ומברכים עליה (באה"ל ד"ה ויש חולק):

» **שלחן ערוך** הביא דעת האבודרהם בשם יש אומרים וכתב שיש חולק, וסיים למעשה טוב לברך בלי שם ומלכות.

» **מגן אברהם** וגר"א תמהו על החולק שהביא השלחן ערוך שדעתו לברך, וכתבו שלפי זה כל יולדת צריכה לברך ואין נוהגים כן.

» **רדב"ז** גם החולק הצריך שיהיה נס אלא שלא צריך שיהיה מעל הטבע, אלא גם נס שהזמין ה' בדרך התולדה שניצל מברך.

» **נשמת אדם** כתב לבאר דברי האבודרהם שמיצט גנבים משום שאין סכנה לחייו, ולפי זה דבר שהיה לו סכנה מברך אף אם לא היה נס יוצא מגדר הטבע. **הביאור הלכה** הקשה הרי גנב יש לו דין בא במחתרת וחזקה בא להרוג ומותר להורגו בחזרה.

■ **דוגמאות לניסים:**

- הביא** המשנה ברורה בשם האחרונים לדון במספר דוגמאות (מ"ב סקל"ב, שעה"צ סקכ"ט):
- א. נפלה** עליו עגלה טעונה ופגעה בו באופן שהיה אמור למות על פי הטבע, וניצול ממנה, מברך לכולי עלמא שנחשב נס שלא כדרך הטבע.
 - ב. נפלה** אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו, ובנס לא פגע בראשו ובעינו ממש, לכאורה תלוי במחלוקת שהביא השלחן ערוך, לדעה ראשונה וודאי שלא יברך לדעה שניה יש להסתפק אם יברך.
 - ג. עלה** בסולם ונפל יש להסתפק אם מברך אף לדעה ראשונה.

■ **חיזוק בעקבות נס:**

כתבו האחרונים מי שנעשה לו נס יפריש צדקה ללומדי תורה ויאמר זה במקום קרבן תודה, וראוי לומר פרשת תודה, וטוב שיתקן צרכי רבים בעיר, ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך (מ"ב סקל"ב).

סימן ריט – ברכת הודאות היחיד

סעיף א

ארבעה צריכים להודות. יורדי הים כשעלו ממנה, והולכי מדברות כשיגיעו לישוב, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא, וסימנך: וכל החיים יודוך סלה. ח'בוש י'סורים י'ם מ'דבר.

מקור ברכת הגומל

בגמרא ברכות ארבעה מברכים ר"ת חיי"ם.

כתב משנה ברורה יברכו רק כשעלו מהמדבר והים לגמרי ולא כשעושים הפסקה מועטת בגמל. חולה רק כשעומד כבר על בוריו.

חבוש נחלקו על מה:

» מגן אברהם דווקא עסקי נפשות.

» הרבה אחרונים חולקים עליו.

קטן לא מחויב בברכה אפילו מדין חינוך, אישה מחלוקת:

» מנהג העולם שלא תברך שצריך בפני עשרה ואין אורח ארעא שתלך בפני עשרה.

» יש שכתבו נכון שתברך בפני עשרה שאחד מהם הוא איש.

סעיף ב

מה מברך: ברוך אתה ה' הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב, והשומעים אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה.

נוסח הברכה

הגומל לחייבים וכו', כתב הרמב"ם שיענו מלבד אמן 'האל שגמלך וכו' ואין זה מעכב. כל שאמר נוסח כעין זה יצא. לכתחילה יעמוד בדיעבד אם ישב יצא.

סעיף ג

צריך לברך ברכה זו בפני עשרה, ותרי מינייהו רבנן, דכתיב: וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהלים קז, לט), ואם לא שכיחי רבנן, לא יניח מלברך. ונהגו לברך אחר קריאת התורה, לפי שיש שם עשרה. ואם בירך בפחות מעשרה, יש

אומרים שיצא, ויש אומרים שלא יצא, וטוב לחזור ולברך בפני עשרה בלא הזכרת שם ומלכות.

כמה אנשים

בגמרא ברכות (נד:) "אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם וגו', מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי ואימא כולהו רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב ואימא בי עשרה שאר עמא ותרין רבנן קשיא".

להלכה נחלקו:

» רי"ף רמב"ם סמ"ג עשרה ושתיים מתוכם רבנן.

» תוספות עשרה ושתיים מלבדם רבנן.

» שלחן ערוך כרוב הראשונים עשרה ומתוכם רבנן.

בעל הנס מכלל העשרה (מ"ב), עיקר רבנן הם השונים הלכות (מ"ב),

בדיעבד שאין רבנן לא מעכב

כתב מרדכי וכן פסק שלחן ערוך אין רבנן לא ימנעו מלברך.

בירך בפחות מעשרה

נחלקו להלכה:

» טור בדיעבד יצא.

» בית יוסף לא יצא.

» שלחן ערוך יש אומרים יצא ויש אומרים לא יצא, וטוב לחזור בלא שם ומלכות.

כתב משנה ברורה עשרה הם רק לכתחילה כיש אומרים קמא בשלחן ערוך, ולכן ימתין לעשרה עד שלושים יום, ויותר מזה יברך ולא ימתין עוד.

סעיף ד

אם בירך אחר ואמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גמלך כל טוב, וענה אמן, יצא. וכן אם אמר: בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לן, וענה אמן, יצא. הגה: ואין זה צרכה לזטלה מן המבדל, אף על פי שלא נתחייב בצרכה זו, הואיל ואינו מבדל רק דרך שצח והודאה על טובת חברו ששמח בה (טור).

מעשה בגמרא שבירכו וענה ר' יהודה אמן

בגמרא ברכות "רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרתון יתי מלאודויי והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה דהוו בי עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך דעני בתרייהו אמן".

כאן חייב לענות אמן וחייב שיכוון לצאת אף למ"ד אין מצוות צריכות כוונה, כיוון שהמברך עצמו לא חייב בברכה (טור בית יוסף ומ"ב).

האם למברכים זו ברכה לבטלה

- נחלקו האם יש ללמוד ממעשה רבנן ור' חנה שמותר לברך על נס חברו:
- » **טור** אותם שבירכו על ההוא שנעשה לו נס, אין זו ברכה לבטלה הואיל ורצו להודות אף שאמרו בשם ומלכות, כתב ר' יונה שאינם צריכים עשרה כאדם עצמו. למד בית יוסף מדבריו להצדיק המברכים על לידת נשותיהם הגומל.
 - » **רשב"א** רק בגלל שהיה רבם היה מותר להם לברך.
 - » **ר' מנוח** אם יש תועלת להם בהצלת אותו אדם מברכים, וזה היה המעשה אצל ר' חנה ורבנן.
 - » **בית יוסף** אין לברך ואם בירך גוערים בו כיוון שכולם מודים שאין זו חובה וסב"ל.
 - » **רמ"א** הזכיר דברי טור, ולדבריו גם בעל יולדת יכול לברך (מ"ב).
 - » **משנה ברורה** הואיל ויש חולקים אין לברך רק על אביו או רבו כדעת בית יוסף.

סעיף ה

אם בירך אחד הגומל לעצמו, ונתכוון להוציא את חברו, ושמע חברו וכוון לצאת, יצא אפילו בלא עניית אמן (כיון שהמזכך גם כן חייב, ילא האחר כלל עניית אמן) (טור).

שמע ברכה ולא ענה – יצא

כתבו טור ושלחן ערוך כיוון ושמע ולא ענה אמן יצא, הואיל וכיוון. וכוונה צריך כדין מצוות צריכות כוונה.

סעיף ו

אם איחר, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה. ונכון שלא לאחר שלשה ימים.

זמן הברכה

נחלקו כמה ימים:

- » **רמב"ן** עד שלושה ימים בלבד ביאר בית יוסף שלמד מדין בא מהדרך לגבי תפילה שהוא עד ג' ימים.
- » **טור** כל זמן שירצה.
- » **ר' יונה** עד חמישה.
- » **שלחן ערוך** נכון לא לאחר עד ג' ימים ובדיעבד מברך. כתב משנה ברורה עדיף תוך ג' ימים אף שיברך שלא בפני ספר תורה.

סעיף ז

באשכנז וצרפת אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר, שלא חייבו אלא בהולכי מדברות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים. ובספרד נוהגים לברך, מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה. ומיהו בפחות מפרסה אינו מברך, ואם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר, אפילו בפחות מפרסה.

מהו הולך במקום סכנה

נחלקו מה נחשב סכנה:

- » **רא"ש ותוספות** דווקא הולך במקום סכנה ממש ומה שאמרו כל דרכים בחזקת סכנה הוא רק לעניין תפילת הדרך ולכן אשכנז לא היו מברכים, וחולי הוא רק כשנפל למשכב או מכה של חלל שיש בה סכנה.
 - » **טור בשם רמב"ם וערוך** כל חולי וכל מכה וכן נהגו בספרד, בית יוסף הרמב"ם לא כתב בפירוש אז או שלמד כך הטור מסתימת לשונו או שצריך לגרוס הרמב"ן וברמב"ן מפורש שצריך חולי שעלה למיטה וירד ואז לא חייב שהיה בסכנה. נמצא ג' דעות רא"ש רק סכנה טור ברמב"ם כל חולי בית יוסף ברמב"ן ורשב"א רק חולי שעלה למיטה אך לא חייב סכנה.
 - » **אבודרהם ובה"ג** לעניין דרך יש לברך רק אם הלך שיעור פרסה ויותר.
- שלחן ערוך** לגבי דרך הביא מנהג אשכנז לברך רק בסכנה, ומנהג ספרד שלא בסכנה וכתב שיהיה לפחות דרך פרסה. לגבי חולי מבואר סעיף הבא.

סעיף ח

בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל, אלא כל שעלה למטה וירד, מפני שדומה כמי שהעלוהו לגדרום (פיוס מעלות שעשין דיינים לשבת כשדנין) לידון, ואין הפרש בין שיש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן, ובין שאינו קבוע. הגה: יש אומרים לאינו מצד רק על חולי שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל (טור בשם הראב"ד והר"ר יוסף וכן נוהגין באשכנז).

מהו חולי

חולי הבאנו מחלוקת ספרד ואשכנז לעיל בדרך, ומחלוקת בחולי נמצא ג' דעות רא"ש רק סכנה טור ברמב"ם כל חולי בית יוסף ברמב"ן ורשב"א רק חולי שעלה למיטה אך לא חייב סכנה.

להלכה:

- » שלחן ערוך ואליה רבה חולי שעלה למיטה וירד שדומה כעולה לגדרום אך לא כל חולי, ואפילו היה הרבה פעמים.
- » רמ"א יש אומרים רק סכנה וכן מנהג אשכנז.
- » מגן אברהם יש נהגו כשלחן ערוך.
- » חיי אדם מספיק שנפלך למיטה אף שאין לו סכנה ובתנאי שהיה לשלושה ימים.

סעיף ט

הני ארבעה לאו דווקא, דהוא הדין למי שנעשה לו נס, כגון שנפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו, או שעמד עליו בעיר אריה לטורפו, או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה, כולם צריכים לברך הגומל. ויש אומרים שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דווקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות.

הגומל על שאר ניסים

- נחלקו אם דווקא ארבעה אלו המוזכרים בר"ת חיי"ם או כל מי שנעשה לו ניסים:
- » אבודרהם בשם הרב שם טוב פלכו רק אלו.
- » ריב"ש לאו דווקא אלא אלו המצויים.

להלכה:

פסק שלחן ערוך כריב"ש והביא החולקים ביש אומרים, וכתב וטוב לברך בלי שם ומלכות. כון הורו האחרונים והמנהג כסברא ראשונה.

סימן רב – הטבת חלום ותעניתו

סעיף א

הרואה חלום ונפשו עגומה עליו, ייטיבנו באפי תלתא דרחמי (פירוש שאוהבים אותו) ליה, ולימא באפייהו: חלמא טבא חזאי, ולימרו אינהו: טבא הוא וטבא ליהוי וכו'.

סדר הטבת חלום

בגמרא ברכות (נה:) "אמר ר' פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא אלא אימא יטיבנו בפני שלשה ליתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא ולימרו ג' הפוכות וג' פדויות ושלש שלומות שלש הפוכות, הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וגו' ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' שלש פדויות דכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' ופדויי ה' ישובון וגו' ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו' שלש שלומות דכתיב בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי וגו' ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וגו'".

נחלקו בגמרא כשאמרה 'שבע זימנין' האם צריך לחזור ז' פעמים או שצריך לומר בפיו נוסח 'שבע זימנין'.

טוב שייטיב בשחרית, טוב שיחשוב החלום בשעת ההטבה, מצווה להיטיב לחברו. מי שחלם חלום קשה על חבריו יתענה.

סעיף ב

יפה תענית לבטל חלום רע, כאש לנעורת. אגה: דווקא זו ציוס, ואפילו בצצת, ועיין לקמן סימן רפ"ח.

יפה תענית

מעוכרות ומניקות לא יתענו אלא יפדו. יפה תענית דווקא עם תשובה. מכל מקום התענית אינה חובה.

סימן רכא – ברכת הודאת הגשמים

סעיף א

אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם אף על פי שלא ירדו עדיין כדי רביעה, משירדו כל כך שרבו על הארץ שיעלו (עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה. אגה: ומה שאין לנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום דמדינות אלו תלויים בגשמים ואין נעצרין כל כך (סמ"ג ואגור וכל דו).

ברכה על גשמים

בגמרא מברך על גשמים משיצא חתן לקראת כלה, ולמדו הפוסקים רק כשהיו בצער מחמת הפסק וכן פסק שלחן ערוך. ויש בזה כמה פירושים, (א) טיפה בולטת לטיפה הראשונה, (ב) שווקים מקלחים מים זה כנגד זה, (ג) מים מעלים אבעבועות מהמטר ואותה הזכיר שלחן ערוך.

כתב רמ"א לא נוהגים במדינות אלו לברך כי לא מצוי עצירת גשמים, ואם יקרה יברכו (מ"ב).

נחלקו מה הדין בארץ ישראל:

» פרי מגדים אם יש גשם לא יברך.

» משנה ברורה כיוון שלא תמיד יש גשם ומצוי יובש תמיד יברכו.

סעיף ב

ומה מברך, אם אין לו שדה אומר: מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו, וחותרם: ברוך אתה ה' אל רוב ההודאות. ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר, מברך הטוב והמטיב. ואם אין לו שותף בשדה, מברך שהחיינו. אגה: יש אומרים להקטין שיעור גשמים מנכד הטוב והמטיב (רשב"א).

נוסח הברכה

בגמרא "מאי מברכין אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה בארץ ישראל רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות א"ר פפא הלכך נימרינהו לתרויהו רוב ההודאות והאל ההודאות".

וכן פסק שלחן ערוך חותם אל רוב ההודאות.

הברכה כשיש לו שדה לבד או בשותף

במשנה מבואר שיברך הטוב והמטיב, ובבריתא מודים אנחנו לך, ובמשנה לגבי כלים ובית חדש מברכים שהחיינו. ביארה הגמרא אין לו שדה מברך מודים אנחנו וכו' אל רוב ההודאות.

יש לו בשותפות מברך הטוב והמטיב, יש לו לבד נחלקו אם יברך שהחיינו:

» **רי"ף** שהחיינו כדין בית וכלים שרק הוא נהנה.

» **רא"ש** בגשם ההנאה היא לכל בעלי השדות ולכן לא שייך שהחיינו רק בכלים ובית וכל שיש לו קרקע יברך הטוב והמטיב אף בשותפות.

פסק שלחן ערוך כרי"ף ג' חילוקי ברכות.

שמע ולא ראה בהטוב והמטיב ומוזדים

באחת מניסיונות הגמרא ביארה שיש חילוק בין שומע על הגשמים לרואה גשמים, כתב הרשב"א למסקנא גם אם רק שמע מברך הטוב והמטיב וכן הביא רמ"א בהגה.

נחלקו אם מועיל שמיעה לברכת מודים אנחנו לך:

» **מגן אברהם וחיי אדם** רק בראיה ממש.

» **שיטה מקובצת** אף בשמיעה בלי ראיה (מ"ב).

סימן רכב – ברכת הודאת הטוב והרע

סעיף א

על שמועות שהם טובות לו לבדו, מברך: שהחיינו. ואם הן טובות לו ולאחרים, מברך: הטוב והמטיב.

ברכה על שמועה טובה לו ולאחרים

בגמרא ברכות וכן פסק שלחן ערוך על שמועות שהם טובות לו לבדו, מברך: שהחיינו. ואם הן טובות לו ולאחרים, מברך הטוב והמטיב.

כתב משנה ברורה דווקא ששמע מאדם נאמן שראה בעצמו. אם שמע שנתפס הגולן שלקחו ממנו, לא יברך עד שישב לו. הוכרח מחמת עניותו לקחת אישה עשירה שלא חפץ בה יברך הטוב והמטיב ודין האמת.

כתב משנה ברורה כמדומה שיום ממעטים בברכות אלו.

סעיף ב

על שמועות רעות מברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת.

ברכה על שמועות רעות

בגמרא ברכות וכן פסק שלחן ערוך על שמועות רעות מברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת.

סעיף ג

חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה, כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל מאהבה מה שגור עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובר את השם, שהיא שמחה לו.

חיוב ברכה על דבר רע

משנה ברכות וכן פסק שלחן ערוך חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה. הסיבה היא מחמת שהייסורים הם כפרת עוונות.

סעיף ד

מברך על הטובה הטוב והמטיב אף על פי שירא שמא יבא לו רעה ממנו, כגון שמצא מציאה וירא שמא ישמע למלך וייקח כל אשר לו, וכן מברך על הרעה: ברוך דיין האמת אף על פי שיבא לו טובה ממנו, כגון שבא לו שטף על שדהו אף על פי שכשיעבור השטף היא טובה לו, שהשקה שדהו.

ברכה על טוב שיצא ממנו רע

משנה וגמרא בברכות מברך על הטובה: הטוב והמטיב אף על פי שירא שמא יבא לו רעה ממנו, ואין לנו להסתכל בעתיד מה יהיה. ודווקא כשיש לו שאר בני בית שייהנו מזה אך אם לא מברך שהחיינו.

סימן רכג – מי שילדה אשתו, ומת מורישו, ובנה בית חדש, וקנה בלים חדשים מה מברך

סעיף א

ילדה אשתו זכר, מברך: הטוב והמטיב, וגם היא צריכה לברך בן. הגה: ואם מתה אשתו בלידה, מברך: שהחיינו, דהא ליכא הטבה לאחריו. וכן אם מת האב קודם שילדתו, היא מצרבת שהחיינו וכן נראה לי ליישב הרשב"א סימן רמ"ה). ויש שכתבו שנהגו להקל בצרכה זו, שאינה חוצה אלא רשות, ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות.

ברכה על לידה

בריתא בברכות מברך על לידת אשתו זכר הטוב והמטיב. ביארו כיוון שהיא טובה לשתיים לו ולאשתו.

מתה אשתו בלידה

הרשב"א כתב לברך שהחיינו אחר שיברך דיין האמת עליה (ויקדים דיין האמת הואיל והיא חובה), וחלקו מה לברך:

- » **רמ"א** שמתה אשתו בלידה ממילא יש הנאה רק לאחד והברכה היא שהחיינו.
 - » **ט"ז** חלק עליו וביאר שיש לה טובה שהשאירה בן בעולם, ולכן יש טובה לשתיים ומברך הטוב והמטיב ויש שכתבו שסבר שלחן ערוך כדבריו.
 - » **מור וקציעה** דחה שהשארית הבן היא הנאה רוחנית.
- אם** מתה כמה שעות אחר הלידה, מברך הטוב והמטיב.

עוד כתב הרשב"א והביאו רמ"א יש שכתבו שברכה זו אינה חובה ולכן פשט המנהג להקל בברכות אלו. וכתב במשנה ברורה שמנהגם להקל אינו נכון.

סעיף ב

מת אביו, מברך: דיין האמת. היה לו ממון שירשו, אם אין לו אחים מברך גם כן: שהחיינו. ואם יש לו אחים, במקום שהחיינו מברך: הטוב והמטיב. הגה: שאין מצרכין הטוב והמטיב אלא"כ יש לו שותפות בנאותה טובה (טור).

ברכה על קרוביו שיירשם

בגמרא ברכות מת אביו מברך דיין האמת, היה לו ממון שיירש ממנו אם יש לו אחים מברך הטוב והמטיב אם אין לו מברך שהחיינו. אף שהיה מעדיף שלא ימות ולא יירשנו מברך הואיל וקיבל דבר.

מתה אשתו וירשה, יברך דיין האמת ושהחיינו הואיל ואין מי שנהנה עימו.

דיין האמת בשם ומלכות

דיין האמת מברכים על כל אדם כשר שמצטער עליו, ויש שנהגו אם אינו קרובו לברך בלי שם ומלכות וטועים הם (מ"ב).

סעיף ג

בנה בית חדש, או קנה כלים חדשים, אפילו היה לו כיוצא באלו תחלה, או קנה וחזר וקנה, מברך על כל פעם, שהחיינו, ולא דווקא חדשים דהוא הדין לישנים, אם הם חדשים לו, שלא היו אלו שלו מעולם, ולא אמרו חדשים אלא לאפוקי אם מכרן וחזר וקנאן.

ברכה על בית

משנה שהחיינו על בית וכלים. אם קנה לבד מברך שהחיינו אם קנה בשותפות יברך הטוב והמטיב (מצד מה שיש לו אשה ובנים, באה"ל הביא שיברך הטוב והמטיב, והחיי אדם רצה לומר הואיל ומחובתו להביא לבניו דירה לא נחשב שותפות, דחה בהא"ל שבנים מגיל שש זה רק צדקה, ועוד שלא היה מחויב לקנות היה יכול לשכור). נשרף וחזר ובנה מבר, סתר וחזר ובנה מחלוקת וסב"ל, אלא אם הוסיף עוד ממה שהיה בתחילה שמברך.

ברכה על כלים

משנה שהחיינו על בית וכלים, בגמרא ביארו כלים אף שקנה כמותם או שיש לו כמותם ירושה מאבותיו. ואף אם לא חדשים ממש רק שמח בהם כחדשים, (או אפילו רק בשבילו חדשים - בדק הבית), אלא אם מכר וחזר וקנה שאז לא יברך אפילו אם לא השתמש ולא בירך בתחילה. בין כלים בין מלבושים כל שמח בהם, ואם הוא עשיר ולא שמח לא יברך. יזהר לברך תיכף לקנייה קודם שיתרגל.

קניית ספרים לא יברך, מור וקציעה מצדד שאם היה מחזר אחר ספר זה יברך, ועל כן אין למחות ביד המברך.

סעיף ד

בשעת הקנין יש לו לברך אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, שאין הברכה אלא על ידי שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו, וכשילבשם מברך: מלביש ערומים.

זמן הברכה – ברכת מלביש ערומים

מברך בשעת הקנייה, ובתנאי שראוי אז ללבוש בלא תיקון ואם צריך תיקון יברך בלבישה (מ"ב), כשילבש יברך מלביש ערומים כמבואר בירושלמי. ואם לא בירך שהחיינו בתחילה יקדים מלביש ערומים לשהחיינו. הלוּבש בשחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שבברכות השחר.

סעיף ה

קנה כלים שמשמשין בהם הוא ובני ביתו, מברך: הטוב והמטיב. אם נתנו לו במתנה מברך: הטוב והמטיב, שהיא טובה לו ולנותן.

כלים לו ולבני ביתו

קנה כלים שמשמשים בהם הוא ובני ביתו יחד, מברך הטוב והמטיב. קנה כלים לו ובנפרד לבני ביתו, על שלו יברך שהחיינו על של בני ביתו הטוב והמטיב שיש להם הנאה וגם לו ההנאה מהכבוד שזכה שבני ביתו לבושים טוב.

קנה לעבדו ושפחתו לא יברך, הואיל וחייב והוא כמו תשלום שכר להם (מ"ב).

ברכה על מתנה

מבואר בירושלמי, מברך הטוב והמטיב כי שניהם נהנים הנותן והמקבל, אם המקבל עני יש לנותן הנאה שעזר לו ואם הוא עשיר מתכבד שעשיר לקח ממנו, דווקא כלים אך מעות מתבייש המקבל ולא יברך (מ"ב).

להלכה:

» **שלחן ערוך** פסק הלכה זו וביאר בבית יוסף שהשמיט הבבלי כי נכלל זה בכלל של הגמרא.

» **יש חולקים** פרח שושן ועוד מהשמטת הבבלי יש ללמוד שחולקים והלכה שיברך שהחיינו הואיל והנאת הנותן היא רק הנאה רוחנית.

» **משנה ברורה** הואיל ויש חולקים יברך שהחיינו ולא הטוב והמטיב, דשהחיינו פוטר הטוב והמטיב מדין בכלל מאתים מנה, ומיהו יתומים שקיבלו חלוקת בגדים יברכו הטוב והמטיב כי כולם נהנים יחד.

סעיף ו

על דבר שאינו חשוב כל כך, בגון חלוק, או מנעלים ואנפילאות (פירוש מנעלים קטנים שחופין רוב הרגל), אין לברך עליהם. ואם הוא עני ושמח בהם, יברך. הגה: ויש אומרים לאפילו עני אינו מזכך על חלוק ומנעלים וכדומה, וכן נוהגין (טור בשם תוס' ותרומת הדשן סימן ל"ו), המנהג לומר למי שלובש בגד חדש: תכלה ותתחדש. ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה דאם כן היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנה בגד אחר, וכתב: ורחמיו על כל מעשיו (מהר" ירוחם בפסקיו) והנה הטעם חלוש מאוד ואינו נראה, מכל מקום רבים מקפידים על זה שלא לאמרו.

שהחיינו רק על דבר חשוב

נחלקו מה מברכים:

- » תוספות ותרומת הדשן ורמ"א ופרי מגדים יברך שהחיינו רק על דבר חשוב.
 - » ר' שרירא הצריך שיהיה דבר שבא מזמן לזמן ולא תמיד מצוי ושאר הראשונים חלקו עליו.
 - » רא"ש ושלחן ערוך ורדב"ז כתב הכל לפי העניין ששמח בו, עני מברך גם על דבר מועט.
- יש שנהגו שלא לברך על מעיל הנעשה מעור בהמה אפילו טמאה הואיל והיו צריכים להמית בהמה בשבילו, וכתב ורחמיו על כל מעשיו ודחה הרמ"א דבריהם.

סימן רכד – דיני ברכות פרטיות

סעיף א

הרואה מרקולים או שאר עכו"ם, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. ואם רואה אותה בתוך ל' יום, אינו חוזר ומברך. הגה: והאילנא אין מזכרים זאת הזכרה, שהרי אנו מגדלים ביניהם ורואים אותם תמיד.

הרואה עבודה זרה

בריתא הרואה מרקולים מברך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו וכו'. נחלקו אם דווקא מרקולים מפני שעבודתה מתחדשת כל יום, שעובדים את האבנים החדשים שזורקים שם:

» **טור ושלחן ערוך והגירסא בתוספתא** כל עבודה זרה, וביארו מה שנקט בגמרא מרקולים כל זה מה שהיה מצוי.

» **ר"י דווקא מרקולים** שמתחדשת כל יום, ר' יונה הביא שתי הפירושים.

ברכה היום שמצוי עבודה זרה לידינו כל יום

טור תוספות ורמ"א כתבו היום אנו מגדלים ביניהם וכל יום רואים לא יברכו אלא רק מל' לל' יום. הוסיפו אחרונים אף אם רואה אותה בעיר אחרת ואף קטן שהגדיל. דעת האליה רבה שדגם אם הוא לא ראה אותה ל' יום, כיוון שרוב העולם רואים אותה כל יום לא יברך. הזהיר ספר האשכול לא להסתכל בקניגאות של עכו"ם וכדומה, ואם שמענו יש להצטער על חורבן ירושלים.

סעיף ב

הרואה מקום שנעקרה עכו"ם, אם הוא בארץ ישראל, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעקר עכו"ם מארצנו. ואם הוא בחוצה לארץ, אומר: שעקר עכו"ם מהמקום הזה, ואומר בשתייהן: כשם שעקרת אותה מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך. הגה: ואם נעקרה עכו"ם ממקום אחד ונתנה במקום אחר, מזכך על מקום שנעקרה עקר עכו"ם, ועל מקום שנתנה לשם, שנתן ארך אפים (בית יוסף צס"ח וירושלמי).

הרואה מקום שנעקרה עבודה זרה

משנה בברכות יאמר שעקר מארצנו, בירושלמי כתב שבחוץ לארץ יאמר מהמקום הזה, וכן פסק שלחן ערוך.

בגמרא מובא לומר גם 'כשם שעקרת וכו' ולסיים 'והשב לב עובדיהם לעבדך', ונחלקו אם יאמר רק בארץ או גם בחוץ לארץ, תנא קמא רק בארץ שיש לומר שעובדיה הם ישראל:

» רשב"א סבר גם בחוץ לארץ כי לעתיד לבוא כולם יעשו תשובה.

» רמב"ם פסק להוסיף גם בחוץ לארץ.

» טור תמה על הרמב"ם מדוע פסק כיחיד.

» בית יוסף ביאר משום שמסתבר טעמו של רשב"א, ועוד שתנא קמא לא אסר להוסיף אלא רק לא הצריך ועדיף לעשות כרשב"א.

עקרו ממקום למקום מברך שתיים במקום שנעקרה ובמקום שנתנו.

סעיף ג

הרואה בבל הרשעה, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחריב בבל הרשעה. ראה ביתו של נבוכדנצר, אומר: ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע. ראה גוב אריות או כבשן האש, אומר: ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה (ועיין לעיל סימן רי"ח סעיף ז').

ראיית בבל ובית נבוכדנצר

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא

סעיף ד

ראה מקום שיש בבבל שכל בהמה שתעבור עליו אינה יכולה לזוז משם אם לא יתנו עליה מעפר המקום ההוא, והוא סימן קללה לה דכתיב: וטאטאתיה במטאטא (פי' מכזות הבית שקובית יוסף כלע"ז) השמד, אומר: ברוך אומר ועושה, ברוך גוזר ומקיים.

ראיית מקום הבולע בבל

דין השלחן ערוך מבואר בגמרא

סעיף ה

הרואה ששים רבוא מישראל ביחד, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם חכם הרזים. ואם הם עובדי כוכבים וגלולים, אומר: בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גויים מדבר ציה וערבה.

ברכה על ס' ריבוא

בגמרא ברכות ברכה על ס' ריבוא ישראל או עובדי כוכבים. בן זומא בירך כך בהר הבית, עולא אמר שאין אוכלוסא בבבל.

נחלקו האם הברכה היא רק בארץ ישראל:

» **רמב"ם** רק בארץ ישראל, ביאר בית יוסף שלמד ממעשה בן זומא שהיה בארץ ישראל או שהבין בעולא שבבל לא מברכים אף אם תהיה אוכלוסא.

» **שלחן ערוך** מברכים בכל מקום.

לברך על אחד החשוב כס'

מעשה בר' חנינא בריה דרב איקא אמר שצריך לברך על ר' פפא ור' הונא חכם הרזים הואיל והם חשובים לו כס' ריבוא.

להלכה:

» **טור** הביא הלכה זו.

» **רמב"ם** השמיט ביאר בית יוסף משום שר' חנינא לא בירך עליהם ממש אלא רק רצה להראות חביבות.

» **שלחן ערוך** השמיט כרמב"ם.

סעיף ו

הרואה חכמי ישראל, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו.

ברכת שחלק מחכמתו

בגמרא ברכות, ביאור נוסח 'שחלק' ולעכום 'שנתן' ביאר בית יוסף שעם ישראל הם חלק וחצובים מכסא הכבוד ואומות העולם לא, וכן עם ישראל הם חלק כמו צינור שאפשר להרחיב ולהקטין כפי מעשיהם, אך אומות העולם לא כך אלא קיבלו ונפסק הקשר.

סעיף ז

הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים שחכמים בחכמות העולם, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם.

ראיית חכמי אומות העולם

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ברכות. הברכה היא רק אם הם חכמים בדתם ולא בדבר אחר.

סעיף ח

על מלכי ישראל אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מכבודו ליראיו. ועל מלכי עובדי כוכבים אומר, ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם.

ברכה על מלכי ישראל

מבואר בגמרא ברכה על מלכים. דווקא אם יכולים להוציא הורג בפיהם. על שרים הממונים מטעם בכל עיר ועיר טוב לברך בלי שם ומלכות.

סעיף ט

מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם.

להשתדל לראות מלכים

בגמרא ברכות מובא שאם יזכה יבחין בין עכו"ם לישראל. מובא בגמרא כהן מותר להיטמא בדרבנן כדי לראות המלכים, ואף לנחם אבלים מותר בטומאה דרבנן. מבטל מלימודו פעם אחת לראות המלך, אך יותר מפעם אחת לא יבטל אלא אם בא בחיל גדול יותר.

סעיף י

הרואה בתי ישראל ביישובן, כגון בית שני, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מציב גבול אלמנה. בחורבנן, אומר: ברוך דיין האמת.

ראית בתי ישראל ביישוב וחורבן

מבואר בגמרא ברכה על בתי ישראל ביישובן ובחורבנן.

נחלקו איזה בתי ישראל:

» רי"ף רק בתי כנסיות.

» רש"י נקט כגון ביישוב בית שני, בית יוסף סבר בתחילה שכוונתו שמברך רק על בית המקדש, ובסוף ביאר שהוא כל בית ישראל כשמיושבים בלי פגע ורע, ודווקא אחר שגלו

וחזרו ששייך לומר מציב גבול אלמנה, ושוב כתב אפשר דווקא בזמן שהבית המקדש קיים
ובארץ ישראל, בשלחן ערוך סתם ולא פירש דווקא בזמן בית המקדש.
» מנהג המשנה ברורה כרי"ף, ולא שנא בארץ או בחוץ לארץ.
» פרי מגדים כרי"ף אך יש לחוש שהוא רק בזמן בית המקדש ולכן לא יאמר בשם ומלכות.

סעיף יא

הרואה בתי עכו"ם ביישוב, אומר: בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר: אל נקמות ה'.

ברכת ראיית בתי עכו"ם ביישוב

מבואר בגמרא ברכה על עכו"ם ביישובם וחורבנם. לפרוש רש"י כל בתים כותים, לרי"ף דווקא
בתי כנסיות שלהם (ולא בתי עבודה זרה שעליהם מברך שנתן ארץ אפים).

סעיף יב

הרואה קברי ישראל, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדיון
וכו', ועל קברי עכו"ם אומר: בושא אמכם וגו'.

ברכת ראיית קברי ישראל

מבואר בגמרא. קבר אחד יש אומרים שלא יברך הואיל ונתקנה הברכה בלשון רבים.

סעיף יג

כל ברכות הראייה, אם חזר וראה אותו דבר בתוך ל' יום, אינו חוזר ומברך.

זמן התחדשות הברכות

ברכה היא רק מל' לל' יום.

בירך על מלך או על קבר וראה מלך או קבר אחר:

» מגן אברהם הורה שיברך שוב.

» אליה רבה כתב שהמגן אברהם עצמו סבר הפוך.

סימן רכה – דיני ברכת שהחיינו

סעיף א

הרואה את חברו לאחר שלשים יום, אומר: שהחיינו, ואחר י"ב חדש מברך: מחיה מתים, והוא שחביב עליו הרבה ושמת בראייתו.

רואה חברו אחר זמן

הרואה חברו ושמת בראייתו מבואר בגמרא ברכות, מברך לאחר ל' יום שהחיינו, ואחר י"ב חודש מחייה המתים. נחלקו אם בשם ומלכות:
» פנים מאירות כתב בלי שם ומלכות.
» מגן גיבורים ושאר אחרונים הורו לברך עם שם ומלכות.

אין חילוק בין איש לאישה, כגון אשתו ביתו אימו או אחותו. לא ראה אחד מחכמי ישראל הרבה זמן, יברך גם שהחיינו וגם ברוך שחלק. קיבל מכתב בתוך הימים, מחלוקת ויש להורות סב"ל.

טעם ברכת מחיה המתים

ביאר מהרש"א הואיל ובתוך שנה היה ראש השנה ויום כיפור, ומברך על מה שיצא דינו לחיים.

סעיף ב

מי שלא ראה את חברו מעולם, ושלח לו כתבים, אף על פי שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו. הגה: יא אומרים מי שנעשה צו צד מצוה, יצד: צדק אהה ה' אלהינו מלך העולם שפטרני מעונשן של זה (מהרי"ל בשם מרדכי וצר"ר פ' תולדות), וטוב לצדק בלא שם ומלכות (דעת עאמו).

חבר שלא ראהו מעולם רק על ידי מכתב

רשב"א הורה לא לברך על אדם שהכיר רק דרך מכתבים, וכן פסק שלחן ערוך, הואיל ואין אהבה כל כך כשלא ראהו.

רואה בנו שנולד לו אחר זמן

מברך אף שלא ראה אותו קודם, שוודאי יש לו שמחה אף שלא ראהו מעולם.

ברכת ברוך שפטרני

כתב רמ"א בשם מהרי"ל ברכה זו בשעה שבנו בר מצווה, נחלקו אם יברך בשם ומלכות:
 » **רמ"א** לברך ללא שם ומלכות, ונהגו כיום לברך רק כשעולה לתורה או כשעולה חזן שנודע לכול שהוא בר מצווה.
 » **גר"א** הורה לברך.
 » **חיי אדם** כתב המברך לא הפסיד.

מצווה לערוך סעודה ביום כניסת הנער לבר מצווה, הואיל ועכשיו נצטווה במצוות התורה, ואם הנער דורש אף שלא בזמנה יש לה דין סעודת מצווה. הברכה היא שעכשיו יש לבן אחריות על עצמו, ומכל מקום עדיין יש לאב חובת הוכחה על בנו.

סעיף ג

הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה, מברך: שהחיינו, ואפילו רואהו ביד חברו או על האילן, ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה. אגה: ומי שנידך בשעת ראיה, לא הפסיד (טור). ואין לבדוק עד שנגמר תשלום גידול הפרי (תשובת רשב"א סימן ר"ן וכל זו). ואם לא נידך בראיה ראשונה, יכול לבדוק בראיה שנייה (אגור).

ברכת שהחיינו על פרי

בגמרא עירובין רבה בירך שהחיינו על ראיית דלעת חדשה, אם נהנה רק באכילה כתב סמ"ק יברך באכילה. וכתב בית יוסף היום כולם נהגו לברך רק באכילה משום לא פלוג הואיל ויש שנהנים רק באכילה וכן נהג מהר"ם וכן פסק בשלחן ערוך. הברכה היא רשות, אך ראוי לזהר לא לבטלה (מ"ב).

מתי יברך שהחיינו

כתב משנה ברורה יברך שהחיינו אחר כך הברכה הנהנין, או יברך ברכת הנהנין ויטעם מעט ואז יברך שהחיינו, ואם בירך שהחיינו אחרי ברכת הנהנין קודם שטעם בדיעבד אינו הפסק:
 » **ר' מנוח וסמ"ק** לא בירך בראיה ראשונה הפסיד הברכה ולא יברך בשנייה.
 » **מהר"י מולין** מברך בשנייה.

לברך רק בתשלום ברייתו

נחלקו ממתני אפשר לברך:
 » **כל בו רשב"א ורמ"א** דווקא בתשלום ברייתו.

» רדב"ז כתב שיש להשוות שהחיינו לברכה ראויה, ולכן רק אם להגיע לפול הלכן לא מברך שהחיינו, אך משהגיע לפול הלכן וכן בשאר אילנות משהוציאו פרי, מברך ברכה הראויה להם.

» משנה ברורה כתב שיש לסמוך עליו בדיעבד.

סעיף ד

אם בירך שהחיינו על שירזא"ש, כשיאכל גינדא"ש חוזר ומברך: שהחיינו. הגה: והס כשני מיני גוגלניות, כגון ווינקש"ל וקיש"ן וכל כיוצא בזה.

הורה תרומת הדשן שני מינים מברך על כל אחד שהחיינו וכן פסק שלחן ערוך.

נחלקו כשחלוקים רק בטעם:

» מגן אברהם אפילו אין חלוקים בשמם רק חלוקים בטעם, כגון תאנים לבנות ותאנים שחורות.

» באור הגר"א חלק עליו.

סעיף ה

אם בירך שהחיינו על ענבים, כשישתה יין חדש אינו חוזר ומברך.

אכל ענבים האם יברך שהחיינו בשתיית יין

האוכל ענבים ובירך עליהם שהחיינו, נחלקו האם יברך שוב כששותה יין:

» תרומת הדשן יברך.

» אגור לא יברך.

» מהרי"ל לכאורה יש לברך שהרי יין אחר שתסס הוא דבר אחר לגמרי מענבים, וכן למעשרות חייב מדאורייתא, למעשה הניח בצריך עיון ולא להיכנס לספק, לכן הרוצה לברך שהחיינו בליל ראש השנה שני על יין יזהר שלא יאכל ענבים קודם.

להלכה:

» שלחן ערוך לא יברך.

» משנה ברורה יש לחוש לחלוקים ולצאת מספק יברך שהחיינו על דבר אחר.

בירך שהחיינו על יין

בירך על היין לכולי עלמא לא יברך שוב על הענבים, שרק יין שיש בו שמחה יתירה מענבים יש צד שיברך עליו.

כל הנידון הוא רק בשותה תירוש

כתב משנה ברורה כל הנידון כאן הוא רק בשותה תירוש שלא התיישן היין עדין, אבל השותה יין ישן לכולי עלמא לא מברך שהחיינו, הואיל ולא ניכר חידושו.

סעיף ו

פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו. הגה: פרי שמתחדש צ' פעמים בשנה, מצרכין עליו שהחיינו (בית יוסף). אבל שאין לו זמן קבוע לגידולו, אין מצרכין עליו (ב"י בשם הר"ר מנחם), לכן אין מצרכין שהחיינו על ירק חדש לעומד כל השנה בקרקע (מהרי"ל).

ברכה רק על דבר המתחדש

ר' שרירא סמ"ג סמ"ק מרדכי ועוד הורו לא לברך על דבר שלא מתחדש משנה לשנה וכן פסק שלחן ערוך. ולכן לא יברך, על אתרוג שדר באילן כל השנה, או על דבר שאין לו עונה קבועה ותמיד אפשר לגדלו, וכן דבר שאינו גידולי קרקע, וכן כמהין ופטירות.

ריח שמתחדש פעם בשנה נחלקו אם מברך עליו, ולא נהגו לברך. וכן גדיים וטלאין שרגילים להתחדש פעמיים בשנה לא נהגו.

מתחדש פעמיים בשנה

הסתפק בית יוסף אם דברי הרמב"ם וטור משנה לשנה הם לאפוקי מתחדש פעמיים בשנה שאו לא יברך, או שלאו דווקא ואף דבר המתחדש פעמיים בשנה מברכים עליו. עשב שיכול להחזיק מעמד כל השנה, כתב ר' מנוח שאין לברך עליו.

להלכה כתב רמ"א על דבר המתחדש ב' פעמים מברכים, אבל ירק העומד כל השנה בקרקע לא מברכים עליו. ביאר משנה ברורה עומד כל השנה, או שגדל כל השנה, או שיש לו עונה אבל אפשר לשמר אותו על ידי הטמנה כל ימות השנה ולא ניכר מה חדש. ולכן, על קטניות ירוקות או מלפפון ולפת (בזמנם שלא היה מצוי תמיד) מברך, אך על תפוחי אדמה וכדומה לא מברכים. של"ה כתב לא לברך על שום ירק מהטעם שלא נזכר, וחלקו עליו.

נחלקו אם לברך על תבשיל הנעשה מחיטה חדשה:

» **מגן אברהם** מברכים.

» **מור וקציעה** לא יברכו.

סעיף ז

אינו מברך שהחיינו על הבוסר, אלא כשהבשילו האשכולות ענבים. וכן בכל פרי אחר נמרו.

שהחיינו על בוסר

כתב הרשב"א לא יברך שהחיינו על בוסר רק אחר שהבשיל, והוא הדין שאר פירות, וכן פסק שלחן ערוך. לעיל הבאנו מחלוקת אם השיעור הוא כמו לעניין ברכה ראויה, או שצריך שיהיה מוכן לגמרי.

סעיף ח

הרואה כושי. וניחור, דהיינו שהוא ארום הרבה. והלוקן, דהיינו שהוא לבן הרבה. והקפת, דהיינו שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. והננס והדרקונה, דהיינו מי שהוא מלא יבלת. ופתוי הראש, שכל שערותיו דבוקות זה בזה. ואת הפיל. ואת הקוף, מברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם משנה הבריות.

ברכה על ראיית אדם ובעלי חיים משונים

ברכות אלו מבוארות בגמרא ברכות. קיפח השלחן ערוך כתב שבטנו גדולה, הביא משנה ברורה מירושלמי פירוש אחר שבטנו דקה והוא גבוה ונראה שהוא כפוף כי אין בסיס לכתפיו. פתוי הראש מיירי שנוולד כך.

סעיף ט

הרואה את החיגר. ואת הקטע. ואת הסומא. ומוכה שחין. והבהקנין, והוא מי שמנומר בנקודות דקות, אם הם ממעי אמם, מברך: משנה הבריות, ואם נשתנה אחר כך, מברך: דיין האמת. ויש מי שאומר דדווקא על מי שמצטער עליו, אבל על עכו"ם אינו מברך. ואינו מברך אלא פעם ראשונה, שהשינוי עליו גדול מאד. רגה: ויש אומרים משלש יום לשלש יום (טור).

ברכה על ראיית חיגר

מבואר בגמרא ממעי אימם מברך משנה הבריות אחר כך מברך דין האמת.

נחלקו האם דיין האמת הוא רק אם יש לו צער:

» ראב"ד רק אם מצטער.

» אבודרהם בשם ראב"ד בר יצחק אפילו על גוי מברך.

» **שלחן ערוך** הביא בסתם לברך וכתב יש מי שאומר דדווקא על מי שמצטער מברך אבל לא על עכו"ם או כל מי שאין לו צער עליו.

בהקנין הוא על שם הלובן שיש להן בין נקודה לנקודה. אם מצויים שם הרבה כאלו לא יברך, וכל שכן אם נעשה רק על ידי השמש.

כמה פעמים יברך

נחלקו כמה פעמים מברך ומה הדין אם ראה באדם אחר:

» **שלחן ערוך** כתב לברך רק פעם ראשונה שראה השינוי ואף אם יראה השינוי באדם אחר לא יברך.

» **רמ"א** כתב יש אומרים מל' לל' יום.

» **משנה ברורה** יאמר בלי שם ומלכות.

נחלקו אם דיבר שלחן ערוך רק על משנה הבריות או גם על דיין האמת:

» **ט"ז** גם דיין האמת.

» **נהר שלום** רק משנה הבריות.

סעיף י

הרואה אילנות טובות ובריות נאות, אפילו עכו"ם או בהמה, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שככה לו בעולמו. ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר, לא עליהם ולא על אחרים, אא"כ היו נאים מהם.

ברכה על ראיית בריאה נאה

מבואר ברכה זו בגמרא, ובירושלמי כתב אפילו גוי או בהמה. כתב משנה ברורה עכשיו לא נהגו לברך וטוב לומר בלי שם ומלכות. לא יתבונן בגוי ולא יאמר כותי זה יפה משום לא תחנם.

סימן רכו – הרואה פרחי האילן מה מברך

סעיף א

היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם. ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה, ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות, לא יברך עוד.

ברכת האילנות

מובא בגמרא היוצא בימי ניסן וכו' וכן פסק שלחן ערוך. נחלקו מה הדין כשגדלו:

» **מרדכי** סבר שמברך אף שגדלו.

» **טור** ושלחן ערוך לא יברך.

» **אליה רבה** אם לא ראה אותם קטנים רק שגדלו מברך אף שאין להם פרחים.

כתב משנה ברורה לא רק ניסן אלא בזמן הלבנון, ואורחא דמילתא נקט, וכל שיש להם פרחים יברך. דווקא באילני מאכל ודווקא פרח ולא עלים, בירך לא חוזר ומברך אפילו על אילנות ומין אחר.

ראה ולא בירך מב"י משמע שלא יברך, אך הורה האליה רבה שיברך.

סימן רכז – ברכת הזיקים

סעיף א

על הזיקים, והוא כמין כוכב היורה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבת. ועל רעדת הארץ. ועל הברקים. ועל הרעמים. ועל רוחות שנשבו בזעף, על כל אחד מאלו, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. ואם ירצה יאמר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם.

ברכה על הזיקים ורעמים

משנה ברכות מובא לברך על כל הדברים מעשה בראשית, וביאר אב"י בגמרא שמברך גם שכחו וגבורתו.

נחלקו אם מברך שתיהן או איזה שירצה:

» ראב"ד שתיהן.

» מרדכי ושלחן ערוך איזה שירצה.

פירוש שכחו וגבורתו, שנתן כוח לטבע להראות כוח יוצר בראשית שייראו מלפניו.

מהם זיקים

זיקים השלחן ערוך כתב כוכב היורה כחץ, משנה ברורה הביא יש אומרים כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה. **ברקים** דווקא אלו הבאים עם רעם, אבל בלי רעם רק מחמת חום לא מברך. **רוחות** דווקא בזעף או רוח גדול.

ברכות ברק ורעם

כתב משנה ברורה העולם נהגו לברך על ברק עושה מעשה ועל רעם שכחו, ויותר נכון לברך אחד על שניהם, וטוב שיברך עושה מעשה ואם בירך שכחו יצא. אם לא היו תכופים מברך תחילה על הברק ואז על הרעם. וכן אם לא ראה הברק ורק שמע הרעם יברך על הרעם. ברך על הברק ונתכוון לפטור הרעם שיבוא אחריו יצא.

סעיף ב

כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת. נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם, צריך לחזור ולברך.

עד מתי מברך

מבואר בירושלמי.

כתב משנה ברורה דווקא שטהרו השמים לגמרי. ביום הבא שלמחרת בכל מקרה חוזר ומברך.

סעיף ג

היה יושב בבית הכסא ושמע קול רעם או ראה ברק, אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דבור, יצא. ואם לאו, לא יצא.

שמע רעם בבית הכסא

מבואר בירושלמי, הנמצא במקום מטונף כמו שירותים או בית מטבחים וכדומה, אם יכול לצאת יברך ואם לא לא. ודווקא שיספיק לנקות ידיו. שיעור ההמתנה הוא עד כדי דיבור סמוך לברכה.

אם יצא ועדין הוא נצרך לנקביו, נחלקו אם יכול לברך במצב כזה, וכתב משנה ברורה שנכון להחמיר לא לברך.

סימן רכה – ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

סעיף א

על ימים ונהרות, הרים וגבעות ומדברות, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית. ועל הים הגדול, והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים, אומרים: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול.

ברכה יופי הטבע

משנה בהרואה נד. "על הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה בראשית רבי יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים". מבואר על מה יברך ורק כשרואה לל' יום.

הנוסח שלחן ערוך וטור כתבו עושה ויש שכתבו עשה.

ברכת ימים

תמה הטור על הרמב"ם שהורה לברך על הים הגדול ברוך שעשה הים הגדול שהרי תנא קמא פליג עליה, הבית יוסף ביאר שר' יהודה בא לפרש ולא חלק על תנא קמא.

מהו הים הגדול

שלחן ערוך ים התיכון, הרבה אחרונים דווקא אוקיינוס.

סעיף ב

לא על כל הנהרות מברך, אלא על ארבע נהרות דכתיבי בקרא, כמו חידקל ופרת והוא שראה אותם במקום שלא נשתנה מהלכם על ידי אדם.

איזה נהרות מברך

מבואר בגמרא ברכה על נהרות, ודווקא שלא השתנו על ידי אדם. כתבו תוספות רק ד' נהרות, משנה ברורה הוסיף כל מה שדומה להם, גדול ומששת ימי בראשית. ספק נשתנה לא יברך.

סעיף ג

ולא על כל הרים וגבעות מברך, אלא דווקא על הרים וגבעות המשונים וניכרת גבורת הבורא בהם.

איזה הרים וגבעות מברך

כן כתב אבודרהם, שרק בהם ניכרת גבורת הבורא.

סימן רכט – ברכת הקשת וחמה בתקופתה

סעיף א

הרואה הקשת, אומר: ברות אתה ה' אלהינו מלך העולם מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ואסור להסתכל בו ביותר.

ברכה על ראיית קשת

מבואר בגמרא. הגרסא שבשלחן ערוך היא גרסת הטור ורי"ף ורמב"ם, ותוספות גרסו אחרת. אסור להסתכל יותר מצורך הברכה, כמבואר בחגיגה שנחשב שמסתכל בכבוד קונו.

כתב משנה ברורה לא לומר לחברו ראיתי קשת. הברכה היא כשראה קשת אחרת מהראשונה, אפילו כמה פעמים בל' יום. המסתכל ביותר עיניו כהות.

סעיף ב

הרואה חמה בתקופתה, והוא מכ"ח לכ"ח שנה, והתקופה בתחילת ליל ד', כשרואה אותה ביום ד' בבוקר, אומר: ברוך עושה בראשית. וכן מברך גם כן כשרואה לבנה בטהרתה, וכוכבים במשמרותם, ומזלות בעתם דהיינו כשתחזור הלבנה בתחילת מזל טלה בתחילת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזרו כל כוכב מחמשה הנשאים לתחילת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח.

ברכה על ראיית חמה בתקופתה

מבואר בגמרא.

לכתחילה יקדים בבוקר, וטוב לברך ברוב עם, בדיעבד עד שלוש שעות או עד חצות. מכוסה השמש כל שנראה רישומה מברך.

סימן רל – דין קצת ברכות פרטיות

סעיף א

המתפלל על מה שעבר, כגון שנכנס לעיר ושמע קול צווחה בעיר, ואמר: יהי רצון שלא יהא קול זה בתוך ביתי. או שהייתה אשתו מעוברת אחר מ' יום לעיבורה, ואמר: יהי רצון שתלד אשתי זכר, הרים זו תפלת שווא, אלא יתפלל אדם על העתיד לבא, וייתן הודאה על שעבר, כגון הנכנס לכרך, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך הזה לשלום. נכנס בשלום, אומר: מודה אני לפניך ה' אלהינו שהכנסתני לכרך הזה לשלום. בקש לצאת, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוציאני מכרך זה לשלום. יצא בשלום, אומר: מודה אני לפני ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כן תוליכני לשלום וכו', עד ברוך אתה ה' שומע תפלה. וזו היא תפלת הדרך שנכתבו היא וכל דיניה בסימן ק"י.

תפילות לזמנים מיוחדים

בגמרא ברכות.

תוך ל' יום מועיל ברכה להפוך מים העובר, גם אחר כך מועילה ברכה שיהיה צדיק. ברכה היא רק כשנכנס לכרך אבל לעיר קטנה לא מצויים ממונים המחפשים עלילות. מה שמוסיף כאן בתפילת הדרך הודאה על שעבר, משם שכאן מדובר בתפילת הדרך של אמצע הדרך כשלן בעיר מסוימת, שכבר עבר חלק ומודה עליו.

סעיף ב

הנכנס למוד את גרנו, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה. התחיל למוד, אומר: ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדר ואחר כך בירך הרי זה תפלת שווא, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי (פירוש הגעלס ואינו נראה) מן העין.

תפילה לנכנס למוד גרנו

בגמרא תענית ובבא קמא. כתב משנה ברורה בלי שם ומלכות ודווקא במודד לעשר.

סעיף ג

הנכנס למרחץ, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מהאור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא. יצא בשלום, אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מהאור הזה.

תפילה בנכנס למרחץ

בגמרא ברכות. עכשיו לא נהגו לברך הואיל והתנור עשוי בצורה בטיחותית ולא באדמה מלמטה.

סעיף ד

הנכנס להקיז דם, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה. ולאחר שהקיז, יאמר: ברוך רופא חולים.

תפילה לנכנס להקיז דם

בגמרא ברכות.

הוא הדין בכל עסק רפואה. בית יוסף כתב לומר בשם ומלכות, משנה ברורה כתב שלא נהגו כן.

חברו מתעטש יאמר לו לבריאות שמתחילה היו נפטרים בעיטוש.

סעיף ה

לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל מה דעביד רחמנא, לטב עביד.

אמירת הכל לטובה

דין השלחן ערוך כמבואר בגמרא ברכות.

תוכן עניינים מורחב

הלכות תפילה

סימן פט – הלכות תפלה וזמנה

זמן תפילת שחרית \ תחילת זמן תפילת שחרית \ סוף זמן תפילת שחרית \ סוף זמן תפילה בזמנה \ סוף תפילה שלא בזמנה \ להתפלל בין חצות לזמן מנחה גדולה \ אמירת שלום לחברו קודם התפילה \ מה נכלל באיסור אמירת שלום \ פרטי דינים באיסור \ גברא אלמא \ דברים האסורים קודם התפילה \ עשיית צרכיו ויציאה לדרך \ פרטי דינים \ משרתים ועבדים \ איסור אכילה ושתייה \ אופנים המותרים באכילה ושתייה \ שתייה קודם התפילה בשבת \ צמא ורעב קודם התפילה \ התחיל לאכול קודם עלות השחר \ דיני אכילה מחצות עד עלות השחר \ להתחיל באכילה קודם התפילה \ התחיל בהיתר והגיע עלות השחר \ חומרת הזוהר באכילה מחצות \ הוכרו בזה כמה קולות (משנה ברורה סק"ח) \ איסור ללמוד קודם התפילה \ אופני איסור והיתר ללימוד קודם התפילה \ ממתי נחשב זמן תפילה \ אופני האיסור \ התחיל ללמוד באיסור \ ללמד לאחרים \ לומד סדר קבוע \ להניח שומר \ הרוצה להתפלל בשעה שהציבור מתפללין \ דר בישוב שאין שם מנין \ הולכי דרכים \ עשיית מלאכה סמוך לזמן תפילת שחרית \ היתר עשיית מלאכה \ מלאכות המצויות בשחר \ מלאכות האסורות קודם השחר \ יוצא לדרך אחר עלות השחר קודם זמן קריאת שמע \ תפילה בעמידה או לסמוך גאולה לתפילה \ ביאור המעשה \ מעשה רב אשי והוראת הראשונים \ לא יוכל לכוון גם בפסוק ראשון של קריאת שמע \ יוצא בשיירא שהוצרך להניח תפילין קודם הזמן \ הולך בדרך וחושש שיעבור זמן קריאת שמע ותפילה \ שחרית \ ערבית

סימן צ – מקום הראוי להתפלל עם הצבור, ודין ההולך בדרך

עמידה על מקום גבוה \ המקור לאיסור עמידה על מקום גבוה \ שיעור הגובה \ אופנים המותרים \ חולה וזקן \ כונתו להשמיע קולו לציבור \ מנהג השליח ציבור להתפלל ממעמקים \ שיעור מקום גבוה \ תפילה בראש האילן \ היתר לפועלים להתפלל בראש האילן \ טעם החילוק בין עץ זית ותאנה לשאר עצים \ חלונות בית הכנסת \ תפילה בבית שיש בו חלונות \ הטעם שהצריכו חלונות \ תפילה במקום פרוץ \ איסור תפילה בבקעה \ תפילת יעקב בשדה \ נפקא מינה המתפלל בשדה שלא מצויים שם אנשים \ תפילה בחורבה \ המקור לאיסור כניסה לחורבה \ מתי אסור להתפלל בחורבה \ מתי מותר להתפלל בחורבה \ תפילה אחורי בית הכנסת \ איסור תפילה אחורי בית הכנסת \ מה נחשב אחורי בית הכנסת \ מתפלל בצדדים \ תפילה בעזרות הסמוכות לבית הכנסת מצד מזרח \ המתפלל בזמן שאין ציבור

לעבור חוץ לבית כנסת בזמן תפילה \ זהירות לתפילה בציבור ובבית הכנסת \ להקדים תפיתו לתפילת הציבור \ מי שאינו נכנס לבית הכנסת בעירו \ מצוה לרוץ לבית הכנסת \ לרוק בבית הכנסת \ מעלת עשרה ראשונים \ להמתין לחברו שיסיים תפילתו \ יחידי הנשאר מתפלל בבית הכנסת \ האריך בתפילה \ נכנס בשעה שלא יוכל לסיים \ כמה צריך להלך בשביל תפילה במנין \ החיוב להלך בשביל מנין \ תנאים לחיוב \ יושב בביתו מתי חייב ללכת להתפלל במנין \ יוצא בבוקר לדרך \ התעכבות בביתו \ היכן להתפלל \ ההעדפה של בית מדרש מאשר ברוב עם \ לא לעסוק בזמן שהציבור מתפללים \ קביעות מקום לתפילה \ יכנס שני פתחים ואז יתפלל \ חציצה בינו לקיר בתפילה \ חציצת אדם \ תפילה כנגד ציורים \ תפילה בצד ואחורי רבו \ תלמיד חבר \ השוואה בין תפילה לקריאת שמע \ השתין תינוק באמצע התפילה

סימן צא – שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפילה

כיסוי גופו בעת התפילה \ חגירת אזור קודם תפילה \ זהירות מראית ליבו הערוה וחיוב היכון בחגירת אזור \ כיסוי הראש והעינים בטלית \ חיוב כיסוי הראש בתפילה \ מה נחשב כיסוי \ לבישת הבגדים בתפילה \ בגדים שאין ללובשם \ בגד ארוך \ נהגו ללכת בלא מנעלים \ מנהג לחבוש כובע \ תפילה בעיטוף

סימן צב – הנצרך לנקביו, ודין רחיצה לתפילה ושאר הכנות לתפילה

הנצרך לנקביו \ הדין לכתחילה \ יפסיד אם יבדוק \ הדין בדיעבד \ קטנים או גדולים \ נצרך לנקביו בעת לימוד או קריאת שמע \ המלמד תורה לרבים, ונצרך לנקביו \ הפסק צרכיו באמצע תפילה \ נתעורר לצרכיו באמצע תפילה או קריאת שמע \ תפילת שמונה עשרה \ קריאת שמע וברכותיה \ פסוקי דזמרה \ הכנה לסלק דבר הטורדו \ רחיצת ידיים קודם תפילה \ האם יש חילוק בין קריאת שמע לתפילה בהוראת ר' חסדא \ הדין במיל עצמו \ דיעבד שלא רחץ \ האם היסח הדעת מצריך \ נזכר שנגע בטינוף באמצע תפילה \ מהו מקום מטונף \ שיהוי אחר השתנה \ שהייה אחר רקיקה \ נתינת צדקה קודם תפילה

סימן צג – קודם שיתפלל צריך לשהות

שהייה קודם תפילה \ הכנה קודם תפילה \ פניות הלב קודם תפילה \ עיסוק בצרכי ציבור

סימן צד – צריך לכוון נגד ארץ ישראל, ודין הרוכב או יושב בספינה

כיוון החזרת פניו בתפילה \ לצדד פניו לארץ ישראל \ מי שלא יכול לכוון הרוחות \ תפילה על גבי בהמה \ מדוע התירו לו לא לרדת \ תפילה בספינה ובקרון \ תפילת חולה \ תפילה בישיבה \ לא לסמוך בתפילה \ התפלל בישיבה יחזור להתפלל כשיוכל

סימן צה – כיון איבריו בשעת תפלה

כיוון רגליו בתפילה \ כיפוף ראשו בתפילה \ הנחת ידיו בתפילה \ כיוון רגליו בקדושה

סימן צו – שימנע כל המרדות כדי שיכוון

אחיזת דבר בתפילה \ לאחוז דבר שאינו טרוד אך אינו מצווה \ מה מותר לאחוז בתפילה

סימן צז – שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה

גיהוק בתפילה \ יריקה בתפילה \ איזה שמאל וימין \ כינה עוקצתו \ החזרת הטלית שנפלה \ נשיאת משאוי בתפילה

סימן צח – צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו

מחשבה בזמן התפילה \ נישוק בניו בבית הכנסת \ כוונה בעת התפילה \ תפילה דרך תחנונים \ תפילה במקום קרבן \ חשיכת חסדי השם

סימן צט – דין שתוי ושכור לתפלה

שיכור בתפילה \ האם שיכור נחשב אנוס לעניין תפילה \ קריאת שמע שתוי \ שאר ברכות \ הפגת יין \ שיעור הרגשה שפג יינו

סימן ק – תפלת המועד צריך לסדר

הסדרת תפילה בעל פה ומהסידור

סימן קא – שצריך לכוון בכל הברכות, ושיכול להתפלל בכל לשון

החובה לכוון באבות \ לא כיוון יחזור \ לא להשמיע קול בתפילה \ הגבהת קול בימים נוראים \ לשון התפילה \ מנהג הנשים להתפלל בשאר לשונות

סימן קב – שלא להפסיק כנגד המתפלל

איסור ישיבה בצד המתפלל \ איזה עסק מותר לעסוק בד' אמות של חברו \ היה היושב חלוש \ ישב לפני שחברו עמד לתפילה \ לעבור נגד המתפלל \ להתמתין מלפסוע כשיש מתפלל אחריו

סימן קג – מי שנודמן לו רוח בתפלתו או עמוש

הפיה באמצע התפילה \ צריך להפיה באמצע התפילה \ להיכן יפסע \ חוזר למקומו כשבלה הריח \ סימן למתעמש בתפילה

סימן קד – שלא להפסיק בתפלה

הפסקה בדיבור ובהליכה \ התפלל ובאה בהמה נגדו \ התפלל ונחש כרך על עקבו \ מתפלל ובאר שור כנגדו \ שהייה בתפילה \ שיעור שהייה בתפילה \ דיבר באמצע התפילה שלא לצורך \ הגבלות לדין שח בתפילה \ הפסקה לקדיש וקדושה \ עניית דברים באלהי נצור

סימן קה – דין המתפלל ב' תפלות

המתפלל שתי תפילות רצוף

סימן קו – מי הם הפטורים מתפלה

פטור קריאת שמע לליווי המת \ דין נשים בתפילה \ תפילה למי שתורתו אומנתו \ המלמד לאחרים

סימן קז – המסופק אם התפלל, ודין תפלת נדבה

המסופק בתפילה \ המסופק בערבית \ מתי עושים נדבה ומתי לא \ מה נקרא חידוש \ נדבה בציבור \ תפילת נדבה לציבור

סימן קח – מי שלא התפלל לסבת טעות, או אונס או במזיד

תפילת תשלומין \ לא התפלל מנחה \ להפסיק בין תפילה הראשונה לשניה \ מתי לומר אשרי קודם התשלומין \ השלמה שלא בזמן התפילה \ לכמה תפילות יש תשלומין \ להשלים במוסף \ השלמה לתפילות ישנות שהחסיר \ לא התפלל כל היום \ לא התפלל במזיד \ לא התפלל כי היה סבור שיישאר לו זמן \ לא התפלל מנחה בערב

שבת \ המתפלל ערבית של ראש חודש שנים לתשלומין \ לא התפלל מנחה בשבת \
טעה במנחה של שבת \ טעה והזכיר מאורע שלא בזמנו

סימן קט – דין איך יתנהג היחיד לכוון בתפלתו עם הציבור

המתין לשמוע קדושה \ הערות \ מה יותר חשוב \ אמירת קדושה עם החזן \ המתנה
לעניית אמן של אתה קדוש ושומע תפילה \ המתפלל והגיע לקדושה

סימן קי – היוצא לדרך, ופועלים מה יתפללו, וסדר תפלת הדרך ובית המדרש
תפילת הבינו \ מתי לא אומר הבינו \ נוסח התפילה \ תפילה לפועלים \ תפילה
קצרה במקום סכנה \ נוסח התפילה \ אם צריך לעמוד \ אזהרות בדרך \ כמה פעמים
יברך \ תפילת הדרך אינה פותחת בברוך \ ממתי אומר תפילת הדרך \ עד מתי יברך
\ יוצא בספינה או רכבת \ תפילת בית המדרש

סימן קיא – דין סמיכות גאולה לתפלה

חייב לסמוך גאולה לתפילה ומתי \ עניית דברים שבקדושה \ אמירת ה' שפתי \ החיוב
לסמוך בשבת \ אמירת ה' שפתי \ סמיכות גאולה עדיף מציבור

סימן קיב – שלא להפסיק לא בשלשה ראשונות ולא בשלשה אחרונות

שאלת צרכיו בתוך התפילה \ אמירת פיוטים וקרוכץ

סימן קיג – דיני הכריעות בי"ח ברכות

שורש ברכה ראשונה \ הזכרת שם ומלכות \ שחייה בברכות \ שחייה באמצע ברכות \
שחייה בימים נוראים \ הוספת כריעות כתפילות שונות \ רמת הכריעה \ המשך \
צורת הכריעה \ מקום הקריעה והזקיפה \ עבודת כוכבים נגדו \ הוספה על שבחי
המקום

סימן קיד – דין הזכרת הרוח וגשם וטל

שורש ברכה שניה \ ממתי מזכירים משיב הרוח \ מדוע רק ממוסף \ מנהג אשכנז \
איסור יחיד להזכיר קודם הכרזה \ הגיע אחר שהזכירו הציבור \ האם האיסור רק
בהזכרת גשם \ הערות ר' עמרם גאון והרא"ש \ הזכרת טל רוח ועבים \ מדוע יש
חילוק בין טל לרוח בהזכרה ובבקשה \ הזכיר גשם בקיץ \ להיכן חוזר \ לא אמר

בחורף מוריד הגשם \ הזכיר בקיץ גם גשם וגם טל \ טעה ולא הזכיר משיב הרוח במקומו \ אם יכול להזכיר בשומע תפילה \ להזכיר אחר חתימה קודם התחלת אתה קדוש \ ג' ברכות ראשונות ואחרונות \ חזקת הזכרה ל' יום \ ספק שהתעורר מאוחר \ עצה לומר תשעים פעם

סימן קטו – טעם ברכת אתה חונן

טעם סדר הברכות

סימן קטז – פירוש ברכת רפאנו

דינים בברכת רפאנו

סימן קיז – דיני ברכת השנים

ביאור ברכת השנים \ ממתי מתחיל לשאול \ כיצד מונין התקופה \ מחלוקת אם יש ב' זמנים או ג' זמנים \ הנוסח \ בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ או להפך \ שכח להזכיר בערבית \ הצריכים גשם בקיץ \ מדינה שלימה הצריכה גשם בקיץ \ שאל גשם בקיץ \ לא שאל כלום בקיץ \ שאל מטר אחר סוכות \ לא שאל מטר בחורף \ שאל חורף מטר ולא טל \ שכח לומר מטר יאמר בשומע תפילה \ כששכח בשומע תפילה להיכן חוזר \ נזכר מיד בסיום ברכת השנים \ נזכר מיד כסיים שומע תפילה \ נזכר כשסיים תפילתו \ סמיכות תקע בשופר לברכת השנים

סימן קיח – חתימת ברכת השיבה

ברכת השיבה \ ברכת למינים ולמלשינים \ ברכת על הצדיקים \ ברכת בונה ירושלים

סימן קיט – דין הרוצה להוסיף בברכות

בקשה בלשונו בזמן התפילה \ האם מותר לשאול צרכי רבים באמצע ברכה \ הערות \ לא להאריך בבקשות \ טעה בברכות האמצעיות \ שכח ברכת עננו \ הוספות

סימן קכ – שראוי לומר רצה בכל תפלה

האם להשמיט מילות 'רצה ה', ולתפלתם שעה' \ פירוש מילות ואשי ישראל ותפילתם

סימן קבא – דיני מודים

שחייה במודים \ לא לומר מודים מודים \ ברכת כהנים ליחיד

סימן קכב – דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון

ברכת שים שלום \ ממתי יכול לענות דברים שבקדושה \ אמירת יהיו לרצון \ לומר תחנונים אחר תפילה קודם יהיו לרצון \ עוד בענין תחנונים הנ"ל

סימן קכג – דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות

כריעות בעושה שלום \ טעם הכריעות \ לעמוד במקומו אחר עושה שלום \ עד מתי יעמוד במקומו \ סיים ובדיוק מתחילים קדושה \ האם יש חיוב לחזור בקדושה ג' פסיעות \ סיים ועומד במקומו לא יחזיר פניו לציבור \ איזה רגל יפסע תחילה \ גודל הפסיעות \ הוספה בפסיעות \ פסיעת שליח ציבור \ לומר ה' שפתי בחזרה

סימן קכד – דין הנהגת שליח ציבור בי"ח הברכות, ודין עניית אמן

חובת חזרת הש"ץ \ מי יוצא בתפילה זו \ דינים ביוצא י"ח \ שליח ציבור שהגיע ומצא ציבור שהתפללו \ הזדמן לו להיות שליח ציבור אחר שהתפלל במקום אחר \ עומדים להתפלל סמוך לסוף הזמן יעשו לחש יחד עם חזרה \ חזרה במנחה \ כולם בקיאים יש לעשות חזרה \ להמתין למי שמאריך או לא בא \ רוצה להאריך וירא שילעגו לו \ לכוון בזמן החזרה \ האם תפילתו לבטלה כשאין ט' עונים שמכוונים \ לא לומר החזרה בקול \ לעמוד בחזרה \ עניית ברוך הוא וברוך שמו \ עניית אמן אחר כל ברכה \ תפילה בציבור עם עניית אמן כג' תפילות \ לא לשוח בחזרה \ אמן של הילדים \ צורת עניית אמן \ אמן חטופה \ אמן קטופה \ אמן יתומה \ לא יזרקנה מפיו \ דעות הראשונים מהי אמן יתומה \ להמתין לעניית העונים אמן \ הוצרך לחזור על תפילתו יכול לצאת בחזרה \ סיים התפילה ושמע ציבור עונים אמן \ סיים התפילה ושמע יחיד שסיים לכרך \ לא להגביה הקול יותר למהמכרך

סימן קכה – דיני קדושה

מה הציבור אומרים בקדושה וכיצד \ מה נחשב קדושה \ עיניים בזמן הקדושה \ דיבור בזמן הקדושה \ רגליים בזמן הקדושה \ מחשבה בזמן הקדושה \ טעם לקפיצות בקדושה \ הערות על אמירת הקדושה \ אמירת קדושה בב' מקומות

סימן קכו – דין שליח ציבור שטעה

טעה או דילג בברכות \ ברכת השנים וברכות נוספות הדומות לה \ מתי לא מסלקים בברכת השנים \ להמשיך שליח ציבור שנתקע \ השתתק החזן בימים נוראים \ שלוש ראשונות ואחרונות \ שליח ציבור כהן ונמצא מת \ השמיט ראש חודש בשחרית \ השמיט ראש חודש בתפילת מוסף \ התפלל של חול בשבת אם סומך על מוסף \ שליח ציבור שטעה בתפילת לחש

סימן קכז – דין מודים דרבנן

חיוב כריעה במודים \ מתי יכרע במודים \ לא לכרוע מדי \ נוסח ברכת מודים \ פירוש על שאנחנו מודים לך \ האם חותמים בה \ מה יעשו כשאין כהנים \ אמירת ושמך שמי \ אמירת עם קדושיך \ מה יענו הקהל \ דינים קצרים \ הלכות ברכות

סימן רב – דיני ברכת פירות האילן

ברכת פירות האילן, ברכה על יין \ ברכת פירות האילן \ יין מבושל \ יין קונדיטון \ יין הנקרא 'וערמיט וין' \ ברכה על ארופי \ יין תוסס \ יין מעורב בשיכר או שאר משקים \ יין המעורב בשיכר \ יין המעורב בשאר משקים \ נפגם ונפסד טעם היין מחמת התערובת \ שיעור הפרי הראוי לברכה, ברכה על בוסר \ מקור לעניין שביעית מאימתי נחשב פרי \ השיעור בענבים זיתים חרובים ושאר פירות \ שיעור פול הלבן \ ברכה על פרי שאינו ראוי או ראוי על ידי הדחק \ אינו ראוי כלל שאכלו כך או שמתקו \ ראוי על ידי הדחק חמוץ או עפוז \ ברכה על גרעיני פירות \ האוכל גרעיני פרי מה מברך \ גרעינים מתוקים הראויים לאכילה \ גרעינים מרים שמיתקן \ אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי \ ברכה על שמן זית \ דיני השותה שמן זית ופרטיהם \ שותה שמן זית לבד \ אוכל שמן זית עם פת \ שותה שמן זית עם מי סילקא 'אניגרון' \ חושש בגרונו ושותה \ אינו חושש בגרונו \ שקדים המרים \ ברכה על מין שקד מר \ עץ הצלף \ ברכה על פירות עץ הצלף \ ברכה על קליפת תפוזים \ תמרים שעשה מהם עיסה \ ברכת פירות מרוסקים \ פירות שרוב אכילתן על ידי ריסוק \ ברכה אחרונה על ריבה לרמ"א וסיעתו \ ברכת מי פירות \ ברכה על דבש תמרים ומשקה פירות \ פירות שרוב אכילתן הוא על ידי סחיטה \ ברכה על פירות גרועים \ סופי ענבים \ נובלות \ ברכת מי פירות \ בישל או שרה פירות במים \ מדובר בפירות שטובים מבושלים \ פירות הנאכלים רובם על ידי שליפה \ ברכה אחרונה כששותה מי שריית פירות ז' מינים \ מי שריית צימוקים ותאנים \ אכל פירות ושתה משקה שלהם \ דיעבד שאין לו איך לפטור המשקים \ משך המים משריית הצימוקים \ מתי בעינן המשכה \ אילו צימוקים עושים יין \

אכילת פירות חיים ומבושלים \ פירות הנאכלים חיים ובישלים ולהיפך \ חילוק בין פרי בקטנותו לבין פרי הראוי על ידי בישול \ פירות הטובים חיים ומבושלים \ טובים חיים ומבושלים ורוב בני אדם נמנעים לאוכלם חיים \ האוכל דגן חי \ ברכת אגוז נואינד"ו ונויאי"ט \ אגוז ראוי לאכילה המטוגן בדבש \ החילוק בין אגוז בדבש לירקות בבשר \ ברכת אגוז נוס מושקאד"ה \ אגוז שאינו ראוי לאכילה המטוגן בדבש \ ברכת הסוכר \ סוכר קנים \ סוכר בוריקע"ס \ ברכת דברים הנאכלים על ידי תערובת ואכלם לחוד \ פלפל וזנגביל יבשים ושאר דברים שאינם נאכלים לבד \ ברכת דבר הנאכל ללא תערובת \ ברכת אגוז מושקא"ט וקינמון \ ברכת תערובת מושקא"ט בשיכר \ דברים הנאכלים רטובים לבד \ ברכת פלפל רטוב \ ברכת זנגביל רטוב \ המסופק בברכת הפירות כיצד ינהג

סימן רג – דיני ברכת פירות הארץ

ברכת פירות הארץ \ מה נחשב פרי עץ, תותים בגדלים בסנה \ מקור מה נחשב פרי אדמה \ תותים הגדלים בסנה \ ברכת שאר מיני פירות יער \ ברכת בננה \ ברכת פירות אילן סרק \ פירות סרק \ מתי ברכת פירות סרק שהכל \ פירות רגילים הראויים רק על ידי בישול \ ברכת ענבי הדס \ ברכת זנגביל מרוקח \ זנגביל רטוב ויבש הנעשה במרקחת \ זנגביל מרוקח מעוך וכתות \ זנגביל וציטור צלויים לרפואה \ מרקחת חזרת וצנון \ ברכת בשמים שחוקים \ חילוק בין פרי כתוש לבשמים כתושים \ זנגביל מעורב רפואה לקיבה \ ברכת צנון \ ברכת צנון, האוכל צנון מר

סימן רד – דיני הברכות ליתר מאכלים

ברכת שהכל \ על מה מברך שהכל \ ברכה אחרונה על פת שעיפשה \ ברכת קטניות \ קטניות עצמם \ שרביטי קטניות \ צוקער ארבי"ס \ חומץ חזק \ נעשה רק ריח חומץ \ ממת נחשב יין לחומץ \ היוצא משמרי יין \ הנותן מים בשמרי יין \ האוכל שמרים עצמם \ הדין ביינות שלנו \ שמרים המצויים כיום מין צימוקים \ מזיגת יין בה' חלקים מים \ היוצא מתמד \ תמד היוצא מחרצני ענבים \ היוצא מתערובת זגים ותאנים \ הבדלה על משקה זה \ ברכה על מים \ ברכת שותה מים \ גדר שתייה לצמאו \ נחשב לצמאו \ לא נחשב לצמאו \ אכילה לרפואה ובאונס \ ברכה על אכילה ושתייה לרפואה \ רפואה שאין טעמה טוב כל כך \ ברכה על אכילת אונס \ חילוק בין כפואו לאכול מצה לכאן \ אכילת איסור \ ברכה על אכילת איסור \ אוכל איסור מפני הסכנה \ ברכת דבש \ ברכת מרקחת פירות \ מרקחת פירות בדבש \ מרקחת ורדים \ מרקחת בשמים \ מרקחות פירות כתושים \ פירות מרוסקים ונימוחים \ פירות נימוחים שנשתנו לגריעותא \ גודגניות נימוחות מעורבות דבש ותבלין \ מרקחת שרגילין בה

לרפואה \ שקדים מחופים בסוכר \ שומשום \ תערובת עיקר וטפל \ עיקר וטפל
במרקחת \ עיקר בה' מיני דגן \ שהכל פוטר הכל

סימן רה – ברכות ירקות

ברכת השלקות \ ברכה על ירקות מבושלים \ מה נחשב טוב מבושל \ ירקות כבושים \ כרוב
וסלק \ חסה \ ברכה על שום ובצל \ חיים \ מבושלים \ מבושלים הרבה \ ירקות שהושבחו
בבישול מחמת בשר שהיה עמהם \ תבשיל בשר עם בצל ושום \ תבשיל בשר עם ירקות \ בישול
שהבצלים והשומים עיקר \ ברכה על קטניות \ **ברכת מי שלקות** \ מקור דין מי שלקות \
אופנים שלא יברך על מי שלקות כשלקות \ מרק ירקות ובשר \ אין דרך לשתות מים אלו \
בישל הירקות רק לצורך המים \ אוכל ירקות ושותה המים \ יש טעם אחר במי השלקות \ השותה מי
שריית ירקות \ רוטב מלפפונים חמוצים (אוגרקע"ס) \ רוטב כרוב \ רוטב סלק \ משקה בארש"ט
העשוי ממי סובין וקמח \ לביבות מבושלות במים \ רוצה רק לשתות המים \ אוכל הלביבות ושותה
המים \ **ברכת מי סחיטת ירקות** \ הסוחט פירות מה יברך \ כתש הפירות \ **ירקות חתוכים**
\ ברכת ירקות חתוכים לחתיכות קטנות \ שומשמין טחונים \ **ברכת הלפת** \ אוכל לפת חי
או מבושל

סימן רו – דיני הפסק ושעות בברכת הפירות

טעה או מסופק בפרי העץ או האדמה \ בירך אדמה על פרי עץ או להיפך \ ברכה פוטרת
כל שלא משקר בברכתו \ מסופק אם הוא עץ או אדמה \ שהכל פוטר הכל \ **בירך אדמה על**
מין אדמה ומין עץ \ היו לפניו עץ ואדמה יברך על כל אחד \ המכוון בברכת אדמה לפטור
ברכת העץ \ **דינים בצורת הברכה** \ הפסק בין ברכה לאכילה \ שיעור ההפסק \ עניית דבר
שבקדושה ושאלת שלום \ דינים בהפסק \ אמירת הברכה \ להשמיע לאוזניו \ לברך בכל לשון \
צניעות ולבוש בשעת הברכה \ האם עגבות נחשבים לערוה \ לכסות ראשו \ **אחיזה בשעת**
ברכה \ לאחוז בימין בשעת ברכה \ **שיהא לפניו בשעת ברכה**, **בירך והביאו לו עוד** \
שיהא המאכל לפניו בשעת ברכה \ מונח בתיבה לפניו או בחדר סמוך \ אוכל והביאו לפניו
מין אחר \ הייתה דעתו בפירוש רק על אלו או שנמלך \ איזה מין שני נפטר בברכת הראשון \ מחלוקת
בדעת טור ושלחן ערוך מתי סברו שפוטר מה שבא לו אחר כך \ **בירך על פרי ולא הספיק לאוכלו**
\ נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס \ בירך על מין והביאו לו
מין אחר חשוב ממנו \ בירך על פירות ובעודו מברך הביאו לפניו יפים יותר \ ממה יטעם
אחר הברכה \ האם יברך שוב על הפירות היפים \ בירך על מים ושמע שמת בעיר או שהתקופה
נופלת \ בירך בטעות והוציא אחרים בברכתו

סימן רז – דין ברכה אחרונה על הפרות

ברכה נפשות ונוסחתה \ על מה מברכים בורא נפשות \ נוסח ופירוש הברכה \ נוסח \ פירוש הברכה ופיסוקה \ חתימת הברכה

סימן רח – דין ברכה מעין ג' אחרי ה' מיני פירות וה' מיני דגן

ברכה אחרונה על חמשת מינים מז' מינים \ ברכה על תבשיל מין דגן \ תבשיל דגן המעורב בו דבר אחר \ תנאי שהדגן דבוק כתוש או מחולק (משנה ברורה סק"ג – סק"ו) \ דגן שבא לדבק והוא רוב \ קמח בתוך שקדים העשוי לחולה \ ברכת דגן חי, או מבושל והגרעינים שלמים \ אכילת דגן חי או מבושל שלם \ מאימתי משתנה ברכתו למזונות \ ברכה אחרונה על דגן שלוק \ דיעבד שאכל שלא בתוך הסעודה \ כוסס שעורים \ ברכה על קמח \ קמח מיני דגן, טחון דק עבה וקלוי \ ברכה על שתיתא או מרק המעורב עם דגן \ ברכת שתיתא \ מרק מעורב בגריסים \ מרק מין דגן כשעורים או שיבולת שועל \ מרק שאר מינים כגון כוסמת \ ברכת האורז \ אוכל אורז מה ברכתו \ כוסס אורז \ תבשיל אורז \ פת אורז \ ממתי יתבשל ויהא ברכתו מזונות \ אורז מבושל שלם שלא נמעך \ אורז מבושל שהוסרה קליפתו ולא נמעך \ מהו מין אורז \ אורז מעורב עם מין אחר \ פת ממין שאינו חשוב, תבשיל קטנית \ פת ממנים שונים \ פת דוחן ופליז"ו \ פת קטנית \ פת תירס \ תבשיל קטנית \ תערובת קמח מיני דגן עם מינים אחרים בבישול ואפיה \ עירב קמח חמשת מיני דגן עם קמח שאר דגנים או קטניות \ ברכה ראשונה \ ברכה אחרונה \ יש שיעור כזית בפרס \ אין שיעור כזית בפרס \ מהו שיעור אכילת פרס \ פת מעורבת ושאונה מעורבת, מה יקדים לברכה \ חיוב ברכה דאורייתא כששבע מכל התערובת \ נוסח ברכת מעין שלוש \ מהות הברכה \ חילוק בין פירות חוץ לארץ לפירות ארץ ישראל \ ספק בפירות \ אוכל בחוץ לארץ פירות הארץ \ נוסח חתימת ברכת על הגפן \ השותה יין מה יחתום בסוף ברכת מעין שלוש \ הזכרת ארץ בחתימת ברכת הגפן \ הזכרת מעין המאורע, ברכת מעין שלוש על כמה סוגי אכילות \ האם יזכיר מעין המאורע בשבת יום טוב וראש חודש \ ברכת מעין שלוש אחת כשאכל כמה מינים \ אכל פירות ז' מינים ושתה יין \ לפטור דבר אחר בברכת מעין שלוש \ אכל פירות ז' מינים ועמהם שאר פירות \ שתה עמהם מי פירות \ אכל עמהם ירקות \ שתה יין \ שתה יין ואכל פירות שאינם מז' מינים כגון תפוחים \ שתה יין ואכל פירות שאינם מז' מינים, וחתם בסוף על הפירות \ שתה יין ואכל דבר שברכתו שהכל או אדמה \ אכל מיני דגן ולפתן \ ברכת גפן על ענבים \ אוכל ענבים ושותה יין \ דיעבד שבירך על ענבים בורא פרי הגפן \ לסוברים שאין פוטר בברכת הגפן \ ברכה ראשונה \ ברכה אחרונה \ בירך על יין בורא פרי הגפן, וכיוון גם על ענבים \ בירך על יין בורא פרי העץ \ שתה יין ושאר משקים לעניין ברכה אחרונה \

השותה יין ושאר משקים מה יברך \ מתי פוטרת ברכת היין את ברכת המים \ שיעור היין לפטור בו ברכה אחרונה של שאר משקים \ מתי ברכת שלוש - ברכת המזון, פוטרת מעין שלוש \ אכל מיני דגן \ אכל פירות או שתה יין \ מקור שפוטרי יין ותמרים בברכת המזון \ מתי יין נפטר בברכת המזון \ בירך על תמר או שאר פירות ברכת המזון \ הזכיר רק ברכת הזן של ברכת המזון \ להוסיף בברכת מעין שלוש מספק \ שתה משקה וספק אם ברכתו גפן או נפשות \ אכל פרי וספק לו אם הוא מז' מינים

סימן רט - דין טעות וספק בברכת היין

טעה בכוונת אמירת השם או באמירת סוף הברכה \ ספק הגמרא אם העיקר הוא הכוונה או החתימה \ מחלוקת בביאור ספק הגמרא \ מחלוקת כיצד נפשט הספק \ טעה בברכה דאורייתא \ תיקן תוך כדי דיבור לברכה \ בירך על שיכר גפן ונזכר ותיקן לומר שהכל \ תיקן חתימה שכוונתו מתחילה על גפן \ טעה בברכה המזון דאורייתא ותיקן אחרי שחתם \ מתי תיקן לא מועיל בברכת המזון \ מתי מועיל תיקן בברכת המזון \ טעה בהבדלה והזכיר מאורי האש קודם בשמים \ בירך על שיכר גפן והוציא אחרים בברכתו \ האם פוטר רק מה שבדעתו או כל שלפניו \ ספק ברכות להקל \ ספק בברכות ובברכת המזון \ מחלוקת בברכת מעין שלוש

סימן רי - האוכל פחות מכזית מה דינו

שיעור ברכה ראשונה ואחרונה, דין בריה \ שיעור ברכה ראשונה \ איזו ברכה ראשונה יברך כשאוכל פחות מכשיעור \ שיעור ברכה אחרונה \ ברכת נפשות \ ברכת על הגפן \ ברכת נפשות במקום מעין שלוש פחות מכשיעור \ שותה יין \ האוכל פירות ז' מינים או פת \ צירוף לברכה אחרונה \ צירוף אוכלים \ צירוף משקים \ צירוף אוכל למשקה \ צירוף רוטב המאכל למאכל \ צירוף נפח אויר \ שיעור כזית שהצטמק \ משך זמן אכילה ושתיה לברכה אחרונה \ אכילה \ שתיה \ שתיית דבר חם \ הפסיק באכילת שיעור על ידי יציאה לחוץ \ דין בריה \ סתירה בין הבבלי לירושלמי וביאורה \ הגדרת בריה \ אם בריה היא אף הגרעין \ אכילת מה שתוך הגרעין \ טעימה אינה צריכה ברכה \ מחלוקת אם טעימה היא אף בבליעה \ מה נחשב טעימה \ שיעור הטעימה \ טעימה מהרבה קדירות

סימן ריא - דיני קדימה בברכת הפירות

קדימה בברכות שוות ואינם שוות \ ברכות שוות \ ברכות שוות ויש בהם מין שבעה \ ברכות שוות ואין מין שבעה \ אין בברכותיהן שוות \ אין ברכות שוות ואין בהם ממין שבעה \ אין ברכות שוות ויש בהם ממין שבעה \ מה נחשב חביב \ חשיבות ברכה על דבר שלם \ שיטת הרמב"ם

בקדימה בברכות \ קדימה בברכת שהכל עץ ואדמה \ שהכל תמיד אחרונה \ שותה יין שרף ואוכל מיני מרקחת \ קדימה בברכת עץ ואדמה \ קדימה שבעת מינים אחד לחברו \ המוקדם בפסוק קודם לחברו \ קדימת פת ומיני דגן לשאר מינים \ האם זית קודם לשעורים \ קדימה בברכת הגפן \ קדימת ברכת המוציא ומזונות \ כוסס חיטה ושעורה \ ברכת המוציא ומזונות \ חיוב קדימה הוא כשרוצה לאכול שניהם \ עבר ובירך על השני ולא הקדים החשוב \ היה לפניו אתרוג וזית ובירך על האתרוג \ קדימת ברכת מזונות \ שיבולת שועל וזית \ סיכום סדר קדימה

סימן ריב – שהעיקר פוטר הטפל

ברכה על עיקר וטפל \ מקור דין עיקר וטפל \ תנאים שהטפל נפטר \ סוגי עיקר וטפל \ אכילת פת להעביר המליח \ שתיית יי"ש שרוי בפת אחר האכילה \ היה הטפל חביב \ טפל הנאכל קודם העיקר \ מרקחת שמניחים על רקיקים

סימן ריג – שיצא אם מוציא אחרים

לפטור בברכה ראשונה ואחרונה \ לפטור חברו בברכה ראשונה \ לפטור חברו בברכה אחרונה \ תנאים לצאת בברכה \ מקור לדין שומע כעונה \ מקור שצריך המברך שיאכל וישתה עמם \ ברכת המצות \ מקור שיוצאים אף אם לא ענו אמן \ כוונה לצאת ידי חובה, שמיעת כל הברכה \ מקור שצריך כוונה לצאת ידי חובה \ מקור שצריך לשמוע כל הברכה

סימן ריד – בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות

הזכרת שם ומלכות \ מקור ודין הזכרת שם ומלכות \ דילג מילת 'העולם' \ דוגמאות להזכרת מלכות \ מתי עובר בלא תשא

סימן רטו – עניית אמן אחר הברכות

עניית אמן אחר ברכת עצמו \ מחלוקת בביאור הגמרא מתי עונה ומתי מגונה \ עניית אמן \ כמה ישמע מישאל ויתחייב לענות \ ביאור מדוע חייב שישמע מהברכה \ אמן היא חובה ולא רשות \ עניית אמן אחר גוי וכו' \ עניית אמן אחר קטן \ קטן המברך מתי עונים אחריו ומתי אסור \ ההיתר ללמד קטן \ ברכה שאינה צריכה \ חומר ברכה שאינה צריכה \ ספק ברכות להקל \ פרטי איסור הזכרת השם \ דוגמאות לברכה שאינה צריכה \ השומע חברו מזכיר שם שמים \ לענות אמן אחר ברכה לבטלה \ לענות אמן אחר ברכה השנויה במחלוקת

סימן רטז – דיני ברכת הריח

ברכה על ריח \ מקור וחיוב ברכה על הריח \ יקדים אכילה לריח \ מיני ברכות הריח \ מיני ברכות על הריח \ ברכת הנותן ריח טוב בפירות \ תנאי לברכת ריח טוב בפירות, שנטלו להריח בו או לאוכלו ולהריח \ תנאי לברכת ריח טוב בפירות שאוחז בידו \ נוסח הברכה \ ברכת על פירות הנאכלים על ידי תערובת \ ברכת המוס"ק \ האם מוס"ק מותר באכילה \ להריח דבר האסור באכילה \ המסופק מאיזה מין הריח \ ברכת בשמים הנאכלים ועיקרן לריח, הגדרת עץ בשמים \ מרקחת ורדים מי ורדים לבונה ומצטיכי \ שושנים הגדלים בקרקע \ גדר עץ לברכת עצי בשמים \ ברכת שמן אפרסמון \ ברכה על ריח שמן זית \ מקור ברכה על משחא \ ברכה על שמן זית \ שמן מבושם בבשמים \ ברכה על שמן מבושם על ידי בשמים \ ברכה על שמן שסינן ממנו הבשמים \ החילוק בין שמן ערב כאן לשמן זית \ סוגי עצי בשמים \ ברכה על סמלק וחלפי דימא \ אזהרה לאיסור נתינת ריח במים \ ברכה על סיגלי – דודאים \ ברכה על נרגיס \ נרגיס תלוי של גינה או מדבר \ מהו נרגיס"ס \ באו לפניו עצי עשבי ומיני קדימה ובדיעבד \ עצי עשבי ומיני מה יברך וכיצד \ כיצד ינהג לכתחילה \ נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה \ דיעבד שברך מיני על הכל \ דיעבד שברך על עצי עשבי או להיפך \ קדימה בברכות הריח \ חשיבות הדס משמן \ ברכה על הדס קודמת לברכה על שמן \ ספק הביאור הלכה מה הדין לפוסקים קדימה באין ברכות שוות \ האם מקדים ההדס אף לשמן אפרסמון \ שמן אפרסמון ושמן מבושם \ שעת הברכה על מוגמר \ סוג הברכה על מוגמר \ האם צריך שיהיה עיקר מהבשמים קיים \ ברכה על אתרוג מצווה, ברכה על פת חמה \ האם מברכים על אתרוג של מצווה \ מתי הורה ר' שמחה שלא יברך

סימן ריז – ברכת הבשמים והמוגמר

הנכנס לחנות בשם \ מקור ודין הנכנס לחנות בשם \ יצא מהחנות ונכנס בחזרה \ תנאים לברכה בחנות בשם \ אם צריך שיכוון להריח או גם אם מריח ממילא \ האם החנווני עצמו יברך \ בשמים המונחים בחדרו של חנווני \ הנכנס לבית מרקחת \ המריח בשמים והסיח דעתו מתי צריך לחזור ולברך \ בשמים שלא נעשו להריח \ לא מברך על בשמים שנעשו להעביר הסירחון \ אף אם מתכוון להריח לא יברך \ מגמר כלים, ברכה על דבר שאין לו עיקר \ מוגמר העשוי לכלים לא מברך עליו \ המריח בכלים מוגמרים \ לברך על מדוכה שנותר בה מריח הבשמים \ בית בשם שיש שם צלוחיות סתומות \ בשמים של ערווה \ איסור להריח בשמים של ערווה \ איזו אישה אסור להריח בשמים שלה \ להריח בשמים של ערווה כשהם על השולחן \ בשמים של עכו"ם \ בשמים במסיבה של עכו"ם \ ההולך חוץ לכרך ומריח \

הולך חוץ לכרך ומריח \ עיר שיש בה מחצה על מחצה יהודים וגויים \ תערוכת ריח שמברכים
ושלא מברכים

סימן ריח – ברכות הנעשים על הנסים

הרואה מקום שנעשו ניסים לאבותינו \ ברכה על ניסי אבותינו \ תנאים לברכה על ניסי
אבותינו \ ניכר מהמקום הנס \ דווקא כשרואה המקום שנעשה הנס ממש \ ברכה על ניסי אליהו
אלישע \ האם מברך בשם ומלכות \ עבר ולא בירך \ רק שנעשה לכל או רוב ישראל \
כל כמה זמן יברך \ ברכה משלושים לשלושים יום \ נס של יחיד \ ברכת נס יחיד הוא
ובניו \ נוסח הברכה \ מי מיוצאי חלציו מברך \ יזכיר כל המקומות שנעשו לו בהם ניסים \
המברך במקום אחד יזכיר שאר מקומות שנעשה לו ניסים \ האם יוצאי חלציו צריכים
להזכיר הנס \ בירך והזכיר ניסים שנעשו לו במקום אחר, והגיע למקום האחר \ ברכה
על נס של רבו \ מקור לברכה על נס רבו \ נוסח הברכה \ הרואה אדם שנעשה לו נס \
ברכה על נס אדם מסוים – מפורסם \ האם ברכה זו שייכת בימינו \ נתקדש לו שם שמים בדבר
אחד, ואחר כך נעשה לו נס \ הרואה אשתו של לוט \ ברכה בראיית אשת לוט \ ברכה על לוט
\ מה נקרא נס \ האם צריך נס שלא כדרך הטבע \ דוגמאות לניסים \ חיזוק בעקבות נס

סימן ריט – ברכת הודאות היחיד

מקור ברכת הגומל \ נוסח הברכה \ כמה אנשים \ בדיעבד שאין רבנן לא מעכב \ בירך
בפחות מעשרה \ מעשה בגמרא שבירכו וענה ר' יהודה אמן \ האם למברכים זו ברכה
לבטלה \ שמע ברכה ולא ענה – יצא \ זמן הברכה \ מהו הולך במקום סכנה \ מהו חולי
\ הגומל על שאר ניסים

סימן רכ – הטבת חלום ותעניתו

סדר הטבת חלום \ יפה תענית

סימן רכא – ברכת הודאת הגשמים

ברכה על גשמים \ נוסח הברכה \ הברכה כשיש לו שדה לכד או בשותף \ שמע ולא
ראה בהטוב והמטיב ומודים

סימן רכב – ברכת הודאת הטוב והרע

ברכה על שמועה טובה לו ולאחרים \ ברכה על שמועות רעות \ חיוב ברכה על דבר רע
 \ ברכה על טוב שיצא ממנו רע

סימן רכג – מי שילדה אשתו, ומת מורישו, ובנה בית חדש, וקנה כלים חדשים
 מה מברך

ברכה על לידה \ מתה אשתו בלידה \ ברכה על קרוביו שיירשם \ דיין האמת בשם
 ומלכות \ ברכה על בית \ ברכה על כלים \ זמן הברכה – ברכת מלביש ערומים \ כלים
 לו ולבני ביתו \ ברכה על מתנה \ שהחיינו רק על דבר חשוב

סימן רכד – דיני ברכות פרטיות

הרואה עבודה זרה \ ברכה היום שמצוי עבודה זרה לידינו כל יום \ הרואה מקום
 שנעקרה עבודה זרה \ ראיית בבל ובית נבוכדנצר \ ראיית מקום הבולע בבל \ ברכה
 על ס' ריבוא \ לברך על אחד החשוב כס' \ ברכת שחלק מחכמתו \ ראיית חכמי אומות
 העולם \ ברכה על מלכי ישראל \ להשתדל לראות מלכים \ ראית בתי ישראל ביישוב
 וחורבן \ ברכת ראיית בתי עכו"ם ביישוב \ ברכת ראיית קברי ישראל \ זמן התחדשות
 הברכות

סימן רכה – דיני ברכת שהחיינו

רואה חברו אחר זמן \ טעם ברכת מחיה המתים \ חבר שלא ראהו מעולם רק על ידי
 מכתב \ רואה בנו שנולד לו אחר זמן \ ברכת ברוך שפטרני \ ברכת שהחיינו על פרי \
 מתי יברך שהחיינו \ לברך רק בתשלום ברייתו \ אכל ענבים האם יברך שהחיינו
 בשתיית יין \ בירך שהחיינו על יין \ כל הנידון הוא רק בשותה תירוש \ ברכה רק על
 דבר המתחדש \ מתחדש פעמיים בשנה \ שהחיינו על בוסר \ ברכה על ראיית אדם
 ובעלי חיים משונים \ ברכה על ראיית חיגר \ כמה פעמים יברך \ ברכה על ראיית
 בריאה נאה

סימן רכו – הרואה פרחי האילן מה מברך

ברכת האילנות

סימן רכז – ברכת הזיקים

ברכה על הזיקים ורעמים \ מהם זיקים \ ברכות ברק ורעם \ עד מתי מברך \ שמע רעם
בבית הכסא

סימן רכח – ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

ברכה יופי הטבע \ ברכת ימים \ מהו הים הגדול \ איזה נהרות מברך \ איזה הרים
וגבעות מברך

סימן רכט – ברכת הקשת וחמה בתקופתה

ברכה על ראיית קשת \ ברכה על ראיית חמה בתקופתה

סימן רל – דין קצת ברכות פרטיות

תפילות לזמנים מיוחדים \ תפילה לנכנס למוד גרנו \ תפילה בנכנס למרחץ \ תפילה
לנכנס להקיז דם \ אמירת הכל לטובה

